

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA KADIN TIPLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yeliz SEZEN**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL**

Çanakkale-2013

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Oya Baydar’ın Romanlarında Kadın Tipleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

23.05./2013

Yeliz SEZEN

İmza

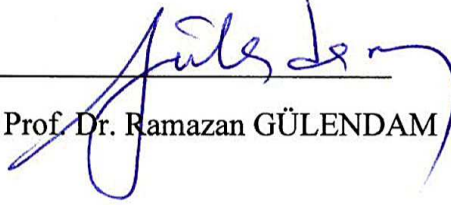
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yeliz SEZEN'e ait Oya Baydar'ın Romanlarında Kadın Tipleri adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

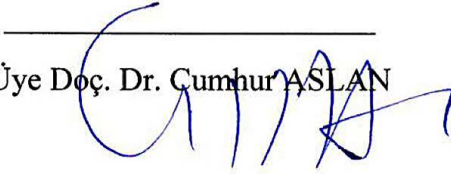

Üye Yard. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL

(Danışman)

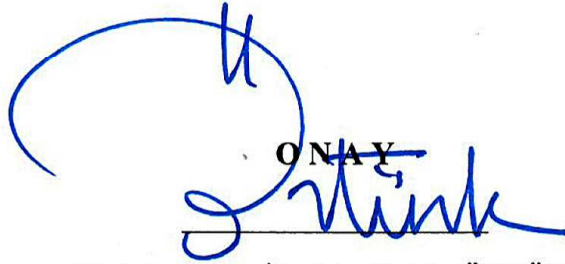
Üye Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM

Üye Doç. Dr. Cumhur AŞLAN

Tez No : 10000201

Tez Savunma Tarihi : 12.04.2013

ONAY

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK

Enstitü Müdürü

03.05./2013

ÖZET

Oya Baydar, yakın dönemde Türkiye’de yaşanan sosyal ve siyasal pek çok konuyu eserlerinde ele almıştır. Yazar kimliğinin yanında sosyolog kimliği de taşıyan Oya Baydar, eserlerinde kadın kahramanlara önemli yer vermiştir.

İncelediğimiz altı romanda kadın kahramanların erkek kahramanlardan daha ayrıntılı işlendiği görülmektedir. Sosyal sınıfları, siyasi seçimleri, eğitim durumları ne olursa olsun kadınların, erkek iktidarında yaşadığı görülmektedir. Yaşantısına kadın-erkek ilişkisi bakımından yön veren bu kadınları dört grupta incelemek mümkündür: Sosyal sınıf yönünden kadınlar, eğitim yönünden kadınlar, siyasî yönden kadınlar ve ilişkiler yönünden kadınlar. Oya Baydar’ın romanlarında en sık karşılaşılan kadın tipi sosyalist ve eğitilmiş kadınlardır. Ancak bu kadınların, ataerkil sistemin kendilerine verdiği toplumsal cinsiyet rollerini reddetmeleri sonucunda aile hayatlarında mutsuz ve başarısız oldukları görülmektedir.

ABSTRACT

Oya Baydar has handled many social and political topics in her works that recently occurred in Turkey. In addition to her author identity, as a sociologist she has given important place to the woman heroes in her works.

We can see in her six novels that we analyzed, she gives more details about female heroes than males. Regardless of their social classes, political preferences and education levels, women live by the rules of men. It is possible to analyze these women who are guiding their lives in terms of male-female relationships in four groups: women in terms of cast, women in terms of education, women in terms of policy and women in terms of relationships. The most common type of woman in her novels is socialist and educated woman. However it is seen, that these women are unhappy and unsuccessful in their family lives as a result of refusing the social gender roles that is given by patriarchal system

ÖNSÖZ

Romanlarında kadın tiplerini incelediğimiz Oya Baydar, çağdaş Türk edebiyatının başarılı yazarlarından biridir. Roman ve hikâye türünde eserler vermiş olan yazar, geniş okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Aynı zamanda bir sosyolog olan Oya Baydar, romanlarında 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar geniş bir zaman dilimini yansıtmıştır. Oya Baydar'ın romanlarında kadınlar, kişiler kadrosu içinde daha fazla yer tutmakta ve daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadırlar. Çalışma bu yönüyle, bir dönem Türkiye'sinde sosyal ve siyasal alanda yer alan kadınların romanlara ne şekilde yansıdığı konusuna da katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Oya Baydar'ın Romanlarında Kadın Tipleri başlıklı bu tez, Giriş ve Sonuç kısımları dışında iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Tanzimat döneminden bugüne kadar yaşanan sosyal değişimleri ve bu değişimlerin romanlarda yer alan kadınların üzerindeki etkileri, bu etkilerin romanlarda nasıl ve hangi amaçlarla işlendiği; feminist eleştirinin tarihi, sorunları ve esere yaklaşımları kısaca ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde, yazdığı eserler, yaptığı söyleşiler ve ansiklopedik bilgilerden yararlanarak Oya Baydar'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde romanlar tek tek ele alınmış, romanlarda yer alan kadın tipleri; sosyal sınıfları, eğitim durumları, siyasî duruşları ve ilişkileri yönünden değerlendirilip sınıflandırılmış ve tek tek incelenmiştir.

Tezin sonuç bölümünde ise romanlarda yer alan kadınlar, benzer ve farklı yönleri ile değerlendirilmiştir.

Tezin Kaynakça kısmında ise faydalanılan kaynakların listesi verilmiştir.

Oya Baydar'ın, 2012 yılı Kasım ayında *O Muhteşem Hayatınız* adlı bir romanı yayınlanmıştır. Ancak, bu kitap, çalışmamızın ana hatlarıyla şekillenmesinden sonra yayınlandığı için teze dâhil edilmemiştir. Yazarın, gençlik döneminde ilk basımını yaptığı ve 2010 yılında tekrar basılan *Savaş Çağı*, *Umut Çağı* romanı, kadın sorunsalı konusunda temsil yeterliliği olmaması ve erken dönem romanı olması nedeni ile çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

Çalışmamda bana yol gösteren, anlayışlı yaklaşımıyla çalışmamdaki eksiklikleri gideren ve benden yardımını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Hulusi Geçgel'e, çalışmam sırasında hiçbir konuda benden desteğini esirgemeyen eşim Bayram Sezen'e, bugüne kadar her konuda yanımda olan aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Yeliz SEZEN
Çanakkale, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. Oya Baydar'ın Hayatı.....	18
1.1.1. Doğumu, Aile Çevresi ve Çocukluğu	18
1.1.2.Öğrenim Hayatı.....	19
1.2. Sanatı.....	20
1.2.1.Edebiyata İlgisi ve Edebiyat Hayatına Başlaması.....	20
1.3. Eserleri.....	23
1.3.1. Kedi Mektupları.....	25
1.3.1.1.Olay Örgüsü.....	28
1.3.2. . Hiçbiryere Dönüş.....	29
1.3.2.1. Olay Örgüsü.....	30
1.3.3. Sıcak Külleri Kaldı.....	31
1.3.3.1.Olay Örgüsü.....	32
1.3.4. Erguvan Kapısı.....	33

1.3.4.1. Olay Örgüsü.....	34
1.3.5. Kayıp Söz.....	36
1.3.5.1. Olay Örgüsü.....	36
1.3.6. Çöplüğün Generali.....	38
1.3.6.1. Olay Örgüsü.....	39
1.3.7. Aldığı Ödüller	43

2. BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA KADIN TIPLERİ

2.1.Sosyal Sınıf Yönünden Kadınlar	43
2.1.1. İşçi ve Emekçi Kadınlar.....	43
2.1.2. Burjuva Kadınlar.....	46
2.1.3. Aristokrat Kadınlar.....	52
2.1.4. Köy Kökenli Kadınlar.....	54
2.2. Eğitim Yönünden Kadınlar.....	56
2.2.1 Eğitimli Kadınlar.....	56
2.2.2.Eğitimsiz Kadınlar.....	61
2.3. Siyasî Yönden Kadınlar.....	62
2.3.1. Sosyalist Kadınlar.....	62
2.3.2. Cumhuriyetçi Kadınlar.....	124
2.3.3. Milliyetçi Kadınlar.....	126
2.3.4. Apolitik Kadınlar.....	126
2.4. İlişkiler Yönünden Kadınlar	128
2.4.1. Sevgili Olarak Kadınlar.....	128
2.4.2. Eş Olarak Kadınlar.....	206
2.4.2.1. Sadık Kadınlar.....	206

2.4.2.2. Sadakatsiz Kadınlar.....	236
2.4.3. Anne Olarak Kadınlar.....	249
SONUÇ	284
KAYNAKÇA	291

KISALTMALAR

Age.	Adı geçen eser
Agm.	Adı geçen makale
Agtez.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
BMW	Bayerische Motoren Werke (Bavyera Motor Fabrikaları)
CD	Compact Disc
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DYP	Doğru Yol Partisi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
İDA	İbrahim Derin Ali
İSTA	İstanbul Haber Ajansı
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan (Komünist Kürt Partisi)
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
s.	Sayfa
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCK	Türk Ceza Kanunu
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TİP	Türkiye İşçi Partisi

TKP

Türkiye Komünist Partisi

TSİP

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi

UNİSEF

United Nations International Children's Emergency

Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

GİRİŞ

Türk toplumunun sosyal ve siyasal yaşantısı, Tanzimât döneminden itibaren hızla değişmeye başlamıştır. Tanzimât; “düzeltmeler, düzenlemeler, düzen vermeler, yoluna koymalar; nesir ve nazım olarak yazmalar.”¹ anlamlarına gelmektedir. Bu dönem, sosyal ve siyasal alanda pek çok düzenlemeler yapılmıştır. Hukukî, malî, askerî, siyasî ve tabii sosyal alanda yenilikler getirilmiştir. Kanunnameler hazırlanmış, ilk modern bütçe yapılmış, vergiler düzenlenmiş, askerlik zorunlu hale getirilmiş, rüştiyeler açılmış, devlet eliyle sanayileşme adımları atılmıştır.

Dönemin aydınları, bu yeniliklerin sürekli olması ve halk tarafından benimsenmesinde büyük rol oynamışlardır.

*“Bazı şahsî ihtiras ve kuşkuşların tesiri ile batılılaşma hareketinin geliştirilmesi için politikacıların gösterdikleri yavaşlık karşısında, bu nesil II. Abdülhamid dönemine kadar, teşebbüsü elinden bırakmamıştır. Böylelikle batılılaşma, yalnız devlet tarafından yürütülen bir hareket olmaktan çıkarak, aydınların, halka da mal etmeye çalıştıkları, çok daha şuurlu ve kapsamlı bir duruma gelmiştir.”*²

Alemdar Yalçın, toplumdaki değişimlerin mutlaka edebiyata yansıtacağını söylemektedir. “Sanat değeri olsun olmasın bütün romanlarda insan, aile ve toplumla ilgili değişmelerin yer aldığını görüyoruz.”³

Alemdar Yalçın’ın da dediği gibi; toplumdaki değişimden sorumluluk duyan aydınlar sosyal konularda eğitim vermek için edebiyatı araç olarak kullanmışlardır. “Yeni Osmanlılar halka seslerini duyurmak için, doğal olarak iki yola başvurabilirlerdi: Gazete ve edebiyat.”⁴ Ertuğrul Aydın, bu durumu desteklemekte ve “insan hayatı ne zaman trajik bir durum yaşarsa o zaman romana konu olma özelliği taşır”⁵ demektedir.

Yazarlar, roman ve hikâye yoluyla toplumu aydınlatmayı, siyasal görüşlerini topluma yaymayı amaçlamışlardır.

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, 20. Baskı, Ankara, 2003, s.1032.

² Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitapevi, 5. Baskı, İstanbul 1995, s. 23.

³ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara, 2002, s.19.

⁴ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 Ahmet Mithat’tan A.H. Tanpınar’a*, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul, 2004, s.17.

⁵ Ertuğrul Aydın, “Roman ve İnsan”, *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 353.

“Türkiye’de siyâsî alandaki Tanzimât hareketinin, birçok alanlarda, “medeniyet değıştirme” anlamına geldiğini biliyoruz. Bunu ilk anlayan ve gerçekleştirmeye çalışan Şinasi olduğu gibi, en geniş ölçüde gerçekleştirebilen de Ahmet Midhat olmuştur. Bu medeniyet değıştirme olayının okumamış halk yığınlarına aktarılması, onların yeni medeniyetin çeşitli yönleri üzerinde aydınlatılması ve kendilerine ilk bilgilerin verilmesi konusunda onun gösterdiği çaba çok büyüktür. Edebiyat, onun için de, bir araçtan ibarettir. Halkın medenî seviyesini yükseltebilmek, önce “onun seviyesine inmek, ona kendi dili ile ve hoşlandığı şekilde hitap etmekle” mümkündü. Bu yola girildikten sonra, gerekli ve faydalı görülecek her şey kolaylıkla verilebilirdi.”⁶

Toplumlardaki değışimleri en çok yaşayan ve yansıtan kadınlardır. Toplumumuzda da bu durum gözlenmektedir. Tanzimât’tan itibaren sosyal ve siyasal alanda meydana gelen değışimler de en çok kadınlar üzerinde etkili olmuştur.

“Toplumumuzda Tanzimat’tan beri yaşanan Batılılaşma sürecinde, değışimden en çok etkilenenler ve değışimi en çok yansıtanlar, kadınlardır. Kadınlar; toplumdaki statüleri, aile içindeki yerleri ve giyim kuşamıyla bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçen toplumumuzda neredeyse değışimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır. Türkiye’de kadın meselesi, Tanzimat’tan beri resmî ideoloji tarafından “modernleşmeci” bir zihniyetle ele alınmış ve kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilip toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir ‘mesele’ olarak gündeme gelmiştir.”⁷

Giyim-kuşamları, aldıkları eğitim, evlilikleri, aile ve iş yaşantısı, siyâsî tercihleri zamanla baştan sona değışen kadınlar, yaşadıkları bu değışim ile edebiyatımıza da yansımışlardır.

“Türk okurunun Avrupaî romanla karşılaştığı 1859 yılından yani Türk romanının doğduğu Tanzimat döneminden beri, başta eş seçme hürriyeti olmak üzere kadın hakları, kadınla ilgili meseleler, kadının toplumda yer alması ve ona değer verilmesi gerektiği düşüncesi tema olarak edebiyatımızda işlenmiştir. Romancılarımız, kadının eve kapatılması, birtakım haklarının ve hürriyetlerinin elinden alınmasını eserlerine bir sorun olarak yansıtarak onları tekrar topluma kazandırmayı amaçlarlar. Tanzimat romanıyla başlayan bu anlayış, “eğitim hakkı, çok evliliğin reddi, sokağa çıkabilme hakkı, eğlence yerlerine gidebilme hakkı, çalışma hakkı, çarşafsız ve peçesiz giyinme hakkı, boşanma hakkı, kocasını seçme hakkı, haremlik-selamlık uygulamasının kaldırılması, örgütlenme hakkı, siyasete girme hakkı” gibi hakları içine alıp genişleyerek Cumhuriyet dönemine kadar gelmiştir.”⁸

Tanzimat dönemi aydınları, toplumsal ilerlemenin göstergesinin kadınlar olduğunu söylemektedir. Bu nedenle aydın kesim için değışimin önemli kollarından birini oluşturan

⁶ Kenan Akyüz, *age*, s.69.

⁷ Ramazan Gülendâ, *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2006, s.14.

⁸ Ramazan Gülendâ, *age*, s. 26.

aile yaşantısının değişmesi, çağdaşlaşması için değişimin kadınlardan başlaması gerekecektir.

*“Medeniyetin birinci dersi kadınların eğitimidir. Bu sayede, toplumun yarı nüfusunu meydana getiren kadınların eğitim seviyesini yükselterek, bütün toplumun eğitim seviyesi de yükseltilmiş olacak; kadınlar çocukları daha iyi yetiştirecekleri için de önemli ilerleme sağlanacaktır. Bu durum aynı zamanda erkeğin mutluluğunu temin edecektir.”*⁹

Bu dönem, kadınların eğitiminin sağlanması, sosyal ve siyasal haklarının verilmesi gibi konulardan bahseden kadınlara özel dergiler, gazeteler yayınlanmıştır.¹⁰

Erkeklerle kadın arasındaki sosyal eşitsizlik, düşmüş kadınların sosyal hayata kazandırılması gibi konular dönemin aydınlarının dikkatini çekmiştir. Kenan Akyüz, Ahmet Midhat’ın bu konudaki rahatsızlığını ve tavrını şöyle anlatmaktadır:

*“Yine sosyal konular arasına giren ‘medeni haklar’ bahsinde, erkeklerle kadın arasındaki eşitsizlik de romancıyı rahatsız eden bir konudur. Kadınların da erkekler gibi okumaları ve serbest bir şekilde çalışarak erkeklerle eşit yaşam haklarına sahip olmaları tezini savunur(Felsefe-i Zenân, Diplomalı Kız). Tanzimât tiyatrosunun ilk eserlerinde yer alan ‘görücü ile evlenme usûlüniün tenkidi ve erkeklerle kadının evlenirken serbestçe hareket etmeleri’ tezi de, yazarın hikâye ve romanlarında yer alan hususlardandır(Teehhül). Kadın bahsinde yazarı düşündüren bir nokta da, zorlayıcı sebeplerle düşmüş kadınların cemiyet için yeniden kazandırılmalarıdır. Cemiyetin bu kadınları her zaman kirli görme alışkanlığını şiddetle tenkid eden yazar, onların da normal hayata dönmelerinin sağlanması gerektiği inancındadır (Mihnet-Keşân, Henüz On Yedi Yaşında).”*¹¹

Tanzimat dönemin romancılarının gözünde Batılılaşmanın gereklerinden görülen kadının sosyal hayata girişi ve özlük haklarına sahip olması, Servet-i Fünûn romancılarında da üzerinde durulan bir nokta olmuştur.

Siyasî baskıların yoğun olduğu bu dönemin yazarları, sosyal konuları işlemekten kaçınmış, çıkışı kahramanların iç hayatına yönelmekte bulmuşlardır. Eserlerinde, romantizmin izleri bulunmakla birlikte realizme yönelen yazarlar, gözleme dayalı ve güçlü betimlemeler kullanmışlardır.

“Servet-i Fünun romanında ‘sosyal dâvalar’ hemen hemen hiç yoktur. Siyasî ve dinî baskıların şiddetle devam ettiği bir devirde, bu iki diktadan birine dokunmadan herhangi bir sosyal dâvaya temas etmenin imkânsızlığı ortadadır. Bu bakımdan, Servet-i Fünun romancıları, tahlili yalnız kahramanın

⁹ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991, s.36.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Şefika Kurnaz, *age*, s. 39-44.

¹¹ Kenan Akyüz, *age*, s.74.

iç hayatına yönelterek, sosyal hayatı yalnız tasvir etmekle yetindiler. Bu davranış, uymağa çalıştıkları realist roman metoduna da uygundur."¹²

Dönemin yazarları, gözleme dayalı bu anlatılarda daha çok yaşadıkları ortamı anlatma yoluna gitmişlerdir. Hayatları boyunca İstanbul'un dışına çok az çıkan yazarlar, konularını kendi çevrelerinden alırlar. Hayal kırıklığı, üzüntü ve başarısız aşklar dönem yazarlarının işlediği konulardandır. Bu konuların işlenişi de kadınla ilgili konulara eğilimi getirir. *"Kadına özel ilgi bu dönemde görülür. Kadın; ev içi romanlarındaki kadın tipleri ve kadına ait eşyaların tasviri gibi değişik şekillerde ortaya çıkar."*¹³

Türk toplumunun nasıl ve ne ölçüde Batılılaştığını göstermeye çalışan yazarlar, kendilerine göre batılılaşmanın en uygun örneklerini vermeye çalışmışlardır.

*"Servet-i Fünun romancıları, bir yandan Türk cemiyetinin nasıl ve ne ölçüde batılılaşmakta olduğunu çizerlerken, bir yandan da bunun –kendilerine göre- en uygun buldukları örneklerini vermeğe, böylece batılılaşma hareketine de katkıda bulunmağa, bir türlü yol-göstericilik de yapmağa çalıştılar."*¹⁴

Yazarlar, örnek kadınlar yaratmak istemişlerdir. Bunu eserlerinde yarattıkları 'kadın tipleri'¹⁵ ile oluşturmayı amaçlamışlardır. İdeal kadın tipleri oluştururken, bazen realist metottan uzaklaşıp roman karakterlerinin doğallıklarını kaybetmesine de neden olmuşlardır.

*"Rauf'un, genellikle romantik bir mizaç taşıyan kahramanları arasında, kadınların bazen sağlam iradeli, nefislerine hâkim bir karakter göstermeleri onları tabîlikten ayırır ve oldukları gibi görünemeyerek, yazarın kendilerinde görmek istediği psikolojik vasıflarla görünürler."*¹⁶

Mehmet Rauf'un eserlerinde, çıkan kadınların erkeklerle eşit tutulduğu ve kadın hakları konusunda kurulu düzenin tenkit edildiği görülmektedir.¹⁷

Bu dönem yazarları, baskı altında yaşayan kadınların haklarını savunmuşlardır. Kadınlar, erkeklerle aynı seviyede görülmüştür. Romanlarda kadınların, düşünebilen bir birey olarak kabul edilmelerini, sosyal hayatta erkekle yan yana olmalarını, toplum içine girmelerini gerçekleştirmeye çalışırlar.

¹² Kenan Akyüz, *age*, s. 112.

¹³ Hüseyin Tuncer, *Arayışlar Devri Edebiyatı 2 Servet-i Fünun Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, 3. Baskı, İzmir, 1998, s. 27.

¹⁴ Kenan Akyüz, *age*, s. 112.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hasan Boynukara, "Karakter ve Tip", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002. s.174-187.

¹⁶ Kenan Akyüz, *age*, s. 119.

¹⁷ Cahit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, 1995, s. 91.

“Kadına değer verilmesi ve saygı gösterilmesi görüşünü taşıyan Servet-i Fünuncular, onu önce sosyal bir varlık, ayrı bir güç olarak ele alırlar. Kadın hürriyetini savunurlar, kadın ticaretine karşı çıkarlar. Evlilik sırasında genç kızların söz sahibi olmasını isterler. Kadınların, sanki insan değilmiş gibi işlem görmesini, dövülmesini, ezilip işkence görmesini hiç uygun bulmazlar. Romanlarda onların da erkekler gibi ve erkeklerle yan yana sosyal yaşayışa katılmalarını, toplum içine girmelerini sağlarlar, sosyal adaleti gerçekleştirmeye çalışırlar. Kadınlar da erkekler gibi okur, eğitim görür, yabancı dil öğrenir, bilgi ve zevk seviyelerini geliştirirler. Daha ilerde göreceğimiz gibi, gezinti ve eğlence yerlerine giderler; çay, dans ve balolara, sosyal ve kültürel faaliyetlere, toplantılara katılırlar. Sanat, müzik ve resim yönleri ile erkeklerin ve yabancıların takdirlerini kazananlar olur.”¹⁸

Her alanda olduğu gibi edebiyatta da bireysel farklılıklar öne çıkmaktadır. Aynı dönem eser veren sanatçıların, kadına bakışındaki farklılıklar eserlerine de yansımıştır.

Fecr-i Ati döneminin temsilcisi olarak görülen Ahmet Haşim, kadınlara olan kişisel tavrını nesirlerinde ortaya koymaktadır. Nurullah Çetin, Ahmet Haşim’in nesirlerinde yer alan kadınlar için şunları söylemektedir:

“Onun şiirlerinde ince, zarif ve güzel olan kadınlar nesirlerinde bir canavar gibi gösterilmiştir. Çalışan kadının erkekleştigi inanan Haşim, kadınlara karşı daima öfkeli, kin ve nefret duygularıyla doludur. Dünyadaki bozuklukların sebebi olarak gördüğü kadınların daima aleyhinde olmuştur.”¹⁹

Aynı dönem yazarlarından olan Cemil Süleyman’ın eserlerinde yer alan kadınlar ise fazilet sahibi, erdemli kişilerdir. Bunun yanında eserlerinde yer alan kadınların kusurları olsa da onları hoş görüp, haklı yanlarını aramıştır.

“Kadını ve aşkı anlatan Cemil Süleyman’ın eserlerinde mesleğinin izleri görülür. Hikâyelerinin kahramanları hasta, veremli kadın ve erkekler, harp yıllarının ızdırabını çeken çileli sıkıntılı, mağdur ve mütevekkil kişilerdir. (...) Onun eserlerinde psikolojik tahliller fazladır. Anne sevgisi, çocuğun aile içindeki önemi, aile, evlilik, kadın ruhu gibi konular ele alınmıştır. Kadınlar çoğu zaman fazilet sahibi, hassas, romantik kişiler olarak işlenmiştir. Duygularının, tutkularının, aşırı kıskançlıklarının trajedisini yaşayan kadın kahramanlar da yok değildir. Buna rağmen olayların gelişiminde kadınlar genellikle mazur görülür, haklı yanları aranır.”²⁰

Meşrutiyet Dönemi’nde Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık gibi dört farklı düşünce akımı olması, kadına bakışta da çeşitlilik getirir.

¹⁸ Cahit Kavcar, *age*, s. 90.

¹⁹ İsmail Çetışli- Nurullah Çetin, Abide Doğan, Alim Gür, Şenol Demir, Cengiz Karataş, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 500.

²⁰ Olcay Baran, *Cemil Süleyman Alyanakoğlu’nun Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998, s. 21.

“Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi’nde uzun yıllardır varlığını sürdüren fikirlerin bir hareket, bir akım şeklini aldığı görülür. Bu akımların başlıcaları; Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük, Osmanlıcılık’tır. Bu akımlardan Garpcılık kadının aktif şekilde hayata katılması, kadın-erkek eşitliği gibi hususları arzular. Türkçülük, kadın hürriyetinin toplumun bütün kitlelerine yayılması, eski Türklerde olduğu gibi kadın ile erkeğin sefada ve cefada bir arada olması gerekliliğine dikkat eder. İslamcılık, kadını erkeğin himayesinde görür. Kadın eğitiminin gerekliliğine inanmakla birlikte çalışma hayatına ve sosyal hayata fazla katılmasını yanlış bulur.”²¹

Birinci Dünya Savaşı başladığında kadınlar sosyal hayatta daha öne çıkmıştır. Cepheye savaşan erkeğe, kadından destek beklenmiştir. Beklenen destek gelmiştir ve kadınlar mitingler düzenlemiş, cemiyetler kurmuş, hatta bizzat Anadolu’daki savaşa katılmıştır.

“İşgalcilere karşı ırzını, namusunu, vatanını, milletini korumayı kutsal bir görev bilen Müslüman Türk kadınları da direniş çalışmalarında geri durmadılar. Öğretmen Nakiye Hanım gibi kadınlar, mitingler düzenlediler, Türk kadını ve erkeğini millî bilinç etrafında toplamaya çalıştılar. Mayıs 1920’de Türk Kadınlar Derneği kurulmuş, bu dernek, Kızılay Derneğinin hanım üyeleri aracılığıyla Anadolu ile, ayrıca Avrupa’daki Türk hanımlarıyla iletişim kurmuştur. Bu kadınlar, protesto konuşmaları yapmışlar, broşürler yayınlamışlar, hayır hizmetlerinde bulunmuşlar, irtibat kurma çalışmaları yürütmüşler. Bunların yanında Anadolu’ya geçip bizzat savaşa katılarak da Millî Mücadele’ye omuz vermişlerdir. Saime Hanım, Mediha Hanım, Şahende Hanım, Şükufe Nihal gibi hanımlar, bu kahraman Türk kadınlarından sadece birkaçıydı.”²²

Bu mitinglerde konuşma yapan kadınlardan biri de Halide Edip’tir. Halide Edip, romanlarında da mitinglerde konuşan ya da miting alanında bizzat bulunan kadınlara yer verir.

İkinci Meşrutiyetten sonra yaratılan kadın kahramanlar, aldıkları Batı tarzı eğitim ve şahit oldukları Batı hayatından etkilenecek geleneklerden uzaklaşmaya başlarlar. 1920’lerden sonra, alafranga hayatın genç kızların ahlâkını bozduğu düşüncesi sıklıkla dile getirilir. Bu kadınların yabancı hayranlığı ve çağdaşlaşmayı yanlış anlamaları onları kültürel ve ahlâkî çöküşe götürür.

“Alafranga hayatın, özellikle kızları etkilediği ve onların ahlâkını bozduğu üzerinde 1920’lerden sonra da sıklıkla durulur. Yabancı okullarda okuyan bu kızların çoğu yabancı hayranıdır ve sonunda kültürel ve ahlâkî bir çöküşe doğru giderler.”²³

²¹ Hatice Çimen, *Burhan Cahit Morkaya’nın Romanlarında Kadın Tipleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.11.

²² İsmail Çetışli; Nurullah Çetin, *age*, s. 108.

²³ Ramazan Gülendamlar, *age*, s. 28.

İbrahim Demirci, Cumhuriyet Dönemi romanında ideal kadını anlatan romanların yanında, hoşça vakit geçirmek ve gönül eğlendirmek amacıyla yazılan romanlar olduğunu söylemektedir.²⁴

1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla yeni bir toplum, yeni bir kültür yaratma ihtiyacı duyulduğunda, yaratılacak bu yeni toplumda kadınlara da görev ve roller verilmiştir. *"Bu yeni toplum ve yeni kimlik (kültür) projesinde askerlerin, bürokrat ve aydınların yanında kadınlara da önemli görevler ve roller biçilmiştir."*²⁵ Bunu oluşturmak için Cumhuriyet döneminde kadınlara pek çok hak tanınmıştır. Bu dönemde yeni nesilleri yetiştirecek, ekonomik hayatta eşiyle beraber yer alacak ve bu sırada çocuklarını da ihmal etmeyecek kadınlar yaratılmaya çalışılmıştır. Anadolu'yu kalkındırmak için çabalayan genç bir kız olan Feride'yi anlatan *'Çalılıkusu'* romanı da bu toplumsal değişimde kadına verilen rolü en iyi ortaya koyan eserlerden biridir diyebiliriz.

Yine bu dönemin öne çıkan yazarlarından Halide Edip'in de kadını idealize ederek öne çıkardığını söylemek mümkündür.²⁶ Yayımladığı romanların çoğu kadın meselesini ele almakta, onun cemiyet hayatındaki yerini sorgulamaktadır. Bu romanlarında kadının iç dünyasına girmeyi ve onları daha yakından, daha içerden yansıtmayı amaçlamıştır. *"İnsan psikolojisini –daha çok kadın psikolojisini- yansıtırken önceki romancılarda olmadığı kadar içerde, kişilerin iç dünyasına yakın bir noktada bulunmaktadır."*²⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayınlanan romanlarda, istisnalar dışında, meslek hayatına giren, sosyal hayatta aktif olarak yer alan kadınlara rastlanmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra kadın, meslek hayatında ve sosyal hayatta aktif olarak yer almaya başlamıştır. Ancak konuyla ilgili bazı kaygılar vardır.

*"Cumhuriyete kadarki romanlarda, birkaç istisnayı saymazsak, kadının henüz meslek sahibi olmadığı ve evin dışındaki hayatta aktif olarak yer almadığı gözlemlenir. Kadının sadece iyi bir eş ve iyi bir anne olabilmesi için seviyesinin yükseltilmesinin gerekliliği vurgulanır sürekli. Henüz "Fert" olarak ele alınmayan kadınlar, ancak Cumhuriyetten sonra yazılan romanlarda evin dışındaki hayatta da aktif olarak görülmeye başlar."*²⁸

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Demirci, "Romanımızın 27 Yılına Bakış(1923-1950)", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 58-67.

²⁵ Ramazan Güldam, *age*, s.14.

²⁶ Halide Edip ile ilgili ayrıntılar için bkz: İnci Enginün, *"Adivar Halide Edip"*, TDV İslam Ansiklopedisi C.I, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1988, s. 376-377.

²⁷ İbrahim Demirci, "Romanımızın 27 Yılına Bakış(1923-1950)", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 56.

²⁸ Ramazan Güldam, *age*, s. 29.

Cumhuriyet döneminde kadınlara verilen haklar da dönemin aydınlarının üzerinde durduğu konulardandır. Kadına hak verilmesi konusundan öte verilen hakların kullanımında ortaya çıkabilecek sorunlar ve çarpıklıklar eleştirilmiştir.

“Cumhuriyet dönemi yazarları –bizim çalışmamızın başlangıcı olan 1946’ya kadar-, romanlarında artık kadına haklar verilmesi veya verilmemesi ve kadın haklarının nasıl olması gerektiği konularından çok bu hakları kullanırken ortaya çıkan aksaklıklar ve çarpıklıklar üzerinde durmuşlar; medeniyeti yalnız moda sanan ve toplum için son derece tehlikeli görülen “salon kadınları”nı eleştirmişlerdir. (...) Cumhuriyet sonrasında roman yayımlayan yazarlar da, tıpkı kadına birçok hak veren Atatürk gibi, kadının toplumdaki gerçek yerini almasını isterler. Ancak kadının, bu hürriyet ortamı içerisinde ve modernleşmeyi yanlış anlayarak ahlâkî çöküntüye uğraması endişesini de sürekli taşırlar.”²⁹

Bu dönem, kadının batılılaşma çabaları eleştirilir; ailesine bağlı, ahlâklı ve itaatkâr kadın tipleri öne çıkarılmaya çalışılır.

“Yakup Kadri, Peyami Safa ve Reşat Nuri gibi önde gelen romancılar başta olmak üzere kadının batılı eğilimini ve batılılaşma çabalarını eleştirir ve hatta kınarlar. Cömert, eşine ve ailesine bağlı, namuslu ve itaatkâr kadın tipi ön plâna çıkarılır. Aile kurumu ve ahlâk (cinsel ahlâk) tehlikede görülür. Çalışmayan, evine ve ailesine de özen göstermeyen, sadece tüketen, giyinip kuşanıp boy gösteren kadınlar eleştirilir.”³⁰

Tüketici olmakla eleştirilen kadınlar, üretime katıldığı noktada da yine eleştirilmiştir. Üretime katılan kadınların ahlâkı ve namusu sorgulanmıştır. Yine de en ideal kadın tipi; hem üretime katılan hem sosyal hayatta aktif olan hem de aile düzenini koruyan kadın olarak görülür.

“Ancak Cumhuriyet’in ilk döneminde yazılan romanlarda da (1923-1938) kadınların çalışma hayatına yeterince girmediği ve çalışan kadına toplumun sıcak bakmadığı görülür. Diğer taraftan çalışmayan ve üretici olmayan kadınlar eleştirilerek kadının çalışması ve ekonomik özgürlüğünü kazanması fikri de üstü kapalı olarak bazı romanlarda (Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Ankara vs.) işlenir. Bir taraftan kadının sosyalleşmesi üzerinde durulurken diğer taraftan ailesini ve çocuklarını da ihmal etmeyen ve bu dengeyi muhafaza eden kültürlü kadın tipleri öne çıkarılmıştır.”³¹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik kalkınma için yapılan atak kadınların da sanayileşme çabalarında aktif olarak yer almasını getirir ancak bu dönem çalışan kadına bakış açısı menfidir. Kemal Tahir’in 1940’lı yılların sonunda, Malatya Cezaevi’nde

²⁹ Ramazan Gülendam, *age*, s. 29

³⁰ Ramazan Gülendam, *age*, s. 29.

³¹ Ramazan Gülendam, *age*, s. 29-30.

yaşananları konu eden *Namusçular* romanına, Anadolu’da kadına bakışı şöyle yansıtmaktadır:

“ - Herkes söylüyor. Tren Geldi. Karıları baştan çıkardı. Dokuma fabrikası açıldı karılar baştan çıktı. Ardından bir de tütün fabrikası kurdular. Dışarıda namuslu kadın kalmamış diyorlar.

- Öyle lakırdılara kulak asma... Dışarıda namuslu karı kalmamış da, akşamdan sonra delikanlılar mektebe neden seğirtiyorlar. Tözey, Adanalı, Körkız, Münevver nasıl para kazanıyor?

- O başka... Ben sordum. Elini sallasan bini bin paraya imiş. Ağaçların altında, su yollarında, ekin tarlalarında yatı yatıveriyorlarmış. Karı milleti başını açmış da dışarı dökülmüş. Kabahat trende, bir de fabrikalarda.

(...)

- Doğru bir laf... Çalışan karı erkekten ürkmeyiz. Parası da az, çok vardır. Para için de yatmaz. Kaldı iki mesele. Birisi gönlünü edersin. O zaman evde de otursa bir. Yalnız farkı şu: Evde oturan kızın, karının gönlü kolay olur. Zira bizi erkek zanneder. Halbuysa çalışan kız, erkeklerin ne mal olduğunu hemen anlar. Erkeklerin amirlerinden nasıl korktuklarını, haklarını nasıl arayamadıklarını, nasıl yalan söylediklerini görerek, “Tuuu... bunlar mı erkek?” diye başını çevirir. Yani daha kolay konuşursun ama, daha zor aldatırsın. Evdeki kızla konuşmak zordur, lâkin onları da aldatmak kolay kolaydır.

- Bırak beyim. Adam bir kariyla konuşur da onu yola getiremez mi?

- Namuslu ise getiremez.

- Namushuyu konuşmuyoruz. Çalışanları konuşuyoruz.”³²

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’deki kadınların, örnek aldığı batılı kadınların yaşamından etkilenerken yozlaştığı kanaati ortaya çıkar. Romancıların da üzerinde en çok durduğu konu bu olur. Yazarlar, romanlarında kadınların hem hatalarını gösteren, hem doğru olanı ortaya koyan kadın tipleri yaratırlar.

“Romanların çoğunda, Peyami Safa’nın eserleri başta olmak üzere, geleneksel hayat biçimi (Doğu) ile yeni hayat biçimi (Batı) arasındaki tezata vurgu yapılır. Avrupalı veya Amerikalılara benzemeye çalışan kadın ve genç kızların özlediği veya sürdüğü hayat; sorumluluğun yerini sorumsuzluğa, kanaatkârlığın yerini aşırı tüketime ya da tüketim arzusuna bıraktığı yozlaşmış bir hayattır. Toplumdaki değer kaybının sebebi olarak algılanan bu alıfrangalaşma eğilimi, ahlâkî değerler açısından yargılanır. Bu eğilimlerin en çok aile düzenini tehdit ettiği düşünülmüş ve kutsallığı sürekli vurgulanan ailedeki çözümler, romancıların en çok ilgilendiği konulardan biri olmuştur. Romancılar aile ile ilgili sorunları işlerken çoğunlukla -Fikret Arıt’ın *Bu Hayatı Yaşamak Lâzım* adlı romanı gibiler hariç- hem olumlu hem de olumsuz örnekleri birlikte ortaya koyarlar.”³³

³² Kemal Tahir, *Namusçular*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s. 304-305.

³³ Ramazan Gülendamlar, *age*, s. 358-359.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bozulmanın çözümü, aile hayatının yeniden düzenlenmesinde görülmüş ve sosyal hayata adapte edilmeye çalışılan kadınlar yine ailelerinin başına geçmeye teşvik edilmiştir.

1960'lara gelindiğinde toplumu derinden etkileyen, sosyal siyasal hayatı baştan sona değiştiren 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleşmiştir. Bu dönem, Sevinç Çokum, Samim Karagöz, Atilla İlhan, Vedat Türkali gibi pek çok yazarın eserlerine konu olmuştur. Bu noktada, roman kişilerinden çok, bu dönemde yaşananların yazarların kendi düşüncelerini de yansıtacak şekilde öne çıkarılması söz konusudur denilebilir.³⁴

Ardından, 12 Mart 1971'de yayımlanan muhtıra ve 27 Nisan'da ilan edilen olağanüstü hal, toplumu etkilemiş ve darbenin etkilerini anlatan romanlar yoğunluk kazanmıştır diyebiliriz. Berna Moran, *"Sonuçta 12 Mart darbesi bir 'balyoz' gibi indi; insanlar kovalandı, tutuklandı, işkence gördü, hapse atıldı, kimi gençler asıldı. Toplumda yaşanan böylesine büyük bir sarsıntının edebiyata yansımaması düşünülemez."*³⁵ demektedir.

Ahmet Kekeç, bu dönem yazarlarının bazılarının 12 Mart'ı tam olarak algılayamadıklarını, bazılarının tarih içerisine oturtamadıklarını, bazılarının taraflı davrandıklarını, bununla birlikte bazılarının ise yaşananları her yönü ile ele aldıklarını söylemektedir.³⁶

Berna Moran, 12 Mart dönem romanlarının kişilerinin 'edilgin' olduklarını söyler.

*"Genelde roman kahramanları etkinlikleriyle olaylara yön veren, hiç değilse olay örgüsünün gelişiminde kararlarıyla rol oynayan kişilerdir. 12 Mart romanlarında ise devrimci genç, başına gelenlere katlanmak zorunda olan bir solcudur. Olaylara yön veren ise karşı güçlerdir. Bu romanda acımasız yaratığın kollarından biri devrimcinin evinin kapısından içeri uzanır ve onu yakalar götürür. O andan itibaren devrimci genç edilgin duruma düşer."*³⁷

Bu dönem romanlarında kadınların, siyasî eylemlerde, tutuklulukta erkekle birlikte yer aldığını görürüz. (Füruzan'ın '47'liler' romanında Emine, Sevgi Soysal'ın 'Şafak' romanında Oya vb.)Bu konuda Füsün Akatlı şöyle söylemektedir: *"Eyleme girişen,*

³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Kekeç, "Darbeler ve Romanlar", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 82-96.

³⁵ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3 Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2012, s.13.

³⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Kekeç, *age*, s. 82-96.

³⁷ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3 Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya*, s.14.

mahkûm olan, erkeklerle yan yana duran bilinçli, devrimci kadın imgesidir Sevgi Soysal'ın getirdiği.”³⁸

1980'lere gelindiğinde ise 12 Eylül Darbesi sosyal yaşama, dolayısı ile edebiyata damgasını vurmuştur. Darbenin baskı ve yıldırma politikaları bir süre etkili olmuş ama ardından gecikmiş de olsa 12 Eylül'ü anlatan pek çok roman yazılmıştır.

“12 Eylül korkunç bir baskı ve yıldırma ortamı hazırlamıştı. 12 Eylül darbesini konu edinen romanların gecikmesini bu nedene (baskı ve yıldırma ortamının dayatmalarına, depolitizasyon sürecine) bağlayabiliriz. Ama izleyen yıllarda 12 Eylül'ü anlatan, daha doğrusu bu darbenin yol açtığı travmayı, savruluşları, acıları, dostlukları, ihanetleri konu edinen birçok roman yazıldı.”³⁹

Berna Moran, 1980 sonrasında yazarların toplumsal sorunlara eğilmesinin güçleştiğini ve yazarların yeni bir arayışa yöneldiğini, önemli bir kısmının ‘postmodernist çizgide’ romanlar yazmayı tercih ettiğini söylemektedir.⁴⁰

Görüyoruz ki 1970'lerden sonra kadınlar sosyal ve siyasal alanda daha çok yer almaya başlamıştır. Bu nedenle de popüler romanda en çok işlenen konulardan biri haline gelmiştir. Kadın üzerine yoğunlaşan popüler romanda yer alan kadınlar, daha çok yaşadıkları olumsuzluklar ve bu olumsuzluklardan duydukları ıstıraplarla işlenmiştir.

*“Yaygın bir görüşe göre, popüler romanlarda ana karakter kadınlardır. Bu kadınlar aşkı kötüye kullanılmış; baştan çıkarılmış; sevgilisinin ihanetine uğramış; yuvası dağıtılmış; çocuğu kaybolmuş veya elinden alınmış; evlenmiş veya zorla istemediği biriyle evlendirilmiş; iftiraya uğramış; sevdiğine kavuşamamış vs. bir durumda bulunabilir. Bu olumsuzluklardan herhangi biri de, söz konusu kadının durumunu yansıtabilir. Roman, bu kadının kederinin bir sonucu olan işte bu olumsuzluklardan birinin üzerine kurulur. Popüler romanlar, söz konusu kadının kederinin onda oluşturduğu marazi ruh hâlini en iyi şekilde yansıtmaya çalışır. Romanlardaki bu kadınlar yalnız, terk edilmiş, toplumdan soyutlanmış, içine kapalı tiplerdir. Aşklerinin anlaşılmasında, isteklerinin bilinmemesi için adeta çırpınırlar. Bu yüzden acı çekerler ve bedbaht olurlar. Bir taraftan da bu ıstıraptan gizli gizli bir zevk alırlar.”*⁴¹

İnci Enginün, 1970'ten sonra romanlarda siyasîleşmenin arttığını, birçok yazarın tecrübe ve yaşantılarına dair eserler verdiğini ve bu eserlerin belgesel niteliği taşıdığını söylemektedir.

³⁸ Füsun Akatlı, “Türk Yazınında Kadın İmgesi”, *Türk Toplumunda Kadın*, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, 2. Bası, İstanbul, 1982, s. 309

³⁹ Ahmet Kekeç, *age*, s.94-95.

⁴⁰ Berna Moran, *age*, s. 53.

⁴¹ Bilge Ercilasun, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler1*, Akçağ Yayınları, 1. Basım, Ankara, 1997, s. 420.

“1970’lerden sonra hikâye ve romanlarda siyasîleşmenin arttığı görülür. Özellikle 1970 sonrasında siyasî konulu eserlerin sayısı artmıştır. Tanpınar her yazarın kendi neslinin romanını yazmak istediğinden söz eder. Gerçekten de biz birçok yazarın şahsî tecrübelerine (yaşantılarına) dayanan eserler yazdıklarını biliyoruz. Ancak 1970 sonrası siyasî bir karmaşa gösteren Türkiye’de olup bitenler üzerinde roman ve hikâyelerin bolca yazılmış olması, bunlara bir çeşit belgesel niteliği de kazandırmaktadır. Birçok roman yazarının hayat hikâyesi ile birleştirildiğinde, bu tür eserlerden bazılarını, bir tür savunma saymak da mümkündür.”⁴²

Oya Baydar’ın romanlarında da bu durum gözlenebilmektedir. *“Karakterlerin şu ya da bu şekilde yaratıcısının damgasını taşıdığını biliriz. Yazarın toleransı çerçevesinde bir varlığa sahip olabildiklerini de kabul ederiz. Bununla birlikte her bir karakterin yazarı birebir kendisi olmadığının da farkındayız.”⁴³* diyen Hasan Boynukara’nın yargısına dayanarak, roman kahramanlarını Oya Baydar’ın yaşantısı ile ilişkilendirmek mümkündür. Oya Baydar, bir söyleşide şöyle söyler:

“Yani duygu olarak, atmosfer olarak, sorulan sorular ve verilen cevaplar olarak, sıkıntılar, çekilen acılar olarak benim kahramanlarımda da, ister kadın ister erkek olsun, hem şahsen benden, hem de çok iyi tanıdığım bir çevreden izler var. Fakat kahramanlardan hiçbiri için birebir şu şudur, bu budur tabi ki diyemem. Ama onlardan esinlenerek yaratılmış roman kahramanları var.”⁴⁴

Kendisi de siyasette aktif olarak yer almış, siyasî tercihi yönünde gerçekleştirdiği eylemleri nedeniyle cezaevine girmiş, sonrasında yurtdışına kaçmak zorunda kalmış, Berlin Duvarı’nın yıkılışını takip eden yıllarda da Türkiye’ye dönmüştür. İlk dört romanda da aynı durum gözlenmektedir. *Kedi Mektupları, Hiçbiryere Dönüş, Sıcak Külleri Kaldı, Erguvan Kapısı* romanlarında karşılaştığımız kadın kahramanlar da yazarla aynı yaşantıyı paylaşmaktadır. Bunun gibi *Kayıp Söz* romanında karşımıza çıkan Elif Eren’de üniversitede okuduğu dönem aktif olarak siyaset yapmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz romanlarda yer alan kadınların, geçmişleri ile hesaplaştığı görülmektedir. İnci Enginün, bu tür romanlar için şöyle söylemektedir: *“Bu tür eserleri, romanımızda yeni baştan geriye dönüş, duygular ve kültür arayışlarının yanı sıra, yazarlarımızın bir hesaplaşması olarak görmek mümkündür.”⁴⁵*

⁴² İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2008, s. 417.

⁴³ Hasan Boynukara, *agm*, s. 174.

⁴⁴ Çiğdem Erol, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2009, s. 479.

⁴⁵ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 417.

Cumhuriyet döneminde yaratılmak istenen kadının Oya Baydar'ın romanlarında yer aldığını de söylemek mümkündür. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında karşımıza çıkan asıl kahramanın annesi, Cumhuriyet'in kuruluş yılında doğmuştur. Cumhuriyet'le yaşit olmak onun övüncüdür. Hem çocuklarını ve evini ihmal etmemiş hem kocasıyla omuz omuza çalışmış hem de yeni nesil insanların gelişiminde bir öğretmen olarak büyük rol oynamıştır.

Ayrıca, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü, *Kayıp Söz* romanında Elif Eren, yüksek tahsil görmüş, sosyal hayatta hatta siyasette yerini almış, meslek sahibi kadınlardır. Ancak bu kadınlar siyasetle ya da kariyeri ile ilgilenirken aile hayatını ihmal etmişlerdir. 1970'li yıllarda dünyaya getirdikleri oğulları, ailenin bir arada olmaması ya da anne-babanın kendisini önemsememesi nedeni ile toplumdan soyutlanmış, hayatla mücadele edemeyen ya da bu mücadelede ileri giden bir tavır sergilemişlerdir.

Tomris Uyar'ın popüler roman için tasvir ettiği kadın tipi Oya Baydar romanının kahramanlarında vücut bulmaktadır. “*Odakta uzun sarı saçlı, saydam tenli, açık renk gözlü incecik bir kadın vardır. Gururlu, kültürlü, duyarlı bir kadındır bu. Çağdaş yaşamın kurallarından haberdardır. Çalıştığı yerde de ciddiliği ile göz doldurur.*”⁴⁶ Oya Baydar romanının kahramanlarında vücut bulmaktadır. *Hiçbiriye Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarının kahramanları uzun sarı ve dolgun saçlı, beyaz tenli; gururlu, kültürlü ve yaşadığı ya da çalıştığı ortamlarda işini ciddiyetle yapan kadınlardır.

Kısaca Oya Baydar, 1992-2009 yılları arasında yazdığı romanlarında Türk kadınının Cumhuriyet sonrası yaşamını yansıtmaktadır denebilir. Romanlarda 1960 sonrası yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel değişimleri gözlemlemek mümkündür. Yazar, eserlerinde kadın karakterlerini öne çıkardığı için kadın kimliğinin edebiyatımızdaki yeri hakkında bu bilgileri vermeyi uygun gördük.

Berna Moran, feminist eleştirmenlerin edebiyata iki temel yaklaşımı olduğunu söylemektedir. Birincisi; okur olarak kadına yönelik yaklaşım, ikincisi ise yazar olarak kadına yönelik yaklaşım. Oya Baydar'ın, kadın yazar olması ve romanlarında kadınların öne çıkıyor olması nedeni ile kadını her açıdan incelemeye yardımcı olacak niteliğe sahip “feminist araştırma yöntemi” ve “feminist edebiyat eleştirisi”nin kullanılmasının gerektiğine inandık. Bu da feminist edebiyat eleştirisinin doğuşu, başlıca sorunları ve yaklaşımları hakkında kısaca bilgi vermek gerekliliğini meydana getirdi.

⁴⁶ Tomris Uyar, “Ayın Dosyası”, *Hürriyet Gösteri*, sayı:19, Haziran 1982, s. 74.

Maggie Humm⁴⁷, *Feminist Edebiyat Eleştirisi* adlı eserinde, Karen Offern'in *Defining Feminism* adlı eserini temel alarak Avrupa'da, 'feminizm'in tarihini 1880'lerde kadınların özgürlüklerine kavuştukları döneme dayandırmaktadır. Bu akım daha sonra edebiyat alanına yönelerek yeni bir eleştiri kuramı ortaya çıkarmıştır.

Humm'a göre; kadınlar, kadınların sembolik olarak yanlış tasvirinin ne derece etkili olduğunun farkına vardıkları noktada feminist olmuşlardır.⁴⁸

Berna Moran, feminist eleştirinin, 1960'larda feminist hareketin yükselişiyle birlikte edebiyat alanına kayması sonucu oluştuğunu söylemektedir. Bunu şöyle açıklamaktadır:

*“Deniyordu ki, edebiyat yapıtlarına bakıldığında, yalnız gerçek yaşamda değil romanlarda, şiirlerde, oyunlarda kadının aşağılandığı, horlandığı ve böylece ataerkil düzenin bu yoldan da desteklenip sürdürüldüğü görülür. Onun için feminist eleştiri, edebiyat yapıtlarında kadına karşı bu tutumu ortaya koymak amacıyla başladı, ama kısa zamanda başka sorunlara da yöneldi.”*⁴⁹

Maggie Humm, feminist eleştirinin üzerinde durduğu sorunları dört sınıfa ayırmaktadır. Bunlardan birincisi; *eril* metinlerin yeniden gözden geçirilerek bu metinlerde yer alan ataerkil varsayımların saptanması ve bu metinlerde kadınların toplumsal, kültürel ve ideolojik normlara göre nasıl temsil edildiği gösterilerek edebiyat tarihinin yeniden konumlandırılmasıdır. İkincisi; *“göz ardı edilmiş kadınların metinlerine ve kadınların daha önce edebiyat dışı kabul edilen sözlü kültürüne büyük önem veren yeni bir edebiyat tarihi”*⁵⁰ oluşturulmasıdır. Üçüncüsü; feminist eleştirinin okurlara 'yeni yöntemler ve değişik bir eleştiri pratiği' sunmasıyla ortaya çıkan 'feminist okur' sorunudur. Dördüncüsü ise feminist eleştirinin, feminist okurların 'yeni bir yazı ve okuma bütünlüğü yaratma yoluyla' edimde bulunmalarını amaçlamasıdır.

Berna Moran, feminist eleştirinin okur olarak kadına yönelik yaklaşımını eleştirinin ilk evresi olarak niteler. Bu evrede erkek yazarların eserlerinde kadını nasıl yansıttığı, hangi klişe kadın tiplerini kullandığı tespit edilerek feminist açıdan yorumu ve eleştirisi yapılır.

Feminist edebiyat eleştirmenleri edebi eserlerde kullanılan dil üzerinde dururlar. Çoğu edebi eserde bu dilin erillik özelliği gösterdiği, bu dil yoluyla oluşturulan kadın

⁴⁷ Maggie Humm, *Feminist Edebiyat Eleştirisi*, (Yayına Hazırlayan: Gönül Bakay), Say Yayınları, İstanbul, 2002.

⁴⁸ Feminizm'in doğuşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Emine Öztürk, *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

⁴⁹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2008, s. 249.

⁵⁰ Maggie Humm, *age*, s. 26.

temsillerinin gerçek kadın yaşamını ortaya koymadığı sonucuna varırlar. Berna Moran, bu konuda şunları söylemektedir:

“Edebiyat yapıtlarındaki kadın karakterlere yönelik eleştirilerin ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de erkek yazarların yarattığı iki karşıt tipin varlığıdır. The Mad Woman in the Attic adlı üç ciltlik yapıtın yazarları Sandra M. Gilbert ve Suzan Gubar bu konu üzerinde uzunca durur ve “evdeki melek” ile “canavar” adını verdikleri bu klişe uç tiplerin özelliklerini, kaynaklarını gösterirler. “Evdeki melek” tipi ataerkil toplumda erkeğin kafasında ideal olarak yaşattığı kadın tipidir ve erdemleri arasında namusluluk, alçak gönüllülük, uysallık, masumiyet başta gelenlerdir.”⁵¹

Bu ‘melek’ tipi aynı zamanda kendini evine, kocasına ve çocuklarına adamaktadır. Bunun karşıtı olan “canavar” tipi ise “bağımsızlığına düşkün, çıkarlarını koruyan, erkeklerin kendine biçtiği kişiliği kabullenmeyen ve bunda ötürü erkekleri ürküten”⁵² kadındır.

Eserlerde karşılaşılan bu kadın tiplerinden dolayı, feminist eleştirmenler ‘dişilik’ ve ‘kadınlık’ kavramlarını birbirinden ayırarak işe başlarlar. Dişilik kavramı, biyolojik olarak cins ayrılığıdır; kadınlık ise kültürel ve toplumsal normlarla oluşan bir davranış biçimidir. Dişilik, doğaldır ve doğuştan gelir. Kadınlık ise sonradan kazanılır.

İkinci evrede yazar olarak kadına yönelen feminist eleştiri öncelikle edebiyat tarihinde göz ardı edilen kadın yazarlar üzerinde durmakta, daha sonra yeni bir ‘kadın söylemi’ oluşmaya yönelmektedir.

Kadına dönük eleştirinin ilk örneği olarak Virginia Woolf’un 1924’te yayımlanan *A Room of One’s* (Kendine Ait Bir Oda) kitabı kabul edilir ancak kadının yazar olarak ele alındığı feminist eleştiri bu eserden elli yıl sonra yayınlanan incelemelerle kendini kabul ettirir. Bu eleştirmenler aynı türden baskılara maruz kalan kadın yazarların ayrı bir geleneği olduğunu, aynı değerleri savunduklarını, en azından bu değerlerin benzerlik gösterdiğini savunmuşlardır.

Kadınların yazarlık gelişimini üç evreye ayırırlar. Birincisi erkeklerin eserlerini taklit ettikleri evre; ikincisi bilinçli olarak erkek geleneğinden ayrılıp kendilerine yapılan haksızlıkları ele aldıkları evre; üçüncüsü ise kadın yaşantısına yönelerek kadınlara özgü bir estetiği araştırdıkları evredir.

Berna Moran, yazara yönelik eleştirinin bir başka örneği olarak Sandra M. Gilbert ve Suzan Gubar’ın *The Mad Woman in the Attic* adlı eserini vermektedir. Bu eserde Gilbert ve

⁵¹ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 252.

⁵² Berna Moran, *age*, s. 253.

Gubar kadın yazarların ataerkil toplumda karşılaştıkları güçlüklerle ve baskılara karşı bir strateji geliştirdiklerini söylemektedir. Kadınlar, yaratmanın erkeğe has olduğu düşünülen bu ortamda eserler vermeye çalışmaktadır. Yazma işi erkeğe hastır çünkü erkek *‘penisiyle çocuk yarattığı gibi kalemiyle de sanat yapıtı üretir’*⁵³, bu noktada kadına düşen görev ise doğurmak ve anneliktir. Bu ortamda yazmaya devam eden kadınlar, eserlerinde yüzeyde görünen anlamın altında toplumda iyi karşılanmayacak kadınca tavrı sergileyen bir alt anlam oluştururlar. Bir yandan bir melek prototipi olan kadınlar, bir yandan da canavar prototipine uygun tavırlar gösteren deli kadın rolü oynamaktadır. Bu anlatımla kadının toplumda gördükleri baskı sonucu parçalanmış iki yönünü göstermeyi amaçlarlar.

Berna Moran, bu örneklerin dışında, yazara dönük eleştiriyi kuramsal düzeyde ele alan başka bir yaklaşımdan da bahseder. Bu yaklaşımda amaç psikanalizi, dilbilimi ve biyolojiyi temel alarak yeni bir kadın söylemi oluşturmaktır. Kadın söylemine önem vermelerinin nedeni ise kadına karşı baskıcı olan Batı kültürünün dil ile olan bağıntısıdır.

*“Erkeğin üstün ve merkez olduğu varsayımına dayanan bu kültürde erkeğin bu konumunu destekleyen yalnızca din ve felsefe değil, aynı zaman da dil olmuştur. Bundan ötürü erkeklerin egemenliğini sağlamaya uygun bu dile karşı savaşmak, onun egemenliğini kırmak ve yerine kadınlığa dayanan bir dil, bir écriture féminine yaratmak gerekir.”*⁵⁴

Bu eleştirmenlerden en önemli gördüğü Hélène Cixous’u ele alan Moran, onun ikili karşıtlıkların hiyerarşisini özellikle erkek-kadın hiyerarşisini yıkmaya çalıştığını söyler. Bu karşıtlar arasındaki ilişkide, ilkinin üstün olduğu, ikincinin ise ilkinin bozulmuş ve eksik hali olduğu kanısı vardır ve bunun yıkılması gerekmektedir. Çünkü;

*“Tüm ataerkil toplumlarda üstün değerler erkeğe, aşağı değerler kadına özgüdür. Dinsel kitaplara bakarsak Tanrı ilk önce erkeği, sonra onun kaburga kemiğinden kadını yaratır. Mitolojide Zeus baş Tanrı’dır, eşleri olan Tanrıçalar o denli önemli değildir. Erkek etkendir, kadın edilgen. Erkek kuvvetlidir, kadın zayıf. Erkekte akıl, kadında duygu egemendir. (Kadının saçları uzun, akıllı kısadır.) Erkek dürüst, kadın kancıktır. (Tevfik Fikret’in deyişiyle “deniz kadın gibidir, hiç inanmak olmaz ha”.) Freud’a göre erkek organı penis, kadınların klitorisinden üstün bir organdır. Norm penistir, klitoris bir eksikliktir, normdan düşüştür. Bundan ötürü Freud’un psikanaliz kuramında erkeğin kadına üstün olduğu sonucu çıkarılmıştır.”*⁵⁵

Bu söylemi taşımayacak yeni bir dil oluşturulmalıdır ve feministler bu dili oluşturmaya kadınların daha yatkın olduklarını düşünmektedirler.

Kısaca özetlersek; “1960’lardan bu yana gelişen feminist eleştiri, erkek yazarların eserlerinde kadına karşı takınılan tavrı meydana koymakla işe başlamış, daha sonra kadın

⁵³ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, s. 256.

⁵⁴ Berna Moran, *age*, s. 259.

⁵⁵ Berna Moran, *age*, s. 260-261.

yazarlara yönelmiş, onların eserlerindeki özellikleri saptamış ve edebiyat tarihinde de kadın yazarların ayrı bir gelenek oluşturduklarını kanıtlamaya çalışmıştır. Ve nihayet, ataerkil düzende dilin de kadını aşağılama ve ezme aracı olduğunu belirterek kadın söylemi sorununu gündeme getirmiştir.”⁵⁶

⁵⁶ Berna Moran, *age*, s. 262.

1. BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. Oya Baydar'ın Hayatı

1.1.1. Doğumu, Aile Çevresi ve Çocukluğu

Oya Baydar 1940 yılında İstanbul'un Kadıköy semtinde doğmuştur. Ailenin tek çocuğudur.

Annesi, Cumhuriyet'in ilk kuşak ilkokul öğretmenlerinden biridir. 1932'de, İstanbul'daki Çapa Kız Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur. Okulu bitirdikten sonra atandığı Erzurum'da, subay olan eşi ile tanışmıştır. Göreve başladıktan bir yıl sonra evlenmiş, öğretmenliği bırakmıştır.

Annesinin dedesi Molla Ömer, Kırım Hanlığının çocuklarına ders vermiş, annesinin babası Hasan Şükrü Bey, Arnavutluk, Prizren, Üsküp ve Selanik'te maarif müdürlüğü yapmış, kız rüştiyesi açmıştır.

Oya Baydar'ın babası ise Galatasaray lisesinden mezun bir subaydır. Soyu Osmanlı Sarayı'na dayanan bir aileden gelmektedir.

Oya Baydar, babasının görevi nedeni ile bir-bir buçuk yaşından sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamıştır. Erzincan, Akşehir, Balıkesir, Merzifon, Samsun, Eskişehir bunlardan bazılarıdır. Gezdiği yerlerde doğayla iç içe yaşamıştır. Bunun edebiyatına yansıdığını da söylemektedir.⁵⁷ Bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Rüzgârda deniz gibi dalgalanan buğday tarlaları, kır tavşanları, çeşit çeşit otlar, kırçiçekleri, sokak köpekleri, kuzular, kediler, tavuklar

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oya Baydar-Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın Birbirimizin Aynasında*, Can Yayınları, İstanbul, 2011.

çocukluğumun parası oldu. Çok sonra, yazmaya başladığımda, sadece okurların değil edebiyat eleştirmenlerinin, özellikle de Fethi Naci'nin dikkatini çekmişti doğayla olan bağım."⁵⁸

Babasının asker olması nedeni ile gittiği okullarda öğretmenler tarafından sakınılmış, bu durum arkadaş çevresinde dışlanmasına neden olmuştur.

1.1.2.Öğrenim Hayatı

Oya Baydar, ilkokula 1945-1946 yıllarında Eskişehir'de başlar. Okula başlamadan önce okuma-yazma öğrenen Oya Baydar, 1946 yılının sonunda birinci sınıfa alınır. İstanbul'a döndüklerinde başladığı ikinci sınıfta henüz altı yaşındadır. Babasının 1951 yılında emekli olmasına kadar Sarıyer'de otururlar. Daha sonra 1. Levent'e taşınırlar.

Ortaokul ve liseyi, babasının isteğiyle yarı burslu olarak girdiği Notre Dame de Sion Fransız kız lisesinde okur⁵⁹. Burada disiplinli bir eğitim alır.

Burada okuduğu dönem için şunları söylemektedir:

*"Ben bizim okulun en isyankâr, en tepkisel, en uyumsuz öğrencilerinden sayılırdım. (...) O tâbi kılma, mutlak itaat, boyun eğdirme disiplinine karşı kendi kişiliğimi ancak böyle, isyan ederek koruyabiliyordum her hafta sonu mutlaka cezaya kalan, ikide bir disiplin kuruluna çıkarılan, sörlerin kendi deyimleriyle "burnumu indirtmek" için çabalayıp başaramadıkları, serkeşin tekiydim. Ama derslerim çok iyiydi, parlak öğrenciydim, bundan kurtarırdım kısmen. Bir de tabii zengin çocuklar okulunda yoksul çocuk kompleksi. Hem burnu havada görünmemde, hem de derslerimin iyi olmasında bunun büyük payı vardı sanırım. Yemekli, yani okuldaki tabirle "yarım pansiyon" eğitim ücreti aile bütçemize ağır geldiğinden yemeğimi sefer taşıyla getirip tek başıma bir odada yerdim. Serkeşliğim ve burnumdan kıl aldırılmaz halimin asıl nedeni: Yemeğimi evden getirdiğim için, Bonmarnşe'den alınmayıp teyzemin evde diktiği üniformam sizinkilerden farklı ve daha rüküş olduğu için beni küçümsemeye kalkmayın sakın, ben hepinizden daha başarılıyım, daha iyiyim gösterisi yapmaktı herhalde."*⁶⁰

Aldığı eğitimi bir yandan eleştirmekte, diğer yandan hayatında önemli bir yer edindiğini de söylemektedir. Çok iyi felsefe ve edebiyat eğitimi almış, mantık ve sistematik düşünce yönünden okulu sayesinde kendisini geliştirmiştir. Ayrıca bu eğitimle hastalık seviyesine varan bir iş disiplini edindiğini de söylemektedir.⁶¹

⁵⁸ Baydar, Oya- Melek Ulagay, Bir Dönem İki Kadın Birbirimizin Aynasında, s. 42.

⁵⁹ Çiğdem Erol, Oya Baydar'ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2009.

⁶⁰ Oya Baydar-Melek Ulagay, age., s. 26-27.

⁶¹ Oya Baydar-Melek Ulagay, age., s. 59.

Lisede okurken babasını kaybeder. Annesiyle birlikte, dul- yetim maaşıyla geçinmek zorunda kalırlar. Oya, Baydar bu dönem Fransızca fen dersleri vermeye başlar. Bir yandan da konfeksiyoncu tanıdıkları içi evde basit dikim işleri yapar.

Lisede okuduğu yıllarda yazdığı romanın, Hürriyet gazetesinde yayınlanması karşılığında aldığı telif parası ile Paris'e gider. Bir süre sonra geri döndüğünde Paris'te tanıştığı sosyalist çevrenin de etkisi ile sosyoloji bölümünde okumaya karar verir.⁶² 1960'da girdiği İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü 1964 yılında bitirir ve aynı yıl asistan olarak göreve başlar. Bu dönem aynı zamanda İşçi Partisi'ne de üye olduğu dönemdir.

Siyasî düşüncesine uygun olarak seçtiği '*Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu*' konulu doktora tezinde, 17. yüzyıldan başlayarak 1920'lerin ortalarına kadar ücretli emekle ilgili bir araştırma yapar. Tez, jüri tarafından yeterli bulunduğu halde, Üniversite Profesörler Kurulu tarafından iki kez reddedilir. Üniversitede verdiği derste yönetimi eleştiren bir konuşma yapar. Bu konuşmanın ardından odasına gelen Deniz Gezmiş, tezin reddedilmesinden dolayı işgal yapacaklarını söyler. Oya Baydar, bu durumdan sonra okulda kalamayacağını anlayıp meslekten ihracına imkân bırakmamak için istifa dilekçesini verip İstanbul Üniversitesindeki görevinden ayrılmak zorunda kalır.⁶³

Üniversiteden ayrıldıktan sonra 1969 yılı Ocak ayında, Amerika'da Fullbright bursu ile yaşayan eşi Muzaffer Sencer'in yanına gider. 1 Mayıs 1969'da geri döner.

Hacettepe Üniversitesi'nde iş bulup Ankara'ya yerleşir. Burada yeniden doktora başlar. Bu defa, "*Türkiye'de Kırsal Kesimde Bir Tipoloji Denemesi*" adında yeni tezini hazırlar. Bu tezin bazı bölümlerini TRT'nin birkaç dalda açtığı ödüllü yarışmaya gönderir, sosyal araştırma dalında ödül alır.

1.2. Sanatı

1.2.1. Edebiyata İlgisi ve Edebiyat Hayatına Başlaması

Oya Baydar, 1945 yılında, dönemin gözde dergisi Doğan Kardeş'e gönderdiği bir okur mektubunda büyüdüğünde yazar olmak istediğini yazıp, altına "*Keşke Bir Bülbül*

⁶² Oya Baydar, [Edebiyat-Sosyoloji-Politika Sarmalındaki Yazarlık Serüveni Üzerine Söyleşi], Konuşan: Feridun Andaç, Hürriyet Gösteri, Sayı: 230, Ağustos 2001, s. 57.

⁶³ Oya Baydar Kimdir? <<http://www.oyabaydar.com/tr/default.asp>> (23.12.2012)

Olsaydım” adında bir şiir ekler. Okumayı öğrendikten sonra, yalnız bir çocuk olmasının da etkisiyle, kitaplara yönelir. İlk olarak, gizlice *Amber* adlı üç ciltlik bir kitabı okur.

Ortaokul ve lise dönemlerinde en arka sıralara geçip kitap okumaktan hoşlanan Oya Baydar, 1958’de yazdığı gençlik romanıyla büyük ilgi toplayan Françoise Sagan’dan etkilenecek ilk romanını yazar. Hürriyet gazetesine telefon edip yazı işleri müdürüyle görüşmek ister. O dönem yazı işleri müdürü olan Tahsin Öztin ile görüşür. Yazdığı bu roman, Hürriyet gazetesinde tefrika olarak yayımlanır ancak Oya Baydar’ın romana verdiği *Umut Yolu* adı gazete tarafından *Kalbimin Aradığı Erkek* olarak değiştirilir⁶⁴. Gazete, romanı büyük reklamla tanıtır. “Türkiye’nin Saganı” şeklinde anons edilir.⁶⁵

Fransa’da bazı gazetelerde *Kalbimin Aradığı Erkek* adlı roman ile ilgili bazı haberler çıkar. Bu haberler üzerine Fransız bir yayınevi konuyla ilgilendiğini bildirir. Oya Baydar, Hürriyet gazetesinden aldığı telif parası ile Paris’e gider. Yayınevi ile görüşür ancak romanın bir çevirisi olmadığı için basımını düşünmedikleri cevabını alır.

1960 başında İnkılâp Kitabevi’nden ikinci romanı *Allah Çocukları Unuttu*; 1963’te Habora Yayınları’ndan üçüncü romanı *Savaş Çağı Umut Çağı* çıkar.⁶⁶ Bu dönemden sonra *sosyolojik araştırmalar, toplumsal yapı incelemeleri, siyasal polemik metinleri, sonra da köşe yazıları*”⁶⁷ yazmaya başlar.

1964’te evlendiği Muzaffer Sencer ile birlikte Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Mümtaz Soysal tarafından kurulan *Yön* dergisi çizgisinde siyaset yürütür. Daha sonra 1965 seçimlerinin hemen öncesinde Türkiye İşçi Partisi’ne üye olur.

Ocak 1970’te İsmet Özel, Atıf Behramoğlu, Murat Belge gibi pek çok isminde yer aldığı *Sosyalist Parti İçin Teori-Pratik Birliği* adında bir dergi çıkarırlar. Dergi dört sayı çıkarır, 12 Mart Müdahalesi gerçekleşir ve dergi yayımdan kalkar.

1971 Mayıs ayının sonlarında üniversitede ders anlattığı sırasında gelen sivil ve resmi polisler tarafından gözaltına alınır. Gözaltındayken işkence görür. Mahkemede işkence gördüğünü söylese de bu sözleri zabıtlara geçmez. Türkiye Öğretmenler Sendikası davasına dâhil edilir. Tutuklanıp Mamak Cezaevine, birkaç gün sonra Yıldırım Bölge’ye gönderilir. Yaklaşık altı ay sonra ara kararla tahliye edildiğinde İstanbul’a döner.

⁶⁴ Oya Baydar, Edebiyat-Sosyoloji-Politika Sarmalındaki Yazarlık Serüveni Üzerine Söyleşi,(Konuşan: Feridun Andaç), *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 230, Ağustos 2001, s. 57.

⁶⁵ Oya Baydar - Melek Ulagay, *age*, s. 18.

⁶⁶ Çiğdem Erol, *agtez*, s.479.

⁶⁷ Oya Baydar-Melek Ulagay, *age*, s. 19.

Yeni Ortam gazetesi sahibi Kemal Bisalman'ın teklifi ile bu gazetede çalışmaya, bir süre sonra köşe yazarlığı yapmaya başlar. 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında yazdığı ve Türkiye'nin adadan çekilmesi gerektiğini savunduğu yazısı nedeni ile gazeteden ayrılması istenir.

1974 Ocak ayında Aydın Engin ve Yusuf Ziya Badanlı ile birlikte *İlke* dergisini ardından kurulması için çalışmalar yaptıkları Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin yayın organı olan *Kitle* dergisini çıkarırlar. Bu dergilerde yazmaya devam eder. Haziran ayında TSİP kurulur. Başkanlık kurulunda olduğu partinin illegal bir yapılanması olduğunu ve kendisinden saklandığını öğrenir. Önce bu illegaliteye karşı çıkar, anlaşılamadığı noktada partiden ayrılma kararı alır.

Bu dönem Aydın Engin ve Osman Arolat'ın kurdukları İSTA'da (İstanbul Haber Ajansı) çalışmaktadır. 1976 yılı başlarında Türkiye Komünist Parti'sine üye olur.

1976'da DİSK Maden-İş'in devraldığı aslında TKP'nin yayın organı olan *Politika* gazetesinde günlük yazılar yazmaya başlar. Bu dönem, ikinci eşi Aydın Engin aynı gazetenin genel yayın yönetmenliğine getirilmiştir. Oya Baydar ise genel yayın yönetmen yardımcılığı ve başyazarlık yapmaktadır. 1979'un sonunda buradan da ayrılır. Aynı dönem TKP'nin yayın organlarından biri olan *Savaş Yolu* dergisinin de sahibidir ve bu görevinden de ayrılır.

1980'deki askeri darbeden önce 8 Eylül 1980'de, birkaç günlüğüne, partinin Almanya'da yapılacak olan bir toplantısına katılmak üzere yurtdışına çıkar. Darbe olduktan sonra -sürgün olarak yaşadığı 12 yıl boyunca- ikameti Frankfurt olmak üzere Berlin, Leipzig, Münih, Amsterdam, Barselona, Kopenhag, Atina, Sofya, Moskova, Oslo gibi şehirlerde ve İtalya'nın pek çok şehrinde bulunur.

1987'de, partiden arkadaşlarıyla gittikleri bir tatilde, parti tarafından dinlendiklerini öğrenirler. Bunun ardından parti ile ilişkilerini sonlandırırlar. 1987'de TSİP'ten tanıdığı bazı arkadaşları Türkiye'de *Yeni Düşün* adında bir edebiyat-sanat dergisi çıkarmaktadır. Oya Baydar da bu dergiye edebi metinler yazmaya başlar.

9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra gördükleri ve yaşadıkları onun tekrar edebiyata dönmesine vesile olur. Sürgün yıllarında yazdıklarını yayınlamayı düşünmemiştir ancak yazdıklarını paylaşma isteği nedeni ile yayınlamaya karar verir. Bunu şöyle ifade eder:

“Elli yaşıma kadar yaşamımı, kimliğimi etkilemiş hatta biçimlendirmiş bir değerler sistemi sallanıyor, yıkılıyordu. En önemlisi de bu yıkılıştaki, bizzat o sistemin taşıyıcılarının, yandaşlarını hatta kendimin payı olduğunu düşünüyordum ve çaresizdim. Bunları görmek, izlemek, gördüklerim karşısında çaresiz kalmak, ‘Yanlış neredeydi, benim o yanlışta payım ne?’ sorusunun içimi kemirmesi beni neredeyse hasta etti. Sait Faik’in dediği gibi, yazmasam çıldıracaktım. Kendimle başa çıkabilmek için yazmaya başladım”⁶⁸

1990’da Frankfurt Kitap Fuarı’na giden Erdal Öz, Türkiye’de gıyabi tutuklama kararı olan Oya Baydar’ın *Elveda Alyoşa* adı altında topladığı hikâyelerini basmak ister. 1991’de yayınlanan kitap Sait Faik Hikâye Armağanı’nı alır⁶⁹.

1991’de TCK’nın 141,142 ve 163. Maddeleri kaldırılıp bazı maddelerin cezalarında indirimle gidilince dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olan Oya Baydar’ın çocukluk arkadaşı Özdem Sanberk ve Türkiye Büyükelçisi Onur Öymen’in yardımlarıyla Türkiye’ye dönüş yolu açılır. Aldığı cezalar Oya Baydar adınadır, bu dönem Aydın Engin ile evli olan yazarın soyadındaki değişiklik nedeniyle ülkeye girişinde sorun çıkmaz. Oya Baydar adına süren davalar zaman aşımına uğrar ve Oya Baydar ülkeye dönüşünde, Oya Engin adıyla, hapis yatmadan hayatına devam eder.

1992’de Türkiye’ye döndüğünde, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı’nın ortak yayınları olan İstanbul Ansiklopedisi’nde editör ve Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi’nde genel yayın yönetmeni olarak çalışır.

Elveda Alyoşa adlı öykü kitabının ardından *Kedi Mektupları*, *Hiçbiriye Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı*, *Kayıp Söz* ve *Çöplüğün Generali* adlı romanları yayınlanır. 2010 yılında, gençlik döneminde yayınlanan *Savaş Çağı Umut Çağı* romanı tekrar basılır. 2011 yılında Melek Ulagay ile birlikte hazırladıkları *Bir Dönem İki Kadın* adlı söyleşi kitabı, 2012’de *O Muhteşem Hayatınız* adlı romanı yayımlanır.

1.3. Eserleri

Oya Baydar’ın, on romanı bulunmaktadır. Bu eserlerden üçü gençlik döneminde kaleme aldığı *Kalbimin Aradığı Erkek*, *Allah Çocukları Unuttu* ve 2010 yılında tekrar baskısını yaptığı *Savaş Çağı Umut Çağı* adlı romanlarıdır. Yazarın eserlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

⁶⁸ Oya Baydar-Melek Ulagay, *age*, s. 385.

⁶⁹ Oya Baydar, [Edebiyat-Sosyoloji-Politika Sarmalındaki Yazarlık Serüveni Üzerine Söyleşi], Konuşan: Feridun Andaç, Hürriyet Gösteri, Sayı: 230, Ağustos 2001, s. 57-63.

Romanları

- Kalbimin Aradığı Erkek (1958)
- Allah Çocukları Unuttu (1960)
- Savaş Çağı Umut Çağı(1963)
- Kedi Mektupları (1992)
- Hiçbiryer'e Dönüş (1998)
- Sıcak Külleri Kaldı (2000)
- Erguvan Kapısı (2004)
- Kayıp Söz (2007)
- Çöplüğün Generali (2009)
- O Muhteşem Hayatınız (2012)

Öyküleri

- Elveda Alyoşa (1991)
- Madrit'te Ölmek/ Mırına Lı Madrیده (2007)

Diğer Eserleri

- Cumhuriyetin Aile Albümleri
- 75 Yılda Köylerden Şehirlere
- 75 Yılda Çarklardan Chip'lere
- 75 Yılda Çarkları Döndürenler
- 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan-Cumhuriyet Modaları
- Cumhuriyet Modaları
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi
- Bir Dönem İki Kadın (2011)

1.3.1. Kedi Mektupları⁷⁰

Kedi Mektupları, yazarın Sait Faik Hikâye Armağanı'nı aldığı *Elveda Alyoşa* adlı öykü kitabından sonra yayınlanan ikinci eseri ve ilk romanıdır. İlk olarak 1992 yılında basılmıştır. Roman, 1993 yılında Yunus Nadi Roman Ödülü'ne layık görülmüştür.

Eser, kendi içinde bölümlere ayrılan üç ana bölümden oluşmaktadır. Romanın geneli kediler üzerinden anlatılmaktadır. İnsanlara ilişkin bilgiler de yine kedilerin gözünden, kedilerle olan iletişim ve ilişkileri üzerinden anlatılmaktadır. Anlatımda baskın olan teknik de yine kedilerin birbirlerine insanların eşyalarına yazarak ulaştırdıkları “koku mektupları” olarak adlandırılan mektup tekniğidir. Sahiplerinin bir sırları olduğu fikri ortaya düşer ve tüm kediler birbirlerinden destek alarak kendi sahiplerinin sırrını öğrenmeye çalışırlar. Bu çalışmanın bir de adı vardır: ‘Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi’. Bunun için sahiplerini daha iyi gözlemlemeye ve öğrendiklerini birbirleri ile paylaşmaya karar verirler.

Romanda zaman 1990 sonrasıdır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra kedilerin sahiplerinin yaşadıkları anlatılmaktadır. Duvar yıkılmıştır. Sosyalist inanca hayatlarını adayan insanların kimisi yaşadıklarını yok sayarak, kimisi hayattan kaçarak, kimisi hatalarını sorgulayarak ayakta kalma savaşı vermektedir. Kimileri ise, Yoldaş'ın sahibi gibi, intiharla hayatını sonlandırmıştır. Duvar yıkılmış ve bu insanlar duvarın altında kalmıştır.

Romanda, kedilerin etrafında gelişen olaylar, konuşmalar ve kedilerin sahipleri anlatılmaktadır. Romanın asıl kahramanları kediler gibi görünmektedir ancak Kirli (Benli)'nin de dediği gibi:

“Bu cennetin bir de öteki yüzü var tabii: Örneğin köpekler: Sokaklar başıboş köpek dolu. Örneğin kediler arasındaki yoksulluk, açlık, yavru kedilerde ölüm oranının akıl almaz yüksekliği. Aynı sefaleti insanların bir kısmı da paylaşıyor. Hatta çoğunluğu. Düşünüyorum da, insanlar arasındaki yoksulluk ve açlıkla kedilerin sosyal durumu arasında doğrudan bir ilişki var.”
(s. 15)

Anlatılan her ne kadar kediler de olsa asıl kahramanlar o kedileri besleyen insanlardır.

Nina ve Parsifal arasında geçen şu konuşma da yine bu düşünceyi desteklemektedir:

⁷⁰ Oya Baydar, *Kedi Mektupları*, Can Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2010, 242 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

“ ‘Üstelik böyle avlanmayı vahşice buluyorum.’ Öteki belli belirsiz bir kedi gülümsemesiyle gülümsedi: “Entelektüel bir çevreden geliyorsun herhalde. Bahse girerim sahiplerin sosyalist ve çevrecidir.” Nina birden sinirlendiğini hissetti. “Evet, öyleler ve ben bunu çok güzel buluyorum.” (s.17)

Romanın başında yer alan yazı ise oldukça manidardır: “Bu romandaki kahramanlardan yalnızca kediler gerçektir” (s. 7) Romanda geçen kadın ve erkek sahiplerin ne isimleri vardır ne de -istisnaları göz ardı edersek- dış görünüşleri ile ilgili ayrıntılar vardır. Aksine kedilerin görünüşleri, nelerden hoşlandığı, kimlere karşı aşk duydukları ayrıntıları ile verilmektedir.

Oya Baydar, kediler üzerinden anlattığı roman için, kedilerinden birine şu sözleri söyletmektedir:

“Hanımımın, kedileri anlattığını sanırken aslında kendini ve kendi gibilerini anlatması, edebî açıdan büyük bir eksiklik. Bu belki de onun kötü bir yazar olmasından, yeteneksizliğinden değil de, insan denen yaratığın kendine dönüklüğünden, ‘ben merkezci’liğinden, doğayı ve hayatı bütünlüğü içinde kavrayamamasından kaynaklanıyor. Kitap kedi diline ve koku harflerine çevrilebilirse, insanları tanımak için çok yararlı bir metin olabilir.” (s. 217)

Yine romanda yer alan kedilerden Nina, şunları söylemektedir:

“Bedenimiz, kaderimiz başkalarına ait. Bağımsız, özgür değiliz. Kedilerin özgür yaratıklar olduğu masalını onları tutsak eden insanlar uydurmuş olmalı. ... Öyle bakarsan insanlar da özgür değildir. Hiçbir yaratık gerçekten özgür olamaz belki de.” (s. 20-21)

Bu anlatı da yine romanda kedilerin hayatlarının insanların hayatlarıyla paralel anlatıldığının bir göstergesidir. İnsanların da özgürlüğünün söz konusu olmadığını ve bunun onları tutsak edenlerin ürettikleri bir masal olduğunu vurgulamaktadır.

Kediler ve insanlar arasındaki bu paralelliğin yanında kedi ve insan düşüncelerinin birbirinden farklı olduğu da vurgulanmıştır. Örneğin; Nina adlı kedi, Artur’a yazdığı koku mektubunda, kendi sahiplerinin memlekete dönmeyi düşündüğünü anlatır. Ardından, Artur’un sahibinin böyle bir düşüncesi olmadığını, onun tüm gemileri yaktığını, bir daha dönmeyeceğini duyduğunu yazar. Artur’un sahibinin gemileri yaktığı için kaçmış olabileceğini düşünür.

Romanın ilk bölümünde kedilerin sahipleri ile ilgili gözlemleri yer alır. Artur adlı kedi sahiplerin bir sırrı olduğu fikrine kapılır, ‘Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi’ adında bir çalışma yapacaktır ama bunu tek başına yapamaz. Artur; Nina, Gece, Kirli, Yoldaş, Kısmet adlı kedilerle kolektif bir çalışmaya girer. Bu kedilerin sahipleri, geçmişte

aynı mücadeleyi vermiş ve sonunda aynı yıkımla kendi hesaplaşmalarına dalmışlardır. Her biri Berlin Duvarı'nın yıkıntıları altında kendi acılarıyla yaşamaktadır.

İkinci bölümde bu çalışma derinleşir. Sahiplerin fikirleri, yaşayışları ve sırları hakkında ipuçları yer alır.

Son bölüm de ise sırlar çözülür. Sır tek değildir, birçok kolu vardır. Ama temel sorun insanların, “hayatın anlamı nedir?” sorusunu sorduktan sonra geri dönülmez bir yola girmeleri, yöneten ve yönetilen ilişkilerini sorgulamaları ile vardıkları geri dönüşsüz yolda yaşadıklarıdır. Her bir sahip bu dönüm noktasında farklı bir yere gelmiştir. Kimi yaşadıklarını inkâr etmekte, kimi hata yaptığını düşünmekte, kimi mücadeleyi baştan alacak gücü olmadığına yakınmakta, kimi ise en azından kendi hayatına son vermek konusunda özgür olmayı seçmektedir.

Bu romanda dikkati çeken kedilerden biri Kısmet'tir. Kısmet, bir sokak kedisidir. Başka bir deyişle alt tabakadan gelmektedir. O da kendisini Nina'ya tanıtırken anne-babasını hiç tanımayan bir sokak kedisi olduğunu, kökenini inkâr etmediğini söylemektedir. Son zamanlarda iyi bir kapı bulan tüm sokak kedilerinin soylu geçinmeye başlamalarından, temelsiz böbürlenmelerinden ve kendini beğenmişliklerinden hoşlanmadığını söylemektedir. Diğer kedilerin aksine Kısmet, bu romanın eksik kalan işçi sınıfı gibidir.

Tüm diğer kediler; tam anlamıyla sokağı tanımayan, tüm bilgileri teoride kalan rahat yaşayan hayvanlardır. Kısmet diğerlerine göre bilgisiz, toy, cahil ama sezgileri kuvvetli, zeki bir erkek sokak kedisidir. Kısmet; Nina'yı, Safinaz'dan kalan birkaç koku mektubundan tanımıştır. Daha sonra ise yakın bir yerde oturan Kirli ile tanışmış, onun Nina'nın kızı olduğunu öğrenmiştir. Kirli'nin bilgili ve saygın bir kedi olduğunu anlamış, yazmakta olduğu kitaptan küçük koku notları diye bahsetmesindeki alçak gönüllülüğe hayran kalmıştır. Kirli, Kısmet'i bilgisiz ve toy bulmuş, çok hoşlanmamıştır. Yine de sahiplerinin bazı kitaplarından bilgi edinebileceğini, ismini verdiği bazı kedilerle mektuplaşmanın ufkunu geliştirebileceğini de söylemiştir. Artur'un ortaya attığı Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi'ne Kirli, onu da dâhil etmiş, sahiplerinin konuşmalarını not etmesini söylemiştir. Sahiplerinin hangi konuşmalarını not etmesi gerektiğini anlamayan Kısmet, bunu Kirli'ye sormamış, mektubunda Nina'ya sormayı tercih etmiştir; çünkü Kirli'nin kendisi ile ilgili düşüncelerinin farkındadır. Nina'da aynı fikirdedir ama mektubundaki saygılı tavır da hoşuna gitmiştir. Kısmet, tüm cahilliğine ve toyluğuna

rağmen sırrı çözen kedi olacaktır. Burada da bir anlamda sosyalist mücadelenin temel anlayışına atıfta bulunulduğu söylenebilir. Bu literatürde de tüm aydınlara rağmen mücadele işçi sınıfının omuzlarında yükselecektir. Sonuca ancak işçilerin katılımı ile ulaşılabilecektir.

1.3.1.1.Olay Örgüsü

Nina, üç yaşını geçkin, sakın bir ev kedisidir. Komşunun köpeklerinin saldırısına uğradıktan sonra sokağa çıkmaktan korktuğu için evde, sakın bir hayat sürmektedir. Sahipleri, ülkelerinde siyasî duruşları nedeni ile pek çok kez hapse girmiş ve sonunda Almanya'ya siyasî mülteci olarak sığınmıştır.

Nina'nın kızı Kirli de aynı çevreden başka bir aile ile yaşamaktadır. Kirli, sahiplerinin konuşmalarından duydukları, onlarla birlikte gezdiği ülkelerde edindiği tecrübeler ve kendi sorgulayıcı zekâsı sayesinde kedi çevresinde saygı gören, hem evi hem sokağı tanıyan ve kendi kimliğini korumaya çalışan bir kedidir. Sahiplerinin sürekli birbirleri ile görüşmeleri sayesinde annesi ile bağları kopmamıştır. Kirli'nin sahipleri sığındıkları ülkeden kendi memleketlerine dönüş yapmıştır.

Gece; genç, tecrübesiz ve asi bir kedidir. Gece'nin sahipleri de Nina'nın ve Kirli'nin sahipleri gibi siyasî mültecidir. Gece, Nina'nın yazdığı koku mektubu sayesinde Kirli ve Artur'la iletişim kurmuştur.

Aynı çevrenin kedileri olan bu grup, sahiplerinin 1991 yılında artan huzursuzluklarının nedenini araştırmaya karar verirler. Bu fikri ortaya atan Artur'dur. Kedinin sahiplerinin huzursuzluğunun nedeni ise Berlin Duvarının yıkılmasıyla inkâr edemeyecekleri şekilde ortaya çıkan, tüm hayatlarını adayarak uğruna mücadele verdikleri sosyalist rejimin başarısızlığıdır. Hepsi bu başarısızlığın ardından kendi yaptıklarını ve rejimi sorgulamaya başlamışlardır. Yoldaş'ın sahibinin oğlu da yine bu uğurda mücadele verirken sokak ortasında vurularak öldürülmüştür. Yaşadıklarının üzerine bu da eklenince dayanamayan sahip intihar etmiştir. Gece ve Nina'nın sahipleri memleketine döneceklerdir.

Gece, kedilerin 'köpekleşerek' yaşamalarını kabul edemediği için sahiplerinin dönüşünden bir gün önce evden kaçar. O sahiplerinin çok önemli bir sırrı olmadığına inanmaktadır, bu konu onu çok da ilgilendirmemiştir.

Nina ise ‘Hanımım’ dediği sahibinin yazdığı ‘Sürgün Kedileri’ romanını okuduktan sonra sahiplerinin kendisine ihtiyacı olduğunu düşünür ve onlarla birlikte memlekete dönmeye karar verir.

Kirli, aynı çevrenin sokaktan gelen kedisi Kısmet’in yardımıyla, sahiplerinin sırrının; yöneten ve yönetilen ilişkisine karşı çıkmalarına sebep olan ‘*hayatın anlamının ne olduğu*’ sorusuna verdikleri yanıt olduğunu, yani mücadele vermek olduğunu anlar. Sahiplerinin sorduğu ve ardından tüm yaşantılarını değiştiren soruyu kendine uyarlayarak sormuştur, “Bir kedinin hayatının anlamı ne?”. Bu soruyu sorduktan sonra artık kendi doğasına uygun yaşayamayacaktır.

1.3.2. Hiçbiryere Dönüş⁷¹

Roman ilk olarak 1998 yılında yayınlanmıştır. Romanın başkahramanı, tıpkı yazar gibi, gençlik dönemlerinden başlayarak kendini sosyalist mücadeleye adanmış, düşüncesi, inancı uğruna hapis yatmış, darbelerden sonra siyasî mülteci olarak Almanya’ya gitmiş ve Berlin Duvarının 1989-1991 yıllarındaki büyük yıkımını yaşamış ve artık siyasî olarak bir tehlike arz etmediğine inanan yöneticilerin izni ile ülkesine geri dönmüştür. Fakat döndüğü yerde onu yeni bir sarsıntı ve bu sarsıntının sonunda yeni bir hayat beklemektedir.

Roman’ın başında yazarın notu şöyledir:

“Bu bir dönüş hikâyesi.

Yolları zaferlerin değil yenilginin açtığı, buruk, kederli bir dönüş. Senin, benim, hepimizin; mağlup bir ordunun yorgun, tedirgin askerlerinin, ürkek umutlar taşıyan dönüşü.

“Nereye?” diye sorma.

Bir ülkeye, bir kente, çocukluğun aydınlık sokaklarına, yarım kalmış aşklara, gece yollarına, eski dostlara, uğruna bir ömür harcanmış inançlara, zafer türkülerine, devrim bayraklarına, kendimizle yüzleşmeye, hayatla ödeşmeye...

Bu hikâye, dönülen her şeyin hiçbir şey, her kişinin hiç kimse olduğu, Hiçbiryer’e dönüşün hikâyesi.”

Yazarın da dediği gibi bu romanda, orta yaşlara gelmiş olan bir kadının, adı dahi verilmeden anlatılan, gençlik yılları, ilk aşkı, siyasete atılışı, siyasî çevrede yaşadıkları ve aşkı, darbelerle, hapislerle geçen dönemi, kocası ile siyasî mülteci olarak yaşadıkları dönemi, tüm bu mücadelenin ortasında kaybettiği çocuğu ve ülkesine dönüşü

⁷¹ Oya Baydar, *Hiçbiryere Dönüş*, Can Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2009, 228 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

anlatılmaktadır. Bu dönüş bir hayal kırıklığı olacaktır. Tüm geçmişi ile hesaplaşmasını bitiren kadın, tüm tanıdıklarından uzakta bir adada bir kedi ve bir köpekle yalnız bir hayata başlar.

Roman, birbirinden kopuk görünen ancak her anlatının bir başka bölümde ayrıntılı olarak yer alması ile bağlanan on beş bölümden oluşmaktadır. Her bölümün, anlatılanları özetleyen bir adı vardır. Romanın tamamında hâl zamandan geçmişe dönüşler ve tekrar hâl zamana gelişler söz konusudur. Geniş çerçevede kronolojik bir zamandan bahsedilebilir ama ayrıntılarda sürekli geri dönüşler vardır. Bir bölümden diğer bölüme geçerken, son paragraflarda gelecek bölümün konusu ile ilgili ipuçları verilmektedir. Birbirinden kopuk görünen her bölüm bu şekilde birbirine bağlanmaktadır. Roman baştan sona bir kadının hatıraları, geçmişine yolculuğu şeklindedir. Geri dönüşlerde zihin akışı kullanılmaktadır.

Geçmişle hesaplaşma diyebileceğimiz romanda iç monologlar baskındır ve bunların çoğu da genel anlatıdan ayrı notlar şeklinde verilmiştir. Romanın başkışisi olan kadın ve kocası olmak üzere iki anlatıcısı vardır.

Roman'ın ilk bölümü, “DÖNÜŞ” (s. 9) adını taşımaktadır ve bu bölüm Konstantin Kavafis'in, ‘Şehir’ adlı şiirinin bir bölümü ile başlamaktadır:

“Yeni bir ülke bulamazsın

Başka bir deniz bulamazsın

Bu şehir arkandan gelecek

Sen gene aynı sokaklarda dolaşacaksın

Dönüp dolaşıp bu şehre geleceksin sonunda

Başka bir şey umma” (s. 9)

1.3.2.1. Olay Örgüsü

Roman, adı verilmeyen bir kahramanın yaşam serüvenini anlatmaktadır. Kadın, İstanbul'da doğmuş, büyümüştür. İlk aşkı hüsrarla sonuçlanmıştır, sevgilisi onu terk etmiş, bu terk edişe gerekçe olarak da romanın başkışisiyle olan ilişkisinin hedeflerine ulaşmasına engel olabileceğini göstermiştir. Sevgilisinin ardından okul çevresinde siyasetle tanışan romanın asıl kişisi, olanları unutmak için kendisini siyasî mücadeleye adamaya karar vermiştir. Bu çevrede tanıştığı başka bir adamla siyasî çalışmalar nedeni ile sürekli yollarda geçen bir ilişki yaşamıştır. Bu ilişkisi de hüsrarla sonuçlanmıştır. Siyasî eylemleri

nedeni ile gözaltına alınan asıl kişi işkencelerle sevgilisinin yeri sorulmuştur, sevgilisinin bulunmasına imkân olmayan bir adres veren kahraman büyük bir şok yaşar. Sevgilisi bu adreste ikâmet eden eski bir arkadaşı ile birlikte yaşamaktadır ve ihbar neticesinde de yakalanmıştır. Yakalanan sevgili, çözülmüş ve bütün örgütü ele vermiştir. Bu hüsrandan sonra bir işçi çalışmasında daha sonra evleneceği adamla tanışır. Adam, romanın asıl kişisini gıyaben tanımaktadır. İşkencelerden geçtiğini fakat kimseyi ele vermediğini bu nedenle, kadının bulunduğu tüm ortamlarda hayranlık uyandırdığını düşünmektedir. Romanın kahramanı, bu adamla evlenir ve bir süre sonra bir çocukları olur. Siyasetle ilgilenirken evliliği ve anneliği sürdüremeyeceğini söyleyenlere inat hiçbir toplantıdan, eylemden geri kalmamıştır. Kocasını da kendisi de aktif siyasetlerine tüm hızıyla devam etmiştir ancak olan oğulları Eylül'e olmuştur. Tüm bu kargaşa içerisinde çocuk, kendisinin ailesi için önemsiz olduğu kanaatine varmış ve aileden uzaklaşmıştır. Kocasını ve kahramanı 12 Eylül döneminde yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Pek çok ülkede siyasî sığınmacı olarak yaşamışlardır. Yurt dışında yaşadıkları dönem siyasî yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Zamanla kocası ile ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.

Siyasî olarak tehlike arz etmediklerine inanılan sürgünler için ülkelerine dönüş yolları açılır. Ancak dönüşlerine de vesile olan Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile romanın asıl kişisinin tüm dayanağı yıkılmıştır. Ülkelerine döneceklerdir ancak oğulları Eylül, Amsterdam'da kalır. Ülkesine dönen kahraman, kocasıyla zayıflayan bağlarını koparır ve evini terk eder. Bu terk ediş aynı zamanda geçmişine olan inancını kaybetmek üzere olan kahramanın büyük hesaplaşmasının da başlangıcı olur. Gençlik dönemlerinden itibaren yaşadığı her mekânı ziyaret eder, yaşadığı her şeyin muhakemesini yapar. Ardından kendisini bir adanın ıssız bir köşesinde bulur.

1.3.3. Sıcak Külleri Kaldı⁷²

İlk basımı 2000 yılında yapılan roman, yazarın *Kedi Mektupları* ve *Hiçbiriye Dönüş* adlı romanlarından sonra basılan üçüncü romanıdır. Yazara, 2001 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandırmıştır.

⁷² Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, 20. Basım, İstanbul, 2010, 442 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

Roman, kendi içinde bölümlere ayrılan dokuz ana bölümden oluşmaktadır. Diğer iki romanında kişilere isim vermeyen yazar, bu romanda tüm kişileri isimleri ile tanıtmaktadır. Romanda iç monologlar baskın olduğundan dolayı çoklu anlatıcı olduğu görülmektedir.

Eserde kişilerin, monologlarla sürekli geçmişe dönmeleri ve her bölümün farklı bir zamanı anlatması nedeni ile kronolojik bir zaman bulunmamaktadır. Roman son bölümlerinde ayrıntıları verilen Arın Murat'ın ölümü ile başlamaktadır. Bu bölüm, *'Paris'te Faili Meçhul Bir Cinayet ve Bir Gramer Dersi'* (s. 7) adını taşımaktadır. Bu ana bölümün alt bölümlerinin ilkinde, romanın asıl kahramanı olan Ülkü Öztürk'ün, Paris'te faili meçhul bir cinayete kurban giden eski sevgilisi ve çocuğunun babası olan Arın Murat'ın cesedini teşhis etmektedir. Anlatı, bu olayın çağrıştırdığı başka bir ceset teşhisine atlar, bu yaklaşık dört-beş yıl önce yaşadığı, oğlu Umut Murat Ulaş'ın kimliğinin tespitidir. Kadın, buradan da çocukluk ve gençlik dönemlerini anımsar. Okuduğu okuldaki tek burslu öğrenci olan fakir ama çalışkan Ülkü Öztürk anlatılır. Bu anlatım Ülkü'nün işkence gördüğü darbe dönemleri ile devam eder. İlk alt bölümdeki bahsettiğimiz zaman atlamaları romanın genel anlatımı hakkında ön bilgi verir niteliktedir.

Roman, 1960'lı yıllardan 1990'lı yıllara kadar geniş bir zaman aralığına sahiptir. Bu dönemde Ülkü Öztürk'ün yaşamı ve dolayısı ile bu dönemdeki sosyal ve siyasal gelişmeler esere konu olmaktadır. Bu dönemde Türkiye'de meydana gelen darbeler, tutuklamalar, işkenceler, demokratikleşme çabaları, faili meçhul cinayetler, ölüm oruçları, Susurluk'ta meydana gelen kaza, Saraybosna'daki savaşlar ve daha pek çok olay Ülkü aracılığı ile anlatılmaktadır.

1.3.3.1.Olay Örgüsü

Ülkü; buğday rengi saçları olan, ellili yaşlarda bir kadındır. Anne ve babası öğretmendir, on yedi yaşında babasını kaybetmiştir. Annesi ve kız kardeşi Ülker ile birlikte Levent'te yaşamıştır. Ev ekonomisine yardımcı olmak amacı ile zengin ailelerin çocuklarına Fransızca fen dersleri verdiği sırada Arın Murat adlı gençle ilişkisi olmuştur. Bu ilişki uzun sürmüş, Arın Murat'ın ailesi tarafından onay görmemiş ve yirmili yaşlarında bitmiştir. Bu yaşlarda ilişkisinin düzensizliğinden mutsuz olan Ülkü; arkadaş çevresinin etkisi, sevgilisinin annesinin söylediklerinden sonra kafasında beliren sosyal sınıf düşüncesi ve adalet duygusu nedeni ile siyasî bir çevreye girmiştir.

27 Nisan’da sıkıyönetim ilan edildiği gün sevgilisi ile son defa birlikte olmuş, bu birliktelikten hamile kalmıştır. Kısa bir süre sonra tutuklanmış bir süre cezaevinde kalmıştır. Ardından hayatını siyasete adanmış, siyasî çevreden tanıdığı Ömer Ulaş ile evlenmiştir. Ömer Ulaş ile birlikte siyasî eylemlerine devam eden Ülkü 12 Eylül döneminde tekrar tutuklanmış, tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldığında yurtdışına kaçmıştır. Sürgün yıllarında da siyasî eylemlerine devam etmiş, partinin gönderdiği ülkelerde yaşamıştır.

Yurtdışına kaçtığı zaman, oğlunu annesine bırakmak zorunda kalmıştır. Evliliğini devam ettirememiş, kocasından ayrılmış, Fransa’ya gitmiştir. Oğlunu yanına almış fakat Umut’un uyum sağlayamaması nedeni ile onu tekrar Türkiye’ye annesinin yanına göndermiştir. Oğlu siyasî eylemlerin yükseldiği dönemlerde örgüt evi olduğu şüphesi ile basılan bir evde öldürülmüştür. Oğlunun ölümü ile siyasî inancı sarsılan Ülkü, Fransa’da yaşamaya karar vermiştir. Paris’te çalışmakta olan Ülkü’nün hayatı oğlunun babası olan Arın Murat’ın Paris’e gelmesi ile altüst olur.

Arın Murat, Türkiye hükümetinin düzenlediği yarı resmi bir konferans için Paris’e gelir. Bu konferansta yaptığı konuşma, ülkesindeki siyasî eylemleri ve bu eylemler karşısında hükümetlerin tutumunu eleştirir yöndedir. Konferansın ardından Ülkü ile Arın Murat buluşurlar ve birlikte bir yemek yerler. Bu yemekten sonra her şeye yeniden başlamak için tekrar buluşmaya ve birlikte yaşamaya karar verir, ayrılırlar.

Arın Murat, yemekten sonra Ülkü ile gençlik dönemlerinde kaldıkları semtte vurularak öldürülür. Ülkü, Arın ile en son görüşen kişi olması nedeniyle cesedin teşhisi için adli tıba çağrılır. Ceset teşhisinden sonra Arın’ın diplomat bir aileden gelen karısı İpek ve kızı Derin ile konsoloslukta bir araya gelirler. Ülkü, Arın’ın ölümünde bazı muammalar olduğunu ima eder. Bu ölümünden sonra Ülkü, Saraybosna’ya savaş muhabiri olarak gider ancak olanları unutmaması mümkün olmaz. Türkiye’ye döner. Arın Murat’ın arkadaşı Cem’in daveti ile gittiği Bozcaada’da hayatına yeni bir yön vermeye karar verir.

1.3.4. Erguvan Kapısı⁷³

Erguvan Kapısı yazarın basılan dördüncü romanıdır. İlk basımı 2004 yılında yapılan eser nehir roman özelliği taşımaktadır. Bir önceki romanımız Sıcak Külleri Kaldı adlı

⁷³ Oya Baydar, *Erguvan Kapısı*, Can Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2010, 557 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

eserin devamı niteliğindedir. Yazara 2004 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü'nü kazandırmıştır.

Roman, beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk dört bölüm her birinde farklı bir anlatıcının olduğu dört ara bölüme ve bu dört ara bölüm de kendi içinde ara bölümlere ayrılmaktadır. Son bölüm asıl kadının anlatımıyla bütün olarak verilmektedir.

Romanda üç kadın karakter öne çıkmaktadır. İkisi daha önceki romandan tanıdığımız Ülkü Öztürk ve Derin Murat'tır. Bu romana sonradan eklenen kadın Güldalı'dır. Önceki iki romandan farklı olarak bu romanın kronolojik bir düzen izlediğini söyleyebiliriz. Bu düzen içerisinde yine geri dönüşler yaşanmakla birlikte hâl zamanda geçmişe yapılan dönüşler olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Önceki romanda geçmişle hesaplaşan kadın bu romanda oğlunun ölümünü araştırmakta bu sırada da yeni bir düzen kurmaya çalışmaktadır.

1.3.4.1. Olay Örgüsü

Gençlik aşkı ve Oğlu Umut'un babası olan Arın Murat'ı kaybeden Ülkü Öztürk, Türkiye'ye döner. Arın ile ortak arkadaşları Cem'in daveti Üzerine Bozcaada'ya gider. Arın'ın ölüm yıldönümünde İpek'ten olan kızı Derin, adaya gelir. Ülkü'yü biraz zorlayarak biraz da Ülkü'nün kendi isteği ile Arın ve Ülkü arasındaki ilişkiyi öğrenir.

Ülkü ve Derin, Umut'un ölümünün ardındaki gerçekleri araştırmaya başlarlar. Derin'in amacı Umut ve babasının ölümü arasındaki bağlantıyı çözmek ve babasının katillerini öğrenmektir. Ülkü'nün amacı ise yıllarca ayrı yaşadığı oğlunun gerçek kimliği ve kişiliğini anlamaktır. Derin, Umut'la aynı evde öldürülen Kerem'in ailesine ulaşır. Ülkü ile birlikte oraya giderler ve bir sol örgütün militanı olan Kerem Ali ile tanışır. Ülkü bir süre sonra Paris'teki işlerini bahane eder ve Paris'e geri döner. Bu arada örgütün talimatıyla Derin'le ilişki kurmaya çalışan Kerem Ali, ona arayışında yardımcı olur.

Arayışları sırasında Derin'e âşık olan Kerem Ali, Derin'in aile ilişkilerini kullanmak ister. Derin'de aile ilişkilerini kullanarak Kerem Ali'nin popüler bir gazeteci olan Turgut Ersin ile görüşmesini sağlar. Bu görüşme için gittikleri otelde Teo ile tanışırlar. Derin, İstanbul'da Bizans Dönemi'nden kalma Erguvan Kapısı'nı aramak için gelen Teo'nun Ülkü'nün evini kiralamasına yardımcı olur.

Bir süre sonra Türkiye'ye dönen Ülkü, kendi evinde Teo ile birlikte kalmaya başlar. Teo ile Ülkü arasında cinselliğe dayalı bir ilişki başlar. Teo'ya ilgi duyan Derin bu

durumdan çok etkilenir. Teo'ya neden kendisi ile değil de Ülkü ile birlikte olduğunu sorar. Teo'nun yaptığı açıklamayı reddedilmek olarak algılayan Derin, Kerem Ali ile birlikte olur ve bunun aşk ya da duygusal bir bağdan değil, Teo tarafından reddedilmesinden ve Umut'a ulaşmak için Kerem Ali'nin yardımına ihtiyaç duymasından dolayı kurulan bir ilişki olduğunun farkındadır.

Kerem Ali, örgütün imkânlarını kullanarak ulaştığı, Umut'un çok sık gittiği bir evin adresini Derin'e verir. Bu evde yaşayan adam, Umut'un öldürüldüğü evde bulunan ve operasyondan hemen önce oradan ayrılmış olan Özgür'ün babası Atilla'dır. Atilla'dan Umut'un bazı eşyalarını alan Derin, bunları inceledikten sonra Umut'un kardeşi olduğunu anlar. Bir süre sonra Kerem Ali, örgütün talimatı ile Özgür'ü öldürür.

Derin, bulunduğu sosyal çevreden uzaklaşarak siyasî çevreye yaklaşır. Bunun sonucu olarak kendisine bir taraf seçer ve varoş olarak gördüğü mahallede Güldalı adındaki genç bir kadının evine yerleşir. Buraya gitmesine gerekçe olarak da okulunda sosyal yapı ile ilgili bir tez yapmasını gösterir. Güldalı'nın kocası dağa çıkmıştır. Güldalı ise birkaç aylık bebeği ile yardıma muhtaç durumdadır. Güldalı, gittiği bir eylemde tutuklanır, tutukluluk dönemi, ölüm oruçları ve 'Hayata Dönüş Operasyonu'na denk gelir. Yaşadıklarından çok etkilenen kadın mahallesindeki ölüm evlerinden birinde ölüm orucuna yatar. Güldalı, oğlunu Derin'e emanet etmiştir.

Bu dönem Kerem Ali ile ilişkisinde mutsuz olan, girdiği yeni çevrede kendine yer edinemeyen Derin, kendisine yardımcı olan Turgut Ersin ile yakınlaşmıştır. Güldalı ölünce her şeyi bırakıp Turgut Ersin'in yanına gider. Ertesi gün Kerem Ali; Derin'den, örgütün ajan olduğuna inandığı Teo ile gizli bir görüşme ayarlamasını ister. Derin, örgütle bağlarını koparmak istemektedir ama Kerem Ali'ye yardım etmek için bu görevi kabul eder. Teo, araştırmasının son noktasına gelmiştir. İskenderiye'de, Vatikan'da yaptığı araştırmalar sayesinde aradığı kapının yerini yaklaşık olarak bulmuştur. Teo'nun, Anemas Zindanı'nda çalışacağını Kerem Ali'ye bildiren Derin, ortallardan kaybolur.

Teo ile konuşmak isteyen Kerem Ali, istemeden onun ölümüne neden olur. Kerem Ali'yi daha önce Teo'ya gönderdiği tehdit mesajları ele verir ve tutuklanır. Derin, Turgut Ersin aracılığı ile Ülkü'ye okulunu bitirmek ve güvende olmak için bir süreliğine Lozan'a döndüğünü iletir. Kendisi dönene kadar Umut'a ve kedisine bakmasını ister. Ülkü, 11 Eylül olaylarından sonra huzurevinde kalan annesini, Umut'u ve kediyi alarak bir adaya yerleşir.

1.3.5. Kayıp Söz⁷⁴

Kayıp Söz, yazarın yayınlanan beşinci romanıdır. İlk basımı 2007 yılında yapılmıştır.

Roman, dokuz ana bölümden oluşmaktadır, her ana bölüm kendi içinde ara bölümlere ayrılmaktadır.

Roman kronolojik düzende ilerlemektedir ama kahramanların geçmişle hesaplaşmalarının yer aldığı anlatılarda geri dönüşler yaşanmaktadır. Önceki romanda olduğu gibi bu romanda da geri dönüşler ile hâl zamanın ayrımı rahatlıkla yapılabilmektedir.

1.3.5.1. Olay Örgüsü

Deniz Eren, Ömer ve Elif Eren'in oğludur. Biyokimya Profesörü olan annesi ve tanınmış bir yazar olan babasının başarıları, Deniz'i başarısız olmaktan korkan, hayata karşı mücadeleci olamayan bir karakter haline getirmiştir. Anne ve babasının başarısını geçemeyeceğini düşünen Deniz, yurtdışında okurken okulunu bırakıp evine döner. Babasının yönlendirmesi ile savaş fotoğrafçılığı yapmak üzere Irak'a gider. Orada çektiği fotoğrafların etkisinde kalır ve hayatın acımasızlığından kaçmak için yıllar önce anne ve babasıyla birlikte gittiği Norveç'teki bir adaya sığınır. Elif ve Ömer, hayata karşı koyamayan oğullarını kaybettikleri düşüncesine kapılır ve birbirlerinden uzaklaşırlar. Deniz, hayattan ve zulümden kaçmak için sığındığı adada Ulla adlı bir genç kızla evlenir ve Björn adında bir oğulları olur. Ulla'yı ailesi ile tanıştırmak için İstanbul'a getirir. Sultanahmet'te gezerlerken bir bomba patlar ve Ulla parçalanarak ölür. Deniz, ailesini bırakıp tekrar yaşadığı adaya döner.

Ömer, gençliğinde Elif ile birlikte siyasî mücadele vermiş, işçilerin, yoksulların haklarını savunmak gerektiğine inanmıştır. Yazarlığa başladığı ilk dönemler bu çevrenin insanlarından ilham alırken yazdığı '*Karşı Taraf*' adlı romanı çok satanlar listesine girip tanınmaya başladığında tarzını değiştirir ve popüler romanlar yazmaya başlar. Bir süre sonra beslendiği kaynaklardan uzaklaşınca yazamaz hale gelir. Ankara'da katıldığı bir toplantıdan sıkılıp İstanbul'a dönmek üzere gara gittiğinde bir olaya şahit olur. Zelal adlı genç bir kadın garda asker uğurlayan bir gurubun açtığı ateş sonucu yaralanır ve karnındaki bebeğini kaybeder. Ömer, bu genç kadına ve birlikte olduğu Mahmut adlı gence yardım eder.

⁷⁴ Oya Baydar, *Kayıp Söz*, Can Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009, 352 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

Zelal, dağda kuzusunu aramak için karanlığa kaldığı bir gün asker mi gerilla mı, korucu mu olduğunu anlamadığı bir grubun tecavüzüne uğramıştır. Amcalarının baskısı ile ölümüne karar verilmiş, babası buna razı olamamış, kaçmasına yardım etmiştir. Tecavüzden hamile kalan Zelal, çocuğunu öldürüp, küçükken okulda öğrendiği denize doğru gitmek isterken, saklandığı mağaraya yaralı olarak sığınan Mahmut'a âşık olur. Mahmut ise tıp fakültesinde okurken gördüğü baskılara karşı çıkmış, aldığı soruşturmalar sonucunda okuldan atılmıştır. Okuldan atıldıktan sonra ailesinin yanına dönmek yerine dağa çıkmış ama gördüğü olaylardan rahatsız olup kaçmak istemiştir. Bir çatışma sırasında vurulunca, kendini bir tepeden aşağı bırakmış, daha sonra oradan uzaklaşmıştır. Yaralı olarak sığındığı mağarada Zelal'in yardımı ile iyileşen Mahmut, Zelal'in tecavüzden olan çocuğunu benimsemiş ve sevdiği kadını denizin olduğu memleketlere götürmek istemiştir. Garda başlarına gelen olayla tanıştıkları Ömer Eren'in yardımı ile iyi bir hastanede yatan Zelal'in iyileşmesini beklemektedir.

Ömer, kendilerine neden yardım ettiğini soran gençlere onların hikâyesini yazacağını söyler. Zelal, onların hikâyesini yazmak istiyorsa sözün kaynağına gidip olanları yaşayarak anlamasını ve öyle yazmasını söyler.

Ömer, önce Mahmut'un babasına gidip, oğlunun, hayatta olduğunu söyler, sonra da Mahmut'un, başına bir şey gelirse Zelal'i yanına götürmesini istediği Jiyan'a gider. Asker ve gerilla savaşının arasında kalan insanların yaşadığı korkuyu yaşayarak anlayan Ömer, çevrede çok saygı duyulan ve sevilen Jiyan'ın güçlü duruşundan etkilenir, ona âşık olur. Jiyanla kısa süreli bir birliktelik yaşarlar. Çatışmaların çok yoğun olduğu bir zamanda barıştan yana tavır takınan kocası öldürülen Jiyan hala kocasına âşıktır ama diğer yandan Ömer Eren'i de sever. Yaşadığı şartlar birlikteliklerini sürdürmelerine olanak vermediği için Ömer'den kendi evine dönmesini ister.

Bu sırada Elif Eren birkaç toplantıya katılmak için Kopenhag'a gider. Oradan da oğlunu görmek için Norveç'teki adaya gider. Adadakiler, Deniz'e yabancı gözü ile bakmakta, Doğu'dan geldiği için hor görmektedirler. Elif, düzenlenen bir panayıra getirilen çok pahalı bir oyuncakçı torunu için alır. Adadaki bir motosiklet çetesi, gösteriş yapan Elif'i cezalandırmak için Deniz'in de yaşadığı Gasthaus adlı apartı yakarlar. Deniz, şiddetten kaçmasının mümkün olmadığını anlar ve oğlunu da alarak ailesinin yanına döner.

Mahmut ve Zelal'in ise Ömer Diyarbakır'dayken başları belaya girmiştir. Zelal'in dağdayken itirafçı olan abisi Mesut, izlerini bulmuş, Zelal'i öldürmek isterken yanında

yatan yaşlı kadını öldürmüştür. Ömer Eren'i arayıp başlarının belada olduğunu söylerler. Ömer, bu iki gençten kendini sorumlu gördüğü için hastane yönetimi ve polisle ilgili işlemleri halledip ikisini güvenli bir yere yerleştirir.

1.3.6. . Çöplüğün Generali⁷⁵

Çöplüğün Generali, yazarın yayınlanan altıncı romanıdır. İlk basımı 2009 yılında yapılmıştır.

Romanda yer alan kişilerden hiçbirinin ismi verilmemektedir. Aynı şekilde konunun hangi ülkede, hangi şehirde ve hangi zamanda geçtiği de tam olarak bilinmemektedir.

Roman, dört ana bölümden oluşur. Önceki romanlarından farklı olarak ilk iki bölüm bütün ve kısa, diğer iki bölüm ise kendi içinde ara bölümlere ayrılmaktadır.

Romanda, kadın karakterlerin dekoratif olduğu, anlatının erkekler üzerinden yürüdüğü görülmektedir. Yazarın anlatımda böyle bir yol seçmesinde romanın içeriğinin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarının kahramanı Ülkü Öztürk'ün ağzından, 'iktidarın, dolayısıyla şiddet ve mücadelenin, erkeklerin işi olduğunu' söyleyen yazar, iktidar hırsları yüzünden yok edilmiş bir ülkeyi anlatırken konuyu erkek karakterler üzerinden yürütmektedir

Roman, sonucun ilk bölümde verilmesi, araya geçmiş dönemde yazılmış bir başka romanın girmesi dışında, kronolojik bir düzende ilerlemektedir. İlk bölümde; asıl kahramanın, anlatının sonunda ulaştığını öğrendiğimiz roman taslağından bahsedilmekte, roman kahramanının yaşadıklarından sonra geldiği nokta anlatılmaktadır. İkinci bölümde; roman taslağının elde edilmesiyle biten sürecin, nasıl başladığı anlatılır. Üçüncü bölümde; elde edilen roman taslağı olduğu gibi verilir. Dördüncü bölümde de roman taslağını bulan kahramanın, bu taslağa nasıl ulaştığı, elindeki taslaktan hareketle neleri öğrendiği anlatılmaktadır.

Romanın, postmodernizmin üst kurmaca tekniği ile yazıldığını söyleyebiliriz. Romanın "*BİR ROMAN TASLAĞINDAN ARTA KALANLAR*"(s.16) adını taşıyan üçüncü bölümünde, roman içinde başka bir roman taslağı yer almaktadır.

⁷⁵ Oya Baydar, *Çöplüğün Generali*, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, 257 sayfa (Tezdeki alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

Elde edilen roman taslağı, bir romanın yazılış hikâyesini de içermektedir. On yedi bölümden oluşan bu taslağın on dört bölümü yazarın aldığı notlarla bitmektedir. Yazarın notlarından ilkinde bahsedilen küçük çocuk, üst romanın kahramanı konumuna gelir.

“(Yazarın notu: Çocuk sağır ve dilsiz. Sonraki bölümlerde yeniden sahneye çıkmalı. Temizlikçi Kadın’ın çalıştığı evde, büyük saksılara gizlenmiş nesnelerin ne olduğu belirsiz kalsın; gizli evrak, CD, altın veya para olabilir, küçük silah veya mermi olabilir... Okur istediği gibi düşünebilsin. Temizlikçi Kadın’ın sonu da belirsiz kalsın. Bir başka bölümde, bütün sonları toplamak nasıl olur? Kurguyu fazla mı sıradanlaştırır yoksa? Düşünmeliyim...” (s. 23)

Yazarın notlarından sonuncusunda, anlattığı son hikâyedeki yazarın kaybolması ile ilgili yaptığı yorum yer alır. Son hikâyede kendisini anlatmıştır. Yazdığı tüm hikâyelerin gerçek olduğunu, kendi sonunun da hikâyesindeki gibi olmasından korktuğunu yazmıştır. Üst roman, taslakta geçen hikâyelerin kahramanlarının başına gelenleri, gazete haberleri ile doğrulamaktadır. Hikâyede anlattığı gibi yazarın da kaybolduğunu görürüz.

1.3.6.1. Olay Örgüsü

Roman birbirine geçmiş iki romandan oluşmaktadır. Bu nedenle iki ayrı hikâye vardır. Üst romanda, bir seminere katılmak üzere yola çıkan bir adamın yolunu kaybederek gittiği bir yerde haritada görünmeyen, tel örgülerle çevrilmiş bir araziyle karşılaşması ve bu olayı kurcalayarak bir roman parçasına ulaşması anlatılmaktadır. Anlatının içinde ise adamın bulunduğu bu romanın kendisi yer almaktadır. Kahramanın bulunduğu roman birbirinden kopuk gibi görünen, ama çoğu birbirine bağlanan on yedi bölümlerden oluşmaktadır. Öncelikle kahramanın bu romana ulaşmasını kısaca anlatalım.

İlk bölümde romanın kahramanı, yeni kurulan şehirde, büyük deprem diye adlandırılan zamanda neler olduğunu hatırlayan birinin olduğunu bilmektedir ama bu konunun ayrıntılarını bir türlü hatırlayamamaktadır. Elinde bir roman taslağı vardır. Bu taslakla ilgili bir şeyler bildiğine emindir.

İkinci bölümde üst roman başlar ve roman kahramanının hatırlayamadığı olaylara giriş yapılır.

“Unutmanın ve Hatırlamanın Beyin Hücrelerinde Diyalektik Etkileşim Süreçleri”(s.11) başlıklı bildirimini sunmak için ülkenin güneyinde toplanan uluslararası bir sempozyuma katılmak üzere havaalanına giden romanın kahramanı, uyku sersemi yanlış bir yola sapar. Bir süre gittikten sonra hatasını fark eder. Geldiği yer bir tarafı uçurum olan elektrikli tel örgülerle çevrili bir arazinin yanıdır. Evine geri dönen roman

kahramanı gördüğü yerin ne olduğunu öğrenmeden rahat edemez. Yerel merkezde çalışan jeoloji mühendisi arkadaşından, eniştesinin gördüğü bir arazide site inşaatı yapmak istediğini ve bu arazinin durumuyla ilgili bilgi almak istediğini söyleyerek yardım ister.

Şehir haritalarında bahsi geçen araziye bulamazlar. Uzmanlık haritalarına ve gizlilik kodu taşıyan haritalara bakmak gereklidir ancak bu haritalar herkese açık değildir. Romanın kahramanı, bazı bilgilerin neden saklandığını anlayamaz. Arkadaşı, şehri yerle bir eden ve yeniden kurulmasına neden olan büyük deprem hakkında da çok az şey bilindiğini söyler. Arkadaşının söylediklerine takılan adam konuyu araştırmaya karar verir. Depremle ilgili arşive gider. O dönem yayınlanan gazetelerin konuyla ilgili fazla bir bilgi vermediğini fark eder. Tanıklarla yapılan röportaj, ölümler hakkında bilgi, yapılan yardımlarla ilgili haber olmadığını görür. Bazı günlerin gazeteleri ise arşivde yer almamaktadır. Adam, araştırmasını derinleştirmeye karar verir.

Bir yazarın, son romanını yayıncısına iletmeden, roman taslağıyla birlikte ortadan kaybolduğu haberi dikkatini çeker ve bu yazar üzerinde araştırma yapmaya karar verir. Bir de köşe yazısı dikkatini çekmiştir. Gazeteci, ortalığı kavuran H2M1 virüsünden sonra 3M (üç maymun) virüsü salgını başladığını yani insanların gördüklerini ve duyduklarını inkâr ettiğini ve sustuğunu yazmaktadır.

Öğrendiklerinden sonra gördüğü o bölgeye tekrar gitmek ister ancak yolun çöp yığınlarıyla kapatıldığını görüp geri döner. Eve geldiğinde Jeolog arkadaşının kendisini aradığını öğrenir. Arkadaşıyla buluşacaktır ancak karısına gerçeği söylemez. Arkadaşı kısa bir araştırma yapmıştır ve kaçak olarak girdiği gizli haritalar arşivinde asıl kahramanın bahsettiği bölgenin bir dönemin en büyük çöplüğü olduğunu ancak diğer haritaların hiçbirinde yer almadığını anlatır. Asıl kahraman, arkadaşını kandırmak istemez ve o yeri kendisinin gördüğünü itiraf eder. Birlikte bu konuyu araştırmaya karar verirler.

Unutkanlık sorunu olan gazeteci bir arkadaşını asıl kahramandan yardım ister. Unutkanlığının irsi olmasından korkmuştur. Gazeteci, yüz yaşını geçmiş olan dedesi ve anneannesinin de hayatlarının belli bir dönemini hatırlamadığını söyler. Asıl kahramanın da aynı kuşaktan kısmi amnezi tanısı koyduğu hastaları olmuştur. Sohbetleri sırasında başından geçenleri gazeteci arkadaşına anlatan asıl kahraman, bir dönem onun da bu konuyla ilgili araştırma yaptığını öğrenir. Şehri yıkan olayın; deprem mi, büyük bir patlamamı olduğunu araştıran gazeteci arkadaşını, böylesine büyük bir olayın nasıl

karanlıkta kaldığını anlamadığını söylemiştir. Üç arkadaş, araştırmayı birlikte yürütmeye kararı alırlar.

Gazetecinin eski model arazi aracını alarak, ölçüm yapmak bahanesiyle kapalı yoldan geçip araziye giderler. Yolu kapatan çöp yığını dikkatlerinden kaçmaz. Neredeyse elli yıldır çöpler hemen yok edilmektedir ve karşısına çıkan bu yığının var olması normal değildir. Gördükleri çöplerin, yeni olduğunu fark ederler ve bu duruma dayanarak, hala şehirden çöp toplayan birileri olduğunu düşünürler.

Geldikleri bölgenin eski kentin varoş semtleri olduğunu tahmin ederler. Arkadaşları ile oradan ayrılmak üzere olan asıl kahraman tel örgülerin arkasında bir silüet görür ama arkadaşlarına söylemez.

Jeolog, bu bölgenin kimsenin mülkiyetinde olmadığını, gazeteci ise son yüz yılın meclis kaynaklarına ambargo konulduğunu öğrenmiştir. Gazetecinin, zabıtlardan ulaştığı kadarıyla; çöplerin kaldırılması, orada yaşayan insanların şehir dışına taşınması, bireysel silahlanmaya izin verilmesi, çevrede bulunan mühimmatlarla ilgili bilgilerin kamudan gizlenmesi, mikrobiyoloji çalışmalarının tek elde toplanması gibi bazı yasalar çok az bir oy farkı ile kabul edilmiştir. Gazeteci, bir dönemin kayıtlardan ve insanların zihninden silindiğini düşünür.

Arkadaşlarını tehlikeye sokmak istemeyen asıl kahraman araştırmayı tek başına yürütmek ister ancak gazeteci arkadaşı araştırmaya devam edip kaybolan yazarla, altmış sekiz yıl önce yapılmış bir röportaja ulaşır. Yazar bu röportajda, '*Çöplüğün Generali*' adında bir roman yazdığından bahsetmektedir. O dönem her yerde mühimmatlar, cesetler bulunduğunu, yaşanan olayların gerçeküstü bir hal aldığını ve romanının da böyle bir ülkede geçtiğini söylemektedir.

Asıl kahraman, tek başına tel örgülü bölgeye gider. Bu defa yol açıktır. Etrafta uçuşan, bazıları tellere tutturulmuş kâğıtlar görür. Hepsini toplar, geri dönerken tepenin üzerinde pelerin gibi bir şey giyinmiş, çocuğu andıran birini görür. Kâğıtların '*Çöplüğün Generali*' romanının parçaları olduğunu anlar. Evine döner, kızının hasta olduğu öğrenir ve onu hastaneye götürür. Arkadaşı olan doktordan, kızının hastalığına son dönemlerde orta kulak ve ses tellerini etkileyen bir virüsün neden olduğunu öğrenir. Doktorun verdiği '*Anti-mmm solüsyon*'u kulağa, burna ve ağza uygulanacaktır. Doktor, son yüzyılda görülen '*virütik enfeksiyon salgınlarının*' nereden çıkıp, nerelere yayıldığını gösteren bir harita

yayınlandığını söyler. Bu haritaya ulaşacağı internet sitesinin adresini verir. Asıl kahraman, haritada H2M1 virüsü ile ilgili bilgilere ulaşır.

Romanı baştan sona okuduğunda; roman kahramanlarının başlarından geçen olayların, araştırması sırasında karşılaştığı gazete haberleri ile birebir örtüştüğünü görür. ‘Genç Anaokulu Öğretmeni’⁷⁶’nin ‘Yüksek Yargıç’⁷⁷’ torunu olan öğrencisi çöpteki bombanın pimini çekerek ölmüş, H2M1 virüsü üzerinde çalışan mikrobiyoloji uzmanı kadının başına bir şeyler gelmiştir. Bu durumda diğer hikâyelerin de doğru olduğunu düşünür. Yaşlı hastaları ile görüşür ve hiçbirinin depremin hemen öncesi ve sonrasını hatırlamadığını fark eder.

Kızının doktorundan yardım ister. Doktor, virüsün ilk versiyonunun H2M1 olduğunu, H2M3 virüsünün de bu virüsten geliştirildiğini söyler. H2M1 virüsünü bulan bir erkektir. Roman kahramanı, elindeki roman taslağındaki virüs üzerinde çalışan kadın mikrobiyoloğun yardımcısının erkek olduğunu hatırlar.

Bilgilerini diğer arkadaşlarıyla paylaştığında, deprem diye bilinen olayın ‘Uluslararası Sismoloji Merkezi’ kayıtlarında görünmediği, olaydan sonra şehre giriş çıkışların yasaklandığını öğrenir. Tel örgülü alanda gördüğü siluetten ve romandan bahseder. Hep birlikte oraya gitmeye karar verirler. Roman kahramanı hastalandığı için ertelerler.

Roman kahramanı, elindeki taslağı tekrar okuduğunda yazara ait bir not kâğıdı dikkatini çeker. Bu notta; büyük çöplüğe gittiği; oradaki insanların her yerden bombalar, mermiler topladığı; sağır-dilsiz, tek bacaklı bir çocuk gördüğü; buradaki insanların bağışıklık sistemlerinin çok iyi olması gerektiği; bir gün her yerin patlayacağı yazılıdır. Yazar, notun sonuna birilerinin evine girip bilgisayarını götürdüğünü eklemiştir. Kâğıdın arkasında da kaplumbağaya benzer bir kroki görür. Bu sırada yanına gelen karısı da kızının çizdiği bir resmi gösterir. Kız, bir kaplumbağa ve kaplumbağanın üzerinde oturan bir çocuk resmi çizmiştir. Bu noktada kahramanın kızının, tel örgülerin arkasından bir şeylerle temas ettiği ve bu nedenle hastalandığı anlaşılır.

Unutma hastalığına yakalandığını hisseden kahraman, arkadaşlarını arayıp bildiklerini yazmalarını söyler, kendisi de bildiklerini kayda alır. Doktor arkadaşını yanına çağırıp bildiği her şeyi anlatır. Taslak romanı çoğaltır karısına, kızına, arkadaşlarına verir.

⁷⁶ Yazarın özel kullanımıdır.

⁷⁷ Yazarın özel kullanımıdır

Ardından tel örgüleri geçer ve General'le karşılaşır. General'den roman taslağına nasıl ulaştığını, yazara neler olduğunu öğrenir. General'in anlattıklarına göre; gömülen bombalar, mermiler şehrin büyük bir patlamayla yerle bir olmasına neden olmuştur. Yazarın romanına ise patlamadan önce ulaşmıştır. Çöpleri karıştırırken yazarın camdan roman taslağını ona verdiğini, gelen adamların da yazarı götürdüğünü öğreniriz. Yazar, giderken birilerinin şehri patlatacağını da söylemiştir. General, çöp toplayan insanların, karşılığında bir şeyler almak için çöplükteki tüm mühimmatı toplayıp patlamadan sorumlu merkeze götürdüğünü, bu sayede her taraf yerle bir olurken buranın sağlam kaldığını anlatır.

Patlamadan, bu işi yapan 'Merkez'dekiler ve çöplükte yaşayan insanlar kurtulmuştur. Şehrin su şebekesine unutmaya neden olan virüs bulaştırılır ve insanların olanları unutmaları sağlanır. Çöplükte yaşayan insanlar şehir suyunu kullanmamaktadır ve virüs yayıldıktan sonra doğal bir bağışıklık kazanmışlardır.

General, çöplükteki insanların yaşadığı yeri göstermek için kahramanı uçurumun kenarına çağırır. Her şeyin farkında bir grup insan, tel örgülerin arkasındaki uçurumda yaşamaktadır. Bunu gören kahramanın vertigosu tutar.

Romanın sonu ilk bölümde verilmiştir. Romanın kahramanı, her şeyi öğrenmiştir ancak virüsün etkisiyle, General'le konuştuklarını unutmıştır. Elinde roman taslağı vardır ama geriye kalan ayrıntıları hatırlayamamaktadır.

1.1.3.3. Aldığı Ödüller

Yazar, ilk hikâye kitabı *Elveda Alyoşa* ile 1991 Sait Faik Hikâye Armağanı, ardından yayımladığı *Kedi Mektupları* adlı romanı ile 1993 Yunus Nadi Roman Ödülü, *Sıcak Külleri Kaldı* romanı ile 2001 Orhan Kemal Roman Ödülü, *Erguvan Kapısı* romanı ile 2004 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü, *Hiçbiryere Dönüş* adlı romanı ile de 2011 Akdeniz Kültür Ödülü almıştır.

2. BÖLÜM

OYA BAYDAR'IN ROMANLARINDA KADIN TİPLERİ

2.1.SOSYAL SINIF YÖNÜNDEN KADINLAR

2.1.1. İşçi ve Emekçi Kadınlar

İşçi veya emekçi kadın tipi Oya Baydar romanlarında dekoratif boyutta kalan bir tiptir. *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarının başkahramanı Ülkü dışında, öne çıkan işçi ve emekçi kadın tipi gözlenmemektedir.

Hiçbiryere Dönüş romanında yer alan Anahit, akordiyon çalarak hayatını idame ettirmektedir. Bu yönü ile onun emekçi sınıfına girdiğini söylemek mümkündür.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarının başkahramanı olan Ülkü Öztürk, on yedi yaşında babasını kaybettikten sonra annesi ve küçük kız kardeşi ile yaşamaya başlar. Öğretmen olan babasının ölümünden sonra iki öğretmen maaşı teke düşmüştür. Annesi iki kızını okutmak için mesailerinin dışında ek konfeksiyon işleri yapmaktadır. Kızları da ona yardım etmektedir. Bu durumdan en çok Ülkü rahatsızlık duyar. Bu hem annesinin sağlığı açısından duyulan bir rahatsızlıktır hem de bir Fransız okulunda okuyan Ülkü'nün konfeksiyon malzemelerini taşıırken çevredeki insanların kendisine bakışından duyduğu rahatsızlıktır. Yapılan işlerin annesinin sağlığını ne kadar etkilediğini fark ettiği bir akşam; konfeksiyon işlerinden bir daha getirmeyeceğini, geçimlerini sağlamak için başka bir yol bulacağını söyler ve sokağa çıkar. Çevresinde duyduğu sesler kokuları şöyle yorumlamaktadır:

“Burayı seviyordun, burada kendini eşitler arasında kendini güvenlikte hissediyordun. Burası benim çocukluğum, gençkızlığım, bütün dünyam; arkadaşlarım, sırdaşlarım, çocukluk aşklarım, hayallerim... Eksik olan nedir peki? İçimdeki bu doyumsuzluk, bu soğuk boşluk da nedir?”

Küçük sessiz evin, sokakları yasemin ve ıhlamur kokan bu semtin, bir huzur ve güvenlik hapisanesi olduğunu; on sekiz yaşına giydirilmiş masumiyet gömleğinin, arzulu bedenine artık dar geldiğini anladı.” (s. 15-16)

Henüz okurken Fransızca fen dersleri vermeye başlar. Hayatını baştan sona değiştirecek olan ilk işinde, ders verdiği Erim Murat'ın abisi Arın Murat ile tanışır. Yurtdışında eğitim alan Ülkü, ülkesine döndükten sonra üniversitede okutman olarak çalışmaya devam eder. 1980 Dönemi'nde tekrar yurtdışına çıkar ve bir zaman sonra Fransa'da bir gazetede çalışmaya başlar. Ülkü, hayatını idame ettirmek için sürekli çalışmış bir kadındır.

Ülkü'nün annesi de işçi-emekçi sınıfında inceleyeceğimiz kadınlardandır. Öğretmen emeklisi olan kadın, hayatını çalışarak idame ettirmiştir. Öğretmenliğinin ilk dönemlerinde, kendisi gibi öğretmen olan kocası ile birlikte Anadolu'nun pek çok şehrinde görev yapmıştır. Kocasını kaybettikten sonra bir dönem evde dikiş işleri yapan kadın, kızı Ülkü'nün de desteği ile iki çocuğunun geçimini sağlamıştır.

Sıcak Külleri Kaldı adlı romanda yer alan Ülkü'nün arkadaşı Mehmet İliç'in annesi ve karısı da bu sınıfa dâhil edilebilir. Mehmet İliç'in annesi, fabrikada çalışmaktadır. Kendisi gibi işçi olan kocası devlet zoru ile sendikaya üye olan kadın, sendikanın işçileri sömürdüğüne inanmaktadır. Ona göre, haklarını savunan hiçbir kurum ya da kuruluş yoktur.

Çocuklarının devrimci düşüncelerini boş uğraşlar olarak nitelendirmektedir. İşçilerin destek verdiği partinin ülke yönetimine geleceğine inanmasa da çocuklarının isteği ile bu partiye oy vermektedir. Fakat düzenin değişeceğine inancı yoktur. Kadının romandaki görevi sosyalist literatüre göre ön saflarda olması gereken işçi sınıfının yılgınlığını göstermektir.

Mehmet İliç'in karısı da fabrika işçisidir. Sosyalist çevreye girdikten kısa bir süre sonra siyasete hâkim duruma gelmiştir. Kayınvalidesinin aksine o, siyasal mücadeleye inanmıştır. Bazı fabrikalarda kadın işçilerin örgütlenmesinde büyük çaba göstermiştir. 12 Eylül Dönemi'nde kocası idamla yargılanırken iki çocuğu ile ayakta kalmayı başarmıştır.

Mehmet İliç'in karısı, işçi sınıfının mücadelecî yönünü, eğitim almamış olmasına rağmen sınıf bilinci olan insanların nasıl hareket ettiğini göstermek için yaratılmış bir tiptir diyebiliriz. Hem bir eş olarak hem bir anne olarak hem de sosyal sınıfı içerisinde mücadelecî bir kişi olarak ideal bir karakterdir. Dekoratif olmasına rağmen romanın en idealize edilen kadınıdır diyebiliriz.

İpek Murat'ın dadısı ve hizmetçisi olan Mecbure'nin romandaki tek görevi İpek'in alkol sorununu gizlemektir. İçki içip sızan İpek'in istirahat ettiğini söyleyerek onun durumunu gizlemektedir. Ailesi yoktur, hayatı boyunca İpek'e bakmaya mecbur kalmış bir kadındır.

Yine *Erguvan Kapısı* adlı romanda karşımıza çıkan Tasula da işçi kadınlardan biridir. Tasula, uzun süre Teo ve kız kardeşinin dadılığını, evlerinin hizmetçiliğini yapmıştır. Yanında çalıştığı ailenin Amerika'ya göçmesi üzerine Büyükada'ya yerleşmiş, oğlunun da desteği ile yaşamını sürdürmüştür.

Bir diğer hizmetçi profili de Hava Hanım ve Kerem Ali'nin annesidir. Hava Hanım, Erim Murat'ın evinde hizmetçilik yapmaktadır. Ailesi, eğitim durumu, yaşam tarzı hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir.

Kerem Ali'nin annesi ise evlere gündeliğe giden bir kadındır. Kemik erimesi hastalığına yakalanmış olmasına rağmen zorunlu kaldığı için çalışmaya devam etmektedir.

Kayıp Söz romanında karşımıza çıkan tek işçi kadın ise hakkında fazla bilgi verilmeyen Eylem Hemşire'dir. Aynı hastanede çalışan bir doktorla nişanlı olduğundan ve işini ciddiye alarak, severek yaptığından başka bilgi verilmez.

2.1.2. Burjuva Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında en sık karşılaşılan sosyal sınıf, burjuva sınıfıdır. Yazarın, sosyalist siyaset yürütüp hayal kırıklığı yaşayan kadınları anlattığı ilk dört romanında büyük oranda burjuva sınıfına ait kadınların olduğu görülmektedir.

Kedi Mektupları romanında yer alan kadınların tamamını bu sınıfa sokmak mümkündür. Yaptıkları siyasetin sonucunda sürgün yaşamak zorunda kalan bu kadınların çalıştıklarına dair bir bilgi yoktur. Aristokrat bir aileden gelmedikleri ve köylü olmadıklarını anladığımız Nina'nın, Gece'nin, Kirli'nin ve Kısmet'in sahiplerini bu sınıfa dâhil edebiliriz.

Öte yandan bu romanda yer alan dişi kedilerin hepsini -Nina, Kirli ve Gece- burjuva sınıfına dâhil edebiliriz. Bu kediler üç ayrı karakteri temsil etmektedir. Biri sahiplerinin neler yaşadığını, nelerin mücadelesini verdiğini sahibinin yazdığı kitaptan öğrenen ve kendini onlarla bütün hissedip hem kedi kimliğini hem de insan kimliğini taşımaya karar veren Nina; biri yaşananları sorgulayarak, sahiplerinden duydukları ve kendi zekâsıyla insanların vardığı noktaya, '*hayatın anlamının ne olduğu sorusunu*' sorma noktasına gelen

Kirli; diğeri ise kendi kimliğini seçen ve neye mal olursa olsun topraklarında, özgür kalmak isteyen Gece'dir.

Kirli, diğeri iki kediden farklıdır. Beğendiği erkek kedilerin ondan uzaklaşmasını istemediği için sahiplerinin ona sunduğu imkânlarla sırt çevirmektedir. Pire tasması takmamakta, kedi pudrası sürdürmemekte ve pahalı mamalardan yememektedir. Bu nedenle Kirli'nin yaşam tarzı olarak değil imkânları yönünden bir burjuva kedi olduğunu söylemek mümkündür.

Nina; tek kızılığı olmayan simsiyah tüylere sahiptir. Sadece gıgısının altında ve karnında bulunan iki beyaz beneği vardır. Gözleri sarıya çalan yeşildir. Çok yaşlı değildir ama olgun bir kedir. İki yaşına gelmeden üç sahip değiştirmiştir. İkinci sahibi hastalanıp Türkiye'ye dönmek zorunda kalınca şimdiki sahipleri sokakta kalmasına razı olmamış ve yanlarına almıştır.

Nina, bir kedi tanımıştır, bu kedinin adı Proleter'dir. Proleter, mağazaların önlerinde, metrolarda, sahibinin önlerine koyduğu “*Kedim ve ben açız*” yazısıyla dilenmektedir. Nina, bu kedinin adının aslında “tezgâhtar” olması gerektiğini düşünür. Bir gün Nina'nın hanımı, Proleter'in uzun zamandır sahibinin yanında olmadığını söylemiş; Nina, tanımadığı bu kedi için üzölmüştür. Nina, Proleterle ilgili duygularını anlatırken çok ilginç bir tespitte bulunmaktadır:

“Çalışmak zorunda kalmadığına için için sevinirken,” Proleter ne satıyordu aslında? Ne üretiyordu?” diye düşünmüş, çok önemli bir şey üretip pazarladığını keşfetmişti: İnsanların çok ihtiyaç duydukları; belki de evlerinde kedi, köpek beslemelerinin asıl nedeni olan bir şey; acıma duygusu; yani, kendi üstünlüğünü hissetmenin hazzı, birine yardım ederek onu bağımlılaştırmanın doyumunu...” (s. 12)

Nina'nın bir yönü ile burjuva, bir yönü ile sosyalist olduğunu söylemek de mümkündür.

Yeni sahipleri, çiftleşmesi için Nina'yı sokağa çıkarmıştır. Nina, bu dönem Parsifal adlı bir kediye âşık olmuş, birlikteliklerinin ikinci günü Parsifal, sahipleri tarafından kısırlaştırılmıştır. Parsifal, âşık olduğu Nina'dan kendisini bir daha aramamasını ister. Nina, bu olaydan bir süre sonra komşularının köpeklerinin saldırısına uğrar ve sokağa bir daha çıkmaz. Yıllar sonra sahipleri ölkelerine dönmeye karar verir. Nina'yı da yanlarında götüreceklerdir. Nina ise bulunduğu yerde yerleşik ve mutludur, gitmek istememektedir. Bu konuyu, yıllardır korkudan çıkamadığı sokaklarda düşünmek ister, dışarı çıkar. Bir süre gider ve bir koku onu kendine çeker, bu Parsifal'ın kokusudur. Parsifal, yaşlanmış, yağ

bağlamıştır, içi doldurulmuş bir kedi gibi gelir Nina'ya, büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Ona seslendiğinde Parsifal, hemen evine girer. Nina, onun gerçekte var olmamış olabileceğini düşünür. *“Belki de gerçekte hiç yaşamadı Parsifal, belki yalnızca çocuğun masallarında, Billur Köşk efsanelerindeydi.”* (s. 215) Nina, geçmişte yaşadığı güzelliklerin bozulduğunu gördüğünde kendisini hanımı gibi zamanda sürgün hissetmiştir.

Zamanda sürgün olmaktan kastedilen ise bir zamanlar büyük bir aşkla, tutkuyla bağlı olduğu kavramın, varlığın, gücün ya da herhangi başka bir şeyin bir gün gelip düşündüğünden farklı olduğunu görünce yaşanan hayal kırıklığıdır.

Kendisini, hanımına bu kadar yakın hissedince ona hemen kavuşmak ister ve eve döner. Bu sırada kadın her zamanki gibi bir şeyler yazmaktadır, Nina kucağına atlayınca *“Ne yazdığımı anladın galiba. Yoksa okuma da mı öğrendin? Bir bu eksikti.”* (s. 215) demesi üzerine kadının yazdıklarına dikkat eder. Yazılanlar kendileri ile ilgilidir. Nina, Artur, Gece ve Kirli'nin isimleri geçmektedir. Masadaki kâğıtları karıştırdığında hanımının bir süredir yazdığı kitabın adını görür. Kitabın adı: *“Sürgün Kedileri”* (s. 216) dir. Kitabı sahipleri uyuduktan sonra okumaya karar verir. Okumadan önce, yazılanların doğru olabileceğine ihtimal vermez. Ona göre: *“Kedilere insan gözleriyle, insan duygularıyla baktın mı insan gerçeğini görürsün”* (s. 216). Bu sözlerden de anlaşılabileceği gibi bu roman her ne kadar kedileri anlatıyor olsa da ancak insanların yaşamlarından edindiği çıkarımlar, gözlemler, düşünce ve duyguları yansıtabilecektir. Aslında kedilerin değil, insanların romanıdır.

Nina, romanı okur. Kimi yerlerini beğenir, kimi yerlerini saçma bulur. Romanı bitirdiğinde ise beğenip beğenmediğine karar veremez ama bir şeylerin eksik olduğuna emindir. Eksikğin ne olduğunu ise bir türlü bulamamaktadır. Diğer yandan romanı okuyunca sahiplerine olan sevgisi artar. Kitabın isminin yer aldığı ilk sayfaya şunları yazar:

“Hanımımın yazdığı öyküde kedilere ilişkin dişe dokunur yeni bir şey yok, ama insanları yakından tanımak ve anlamak isteyen kediler için yararlı bir yazı. ‘Sürgün Kedileri’ni okuduktan sonra, Hanımuma ve arkadaşlarına acıdım biraz. Hayatlarının, sandığımdan da güç olduğunu anladım. Ama şimdi –belki de anladığım için- onları eskisinden çok seviyorum. Hanımımın, kedileri anlattığını sanırken aslında kendini ve kendi gibilerini anlatması, edebi açıdan büyük bir eksiklik. Bu belki de onun kötü bir yazar olmasından, yeteneksizliğinden değil de, insan denen yaratığın kendine dönüşlülüğünden, ‘ben merkezci’liğinden, doğayı ve hayatı bütünlüğü içinde kavrayamamasından

kaynaklanıyor. Kitap kedi diline ve koku harflerine çevrilebilirse, insanları tanımak için çok yararlı bir metin olabilir.” (s. 217)

Nina, romanın çevirisini kızı Kirli ile birlikte yapmaya karar verir. Ardından sahiplerinin yattığı odaya girer. Sahiplerinin hayatla ve dönüşle ilgili korkularını artık bilmektedir, onları bu korkuları ile yalnız bırakmayacaktır. Çünkü onların, ihtiyaç duyduklarında sığınabilecekleri, güvenebilecekleri sahipleri dahi yoktur. Yatağın bir köşesine kıvrıldığı zaman Parsifal’i düşünür. Sahipleri ile Parsifal’in sırrının aynı olabileceğini fark eder.

“ Gördüklerini sandıkları, ama nerede gördüklerini bir türlü hatırlayamadıkları billur sarayı arıyorlar hayatları boyunca. Sonra bir gün, tam yeniden buldukları anda, kendi yanlışları yüzünden sonsuza değin yitiriyorlar onu. Belki de asıl önemli olan, bulmaktan çok aramak...” (s. 219)

Nina, sahiplerinin sırlarına ulaşmıştır. Onlar hayat boyu verdikleri kavgada yenik düştüklerinde kendilerini sorgularlar. Uğruna bir ömür harcadıkları büyük ütopyaları aslında sandıkları gibi bir cennet değildir, çünkü o cenneti çevreleyen duvarlar yıkıldığında arkasından bir harabe, enkaz çıkmıştır. Bütün ölümlerin, bütün savaşların sonunda anlarlar ki yanılmışlardır. Şimdi ise yeniden başlayamayacak kadar yeniktirler.

Nina, uyandığında bir kitap yazmaya karar verir: ‘Sürgün İnsanlar’. Ardından uykuya daldığında Nina’nın sonunun ne olduğunu görürüz. “ ‘Of, ’dedi kadın. ‘Anacığım,’ diye mırıldandı adam. Ve kedi, bir kulağını ve bir patisini sinirli sinirli oynatıp, ‘Mev,’ diye miyavladı.”(s.219). Görüldüğü gibi Nina, artık bir kedi değildir. Sahiplerini anladığı andan itibaren kedilik kimliğini tamamen kaybetmiştir. Sahipleriyle aynı durumda olan bir kedi haline gelmiştir. Onlarla aynı yıkımı yaşamış, aynı sürgünlüğü hissetmiştir. Onları anlayacak kadar insan olmuştur. Nina, kendi sahipleri gibi yaşadıklarının altından yeni bir üretimle kalkmaya çalışır. O da bir kitap yazacak ve hayatında yeni bir sayfa açacaktır. Nina, sahiplerine benzeyen ve onları korumaya çalışan bir karakterdir. Romanın boyun eğen karakteridir. Sahipleri ile aralarındaki benzerlik, sorgulayarak geldiği bir nokta değil sadece dinleyerek, duyumsayarak geldiği bir noktadır.

Hiçbiryere Dönüş romanında yer alan kadınların da yine bu sınıfa dâhil edilmesi gerekmektedir. Sürgün olarak yaşadığı dönemden sonra ülkesine dönen asıl kadın çalışmamaktadır. Bunun yanında aristokrat bir aileden geldiğine dair bir bilgi de yoktur. Yine aynı romanda yer alan Ela’nın üniversitede ders verdiğini, kendisine ait bir evde yaşadığını bilmekteyiz. Bunlara dayanarak onu da bu sınıfa dâhil edebiliriz.

Bu romanın dekoratif tipleri olan asıl kahramanın çocukluk arkadaşlarının da bu sınıfa dâhil edilmesi mümkündür. Bu kadınlarla ilgili bilgilerin çoğu asıl kahramanın zihin akışı ile verilmektedir.

Çocukluk arkadaşlarının cenazesinde bir araya gelen kadınlardan asıl kahramanın en yakın arkadaşının, geçmişlerinden memnun olup olmadıklarını sorması üzerine diğerleri durumlarını kısaca özetlemektedirler. Okulu bırakıp evlenen kadın, yaptığı seçimden memnun olmadığını söyler. Profesör olan kadın meslek olarak beklemediği kadar iyi bir yere geldiğini ama aile hayatı olarak sıradan yaşadığını söyler. Bu kadının sesi çok güzeldir, çocukluğunda ise şarkıcı olmayı hayal etmiştir. Fakat şimdi evinde dahi şarkı söylememektedir. Bir diğer kadın ise torunu olduğu zamandan beri çok mutludur. Bu duygunun etkisi ile hayatta istediği her şeye ulaştığını düşünmektedir.

Bu kadınlar aracılığı ile orta tabakanın, zengin bir koca bulmak üzere az lisan, az piyano ve çok terbiye ile donatılmış kızlarının durumu da anlatılmaktadır. Kadınların şahsiyet olarak düşünülmemesi durumu söz konusudur. Orta tabaka kızları, kocalarına uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmektedir. Hayatta kendi başına yaşamak, iyi mevkilere gelmek gibi bir amaç aşılınmayan bu genç kızların kimi kendilerine biçilen hayata uyum sağlamış kimi ise kendilerine biçilen bu forma sığmayıp kendi istedikleri doğrultusunda yaşamaya başlamıştır. Bazıları ise diğerlerinden farklı olarak ailelerinin biçtikleri formun dışında bir yaşamı sürdürememiş ve hayatına son vermiştir. Bu durumun, genç kızların başka ihtimallere uyum sağlayamayacak şekilde zayıf, naif yetiştirilmesinden kaynaklandığı da söylenebilir. Bu genç kızların yaşadıkları mahallenin sokak isimlerinin narin yapıdaki çiçek ve kuş adlarından oluşması da dikkat çekici bir diğer noktadır.

Sohbetlerinin konuları da kısırdır. Okul maceraları, öğretmenlerin dedikoduları, sinema filmleri, şarkılar, anne-babaların baskıları, pasta tarifleri, okul kapılarında bekleyen delikanlılar, ilk aşklar ve ilk deneyimler konuşulmaktadır.

İşçi bir aileden gelen *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarının kadınlarından Ülker, zengin bir adamla evlenerek sınıf atlamıştır. Kız kardeşi Ülkü'nün aracılığıyla Ülker hakkında bazı ayrıntıları öğreniriz.

Süslü, bakımlı, güzel giyinen, yapmacık konuşan, yapmacık davranan bir kadındır. Son model bir BMW'ye binen, şık giyinen bu kadın, yıllardır görüşmediği ablasını evine davet etmez. Kızlarının, teyzeleri ile tanışamamalarını dil öğrenmek, tatil ve alış-veriş yapmak amacıyla İngiltere'ye gitmeleri ile açıklar. Ülkü, kardeşine kızmaz, bir holdingde

önemli bir pozisyonunda çalışan kocasının kendisinden hoşlanmadığını bilmektedir. Adam, Ülker'i aldatmış, yakalanmış, her defasında Ülkü'nün durumunu bilmesine rağmen onunla evlendiğini, olanları sineye çektiğini, bu durum karşısında da Ülker'in aldatılmaya razı gelmesi gerektiğini söylemiştir.

Ülker, annesine benzemektedir. Annesi ile birbirlerine çok kızdıklarında dahi düşmanlaşmayıp hemen barışmaktadırlar. Ülker ve annesi “*çabuk parlayan, memnuniyetsizliklerini ve tepkilerini salya sümük ağlayarak, bağırarak gösteren, bir bakıma oldukça kolay insanlar*” (s. 425)dır.

Kocası tarafından aldatılan ama rahat hayatını bırakmayı göze alamayan Ülker, kocasının kaçamaklarını görmezden gelmek zorunda kalmıştır. Ailesinden dolayı eksiklenen kadın, kocasının yaptıklarını görmezden gelerek bu eksikliğini kapatmaya çalışmaktadır. Lüks içinde yaşamaktadır. Hayatı akışı içerisinde düz ve sorgulamadan yaşayan basit düşünen bir kadındır.

Erguvan Kapısı romanında karşımıza çıkan Ebru ise işçi kökenli bir burjuvadır. Çalıştığı hastanede tanışıp evlendiği Erim Murat'ın imkânları ile yaşamaktadır. Yüksek Hemşirelik Okulu'ndan mezun olan Ebru, kocasının parası ile yaşayan, üretime hiçbir katkısı olmayan kadınlardan olmak istememiş ve bazı günler Erim'in çalıştırdığı muayenehanede çalışmaya devam etmiştir. Kocasının kimliği altında ezilmeyen bir tiptir.

Kayıp Söz romanının öne çıkan kadınlarından Elif Eren'de dar gelirli bir öğretmen ailede dünyaya gelmiştir. Bu çevreyi kırıp dışına çıkmak için tüm gayreti ile çalışır.

Elif sonunda istediğini elde eder. Bilim çevrelerince tanınan ve Avrupa Yılın Bilim Kadını Ödülü'nü alan bir profesör olur.

Elif, öğrencilik yıllarında insanlığın kurtuluşunun sosyalist düzende olduğuna inanmıştır ama yıllar sonra maddi olanakları artınca dâhil olduğu burjuva sınıfının özelliklerini göstermeye başlamıştır.

Yine aynı romanın öne çıkan kahramanı Jiyan'da köy kökenli bir burjuvadır. Geleneklerinden kopamasa da yaşadıkları köy hayatından uzaktır. Güçlü bir aşirete bağlı olmasına rağmen, evli bir adama âşık olmuş, kendisinden otuz yaş büyük olan bu adamla, karısından ayrıldıktan sonra evlenmiştir. Yaşadığı çevrede, diğer kadınlara göre çok daha rahat hareket etmektedir.

Askerin de gerillanın da ona işleri düştüğü için kendisi ile iyi geçindiğinin farkındadır. Her iki taraf da, Jiyan'a geniş bir hareket alanı vermektedir. Bu durumun kaynağı, kendisinden desteğini çekmeyen aşirettir.

Jiyan, hayatı sorgulayan, çevresinde olanlara kendi yorumunu getiren ve karşı duruş sergileyen bir kadındır.

2.1.3. Aristokrat Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında yer alan aristokrat kadınların genel profilinin olumsuz olduğunu söylemek mümkündür. Bu sınıfa mensup olan kadınların aile yaşantıları, sosyal yaşantıları ve çocukları ile ilişkileri arızalıdır. Evine ve eşine sadık kalamayan, bu kadınlar karakter yapısı güçlü de olsa zayıf da olsa hayatından memnun ya da mutlu olamamışlardır.

Eş olarak, anne olarak başarısız olduklarını söylemek mümkündür. Tek istisnası *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında karşımıza çıkan Derin'dir. Derin, dâhil olduğu sosyal çevreden rahatsızlık duymuş, farklı bir çıkış aramış ama sonunda yine kendi çevresine dönmeyi tercih etmiştir. Derin, diğer aristokrat kadınlara oranla daha güçlü ve hayatını yönetebilen bir kadındır.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarında yer alan İpek, aristokrat bir aileye mensuptur. İpek, çok küçük yaşta annesi ölünce çocukları olmayan teyzesi ve eniştesi tarafından evlatlık alınmıştır. Bedeni ince ama erkeksidir. Hareketlerinin yavaşlığının zarafet mi, uyuşukluk mu olduğu ilk bakışta anlaşılamamaktadır. Yüz hatları ise düzgün ve uyumludur. Bununla birlikte donuk ve sakindir.

Dâhil olduğu sosyal sınıfın gücüne karşın İpek, zayıf bir karakterdir. Sosyal ya da siyasal hiçbir konu ile ilgilenmemiş, hayatı boyunca çalışmamış, üretmemiş, bir gaye edinmemiştir. Amaçsızlığını, güçsüzlüğünü ve yalnızlığını ailesiyle telafi etmek yerine alkolle çözmeye çalışmıştır.

Aynı romanda yer alan Arın Murat'ın annesi de aristokrat kadınlardan biridir. Gelininin aksine sosyal sınıfının ezici karakterini taşımaktadır. Soyunun Osmanlı'ya dayanması ile övünen kadın tüccar bir aileden gelen, azımsanamayacak kadar zengin olan kocasını dahi hor görmektedir.

Karakterinin baskınlığı ile kocasının zevklerini ve çocuklarının hayatlarını yönetmektedir. İsteddiği şey olmadığında sorun yaratan, kavga çıkarıp huzur kaçıran, bazen de günlerce yataklara düşen bir kadındır. Büyük oğlu Arın'ın, resme merakı vardır. Ancak

bu isteği, annesinin günlerce yataklarda kalacak şekilde hastalanması nedeni ile bir istek olarak kalır. Benzer bir durum kocası için de geçerlidir. Arın'ın babası tablolara, heykellere meraklı olmasına rağmen karısının çıkaracağı huzursuzluktan çekindiği için babasından kalan parasını antika ve emlak i leri için harcamı tır. Arının annesi, kocasının maddi durumu iyi olmasına rağmen, bir tüccar olmasından eksiklenmektedir. Kadın, pa a soyundan gelmektedir.

Öğretmen bir aileden gelen, iyi eğitim almış   k 'y  oğluna layık görmeyen kadın oğlunun evleneceği kişiyi de yine kendisi seçmiştir. Diplomat olmasını istediği Arın'ı, Paris sefirinin kızı ile evlendirerek amacına daha sağlam adımlarla ilerlemesini sağlamıştır. Yapılan evliliklerin kişisel çıkarlarla uyuşması gerektiğine inanmaktadır. Küçük oğlunu da kendinden ya  a büyük bir kadınla evlendirmi tir. Küçük oğlu Erim, annesinin   l m nden sonra karısından ayrılmış, çalıştığı hastanenin genç ve güzel ba hem iresi ile evlenmiştir.

Sıcak K  lleri Kaldı romanında dekoratif olan, *Erguvan Kapısı* romanında  ne çıkan, Arın Murat'ın kızı Derin ise aristokrat olmasının yanında sosyal sınıf farkını a maya çalışan bir tiptir. Umut Murat Ula 'ın   l m n  ve bu   l m n babasının   l m  ile ilgisini çözmeye çalışırken bir i  i semtine yerle mi , bir dönem burada ya amı tır. Babaannesi gibi g   l  karakteri olan Derin, sevdiği erkeklerin   k 'y  tercih ettiğini d   n nce kendini farklı bir dünyanın büyüsüne kaptırmı tır.

Derin'de aristokrat yapının yansıması fiziksel olarak da görülmektedir. Bir dönem birlikte olduğu Kerem Ali'nin de dediği gibi ne kadar sade giyinirse giyinsin duruşu ile görünüşü ile geldiği sınıfı belli etmektedir.

Teo'nun annesi, *Erguvan Kapısı* romanında karşımıza çıkan dekoratif, aristokrat kadın tipidir. Zengin bir antikacı olan kocasını sevmemekte, aldatmaktadır. İki çocuğunu da ihmal etmeden rahat hayatını idame ettiren bir kadındır. 1974 yılında çıkan olaylardan sonra Amerika'ya taşınırlar. Maddi g   leri sayesinde orada da villalarda ve sefahat içinde yaşamaya devam ederler.

Kızı Mariana da Amerika'da sefahat içinde yaşayan ailesinin imkanlarının dışına çıkmamış bir kadındır. Yanlarında bahçıvan olarak çalışan gence açık olduğunda ailesi karşı çıkmış, kısa süre dirense de ailesinin isteklerini yerine getirmiştir. Bahçıvan içten kovulurken Mariana, zengin bir Yunanlı ile evlenip bahçıvan sevgilisini tamamen unutmu tur.

2.1.4. Köy Kökenli Kadınlar

Sıcak Külleri Kaldı romanının kadınlarından Mehmet İliç'in annesi köyden göçle gelmiş bir kadındır. Büyük şehre tam anlamı ile uyum sağlayamamış, bir kenar mahallede bulunan evlerini yine kendi yöresinin adetleri ile idare etmektedir.

Mehmet İliç'in karısı ise köy kökenli olmasına rağmen kendisini kısa sürede geliştirmiş, şehir hayatına uyum sağlayabilmiştir.

Erguvan Kapısı romanında yer alan Güldalı da köy kökenli kadın tipine bir örnektir. Güldalı'nın hayatını duygusal yönü belirler. Kendisi ile aynı mezhepten olmayan kocasını çok sevdiği için onunla kaçıp İstanbul'a gelen kadın kocasının dağa çıkması ve uzun süre ondan haber alamaması ve şahit olduğu siyasî olayların etkisi ile ölüm orucuna yatmış, ölüm orucunda hayatını kaybetmiştir.

Kayıp Söz romanının bir kısmı Doğu'da geçtiği için öne çıkan kadınlar yönünden en çok köy kökenli kadını barındıran romanın olduğunu söylemek mümkündür.

Romanın asıl kahramanlarından biri olan Zelal, köy kökenli bir kadındır. Gerilla ve asker arasında ezilen ailesi farklı bir mezraya taşınmıştır ancak burada da yaşadıkları değişmez.

Zelal'in hayatına yön veren olay koyunları otlatırken kaçan kuzusunu aramak için gittiği dağda uğradığı tecavüzdür. Mensubu olduğu aşiret, Zelal'in başına gelenleri öğrenir. Korucu olan amcasının baskısı ile ölümüne karar verilen Zelal, köy hayatının en acı tarafını yaşamış, törelere göre cezası kesilmiştir. Ancak yaşadığı çevreye göre daha insancıl bir yapıda olan babasının merhamet edip kaçmasına izin vermesi ile hayatı kurtulmuştur. Kaçtığı dağlara doğru giden Zelal, burada dağdan kaçan Mahmut ile karşılaşmış ve deniz kıyısında kendilerine yeni bir hayat kurmak isteyen bu iki genç Ankara'ya kadar gelmiştir.

Zelal'in hayatına yön verenin erkek iktidarı olduğu söylenebilir. Yaşadığı tecavüzden sonra aşiretin erkekleri tarafından ölüme mahkûm edilir, kendi hayatına son vermesi beklenir ancak Zelal bunu yapamaz. Babasının yardımıyla kaçar ve hayata tutunmasını, gelecek güzel günlere inanmasını sağlayan yine bir erkek olur. Bir zaman sonra bir erkeğin silahından çıkan kurşun karşıdaki bebeğin ölümüne neden olur. Hastanede yatarken kendisini öldürmeye gelen abisinin bu eylemde başarılı olamamasının vesilesi de yine bir kadın olur. Kadının yaratmak ve yaşatmak çabasında olduğu; erkeğin ise yok eden,

parçalayan bir tavır sergilediği Zelal üzerinden vurgulanmıştır diyebiliriz. Bu konu, *Çöplüğün Generali* romanının da başlıca tezi olarak işlenmiştir.

Kendisi gibi köy kökenli olan Mahmut, tecavüze uğrayıp hamile kaldığını öğrendiği Zelal'i kabul eder. Bu kabul, Mahmut'un törelere ve Doğu'nun koşullarına karşı duran babasının, oğlunu okutmuş olması ile ilgilidir diyebiliriz. Üniversite terk olan Mahmut, Zelal'i törelere göre yargılamaz. Durumu insani yönden değerlendirerek ona olan duygularına göre hareket eder.

Otogarda maganda kurşunu ile bebeğini kaybeden Zelal, bir süre hastanede kalmıştır. Şehir hayatını sadece hastanede tanıyan Zelal, bu hayata uyum sağlayamayacağını düşünmektedir. Yaşadıkları yerde aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan insanlar vardır ancak Türkiye'nin batısına doğru geldikçe onun dilini ve kültürünü hor gören insanlarla karşılaşmaktadırlar, Zelal bu şartlar altında yaşayamayacağını düşünmektedir.

Zelal'in annesi de Zelal gibi Doğu kültürünün kurbanıdır. Erkek çocuğu olmasına rağmen kocasının kendisinden sonra evlenmesini engelleyememiştir. Oğulları gerillaya katılmış; kızı, aşiret tarafından, uğradığı tecavüzden sonra ölüm cezasına çarptırılmıştır ancak Zelal'in annesi bu durumlarda sükûnetini korumak zorunda kalmıştır. Kocasını kıskanmasına rağmen duygularını gizleyen, çocuklarının durumuna üzülmeye rağmen onları koruyamayan kadın, kendini geri çekmekten başka çözüm bulamamıştır.

Kendisi gibi kuması da aynı törelerin kurbanıdır. O da bir başka kadından çocukları olan bir adamla birlikte. Ama bu kadın kumasına göre daha atak, daha cesurdur. Bunu var olandan sonra tercih edilen olmasına bağlamamız mümkündür. Yani evli bir adamın sonradan beğendiği kadın konumundadır ve düşüncelerini kocası ile daha rahat paylaşabilmektedir. Zelal'in ölüm kararının haksızlık olduğunu düşünür ve bunu yüksek sesle de ifade eder.

Diğer taraftan üzerine kuma olarak geldiği kadına karşı gelmesi de söz konusu değildir. En ufak bir saygısızlığı kocası tarafından cezalandırılacaktır. Kocasından yediği tek dayak kumasına karşı gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Aynı romanda yer alan Ulla'nın da köy kökenli olduğunu bilmekteyiz. Ulla, Avrupalı köylü kadın profili olarak karşımıza çıkar. Ulla'nın Türkiye'nin doğusunda yaşayan köylü kadınlardan büyük bir farkı vardır. Zelal, Zelal'in annesi, Zelal'in annesinin kuması namus kavramları ile çevrelenmiş, suçsuz olsalar da namusunu koruyamamaktan dolayı cezalandırılmışlardır. Ancak Ulla; adaya geleli birkaç gün olan Deniz'in odasına

girmekten, onunla birlikte olmaktan çekinmemektedir. Ulla'nın ailesi kızı yargılamak yerine, torunlarını seven ve mutlu eden bir adamın var olmasından mutluluk duymuştur.

2.2. EĞİTİM YÖNÜNDEN KADINLAR

2.2.1. Eğitimli Kadınlar

Kedi Mektupları romanında yer alan kadınları bu sınıfa sokmak mümkündür. İçlerinden sadece birinin aldığı eğitim hakkında bilgi sahibiyizdir. Diğerlerinin eğitim durumları hakkında bilgi verilmemiş olsa da hepsinin Marx'ın öğretilerine hâkim olduğunu bildiğimiz için seviyesi ne olursa olsun eğitim aldıklarını anlamaktayız. Nina'nın, Kirli'nin ve Kısmet'in sahiplerini bu gruba dâhil edebiliriz. Gece'nin sahibi bu romanda eğitim durumu hakkında diğerlerine göre daha fazla bilgi sahibi olduğumuz tek kadındır. İyi bir eğitim almış, insanlara yardım edebilmek için tıp fakültesinde okumuştur.

Yine *Hiçbiriye Dönüş* romanındaki asıl kahraman eğitimli bir kadındır. Üniversite mezunu olduğunu bildiğimiz kahramanın ne iş yaptığı ile ilgili bir bilgi verilmemektedir.

Aynı romanda yer alan Ela ise bir profesördür. Sosyal bir alanda uzmanlaşan Ela, üniversitede ders vermektedir. Yaşadığı dönemde sosyal bilimlerin para getirmediği için önemsenmediğini, para getirebilecek diğer derslerin daha çok tercih edildiğini görmekte, yaptığı işi anlamsız bulmaktadır.

Kendi dönemleri ile yaşadıkları dönemi karşılaştıran Ela, şunları söylemektedir:

“Bildiğim şeyler artık para etmiyor. İnsanlığın bize en heyecanlı macera romanlarından daha muhteşem gelen serüvenlerinin artık en küçük bir piyasa değeri yok. Paraya dönüştürülemeyen, piyasa değeri olmayan bilgiler de artık çöp sayılıyor. Bizler neleri bilmekle övünürdük? Bir zamanlar, ders verdiğim anfiler neden dolardı? İnsanlar neden Marksist düşünce tarihi, sosyal bilimlerde yöntem ya da benzeri konuları öğrenmek isterlerdi? Dünyayı ve toplumu değiştirmek için değil mi? Şimdi bütün bunlara, menopoza girmiş yaşlı ve aksi bir profesör kadının hezeyanları olarak bakılıyor. Seçmeli ders açıyorsun, üç kişi, bilemesi beş kişi geliyor. Öteki anfide ‘para’ ya da ‘reklamcılık’, ‘halkala ilişkiler’ dersleri var. Benim kızım dâhil bütün çocuklar oradalar. İnandığım, bildiğim hiçbir şeyin en küçük bir geçerliliği yok artık.” (s. 142)

Ela'nın kızı da eğitimli bir kadındır. Halen üniversitede okumaktadır. Diğer iki kadın gibi Ela'nın kızının da hangi alanda eğitim gördüğü hakkında bilgimiz yoktur.

Başkahramanın çocukluk arkadaşlarının da az eğitim, az piyano, çokça görgü kuralı ile yetiştirildiğini biliriz. Bu kadınlardan ikisinin, eğitim durumu hakkında kısaca bilgi

verilmiştir. Arkadaşlarından biri liseyi bırakıp evlenmiş; biri ise profesör olmuştur. Bu kadınlarla ilgili verilen bilgi oldukça kısıtlıdır.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarının başkahramanı olan Ülkü, öğretmen olan ailesinin isteği üzerine Fransız kolejinde burslu olarak okur. Okulun tek burslu öğrencisidir, okula yemek parası ödenmediği için öğle yemeğini evinden sefer tası ile götürmektedir. Fakat sefer tasına konan yemeklerinin yaydığı kokudan çevresindekiler rahatsız olduğu için Ülkü, yemeğini yemekhane yerine mutfağın yanındaki küçük odada tek başına yemektir. Çoğu zaman durumundan duyduğu rahatsızlık nedeni ile yemek yememekte, bu zamanları avluda ya da koridorlarda kitap okuyarak geçirmektedir. Ülkü, küçümsenmemek için, tartışmasız en başarılı öğrenci olmaya çalışmaktadır:

“Küçümsenmemek, ezilmemek, yalnız kalmamak için, en akıllı, en çalışkan, en parlak olmaya mahkûm, mecbur. Beyoğlu’ndaki pahalı Lyon mağazasından alınamayıp evde dikilmiş, vücuduna tam oturmayan, kumaşı da laciverdin tonu da diğerlerinkinden farklı üniformasının; ne kadar özenli kapatırsa kapatsın kokular saçan sefer taslarının; cep harçlığı yetmediğinden, giysileri uygun olmadığı için katılamadığı Hilton’daki beş çaylarının; zaten hiç davet edilmediği partilerin ezikliği yenebilmek, çocuk gururunu koruyabilmek için burnunu havada tutması, rakipsiz sınıf birinciliğinin dokunulmazlık zırhını kuşanması gerek.” (s. 8)

Fransız okulunda aldığı eğitimin ardından İstanbul’daki üniversitelerden birinde filoloji eğitimi alır ve yine burslu olarak Paris’te okuluna devam eder.

Ülkesine döndüğünde 1980 Dönemi’nde arandığı için yurtdışına kaçana kadar Ankara ve İstanbul’da üniversitede okutman olarak çalışır.

Ülkü, sol eğilimli, saygın bir Fransız gazetesinde dış haberler bölümünde önemli bir mevkide çalışmaktadır. Doğulu, *“komünist bir siyasî mülteci”* olarak nasıl karşılandığını şöyle anlatır:

“Orada, aralarında bulunmanız, lütufla tahammül arasında bir çizgide kabullenilir; böyle olmasa bile, yabancılığın, sürgünlüğün, Doğululuğun aşırı alıngan ruh haliyle, size öyle gelirdi. Hele bir de, “Müslüman kadınlar nasıl sevişirler, hep merak ederdim” sorusu cevapsız kalmışsa.” (s. 12)

Oğlunu kaybeden Ülkü, hayatını adadığı siyasete olan inancını da kaybeder ve ardından ilk aşkı ve oğlunun babası Arın Murat’ta ölünce hayatına yeni bir yön verebilmek için işinden ayrılıp Türkiye’ye döner, emekliye ayrılır ve ailesine ait evinde yaşamaya devam eder. Maddi sıkıntı duymayan Ülkü, çalışmaya gerek duymaz.

Aynı romanda yer alan kadınlardan İpek Murat'ta iyi eğitim almış bir kadındır. Annesinin ölümünden sonra kendisini evlat edinen 'sefire' teyzesi ve diplomat olan kocası Arın Murat'ın gölgesinde kalan ve duygusal zayıflığı nedeni ile hayatına yön vermekten aciz olan İpek, aldığı eğitim yönünde herhangi bir iş yapmamıştır.

Ülkü'nün annesi, aldığı eğitim sayesinde hayatını idame eden kadınlardandır. Ancak Ülkü'nün kız kardeşi Ülker, zengin bir adamla evlendikten sonra hayata karşı edilgen bir tavır takınmış, eğitimine yönelik hiçbir girişimde bulunmaya gerek duymamıştır.

Derin de iyi bireğitim almıştır. Lozan'da uluslararası hukuk eğitimi almaktadır. Bu fikir babasından çıkmış, annesi de bunun '*prestijli ve sık*' olacağını düşündüğü için desteklemiştir. Derin, İsviçre'de okumayı, huzursuz olduğu evinden uzaklaşmak olarak gördüğü için kabul etmiştir.

Okuduğu okulu babasının isteği üzerine seçer ancak genel olarak edilgen bir yapıya sahip değildir. Babasının ölümünden sonra bir süre eğitimine ara verir ama sonunda yine okuluna döner, kaldığı yerden devam eder.

Aynı şekilde iyi eğitim görmüş bir diğer kadın da Ebru Murat'tır. Erim Murat'ın ikinci eşidir. Ebru, Yüksek Hemşirelik mezunudur. Evlendikten sonra işini bırakmıştır ama yine de "*zengin koca bulunca şımarıp yayılan o asalak kadınlardan değil*"(s.186)dir. Hastaneden tamamen ayrılıp kendi özel muayenehanesini açan kocasına yardıma gitmektedir.

Şık ve bakımlıdır. İlk bakışta fark edilmeyen çarpıcı bir güzelliği vardır. Eşinin ailesine iyi davranmaktadır. Ancak gösteriş meraklısıdır. Burjuva hayatı yaşayan ama bunun yanında yaşantısını üretmeden sürdürmek istemeyen, kocasının sosyal kimliği altında ezilmeyen bir kadındır.

Aynı romanda karşımıza çıkan hizmetçi Tasula'nın eğitimi hakkında bilgi verilmemiştir ancak kadının iyi bir eğitim almadığını söyleyebiliriz. Bilgi derecesi koyu bir Hristiyan olan kadının dini kitapları okumasına yetmektedir. Dini bilgilerinin güçlü olması sayesinde Bizantolog olan Teo'nun yaptığı araştırmaya büyük bir katkıda bulunmuştur.

Kayıp Söz romanında öne çıkan üç kadın da eğitim görmüş kadınlardır Elif, orta halli, dar gelirli öğretmen ailenin ortanca kızıdır. Ailesinin çevresi ona dar gelmektedir ve bu çemberi kırmanın, kabul ve saygı görmenin tek yolunun başarılı olmak olduğunu küçük yaşlarda anlamıştır. Hırslı bir yapısı vardır ve bu onu azimli ve çalışkan yapmaktadır. Azmi

ve çalışkanlığı ise zekâ ve yeteneklerinin eksiklerini kapatmaktadır. Elif, annesi ya da teyzesi gibi yaşamak istememiştir. Bir ev hanımı gibi evlere tıklıp, ev işleri ile hayatını geçirmek istememiştir. Çocukluğunda dahi evcilik oynamamış, süslü bebekler, oyuncak mutfak takımları yerine oyuncak hayvanlarla oynamayı seçmiştir. Annesi evlerinde hayvan beslemesine izin vermemiştir. Elif, bir fındık faresini gizlice beslemeye başlamış, babasının kurduğu kapana yakalanan hayvanın o anki halini yıllarca unutamamıştır. Bu olaydan yıllar sonra ilk deney faresini öldürdüğünde ağlayan Elif, meslek hayatının otuzuncu yılında dahi deney faresini öldürdüğünde kendini tutamayacak kadar duygulanmaktadır. Bu duygusallığı onun kendisini daha iyi hissetmesini sağlamakta, hala duygulu ve merhametli olduğunu düşündürmektedir.

Doktorası sırasında kobaylar için üzülen Elif’e hocasının verdiği öğüt ve buna karşı Elif’in düşündükleri oldukça manidardır. Hocası, elindeki fareyi bir canlı değil, bir kumaş parçası gibi düşünmesini; bu hayvanın ölümünün pek çok hayvanın ve insanın hayatını kurtarmak yolunda önemli olduğunu söylemiştir. Elif ise buna hak vermekle birlikte binlerce hayatı kurtarmak uğruna yok olan o tek hayatın hesabını kimin vereceğini, amacın bu cinayetleri meşru kılıp kılamayacağını sorgulamaktadır.

Elif, doktora döneminde Nobel alan ilk Türk kızı olmanın hayallerini kurarak hırs ve azimle çalışmıştır ancak mesleğinde ilerledikten sonra Nobel alamayacağını düşünmüş, kobayların ölümleri ile ilgili sorduğu bu soruların ağırlığıyla laboratuvar çalışmalarından yavaş yavaş uzaklaşmış, “(...) *genetiğin etik sorunları üzerinde düşünmeye, bilim felsefesi ve etiği konularına*” (s. 20) yönelmiştir.

Jiyan ise ailesinin desteği ile yatılı okullarda okuduktan sonra eczacılık fakültesini bitirip ailesinin yaşadığı şehre geri dönmüştür. Aldığı eğitim üzerine hayatını şekillendiren ender kadınlardan biridir.

Zelal bu iki kadından farklı olarak kısa süreli bir eğitim almıştır. Okul hayatını sona erdiren şey, ergenlik dönemine girmesidir. Köylerinde okul yoktur. Okumak için uzun bir yolu geçerek başka bir köye gitmek zorunda kalırlar. Bu yolda ya da gittiği yerde başına bir şey gelmesinden korkulan Zelal, okuldan alınır. Ancak Zelal, okuldan alındığı zamana kadar pek çok kez tacize uğramıştır.

Matematiğe ilgisi ve yeteneği olan Zelal, dördüncü sınıftan sonra okula gitmemiştir. Zelal’in durumunun farkında olan öğretmeni, köylerine kadar gelip babasını ikna edip Zelal’i yatılı bir okula göndertmeye çalışmıştır. Ancak babası, oğlunun da matematiğinin

iyi olduğunu, elinden gelse oğlunu okutmak istediğini, Zelal'in yaşının artık geçtiğini ve okuyan kadının erkeğine yan bakacağını söyleyerek öğretmeni reddetmiştir. Zelal, öğretmen giderken, merak ettiklerini ve okuldayken yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Öğretmen, başı öne eğik, elinde değneği ağır ağır bayırdan aşağı uzaklaşırken, ardından koşup onunla birlikte gitmek istemişti. Rakamların sihrini, sözcüklerin büyüünü, ayrı dillerin nasıl olup da aynı şeyleri söylediğinin sırrını çözmek, Kürtçe'nin neden konuşulmaması gerektiğini anlamak, şu gökteki ayı, yıldızları, öğretmenin anlattığı uzak, çok uzak ülkeleri, -hele de denizleri-, dünya denilen o sonsuz büyük, eğri büğrü topun boşlukta nasıl öyle döne döne durduğunu, sonu yok denilen boşluğun sonunu öğrenmek, anlamak isterdi. Bir de, evde köyde konuştukları dilin okulda neden yasak olduğunu, Kürtçe konuşunca neden dayak yediklerini –yok, onun öğretmeni kızmazdı, ceza vermezdi, ‘Türkçe’yi öğrenmeniz gerek,’ derdi sadece. Ama müdür var ya müdür, Allah yarattı demez, verirdi sopayı kendi dilini konuşana-, insanların neden farklı diller konuştuklarını... Ana'ya ‘yadê’ de dersin ‘dayê’ diye de seslenirsin, ‘ana’ da dersin, ‘aney’ de; ‘kuzu’ya ‘berx’ de dersin, ‘kuzu’ da dersin. İkisi de aynı, aynı şeyi anlarsın. Peki neden anaya dayê, kuzuya berx demek yasak okulda? Bunları bilmek, öğrenmek, öğretmenler gibi bildiklerini başkalarına da öğretmek isterdi. Ama, yakın köydeki bölge okulunda değil, kentte, büyük okulda öğrenilecek şeylerdi bunlar, seziyordu.” (s. 104-105)

Zelal'in okuması mümkün değildir, bunu o da anlamaktadır. Onun şansı ailesinin yoksul olmamasıdır. Ailesi yoksul olmadığından, büyük dedesi de şıh olduğundan, on iki-on üç yaşlarında evlendirilmemiştir. Bey, ağa kızları başlık pazarlığı kızıştırılsın diye iyice serpilip güzelleştiğinde evlendirilmektedir.

Alınan tedbirler yetersiz kalır ve Zelal, kendi köyünün dağlarında kimliği belirsiz bir grup erkek tarafından tecavüze uğrar.

Kısa süreli eğitim almış olmasına rağmen hayatı sezgileri ile algılamaktadır. Zelal'in dünyasında dil, din, ırk ayrımı yoktur. İnsanları sadece iyilik ve kötülük yönünden ayırmaktadır.

Çöplüğün Generali romanında karşımıza çıkan kadınların çoğu eğitilidir. Kadınların isimleri verilmediği için öne çıkan özellikleri ile tanımlanmışlardır. Hem üst romanda hem taslak romanda yer alan Mikrobiyoloji Profesörü olan kadın, kısıtlı olanaklarına rağmen zekâsına ve inancına güvenmektedir.

Özgüveni yüksek, iddialı, idealist ama saf bir kadındır. Kariyerini kıskanmış olması nedeniyle, üniversitede profesör olan kocasından ayrılmıştır.

Kadın, ölümcül salgınlara yol açan H2M1 virüsü üzerinde çalışmaktadır. Virüsün aşısını bulacağına ve Nobel Ödülü alacağına inanmış, ekibini de inandırmıştır. Bilim

konusunda ileri olan ülkelerin tecrübe ve geniş olanakları, kendilerinin ise inanç ve zekâları olduğuna inanmaktadır.

Yaptığı araştırmada H2M1 virüsü üzerinde oynamalar yapıldığı ve virüsün bir mutantının oluşturulduğu sonucuna ulaşır. Araştırmasının birlikte olduğu adama söylediğinde, bu bilgileri kimseyle paylaşmaması gerektiği uyarısını alır ancak kadın ulaştığı sonuçları yardımcısı ile paylaşmıştır. Romanın ilerleyen bölümlerinde kadının başına '*hazin bir olay*' geldiğini öğreniriz. Ancak olayın ne olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

Taslak romanda yer alan doktor, yanık konusunda uzman, idealist bir cerrahdır. Veterinerlik eğitimi almak istediğinde kocasının annelik ve karılık vazifelerini yerine getirmediğini söylemesi üzerine boşanır. Küçük oğluna bakmak, onun için hayatı canlandıran bir maceradır. İyi para kazanacağı özel hastaneler yerine devlet hastanesinde görev yapmayı tercih etmektedir.

Üst romanda yer alan asıl kahramanın karısı hakkında; çalışan bir kadın olduğu, yuvaya giden bir kızı olduğu, kızının sağlığı konusunda titiz olduğu, sanat filmlerinden hoşlandığı ve son dönemlerde kocasının kendisini ihmal etmesi nedeniyle kendini yalnız ve güçsüz hissettiğinden başka bir bilgiye ulaşamayız.

2.2.2. Eğitimsiz Kadınlar

Hiçbiryere Dönüş romanının dekoratif tiplerinden biri olan Anahit'in eğitim görmediği kanaati oluşmaktadır. Çiçek Pasajı'nda akordiyon çalarak hayatını idame ettirmektedir.

Köy kökenli kadınlar sınıfında tasniflediğimiz Mehmet İliç'in annesi ve Mehmet İliç'in karısı, eğitim almamış kadınlardır. Buna rağmen ikisi de aslında oldukça bilinçlidir. Mehmet İliç'in annesi, okuma yazması olmamasına rağmen sendikalar hakkında bilgi sahibidir. Sosyal konumunun ve bu konumdaki insanların yaşam koşullarının iyileştirilmediğinin farkındadır.

Mehmet İliç'in karısı da kendi sınıfı ile mücadele vermeye çalışmış, başına gelen olumsuzluklarla mücadele etmiştir.

Erguvan Kapısı romanında karşımıza çıkan Kerem Ali'nin annesi, eğitimsizdir ama sezgileri ile oldukça ileri bir kadındır. Devrime ya da örgüte inancı yoktur ama bu yönde hareket eden oğullarından dolayı, evlerinde yapılan aramada Marx'ın, Engels'in

fotoğraflarını bulundurmanın suç delili olarak görüleceğini anlayabilmiş ve bu fotoğrafları aşure tenceresine atarak gizlemiştir.

Oya Baydar'ın romanlarında yer alan köy kökenli ya da işçi sınıfından olan kadınların, hayata karşı dirençli, mücadeleci ve güçlü karakterler olduğunu söylemek mümkündür. Bu kadınlar içinde istisna olarak bahsedebileceğimiz tek kadın, *Kayıp Söz* romanında yer alan, yine eğitimsiz olan Zelal'in annesidir. Üzerine kuma getirilmesine, kızının ölüm kararı çıkmasına rağmen tüm duygularını bastırıp, kaçarak tepki veren bir kadındır.

Aynı romanda yer alan Zelal'in annesinin kuması ve Deniz'in karısı Ulla'da eğitim görmemiş kadınlardandır. Bu kadınlar hayatı olduğu gibi kabul etmekte ve yaşamaktadır.

2.3. SİYASÎ YÖNDEN KADINLAR

2.3.1. Sosyalist Kadınlar

Oya Baydar'ın, incelediğimiz romanlarından *Çöplüğün Generali* adlı romanı dışında tutarsak öne çıkan kadın karakterlerin büyük bir çoğunluğu, hayatlarının tamamında ya da belli bir döneminde sosyalist çizgide siyaset yapmıştır. Bu kadınların siyasete giriş nedenleri çoğunlukla ilk sevgilileriyle yaşadıkları ilişki olur. *Hiçbiryere Dönüş* romanında asıl kahraman; *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında Ülkü Öztürk ve Derin siyasete duygusal ilişkileri nedeni ile atılmaktadırlar.

Kedi Mektupları, *Hiçbiryere Dönüş*, *Sıcak Külleri Kaldı*, *Erguvan Kapısı* romanlarında öne çıkan kadınların çoğu 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde siyasî eylemleri nedeni ile tutuklanmış, işkence görmüş, sonunda yurtdışına kaçmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra inançları sarsılan kadınlar o güne kadar izledikleri siyasetin amaç, yöntem ve ahlâkını sorgulamaktadırlar.

Bu kadınların bazıları yaşadıklarının arkasında durmakta; bazıları, amaçları doğru olsa da yöntemlerini eleştirmekte; bazıları da yaşadıklarını tamamen reddedip sakin bir hayat yaşamayı seçmektedir. *Hiçbiryere Dönüş* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında da gördüğümüz gibi asıl kahramanlar hayatlarını sorgularken ya da sorguladıktan sonra bir adaya yerleşerek hayatı sadece yaşamak için sürdürmeyi seçerler.

Kedi Mektupları romanının tek kişisi hariç hepsi sosyalist çizgide mücadele vermiş, hayatlarını bu yöne kanalize etmiş ve 1989'da Berlin Duvarı'nın ve ardından SSCB'nin yıkılışı ile geçmişlerini sorgulama noktasına gelmiş kadınlardır. Sürgün olarak yaşadıkları

döneme kadar bu kadınların sosyalist kimliğinin ön planda olduğunu ama sürgün hayatlarında burjuva sınıfına dâhil edebileceğimiz bir hayat sürdüklerini söylemek mümkündür. Geçmişte verdikleri mücadelenin aksine, rahat yaşamın uyuşukluğuna kapılmışlardır. Bir anlamda sosyalist yapıdan geçmiş, burjuva hayat süren bir kesimdir ve bu durum kedilerine de sirayet etmiştir.

Nina, önceki sahipleri ile yeni sahipleri arasında bir kıyaslama yaptığında yeni sahiplerinin düşünce tarzı hakkında da bilgi vermiş olur. Eski sahipleri diziler izlerken ya da kocaları kendilerini genç kadınlarla aldattığında ağlamaktadır ama yeni sahipleri haber izlerken ya da arkadaşları ile tartışmalarından sonra odalarına çekildiklerinde ağlamaktadır. Bu da iki ayrı dünyayı ortaya koymaktadır. Bir tarafta hayatı basit bir oyun gibi algılayıp bireysel zevklere dalıp birbirini yaralayan kadınlar ve erkekler; bir tarafta geçmişlerini sorgulayan, dünyada olup bitenlere üzülen, toplumsal sıkıntılara gömülen kadınlar ve erkekler vardır.

Sosyalizm ile ilgili en direkt bilgiyi Nina verir. Eski arkadaşı Safinaz adlı kedinin sahibi kendilerini ziyarete geldiğinde Nina, Safinaz’la ilgili anılarına dalar. Safinaz’ı kaçak olarak Almanya’ya geldikleri zaman tanımıştır. O dönem Nina, şimdiki sahiplerinin yanına yeni gelmiştir. Nina, daha toy bir kedi iken Safinaz, ağır başlı ve bilgili bir kedir. Sohbetleri sırasında ailem dediği sahipleri ile yaşadıklarını anlatır. Ailede bir tek Safinaz kendi adı ile yolculuk yapmaktadır. Sahipleri illegal yaşamaktadırlar. Bunun nedeni ise komünist olmalarıdır. Safinaz bu dönem Türkiye’deki durumu şöyle anlatmaktadır:

“Bizim oralarda şu son zamanlarda insanları yakalayıp götürüyorlar, ya hapisane dedikleri büyük kafeslere tıkıyorlar ya da işkenceyle öldürüyorlar. Bizim Beye de böyle bir şey yapacaklarını haber almışlar bizimkiler.” (s. 75)

Ülkelerinde arandıkları dönem kaçıp saklanacak yerleri kalmadığında Safinaz’ın hanımı, ablasından aldığı ödünç kürk ve kucağındaki kedi ile yurt dışına kaçacaktır. Kürk ve kedi ile yolculuk etmesinin nedeni şımarık, zengin takımından biri olduğu izlenimi uyandıracağına inanmasıdır.

Nina, Safinaz’a ‘illegal’ ve ‘komünist’in ne olduğunu sorar. İlegal başkalarının kimliği ile gizli yaşamaktır. Komünist terimi için şöyle bir açıklama yapar:

“Bu biraz karışık. Kimilerine bakarsan çok kötü bir adam, bizimkilere bakarsan bütün insanların ileride olacakları çok iyi bir şey. Benim anladığım kadarıyla, kimse aç kalmasın, kimse kimsenin ekmeğini elinden almasın, kimse kimseyi çalıştırmassın, kötülük olmasın diye düşünenlere komünist diyorlar.”

Kötü bir şey değil yani. Ama nedense bizim oralarda komünistlere çok kızılıyor, çok korkuluyor onlardan.” (s. 76)

Safnaz ve ailesi bir dönem sonra tekrar memlekete dönerler. Bey, saçlarını pudra ile beyazlatmıştır. Fakat beyin tedbiri işe yaramamış, bir gün sokakta yakalanmıştır. Beyin yakalanması üzerine, ellerindeki kitapları yaktıktan sonra sahibi, onu da alıp annesinin evine gitmiştir. Beyin, işkence gördüğünü öğrenmişlerdir. Daha sonra Nina, Safnaz’dan aldığı mektupta adamın serbest bırakıldığını, ailecek yeni bir eve taşındıklarını öğrenmiştir. Bey, takım elbiselerini giyip bir yerlere gitmektedir yine; kadın ise kocasının başını tekrar belaya sokacağından korkmaktadır.

Nina, sosyalist bir kedi değildir ancak sahibinin yazdığı ‘Sürgündeki Kediler’ adlı kitabı okuduktan sonra sahibinin neler yaşadığını anlamış, onun duygularına ortak olmuştur. Kendi kimliğini yitirmiştir.

Nina’nın aksine yaşadığı hayatı sorgulayarak, düşünerek bazı adaletsizliklerin, haksızlıkların, sosyal ve ekonomik bozuklukların farkında olan Nina’nın kızı Kirli’nin, sosyalist bir kedi olduğunu söylemek mümkündür. Mektuplaşmaları sayesinde Nina ile Kirli’nin iletişimleri hiç kopmamıştır.

Kirli grili beyazlı, alacalı bir kedidir. Yüzündeki benekler nedeni ile adı Benli olmuştur ancak daha çok Kirli adı ile bilinmektedir. Mükemmeliyetçi insanlar olan sahipleri ise ona Kirli denmesinden hoşlanmamakta, tepki göstermektedir.

Kirli, sahipleri ile birlikte beş ayrı ülkede yaşamıştır. Bu durum, çevresinde saygı duyulan bir kedi olmasını sağlar. Kedi derneklerinin düzenlediği konferanslara konuşmacı olarak katılmaktadır. Çevresinde gördüğü bu saygı, hoşuna giden erkeklerin kendisinden uzak durmasına neden olmaktadır. Buna engel olmak için pire tasmaını taktırmaz, kedi pudrasını sürdürmez ve pahalı mamalardan uzak durur. Nina’ya yazdığı bir mektupta durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Özgür Kedilerin Toplumsal Konumlarını Yükseltme Derneği, beni gelecek hafta bir konferans vermeye çağırdı. Konferansın konusu: Gelişmiş Avrupa ülkelerinde kedilerin durumu. Bu konuya oldukça hazır olduğumu tahmin edersin. Yollardaki kısa gecelemleri saymazsak, beş ayrı Avrupa ülkesinde yaşadım ve gözlemler yaptım. Burada, dünyayı görmüş ve bilgili bir kedi sayılıyorum. Bana saygı duyduklarını fark ediyorum.” (s. 15)

İnsanların hayatları ile kedilerin hayatlarının paralel yürüdüğünü düşünür. İnsanlar yoksullaştıkça kediler de yoksullaşmaktadır.

“Aynı sefaleti insanların bir kısmı da paylaşıyor. Hatta çoğunluğu. Düşünüyorum da, insanlar arasındaki yoksulluk ve açlıkla kedilerin sosyal durumları arasında doğrudan bir ilişki var.” (s. 15)

Nina’ya gönderdiği aynı mektupta yaşadığı ülkenin, kediler için güzel yanları olsa da bir çelişkiler yumağı olduğunu söylemektedir. Çok güzelle çok çirkinin, çok zenginle çok fakirin yan yana yaşadığı bir yerdir, ortası yoktur. Bu mektup bir anlamda romandaki insanların en büyük sorunsalını ortaya koyar. Bir yandan ülkenin son dönem durumunu, bir yandan siyasî sürgünlerin tercih sorununu yansıtmaktadır. Avrupa ülkelerinde ikinci sınıf insan muamelesine katlanarak doğdukları topraklardan uzakta yaşamaya devam mı etmeliler, yoksa değişmesi için mücadele verip büyük hayal kırıklıkları yaşadıkları ülkelere geri mi dönmeliler?

Pencere kenarından denizi izlerken, bir zamanlar pencere kenarına tünemiş bir kargayı nasıl yakalayıp yediğini hatırlar. Sahibi, Kirli’yi vahşilikle suçlamıştır. Kirli ise bu davranışın kendilerinin doğasında olduğunu ve insanların daha vahşi olduğunu düşünmüştür. Çünkü insanlar birbirlerini öldürmektedir, aç kaldıkları için de değil. Şimdi ise bu davranışını kendisi de tasvip etmemektedir. Bu durum da kendi doğasından uzaklaşmasından kaynaklanmaktadır.

Kirli’nin, kedilerle balıkçılar çarşısında bir toplantısı vardır. En başta anlattığı her şeyi yutacaklarını düşündüğü kediler beklediğinden daha zeki çıkmıştır. Kısmet bile kendisini kısa sürede çok geliştirmiştir. Kediler, beklemediği sorular sormaktadırlar. Kediler arasındaki saygınlığını korumak için bu toplantıya hazırlanması gerekmektedir. Bu konuşmasında, bir ülkede insanlar ne kadar tok, rahat, özgür olursa kedilerin o kadar bağımlı, tutsak ve kendi kimliklerinden uzak yaşadığını anlatacaktır. Bunun örneği ise Nina, Gece ve Artur’dur. Onlar kendi kimliklerinden uzaktır ama memleket dedikleri bu yerdeki kediler özgür, bağımsız, doğal ve kedi özüne yakındır. Bunun yanında Kirli’ye göre kendi ülkesinde yaşayan, çevresindeki kediler ilkel ve geridirler. Bu kedilerin özgürlüklerini ve kendi kimliklerini koruyabilmelerini beğenmektedir ama ilkelikleri hoşuna gitmez. Özgürlüklerini koruyarak kendilerini geliştirebileceklerini düşünür. Ama yine kafasında bir soru vardır. Bu mümkün mü? Evlerinde hep konuşulan evrimin insanlarda olduğu gibi kedilerde de olması mümkün olamaz mı? Neden olmasın?

Kirli’ye göre, sahiplerinin son zamanlardaki huzursuzluklarının nedeni; *“kendi düşüncelerinin, kendi yaşam biçimlerinin, kendi yollarının en doğru olmalarına inanmaları ya da inanmasalar da böyle görünmek istemeleri.” (s. 123)*’dir. Kirli’nin

sahipleri mükemmeliyetçidir. Kirli'ye göre; her şeyin kusursuz olmasını istemek suç değildir ama insanlardan kusursuz olmalarını beklemek ve onlara kusurlarından dolayı kızmak saçmalaktır. Eğlence olsun ve saygınlığı devam etsin diye katıldığı Sahiplerin Sırlarını Araştırma Projesi için önemli bir ipucu olacağını düşündüğü şu fikirler bir dönemin sosyalist çevresi için oldukça önemli bir çıkarımdır:

“Kusursuzu, güzeli, doğruyu aramak bütün hayatlarını doldurmuş; hayatlarının anlamı, yaşamalarının nedeni olmuş. Sonra tam bulduklarını sandıkları anda bir de bakmışlar ki, doğru sandıkları yanlış, kusursuz sandıkları eksik; güzel sandıkları çirkinmiş.” (s. 123)

Kirli, sokak kedileri ile yapacağı toplantıda “*Kedi kimliğini aşma*” konusunu konuşacakken vazgeçer. Onun yerine “*açlık ve özgürlük*” hakkında konuşmaya karar verir. Bazı kediler, karınlarının tok olduğu evlerde tutsak yaşamayı sokakta yaşamaya tercih etmektedirler. Kirli ise karın tokluğunun bütün yaratıklarda her şeyden önce geldiğinin farkındadır. Bu uğurda bağımsızlık ve özgürlüklerini kaybettiklerini düşünmektedir. Hiçbir çaba sarf etmeden doymak ve sıcak bir yerde yaşamak herkesin hoşuna gitmektedir ama bu rahatlıkla yaşarken kendi kimliğinden neler kaybedildiğinin farkına varılmamaktadır. Bu, aslında genel bir yargıdır. Kedileri konu alarak söylenen bu sözler bir yandan sosyalist mücadelenin nedenini de ortaya koymaktadır. Hem tok hem özgür olmanın yolları aranmaktadır. Fakat insanlar da karınlarının tokluğu ve rahat bir yaşam amacı ile özgürlüklerini feda etmek zorunda kalmaktadır. Kirli'nin şu sözleri bu yargıyı destekler niteliktedir:

“İnsanların da hayvanların da tok olduğu o zengin, bakımlı, temiz ülkelerde açlık yoktu, ama özgürlük de yoktu. Hatta yalnız kediler değil, onların sahipleri de özgür değillerdi. Bir çarka kapılmış gibiydiler sanki. Saatlerin, kuralların, makinelerin çarkına... Önceleri, henüz düşüncelerim bu kadar gelişmemişken, oralarda, insanların da kediler, köpekler gibi bir şeylerin tutsağı olduğunun farkına varmamıştım.” (s. 133)

İnsanlarla yaşamının kedilerin koklama, görme ve duyma güçlerini azaltırken zekâlarını geliştirdiğini düşünmektedir. Karnı tokken bunları söylemenin kolay olduğunu söyleyen bir kediye; haklı olduğunu, bu düşüncelerin çok kedice olmadığını söyler. Kirli, kendisinden kuşku duymaktadır. Kendi kimliğini kaybeden ilk kedi olabileceğini düşünmektedir. Temel soru; *‘hem tok hem özgür olmanın mümkün olup olmadığı’* dir. Bunu takip edecek soru ise kedi doğasının değişmesi uğruna zekânın gelişmesinin iyi olup olmadığıdır. Kirli, içinde büyük bir sıkıntı hisseder, konuştuklarının anlamsız, saçma

olduğu hissine kapılır. Toplantıyı kısa kesip tıpkı insanlar gibi ay ışığında denize vuran yakamozları izlemeye çekilir.

Kirli'nin sahibi hamile kalır. Gece'nin hanımı, onu ziyarete gelir. Kirli, kadının üzerinde Gece'nin mektubunu arar ve bulur. Mektupta Gece'nin neden memleket denen yere dönmediğinin açıklaması ve sahiplerin sırları konusundaki düşünceleri yer almaktadır. Gece, sahiplerin cevabını veremeyeceği sorular sorduklarını söylemiştir. Kedilerin hayatı aşan hiçbir soru sormamaları nedeniyle insanlardan üstün oldukları yazmıştır. Kirli, sırlarla ilgili fikrini beğense de üstünlük konusundaki fikre katılmaz.

“Üstünlük diye bir şey varsa yaratıklar arasında, o da tam, yanıtını veremeyeceği soruyu sorabilmekte gibi geliyor bana. Mutlu olabilme yeteneğinden bahsedilecekse, o başka. Yanıtı olmayan sorunun yarattığı mutlu etmediği açık.” (s. 223-224). Ona göre: *“Bir yaratık ne kadar gelişmişse her işi o kadar zor oluyor. ... Doğadan uzaklaşıp gelişip inceldikçe, sorular arttıkça, en doğal işler bile sorun olmaya başlıyor.”* (s. 224)

Kirli, hayvanlar için belki de en iyi şeyin insanlardan uzak durmak olduğunu düşünür. Çünkü insanlarla yakınlaştıkça çözümsüzlükleri, kederleri ve huzursuzlukları onlara da bulaşmaktadır. Sahiplerinin konuşmalarından, Yoldaş'ın, sahibinin cesedi başında bulunduğu, onun son sözlerini söylediğini duyar. Yoldaş “Mav miyav mırnav” demiştir. Yani “ağıma gidiyor”. Yoldaş'ın artık nereye giderse gitsin bu sözlerden kurtulamayacağını düşünmektedir. Çünkü bir kez insanla yakınlaşmış, onun son sözlerini söyleyecek kadar sahibi ile bütünleşmiştir.

Bahara doğru bir gün Kısmet, koşarak Kirli'nin yanına gelir. Kirli'ye mutlaka söylemesi gereken üç önemli şey vardır. Biri, beyinin yazdığı bir yazı nedeni ile gece gelen adamlar tarafından götürüldüğüdür. Hanımı telaşlanmamaktadır, birkaç güne bırakılacaktır. İkinci haberi; balıkhanede kedilerin zehirlendiğidir, kendisi de bu zehirli yiyeceklerden yemiştir. Çevredekiler zehirlenen kedi ve köpeklere yoğurt yedirmeye çalışmaktadır, kendisi ise haberleri vermek için koşarak ona gelmiştir. Balıkhanedeki konuşmalardan anladığı kadarıyla kedilerin en üretken oldukları mart ayında zehirlenmelerinin nedeni çoğalamamalarını, üreyememelerini istemeleridir. Burada bir kinaye vardır. Kediler gibi insanlar da en üretken, en verimli çağlarında darbelerle, baskılarla çoğalmaları, güçlenmeleri engellenmiştir. Kısmet'in üçüncü haberi ise; sahiplerin sırrını bulmuştur. Kısmet, bu konudaki saptamalarını Kirli'ye şöyle anlatır:

“ ‘Sırrı sana vermek istiyorum,’ dedi. ‘Sen de ötekilere iletirsin. ‘Beğenmediğiniz küçümsediğiniz Kısmet buldu anahtarı,’ dersin.’

‘Bırak bu sözleri şimdi. Seni hepimiz seviyoruz, hepimiz biliyorduk sırrı senin bulacağını.’

‘Sahiplerimizin sırrı, boyun eğmek istememeleriydi. Birileri, insanlar dünyasından birileri, herkes kendilerine boyun eğsin, herkes onların koydukları kurallara uysun, onların istedikleri gibi düşünüp davransın istiyor. Bizim sahiplerimiz onlara boyun eğmedikleri, karşı çıktıkları için başları hep belaya giriyor.’

...

‘İyi dinle. Bilmeceyi çözmek için sihirli anahtar: Yönetenler-yönetilenler. Yönetenler oldukça, onlara karşı çıkan yönetilenler, sahiplerimiz gibi...’

...

‘Bizim yönetenlerimiz yönetilenlerimiz yok. İnsanlardan daha özgürüz.’”
(s. 238)

Son olarak da onu çok sevdiğini söylemeye çalışır ama sözünü bitiremeden ölür.

Kirli, balıkhaneye doğru gider. Çöpçüler ölü kedileri toplamaktadır. Kendilerine itiraz eden genç adama, emir kulu olduklarını söylerler. Kısmet’in sırrı bulduğuna inanmayan Kirli, bu sözlerden sonra onun gerçekten çok önemli bir ipucu yakaladığını anlamıştır. Kedileri, köpekleri zehirleyenler ‘cinayetleri’ yönetenlerin emirleri ile işlemiştir.

“ ‘Peki neden?’ diye sordu Kirli kendi kendine. ‘Neden emir kulular? Yönetenler güçlerini nereden alıyor? Emirleri yerine getirenler neden boyun eğiyor ve bizim sahiplerimiz boyun eğmemeyi neden ve nasıl göze alıyorlar?’ ”
(s. 240)

Kirli, insanların ne derece vahşi olabildiğini düşünür. İnsanlar, bırak kedileri birbirlerini bile öldürmektedirler. Hatta bazen insanları sevdikleri için, daha iyi bir dünyada yaşamalarını istedikleri için öldürdüklerini dahi söylemektedirler. Bunun ötesinde tüm canlılar içinde kendilerini dahi öldürebilen tek canlı insandır.

Ölen kedileri düşünür. Ölenler için yapılacak bir şey yoktur. Kalanlar, birkaç aya tekrar yavrulayıp çoğalacaktır. Burada da ikili bir anlatım olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı yok edilmeye çalışılan devrime inanmış insanların dönem dönem azalıp çoğalması gibi kediler de çoğalacaktır. Kirli için en önemli soru şudur:

“ ‘Peki, neden? Nedir bütün bunların anlamı? Niye yaşıyor, niye ölüyor bir kedi? Kısmet örneğin... Neden doğdu? Niçin yaşadı? Ölüncü ne oldu? Peki ben? Ben akıllı geçinen, akıllı bilinen Kirli, niye yaşıyorum? Ne yapıyorum? Bir kedi hayatının anlamı ne?’ Soruyu yüksek sesle tekrarladı: ‘Mır, mavvvv, mırnav?’ ” (s. 241)

Kirli de artık sahiplerinin sorduğu soruyu sormuştur. Kendini evrenin, çözümsüz sorularla dolu hayatın ortasında; yalnız, küçük, müthiş çaresiz ve çözümsüz hisseder. O anlar ki kendisi de sahiplerinin sorduğu soruyu sormuştur. Yazarın kitabının arka sayfasında da söylediği gibi bir kez bu soruyu soran kedi artık kedi olamayacaktır.

Nina'nın sahibi, sosyal ve siyasal açıdan gördüğü yanlışlara müdahale etmiş, hayatını bu yönde mücadeleye adanmıştır. 1992 yılına geldiğinde, Marx'ın, kapitalist düzenin ardından insanlığı kaostan kurtaracak olan komünist düzenin geleceği yargısını mutlak sonuç olarak kabul etmesinin hatalı olduğunu düşünmektedir. İnsanlığın komünist düzen dışındaki diğer seçeneğini, yani; barbarlık aşamasına gelmesi ihtimalini hiç düşünmemiş olmasına hayıflanmaktadır. Ülkesinde verdiği tüm mücadeleden sonra, yenilmiş olarak geri döndüğünde, tüm kazanımlarını kaybettiklerini görmekten korkmaktadır. Uzun zamandır istedikleri dönüşün yolunu “kalelerinin” yıkılışının açmasından acı duymaktadır. Ülkelerine dönüşü, “ülke boyu mezarlığa dönmek” olarak nitelirmektedir. Memleketlerindeki yaşam koşulları değil, dönecekleri yerin “hiçbir yer” olması onu korkutmaktadır. Birkaç yıl sonra geçmişte verdikleri mücadeleye övünerek bir köşede oturmak istememektedir. Kocasıyla arasında geçen şu konuşma kadının sürgün hayatlarının bitmeyeceğine dair düşüncelerini ortaya koymaktadır:

“ ‘Sürgünün bitmediğini, belki de asıl şimdi, hedefe vardığımızı sandığımız anda başlayacağını anlamıyorsun. Bütün yaşadıklarımızdan sonra kendimi zamanda sürgün hissediyorum. Tarihin bu köşesinden, bu anından kovulmuş, kaçmış, eski, uzak bir zamana sığınmış gibiyim. ’

‘Zweig, Brezilya sürgününde intihar etmeden önce yazdığı mektupta, buna benzer bir duyguyu anlatır. Ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın, kaçılmayacağını; mekânda sürgünün insanı kurtaramayacağını... ’

‘ Ve Faulkner, intiharından birkaç saat önce, bahçesindeki gülleri budar. Sükûnetle, özenle, hiçbir şey yokmuş, hiçbir şey olmayacakmış gibi. ’

Adam karısının yüzüne sevgi ve dikkatle baktı.

‘Ne ilgisi var?’ diye sordu tedirginlikle.

‘İlgisi var. Hem de çok... “Yaşamaya değer olan nedir?” sorusuna yanıt bulamadığın ya da bulduğun yanıt, örneğin gülleri budamak seni doyurmadığı, kandırmadığı anda, kişinin önünde tek bir yol, tek bir seçenek kalıyor. ’

‘İnsanın belki de en büyük yeteneği, sorunun mutlak yanıtının olmadığını bildiği halde, yine de hayatı yaşamaya değer kılan yanıtlar bulabilmesi.’ (s.211)

Arkadaşları ile bir sohbetlerinde yaşananları tartışır. Yaptıkları siyasetin ahlâkının sorgulanması üzerine Nina'nın sahibi; ahlâkın, amacın içinde yer aldığını, amaca ulaşılmış olsa ahlâkın sorgulanmayacağını söyler.

“ Bizim inancımız, bizim amacımız kendi ahlâkını yaratmıştı. Örneğin partiye bağlı olmak ahlâk, sosyalizmi ne olursa olsun sonuna kadar savunmak, sosyalist vatani düşmanlara karşı korumaktır. Bir başka ahlâk bizimki, bu büyük yıkıntı gelmeseydi, amaca doğru yüründüğü görülse ya da sanılsaydı, şimdi hiçbirimiz tartışmayacaktık bu ahlâk” (s. 111)

Arkadaşının, kendi inançları uğruna insanların ölümünün haklı görülemeyeceğini, bunun ahlâklı bir davranış olamayacağını söylemesi üzerine; Nina'nın hanımı bir kıyaslamaya gider. Sosyalist bir dünya kurmak için verilen mücadelenin ahlâkı, kapitalist sistemin ahlâkı ve dinlerin öngördüğü ahlâk arasındaki bu kıyaslama şöyledir:

“Ahlâktan söz edeceksek, önce şu dünyaya bakalım. Biz ahlâksızdık, peki... O zaman kapitalizmin ahlâkı mı doğru olan? Şu sömürü, baskı, yalan dünyasının ahlâkı mı? Biz yanıldık, kabul... Peki insanlığın seçeneği, alternatif ahlâk bu düzeninki mi? Yoksa insanı var olmayan bir güce inandırıp onunla avutup ya da korkutup baş kaldırmasını önleyen; kuyruğunu kısıp oturmasını, budalalaşmasını sağlayan dinlerin ahlâkı mı?” (s. 111) .

Bildiği tek şeyin eskiden daha güzel, anlamlı ve dolu; şimdi amaçsız, anlamsız ve çirkin olduklarıdır.

Bu konuşmalardan sonra Gece'nin yaptığı yorum oldukça yerindedir:

“ Anladığımıza göre, bir şey gerçekten de yıkılmış ve bunlar o şeyin altında kalmışlar. Ama her biri kendi üzerine düşen parçanın altında çırpınıyor, her biri kendi yıkıntısının acısını duyuyor. Kimisi yıkılana, kimisi kendisine üzüliyor. Kimisi o şeyin yıkılmaya mahkûm olduğunu nasıl göremediğine yanıp kendisine kızıyor; kimisi yıkıntının haksız ve geçici olduğunu düşünüp onu yeniden kuramayacak kadar güçsüz, yenik ve yaşlı olduğuna yanıyor. Benim aklıma başka bir soru takıldı: Gerçekten de bir şey yıkılmış mı acaba? Evet, kafamı fena halde kurcalıyor bu soru: YIKILAN BİR ŞEY VAR MI GERÇEKTEN?” (s. 112-113)

Gece'nin kafasını kurcalayan bu soru iki yönlü olarak kabul edilebilir. Gece, bu yıkıntının nesnelliğini sorgulasa da burada yazarın bu sorudan kastının inançların boş çıkması olduğu düşünülebilir. Yani geçekten sosyalist yapının ve sosyalist inancın yıkıldığını düşünmek doğru mudur?

Nina'nın sahibi, korkularına ve yenildiğini düşünmesine rağmen yaptığı her şeye sahip çıkmaktadır. Yenilgi ve korkularından sıyrılabilmek için seçtiği yol yeni bir üretim yapmak yani 'Sürgün Kediler' adını taşıyan ve sürgün hayatında yaşadıklarını anlatan bir roman yazmaktır.

Kısmet'in sahibi, diğer kadınlar gibi sosyalist yapıda mücadele vermiştir ancak diğerlerinden farklı olarak içinde bulundukları 'yapı'da sorumluluk almıştır. Birlikte mücadele verdiği arkadaşlarının 1980 Dönemi'nde yurtdışına çıkarak bütün sorumluluğu ve yıkılan 'yapının enkazını kaldırma işini' ona bırakmış olması verdiği mücadeleye olan inancını sarsmıştır.

Yaşadıklarından dolayı insanlara olan güvenini kaybetmiştir. Yalnız bırakılışını şöyle anlatmaktadır:

“ On yıl, ne on yılı, yirmi yıl birlikte yürüyorsun; her boku birlikte yiyorsun; sonra bir gün, önde koşarken arkana baktığında arkanda kimseler yok. Neden? Yanıt hazır: 'kendimizle hesaplaşıyoruz, düşüncelerimizi gözden geçiriyoruz, sorguluyoruz...' Bir sorgulama modasıdır gidiyor. Marksizmi sorgulamadan önce biraz da kendi ahlâkımızı sorgulasak!” (s. 124)

Yaşadıkları ağır yenilgiden sonra, hayatı olduğu gibi devam ettirmelerinden rahatsızlık duymaktadır.

“Umutlarımız, hayallerimiz, ütopyamız dip diri kaldı yüzyıllar boyunca. Şimdi ise bambaşka bir şey bu yaşadığımız. Umutlarımız, hayallerimiz, ütopyamız ayaklar altında çiğneniyor. Bir dindarın tanrısını öldürmek gibi bir şey. Hala da yaşıyoruz: Balık yiyoruz, rakı içiyoruz, sokaklarda dolaşıyoruz, kedi besliyoruz...” (s. 84)

Sürgün ve kaçak olarak yaşadığı dönemlerini, hapishanelerde ve işkencelerde geçen dönemlerine göre daha umut kırıcı görmektedir. Mücadele ettiği zaman insanın bir umudu olduğunu düşünmektedir.

Kirli'nin sahibi, yürüttüğü mücadelelerden dolayı beş ayrı ülkede sürgün yaşamıştır. O da diğer kadınlar gibi siyasette aldıkları yenilgi sonrasında yaşadıklarını sorgulamaktadır. Geçmişte verdikleri mücadelede bir hata yaptıklarını kabul etmektedir ama bu hatanın ne olduğunu tam olarak hiçbirinin anlamadığını düşünmektedir.

Siyasî mücadelelerinde yenilgi almış olsalar da son zamanlarda dünyadaki olumsuz gidişe kayıtsız kalmamaları gerektiğini düşünmekte, bu kayıtsızlıktan rahatsızlık duymaktadır.

Gece'nin sahibi, iyi bir eğitim almış, tıp fakültesinde okumuştur. İnsanların tek tek kurtarılamayacağını düşündüğü için de siyasî hayata girmiştir. Tüm hayatını siyasetine adanmış ve sonunda aldığı yenilgiden sonra geçmişini reddetme aşamasına gelmiştir. Amaçlarının insanların hayatlarını kaybetmelerini meşrulaştıramayacağını düşünmektedir.

İnançla bağlı oldukları amaçları uğruna binlerce kurban vermenin ahlâklı olmadığına inanmaktadır.

Gece, sahibinin bazen çok yalnız, çok savunmasız olduğunu düşünmektedir. Son zamanlarda da kadının gözyaşı dökmeden ağladığını gözlemlemektedir. Bir tartışmanın sabahında kadının söylediği şu sözler yaşadığı hayatı nasıl nitelediğini ne yönden sorguladığını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Hanımı o güne kadar hiç duymadığı, Gece’nin içini ürperten bir ses tonuyla –yumuşak değil yenik; tutkulu değil kederli; kararlı, güvenli değil titrek bir tonla-, ‘Aslında cellat mıyız, kurban mıyız, bilmiyorum. Günahkar mıyız, aziz miyiz bilmiyorum,’ demişti. ‘elli yaşındayım ve bugüne kadarki tüm hayatım, yanılsa adanmış bir hiç oldu. Hiçbiriniz anlatmayın bana artık aslında ne kadar haklı, ne kadar doğru olduğumuzu...’” (s. 36)

Arkadaşları ile bir sohbetlerinde konu, yaptıkları siyasetin ahlâkının sorgulanması noktasına gelir. O kendi inançları için milyonlarca kurban vermeye hakları olmadığını düşünmektedir. *“Kimse bana, kendi inançlarımız için başkalarını da kurban etmeye hakkımız olduğunu, bunun ahlâk olduğunu anlatmaya kalkışmasın.”* (s. 111)

Yoldaş’ın sahibi bütün arkadaşlarına birer mektup göndermiştir. Hepsi, sadece kendilerinin çağrıldığını düşünecektir. Bu mektuplar böyle bir izlenim oluşturacak şekilde yazılmıştır. Mektuplarda 1992 yılı yılbaşı gecesi Kremlin yıldızının indirilmesini kaldıramayacağını ve yalnız kalmak istemediğini yazmıştır. Çağrılan tüm arkadaşlar davete katılır. Gece’nin sahibi de diğer kedi sahipleri gibi, Yoldaş’ın sahibinin yanına gitmiştir. Sohbetler edilir, içkiler içilir. Bu gece toplantısı Yoldaş’ın sahibi için bir veadır. Yapılan sohbetlerde Gece’nin hanımı, iflah olmaz bir hayalci olduğunu söylemektedir. Ömrünce bir cennet hayali kurmuştur, hayalleri yıkılmıştır şimdi küçük şeyler hayal etmeyi öğrenmeye çalışmaktadır. Arkadaşlarına, bir yılbaşı eğlencesine ve mevcut durumlarına yakışır bir oyun oynamayı teklif eder. Bu oyun bir çeşit psikodramadır. Herkes ne hayal ettiğini ve sonunda nereye vardığını anlatacaktır. Oyunu kendisi başlatır.

Kentte yaşamış, iyi okullarda okumuştur. Zengin bir ailenin kızıdır. İyi giyinmeyi, süslenmeyi, dans etmeyi seven bir genç kız olmuştur. Ardından âşık olduğu baterist sevgilisi kendisini terk edince, kendini bir şeye adanmak istemiştir. Doktor olmaya ve hayat kurtarmaya karar vermiş, tıp okumuştur. Bir süre sonra tek tek insanları kurtarmak yerine herkesi kurtarmayı kafasına koymuştur. Sözü burasında, arkadaşlarına; *“Ne oldum bilin bakalım”* (s. 175) diye sorar. Arkadaşlarının cevabı: *“Komünist oldun. Devrimci oldun!”* (s. 176) şeklinde olur. Ama o sadece büyük bir hayalci olduğunu söyler. Yeryüzünde bir

cennet hayal etmiş, ardından büyük bir yıkımla bu rüyasından uyanmıştır. Artık sadece bir “hiç” olmuş, küçük hayaller kurmaya başlamıştır.

Bu toplantının amacı Kremlin’deki bayrağın indirilişini izlemektir. Fakat televizyonda bu konu ile ilgili hiçbir haber ya da görüntü yer almaz. Sahipler ‘bayrağın’ yerine, ‘yıldızın indirilişi’ diye konuştuklarından Yoldaşın kafası karışır. Cam kenarından yıldızları izlerken söylediği şu sözler oldukça manidardır: “ *‘Nasıl indirilebilir ki yıldızlar yerlerinden’, diye düşündü. Bir yıldız indirselere daha sayılamayacak kadar çok yıldız kalır gökyüzünde.*” (s.184) Bu, roman içerisinde soyut zekâsı, somut zekâsına göre zayıf olan bir kedi yorumundan ibarettir.

Gecenin sahibi, geçmiş ile hesaplaşması en uç noktada biten kadındır. Sürgün olarak yaşadığı yerde ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir. Mücadeleyle geçen hayatının sonunda sakin, isyansız, doğayla uyumlu ve tek amacı yaşamak olan bir hayat kurma kararı almıştır.

Romanda, ‘kedisi olmayan kadın’ diye isimlendirebileceğimiz tip ise diğerleri gibi sosyalist siyaset yürütmüştür. Bu kadın dekoratif bir tiptir ve diğerlerine oranla romanda çok daha az yer verilmiştir. Bu kadın, okura iki noktada mesaj vermek için kullanılmıştır diyebiliriz. Birincisi insanların aynı zamanda, aynı düşünce yapısında olamayacağı; ikincisi ise, Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra kendisiyle aynı siyaseti yürüten insanların sordukları soruların tamamen değiştiğidir. İnsanlar, toplumları iyileştirmekle ilgili sorular sorarken; hayatın amacının ne olduğu, doğru ahlak anlayışının ne olduğu gibi sorular da sormaya başlamışlardır.

Artur’un sahibinin karısı, romanımızda yer alan diğer bir dekoratif kadındır. Bu kadın faal olarak romanda karşımıza çıkmaz. Kocasına gönderdiği iki fotoğrafla 1980 ve 1985 yıllarında nasıl görüldüğünü öğreniriz. Darbeden bir ay önce çekilen ilk fotoğrafında mutlu ve aydınlık bir yüz görünmektedir, darbeden beş yıl sonra cezaevinde çekilen ikinci fotoğrafta ise yüzünde eğreti bir gülümseme, ince bir hüznün vardır. Bu kadın, romandaki diğer kadınlardan farklı olarak kendi ülkelerinde kaldıklarında yaşayacakları değişimin farklı olmayacağını göstermektedir. Mutlu, mesut gülen insanların en üretken dönemlerinde cezaevleri ile ıslah edilmeye çalışılmasını iki küçük fotoğrafla özetlemektedir.

Hiçbiryere Dönüş adlı romanının ismi verilmeyen kadın kahramanı da yine sosyalist siyaset yürütmüştür. Yaşadığı aşk ilişkilerinde başarısız olan kadın, yeni bir çevreye girer.

Bu siyasî bir çevredir ve kadın tüm hayatını siyasete adar. Kocasını ile birlikte siyasi mülteci olarak pek çok ülkede yaşamak zorunda kalır.

Kocasını ile sürgünde yaşadıkları dönem boyunca ülkelere dönecekleri günü beklemiş, hayal etmişlerdir. Sürgünlük dönemlerinde pek çok ülkede bulunmuşlardır. Yaşadığı şehirlerin kendisi için ne ifade ettiğini anlatırken nerelerde bulunduğunu öğreniriz.

“Şehirlerin her birinin rengi başkaydı, kokusu, sesi, hüznü de. Mevsimler her birinin üstünde başka dururdu.(...)New York süt mavisini, Moskova nefti yeşil, Atina kum rengi, Prag gülkurusu, Madrid kızıl, Parma sarı, Amsterdam kuşuni, Ankara boz, Paris ebruli pembe, Oslo gri, Berlin sincabi, İstanbul ta Bizans’tan beri erguvan rengiydi.”(s.163)

Moskova’da kaldığı dönemlerde, aylarca şehirde gezinmiş, ‘yeni toplumu, yeni insanı’ anlamaya çalışmıştır. Devrim müzelerini gezmiş, özel izinle girdiği Lenin Kütüphanesi’nde ulaşabildiği tüm kitapları okumuştur. Bunları zihninde oluşan sorularına cevap bulmak için yapmasına rağmen, öğrendikçe, okudukça soruları da artmıştır. Kızıl Meydan’da, Kremlin’in kızıl yıldızını ve Lenin’in mozolesini bekleyen üç kuvvetten askerleri ve burada kuyruğa giren insanları izlemiştir. Lenin’in mumyasını görmek istememiştir. Görüp görmediği sorulduğunda ise gördüğünü söylemiştir. Burada da kadının kafasındaki sorulardan bazılarını öğreniriz. *“Onu neden askerlerin beklediğini de hiç anlamadım. Devrimi yapan işçiler ve köylüler değil miydi?”* (s. 171) Devrimi, işçi ve köylüler yapmıştır ancak mumyası yapılan Lenin’dir ve bu mumya askerler tarafından korunmaya alınmıştır. Bu da Sovyet Devrimi ile ilgili çok ciddi bir eleştiridir.

Bunun devamında bir eleştiri daha dikkat çekmektedir. Sovyet Devrimi döneminde yapılan ciddi sansürler şu şekilde eleştirilmektedir:

“Bu kentte her şey, gizli bir el tarafından derlenip düzenlenmişçesine yerli yerinde ve donuktu. Her şey, herkes, ardında bir giz saklar gibiydi. Soru sorduklarınız aynı cevapları verir, dükkânlarda hep aynı mallar bulunur, kitaplar aynı şeyleri aynı üslupla anlatırdı.” (s. 171)

Bu dönem, sanatın tüm kollarında komünizmi yaymak amacıyla eserler verilmiştir. Daha doğru bir söylemle bu amaca hizmet eden eserlerin oluşturulması zorunlu kılınmıştır. Yine kadının dikkatini çeken bir başka konu da 1 Mayıs törenlerinde resmigeçit sırasında yaşananlardır. Bu resmigeçitte askerler, silahlar ve füzeler vardır. Oysa devrimin yapılmasındaki amaç, ‘büyük ütopya’, barıştır. Ütopyaya varmak için düşmanı yenmek gerektiğini söyleyen kadın, bunun gösteri yerinin 1 Mayıs geçitleri olmadığını düşünmektedir. Askerlerin, silahların, füzelerin ardından halk büyük bir sevinç içinde

Enternasyonalî söyleyerek geçer, kadın bu büyük topluluğun hep birlikte tek bir amaca yöneldiğini düşünür, mutlu olur ve yürüyenlerin arasına katılır. Bu döneminde henüz sorularının hiçbirini, kendisine dahi, yüksek sesle sormamıştır. Romandaki anlatımıyla henüz; *“Barışa silahla; aşka nefretle; doğruya yalanla varılamayacağını; kötü araçla güzel amaca varılamayacağını”* (s. 171) düşünmemektedir. Zaman içerisinde düşünceleri bu doğrultuda değişen kadın, bu olgunluğa geldiği dönemlerde, insanın ve sınıfın kurtuluşunun bireyi mutlu edip etmediğini sorgulamaktadır.

Kadın, New York ve Moskova’yı, bu şehirlerde yaşadığı hayat yönünden karşılaştırmaktadır:

“New York’ta körkütük âşıktı, Moskova’da körkütük komünist. New York’ta tutkulu bir orospuydu, Moskova’da masum eş. New York’ta kadındı, Moskova’da devrimci. Ve her iki şehirde de, yalnızlığına eşlik eden evcilleştirilmiş sincapları vardı. Ve her iki şehirde de, hiç elde edemeyeceği bir şeyin; birinde tükenmiş bir aşkın, birinde kurtuluş ütopyasının peşinden koşuyordu.” (s. 173)

Komünist rejim yıkıldıktan sonra Moskova’ya tekrar giden kadın, bu gidişinin hata olduğunu düşünmüştür. Rejim değiştikten sonra ülkedeki değişimleri, yıkımları görmek kadını çok etkilemiştir. Şehir değişmemiştir. Kızıl Meydan kalabalıktır ancak Lenin’in mozolesinin önünde kimse beklememektedir. Kızıl yıldızlı bayrak indirilmiştir. Sokakta turistlerden sigara, para ya da ne verilerse dilenen yırtık giysili aç çocuklar vardır. Diğer yanda ise:

“Otellerde, kahvelerde, diskolarda, müşteri bekleyen kızları; görgüsüz altın künyelerini, şövalye yüzüklerini, kürk paltolarını, kapılarını üniformalı şoförlerin açtığı son model otomobillerinde sergileyen mafya babalarını; inançları bir kez yıkılıp da yapı çökünce, her şeyin nasıl satılığa çıktığını; yıllar önce şehrin görünen çehresi altında saklandığını sezdiği gizlin, patlamaya hazır çöp dağı ve pislik, çürümüş insan yığını olduğunu” (s. 175-176) görmektedir.

Bu manzara karşısında kadın, verilen mücadelede yanlış olanın ne olduğunu sorgular. İnsanların binlerce yıllık karakterinin yetmiş yılda değiştirilebileceğine inanmanın hata olduğunu, yeni insan profilinin yaratıldığına inanmakta acele edildiğini düşünmektedir.

Kadına göre, hata belki de daha derindedir. Örneğin; insanlığın kaderinin ilerleme olduğuna inanmakta, bunun için iktidar savaşı vermekte, bu iktidar olgusunu mutlaklaştırmaktadır. En büyük hata ise bunları sorgulayamamakta, sorgulayabildikleri noktalarda da ‘ilkel din’ duygularını aşamamaktadır. Bunları düşündüğünde, Nazım

Hikmet'in Moskova'daki evinin önündedir. Rejim yıkılmadan önce buraya gelen kadın, evin içine girmemiştir ancak dışarıdan baktığında, pencerenin camında Nazım'ın kendi elleriyle astığı süsleri, Karagöz ve Hacivat resimlerini görmüştür. Rejimin yıkılışından sonra geldiğinde ise evin camlarının siyah perdelerle kapatıldığını görür. Aynı gün Moskova'da komünist rejim taraftarları küçük bir gösteri yapmıştır ve tutuklanarak bilinmeyen bir yere götürülmüştür. Kadın bu durumu Moskova'nın bir kez daha düşmesi olarak yorumlamaktadır. Bir yandan da Moskova'nın, bir zamanlar gerçekten kendilerinin olup olmadığını düşünmektedir.

Ardından, kadın Paris'te yaptığı bir tren seyahatini anımsar. Bu yolculuk boyunca geçtiği yerlerin güzelliğini fark etmiş ve zamanında kendi ülkesinde yaptığı seyahatlerde geçtiği yerlerin güzelliğini görememiş olmaktan, görsel güzellikler yerine amaçlarına odaklanmış olmaktan pişmanlık duymuştur.

“Canlılar, nesneler ve yerler bir büyük amaca kurban edilmişti. Kurtarıcılar ordusunun bir neferiydim ve her şey ancak kurtuluştan sonra bir anlam kazanacaktı; ancak kurtuluştan sonra onları görmeye, sevmeye, yaşamaya hakkım olacaktı.” (s. 180)

Yaşadığı her şeyde dönüşü hayal etmiştir. Her şey, onun için ülkesine dönüşü daha güzel kılmaya hizmet eden önemsiz ayrıntıdan ibarettir. Ülkesine dönmenin onun için ne ifade ettiğini şöyle anlatır:

“ Dönüş amaçtı; korkularımızın, yorgunluğumuzun, bezginliğimizin mazereti, yeniden başlama umuduydu. Sürgünün insanı kemiren, içini boşaltan, koflaştıran etkisi; kendini yerleşik hissedememenin, yabancılığın, köksüzlüğün tedirginliği; her şeye yabancı olduğumuz bu kentlerdeki eğretiliğimiz, güvensizliğimiz, anlamsız bir cisim olma duygumuz, dönüşle birlikte sona erecekti. Kendi topraklarımızda ayaklarımız yere sağlam basacak, yeniden kendimiz olacaktık.” (s. 12)

Ülkelerine dönüş günleri yaklaştığı dönem, kocası ile aralarındaki paylaşım neredeyse sona ermiştir. Paylaşımlarının bitmesinin nedeni; oğulları Eylül'ün kendilerinden kopmuş olması, kendine ailesinden uzakta yeni bir hayat kurmak istemesidir. Çocukları, aralarındaki tek bağ haline gelmiştir. Eylül'ün aileden ayrılması, ikisi arasında büyük bir duvar örmüştür. Oğullarının, kendilerinden ayrılmasını 'kaybolup gitmesi' olarak görmektedirler.

Yurtdışındaki siyasî sürgünlerin ülkelerine dönmelerinin yolunu açan, Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan sosyalist çöküş olmuştur. Kadın bu yıkımı ve ülkelerine dönüşünü şöyle anlatır:

“İnandığımız değerler, doğrularımız, umutlarımız, yıldızlarımız, bayraklarımız parçalanmış, ayaklar altında çiğnenmişti. Mabetlerimiz çöplük, kutsal kitaplarımız kâğıt parçası, peygamberlerimiz sahtekâr ilan edilmişti. Yüzyılın hıncıyla, tarihin sonunun geldiğini, ütopyamızın yalan olduğunu haykırıyor, zafer naraları atıyorlardı.

Dönüşümüze, bozguna uğradığımız ve yenilgiyi kabullendiğimiz için izin verilmişti. Dönüş yollarını zafer değil yenilgi açmıştı.” (s. 12)

İstanbul’a döndükleri zaman kocası ile el eledir ama ikisi de kendi yalnızlığını yaşamaktadırlar.

Kocası ile ilişkilerindeki kopukluğu tamir edemezler. Adamın hastaneden bir kadın doktorla kendisini aldattığını öğrendiğinde yaşadıklarının ağırlığı ile bu durumu kaldıramaz ve evden ayrılır. Kocası, kahramanın onu geri dönmek üzere terk ettiğini bilir ve gidişinden birkaç gün sonra kayıp ihbarında bulunur. Kadının kaybolması ile ilgili soruşturma yapılırken kocasının ifadesine başvurulur. Adama karısının siyasî geçmişi hatırlatılarak yeniden siyasete girmiş olup olamayacağı sorulur. Bu sorular, adamın 12 Mart Dönemi’nden itibaren kadının siyasî hayatını hatırlamasına ve okuyucuya anlatılmasına vesile olur.

Kadın, 12 Mart döneminde gördüğü işkencelere rağmen konuşmaması ile siyasî çevrede bir kahraman haline gelmiştir. Fakat o bunun, dönemin getirdiği bir durum olduğunu söylemektedir. İşkencede işe yarar bilgi vermemiştir ama hiç konuşmamış da değildir. O dönem birlikte olduğu sevgilisini soran işkencecilere, adamın bulunamayacağı bir adres vermiştir. Yine de eski sevgilisi, bağını kopardığını sandığı ve adresini verdiği bir kadının evinde yakalanmıştır. Eski sevgilisi, asıl kadını, evinde yakalandığı kadınla aldatmaktadır.

Kadının bunları kocasına anlatırken oldukça mütevazı bir tavrı vardır. Ayrıca sevgilisini belki de bilinçaltında var olan duygularla ihbar etmiş olabileceğini de söylemiştir.

Adamı sorgulayan polis memurunun anlattıklarıyla, karı-kocanın yurtdışına çıktıktan sonraki siyasî durumunun özeti yapılır:

“Türkiye’ye döndükten sonra politikayla, örgütlerle, sol gruplarla ilgilenmediniz. En azından elimizde aksini kanıtlayacak belge yok. Ama yurt dışında kaldığınız süre boyunca, siz de, karınız da aktif politika içindeydiniz. Askeri yönetime karşı, çeşitli yerel ya da uluslararası toplantılarda konuşmacı, düzenleyici, dinleyici olarak bulunuyordunuz. Çeşitli sol örgüt ve gruplarla ilişkileriniz vardı. Parti bağınız devam ediyordu. Dönüşten sonra karınız bu tür ilişkilerini devam ettirmiş olabilir mi? Ya da Kürt hareketiyle?” (s. 36)

Kadın ile kocasının, geçmiş dönem aktif siyaset yürüttükleri yapıların çoğu dağılmış, kalanlarda ise siyaset yürütmek istememişlerdir. Bunları anlattığı noktada adam yine geçmişe döner ve kadının duvarın yıkılışından sonra neler düşünüp nelere inandığını bizlere anlatır. Bunlar da yine adamın iç monologları ile verilir.

Duvarın çöküşü ile inançları da sarsılıp çökmüştür. Bir zaman sonra örgütler de dağılmaya başlamıştır. Kadın, bazen tüm inancıyla yıkılıştan sonra gelecek olan yeniden kuruluşu görmek için kırk yıl daha yaşamak istediğini; bazen, bir gün tüm insanların ütopyaya varacağını; bazen de hüznle ve kuşkuyla kapılarak, insanların belki de yeniden vahşet çağına döneceğini söylemektedir.

Genç devrimcilerin yürüttüğü siyaset, kadını karamsarlığa itmektedir. Geçmişe dönmenin de, geleceğe yürümenin de artık imkânsız olduğu düşüncesi kadını günden güne yiyip bitirmektedir. Yeni kurulan örgütler ya da geçmişin kalıntılarıyla ortaya çıkan örgütler kadını sinirlendirmektedir. Çünkü o geçmiş dönemde yaşanan yıkımdan sonra aynı yöntemlerle, aynı yolu izleyerek başarıya ulaşamayacağına inanmaktadır. Bunu sorgularken bu yeni örgütlerin haklı olabileceğini, asıl önemli olanın sonuç değil başkaldırı olabileceğini de düşünmektedir.

Berlin Duvarı'nın yıkıldığı dönemde neler yaşandığı, asıl kadının ülkesine döndükten kısa bir süre sonra, Akdeniz de bir sahil kasabasının bahar şenliklerine katıldığında yaşadıkları ve hatırladıkları ile verilir. Asıl kadın, şenliklerde, adını duyduğu ama henüz hiçbir yazısını okumadığı genç bir yazar kadınla tanışır. Büyük bir sofrada yan yana oturmaları vesilesiyle tanışan kadınlar, hayatlarının ne kadar benzediğini fark etmiş ve kısa sürede dost olmuşlardır. Genç yazar, bir süre tutuklu kalmış, ağır işkenceler görmüştür. Görünüşte yumuşak ve kırılgandır. Asıl kadın, bu kırılgan görüntünün ne derece gerçek ne derece yapmacık olduğunu kestirememektedir, fakat bu kadınla aralarında ne olduğunu tam bilemediği bir benzerlik sezinlemektedir. Antik kentlerde yaptıkları gezilerde genç yazarın söylediği bir söz, yaptığı bir yorum, mütevazı tavırlarla kendini öne çıkarması ve hesaplı olduğunu sezinlediği içtenliği asıl kadına tanıdık gelmektedir. Çünkü bu tavırlar kendisinin on yıl, yirmi yıl önceki tavırlarıdır.

Eğlence sırasında, kahveden bozma restoranın bir kenarından müzik sesi gelir. Karmaşık bir müzik listesi vardır. Arabesk şarkıları, oyun havaları, yöre türküleri ve Chopin valsleri çalınmaktadır. Bir zaman sonra iki kadın da müzikte bir değişiklik olduğunu fark ederler. Devrimci marşlar, slogan olmuş müzikler çalmaya başlar. En son

müziğin sesi yükselmiş ve Enternasyonal Marşı çalınmaya başlamıştır. Asıl kadın, yıllar önce eğitim amacıyla gittiği Anadolu kasabalarındaki fabrikaların kadın işçilerine bu marşı öğretmekle suçlanıp bir dönem hapis yatmıştır.

Enternasyonal çalınırken kadın, iç dünyasına döner ve geçmişte yaşadıklarını hatırlar. İlk aklına gelen, bir dönem ‘dışarıdan işçilere bilinç götürmek’ olarak nitelediği işçi toplantıları olur. Kadın işçilere Enternasyonal Marşı’nın Türkçesini öğretmeye çalışmış, artı değer ne olduğunu anlatmıştır. Ardından, pek çok ülkede büyük işçi yürüyüşlerine katıldığı zaman tüm halkın tek bir ağızdan Enternasyonal Marşı’nı söylediğini hatırlar. Daha sonra, 1990 yılının bir ekim günü parçalanmakta olan Berlin Duvarı boyunca yürüyüşe çıktığını hatırlar. Bu yolculuğunda, duvarın kısa bir panoramasını yaptığını görürüz. Bu hayal-hakikat karışımı bir anlatıdır:

“ Kapının mermer sütunlarından birine dayanıp gözlerimi kapadım. İşçiler, ellerinde kızıl bayraklarla, Enternasyonal’i söyleyerek Unter der Linden’den akmaya başladılar. Sonra Spartakistler geldi. Kanlar içindeydiler, yaralıydılar. Sonra 1930’larda, 1945’te başkaları da Enternasyonal söyleyerek geçti Brandenburg kapısının altından. Sonra duvar örüldü, kapılar kapandı, dikenli teller gerildi. Şehir, ortasından bıçaklandı. Duvarı aşmak isteyenlere “hain” dedik. Neden? Neden duvarlar ördük, dikenli teller gerdik? Bu engelleri aşmak isteyenleri neden vurduk? Vurulduklarında neden görmezlikten, duymazlıktan geldik? Ellerinizi kızıl bayraklarla bu kapının altından Enternasyonal’i söyleyerek geçenler daha güzel, daha özgür bir dünya kurmak için çıkmışlardı yola. Neden başaramadık?” (s. 156)

Duvarın çevresinde sosyalizmin yıkılışının kanıtı olarak hatıra fotoğrafı çektirenler, hatıra olsun diye duvardan birilerinin çıkardığı ve küçüğü 1, büyüğü 2,5 marktan satılan parçalardan alanlar vardır. Kadın, bu görüntü karşısında şunları söylemektedir: *“Yüzyıllık hayaller; üç sosyalist kuşağın umutları, inançları, yaşamları; milyonların hayatlarıyla ödedikleri bedel, bu kadar ucuzlamıştı.” (s.156)*

Genç yazar, işkencede, Enternasyonal’i mırıldandığını söyler. Bunun üzerine asıl kadın, yaşadığı işkenceleri hatırlar. Ankara kalesinin karşısında, asker mutfağından bozma bir gözaltı koğuşunda kalmıştır. Plakaları gizlenmiş siyah arabalar gelip tutukluları alıp gitmektedir. Nereye gidildiğini kimse bilmemektedir. Bir gün asıl kadın da bu siyah arabalardan birine bindirilir, gözleri bağlanarak şehir dışında bir yere götürülür. Çok basamaklı bir bodrum katında boş bir hücreye götürülür ve gözleri açılır. Bu hücrede tepeden sallanan sönük ışıklı bir lamba, lambanın altında bir sandalye, sandalyenin karşısında bir masa, masanın üzerinde bir daktilo, duvarlarda işkence aleti olduğu ilk bakışta anlaşılan ve korku yaratmak maksadı ile düzenlenmiş bir takım alet edevat vardır.

Daktilonun başında yaşlı, zayıf, kederli bakışları olan bir adam oturmaktadır. Daha sonra işkence yapan şahıslar gelir. İşkence öncesini ve sonrasını kadın şöyle anlatmaktadır:

“Tam o sırada içeri giriyorlar. Elllerinde kalın dosyalar, ince çubuklar ve elektrik kabloları var. Dehşet içinde, bağırarak, kaçmak, bir fare olup deliklere sığınmak istiyor. Sonraki günlerde, her şey bitip, külçe halinde koğuşa atıldığı zaman, işkencenin en müthiş ânının, çırılçıplak soyulduğunuz, üzerinize soğuk sular boşaltıldığı, elektrik verildiği veya Filistin askısına asıldığınız dakikalar, saatler değil, hazırlıkları izlediğiniz anlar olduğunu anlıyor; acı duyma ve ölüm korkusunun acının ve ölümün kendisinden daha müthiş olduğunu öğreniyor.

Sandalyeye oturmasını söylüyorlar. Kollarını sandalyenin arkasına bağlıyorlar. İşkence hakkında okuduklarını, duyduklarını, dinlediklerini hatırlıyor. Güzel bir şeyler düşünmeye çalışıyor. Gözünün önüne bir(s.158) yol getiriyor. Bir Ege yolu. Bir yanı zeytinlik, bir yanı bembeyaz çakılları yalayan deniz. Sular önce çakılları örtüyor, sonra usulca çekiliyor. Çakılların üstünde ıslak, parlak bir iz kalıyor. Sonra acı ve utanç bütün resimleri, bütün hayalleri kan rengine boyuyor. Avazı çıktığı kadar bağırıyor. Küfürler, hoyratlıklar, edepsizlikler ya da “Hadi kızım, söyle de kurtul”lar arasında akım vermeyi, örselemeyi bir an durdurdıklarında, acı tıpkı çakıl taşlarını yalayan minik dalgalar gibi usul usul çekilirken yine o yola, o denize dönüyor. Bilinci bulanmaya başladığında artık ne söylediklerini, ne istediklerini seçemez, acıyı hissetmez olduğunda hatırladığı tek şey; pıhtılaşmış kan rengi suyla dolu bir kuyuyla bembeyaz çakılları yalayan billur renkli bir su arasında, sonsuz, biteviye bir gidiş geliş...” (s. 159)

Kadın, bu dönem partide sanıldığı kadar önemli bir yerde görev yapmamaktadır, daha çok legalde çalışmaktadır.

Bu işkencelerden on yıl sonra, kadın partide daha önemli yerlere gelmiş, kolluk güçlerinin bağlantılarını tam çözemediklerini, sadece legal alanla ilgili bilgi sahibi olduklarını anlamıştır. İlk sorgusundan on yıl sonra sorguya alındığında, kadını konuşturmak için koz olarak çocuğunu kullanırlar. Çocuğun, anneannesinin yanından alınıp rehin tutulacağı tehdidinde bulunurlar fakat bu tehdit işe yaramayınca, kadının bir şey bilmediğine kanaat getirirler. Sendikanın işçi eğitimlerinde, işçilere Enternasyonal’i öğretip öğretmediğini sorduklarında, kadın öğrettiğini, bunun yasalarda geçen bir suç olmadığını söyleyerek marşı okumaya başlar. Bunun üzerine sorgu memurları onu tokatlar. Bu tokat, kadında bir ferahlama, kurtuluş duygusu oluşturur. Ardından işçilere Enternasyonal’i öğretmek suçlamasıyla bir dönem ceza evinde kalır.

Kadın, -geçmiş dönemlerinde- marşta söylendiği gibi; yapılan kavganın son kavgası, ‘ütopya’nın bilimsel bir gerçeklik, görevlerinin tarihin ileri akışını hızlandırmak olduğuna ve işçi sınıfının köhnemiş düzeni yıkacak güçte olduğuna inanmaktadır. Bununla beraber

bazı dönemler, pek çok sorunun cevapsız kaldığını da düşünmüştür. Örgütlerin sert, duyarsız, aşırı disiplinleri içerisinde kafasına takılan bu soruları soramamakta, tartışmamaktadır. Bazı mutlak doğrular vardır ve kadın bu mutlak doğrulardan kimi zaman kuşku duymaktadır. Daha sonra da kuşkulara kapılmış olmaktan pişmanlık duymakta, kendi ‘imanını’ sorgulamaktadır. Yapılan hataların, işlenen suçların ve cinayetlerin inançlarını korumak için iyi niyetle yapılmış olduğuna inanmaktadır. Duvar yıkılana kadar herkes böyle düşünmüştür. Duvar yıkıldıktan sonra büyü bozulmuştur. “*Büyü, duvarın yıkılışıyla birlikte bozuldu. Herkes bir ağızdan ‘Kral çıplak!’ diye bağırmaya başladı. Orta yerde, neye inanacağımızı bilmeden, zırhsız, korumasız, güçsüz, öylece kalıverdik.*”(s.161)

Enternasyonal bittiğinde, genç yazar, kurtuluşa inanmadığını söyler. Kadın ise yaşananların boşa olup olmadığını sorar. Genç yazara göre; yaşanan her şeyin sadece yaşandığı o an anlamı vardır, üzerinde düşünüldüğünde anlamını yitirmektedir.

Bu sözlerden sonra kadın ve genç yazar göz göze gelirler, ikisi de ağlamaktadır. Etraflarındaki insanlar hiçbir şeyin farkına varmamıştır. Ne Enternasyonal’in çalındığını duymuşlar ne de bu iki kadının ağladığını fark etmişlerdir. Bu durum, kadında uğruna hapis yattığı Enternasyonal Marşı’nın bir sahil kasabasında çalan hüznü bir türkü haline geldiğini düşünmesine neden olmuştur.

Duvar yıkıldığında Berlin’de olan asıl kadın, Almanya ve Rusya’da bulunan sosyalist kesimin neler yaşadığını anlatmaktadır. Önce bir şaşkınlık yaşanmıştır. Bu şaşkınlığı, kuşku, korku ve çözülme izlemiştir.

“Çözülmeyi, dağılmayı, çöküşü yaşadım. Çöken sistemin bütün yanlışları, suçları, cinayetleri üstümüze yükleniyordu. Bir zamanlar onur ve gururla taşıdığımız kimliklerimizden utanç duymamız için her şey yapılıyordu. Sonra inkâr fırtınası başladı. İnsanlar, insanlarımız, o güne kadar savunup inandıkları, uğruna yaşayıp uğruna ölmeyi göze aldıkları ne varsa hepsini inkâr etmeye başladılar. Sorgulamaya bile gerek görmeden, kimliklerini yok ederek, adeta intihar eder gibi, tüm doğrularına yanlış dediler. Ve bunu ne kadar acımasız ne kadar acıtarak yaparlarsa, kendilerini o kadar arınmış hissettiler.” (s. 138)

Berlin Duvarı’nın yıkılması ile siyasî inançları büyük darbe alır. Yaşadığı yıkımla geçmişini sorgulamaya başlayan kadın, kurmaya çalıştıkları düzenin yanlış olduğunu düşünmez. Ona göre yanlış olan uyguladıkları yöntemdir. Güzel ve iyi olan amaca kötü araçlarla ulaşamayacağını, zorlamayla tarihin değiştirilemeyeceğini, yüzlerce yıla

yayılması gereken sürecin yetmiş yıla sığdırılamayacağını ve insanlığın gelişiminin mutlak olarak kurtuluşa gitmesi gerekmediğini düşünmektedir.

Kadını yaralayan konulardan biri de Berlin Duvarı çöktükten sonra başlayan dağılma ve inkâr sürecidir. Çünkü sonu kötü de bitse kurmaya çalıştıkları düzenin iyi ve namuslu olduğuna inanmaktadır.

Asıl kadın, ülkelerine döndükten sonra çocukluk arkadaşlarından birinin cenazesinde diğer arkadaşları ile bir araya gelir. Çocukluk arkadaşları ile yapılan sohbetlerde kadının, evlendikten ve çocuğu doğduktan sonraki tutukluluk ve ülkesindeki kısa süreli kaçaklık dönemi ile ilgili bazı bilgiler verilir. Kadın, tutuklanmadan önce, ortalarda görünmemesi gerekirken tutkularına yenilerek ve bir yandan da yakalanması durumunda konuşmayacağına güvenerek kocası ile buluşmaya gider. Yolda çocukluk arkadaşlarından biri ile karşılaşır ama kadını tanımazdan gelir. Bu olaydan bir süre sonra yakalanır. Sorguda konuşmaz. Kadının ilk tutukluluk halinden sonra mahkemenin aldığı ‘ara tahliye’ kararı ile serbest kaldığı dönem kocası, örgütün aldığı karara göre yurtdışına çıkarılmıştır. Mahkemenin sonunda mahkûmiyet kararının çıkma ihtimali olmasından dolayı kendisi de hapisanede yaşadıklarını tekrar yaşamamak için yurtdışına çıkar. Kadın bu dönem, yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen, inançlı, kararlı ve umutludur.

Romanın kahramanı, arkadaşlarına yaşadıkları ile ilgili neler düşündüğünü; kendisini ayıplama, acıma durumlarının olup olmadığını; uzak kaldıkları süre zarfında onlar için ne ifade ettiğini sorar. Arkadaşlarından biri, kendisinin de içinde bulunduğu arkadaş grubunun, kahramanın seçtiği yolda mutlu olduğunu düşündüklerini söyler. Tüm bu dönem içinde kadına karşı sevgilerinde bir değişme olmamıştır. Onu, hayatlarına renk katan bir fark olarak görmüşlerdir. Arkadaşı, yaşadığı sıkıntıların bitip bitmediğini sorar. Romanın kahramanı sıkıntılarının bittiğini, yaşadıklarından pişman olmadığını, bazı ayrıntıları değiştirerek baştan yaşayabileceğini söyler. Fakat hayatında değiştireceği ayrıntıların ne olduğunu bilememektedir. Yaşadığı aşklar mı, verdiği mücadele mi yoksa çocuğunu mu ayrıntı olarak gördüğünü bilememektedir.

Asıl kadın, kendisi için ise “*Ben; boyalı kuş, aykırı olan, işte ben de sonunda yuvaya döndüm.*” (s.69) demektedir.

Yaşadıkları ile diğer arkadaşlarından farklı olduğunu bilmekten rahatsızlık duyar gibidir. Kendisi için kullandığı ‘boyalı kuş’ ibaresinden bunu anlamak mümkündür.

Kadınlar mahallelerinde oturan bir aile hakkında konuşurlar. Bu ailenin babası, düşüncelerinden dolayı akademideki görevinden kovulan bir ressamdır. Babanın pek ortada görünmemesi ve hakkında çıkan komünist söylentilerine bir de büyük kızın erkek arkadaşlarını evlerine getiriyor olması eklenince mahalleli, çocuklarını bu ailenin kızları ile görüştürmek istememiştir. Romanın kahramanı, kendisinin de komünist olduğunu, üstelik bunun o ailede olduğu gibi bir ihtimal değil gerçek olduğunu söylemesi üzerine arkadaşları birlikte büyüdükleri, kendisini çok iyi tanıdıkları için bu durumun farklı olduğunu söylerler.

Kahramanın bu noktada yaptığı yorum, bize bir orta sınıf profili çıkarmaktadır. Kendi hayatını idame etmeyi başaran, ne eksiği olan ne fazlaya ihtiyaç duyan ve her zaman elindekilerle yetinmeye çalışan orta sınıf insanların, kendisinden farklı olana duydukları tepki aslında bir tip özelliği göstermektedir. *‘Alem ne der’* cümlesinde gizli bir korku; farklı olma korkusu, edindikleri çevreden dışlanma korkusu vardır. Farklı olana yaklaşmak demek; garantici, kendini her zaman emniyete almaya çalışan bu insanların sığınak gibi kendilerini gizledikleri çevrelerinin sarsılması demektir. Buna engel olmak için ise farklı olana dışlamaktadırlar.

Romanın kahramanı ise geçmişe yeniden dönmek, her şeyi yeniden yaşamak istemektedir. Pişman olmadığını, geçmişe dönüp her şeyi daha bilinçli yaşamak istediğini söylemektedir. Hayatın anlamının kendisinden başka bir şey olmadığını öğrenmiştir. Önemli olanın yaşadığı an olduğunu, o anda hissettiklerinin tadını çıkarmak gerektiğini anladığını söylemektedir.

“ Artık hayattan çok şey istememek gerektiğini biliyorum. Önemli olanın, yaşanan anın güzelliği, yaşanan duygunun yoğunluğu olduğunu öğrendim. Hayatın anlamının, belki de tek anlamının yaşamak olduğunu; ona yüklediğimiz bütün diğer amaçların, anlamların aldatmaca, yanılsama, gereksiz süs olduğunu öğrendim.” (s. 74)

Asıl kadın, yaşadıklarından pişman olmadığını romanın son bölümünde yine vurgulamaktadır. Evinden ayrıldıktan sonra yerleştiği adadaki köpeği Maço ile dertleştiği zamanlarda yeniden başlamak gibi bir şansı olsa aynı yollardan yürüyeceğini söylemektedir. Ancak yine bir ikilem yaşamakta, bu fikrini de sorgulamaktadır. Yaşadığı çağın ‘bütün iyi ve namuslu insanları’nın aynı yollardan yürüdüğünü söylemekte, ardından bu ‘iyi ve namuslu’ kavramlarını sorgulamaktadır.

“Yeniden başlamak gerekseydi, yine aynı yollardan yürürdüm,’ diyorum ona. ‘Çağımızın bütün iyi ve namuslu insanları bu yollardan yürüdü.’

Sonra, ‘iyi’ ve ‘namuslu’ ne demek, diye soruyorum kendime. Bu söziin ne kadarının edebiyat, ne kadarının gurur ve inat, ne kadarının gerçek olduğunu bilmiyorum. Çırılçıplak soyunup kendi karşıma geçtiğimde bile, kendimden bir şeyler gizlediğimi seziyorum.” (s. 222)

Yaşadıklarında yanlış olan; düşünceleri, ‘ütopya’ları, değerleri ve inançları değildir. Yanlış olan, ‘insan hayatının anlamı ve doğru olan yaşam tarzı nedir?’ sorusuna verdikleri cevabın yetersiz olduğunu yenildikten sonra anlamış olmalarıdır.

Asıl kadının en yakın arkadaşı, ölen arkadaşlarının sadece psikolojik sorunları olmadığını, onu intihara sürükleyen başka durumlar olduğunu söyler. Ölen kadının oğlu, bir siyasî örgüte girmiştir. Kadın, oğlunu korumak için bazı ilişkiler kurmuş, işinden ayrılmış, sürekli yer değiştirmeye başlamıştır. En son Anadolu’da küçük bir kasabada kendini bir trenin altına atarak intihar etmiştir. Ölen kadının oğlunun girdiği örgütün siyasî bir örgüt olduğunu yine asıl kadının arkadaşının “*Orada ne işi vardı, araştıran olmadı. Sen o çevreleri tanırsın. Belki bir şeyler öğrenebilirsin.*” (s.74) sözlerinden anlamaktayız.

Asıl kadın, bu bilgilerin ardından arkadaşının birkaç gün önce kendini aradığını, görüşmek istediğini hatırlar. O gün işi olduğu için görüşmeyi hafta sonuna ertelemiştir. Yeni taşınmış olmasına, telefonunu yeni bağlatmış olmasına rağmen arkadaşının, numarasını nereden bulduğuna şaşırmıştır. Fakat işini bırakıp buluşmaya gitmemiştir. Arkadaşının ölümünden sonra ise insan ilişkilerinin ertelenmeye gelmeyeceğini anlamıştır. Suçluluk duymuş, bu da pişmanlığa dönüşmüştür. Her şeye rağmen arkadaşının, oğlunun ardından, onu kurtarmak için dahi olsa siyasî bir ilişki kurmasına şaşırmıştır. Burada da yine kendisini ‘Sülün Sokak’ın kızlarından ayırdığını görmekteyiz. “*Biz, Sülün sokağın orta sınıf ailelerinin, ‘Az piyano, az lisan, hariciyecı koca’ ilke ve umuduyla iyi yetiştirilmeye çalışılan kızlarıydık. Hadi ben neyse de, onun bile bu ilkeye ihanet edeceğini nereden bilirdik.*” (s. 75) Bu cümle roman kahramanını, çocukluk arkadaşları ile buluşturan ölü arkadaş hakkında bazı ipuçları vermektedir. Kahramanın arkadaşı, aykırılığa düşmesi en son düşünülecek kişidir. Fakat hayat, onu diğer arkadaşlarının asla ihtimal veremeyeceği bir noktaya getirmiştir.

Aynı romanda yer alan Ela, siyasette başladığında asıl kadınla aynı fraksiyondadır ancak daha sonra çizgileri değişmiştir.

Ela, bulunduğu ortamda yüksek sesli kahkahalarına rağmen çevresine hüznü yayan bir genç kızdır. Asıl kadın, Türkiye’ye dönüşünden sonra Ela’nın evine gider. Ela değişmiştir; yüzü sarı, bakışları fersiz, yorgun, bıkkın, ürkektir. Ela; sır tutmayı bilen,

hayata pozitif bakabilen, en kötü zamanlarda dahi kendisine eğlence çıkarabilen bir kadındır ancak kocasının işkencede ölümü, yaptığı siyasetten dolayı kaçak hayatı yaşaması, memleketine geri dönüşleri ve sakat kalmasına neden olan olayın ardından neşesini kaybetmiş, hayatı yaşamak yerine sürdürmeyi seçmiştir.

Ela'nın ölen eşi de Ela ve asıl kadın gibi siyasetin içindendir. Asıl kadının siyasi nedenlerden hapis yattığı bir dönem Ela, gece sokağa çıkma yasağını beş dakika ihlal etmesi nedeni ile gözaltına alınmıştır. Eşi, yaptığı siyaset nedeni ile kolluk güçleri tarafından iyi bilinmektedir. Eşinin soyadı mimli olduğu için Ela, bu kısa süreli ihlal affedilmeyerek tutuklanmış, o sıra tutuklu olan asıl kadının yatmakta olduğu koğuşa getirilmiştir.

Ela, anlatılmadığı için bilmediğimiz bir nedenle sakat kalmıştır. Bu onu çok etkilemiştir. Asıl kadının “*Yazabiliyor musun bari?*” (s. 90) sorusundan Ela'nın geçmiş dönemlerinde yazılar yazdığını anlamaktayız. Ela'nın cevabı ise onun psikolojisini tam olarak ortaya koymaktadır: “*Yazamıyorum. Yazacak bir şeyim de yok zaten. İçim boş. Sıcak kumları, güneşi ve ılık denizleri özliyorum sadece*” (s. 90)

Asıl kadın, Ela ile arkadaşlıklarının önceki dönemlerinde her türlü sırrını paylaşmıştır ancak geri dönüşünden sonra ilk buluşmalarında Ela ile konuşmaktan kaçmaya çalışmıştır. Aralarında kendisinin de anlayamadığı bir uzaklık oluşmuştur. Biriyile randevusu olduğunu söylediğinde Ela, bunu anlayışla karşılamış, randevusu olmasa dahi kendisini zorlamamasını, dönüşünün ilk dönemlerinde aynı güçlükleri kendisinin de yaşadığını, konuşmak için kendini hazır hissettiğinde onu beklediğini söylemiştir. Asıl kadın teşekkür ederek arkadaşından ayrılmıştır. Bu konuşmalarla Ela'nın bir dönem siyasi kaçak olduğunu anlarız. “*AŞKTAN VE DEVRİMDEN KONUŞURDUK*” (s. 134) adlı bölümde bu iki kadının bir kez daha bir araya geldiğini görüyoruz.

Daha önce ziyaretine gittiği, eski dostu Ela ile istediği şekilde iletişim kuramayan kadın, geçmişi ile hesaplaşmasını büyük oranda bitirince Ela ile görüşmeye karar verir. Ela'nın evi kurtarılmış bölge gibidir, zamanın yıpratıcılığına rağmen pek çok nesne olduğu gibi kalmış ya da ufak değişimler geçirmiştir.

“*Tavan arasındaki küçük kattaki basık tavanlı loş oda, her zamanki gibi dağınık. Yerlerde kitaplar, yarım bırakılmış kahve fincanları, birkaç nefes çekilip tablaya bastırılmış sigaralar. Dağınıklığın garip düzeni. Zarif bir derbederlik. “Gördüğün gibi işte, yine başladığımız noktadayız.” “Ama hep sarmalın bir üst basamağında.”*” (s. 88)

Evin genel durumu gibi eşyalar da değişmemiştir. Önceleri kullandığı minderlerin yıpranan yüzü değişmiştir. Minderin eski yüzü ciddi; yeni yüzü ise güllü, yapraklı desenlere sahiptir. Bu değişim için asıl kadının yaptığı *“ikinci gençliğini yaşayan rüküş ama sevimli bir kadın”* (s.1 34) benzetmesi oldukça manidardır. Asıl kadın için de bunu söylemek mümkündür. Geçmiş dönemlerinde daha ciddi, daha büyük konular üzerine yaşamış; şimdi geçmişi ile hesaplaşmış ve sonunda yeni bir başlangıca hazırlanmakta, bir anlamda ‘ikinci gençliğine’, yaşayamadığı huzur ortamına kavuşmaya çalışmaktadır. Kadın, geçmiş dönemlerde yaptığı gibi kuruyemiş paketi ve Konyak alarak Ela’nın yanına gider.

Romanın başından sonuna asıl kadınla yüz yüze gelen ve onun hâl zamandaki görünümü ve tavırları ile ilgili bilgi veren tek kişi Ela’dır.

Ela’nın anlatımına göre; kadın, yirmi yıl önce hızlı tempoda koşturmaktadır. Sürekli bir görevi vardır, aynı zamanda çalışmaktadır. Koşturmacalarından yorulduğunda Ela’ya gelmektedir. Her zaman aynı ritüeller yaşanmıştır. Çerez ve konyak alarak arkadaşına giden kadın aynı minder üzerine oturup bir yandan sohbet ederken bir yandan -en belirgin özelliği olan- uzun sarı saçlarını örmektedir. Yorgun ve kederli olduğu zamanlarda dudağının kenarında *‘yorgunluğumun barometresi’* dediği bir çizgi oluşmaktadır.

Romanın asıl kahramanı, yıllar önce Ela’nın odasında aralarında geçen bir sohbet ile bu dönemi şöyle hatırlar. Kahraman, *“toplantıdan toplantıya, mitingden greve, partiden gazeteye koşarken”* (s. 90) kendisini Ela’nın odasında bulmuştur. Yaşadığı yoğun siyasî hayatından yakınmış hatta ağlamıştır. Hıçkırarak ağladığı, şikâyet ettiği şeylerden aslında zevk aldığını “eylem kadını” rolü oynadığını fark etmiş, utanmıştır. Bu dönem Ela, tam bir boşluk yaşamaktadır. Asıl kadın, siyasî sorumlulukları ve koşturmacaları arasında kendisine ve sevgilisine bir gün dahi ayıramamaktan dem vurmaktadır. Özel hayatı kalmadığına ağlamaktadır. Ela ise yaşadığı hayattan beş-on ayrı özel hayat çıkarılabileceğini, hiç birinin de işe yarar olmadığını söylemiştir.

Ela, asıl kadının bir karşıt karakteridir. Asıl kadının siyasetteki görevleri nedeni ile kendisine vakit ayıramamaktan şikâyet ettiği dönemlerde Ela, hayatına yön verememekten dem vurmakta; siyasî düşüncelerini sorguladığı dönemde ise Ela’nın büyük bir inançla geçmişine sahip çıktığı görülmektedir.

Ela, kadının fiziksel özelliklerini bize aktarmaktadır. Uzun sarı saçları aynıdır. *“Dudağının kenarındaki çizgi, artık tek değil; yüzünde derin çizgiler oluşmuş. Pırıl pırıl*

gözlerindeki bakış da değişmiş. Buğulu, kederli, tuhaf; yaralı bir geyiğin, kaderine teslim olmuş bakışı...” (s. 135) vardır.

Ela, kadının sürgünde yaşadığı dönemlerde yazdığı bazı yazıları takip etmiştir. Ela, bu dönemlerde ülkesindedir ve burada yaşayanların da sürgündekiler kadar sıkıntı çektiklerini söylemektedir.

Ela, bu dönem sosyalist fikir mücadelesi veren çevreyi tasnif etmektedir. Bu tasnife göre; bu çevredekilerin kimi sürgüne gitmiş, kimi hapse girmiş, kimi de ölmüştür. Romanın asıl kadını bu gruplardan sürgün olanı temsil etmektedir. Ela, hapse girip çıkmış olan gruba girerken; Ela'nın kocası da bu dönem ölenlerin romandaki temsilcisidir. Söz Ela'nın ölen kocasına geldiğinde kadın, konuşmak istemediğini söyler ve eski günlerdeki gibi sadece kendilerinden bahsetmelerini ister. Ela ise bu noktada eski günlerdeki gibi olmanın olanaksız olduğunu, yaşananların herkesi mutlak surette ve geri dönülmez şekilde değiştirdiğini şu sözlerle anlatır:

“ Eski günlerdeki gibi olamayız. Artık hiçbir şey eskisi gibi değil. Bunu sen de yaşayarak göreceksin. Hiçbir zaman da eskisi gibi olmayacak, anlayacaksın. Eskiden, bu kanepeye böyle karşılıklı oturduğumuz zaman, aşk ve devrimden konuşurduk, hatırla. Yirmi beş yaşındaydık, otuz yaşındaydık. Aşkı ve devrimi, dolu dolu ve kalabalık yaşardık.. Uğruna her şeyi göze aldığımız bir amacımız, haklı bir kavgamız vardı. Bu yüzden güzel insanlardık biz, üstün insanlardık, kendimizle barıştık. Kocamın ölüm haberi geldiğinde, eski günlerin bittiğini anladım. Tıpkı kalın bir kitabı bir daha açmamak üzere kapar gibi.” (s. 137)

Romanın asıl kadını ve Ela'nın geçmiş dönemdeki düşünce, inanış ve tavırlarını şöyle özetleyebiliriz. Çok okuyan, tartışan, sadece kendi yerellerinde değil dünyadaki sosyalist hareketleri uzun zaman araştıran; devrime ulaşmayı mutlak sonuç olarak gören, bu uğurda verdikleri mücadeleler nedeni ile kendilerini seçilmiş, özel insan addeden; bilimden yana olmalarına rağmen âdeta ‘devrim dininin müritleri’ olan karakterlerdir. Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile büyük hezimet yaşarlar.

Ela, kadına geçmişini inkâr edip etmediğini sorar. Asıl kadın, inkâr etmekten kasıt karşı safa geçmekse, bunun mümkün olmadığını söyler. Bu ahlâkî olmanın dışında karşı tarafın daha acımasız, namussuz ve çirkin olduğunu bilmekten kaynaklanmaktadır. Duvarın yıkıldığı ilk dönemlerde, çevresindeki arkadaşları, dostları bir dönem gururla, ‘üstünlük belgesi’ olarak taşıdıkları rozetleri, bayrakları saklamaya, parçalamaya başlamıştır. Asıl kadın bu durum karşısında ahlâkî tutarlılığın intihar etmeyi gerektirdiğine

inanmıştır. Asıl kadının verdiği bilgiye göre, bu dönem intiharlar önceleri Doğu Almanya’da yaygınlaşmaya başlamış, daha sonra Batı Almanya’ya da sıçramıştır.

Ela’da bize bu dönemde Türkiye’nin durumunu aktarmaktadır. Türkiye’de süreç daha yavaş ilerlemiştir. Çözülme ve dağılmalar daha sinsice yaşanmıştır. Bir yanda fikirlerinden dönenler, bir yanda yaşananları yok sayıp söylemlerini hiç değiştirmeden devam ettirenler, bir yanda da Ela’nın kendisini de içine soktuğu yaşananlara şaşkınlıkla bakanlar olmuştur.

Kadın, şaşkınlık dönemini atlattıktan sonra, yaşadıklarını sorgulamaya başladığını söylediğinde Ela endişelenir. Kadın yanlış ve doğrunun ne olduğunu sorgulamaktadır. Geçmişte kaldığını kabul ettiği ‘ütopya’nın güzel ve namuslu olduğunu düşünmektedir. Geçmişte siyasî boyutta sorgulamalar yaparken şimdi felsefî boyutta sorgulamalarda bulunduğunu söylemektedir. Geçmişte, tarihe ve insanlığa müdahale edebilecek güçte olduğunu düşünürken artık olaylara seyirci kalmakta ve bundan dolayı acı çekmektedir. Kadın, Berlin Duvarı’nın yıkılışından sonra dahi ütopyaya; “tabuları” sorgulayarak, hataları düzelterek yaklaşılabileceğine, yeni bir dünya kurulabileceğine inanmıştır.

Ela, bu açıklamalardan sonra kadından, değişmediğini söylemesini ister. Değişmemesi durumunda arkadaşını eskisi kadar çok sevebilecektir. Kocasının ölümünün bir hiç uğruna olmadığına inanabilmek için buna ihtiyaç duymaktadır. Kocas, örgütünün ya da arkadaşlarının ismini vermediği için işkencede ölmüştür. Ela, kocasının ölümünün boş yere olup olmadığını sorar. Kadın ise inandığı uğurda ve kendisi ile barışık olarak ölen bu adamın dönemin kahramanlarından biri olduğuna inanmaktadır. Bu açıklamada, dikkat çeken nokta ise inandığı uğurda ölmenin, kendisi ile barışık ölmekle bütünleştirmiş olmasıdır. Romanın asıl kadınının, yaşadıklarına bir tepki koyamaması ve düşüncelerinin sarsılması nedeni ile kendisiyle barışık olamadığını söyleyebiliriz. Geçmiş ile hesaplaşmasındaki amacı da yine bu barışıklığı sağlamaktır.

Ela, kocasını insan yanıyla, değerleriyle ve tutarlılığı ile sevmiştir ve şimdi de inkâr etmediği, çözülmediği ve inandığı uğurda öldüğü için sevdiğini söylemektedir. Bu değerlerin artık başka bir çağın değerleri olarak görüldüğüne, bu fikirle yaşayanların çocuklarının dahi bu değerleri ‘nostaljik’ görüp paylaşmadıklarına inanmaktadır. Genç neslin sürdürdüğü siyaseti yanlış bulmakta, bu siyaset anlayışı nedeni ile gençlere inanmamaktadır. Aslında kendi kızını kastetmektedir.

Ela, sözü kızına getirir. Kızı babasına benzemektedir. Babası gibi dirençli, inatçıdır fakat başka bir dünyaya aittir. Babasının ölümünden sonra ondan hiç bahsetmeyen kız, her şeyi anlayacak çağa geldiğinde de babasının ölümü hakkında ayrıntılı bilgi almaya gerek duymamıştır. Babasını ve babasının uğrunda öldüğü düşünceleri, değerleri yok saymıştır.

Ela'nın kızı müzikle ilgilenmekte; arkadaşları ile gezmekte; yazları çevreci örgütlerle koylarda, ormanlarda çöp toplamaya gitmektedir. Reklamcı ya da moda desinatörü olmayı istemektedir. Ela, kızının bu durumundan keder duymaktan öte kırgın ve öfkeli.

Sohbet sırasında Ela'nın kızı gelir. Kız, asıl kadını hiçbir açıklama yapılmadan uzun sarı saçlarından tanır. Kızın görüntüsü iki kadın için de oldukça farklıdır. *“Mor ve yeşile boyanmış saçları, siyah deriden kısa eteği, uzun güzel bacaklarını büsbütün ortaya çıkaran siyah çorapları ve aynı siyahlıkta güzel gözleriyle bir gençlik dergisinden fırlamış gerçeküstü bir yaratık gibi.”* (s. 148)dir. Asıl kadın, bu görüntüyü çok beğenir. Kızın, saatlerdir konuşulanları anlamsız, yapay, hayattan kopuk bir melodrama dönüştürdüğünü söyler. Ela ise bu görüntüden çok rahatsız olmaktadır.

Kız, iki arkadaşın sohbetini bölmek istemez. Kısa bir sohbetten sonra aralarından ayrılmak ister. Kendisi gelmeden önce annesi ve arkadaşının neler konuştuğunu sorar. Cevabı geçiştirerek akşam çevrecilerle feministlerin ortak bir toplantısı olduğunu ve oraya gideceğini, geç geleceğini söyler. Asıl kadın, kıza aşka ve devrime inanıp inanmadıklarını sorar. Kızın verdiği cevap genç kuşağın geçmişle ilgili düşüncelerini, yeni dönem sosyal ve siyasal yaşamı anlatır gibidir. Asıl kadının, Berlin Duvarı'nın yıkılışından etkilenmeleri nedeni ile yenilikleri göremiyor olmalarını söylemesi üzerine, kızın yaptığı yorum da yine iki kuşak arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır.

“ ‘Bu da nereden çıktı! Garanti, annem bizleri böyle anlatmıştır. Ama yanlış işte. Aşkı bir yana bırakalım, devrim deyince siz ne anlıyorsunuz? Bir sınıfın bir başka sınıfı... falan filan... Bakın şu değişen dünyaya! Yaşananlar, yaşadıklarımız devrimin ta kendisi değil mi? İnsanın, kişinin, bireyin her türlü baskıdan, korkudan kurtulmasını savunmak, bunun savaşını vermek devrim değil mi? Mutlaka ağdalı sözler söylemek, ölmek, öldürmek mi gerekiyor devrimci olmak için. Benim şu saçlarım, şu kılığım, bu gece buluşacağım arkadaşlarım, yarınki barış gösterimiz, bu mahalleyi çöpten temizleme ve yeşillendirme komitemiz, sokak kedilerini koruma derneğimiz, askeri elbise giymeyi reddettiği için tutuklanan arkadaşımızla dayanışma eylemimiz, sonra sabahlara kadar diskoda dans etmemiz, bütün bunlar devrimin parçası değilse nedir?’

‘Haklısın,’ diyor yavaşça. ‘Yirminci yüzyıl sona ermek üzere. Yeni bir çağ açılacak. Belki devrim çoktan başladı sürüyor da bizler farkında değiliz. Üzerimize öyle bir duvar yıkıldı ki, olup biteni anlayamamamızı hoş gör.’

'O duvar bizi hiç ilgilendirmiyor. Berlin Duvarı'ndan söz ediyorsanız, ikisi de insanları ezen iki erk odağının insanlara karşı işlediği büyük bir suçtan ibaretti. Özgürlükleri yok ederek özgür bir dünya kurabileceğinize nasıl inandınız? Aslında, duvarın yıkılışına sevinmeniz, bayram etmeniz gerekiyordu, yas tutmak değil.' ” (s. 149-150)

Genç kız, daha önce asıl kadının, arkadaşına söylediği bir çıkarımı tekrarlamakta, iyi bir amaca kötü bir araçla ulaşamayacağını söylemektedir. Genç kız, saygılı bir tavır sergiler. Kendilerine haksızlık edildiğini düşünmektedir. Bir önceki kuşak aşktan ve devrimden konuşmuştur, onlar ise bu aşk ve devrimin çocuklarıdır.

Ela'nın kızı, Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra oluşan yeni siyasî anlayışın bir temsilcisidir. Görünüşüyle, katıldığı eylemlerle, çevresindeki insanlarla bir karşı duruş sergilediğine inanmaktadır. Özgürlüklerin kısıtlanmasıyla özgürlük getirmenin mümkün olmadığını düşünmekte, Berlin Duvarı'nın yıkılmasına sevinmektedir. Asıl kadının tüm hayatını sorguladıktan sonra geldiği noktadadır.

Ölümünden dolayı suçladığı babasını ve onun siyasetini reddetmiş, yeni bir siyasî çevre edinmiştir.

Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı romanlarının başkahramanı olan Ülkü, ilk iki romanda ismi verilmeden anlatılan kahramanların daha net olarak ortaya konulmuş halidir demek mümkündür. Diğer romanlarda karşımıza çıkan *'geçmişini sorgulayan kadın tipi'* bu romanda da Ülkü ile hayat bulmaktadır.

Öğretmen bir aileden gelen, ekonomik şartlarının yetersizliği nedeni ile bir yandan çalışıp bir yandan okuluna devam eden Ülkü, İstanbul'da bir üniversitede okumaya başlar.

Ülkü, farkında olmasa da fakülteden Mehmet İliç onunla özellikle ilgilenmiş, zengin görüntüsü nedeni ile partilerine maddi olanaklar yaratacak potansiyele sahip görmüş ve örgütlemeye çalışmıştır. Mehmet ile Ülkü bir gün koridorda çarpışır. Mehmet'in elinde siyasî dergileri vardır ve Ülkü nezaketen dökülmesine neden olduğu dergilerden bir tane almak ister; Mehmet ise dergiyi parasız almasını, beğenirse kendisini dergiye abone edebileceğini söyler. Ertesi gün Ülkü yazıları okumuştur ve Mehmet'in yazılar hakkında konuşma teklifini kabul eder. Bir yandan da bu kaba çocukla neden konuştuğunu sorgulamaktadır. İki ihtimal gelir aklına ya kendisini burjuva olarak gören bu gençlere öyle olmadığını anlatmak ya da bu gençleri merak etmek. Ülkü, Mehmet'e öğretmen bir aileden geldiğini, okul harçlığını çıkarmak için özel dersler verdiğini anlatır. Mehmet'te ailesinin işçi olduğunu, tenezzül ederse evlerine gelip annesinin çayını içmesini söyler. Ülkü,

sonraki günlerde Mehmet ve arkadaşları ile daha çok görüşmeye başlar. Arın ile buluşmadığı zaman Mehmet ve arkadaşları ile görüşmektedir. Mehmet bir gün Arın'ı sorar. Ülkü, Arın'ın onların deyimi ile burjuvagillerden bir kompradorun oğlu olduğunu söyler. Nişanlısı değildir ama onun gibi bir şeydir. Mehmet, Arın'ın kendilerine yabancı olduğunu, Ülkü'yü yakından tanıdıkça ona da yabancı olduğunu düşündüğünü söyler. Tıpkı bir zaman sonra Arın'ın annesinin de söylediği gibi içtimaî mevkileri birbirine denk değildir.

Ülkü, ilk aşkı olan Arın Murat'ın aristokrat annesi tarafından oğlu ile olan ilişkileri konusunda uyarılır. Kadın oğlunun yüksek mevkilerde görev yapacak bir diplomat olmak üzere yetiştirildiğini ve evleneceği kızın da oğlunun içtimaî mevkiine uygun bir aileden gelmesi gerektiğini söyler. Ülkü, o zamana kadar Arın'ı ailesinden bağımsız olarak kabullendiğini fark eder. Fakat onun Arın ile evlenmek gibi bir tasarısı yoktur ve bu konuyu kadının, oğlu ile konuşması gerektiğini söyler.

Arın'ın annesi ile yaptıkları konuşmanın ardından Ülkü, Arın'ın annesinin söylediklerini düşünerek yürürken fakülteden tanıdığı Mehmet İliç'in söylediklerini hatırlar. Mehmet bir sınıf mücadelesinden bahsetmektedir. Ülkü, 1965 yılında Gümüşsuyu'nda ders verdiği bir evden çıktığında bir mitingle karşılaştığını hatırlar. Bu mitingde Türkiye İşçi Partisi adına Çetin Altan konuşmaktadır. Ülkü bu adamın konuşmalarından çok söylediklerine olan inancından etkilenmiştir. Bunları düşünerek yürürken Maçka civarında bir gurubun kaçtığını arkasından kasklı polislerin kovaladığını görür ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yine olay çıktığını anlar. Polisler kovaladıkları genci yakalamıştır ve döverek götürmektedir. Ülkü gibi pek çok insan, güzel şeyler olmasını isteyen bu gençlerin gördükleri muameleye duyarsız kalmıştır.

Daha önce Mehmet'e İTÜ'de yapılan bir boykotun nedenini sorduğunu ve Mehmet'in paralı eğitimin protesto edildiğini, açılan özel üniversiteler nedeni ile eğitimde fırsat eşitliğinin yok edilmeye çalışıldığını söylediğini hatırlar. Bu gençler hep dayak yiyen taraf olmaktadır ama sürekli de mücadele vermektedirler. Ülkü, Arın'ın bu gençler için öğrencilikle ilgisi olmayan serseriler, sanayi gelişse işçi olacak işsiz güçsüz insanlar dediğini hatırlar. Liseyi bitiren herkes kendisi gibi amacı olan gençlerle aynı üniversitelere gitmekte ve buna da fırsat eşitliği demektedirler. Tüm bu düşüncelerden sonra Ülkü durduğu yeri sorgular ve aslında kendisinin de bu genç insanlarla aynı yerde olması gerektiğini düşünür. Ülkü'nün siyasete yönelik düşüncelerini değiştiren, Arın'ın annesinin onu aşağılaması ve aralarındaki sınıf farkını vurgulaması olur.

Arın'ın annesi ile aralarında geçen konuşmadan sonraki gün Mehmet'le fakültede karşılaşılır. Mehmet, Ülkü'ye artık bulunduğu semtleri değiştirmesi gerektiğini; Nişantaşı, Teşvikiye gibi semtlerden Gültepe, Zeytinburnu, Haliç gibi yoksul semtlere inmesini söyler. Ülkü Teşvikiye ve Zeytinburnu arasında uzun süre kalamayacağını söyler. Mehmet, *“Kalamazsın. Tarafsız da olamazsın. Yirmi yaşındaki pehlivanla seksenlik nine güreşirken tarafsız hakemlik olmaz.”* (s. 135) der. Ülkü, tarafsız olmayıp ne yapacağını sorduğunda Mehmet, daha önce anlattığı bir hikâyeyi hatırlamasını söyler. Bu hikâyede bir uçurumdan karşıya geçmek isteyen karıncaların binlercesinin uçuruma düştüğünü, bir gün uçuruma düşen karıncaların boşluğu doldurduğunu ve bir karıncanın karşıya geçebildiğini, ardından da binlerce karıncanın bunu başardığı anlatılmaktadır. Ülkü, milyonlarca karıncanın pahasına karşıya geçmenin bir şeye yaramayacağını söyler. Mehmet'e göre devrimcilik bu şekilde kendini feda edebilmektir. Ülkü, Mehmet'e annesinin kendisine çay yapıp yapmayacağını sorar, Mehmet bunu Ülkü'nün devrimci anlayışa yakın olması olarak yorumlar ve istediği zaman gelmesini söyler. Fakat Ülkü aslında bu anlayışa yakın olsa da Teşvikiye'deki apartmana ne kadar uzaksa Zeytinburnu'ndaki gecekonduya da o kadar uzak olduğunu düşünmektedir. Bu iki dünya arasında kararsızdır ama zamanla ikisinden biriyle arasındaki bağların kopacağını farkındadır.

Girdiği bu yeni çevrede diğer insanlardan farklı olduğunu, iğreti durduğunu hissetse de hırslı, azimli ve inatçı yapısı nedeni ile geri adım atmamıştır.

Mehmet, Ülkü'yü mahallelerinde ikamet eden, Nazım Hikmet'in arkadaşı olan, Doktor lakabıyla tanınan Selim'in yanına götürür. Ülkü, bu adamla uzun zamandır tanıştırıyor gibi sohbet eder. Mehmet başta bu durumu kıskanır ama Doktor'un, Ülkü'yü partiye ısındıracağını düşününce bu duygusunu bastırır. Doktor ve Ülkü Marksizm ile ilgili kitaplardan konuşurlar. Doktor, Ülkü'ye teorileri Fransızca kitaplardan okumasını tavsiye eder. Türkçeye çevrilmiş eserlerin çalakalem çevrildiği için sağlam kaynaklar olmadığını söyler. Ülkü, Doktor'un bilgi birikimine hayran kalmıştır. Mehmet ise Ülkü'ye hayrandır ancak bu ulaşılamayacak olan bir güzelliğe duyulan bir hayranlıktır ve asla aşka dönüşme cesareti göstermeyecek bir duygudur.

Fakülteden sonra Paris'te eğitimine devam eden Ülkü, Türkiye'ye döndüğünde Ankara'da bir üniversitede okutman olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönem sevgilisi ile ilişkileri sallantıdadır.

26 Mayıs'ta sevgilisi ile son kez birlikte olmuş ve 27 Mayıs sabahı ilişkisini tamamen bitirmiştir. O sabah uyandığında Büyükkada'daki köşkün bahçivani sıkıyönetimin ilan edildiği haberini verir. Ülkü, hemen Ankara'ya döner. Ömer Ulaş, birkaç gün önce sol siyasetin gelecek bir darbenin reformist olmasını beklediğini ancak yanıldıklarını, olası bir darbenin yarı faşizan devleti faşizme götüreceğini söylemiştir. Ülkü'ye de dikkatli olmasını, evinde tehlikeli sayılabilecek belge bırakmamasını ve mümkün olduğunca evine gitmemesini söylemiştir. Ülkü ise kendisinin tehlikede olmasını anlayamamaktadır. Legal bir dergiye çeviri ve yazı göndermektedir, legal bir örgütte işçi çalışması yapmaktadır, silahlı eylemlerle ise hiç ilgisi yoktur. Ama Ömer, faşizmin bu tür ayrımlar yapmadığını söyler. Elinde mimoza çiçekleri ile Ankara'ya döndüğünde evinin kapısında Ömer Ulaş ile karşılaşmıştır. Olup biteni Ömer'e anlatmış ve kendisi ile yatmasını istemiştir. Ömer de Ülkü'yü bir yandan korumak ister bir yandan da sevgi duyduğu bu kadının kendisine ait olmasını ister.

Bu olaydan bir ay sonra Ülkü tutuklanmıştır. 1971 yılının Haziran ayında, Ankara'da, Yıldırım Bölge'deki askeri tutuk evinde gözaltında kalmıştır. Bulunduğu gözaltı koğuşunda civardaki öğretmen okullarında okuyan, yaşları on sekiz- yirmi arası değişen, siyasî suçlamalarla gözaltına alınmış on altı genç kız ve bara gelen subaylara konsomasyon yapmadığı için gözaltına alınmış üç konsomatris kadın bulunmaktadır.

Koğuşun önüne gelen, kimi zaman tutukluları alan ve gidenlerden bir haber alınamayan aracın avluya girdiğini gören kızlar, “emperyalizmin uşakları, faşistler” gibi cümleler kurmaktadır. Ülkü'nün bu konu için yaptığı yorum dikkate değerdir.

“ Neden burada olduklarını, neden gözaltına alındıklarını, “Ne olacak! Pis faşistler, emperyalizmin uşakları!” sloganlarıyla özetleyiveren; çocukça masumiyetleri ve pervasızlıklarıyla korkuyu yenen; okudukları devrimci romanlardaki, kendilerini devrime ve işçi sınıfına adanmış fedakâr kadın kahramanları oynayan gencecik kızlar (...)” (s. 20)

Bu, Ülkü'nün tutuklandığı döneme ait bir yorumdur. Bu dönem siyasî çevrede önemli bir yerde olmadığını, işe yarar bir şey bilmediğini düşünmektedir. Bu düşüncesi ve yaptığı yorum, Ülkü'nün ilk tutukluluk döneminde içinde bulunduğu siyaseti henüz benimsemediğini göstermektedir. Tutuklanışıyla ilgili anlattıkları da bu fikri destekler niteliktedir.

Evi sabaha karşı askerler tarafından basılmıştır. Kapıyı açtığında üzerinde ‘Miki Maus’ desenli bir gecelik vardır. Askerlerin de bu duruma şaşırdığını, karşılaştıkları bu genç kadının kafalarındaki komünist militan tipine uymadığını, kendisinin de olup biteni

gerçeküstü bulduğunu söylemektedir. Evi basıldığında, evinde bulunan kitaplar şöyle listelenmektedir:

“Zafer kazanmış bir komutan edasıyla havaya kaldırıp burnuna doğru salladığı kitapların –Lenin’den Ne Yapmalı, Marx’ın Kapital’inin birinci cildi, Nâzım’ın Son Şiirler’i, Aydınlık dergileri, TİP Programı, Emek dergisi, Gorki’nin Ana’sı, üniversitedeki ders notları, Althusser’in Lire le Capital’i, afişler-zararlı olup olmadığına bir türlü karar veremiyor(...)” (s. 21).

Arama yapan üsteğmen, duvarına yazılmış Nazım Hikmet’in *“Seviyorum Seni, ekmeği tuza banıp yer gibi/ geceleri ateşler içinde uyanıp, ağzımı musluğa dayayıp su içer gibi... İstanbul’da yumuşacık kararırken ortalık/ Yaşıyoruz çok şükür der gibi.”* dizelerini bulur. Askerlerden birine yazıyı sildirir. Ülkü’nün bu durum karşısında söylediklerin onun siyasî hayata atılma nedenini de ortaya koymaktadır.

Dernekteki arkadaşları da bu yazıyı silmesini söylemiştir.

“İçinden taşan duyguları; adına devrimci çalışma denen o hay huy içinde unutmaya çalıştığı kederi, umutsuz tutkuyu, bir türlü dindiremediği özlemi haykırabilmek için ihtiyacı vardı duvarlara yazdığı dizelere. Şarkılara, şiirlere, içkiye; gündeliği, sıradanlığı aşan bir şeylere ihtiyacı vardı.” (s. 22).

Ülkü’nün *“siyasî macera”*sının asıl nedeni Arın Murat ile yaşadıklarını unutma çabasıdır. Arkadaşlarının da bunu anlamadığını bilmektedir. Duvardaki yazıları silmesini isteyen yoldaşlarının, özel hayatına müdahale ettiklerini düşünüp öfkelenmiştir. Yazıları silmesini söyleyen gençlere *“Ömer Ağabey”* ya da *“Hoca”* dedikleri Ömer Ulaş karşı çıkmıştır. Evlerin, insanların özel alanı olduğunu ve özel alanlara müdahale edemeyeceklerini, Ülkü’nün evinde toplantı yapılmasının sakıncalı olduğunu ve toplantıların artık başka yerlerde yapılacağını söylemiştir. Ülkü, partiye ait dergiye Fransızca’dan çeviriler yapmaktadır. Ömer Ulaş ise bu çevirileri Ülkü’den alarak gerekli yerlere ulaştırmaktadır.

Ömer Ulaş’ın, Ülkü’yü şiirden dolayı eleştiren arkadaşları için söyledikleri de oldukça ilgi çekicidir. Yeni kuşağın kendileri gibi edebiyat ve felsefeden gelmediğini; ellerinde oyuncak tüfeklerle, kötü çevrilmiş Lenin, Stalin ve Mao eserlerini okuyarak; Marksizmin kaynaklarına inmeden kendilerini kavganın içinde bulduklarını; bunun acısının ileride çıkacağını söyler. Ömer’e göre; bu gençler her şeye rağmen namuslu, kahraman ve inançlı gençlerdir. Ömer, bir sonraki gelişinde Nazım Hikmet’in şiirlerinin toplandığı bir kitap ve *İktidar Çarkı* adlı bir roman getirir. Aramada bu roman da toplananlar arasına girer. Ülkü bunu önce anlamsız bulur. Sonra *“İktidar”* kavramının her zaman tehlikeli olmasından kaynaklanmış olabileceği yargısına varır. Romanın ilerleyen

kısımlarında Ülkü'nün iktidar ve insan ilişkileri üzerine düşüncelerini daha ayrıntılı bir şekilde görürüz. Ülkü'nün hayatına yön veren iki erkeğin ortak noktası iktidar mücadelesi vermiş olmalarıdır.

Ülkü, duvardaki yazıları silmediği, herkes gibi kitaplarını yakmadığı için pişman olmuştur. Bunun nedeni de askerlerin özel hayatına bu derece müdâhil olmalarından duyduğu rahatsızlıktır. Evinin güvenli olduğunu düşünmesini acemice bulur. Deniz Gezmiş'in arandığı dönem evine birkaç defa gelinmiş, şöyle bir bakılıp özür dilenerek gidilmiştir. Buna güvenen Ülkü, kendisinin “*otlamaya bırakıldığını*” düşünmemiştir. Bunu kendisinin düşünmemesini toyluk olarak görmekte ancak Ömer'in de bunu düşünmemesine, kendisini uyarmamasına kızmakta, eleştirmektedir. Eleştirisi oldukça serttir. Siyasî çevredeki insanları; iktidar isteyen, iktidar mücadelesi verdiğini zanneden fakat kovboyculuk oynayan çocuklara benzetmektedir. Bu eleştirisi Ülkü'nün hem karakter yapısını ortaya koymakta hem de ileride yapacağı işlerin daha profesyonel olacağının sinyalini vermektedir.

Ülkü yaptığı her işi hırsla yapan ve ezilmişliğini gizlemek için çabalarken kazandığı azimle, başarıya giden bir kadındır. Askerler topladıkları kitap, dergi ve afişleri alıp Ülkü'ye bir tutanak imzalatırlar. Ülkü tutanağa soyadını yazarken askerlerden tepki görür. “*Öztürk*” olan soyadı nedeni ile askerler komünizme bulaşan genç kıza hakaret ederler, sert bir cevap aldıklarında da Ülkü'yü hırpalılar. Ardından ite kaka apartmandan çıkarır, askeri bir araca bindirirler.

Gözetimdeki zamana geri dönersek, genç kızlarla birlikte kaldığı koğuşa gelen kadın polis Ülkü Öztürk'ü çağırır, kapıdaki araba Ülkü için gelmiştir. İki adam kollarını arkadan kısıyarak arabaya bindirir ve gözlerini bağlarlar. Bir zaman sonra araba değişikliği yapılır, araba gideceği yere ulaştığında Ülkü'yü arabadan iterek düşürürler, yüz üstü yere kapaklanan genç kıızı kollarından tutup kaldırdıklarında “*ordu-gençlik el ele*” diyerek gülerler. Bu durum Ülkü'nün siyasî düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar.

“Kimliklerini saklamaya gerek bile duymayacak kadar pervasızlar, diye düşünüyor. İçini umutsuzluk kaplıyor. “Durumum tam bir kara mizah örneği. Ordu-gençlik el ele! Bu sloganı hiç benimsememiştim ben. Bizim sloganımız ‘işçi-gençlik el ele’ydi. Böyle bağıır; grevlere, işçi eylemlerine gidildiğinde pankartlara bunları yazardık. Aslında ben hiç bağırmadım. Mitinglerde, yürüyüşlerde, avazı çıktığı kadar bağırırlardan değildim. Farklı görünmemek, onlardan biri olabilmek için sağ yumruğum havada slogan atmaya çalışsam da pek beceremedim, iğreti kaldı üstümde. Asker-sivil bürokrat kadroların

devrimci öncülüğüne ise hiç inanmadım, işçi sınıfı öncülüğünden hiç şaşmadım”” (s. 26)

Üçüncü araç değişikliğinde ise tutuklular kalabalıklaşırlar, kelepçeleri birbirlerine zincirlenir ve bir araca balık istifi şeklinde bindirilirler. Bu olayın haziran ayında, Ankara’da gerçekleştiğini öğreniriz. Ülkü, bu yolculuk sırasında yanındaki şahsın zincirlerinden hafifçe sağa doğru kendisini çektiğini hisseder. Yanındaki bu adam, ismini söyler Ülkü’den de ismini söylemesini ister. Bu, tutuklanmakta olan gençlerin, başına bir iş gelmesi; geri dönmemesi durumunda geride kalanlara orada olduklarına dair haber vermek amacı ile yapılan bir harekettir. Ülkü de aynı şeyi yapar ancak bu sırada konuştuğu fark edilir ve başına bir darbe alır. Bir zaman sonra zincirler çözülmeden araçtaki kalabalık aşağıya indirilir. Bu sırada kendilerini karşılayan grubun, *‘işçi-köylü gelip kurtarsın’* diyerek, kendilerini *‘vatan haini ilan’* ederek konuşmaları, sözlerindeki nefret hissi Ülkü’yü fiziksel şiddetten daha fazla sarsmaktadır.

*“12 Mart Muhtırası”*⁷⁸ yayımlandığı dönem Ülkü’nün siyasî eylemlilik seviyesi mitinglere, eylemlere katılmak ve bu siyasî fikrin temelini oluşturan düşünceleri anlamaya çalışmaktan ibarettir. Ülkü, bu durumunu şu sözlerle anlatır:

“Hiçbir zaman sıkı bir militan olmadım ben, diye düşünüyor. Bazen böyle olmayı istediğim halde, kör inancın işleri kolaylaştıracağını bildiğim halde hep soru sordum. Yemez içmez, sevişmez, ağlamaz, buruşmaz, kırışmaz devrimci bacı olamadım; romanlarda bile sevemedim böyle kadın karakterlerini. Kahramanların kumaşından biçilmemişim. Belki de hayata çok bağlıyım da ondan. Yaşama içgüdümün şaşırtacak kadar güçlü olduğunu kim söylemişti?” (s. 29)

Buna rağmen Ülkü de işkence görmüştür. Gözleri bağlı olarak işkence alanına götürüldüğünde bir koridordan geçer, bu koridorda işkence görenlerin bağırsıkları, inlemeleri duyulmaktadır. Ülkü bunun psikolojik bir işkence olduğunun farkındadır. Bu deneyimden başarıyla çıkarsa kendisiyle barışacağına inanır. Koridoru geçer ve ürpertecek kadar soğuk bir hücreye girerler. Gözleri açılan Ülkü etrafında işkence aletlerini görür. Duvarlara asılmış şişler, mengeneler, ameliyat aletlerine benzeyen kerpetenler vardır. Hücre

⁷⁸ **12 Mart Muhtırası:** 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek hükümetin istifaya zorlandığı askeri müdahaledir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde meydana gelen dördüncü; başarılı olmuş ikinci ve emir-komuta zinciri içerisinde yapılmış ilk askeri darbe eylemidir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Mart_Muht%C4%B1ras%C4%B1 17 Mart 2012)

sandığından daha geniştir. Bir tahta masa üzerinde daktilo, orta yerde tahta bir iskemle ve kenarda doktor muayene yatağına benzer bir demir masa vardır.

Ülkü, işkenceyi beklerken, Ömer Ulaş'ın anlattıklarını hatırlar. İşkencede, ya adından başka bir şey söylenmeyecek ya da örgütle bağlantısı olmayan, firarda olan, ulaşılamayacak kişiler hakkında ayrıntılı ve gereksiz bilgiler verilecektir. Ülkü de böyle yapmaya karar verir. Günlerce işkence görür. İşkenceden bayıldığı zamanlarda gelen doktor kalbini dinlemekte, yaşadığını ancak işkencecilerin daha dikkatli olmasını söylemektedir. Vücuduna elektrik verilen Ülkü'ye vücudunun elektrik yüklü olması nedeni ile hiç su verilmemekte ve bu işkenceler sırasında bacaklarının arasından kan sızmaktadır. Bilinci yerine geldiği zamanlarda ise güzel şeyler düşünmeye çalışmaktadır. Bir yandan da kendisinin önemli bir mevkide olmadığını, acı çektirmelerini gerektirmeyecek güzel şeylere inanan bir avuç insan hakkında bilgi almak için bunların yapılmasının yanlış olduğunu düşünmektedir.

Yaptığı siyaseti tam anlamı ile benimsememişken gördüğü işkencede yaşadıklarından kısaca şöyle bahseder:

“Duvar da işkence aletleri asılıydı ve böyle bir masanın üzerine yatmışlardı. Ayakları ve elleri bileklerinden masaya bağlanmış; karnı(s.9)deşilecek bir hayvan gibi sırtüstü, çırılçıplak yatıyor. Elektrik akımı geçtiğinde vücudu bin parçaya ayrılıyor. Sonra karanlık, sonra o koku: vücudunda dolaşan, beynini yarıp geçen, bacaklarının arasından sızmaya başlayan kanın kokusuna karışan ölüm kokusu. Belli belirsiz seçebildiği yüzler. Maskeli miydiler? Kaç kişiler, iki mi, üç mü? Kendine gelirken beyninde yankılanan bir ses: “Bir de ‘Öztürk’müş. Türklük senin neyine orospu!””(s.10)

İşkence gördüğü için bazı dönemler ciddi kanamaları olmuş, bu nedenle hamile olduğunu uzun bir süre anlayamamıştır. Anladığında ise korkmuş, utanmış ve kendisini çaresiz hissetmiştir. Tahliye olup olmayacağını bilmemektedir. İşkencede konuşmamıştır. Tutuklanmasının nedeni de fakülte dekanının sıkıyönetim zamanı vatandaşa dağıtılan, “Sayın muhbir vatandaş” (s. 89) diye başlayan ve halkı şüpheli gördüğü şahısları ihbar etmeye davet eden bildirilere uyup Ülkü'yü ihbar etmesidir. Yurt dışından gelir gelmez siyasî bir dergide çeviri yapmasından kuşulanılmıştır.

Ülkü'nün annesi, kızının gözaltına alındığını öğrendiğinde Arın Murat'tan yardım ister. Arın, kendi sicilinin lekelenmesinden çekinir ve Ülkü'ye yardım etmez.

Romanın bu noktasında yine dönemin siyasî durumu hakkında genel bilgiler verilmektedir. 12 Mart ile başlayan süreç gittikçe sıkılaşmıştır. Mayıs ayı ortalarında İsrail

Başkonsolosu Elrom kaçırılmış ve öldürülmüştür. Bu durumun ardından geniş çaplı tutuklamalar başlamıştır. Radyo ve televizyonlardan aranan listeleri yayınlanmış, ardı ardına askeri mahkemeler devreye girmiş, sokağa çıkma yasakları konmaya başlamıştır.

Ülkü, uzun süre işkence gördükten sonra yapılan işkenceler boşa gitmesin diye birkaç öğrencisinin örgütle bağlantısı olması bahane edilerek bir gençlik örgütü davasına dâhil edilir. Altı aya yakın cezaevinde kalır, tahliye edilir.

Tahliye olduğunda hamileliği saklanamayacak bir duruma gelmiştir. Ülkü bu durumdan utanmaktadır. Kendini, evin küçük beyi tarafından iğfal edilmiş hizmetçi gibi hissetmektedir. İçerde olduğu dönem avukatı aracılığı ile sözde annesine gönderdiği ve Ömer'e ulaştırılacak olan mektuba süt ile durumunu yazmıştır. Ömer'i bu zor zamanlarında böyle bir durumla karşı karşıya bırakmaktan üzgündür. Fakat hamileliğini Ömer'den başka bilen yoktur ve yardım edebilecek başka kimseyi de tanımamaktadır.

Ömer, Ülkü'yü tahliye olduğunda bir otele götürmüş, otel çalışanlarının tamamının kendileri ile aynı örgütten olduğunu söylemiştir.

Ömer, Ülkü'ye doğuma kadar otelde kalmasını, tanıdığı kadın doğumcu bir arkadaşının onlara yardım edebileceğini, fakat bu kişilere evli olduklarını ve çocuğun da kendisinin olduğunu söylemeleri gerektiğini anlatır. Daha sonra Ülkü, ne yapmak istediğine kendisi karar verecektir. Ömer, kaçak olmasına bakmadan Ülkü ile evlenip tüm sorunları kökünden çözmek ister. Ömer, daha önce fırsat bulup söyleyemediğini fakat Ülkü'yü çok sevdiğini, onunla evlenmeyi çok istediğini ve çocuğunu kendi çocuğu gibi görüp büyütebileceğini söyler. Evlilikleri için tek gereken Ülkü'nün bunu gerçekten istemesidir. Durumu ikisi de kabullenir, 1972 yılbaşından birkaç gün sonra, Ankara'nın kıyıda kalmış bir semtinin evlendirme dairesinde, yıldırım nikâhı ile evlenirler.

Ömer Ulaş ile evlendikten sonra siyasî çevrede 'Hoca' diye bilinen kocasının yanında siyasete tam anlamı ile girmiştir.

1973 yılında kocası Ömer Ulaş kaçak yaşamaktadır. Ülkü'ye göre yakında seçimler yapılacak, Ömer'in kaçak yaşamasına gerek kalmayacaktır. Oğlunun adını Umut koymaları boş yere değildir. Eğer istedikleri dünyayı kurmayı başarabilirlerse Umut, sınıfsız bir toplumda, öğretmen ya da vekil çocuğu olduğunun bir önemi olmadan; herkesin eşit olduğu, aydınlık, barışçı bir dünyada yaşayacaktır.

1980’de darbenin olacağını herkes beklemektedir ancak hükümet, partiler, sivil toplum kuruluşlarından hiçbiri geri adım atmamıştır. Bu dönem on binlerce işçi grevdedir, pek çok işyeri işgal edilmiştir, Anadolu kentlerinde çatışmalar kıyımlara dönüşmüştür, ülkücüler ve devrimciler aylardır birbirlerini vurmaktadır.

Oğlunu, annesine bırakıp kaçmak zorunda kalan Ülkü bu dönem hakkında bazı bilgiler verir.

“12 Eylül’ü izleyen ilk haftalardaki tutuklamalar, sözde yargılamalar, kurbanın yaşına bile aldırmadan alelacele gerçekleştirilen idamlar, “kaçarken vuruldu” gerekçesiyle sokak ortasında gerçekleştirilen infazlar, sonraki aylarda biraz durulmuş gibiydi. En azından parti çevresine yönelen doğrudan ve yakın bir tehdit görülüyordu. Grevler kırılmış, DİSK sendikaları kapatılmış, işçi hareketi bastırılmıştı. Parti, kitleler arasında çalışmaların durdurulması, legal çalışan yan örgütlerin dağıtılması, örgüt ilişkilerinin gevşetilmesi karar almıştı. “Goşist hareketle Ülkücü harekete tırpan vurulacak, bize dokunmayacaklar” havası, Merkezden gelerek aşağı birimlere doğru yaygınlaşıyordu.” (s. 103)

Ülkü, parti dediği siyasî oluşum hakkında da ayrıntılar vermektedir. Sol harekette, olası bir darbenin sadece sağ harekete ve goşist olarak tanımlanan, silahlı eylemlere yönelen sol hareketlere yönelik olacağı inancı söz konusu olmuştur. Bu dönem parti ilişkileri rastlantısal olarak görüşülen tek bağlantı elemanı ile sağlanmış. Ülkü, partinin olası bir darbe ile ilgili bu fikirlerine katılmamış, parti bağlantısını sağlayan arkadaşı tarafından kafasının karışık olduğu şeklinde eleştirilmiştir. Bu düşüncelerini kocası Ömer Ulaş’ın hoş karşılanmayacağını söylemesi Ülkü’yü kızdırır. Kocasının, kafasının karışık olmadığını bildiği, sürdürülen siyasette cuntaya sevimli görünmenin partiyi kurtaramayacağı ve faşizmin ayırım yapmayacağı şeklinde bir savunma yapmış, haklı da çıkmıştır.

Arın, Ülkü’yü bir tek arkadaşı Cem ile tanıştırmıştır. Ülkü, 12 Eylül’den sonra Umut’u annesine bırakıp kaçak yaşadığı dönem, paraya ihtiyacı olduğu için çalışmak ister. Gazetede, bir genel müdürün sekreter ilanını telefonla arar ve randevusuna gider. Genel müdürün Cem olduğunu anladığında kaçamayacak durumdadır ve mecbur kaldığı için görüşmeye girer. Bu dönem sahte kimlik kullanan Ülkü’nün kimlikteki adı Münevver’dir. Cem, Ülkü’nün kaçak yaşadığının farkındadır ve yine de onunla çalışmak ister. Ülkü bu teklifi kabul etmez. Cem sosyal konumunun getirilerini yaşamaktadır ama bir yandan da durumundan pek hoşnut değildir. Ülkü’ye yardım etmek isterken bir yandan da yaşadığı

hayat ve Ülkü'nün uğruna mücadele verdiği ütopyasına katkıda bulunamaması nedeni ile vicdan azabı hissetmektedir.

1981 Mayıs'ında geniş çaplı tutuklamalar başlamış, bu durum, “*Bize dokunmazlar, Sovyetler buna izin vermez*” (s. 104) düşüncesinde olan partiyi sarsmış ancak izlenen siyaseti değiştirmemiştir. Etrafındaki çember gittikçe daralan Ülkü, ticaret odasına kayıtlı bir hazır giyim işvereni olarak yurtdışına çıkar. Paris'e gider. Paris'te aldığı siyasî mülteci pasaportuyla Amsterdam, Hamburg, Berlin, Leipzig gibi pek çok şehirde siyasî ilişkiler kurmak üzere bulunur. Kocasıyla bir araya gelmek ve çocuğunu yanına aldırarak için parti merkezinden kocasının yanına Moskova'ya gitmek için istekte bulunur. İsteği gerçekleşir ve Moskova'ya, Ömer'in yanına gider. Ancak oğlunu yanına aldırılmaz.

Ülkü, Rusya'da kalmalarına ve burada çalışmalar yürütmelerine izin veren partiyi eleştirmektedir. Türkiye'de komünistleri talan eden askeri darbenin, Sovyetler tarafından desteklenmesini sorgulamaktadır. Sovyetler tarafından verilen bazı derslere katılan Ülkü, bu derslerden birinde Sovyetlerin neden Türk darbecilerine destek verdiğini sorar. Dersi yöneten Zagladin'in, bu soruyu Ülkü yoldaşın kafasının karışık olmasına yoracağını bile bile sormuştur. Bu sonuca nereden vardığının sorulması üzerine Ülkü şu cevabı verir;

“ ‘*Pravda*⁷⁹’da, başka yayınlarda çıkan yazılardan bir dizi örnek verdim. Hani şu hepimizin kanını donduran ama kardeş parti politikasına saygı uğruna bağrımıza taş bastığımız, ‘*Generaller Türkiye’yi imar ediyor*’ veya ‘*Bolşei Balesi Ankara’yı fethetti*’ haberleri, karşılıklı iyi niyet ziyaretleri, Türkiye’de hapishaneleri dolduran komünistler, solcular konusunda hiçbir başvuru, hiçbir dayanışma gösterisi yapılmaması gibi şeyler.” (s. 230)

Zagladin'in cevabı, parti politikası ile SSCB Devletinin uluslararası politikalarının farklı olması gerektiğidir. Devlet bunları yapsa da parti sığınmacıları barındırmakta, desteklemektedir. Fakat bu cevap Ülkü'nün kafasını biraz daha karıştırır. Moskova Meydanı'nda, Türkiye'den gelen resmi heyetin içinde Arın'ı görmesi onu daha da etkiler. Bu karşılaşmadan sonra oğlunu yanına aldırılmaması ve kocası ile ilişkilerinin yoldaşıktan öteye geçememesi nedeni ile Paris'e gider ve kocasından fiili olarak ayrılır.

Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra onun da yaptığı siyasete olan inancı sarsılır.

“*O korkunç 89 yılbaşı: Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Berlin Duvarı, Doğu Almanya birbiri ardına düşüyordu. Sonra en kanlısı, en acısı gelmişti: Romanya. Halk iktidarının, proletarya devletinin işçisi, köylüsü, genci aydını ayaklanmış, yakıp yıkıyorlardı. Bayrakları delmişler, orak-çekiçleri, kızıl yıldızları bayraklardan sökmüşler, yarım yüzyıldır bugünü beklemiş olan*

⁷⁹ Rusya'da çıkan bir gazetedir.

papazların peşine takılmış Lenin heykellerinin boynuna yağlı urgan geçirerek kırıyor, parçalıyorlardı.” (s. 62)

Ülkü, bu durumu tarihin ve inançların yıkılışı olarak değerlendirmektedir. Hayatı boyunca verdiği mücadeleden sonra yaptıklarını sorgulamak oldukça ağır gelmiştir.

Yıllar sonra ideolojisi ne olursa olsun gündelik hayatta kapitalist düzenin insanı olduğunu kendine itiraf eder. Kör inancın işleri kolaylaştırdığını bildiği halde soru sormaktan vazgeçemeyen bir yapısı vardır. Bu da yeniden inanmasına engel olmaktadır.

Kocasından ayrılan, inançları yıkılan Ülkü, siyasî kaçaklık döneminde yalnız bıraktığı oğlunu, 1992’de ‘hücre evi’ baskınlarında kaybedince daha ağır bir yenilgi alır. Oğlunun cenazesini almak için Türkiye’ye döner. Oğlunun cesedini teslim alır ama cenaze törenine katılmaz. Umut Murat Ulaş’ın cenazesi, Ülkü’nün adını dahi duymadığı kenar mahallelerden gelen insanlar tarafından kaldırılır. Ülkü, cenazeden sonra hayatına nasıl bir yön vereceğine karar vermek için annesinin evine gider. Bu ev onun çocukluğunun, ilk gençliğinin geçtiği ve oğlunun büyüdüğü yerdir.

Ülkü’nün annesi, Umut’un ölümünden Ülkü’yü mesul tutmaktadır. Annesine göre, sosyalist kesim ülkeyi kana bulamıştır ve kızı da izlediği siyasetle Umut’u etkileyerek onun ölümüne neden olmuştur. Ülkü, siyasî düşüncelerini hor gören annesine karşı savunma yapmak gereğini hisseder. Annesinin düşündüğünün aksine ortalığı kana bulamamış, bunu yapanlara karşı çıkmışlardır. Bu isteği, çocukları da duymuştur ama başaramamışlardır. Bir davayı ya da kişiyi haklı kılanın kazanmak olduğunu düşünmektedir. Annesi ise hedeflerine varamayacaklarından her zaman emin olmuştur.

“Yok sınıfsız toplummuş, yok savaşız, sömürsüz dünyaymış! Biz, “İmtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz” diye marşlar söyledik. Öyledik de gerçekten. Kutsal olan her şeye başkaldırdınız da ne oldu? Bak, çocuğun ölüme gitti. İstersen al oku; bütün gazeteleri topladım. Elde silah, Umut da ötekiler gibi saatlerce polisle çatışmış. Askeri tanımayacaksın, devleti tanımayacaksın! Olur mu bu! Umut’u bu hale getiren kim?” (s. 85)

diyerek Ülkü’yü suçlamaktadır. Torununun ölümünden kızını sorumlu tutacak kadar acımasız davranmaktadır. Kızının da torununun da kutsal değerlere karşı çıktığını ve hatalarının bedellerini ödediklerini düşünmektedir.

Ülkü, bu sözlerden sonra oğlunun ölümünden kendisinin sorumlu olabileceğini düşünür. Hatta bunu oğlu rahmine düştüğü an yaptığını düşünür. Daha fazla dayanamaz ve annesi ile vedalaşmadan evden çıkar ve Anadolu yakasındaki terminale gider. Hedefi Ankara’ya gitmektir. Oğlunun babası Arın Murat’a sığınmak ister.

Ankara'ya indiğinde içtiği içkiden başı bulanıktır. İlk olarak bir otele gider. Otel resepsiyonunda görevli kız rezervasyonu olup olmadığını sorduğunda, gazeteci olduğunu ve Fransız Büyükelçiliği'nin kendisi için rezervasyon yapmış olabileceği yalanını söyler. Türkiye'de hatta Ankara'da olmak Ülkü'de kimliğini gizlemek ihtiyacı doğurmaktadır. Kimliğini gizlemesine ihtiyacı olmadığı halde, bu yalanı neden söyleme gereği duyduğunu kendisi de anlayamamaktadır.

Ülkü, 1971 yılında tahliye olduktan sonra Ömer Ulaş ile ilk bu otelde buluşmuştur. Yirmi yıl sonra tekrar aynı yere dönmüştür. Oğlunun ölümünü Arın ile paylaşmak ister ve onu arar, bir röportaj için randevu alır ve verilen adrese gider. Arın'la röportajın tamamını Fransızca yaparlar. Ülkü 68 döneminde siyasetle ilgilenmeyen Arın'ın akılcı, güven verici ve ikna edici bir siyaset adamı olmasını garipser. Röportaj bitip ses kayıt cihazını kapattığında Arın, Fransızca, anlattıklarının işine yarayıp yaramadığını sorar, biraz daha anlatabileceğini söyler ve ardından masasının üzerindeki küçük radyoyu açar, Türkçe konuşmaya başlar. Kayıt dışı olarak Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engelin devlet içindeki bazı yapılanmalar olduğunu, Avrupa'dan yararlanarak bu yapıları çözmeye çalıştığını ama bunun yapabileceğinden emin olmadığını söyler.

Arın, Ülkü'nün siyasetle ilgili yazılarına katılmamakta ancak belli bir kesimin düşüncelerini yansıtmaları açısından önemli olduğunu düşünmektedir. Arın, Ülkü'nün Marksist saplantıları olduğunu da söyler. Ülkü ise Marksist saplantılarının kalıp kalmadığını bilmediğini ama kalanını da kaybederse yazılarını Arın'ın dahi beğenemeyeceğini söyler. İkisi de aslında amacın bir röportaj olmadığını bilmektedir.

Ülkü, Türkiye'ye kolaylıkla girmesini Arın'ın sağladığının farkındadır. Konuşmaları Arın'ın sekreterinin, Ülkü'ye vermek üzere bazı resmi evrakları getirmesi ile bölünür. Kapı çalındığında Arın radyoyu kapatır, sekreter çıkınca tekrar açar. Bu kendilerinin dinlenmesine engel olmak için kullandığı bir yöntemdir. Ülkü, yanına gelip elini tutan Arın'a oğlunun öldürüldüğünü söyler. Arın, Umut'un tam yaşını bilmektedir. Ülkü, inkâr etmeye çalışmıştır. Ardından devletin resmi söylemlerini tekrarlayan Arın, Umut'un öldürüldüğü evin bir hücre evi olduğunu, polis oraya gittiğinde içerden ateş edildiğini söylemiştir. Ülkü ise durumun bu olmadığını farkındadır. Oğlunun evden sağ çıktığını, istense kurtarılabileceğini bildiğini; amacının Arın'ı suçlamak olmadığını, ikisinin de yerlerini bildiğini ve bulundukları yeri sorguluyor da olsalar artık saf değiştiremeyecek durumda olduklarını anlatmıştır.

Arın'ın, oğlunun öldürüldüğü operasyonlarda emri veren kişilerle aynı safta hatta belki emri veren kişi olduğunu düşünmektedir.

Arın, Ülkü gittikten sonra Ülkü'nün yurtdışına çıkışında sorun yaşamaması için sekreterine, onun önemli bir gazeteci olduğunu ve ülkesine giderken herhangi bir terslikle karşılaşmamasının Türkiye açısından önemli olduğunu söylemiştir.

Ülkü, oğlunun ölümünden sonra tekrar Fransa'ya döndüğünde, her şeyden elini eteğini çekmiş ve uzaktan uzağa Türkiye'deki siyasal değişimleri izlemeye başlamıştır. Yıllar sonra kendisine geri dönmek isteyen Arın'ı da faili meçhul bir cinayetle kaybetmiştir. Arın, Türkiye'de devletin üst kademelerinde görev yapan bir bürokrattır ve Fransa'da yaptığı bir basın toplantısında derin devletle ilgili açıklamalardan sonra öldürülmüştür.

Arın'ı da kaybettikten sonra ne yapacağını bilemeyen Ülkü, bir süre savaş muhabirliği yapmış ama gördüğü şiddet olaylarına dayanamayarak nerede yaşayacağına karar vermek üzere Türkiye'ye dönmüştür.

Erguvan Kapısı adlı romanda, hayatına yaşadığı ilişki ile yeniden yön vermek isteyen Ülkü'nün, birlikte olduğu kiracısı Teo'yu da kaybedince annesi ve ölüm orucunda hayatını kaybeden Güldalı'nın oğlu Umut'u da alarak bir adaya yerleştiğini görürüz. Diğer romanların kahramanları gibi Ülkü'de büyük bedeller ödedikten sonra hayatı sadece yaşamak için yaşamaya karar vermiştir. Onun için yaşamının tek amacı, yaşamının kendisi olur.

Mehmet İliç'in karısı da bu sınıfa dâhil edilmelidir. Kocasıyla aynı köyden uzak akrabadır. *“Ne güzel ne çirkin, ama becerikli, güçlü dirençli.”* (s. 326) olarak tasvir edilmektedir. Sakin, iddiasız ve gösterişsiz bir görüntüsü vardır. Sosyalist çevreye girmiş, kısa bir sürede bilinçlenmiştir. Kadın işçilerin örgütlenmesi için Merter, Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa'da fabrika önlerinde çalışmalar yürütmüştür. Kocasını 12 Eylül'de idam ile yargılanırken iki çocuğuyla ayakta kalmayı başarmıştır.

Barış ve Deniz adında iki oğlu vardır. Deniz, gerillaya katılmış; Barış, ülkücü çevreye girmiştir. Barış'ı askere uğurlamak istemeyen kocasına oğulları arasında ayrım yapmamasını, doğru olan yolun hangisi olduğunu kimsenin bilemeyeceğini söylemiştir.

Derin, *Sıcak Külleri Kaldı* romanının son bölümlerinde karşımıza çıkar. Babasının cenazesini teslim almaya gelen Derin, gazetelerde babasının ölümüyle ilişkisi olduğu yazılan Ülkü ile görüşür. Bu görüşme annesinin isteği ile gerçekleşir.

Ülkü, oğlunun bir hücre evi baskınında öldüğünü, aslında hiçbir suçu olmadığını anlatır. Arın'ın da bu konuya dair bazı açıklamalar yaptığını, bunu yapan bir mekanizmadan ve onun aşılması gerektiğinden bahsettiğini söyler. Derin, babasının bu nedenle öldürülmüş olabileceğini anlar. Umut'un ölümü ile babasının ölümü arasında bir bağ olabileceğini hisseder. Ülkü'nün oğlunun ölümü Derin'i çok etkilemiştir.

İpek ve Derin, Arın'ın cenazesi ile Türkiye'ye dönerler. O akşam amcası Erim ve babasının arkadaşı Cem de yanlarındadır. Annesi, gelir gelmez odasına çekilir ve içki içmeye başlar. Derin, Erim ve Cem ile birlikte oturmaktadır. Onlara Ülkü ile görüştüğünü, bu görüşmeyi annesinin istediğini, Ülkü'nün babasının ölümüyle ilgili söylediklerinden daha fazla şey bildiğini düşündüğünü söyler. Babasının konferans konuşmalarının tam metnini elçilikten istediğini, elçilikte kendileriyle ilgilenen ikinci kâtiplerden birinin bulmaya söz verdiğini söyler. Derin, Paris'teki görevlilerin Murat ailesini işin içine fazla katmak istemediklerini hissetmiştir. Annesinin de buna fazla gönüllü olmadığını farkındadır. Cem, Ülkü ile mutlaka konuşmaları gerektiğini söylediğinde, Ülkü'yü onların da tanıdığını anlar. Ayrıntıları sorduğunda babasının bu kadını yaklaşık otuz yıl önceden tanıdığını, Erim'in ortaokul yıllarında Ülkü'den ders aldığını öğrenir. Erim, Ülkü'nün bu gerçeği saklamasını başının yeterince dertte olmasına bağlar.

Derin, tanışmalarından önce Ülkü'ye karşı nefret hissettiğini, konuşmaları sırasında ona ısındığını, babasının ölümünde onun bir suçu olmadığına inandığını ve Ülkü'yü ilgi çekici bulduğunu söyler. İsviçre'ye döndüğünde onunla görüşmeyi düşünmektedir. Elçilikte kendileriyle ilgilenen, aynı zamanda babasının olayını araştırarak olan genç bir görevlinin Ülkü'nün komünist olduğunu, 1980'de askeri darbeden sonra yurtdışına kaçtığını ve Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunduğunu söylediğini anlattır. Cem, Ülkü'nün sadece askeri cuntaya karşı faaliyetler yürüttüğünü, bunun ise Ülkü açısından artı bir durum oluşturduğunu söyler. Bu sözler Derin'i etkiler.

Arın'ın cenazesinde İpek, gazetecilere konuşacak durumda olmadığını söyler. Derin ise çok cesur bir konuşma yapar.

“Babamı, onun bildiklerinden ve düşündüklerinden rahatsız olanların öldürdüğünü düşünüyorum, diyordu. Belki de katiller aramızdadır. Eğer bundan önceki cinayetlerde olduğu gibi, verilen bütün sözlere rağmen cinayet

aydınlatılmazsa, o zaman sorumluların katilleri bilip de sakladıklarını düşüneceğiz.” (s. 406)

Babasının ölüm yıldönümünde Cem'in işbirliği sayesinde Ülkü'yle Bozcaada'da buluşurlar. Ülkü'ye babasının ölümü ile ilgili sorular sorar. Babasının her şeyi geride bırakarak Ülkü ile yaşamak istediğini öğrenir. Bozcaada'daki buluşmalarından sonraki ocak ayında Derin, Ülkü'yü arar, buluşmak ister. Ülkü görüşmek istemez ama kabul eder. Bozcaada'da aralarında beklenmedik bir yakınlık doğduğunu düşünen Ülkü, ilişkilerini şöyle tarif etmektedir:

“(...) aynı cinayetin izini süren birbirine muhtaç ve rakip iki ajanın çelişkili ilişkisini andırıyordu. Ben, Derin'in aynasında hem tanımadığım oğlumun yüzünü bütün açıklığı ve gerçekliği ile görmenin, hem de Arın'a, ölümünden sonra bile olsa, yaşamında hiç yapamadığım biçimde engelsiz rakipsiz sahip olabilmenin peşindeydim. Derin ise, neredeyse bir medyum içgüdüleriyle, Umut'un öldürülmesiyle babasının öldürülmesi, benimle Arın, Arın'la Umut arasındaki bağı sezmişti. Şimdi, sezgisini bilgiye dönüştürmek, bunu yaparken de kendi gerçeğine, kendi bilgisine ulaşmak için çırpınıyordu.” (s. 85)

Derin, özellikle Umut'un, -annesi ile Paris'te yaşadığı zaman dışında- hayatını geçirdiği ve eşyalarının hala bir yerlerde durduğu eve gelir. Ülkü, Fransa'ya dönmekle Bozcaada'ya yerleşmek arasında düşünürken birden o evde kalmaya karar verdiğini söyler. Ülkü aslında bu eve oğlunu bulmak istediği için yerleştiğini bilmektedir. Derin; Ülkü'nün, annesine ya da oğluna olan borcunu ödemek için bu evde kaldığını düşünmektedir.

Derin, Umut'la birlikte öldürülen gençlerden birinin ailesine ulaşmış ve babası ile görüşmüştür. Adama, Umut'un yurtdışındaki teyzesiyle kalan kardeşi olduğu, olayı yeni öğrendiği yalanını söylemiştir. Ülkü, gerçekleri öğrenmek istediğinden emin değildir ama Derin birkaç gün sonra gelip bu aileyle görüşmeye gideceklerini söyler. Ülkü, Umut'un annesi olarak daha fazla şey öğrenebilecektir. Ülkü, bu maceraya sürüklendiğini düşünmektedir.

Görüşmeye gittikleri yer İstanbul'un varoş semtlerinden biridir. Derin, buraların nasıl olduğunu tahmin edememiş ve görüşmeden sonra gideceği Çırağan Sarayı'ndaki çay toplantısına uygun giyinmiştir. Evin küçük oğlu Kerem Ali, Ülkü ve Derin'den rahatsızlık duyar. Evde olup biteni, sekreter yoldaş dediği birine anlatmaktadır. Adam, Ömer ve Ülkü için 68 kuşağından revizyonist insanlar diye bahsedip Ülkü'ye karşı dikkatli olmasını, Derin'i ise ileride işlerine yarayacağını düşündüğünden Kerem Ali'nin takip etmesini emreder.

Kerem Ali, Umut'la üniversitede aynı sınıfta olan ve aynı evde öldürülen abisi Kerem'in adını kendi adının başına koymuştur. Onu örnek alarak yaşamaya çalışmaktadır. Kerem, ölümünden bir yıl önce evi terk etmiştir. Ara sıra eve geldiğini bu gelişlerinden birinde kardeşi (Kerem) Ali'ye sınıf farklılığının adaletsizliğini, bir gün varoşlar diyerek aşağılanan devrimci semtlerin İstanbul'u fethedeceğini söylediğini; okulu bıraktığını ailesinin öğrenmemesi gerektiğini ve kendisini soranlara hayırsızlığından evi terk ettiğini söylemelerini öğütlediğini öğreniriz. Kerem'in ölümünden sonra yakınlarındaki Cemevinde özel tören düzenlendiğini, fotoğrafının duvara asıldığını, polisin bunları kaldırdığını, mahalledeki tüm evleri aradığını anlatan Kerem Ali, abisi ve Umut'un ölümünün peşini bırakmalarının sebebinin kendilerini tehdit etmeleri olduğunu da söylemektedir.

Kerem Ali'nin, Ülkü ve Derin'in evlerine geldikleri dönem henüz yirmi iki yaşında olduğunu ve üç yıldır örgütün militan kadrosunda olduğunu öğreniriz. Örgütün talimatına uyarak ilgilendiği Derin'e günden güne âşık olmuştur. Derin ve Ülkü hakkındaki gerçekleri Derin'le beraber Umut'un ölümü hakkında bilgi almaya çalıştıkları zaman öğrenmiştir.

Kerem Ali, örgüt içinde şüpheli görülen kişilerin örgüt militanları tarafından infaz edildiğini bilmektedir. Derin'le görüşmelerinin örgüt içinde şüphe uyandırmasını, kendine olan güveni sarsmasını engellemek için Derin'i örgütün legal kanadına çekmeye karar verir. Derin'in geniş burjuva çevresi sayesinde örgüt elemanlarının alınmadığı yerlere girebileceğini söyler. İlk iş olarak gazeteci Turgut Ersin ile randevu alırlar. Bu durum, Derin ile tanışmalarının üçüncü ayında olur. Bunu Derin'in babasının arkadaşı Profesör Mete Ünsalan aracılığı ile yaparlar. Bu buluşma ise Derin ve Teo'nun karşılaştığı buluşmadır. Kerem buluşma yeri olan lüks otelde kendini yabancı hissetmiş ve çevredeki tüm insanlara kuşku ile yaklaşmıştır. Bu kuşku Teo'nun ajan olabileceği sanrısına kadar derinleşmiştir.

Kerem Ali, örgüt içinde Derin'den 'kız' diye bahsetmelerinden hoşlanmadığı için bir kod ad uydurur. Sekreter yoldaş dediği adamın adının ilk harfi (İbrahim), Derin'in adının ilk harfi ve kendi adının ilk harfi bir araya getirilir ve 'İda' kod adı verilir. Bundan Derin'in haberi yoktur.

Derin hakkında edindiğimiz bir diğer bilgi ise maddi olanakları çok kısıtlı olan Kerem Ali'yi ezmek, incitmek için kendi arabasını kullanmadığı, taksi parasını verdiğinde onu kırdığını düşünerek minibüsle ulaşımını sağladığıdır. Derin ile sohbetleri

sırasında üzerine giydiği çok basit bir kıyafetin bile çok farklı durduğunu, sınıfını saklayamadığını söyleyen Kerem Ali'ye bunun sınıfsal konum dedikleri, daha doğdukları an sahip oldukları bir duruştan, bir tarzdan kaynaklandığını söylemiştir. Kerem Ali, Derin'e örgütü tanımasını, legal alanın onun gibi insanlara ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Derin, sosyalizm ile ilgili temel eserleri İngilizce, Fransızca kaynaklardan okumaktadır.

Örgüt, Derin'i kullanmasını istemiş, Kerem Ali ise tam tersini yapıp örgüt ilişkilerini kullanmış ve Derin'in amacına ulaşması için çabalamıştır. Derin, Umut'un öldürüldüğü hücre evi baskınında orada olduğu ve baskından önce kaçtığı bilinen dördüncü şahsı aramaktadır. Bu kişi onu Umut'a, Umut da babasının öldürölmesinin ardındaki gerçeğe götürmektedir.

Teo'nun da katıldığı Turgut Ersin görüşmesi örgütte Derin ile ilgili kuşkular doğurmuştur.

Tanışmalarından bir süre sonra Teo ile İstanbul'u gezen Derin, onu Kerem Ali'nin oturduğu varoş semtine götürür. Derin, İstanbul'un birbirinin içinde iki ayrı dünya olduğunu söyleyerek şehrin gizli kalmış yerlerini gezdirir. Bu iki dünyanın biri Derin'in 'bizim' dediği orta ve üst tabaka insanların yaşam alanları, 'diğeri' dediği de varoş ve devrimci semtleridir. Teo, bunların ezberlenmiş devrimci söylemler olduğunu düşünmektedir. Derin düşüncelerini Teo'ya kabullendiremedikçe kızmaktadır. İstanbul'un 'öteki' yerleriyle neden ilgilendiğini sorduğunda ise Umut'un izini araştırırken yolunun buralara düştüğünü, bir de rehberi olduğunu söyler. Rehberi, Kerem Ali'dir. Teo, halk çocuklarına düşkün kibar aile kızlarının her dönem var olduğunu düşünmektedir. Kendi kız kardeşi Mariana'nın da böyle bir macerası olmuştur.

Kerem Ali, hücre evinde olduğu bilinen dördüncü kişinin adresini bulur ve Derin'i oraya götürür. Gittiği evin sahibi Atilla adında biridir. Bu adam, Ömer Hoca ile Ankara'da, üniversitede tanışmıştır ve Umut'un arkadaşının babasıdır. Oğlu Özgür ile Umut'un yolları Umut'un ölümünden bir süre önce ayrılmıştır. Özgür şimdi Avustralya'da çalışmaktadır. Derin, Umut'un kardeşi olduğunu söyler. Derin anne-babası yurtdışına çıktığında dört yaşında olduğunu ve kendisini götürmek zorunda kaldıklarını, Umut'la neredeyse hiç görüşmediklerini, kendisinin ailesi ile gitmiş olmasından dolayı kıskanıp yok saymış olabileceğini söyler. Adamın güven veren tavrına ve hareketlerine rağmen yalan söylemiş olmaktan suçluluk duyar. Umut'un kitapları, notları ve diğer eşyalarını saklamıştır ve bunları Derin'e vermekte bir sakınca görmez. Ama yine de bir testten geçirme gereği

duyar. Annesinin adını ve Umut'un tam adını sorar. Derin, annesinin Ülkü, babasının Ömer Ulaş olduğunu, Umut'un Murat diye bir başka adının daha olduğunu söyler. Kendisini de Özlem olarak tanıtır. Söylediği yalanları affettirmek için adamın bahçesindeki yavru kedilerden birini alır. Umut'un eşyaları ile kedinin kafesini alıp gider. Bir de kedi bakmakta deneyimsiz olduğundan yardıma ihtiyaç duyarsa arayabilmek için adamın telefon numarasını alır.

Derin, Umut ile ilgili bilgilerin onu çok meraklandıracağını düşünmüştür ama eve geldiğinde, ona ait eşyaları bir kenara bırakmış, kedi ile ilgilenmektedir. Umut'un gerçekten kardeşi olup olmadığını düşünür. Bunu öğrenmek için en azından ipuçlarına ulaşmak için ihtiyacı olan belgeler yanındadır ve bunlara bakmayı geciktirmesinin nedeninin de korku olduğunu hissetmektedir. Getirdiği eşyalara bakmaz, Kerem Ali ile buluşmaya gider.

Kerem Ali, bir otelde gece amirliği işi bulmuştur. Geceleri telefonlara bakacak, acil durumlarda müdahale edecektir. Nerede çalışacağını soran Derin'e ise şimdilik bilmemesi gerektiğini, "İda Yoldaşın" harekete katıldığında bilmesi gerektiği kadarını öğreneceğini söyler. Derin, örgüte katılırsa kod adının 'İda' olacağını bu sözlerle öğrenmiştir.

Derin, çevresindeki insanlara karşı hassas davranan hümanist bir gençtir. Kedi maması ve kumu almak için gitti bakkalda dahi adamın hoşuna gitmeyecek bir söz söylediğinde ardından kendini affettirecek bir şeyler yapma ihtiyacı duymaktadır.

Evine geldiğinde, Umut'a ait eşyalara bakmak konusunda hiç acele etmemiş, bunları Ülkü'ye vermeyi dahi aklından geçirmiştir. Onun oğludur ama kendisinin neyi? Tüm bu düşüncelerden ve sorulardan bunalır ve içinde büyük bir boşluk hisseder. Feliks adını verdiği kedisi içindeki bu boşluğu dolduramamıştır. Bu boşluğu doldurmayı bilen bunun yalnızlıktan kaynaklandığını anlayan tek kişi, yani babası da yoktur. Mehtabı izlemek için Teo'nun yanında olmasını ister. Ama araması yakışık almayacaktır, vazgeçer. Çaresiz Umut'un eşyalarına döner.

Poşetin dibinde kalan üç küçük hayvan figürünü gördüğünde ağlar. Bunlar Tom, Jerry ve Kedi Feliks'in küçük renkli plastikten maketleridir. Ardından Umut'un basit olan ama üzerine süslü harflerle '*Umut'un Anı Defteri*' yazan defterini alır. Kendi anı defterini hatırlar, yaşına göre çok ciddi ve pahalı olan defterine ilk yazı yazan babasıdır. Babası, 'seni çok seven baban' diye bitirmiştir yazısını ve Derin, okuduğunda burada neden 'her şeyden çok seven' yazmadığına alınmıştır.

Defterde yazanlar Derin'i çok üzer. Daha fazla okumaya dayanamayan Derin, defteri kapatır. Küçümsenmiş, örselenmiş, yapayalnız ve sevgiye aç olan bu çocuğun annesinin yanına gittiğinde birbirlerine ulaşamadıklarını ve sonunda kendi dünyasına döndüğünü görmüştür. Anı defteri ile aynı zarfta olan birkaç fotoğrafa bakmış, bir vesikalığı alıp ehliyetindeki fotoğrafı ile karşılaştırmıştır. Umut'un ve kendisinin göz yapısı babası Arın Murat'a benzemektedir. Masadaki eşyaların üzerinde oynayan Feliks bir kağıdı masadan düşürür. Bu kâğıtta Umut'un bazı telefon numaralarını kodladığını görür. Yedi numaradan üçünü tanır bunlar Ankara'daki evlerinin ve babasının Dışişleri'ndeki telefonunun numaralarıdır. Biri o gün eşyaları aldığı evin numarasıdır. Bu Umut ile babası arasında kesin bir ilişki olduğunun kanıtıdır.

Depremden sonra Türkiye'ye dönen Ülkü, Derin'in Kerem Ali ile olan ilişkisinin duygusal bir ilişki olmadığını, Teo'ya bir şeyler hissettiğini fark etmiştir. Bununla birlikte Derin'de bazı değişiklikler olduğunu gözlemlemiştir. Derin'in giyimi sadeleşmiş, özensizleşmiştir. Aynı sosyal sınıftan olan arkadaşları ile gittiği, sabahlara kadar kaldığı gece kulüplerine gitmez olmuştur. Çok kitap okumakta, otomobilini daha az kullanmakta ve uygun bir iş bulup çalışmak istediğini söylemektedir. Ülkü, Derin'in Kerem Ali'nin evine ilk gittiklerinde neler söylediğini hatırlar.

“ ‘Bizim sitenin buradan iki tepe ötede olduğunu bilmesem, kendimi dünyanın uzak bir köşesinde, bambaşka bir ülkede sanabilirdim,’ dediğini hatırlıyorum. O günlerde birbirimize daha yakındık, rahat konuşuyordu. ‘Biliyor musun Ülkü,’ diye eklemişti, ‘demin o insanlarla konuşurken bir kere daha fark ettim. Acılarına, yoksulluklarına, sıkıntılarına rağmen, sanki hayatı dolu dolu yaşayanlar onlarmış, bizler ise bir tiyatro sahnesindeymişiz gibi hissettim. Onların ayakları toprağa basıyor, kendilerine ait bir dünyaları var, gerçek bir dünya. Etli canlı insanlar onlar. Halbuki ben, benim arkadaşlarım, sanki boşlukta yaşıyor gibiyiz. Belki de bu yüzden bu kadar hafif hissediyoruz kendimizi. İyi anlatamıyorum, ama şunu söylemek istiyorum: Bizler küçük şeylerle tatmin olmayan, sıradan mutlulukları küçümseyen, büyük konulardan, düşüncelerden ise ölesiye sıkılan, korkan, kaçan çocuklarız. Çevremiz böyleydi, böyle yetiştirildik. Demin o gecekonduda konuştuğumuz insanlar, mesela o çocuk –adı Kerem Ali miydi?– en küçük şeyden zevk alabilir, mutluluk duyabilir, büyük işlere de korkmadan, bedelini ödeyerek girişebilir gibi geldi bana. Hani ‘mış gibi yapmak’ var ya; sanki biz, benim çevrem, arkadaşlarım hep ‘mış gibi’ yapıyoruz da, iki ayağı üzerinde gerçek yaşam o gecekondularda yaşanıyor gibi. Belki de saçmalıyorum, ama oralar, yaşam daha yalın, daha otantik, daha insani.’ ” (s. 234-235)

Bu sözleri Ülkü'yü endişelendirmiştir. Bir dönem, gecekondu mahallelerinde bilinçlendirme çalışmaları yaparken Ülkü'de buna benzer şeyler düşünmüştür ama onun bu derece büyük bir sınıf farkı yoktur. Ülkü, Kerem Ali ile Derin'in birbirlerini fikir yönünden

etkilemiş olabileceklerini düşünür ve bundan da hoşlanmaz. Kerem Ali'nin de kendisinden hoşlanmadığının farkındadır. Bunun iki sebebi olduğunu düşünür. Kerem Ali'nin çevresine göre 1970'lerin devrimci ablası değil 1990'ların 'döneği' olarak görülmektedir. Bu nedenle, ihtimallerden biri; Ülkü'nün, kendi dünyasına çekmeye çalıştığı Derin'i etkilemesinden korkması; biri de kendine bir zırh gibi giyindiği devrimci ideolojisini, imanını zedelemesinden korkmasıdır.

Ülkü, Derin'e babasının ölümünün arkasında şaibeli işler olduğunu söyleyerek onu bu yola kendisinin ittiğini düşünerek suçluluk duyar. Söylediklerinden sonra arayışa başladıklarında Derin ile daha yakındırlar ama yurtdışına gidip geri geldiğinde bir mesafe olduğunu hissetmektedir. Bu durumun nedeninin bir gün konuşulacağını düşünür.

Derin, kedisini görmesi için evine getirdiği Ülkü'ye villalarının çevresindeki duvarlardan rahatsız olduğunu söyler. Bu sınıf farkından duyduğu rahatsızlıktır. Derin, kediyi, nereden aldığını anlatır. Umut'un kardeşi olduğunu öğrendiğini söyler. Umut'un da babasından haberdar olma ihtimali olduğunu, çünkü Umut'un eşyaları arasında Arın'ın kimse tarafından bilinmeyen bir telefon numarası ile ev telefonlarının numarasını şifreli olarak yazıldığı bir kâğıdı bulduğunu söyler. Derin, Umut'un ya gerçek babasının ya da yoldaşlarının ölümünden sorumlu devlet ajanının peşinde olduğunu düşünmektedir. Ülkü'nün annesi olması nedeni ile bunu bilebileceğini düşünerek ona sorar. Ama Ülkü, oğlunu gerçekte tanımamaktadır.

Burada Kerem Ali ve örgütteki arkadaşlarının Ülkü hakkında edindikleri diğer bilgilere ulaşırız. Ülkü'nün, Arın Murat'ın öldürülmesinde parmağı olan bir devlet ajanı olabileceği konuşulmaktadır. Kerem'e göre Derin masum, Ülkü ise esrarengizdir. Oğlunun ölümünü araştırmak gibi bir derdi de yoktur. Tüm bu söylenenlerin aksine Kerem'in annesi Ülkü'nün acısının çok büyük olduğunu ve her şeyi unutmaya çalıştığını anlamıştır.

Kerem Ali, örgütün buluşma yerlerinden birine giderken üst düzey olan ve ortalıklarda pek görünmeyen bir örgüt elemanı ile karşılaşır. Adam, Derin'in babasının bir devlet ajanı olduğunu söyler. Kerem Ali, kötü bir şey olmasını engelleyebilmek için insanları aileleri ile yargılamamak gerektiğini anlatır. Adam, Derin'in çevresinin geniş olmasından, birkaç defa ayarladığı röportajlardan ve burjuva görüntüsünün çoğu yerde dikkat çekmesini engellediğinden Kerem'e, onu legale çekmesi ve kendisinden başka kimseyle görüştürmemesi talimatını verir. Ayrıca Umut (örgütteki adı Serden) ve abisinin

öldüğü evden kaçan şahıs Türkiye'ye giriş yapmıştır, bu kişinin infazını da Kerem Ali yapacaktır.

İnfazdan bir gün önce Derin, duygularını Teo'ya açmış, onun verdiği cevaptan reddedildiği kanaatine varmıştır. Bu reddedilişten sonra bulunduğu çevreyi değiştirmeye karar vermiş, bu değişikliğe Kerem Ali'yi hayatına tam olarak sokmakla başlamıştır. O gece Kerem Ali ile birlikte olur ve bir süre sonra da Kerem Ali'nin mahallesine taşınmaya karar verir.

Mahalledeki insanların ona tepki göstermesini Kerem Ali ve örgüt engelleyecektir. Polisin yaratabileceği sorunlara engel olmak için ise eğitimini kullanacaktır. Eğitimine devam edecek, Lozan'a gidecek, birkaç vizesini verecek, profesörle tez konusunu konuşacak, döndüğünde tez için çalışmaya başlayacaktır. Tezinde 'varoşlarda sosyal değişim' konusunu işleyecektir. Derin bu kararını iki kıyı arasında kalmaktan bıkip, gemileri yakıp öteki tarafa geçmek olarak görmektedir.

Derin, Lozan'daki işlerini kısa sürede halleder. Amcasının, tamamen yerleştiğini anlayıp kızmaması için evindeki düzenini de bozmaz. Kedisi Feliks'i Güldalı'nın evine getiren Derin, kedi orada olduğu için evinin de orası olduğunu düşünmektedir. Burada kendisini mutlu hissettiğini söyleyen Derin'e kimse inanmamakta, onun kendini kandırdığını düşünmektedirler.

Bu sırada Teo, üniversite ile anlaşması gereği bazı seminerlere katılmak için Türkiye'den ayrılır. Temmuz ortalarında geri döner. Teo, 'Erguvan Kapısı' araştırması için Haliç'e bakan yıkık kale duvarları arasında dolaşırken Kerem Ali'yi görür. Bir duvara yaslanmış kendisini izlemektedir. Kerem Ali, Erguvan Kapısı hikâyesinin inandırıcı olmadığını, bir ajan olduğunu, Ülkü ve Derin'i takip etmekten vazgeçmesini ve evine dönmelerini, kendisini bir adım daha atmaya mecbur etmemelerini söyler. Bu sırada ateşi olan Teo, gerçekte düşü birbirine karıştırır. Onlar geldiklerinde, kendilerinin iki bin yıldır burada olduğunu, onun evinin burası olduğunu, bahsettiği gibi ajan bile olsa Kerem Ali'nin siyasî çevresini izlemeyeceğini, buna değmeyeceklerini söyler. Adamın, ateşi olduğunu ve sayıkladığını anlayan Kerem Ali, onu bir taksiye bindirirken, Erguvan Kapısı olsa bile bir insanın hayatından daha önemli olamayacağını, gidip onu başka yerde aramasını, evine dönmelerini söyler.

Yaz dönemi siyasî yönden çalkantılı geçmiş, varoşlarda örgüt işlerinin yoğun olduğunu bilen güvenlik güçleri tüm dikkatini bu semtlere özellikle Derin'in de yaşadığı

tepeye vermiştir. Kerem Ali, Derin’e örgütün zamansız çıkışları engellemeye çalıştığını ve ölüm oruçları ya da açlık grevlerini bütün yollar tıkanığında son çare olarak gördüğünü anlatmıştır. Derin, kamuoyu oluşturmak için çok çabalamış, babası, amcası ve Cem’in çevresi ile bunu sağlamaya çalışmış ama yardım beklerken, nasihat almıştır.

Gazeteci Turgut Ersin ile görüştüklerinde örgütlerin haklı mücadele veren insanları kullanarak öne çıkma çabasında olmasından iğrendiğini söyleyen adama, dışarıdan baktığını, bu düşüncelerin o tepede hayatın akışı olduğunu söyler. Turgut Ersin’de Ülkü’nün geldiği noktadadır. Derin de bir gün gelip sorguladığında şimdi savunduklarının yanlış yönlerini görecektir. Ülkü’yü hatırlayan Derin, bir yakınının da aynı düşüncelere sahip olduğunu ve bir dönemin siyasî militanlarının yıllar sonra geldikleri noktanın aynı olduğunu söyler. Derin, Turgut Ersin ve Ülkü’nün soğuk ve dışarıdan baktıklarını, bilgelik ve sorgulamanın vardığı nokta olduğunu sandıkları şeyin tükenmişlik ve korkudan kaynaklı ilgisizlik olduğunu düşünmektedir. Hangi devrimci örgütten olursa olsun, o kuşağın insanlarının birbirine benzediğini; inançsız, umutsuz ve kibirli olduklarını söyler. Zahmet edip oralara gelmesini, Güldalı ile tanışmasını, duruma o insanların gözüyle bakmasını ister.

Bunun üzerine Turgut Ersin cezaevlerinde ölüm oruçlarının başladığı gün yanında barodan avukatlar, birkaç sanatçı ve gazeteciden oluşan bir heyetle mahalleye gider. Bu dönem ortam oldukça gergindir. Örgüt, Derin’den zaten mimli olan evlerine yabancı birilerini alarak daha fazla dikkat çekmemesini söylemiştir. Ülkü ve Teo ile bir süredir görüşmemiştir. Kerem Ali’nin de, bazı gerekli durumlar dışında eve pek gelmediği ve kendisi ile sevgili değillermiş gibi görüştüğü bu dönem, tam parçası olamadığı bu ortamda kendini yalnız hisseden Derin, bu adamın gelişinden memnuniyet duyar. Bu dönem Kerem Ali ile ilişkilerinin durumunu kısaca şöyle anlatmaktadır:

“Son günlerde pek ortalarda görünmüyordu. Bana bile, bazı yeni bilgileri iletmek, kurmaya çabaladığım ilişkiler hakkında bilgi almak, görüşülecek ve yardımına başvurulacak yeni adlar önermek, güvenliğim konusunda uyarmak için kısaca uğruyordu. Sanki birbirimizden uzaklaşmıştık, sanki hiç sevgili olmamış gibiydik. Bunun beni rahatsız etmediğini, içimde bir eksiklik duymadığımı fark ettiğimde önce şaşırdım, sonra memnun bile oldum. Yakışıklı, güçlü bedeni, sevişmelerimizin sıcak anısı hâlâ etkileyiciydi, Ama Güldalı’nın Hüseyin’ine olan tutkulu aşkını kendi şiirli diliyle anlatmasını dinlerken, bazen kendimden bile utanarak, Kerem Ali ile sevişmelerimizi değil, Teo ile, Turgut Ersin ile sevişmenin nasıl olacağını düşünüyordum.” (s. 320)

Derin için endişelenen Kerem Ali, onun amcasının evine dönmesini istemiştir ama Derin, Erim'in hastası olan vali yardımcılarında birine tezi için yaptığı çalışmayı tasdik ettirmiş, bir çeşit izin almış olduğu için kendisini sağlama aldığını düşünmektedir.

Turgut Ersin geldiği sıra Güldalı, Etiler'de bir yere gündeliğe gitmiştir, Derin de Umut bebek ile yalnızdır. Heyettekilere eski arkadaşı ile sohbet etmek istediğini söyleyen adam Derin ile bir kadeh şarap içer. Derin, ne konuşacağını bilemediği bir an Umut ağlayınca onun hikâyesini anlatır. Umut'un babası kimilerine göre vatan hainliği; kimilerine göre cahil cesareti, sorumsuzluk; kimilerine göre de feda kültürüne yakışan onurlu bir hareket yapmış ve kimsenin zoru olmadan çok sevdiği karısını ve oğlunu bırakarak dağa çıkmıştır. Derin, bu mahalleye geldikten sonra bakışının değiştiğini söyler. Burada yaşayan insanların doğrularının katı olduğunu, hiçbir esnekliğinin olmadığını bilmektedir ama hoşgörü ve esnekliğin kendi sosyal sınıfları gibi 'tuzu kuru' olanlara ait bir özellik olduğunu düşünmektedir.

Turgut Ersin, Arın'ın ölümünün ardında derin devletin olduğunu yazan ender gazetecilerden biri olduğunu söyler. Derin, bunun doğru olabileceğini ama hiçbir zaman kanıtlamayacaklarını, babasının eski bir arkadaşı olan Ülkü'nün oğlu Umut'un ölümü ile babasının ölümü arasında bir bağ olduğuna inandığı için Umut'un ölümünü araştırdıklarını ama bulacağı şeylerden korktuğunu, gereklerini yerine getirememekten çekindiği için iz sürmekten vazgeçtiğini anlatır. Babasına ulaşamasa da bu araştırma sayesinde Güldalı'nın konusunu bulmanın kendisine yettiğini söyler. Turgut Ersin, kendisini yine arayacağını, bir şeye ihtiyacı olursa verdiği numaradan kendisine ulaşabileceğini söyler ve gider.

Bu arada Turgut Ersin'in de 1970'de vurularak ölen arkadaşının adını oğluna verdiğini, Ulaş adını taşıyan oğlunun Londra'da uyuşturucu batağına bulaşmış olarak yaşadığını öğreniriz. Bu *Hiçbiryere Dönüş* romanının kahramanının oğlu ile aynı durumdur. Eylül adındaki oğlu, Amsterdam'da uyuşturucu batağına bulaşmıştır. Kadın ülkesine dönmüş, oğlu Amsterdam'da kalmıştır.

Turgut Ersin, iki gün sonra köşesinde çok cesur bir yazı yayınlar. Bu yazıda, F tipi hapisanelerden bahsedilmektedir. Teo, örgüt elemanlarının bundan neden rahatsız olduklarını anlamaz, Ülkü, şimdiki düşünceleri ile kendisinin de koğuş yerine hücreyi tercih edeceğini söyler ama bu örgütlü yaşayan insanlar yönünden çok farklı bir durumdur. Ülkü, şöyle anlatır:

“Ama onlar farklı; onlar tek değiller; bağımsız değiller. Onlar büyük bir organizmanın hücreleridir; örgütün parçalarıdır; kendilerini öyle hissederler. Örgütün diğer üyeleriyle tamamlanırlar, onlarla birlikte solurlar.” (s. 307)

Kendinin de örgüt disiplininden geldiğini bu tür ortamları bildiğini söyler.

Derin, Turgut Ersin’i kendisinin etkilediğini düşünür; Ülkü ise, biraz hüzün ve özlemle; bir kez bu coşkuyu, inancı yaşayan insanın, bunların hayatının en güzel ve en değerli duyguları olduğunu unutamayacağını ve bundan kopamayacağını söylemiştir. Ona göre adamın gelişinin sebebi geçmiştir.

Kerem Ali ve örgüt bu yazıyı eleştirecek bir yön bulamaz ama Kerem Ali, yine de küçümser şekilde konuşur. Bunun yeterli olmadığını, medyanın bu adamdan ibaret olmadığını, başkaları ile de çalışması gerektiğini söyler. Kerem Ali’nin bu tavırları Derin’in ondan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Kış geldiğinde hayran olduğu gecekondu mahallesini çirkin görmeye başlayan Derin, amcasının evine taşınıp kışı orada geçirmeyi düşünür ama Güldalı ve Umut’u yalnız bırakmak istememektedir. Aslında kendisinin onlara daha fazla ihtiyaç duyduğunun da farkındadır. Hapishanelerde ölüm oruçları başlamıştır. Derin, hapishanedeki örgütlü insanlara devrimci tutsak denmesi gerektiğini öğrenmiştir, çünkü onlar bir savaşta esir düşmüşlerdir ve devletin onları hapishanelere tıkamayacağı söylenmektedir. Derin, bu söylemleri kabul ettiğinde, çevresindeki bu insanların dilini kullanmaya başladığını fark eder. Bu, ‘naif, basit ama mistik anlamlar yüklenmiş’ bir dildir.

Aralarına girmeye çalıştığı insanları hala öteki olarak görmekte ‘onlar’ diye konuşmaktadır. Hapisteki tutsakların ölüm orucu için koşuşlarında hazırladıkları bayraklı, tabutlu görüntülerini izlerken bu insanların yaşamdan çok ölüme saygı duyduklarını, ölümü yücelttiklerini düşünmektedir. Fakat Güldalı ve her akşam bu görüntüleri evlerinde izlemeye gelen tutuklu yakınları görüntüleri olağan karşılamakta, bayrakların duruşunu, bir başka örgütün bayrağı ya da marşının kendi örgütlerinden daha öne çıkışını eleştirmektedirler. Bu görüntüler onlara heyecan, coşku ve gurur vermektedir. Derin bu insanları, bu tavırlarından dolayı da yadırgamaktadır. Burada Derin ve diğerlerinin hayata bakışındaki farklılıklar net olarak ortaya konmaktadır.

Güldalı’nın gündeliğe gideceğini söyleyerek evden çıkıp gittiği bir gün Ülkü, Teo ile birlikte Derin’i ziyarete gelir. Ülkü, Umut’un öldürüldüğü evde bulunan ve olaydan hemen önce evi terk eden dördüncü kişinin Atilla Bey’in oğlu Özgür olduğunu ve Türkiye’ye döndüğü gün öldürüldüğünü söyler. Adresi kimlerden aldığını sorar. Derin, Ülkü’nün

adresi kimlerden, kimin aracılığı ile aldığını bildiğini ve suçlamaktan çok uyarmak amacı ile bunları sorduğunu anlamıştır. Bunun üzerine Kerem Ali gelir, Güldalı'nın tutuklu yakınları ile yapılan eylemde birkaç kadınla birlikte gözaltına alındığını söyler. Kocasının yerini söyletmek için işkence göreceğini düşünmektedir.

Kerem Ali, Teo'ya evine hala dönmemesinin sebebini sorar. Derin ve Ülkü, genç adamın Teo'ya karşı sert tavrını yadırgar. Ardından Ülkü, aynı tehditkâr tavırla Özgür'ün öldürüldüğünü söyler. Derin bu sırada Kerem Ali'nin yüzüne bakmak istemese de bakar, sol gözünün seğirdiğini fark eder. Ülkü, Derin'e baskın yapılması ihtimaline karşı evde yalnız kalmayıp kendileri ile gitmesini teklif eder. Derin bunu kabul etmez, şüphe uyandıracağını düşünür. Avukatlarını arayıp tedbir alacağını söyler. Üstelik örgüt kendisini koruyacaktır. Bunu söyleyerek Kerem Ali'yi ezmek istemektedir. Özgür'ün ölümü ile nasıl bir ilişkisi olduğunu bilmez ama olaydan haberdar olduğunun farkındadır. Konuyu kapatarak suç ortaklığı yaptığını, ama olay soğuyunca canının daha çok yanacağını düşünür.

Güldalı'nın kendisinden gizli olarak eyleme gitmesini kendisini yabancı görmesine, güvenmemesine bağlar ve kendisini yabancı olmak durumundan dolayı yalnız hisseder.

“Çocuk, kedi ve ben yapayalnızız. Hiçbir telefon, hiçbir bağlantı gideremez yalnızlığımızı. İlk kez, nihayet iki ayağımı birden bu yakaya basmış gibi hissediyorum kendimi. Ve birden: Ülkü'den, Teo'dan, Kerem Ali'den, Emirgân'daki köşkten, Ankara'daki evden, babamın anısından, Umut'un sırlarından, bütün bir geçmişten, Derin kimliğinden bağımsızlaşıyorum. Tüy gibi hafif, kuşlar kadar özgür ve uçucuyum.” (s. 337)

Derin, ait olma ihtiyacı duyan ama kendi yerini bulamayan bir kadındır. Aile yaşantısı kopuk olduğu için oraya ait olmayı başaramamış, geldiği yerde de insanların gözünde öteki olmaktan kurtulamamıştır.

Güldalı'nın tutuklandığı günden itibaren Derin, elinden geleni yapmış, Turgut Ersin ve elinin uzandığı tüm mercilere ulaşmış, bir şeyler yapmalarını istemiştir. Bu dönem Turgut Ersin, devleti de örgütleri de sert bir şekilde eleştiren yazılar yazmıştır. Derin, örgütün neden esnek davranmadığını, anlaşılmaya yaklaşıldığı dönemler arabuluculuk yapanların uzlaşmacı olarak damgalanıp aforoz ettiğini Kerem Ali'ye sorduğunda, Turgut Ersin gibi ara buluculuk yapmaya çalışanların devletin değirmenine su taşıdığı cevabını alır. Bu cevap Derin'i çileden çıkarır. Kendi çabalarının da yok sayıldığını, örgütün, güçlenmesi için insanların ölmesini beklediğini, insanların ölüme göndermenin devrimcilik olmadığını söyler. Kendisinin orada bulunmasının da bir anlamı olmadığını düşünmektedir.

Kerem Ali ise yoldaşlarının özgür iradeleri ile eyleme katıldıklarını savunur. Derin, bu insanların iradelerinin tamamen örgüte bağlı olduğunu söyler. Güldalı'da bu cezaevlerinden birindedir ve onun gibi içerde olan insanların hayatları onu ilgilendirmektedir. Kerem Ali, Derin'in kolay pes ettiğini, burjuva uzlaşmacılığından ve pasifizmden kurtulamadığını, kendisinin örgüttekilere karşı aksini savunarak yanıldığını söyler ve bunu aşkın gözünün kör olmasına bağlar. Onun ve Turgut Ersin gibi insanların anlayamadığı şeyin insanların tek tek hayatlarının bir önemi olmadığını, devrimciliğin insanın tüm varlığı ile yaşandığını ve bunu anlayamamasının da sınıfsal farktan kaynaklandığını söyler Derin.

“Evet, çok doğru, sınıfsal bir sorun. Ama o sınıf, işçi sınıfıdır; köylüler, lumpenler, cam çerçeve kirayı devrimcilik sanan çoluk çocuk değil! Kime hizmet ettikleri belli olmayan tekke şeyhleri hiç değil!” (s. 340), der.

Bu konuşma ikisini de yaralamıştır. Kerem Ali bir şey söylemeden çekip gider. Derin ise kırıcı olduğunu fark etmiş, pişman olmuştur.

O gece sebep yokken Turgut Ersin ile görüşmek ister. Buluştuklarında adam, Adalet Bakanı'nı tanıdığını, onunla görüştüğünü, örgütün biraz esnek olması halinde uzlaşmaya varılabileceğini söyler. Bu sırada gelen telefonla uzlaşılamadığının haberini alırlar. Ertesi gün, 19 Aralık sabahı 'Hayata Dönüş Operasyonu' başlar. Dört gün süren operasyonlarda; yanarak, kurşunlanarak ve gaz zehirlenmeleri ile otuz mahkûm ve iki asker ölmüştür. Operasyonun ikinci günü değerli eşyaları ve kedisini alan Derin amcasının köşküne gider. Umut'u Güldalı'nın akrabalarına bırakır. Bu gidişinin nedeni ise hapishanelerde yanan, kurşunlanan insanların değil, diğerlerinin sosyal sınıftan olmasının, Güldalı'nın kaldığı hapishaneye gidemeyip, Turgut Ersin ve avukatını göndermesinin utancıdır.

Güldalı taze yanıkları ile yılbaşından bir gün önce tahliye olur, Derin'i arar. Bu telefonun ardından Derin mahalleye dönmek ister. Amcası, devrimcilik oyununa son vermesini, zamanında kendisi de bu işlere bulaştığını ama o dönemlerin başka olduğunu ve aklının başına çabuk geldiğini söyler. Kimseyi tehlikeye atmamıştır. Erim, bir anlamda baba parasına güvenerek yaşadığı çılgınlığa bir son vermesi gerektiğini ima etmiştir. Derin, üzülür ama amcasına kızmamaktadır. Amcasının canını acıtmak için onlara yük olduğunu, kendisine çok iyi davrandıklarını ama Güldalı'nın kondusunda daha rahat olduğunu, onları rahatsız etmek istemediğini söyler. Araştırmasını bitirmesi ve kendisini bulabilmesi için zamana ve oraya dönmeye ihtiyacı olduğunu söyler. Babasının kendisine on sekiz yaş hediyesi olan arabasını alır ve mahalleye gider.

Derin, Güldalı'ya içinde tortu kalmaması için eyleme gidişinden neden kendisini haberdar etmediğini sorar. Güldalı, o zaman Derin'e güvenmemiştir ama şimdi durum farklıdır. Onu gerçekten tanımıştır ve artık güven duymaktadır.

Yılbaşı kutlaması için Güldalı ile şarap içerler. Kadın, ölüm orucuna başlayacağını söyler ama Derin bunun içkinin ve kocasına özleminin etkisi ile söylendiğini düşünür.

O gece amcasıyla aynı sitede oturan emekli bir MİT generalinin evinde bir patlama olur, ev boş olduğu için kimseye bir şey olmaz. Derin, arabasının koyduğu yerde olmadığını görüp, hafızasını yokladığında arabanın yedek anahtarının Kerem Ali'de olduğunu hatırlar. İçinde bir kuşku vardır. Arabanın ortadan yok olması, Kerem Ali ve patlamanın birbiriyle ilgisi olabileceğini düşünür.

Güldalı dediği gibi ölüm orucuna yatar. Derin, bunun kocasına olan kırgınlığından kaynaklandığının farkındadır. İstemeyerek de olsa, varlığının önemli olduğunu hissetmek isteyen Güldalı'nın bu eylemini desteklerken bir yandan da ölüm oruçlarının durdurulması için çaba gösterir ama tüm çabalar sonuçsuz kalır. Bu durum Derin'i çok etkiler. Mahallede kalmaktan, yaşananlara müdahale edememekten yaşadığı mutsuzluk Kerem Ali ile ilişkisini sonlandırmasına neden olur.

Kerem Ali, yaptığı eylemlerle, örgütte yükselmiştir. Derin ile ayrıldıkları gece yarısı önderlikle bağlantısını sağlayan 'Yakın' kod adlı örgüt üyesi Kerem Ali'yi arar. Ertesi gün buluştuklarında Derin ile ilişkisini bitirmesini söyler. Kerem Ali terk edilmiştir ama bunun örgüt isteğiyle yapıldığının düşünülmesi işine gelir ve emri kabul eder. Örgüte göre Derin sağlam olsa da babası derin devletin adamıdır ve çevresindeki insanlar şüphelidir. Teo'nun da icabına kendi yöntemleri ile bakması, bunun için gerekirse Derin'i kullanması direktifi verilir. Bir sonraki direktif oruca yatması ses getirecek yeni fedailer bulmasıdır. Bunu yapabilecek ilk kişi de Derin'dir. Kerem Ali, Ülkü'nün 'iktidar kirletir' dediğini hatırlar. Devrim de bir iktidardır ve bu yolda tek tek insanları gözden çıkarmak gerekir. Kendisinde bu cesaretin olup olmadığını sorgular.

Teo, araştırması için İskenderiye'ye gitmeden önce Derin'i ziyarete gelir ama Derin onu soğuk karşılar. Kapı hikâyesinin inandırıcı olmadığını, çevresinde kuşku uyandırdığını ve güvende olmak istiyorsa gitmesini söyler. Derin, örgütten korkmaya başlamıştır. İnanmak istemese de Teo'nun ajan olmasına ihtimal vermektedir. Böyle bir durumda örgüt onu da ajanlıkla suçlayacaktır. Derin bu nedenle Teo'yu kendisinden uzaklaştırır. Teo'nun geldiğini gören örgüt elemanlarından biri durumu örgüte bildireceğini söylediğinde Derin,

Teo'yu babasının arkadaşı aracılığı ile tanıdığını anlatır. Adam, asıl bu nedenle Teo'nun güvenilmez olduğunu söyler çünkü Derin'in babası 1992-1993 yıllarında yapılan infazların sorumlusudur. Derin, örgütün de kendi elemanlarını öldürdüğünü söyleyerek kendini savunsa da babası ile ilgili içine bir kurt düşmüştür. Bu konuda Ülkü'nün yardımını alır.

Ülkü, Arın'ın 1992-1993 yıllarında iç güvenlikle ilgili bir birimde çalıştığını, operasyonlarla ilgisi olduğunu anlatır. Yapılan operasyonlar devletin gözünde antiterör önlemdir. Arın'ın olanları anladığı noktada değişmeye başladığını söyler. Derin, bunu kabullenmekte zorlanır. Bu gerçekler ona çok ağır gelmiştir. Ülkü'nün, oğlunun ölümünden sorumlu bir adamı sevmesinden utanmaması onu kızdırmaktadır. Ülkü'nün canını yakmak için onu bilinci gidip gelen ve durumu çok ağır olan Güldalı'nın yanına götürür. Ülkü, kadının halinden çok etkilenir, başındaki refakatçi biraz önce kendinde olduğunu, doktor müdahalesini kesinlikle istemediğini söyleyince Ülkü, kendisine hâkim olamaz ve bu çılgınlığa alet olan herkesin suçlu olduğunu haykırır. Derin kolundan tutup dışarı çıkarır. Örgütün kendisini kanıtlamasını beklediğini hatırlayan Derin, Ülkü'nün bu hareketi sonucunda dışlanmaktan korkar. Ülkü'ye bir zamanlar onun da inandıkları için hayatını ortaya koyduğunu hatırlatır. Ülkü, intihar hakkına saygı duymaktadır ama bu eyleme, kişilerin kendi öz iradeleri ile ölüme yatmadıklarını düşündüğü için karşıdır. Üstelik artık bu bir eylem olmaktan çıkmış, ölümün kutsandığı bir ayine dönüşmüştür. Hayatı boyunca edindiği tecrübelerden ölümün hiçbir amaca hizmet edemediğini, insanların ölümünün hiçbir amacı haklı gösteremediğini öğrenmiştir. Ülkü, Derin'i de bu çılgınlığa kurban etmeyeceğini söyler. Derin orada olmasının nedenini açıklamaya çalışırken bu insanları sevdiğini, kendi steril çevresindeki düzene karşı çıkmak istediğini anlatır. Diğer yandan bu davranışı ile babasının eline bulaşan kanın kefareti ödemeye çalıştığının farkına varır.

Birkaç gün sonra Güldalı ölür. Derin, babasının ölümü ile Güldalı'nın ölümünü karşılaştırır.

“Babamın ölümü sarsıcı bir haberdir; yüreğimin dağlanmasıydı, hâlâ alışamadığım bir haksızlık, bastıramadığım bir isyandı. Sonra yokluğun dayanılmaz acısı, ormanda kaybolmuş bir çocuğun korkusu oldu. Babamın ölümü, bir küçük kızın hayatta neye ihtiyacı varsa hepsini alıp götürmüştü; pusula, destek, güvenlik, sarılıp sarmalanmışlık, ilgi, sevgi, hepsini. Babamın ölümü kafama yediğim sersemletici bir darbeydi; Güldalı'nın ölümü ise, nereden söylendiği bilinmeyen güzel bir türkünün yavaş yavaş uzaklaşması, sonra içimizde buruk bir hüznün bırakarak duyulmaz olması gibiydi. Seçilmiş, yeğlenmiş, kabullenilmiş bir şey; hayata karşı yenilgi değil, zaferdi.” (s. 468)

Güldalı öldüğünde yanındadır, bir süre bekler ve diğerlerine haber verip evden çıkar. Bundan sonra olacakları görmek istemez. Umut'u almış Ülkü'ye gitmek üzereyken Turgut Ersin arar, davet eder. Herkesten çok Turgut Ersin'e ihtiyaç duyduğunu hisseder ve onun yanına gider.

Adam, çok çabalasa da Derin'in, o ortama karışamadığının farkındadır. Derin de mahallede Teo'nun ajan olmasının doğal geldiğini ama bunu Turgut Ersin'in karşısında söylerken garip olduğunu fark eder.

Derin, her ne kadar güçlü bir karakter olsa da bulunduğu çevrenin etkisinde kalmıştır. Yaptığı en ufak bir değişiklik düşüncelerini değiştirmekte, dengesini bozmaktadır.

Kerem Ali, Derin'i arar ve ertesi gün buluşurlar. Derin'in, Güldalı'nın cenazesine katılmamasının nedeni bu tür eylemlerle yapılan cenazelerde, ölenin annesi hariç kimsenin tabutta bir insan yattığının farkında olmadığını, tek dertlerinin kendi mesajlarını vermek olduğunu düşünmesidir. Güldalı'nın ölümünden çok bu ölüme seyirci kalmak zoruna gitmiştir. Çünkü ölümün o kadın için artık kurtuluş aşamasına geldiğinin farkındadır.

Örgüt, Derin'e, İstanbul'a dönen Teo'ya ulaşmalarını sağlaması talimatını vermiştir. Derin, bunu yapmazsa ne olacağını sorar. Kerem Ali, bu işlere girişin bedava, çıkışın parayla olduğunu, şüpheli çevresi özellikle de babasına rağmen ona güvendiğini ve kendilerini örgüte kanıtlamak zorunda olduklarını, bu işi özellikle Derin'in yapmasının önemli olduğunu söylediğinde kendine hâkim olamayan Derin, Kerem Ali ile ilişkilerinin asıl nedenini anlatır. Bunu kendisi de yeni anlamıştır.

“ ‘Babamın ellerinin kanlı olduğunu daha önce söylediniz, biliyorum,’ dedi, alaycı mı kırgın mı, kederli mi olduğunu anlayamadığım tuhaf bir sesle. ‘Belki de beni sizin oralara çeken, “devrimci baci”yapan, Güldalı’nın kondusuna getiren, hatta sana yakınlaştıran neden buydu; kendimi ispatlayarak babamın günahlarından kurtulma, bu arada babamı da kurtarma umudu. Biraz da seni koruma duygusu belki. Bana yardım ediyordun, sana yakınlaşmıştım, yatmıştık, sevişmiştik. Çevrenin benim yüzümden sana güvensizlik duymasını istemiyordum. Bir yol çizmiştin kendine, bir inancın, bir kimliğin vardı, benim yüzümden yitirmeni istemiyordum.’ ” (s. 523)

Kerem Ali, Derin'e babasını inkâr ettiğini bildiğini söyler. Derin, babasını inkâr etmediği, sadece hayata ondan farklı bakmayı öğrendiği, babası yaşasa şimdi aynı noktada buluşacaklarını bildiği cevabını verir. Örgüte bildirsin ya da bildirmesin Teo'ya ulaşmak son işi olacaktır. Bunu da Kerem Ali'nin örgütte şüphe uyandırmaması için yapacaktır. Şüphe uyandırmasının affedilmeyeceğini, örgütün her zaman kendini ispat etmesini isteyeceğini bilmektedir.

Direktife göre Teo'ya Ülkü'yü işe karıştırmadan ulaşacaktır. Kerem Ali'nin verdiği telefonla ona ulaşacak ve bu dönem kimsenin bilmediği bir yerde kalacaktır. Derin, bunu kabul eder ama bunları Teo'ya söylemeyi düşünmektedir çünkü yaptığı şeyi kalleşlik olarak görür. Örgütün kendisine ihtiyacı olmadan Teo'ya ulaşabileceğini ama Kerem Ali'nin iktidara ihtiyacı olduğundan kendi üzerinden bunu sağlaması için görevi üstlenmesi gerektiğini bilmektedir.

Bir ölü çocuğun izini sürerken yolu mahalleye düşmüş, başka ölü çocuklar ve ölecek çocuklar görmüştür. Bu arada çok şey öğrenmiş, zenginleşmiştir. Ama artık farklı yerlere açılmak, ölümün değil hayatın izini sürmek istemektedir. Kerem Ali, Derin'i sevdiği için kaçışına göz yumar.

Derin, görüşmeleri için arar, buluşurlar. Derin, Mete'nin evine gittiğini, Teo'nun araştırmasının sonuç verdiğini ve kapıyı bulduğunu; sadece ispatlaması gerektiğini ve bir adamdan da bunun belgelerini alacağını anlatır. Anemas Kalesinin altında, zindana giren gizli bir kapı olabileceğini, bunun da Erguvan Kapısı olabileceğini anlatır. Teo, İznik'e gider iki gün sonra döner. Derin'i arayıp öğleden sonra beş sıralarında Anemas Kalesi'ne gidip ölçüm yapacağını söyler, Derin de bunu Kerem Ali'ye bildirir. Son bir kez Kerem Ali'yi uyarır, adamın ajanlıkla ilgisi yoktur, o bir kapının peşindedir sadece ve onu bulmuştur.

Kerem Ali, örgütü tehlikeye atamayacağını düşünür ve işi burada bırakmaz. Amacı Teo ile konuşmaktır. Teo, zindanın içini gören bir mazgalın başında çalışmaktadır, mazgala ulaşması için bir boşluğun üzerine atılan kalasın üzerinden yürümesi gerekmektedir. Teo'nun düşeceğinden korkan Kerem Ali, ona seslenir ama adam daha önce kendisini tehdit eden Kerem Ali'den korkar ve zindana doğru kaçmaya çalışır. Kerem Ali gözetlerken gelen adamın verdiği kitap elinden kaydığında onu tutmaya çalışan Teo dengesini kaybeder ve boşluğa düşer. Yardım etmek isteyen Kerem Ali, polisi arayıp durumu haber vermeyi düşünür ama konumundan dolayı herhangi birine yardım edemeyecektir. Çaresiz, oradan koşarak kaçır.

Derin, bu olaydan sonra polisle ve örgütle başının derde girmesini istemez ve eğitimini tamamlamak için Lozan'a gider. Ülkü'ye Turgut Ersin aracılığı ile bir mesaj gönderir. Güldalı'nın oğlu Umud'a ve kedisi Feliks'e o gelene kadar bakmasını istemektedir.

Güldalı ise köyde yaşarken sevdiği erkekle birlikte kaçmak zorunda kalır ve İstanbul'a geldikten bir süre sonra dağ kadrosuna katılan Hüseyin'i beklemeye başlar. Güldalı, evini tadil edip kiracı olarak yerleşen Derin'in tezinin neye yarayacağını sorgulamaktadır. Güldalı'ya göre örgütten, dernekten gelen gençler, gecekonduları onararak, zabıtaya dertlerini anlatarak, mahalleye göz diken mafyaları kovarak mahalleliye faydalı olmaktadır, Derin'in tezi ne işe yarayacaktır? Bu tez bir işe yarasa dahi kendisi değil kundaktaki çocuğu dahi göremeyecektir. Günlük ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan, onları zor durumlarda yalnız bırakmayan örgütün faydalı olduğuna inanmaktadır. Bu da onu örgüte bir adım daha yaklaştırmaktadır.

Kocasının, onu ve oğlunu görmeye gelmemesine üzülen Güldalı, mahallesindeki kadınlarla bir eyleme katılır. Gözaltına alınır ve bir süre cezaevinde kalır bu sırada cezaevlerinde başlayan ölüm oruçlarına müdahale edilir ve Güldalı bu dehşetin ortasında kalır. Güldalı, Derin'in avukatı ve Turgut Ersin'in çabalarıyla serbest bırakılmıştır ve bunun farkındadır. Bir cehennem yaşamıştır ve gördüklerinden sonra serbest bırakılacağını düşünmemiştir.

Yılbaşı kutlaması için şarap içerken Derin, operasyonda neler yaşadığını sorar. Güldalı, hiçbir şey anlatmak istemez ama oradan çıkanlar için artık ölümün olmadığını, cehennemin orada yaşandığını söyler. Tutukevindeyken her gece rüyasında kocası Hüseyin ile sevişmişlerdir. Ama son gece Hüseyin, rüyasında yaralarına su dökmüş, Umut'a güvenli bir yer bulduğunda sıranın ona geleceğini söylemiştir. Umut'a Derin'in bakacağını düşünmektedir. Operasyonu yaşadığında, kadın kız demeden insanları nasıl yaktıklarını ve o insanların kendilerini nasıl davaları uğruna feda ettiklerini görmüş ve bundan çok etkilenmiştir. En kısa zamanda direniş evine gidip 'bedenini' ölüme yatıracaktır. Derin, bunun sadece iki defa haber alabildiği kocasına özlemi ve içkinin etkisi olarak görür, üzerine gitmez.

Derin'i ziyarete giden Teo aracılığı ile Güldalı'nın ölüm orucuna yattığı evi ve Güldalı'nın durumunu öğreniriz. Güldalı, yüzü bembeyaz, vücudu iskelete deri giydirilmiş gibi yatmaktadır. Başucunda su, ilaç ve kocası ile fotoğrafı vardır. Başında kırmızı bir bant vardır, saçları kökünden kesilmiştir. Güçlkle nefes almaktadır. Işık acıttığı için gözlerini kapatarak dinlenmektedir. Derin, Teo'nun uzaklardan onun için geldiğini söyler. Güldalı, fedayı herkese anlatmasını, dünyaya duyurmasını ister. Çocuklar, insanlar tecritte ölmesin, kendi çocuğu da özgürce yaşasın diye ölüme yattığını söyler.

Bu ziyaretten birkaç gün sonra ölür. Derin, bu ölümün ardındaki asıl nedenin farkındaki tek kişidir. Güldalı, ölüme devrim ya da dava için yatmamıştır. Sevdığı adamın onu görmeye gelmesini sağlamak ya da en azından Hüseyin'in saygısını kazanmak, onun yoldaşları arasındaki saygınlığını arttırmak istemiştir. Birlikte oldukları zaman hissettiği gibi bir bütün olmak onunla aynı dava içinde olmak istemiştir. Ölüme yattığı zaman gelmemesini de şehit olmasına yormuş ama yine de son ana kadar Hüseyin'in gelip onu ölümden döndürmesini beklemiştir.

Aynı romanda karşımıza çıkan Kerem Ali'nin annesi, sosyalist değildir. Politikadan anlamasa da tam ortasında yaşamaktadır. Büyük oğlu Kerem, sınıf farkı nedeni ile yaşadığı dışlanma sonucunda bir örgüte üye olmuştur. Yaşadığı öğrenci evi, hücre evi olarak görülmüş, Kerem bu eve yapılan baskında Umut ile birlikte ölmüştür. Büyük oğlunu kaybeden kadın, küçük oğlu Kerem Ali'nin de örgüte katılması ile tekrar aynı korkuları yaşamaya başlamıştır. Kerem Ali, zengin bir kız ile yani Derin ile ilişki kurduğunda oğlunun bu kız ile denk olmadığının farkında olmasına rağmen, Derin'in oğlunu yaşadığı hayattan uzaklaştırabileceği umudu ile bu ilişkiyi desteklemiştir.

Yaşadıkları semtte ölüm oruçlarına başlandığında siyasetin içinde yaşamaya başlar. İnançla değil, mecburiyetle bu hayatın içine düşer. Kadın Ülkü'nün, Turgut Ersin'in bütün ömürlerinde edindiği tecrübelerle vardıkları noktadadır. Ölüme yatanlar vazgeçirilmelidir, ölümden bir hayat doğmayacaktır. Kerem, annesine kendisi ya da ablası ölüme yatsa ne yapacağını sorar. Kadın, canı pahasına çocuklarını kurtaracağını söyler. Feda, örgüt, devrim laf kalabalığıdır ona göre, bunlara aldırmayacaktır. Örgüte verdiği bir şehidin yettiğini, doğuran örgüt olmadığı için feda etmenin ona kolay geldiğini söyler. Kerem, Hz. İbrahim'in imanının test edildiği ve emin olununca gökten kurban indirildiğini hatırlatır. Kadın, örgütün kullarının imanını sorgulama inayetine sahip olmadığı cevabını verir. Tüm kurbanlara rağmen bir tek yasanın, bir tek işaretin dahi olmadığını farkındadır. Ölmeye yatanların bilinçlerinin yavaş yavaş yok olduğunu duymuştur. Bilinci giden adamın ne için öldüğünü bilmesi dahi mümkün değildir. Tecride karşı yürütülen bu eylemin geldiği noktanın yani ölümün en büyük tecrit olduğunu düşünmektedir. Okuma yazması dahi olmayan bu kadının sahip olduğu bilinç seviyesi bize bir önceki romanda yer alan Mehmet İliç'in karısını hatırlatmaktadır.

Kayıp Söz romanında öne çıkan Elif, sosyalist kökenli bir kadındır. Gençlik dönemlerinde kocası ile birlikte siyasî yapılar içerisinde yer almış ama daha sonra

kendisini tamamen bilime adanmış bir kadındır. Bunun yanında birlikte verdikleri mücadelenin, kocası ile aralarında güçlü bir bağ oluşturduğunu da düşünmektedir. Siyasal bir yönü olmasa da aynı inançlar doğrultusunda yaşadığı, aynı doğrulara inandığı söylenebilir. Ancak davranışlarında değişiklikler olmuş, oğlunun evlendiği Ulla'yı dâhil olduğu sosyal sınıf açısından öteki olarak görmüştür. Sahip olduğu maddi imkânları, Norveç'te, adada yaşayan insanlardan üstün olduğunu göstermek için kullanmaktan çekinmemiştir ama yine de yaptığından utanmış, kendini hatalı bulmuştur.

Göteborg'daki toplantıda sunacağı bildiriye hazırlarken okuduğu bir cümle onu rahatsız eder ve ölüm-yaşam üzerine düşünmeye başlar. Önerme şöyledir: “*Ses çığlık da olsa, yok oluşa direnemez, ölümü yenemez.*” (s. 266). Elif, bu fikre katılmaz. Kobayların hepsi birden çığlık atsa ölümlerini bir süreliğine geciktirebilirler diye düşünür. Ama ölümlerini geciktirmeleri neye yarayacaktır? Bunu insanlar için düşünmek de mümkündür. İnsanların ölümlerinin geciktirilmesi, ertelenmesi ne işe yarar? Öldürülmelerindeki amacın kobay farelerinin ölümünü meşru kıldığı gibi insanların öldürülmesindeki amacın da insan ölümünü meşrulaştıracağını düşünür.

“Ölüm canlının yok oluşuysa, arada nitelik değil nicelik farkı var demektir. Tüm insanlığın yararına sanılan yüce bir amaç uğruna, tek tek insanların yaşamını gözden çıkarabilirsiniz. Dünyayı kurtaracağım diye, insanların yarısını öldürebilirsiniz. Ülke için, vatan millet için ölmeyi ve öldürmeyi göze alırsınız. İnançlar, ideolojiler uğruna insanların yaşamını gözden çıkarabilirsiniz. Öldürücü bir hastalığa çare bulabilmek için, hayvan veya insan, birçok canı feda edebilirsiniz. Ölümü, öldürmeyi, canlıyı yok etmeyi hangi yüce amaç, hangi yüce dava haklı kılar? İyi amaç, doğru amaç şiddeti meşrulaştırabilir mi? İyinin, doğrunun ölçüsü ne peki? Ölçüyü kim belirliyor? Kimin doğrusu? Felsefenin, etiğin binlerce yıllık soruları...”(s.267)

Elif, şiddetin tanımlanmasının yetmeyeceğini, şiddeti yok edebilmek için çözümler bulunması gerektiğini düşünmektedir. “*Filozoflar dünyayı açıklamakla yetindiler şimdi onu değiştirmek gerek*” (s. 267) diyen Marx'ın öğretisini ezberlemiş olan Elif, bildirisini Marx'a gönderi yaparak bitirmeyi düşünür ama vazgeçer. Bilim dünyası artık Marx'tan yapılan alıntılara rağbet göstermemekte hatta alıntı yapmak prestij kaybına neden olmaktadır.

Elif her fırsatta kendini eleştirmektedir. Kopenhag'daki toplantısı önemlidir ama Göteborg'daki toplantıya katılmasa da sorun olmayacakken oradaki birkaç kişinin kendisini tanıması için bu toplantıya da gitmek istemiştir. Bunu hep daha fazlasını istemek olarak gören Elif, bu şekilde kendini zorlayarak, bir anlamda, kendine de şiddet

uyguladığını düşünmektedir. Gittiği toplantılardaki kadın ve erkek bilim insanlarının basit sunumlar yaptığını düşünmekten de kendini alamamaktadır. Batı karşısında aşağılık hissine kapılıp onları gözünde büyüttüğünü, bu insanların yaptığı sunumlardan çok tesettürlü olmaması, iyi derecede İngilizce konuşması ve giyim kuşamıyla ilgilendiklerini düşünmektedir. Bu tür ortamlarda, onun çok beğenmediği sunumlarının diğerleri tarafından büyük övgü almasından hoşlanmamaktadır. Bu, pozitif ayrımcılık ve kadın kimliğinin aşağılanmasıdır.

2.3.2. Cumhuriyetçi Kadınlar

Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı romanlarında yer alan Ülkü'nün annesi Cumhuriyet ile aynı yaşta olmakla övünen çağdaş dünyaya inanan ama bu inancın yanında geleneklerine bağlı bir kadındır.

Ülkü'nün Arın ile evlenmelerinin önündeki engelin Arın'ın ailesinin bir öğretmen kızını kendi ailelerine uygun görmemesi olduğunu söylemesi üzerine, Arın'ın ailesinin Demokrat Partili olduğunu, ayakların baş olduğunu söyleyerek kızlarını beğenmemelerini eleştirir.

Kocası ile birlikte yıllarca Anadolu'da çocukları okutmak için savaş vermiş, sonunda bu küçük evi yirmi yıl taksitle almıştır. Şimdi ülkede hırsızlar köşeyi dönmüştür.

“Atatürk bu memleketi, böyle olsun diye kurtarmadı. Bizim nesil, bu kötü günler için çalışıp çırpınmadı. Siz de, siz de çok kabahatlisiniz. Güzelim memleketi kan içine attınız. Yok işçilermiş, yok köylülermiş... Asker ihtilal yamayıp da ne yapsaydı? Askerin kabahati, iktidarı yeniden bu hırsızlara bırakmak.”(s. 81) diyerek ağlamaktadır.

Ülkü'nün annesi Cumhuriyet döneminde yaratılmak istenen hem anne, hem ev kadını hem de ülkenin geleceğini sırtlanan çalışan kadındır. Sivas'a yani Anadolu'ya atanmış bir öğretmendir. Bu döneminden itibaren *“Muasır medeniyete ulaşma”nın ilk koşulunun, kadının toplumda erkeğin yanında yerini alması, çarşıftan, tesettürden soyunup açılıp saçılması, okuması, hayata karışması olduğunu tutkulu ve ödünsüz savunmuştur*” (s. 116)

Hayatını Anadolu'da yaşayan 'bilinçsiz halkın' evlatlarına eğitim vermeye adanmıştır. Yaşadığı dönemde ise hırsızlar kol gezmektedir. Kadın, sosyalistlerin ortalığı kana bulayan haksız eylemlerde bulunduğunu, buna karşı ordunun doğru bir tavır sergileyerek ihtilal yaptığını düşünmektedir.

Laikliğe, çağdaşlığa, ordunun üstünlüğüne inanmaktadır. Komünist olduğunu düşündüğü kızını eleştirmektedir. 1980'de kızının hayatının altüst olmasına rağmen yapılan

darbenin gerektiğine, devlete başkaldıran anarşist insanların durdurulmasının başka yolu olmadığına inanmaktadır. Devlete bağlıdır.

Kendisinin nereden geldiğini düşünmeden işçiyi, köylüyü küçümsemekte; iktidar, zenginlik ve güç karşısında hayranlık duymaktadır. Öğretmen olmadan öncesi onun için yoktur.

Huzurevine yerleştiği dönemler damar sertliği nedeni ile ilerleyen Alzheimer hastalığı nedeni ile pek çok şeyi unutmaktadır ancak kızı ile yaptıkları bir konuşmada mevcut siyaseti eleştirmekten de geri kalmaz.

Kendisini dışarı çıkarmak isteyen Ülkü ile birlikte, kıyafetlerini değiştirmek için odasına gider. Kadının kıyafet seçiminde, 28 Şubat 1997’de ordunun MGK toplantısı sonrası kararlarına gönderme yapılmaktadır. Ülkü, kısa kollu elbisesini giymek istemeyen annesine Refahçılardan korktuğunu söyler. Anne ise ordunun gereken cevabı verdiği, bunları şımartanların Ülkü’nün görüşündeki insanlar olduğu cevabını verir.

“Yok demokrasiymiş, yok insan haklarıymış, özgürlükmiş diye irticaya taviz verdiniz. Bu halk demokrasiye hazır değil daha. İnsan hakları insanlar içindir. Bunlar cahil, ilkel yaratıklar; şeriat istiyorlar. Sokakları görmedin mi? Kara çarşafıdan, cüppeliden, sarıklıdan geçilmiyor. Kırk yıl önce bile böyle değildi. Ben bu yaşında örtmem başımı vallahi, kimse bana çarşaf marşaf giydiremez. Atatürk’ün kemikleri sızlıyor. Bunlar Atatürk düşmanı, siz de öyle zaten...” (s. 429-430)

Bunları söyleyen kadın dolaptan kürkünü çıkarmak üzereyken Ülkü müdahale eder. Bir an her şeyi çok iyi anlayan, hatırlayan kadın, bir anda çok garip tavırlar sergilemektedir.

Ülkü’nün bu noktada yaptığı yorumla kadının karakter özellikleri hakkında bazı ayrıntılar verilir.

“İnsan hiç değişmiyor demek ki! Daha da garibi, onda nefret ettiğim ne varsa; bütün o kötü huyları, hoşgörüsüzlüğü, tutuculuğu, kendi doğrularına olan mutlak inancı, başkalarının da doğruları olabileceğini asla kabul etmeyişi, seçkinciliği(...) bütün bunların, içinde dipdiri kalmış olmasından şimdi mutluluk duyuyorum.” (s. 431)

Aynı romanda karşımıza çıkan, Cumhuriyete ve demokrasiye inanan diğer kadın da Arın Murat’ın annesidir. Saraya ve geleneğe bağlı olmasının yanında laikliğe de inanmaktadır. Çevresinde gördüğü çarşafli ve sarıklı insanları ağır bir şekilde eleştirmektedir. Bu insanların çağdaşlaşmayı, ilerlemeyi anlayamadığını düşünmektedir.

Bu iki kadının ortak özelliği ise demokrasi taraftarı olmalarına karşı kendi ailesinde despot bir tavır sergiliyor olmalarıdır.

2.3.3. Milliyetçi Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında milliyetçi kadın tipine ender rastlanmaktadır. Altı romanında milliyetçi olarak tanımlayabileceğimiz üç kadın yer almaktadır.

Bunlardan ilki; *Kedi Mektupları* romanımızın tek milliyetçi kadın tipi Otto adlı köpeğin sahibidir. Ülkesinde yaşayan mültecilerin onların haklarını ve hayatlarını gasp ettiğine inanan bu kadın, bir dönem geri kalmış toplumların kendi ülkelerinin kölesi olduğunu söylemektedir. Verdikleri vergilerle mültecilerin tembel tembel yaşamalarına olanak sağlandığını düşünmektedir.

İkincisi *Erguvan Kapısı* romanında yer alan ve dekoratif bir kadın olan Tasula'dır. Tasula 1974'de yaşanan olaylardan sonra Türklere karşı düşmanlık beslemeye başlamıştır. Rumlara yapılan bu eziyetler yaşlı kadını çok etkilemiştir. Yanında çalıştığı aile Amerika'ya gidince Büyükada'daki evine sığınmıştır. Yıllar sonra dahi gece gündüz evinin kapısını kilitleyecek kadar korku duymaktadır.

Kendisini görmeye gelen Teo'yu, onunla birlikte gelen Ülkü'yü kastederek, kendi milletinden bir kadınla evlenmesi konusunda uyardığını görürüz. Kadının yaşadığı bu durumun etki-tepki düzleminde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Son olarak *Kayıp Söz* romanında yer alan Zelal'in hastanede aynı odada kaldığı yaşlı kadını bu gruba dâhil edebiliriz. Bu kadın, jandarma olan kocası ile birlikte bir süre Doğu'da yaşamıştır. Orada yaşadığı dönemler, yerli halkın iyi niyetli, fedakâr, sadık insanlar olduğunu görmüştür ancak yıllar sonra meydana gelen terör olaylarından sonra Kürt halkına karşı öfke duymaya başladığı görülür. Kadın, yaşanan olaylardan etkilenmiş ve durumları kendi içerisinde değerlendirememiştir. Bir yandan da '*devletin ve öğretmenin vurduğu yerde gül biter*' anlayışı ile itaatkâr olunması gerektiğini düşünerek başkaldırıcıyı kabul edememiştir.

2.3.4. Apolitik Kadınlar

Kedi Mektupları romanında, bir insan tipini temsil eden kedi Nina, siyasî bir yanı olmamakla birlikte sahibinin yaşadığı hayal kırıklıklarını kendi hayatı ile birleştirmiştir.

Siyasî olmasa bile sosyal hayatta yaşadığı hayal kırıklığı nedeni ile kendi içine gömülmüştür. Köpeklerin saldırısına uğradıktan yıllar sonra, dışarı çıktığında, geçmişte

bıraktığı hiçbir şeyin yerinde olmadığını gördüğünde sahibi gibi yaşadıkları hayatı anlatan bir kitap yazmaya daha doğrusu sahibinin yazdığı kitabın kedi diline çevirisini yapmaya karar verir.

Nina, insanlarla birlikte yaşamının sonucunda kendi kimliğini kaybetmek üzeredir ve sonuçta sahibi ile aynı yoldan giderek kedi kimliğini kaybeder.

Yine aynı romanda yer alan Gece adlı kedi, sahiplerinin siyasî çelişkilerini anlamsız bulmaktadır. Kendi sahibinin seçtiği yolu o en başta benimsemiştir. Hayatın tek amacını yaşamak olarak algılamakta ve özgürlüğü seçmektedir. Güçlü bir karakter taşıması nedeniyle insanlarla yaşamasına rağmen kimliğini kaybetmeyen bir kedir. Bunu anı defterine şöyle yazar:

“Doğuştan kusurlular. İnsanlar dışında bütün yaratıklar sordukları soruya yanıt verebilirler. İnsanlar bu yetenekten yoksunlar. Hep arıyorlar bu yüzden. Hayat boyu sorularının yanıtının peşinde koşuyorlar. Bazen bulduklarını sanıyorlar, sonra gerçek yanıtın bu olmadığını anladıklarında boşluğa düşüyorlar ve korkuyorlar. Her canlı korkar boşluktan. Örneğin biz kediler cam üstünde yürürken nasıl korkarsak öyle... Bence, insan denen yaratığın beyninin çok gelişmiş olmasından; ama asıl, duyularının bu kadar körleşmiş, duyarlılığını yitirmiş olmasından doğan bu büyük kusuru, bizim sahiplerimiz gibilerde daha çok, daha ağır. Nedense şu bizim kedi çevremiz, en kötülerine, en kusurlularına, yani en çok yanıtız soru üretenlerine düşmüşüz. Belki de bir gün, milyonlarca kedi yılı sonra, sorunun yanıtı olmadığını anlayacaklar ya da yanıtı olmayan soru sormamayı.” (s. 201-202)

Gece’ye göre; *“Soru da, yanıtı da hayatın kendisidir”* (s. 203).

Gece özgür bir kedi olmayı seçmiştir. Doğasının bozulmasını istememiş ve gereken bedeli ödemeye razı gelmiştir. O kendi kimliği ile yaşayacak ve kendi seçimlerini yapacaktır. O da kendi sahibi gibi hayatı sadece yaşamak için yaşayacaktır.

Gece; bir anlamda, sorgulamayan, yargılamayan, bağlanmayan, duyduklarını hayatını değiştirecek kadar önemsemeyen, hayatı sadece yaşamak için yaşayan duyarsız insanları temsil ediyor da diyebiliriz.

Hiçbiryere Dönüş romanında asıl kadının çocukluk arkadaşlarının siyasetle ilgileri olmadığını görürüz. Mahallede siyasî çevreye giren tek kadın başkahramandır.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarında yer alan İpek, devlete yakın bir hayat sürmüş, siyaset ya da sosyal hayatla bağ kuramamıştır. İpek’in babasının sefir, kocasının da diplomat olduğunu düşündüğümüzde bu durum doğal karşılanabilir.

Romanın başkahramanı Ülkü'nün kız kardeşi Ülker de apolitik kadınlardandır. Zengin olan kocasının imkânları ile yaşamaktadır. Kocasının kendisini aşağılamasına göz yummaktadır. Kocası, Ülker'i ailesinin kötü olduğu yönünde eleştirerek ezmektedir. Adamın, Ülkü hakkında “*Komünist, anarşist, maceracı, bunca yıl nereelerde dolandığı, ne yaptığı bilinmeyen*” (s. 84) kadın diye bahsetmesi nedeni ile Ülker kız kardeşiyle ilişkisine mesafe koymuş, ailesinden uzaklaşmıştır.

Yine aynı romanda karşımıza çıkan eğitimsiz ve köy kökenli Mehmet İliç'in annesi de apolitik bir kadındır. Bu kadının siyasetten uzak olmasının nedeni ilgi duymaması, hayatı sorgulamaması değildir. Diğerlerinden farklı olarak siyasette kendisini gerçek anlamda savunan, koruyan hiçbir kurum ve kuruluşun almadığına inanmasıdır.

Erguvan Kapısı romanında karşımıza çıkan apolitik kadınlardan biri de Ebru'dur. Hayatında siyasete yer olmayan Ebru, günlük uğraşlarla yaşamaktadır.

Yine aristokrat yapıya dâhil olan kadınlardan Teo'nun annesinin de siyasetle ilgisi olmadığını görmekteyiz. Kocasının 1974'te İstanbul'da yaşadıkları olayları çocuklarına anlatmasından dahi rahatsızlık duymaktadır. Yaşananları geçmişte bırakıp yeni bir hayata başlamayı tercih etmektedir.

Kayıp Söz romanında yer alan, Zelal ve Ulla'nın siyasetten uzak olduklarını söyleyebiliriz. Zelal'in Ulla'dan farkı, yaşadığı çevrede olup bitenleri siyasî yönden değerlendiremese de sosyal yönden değerlendirebiliyor, nedenlerini sorgulayabiliyor olmasıdır.

2.4. İLİŞKİLERİ YÖNÜNDEN KADINLAR

2.4.1. Sevgili Olarak Kadınlar

Kedi Mektupları romanında yer alan Nina, yaşadığı eve geldiğinde iki yaşındadır, yeni sahipleri Nina'nın daha önce hiçbir kediyle “mınavlaşmadığını” –çiftleşmediğini– anlayınca onu sokağa bırakırlar ve bu dönemde Nina ilk erkeği aynı zamanda hayatının aşkı olan Parsifal'le tanışır. Parsifal, oldukça yakışıklı ve çekicidir. Nina, Parsifal'e ilk görüşte âşık olmuştur ancak birliktelikleri sadece iki gün sürmüştür. İki gün sonra sahipleri Parsifal'i kısırlaştırmıştır. Nina, o an koşup sevgilisine sarılıp bunun önemli olmadığını söylemek ister ancak Parsifal'in sahibi bu çabasına sırtına indirdiği sopa ile karşılık verir. Nina, sevgilisinin durumunu umursamasa da Parsifal bunu kabullenemez ve Nina'ya bir koku mektubu bırakarak kendisinden uzak durmasını söyler. Aşk hayatı bitmiş yarım bir

kedi olduğunu, bir daha hiçbir kadınla yakınlaşamayacağını ve aşk hayatını kendisi gibi özel bir kadınla bitirdiği için memnun olduğunu söyler, o günden sonra uzun zaman görüşmezler.

Birkaç ay sonra Nina dört yavru birden doğurur, yavruların babasının Parsifal olup olmadığını bilmemektedir; çünkü Pasifal'den aldığı veda mektubundan sonra aşk acısını unutmak için pek çok kediyle birlikte olur. Üç yaşına geldiğinde o da kısırlaştırılmıştır. Kısırlaştırılmanın ardından kendini eksik hissettiği için aşktan uzak durmaya çalışmaktadır.

Ameliyat edildikten sonra bir süre daha sokağa çıkıp erkek kedilerle birlikte olmuştur. Sabaha kadar 'aşk yaptığı' bir gün eve dönerken üst kat komşunun iki azman köpeği, Nina'ya saldırır. Köpeklerden biri karnından, biri ensesinde tutarak çekiştirir. Seslere uyanan Nina'nın ve köpeklerin sahipleri, Nina'yı güçlükle kurtarırlar. Hanımı, Nina'yı bu şekilde veterinerine götürürse veterinerin onu uyutacağından korkar ve evde bakar. Birkaç ay sonra kendine gelen Nina, bir daha sokağa çıkmak istemeyecektir. Bu durum onun aşk hayatını bitirir.

Nina, aşk hayatının bittiğini düşünse de Artur, tanıdığı tek dişi kedi olan Nina'ya âşık olmuştur. Nina'nın sahipleri, Artur'un sahibini bir toplantıya çağırmak için mektup gönderir, Nina da o mektuba kendi koku mektubunu ilişitir. Sahiplerinin kendi ülkelerine dönmek istediklerini ayrıntılarıyla Artur'a anlatır. Sahibi bu toplantıya giderse belki Artur'u da getirecektir. Fakat Nina, bu karşılaşmayı ne kadar istese de bir yandan da korkmaktadır. Çünkü Artur, son mektubunda Nina'ya olan duygularını açmıştır. O, Artur'un tanıdığı tek kedidir ve ilk karşılaşmalarından itibaren ona âşık olduğunu ameliyat olmadan hemen önce anlamıştır. Nina, bu aşkın yaşanamamasının nedeninin ne yaş farkı ne de başka bir şey olmadığını, tek nedenin iki kedinin de Ameliyatlı olması olduğunu anlatır. Artur genç olduğu için durumun farkında değildir ama Nina güzel duyguların başarısız bir cinsellikle gölgelenmesini istememektedir. Bu başarısızlıktan dolayı Artur'un dostluğunu kaybetmekten korkmakta ve ondan; durumuna razı olmasını ve kendisini affetmesini ister.

Nina, bir mektubunda, Artur'a Gece'den bahseder. Artur'a Gece ile görüşmesini tavsiye eder. Genç, sevimli, akıllı, uçarı ve serüvenci bir kız olduğunu bu yönlerinin onu daha da çekici kıldığını söyler, adresini verir. Artur ise Nina'nın kendisine genç bir sevgili bulmaya çalıştığını anlamıştır. Ne olursa olsun Nina'ya olan tutkusunun geçmeyeceğini düşünmektedir.

Nina, sahiplerinin memlekete dönme kararı almaları üzerine onlarla birlikte gidip gitmeyeceğine karar vermek için yıllardır uzak kaldığı sokağa çıkmaya karar verir. Yıllar sonra Parsifal'i tekrar görür. Hantallaşmış, yağ bağlamış kediyi görünce onunla yaşadıklarının gerçek olup olmadığını düşünür. Hayal kırıklığı yaşar. Sahipleri ile birlikte memleket dedikleri yere gitmeye karar verir.

Nina'nın kızı Kirli ise daha önce de dediğimiz gibi, sahipleri ile birlikte beş ayrı ülkede yaşamıştır. Bu durum, çevresinde saygı duyulan bir kedi olmasını sağlar. Kedi derneklerinin düzenlediği konferanslara konuşmacı olarak katılmaktadır. Çevresinde gördüğü bu saygı hoşuna giden erkeklerin kendisinden uzak durmasına neden olmaktadır. Buna engel olmak için pire tasmaını takmaz, kedi pudrasını sürdürmez ve pahalı mamalardan uzak durur. Çünkü Kirli; aşk yapmayı seven, zeki, şakacı, edepsiz, çapkın ve hafifmeşrep bir kedidir. Nina'ya yazdığı bir mektupta durumunu şöyle anlatmaktadır:

“Burada, dünyayı görmüş ve bilgili bir kedi sayılıyorum. Bana saygı duyduklarını fark ediyorum. Ama bu saygı, aslında pek hoşuma giden bazı erkekleri benden uzaklaştırmıyor da değil. Kendilerini beğenmeyeceğimden çekiniyorlar belki de. Yabancı kalmamak, üstün kedi görünümünden kurtulmak için, artık pire tasmaı kullanmıyorum. Hanımımın parfüm kokusu tüylerime sinmesin diye kucığına fazla çıkmıyorum. Tüylerime kedi pudrası sürüleceğini hissedince bucak bucak kaçıyorum. Hatta inanır mısın, o çok sevdiğim Avrupa kutu mamalarını bile yemiyorum, pahalı yemek kokmamak için.”(s.15)

Nina'ya gönderdiği koku mektubunda Mırtav ayında olduğunu ve tek bir anını bile aşk yapmadan geçirmediğini yazmaktadır.

Kirli'nin sahipleri, kedisi olmayan karı-koca, Kısmet'in sahipleri ve sakallı arkadaşları ile birlikte sohbet etmektedir. Eşler yan yana oturmaktadır. Kirli, insanların bir kadın ve bir erkek olarak yaşamalarını oldukça yadırgamaktadır. Kedilerde sadece çiftleşmek için bir araya gelinir, sonrasında herkes kendi yoluna gider. Tek bir erkekle bir ömür geçirmek oldukça sıkıcı bir düşüncedir. İnsanlar ise el ele dolaşırlar, aralarına girmeye kalkışan biri olduğunda ise kavga çıkarırlar. Bu çok budalacadır. Kirli, çok akıllı geçinen insanların böyle bir budalalığı nasıl yaptıklarına bir türlü akıl erdiremez.

Kısmet'in sahibi evlerine geldiğinde kadının üzerinde, Kısmet'in kokusunu alır. Kirli, bir yandan bu kokudan hoşlanmamakta, diğer yandan özgürlük hissi veren bu koku onda karşı konulmaz bir arzu uyandırmaktadır. Bu kokunun etkisi ile bir an önce sokak kedileri ile bir araya gelmek ister ve kedilerle toplantısına gider. Yolda, sokaktaki tüm kedileri elde edebileceğini düşünen çapkın bir kedi olan Sarman'la karşılaşır. Hem bu kediden tiksинmekte, hem de arzulamaktadır. Sarman'dan yavruları olmasını istemediği

için kaçar. Kısmet'in evinin önüne kadar gelir. Kısmet, Kirli'yi kıskanmaktadır. İkisi birlik olup Sarman'ı köşeye sıkıştırırlar, Sarman kaçar. Kirli, Kısmet'i tanıdığından beri bir gün birlikte olacaklarını anlamıştır. Delikanlılık çağında olan bu kediyi toy bulsa da ona karşı koyamaz, birlikte olurlar. Toplantıdan sonra Kısmet, tekrar Kirli ile birlikte olmak ister ama Kirli bir günde aynı kedi ile iki defa birlikte olmak istemez ve kaçar.

Gece; kızıla çalan kara patili, kara bir kedidir. Sahibi onu ilk kez bahçeye çıkardığında gözünü üzerinden ayırmaz, kaçmasından korkar. Gece ise ilk kez dışarı çıkmıştır, çevresinde gördüğü her şey onu büyülemektedir ve bu büyüünün etkisi ile kaçacak halde değildir. Hanımının kendisini sürekli gözlemesinden rahatsız olmuştur. Bu sırada, bütün kış pencere kenarından gördüğü, hakkında pek çok söz duyduğu köpek denilen hayvanın kokusunu alır. Yaşadığı yerdeki insanlar da hayvanlar da sıkıcıdır ona göre, komşularının orta yaşlı finosu Otto bu genelin dışındadır. Gece, dışarı çıktığı o gün Otto'ya ilk kez bu kadar yaklaşmıştır. Otto'da Geceyi fark ettiğinde gülümser. Gece, köpeklerle dost olmalarının mümkün olmadığı yargısının hatalı olduğunu düşünmektedir: *“Dost olmamız için hiçbir neden yok. Bu köhnemiş düşünceleri atmak, içimize zorla kazıdıkları düşmanlıkları aşmak gerek.”* (s. 33)

Gece, gençtir, tecrübesizdir ve bunların yanında maceracı, özgür bir ruha sahiptir. Bu nedenle sahibinin Otto ile geçirdiği kısacık anı mahvetmesine çok sinirlenmiştir. Sahibinin bu tavrı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

“‘Bu kadarı da fazla artık. Hanımımız diye, tüm özgürlüğümüzü, tüm bağımsızlığımızı ipotek etmedik ya ona. Bir de, özgürlük, bağımsızlık, hak hukuk şampiyonluğunu kimselere bırakmaz. Şu insanların çifte standartlarının sonu yok...’ Hanımı minderin önünden geçerken patisini uzatıp hırsla bir pençe attı. Kadının çorabının kaçışını ve pençesinin bıraktığı kırmızı tırnak izini keyifle seyretti. ‘Bu iş burada bitmedi,’ diye mırıldandı. ‘Otto’yla, bütün ötekilerle, bütün hayvanlarla ve bitkilerle tanışacağım. Kanalı öte yanına, kim bilir artlarında ne büyük serüvenler, ne büyülü dünyalar saklayan küçük tepeciklerin ardına geçeceğim. Dünyayı göreğim. Buna kimse engel olamaz.’” (s. 35)

Tüm bu isyanına rağmen sahibesi o hafta çıktığı bisiklet gezisinde ayağını kırıp eve kapandığında, hanımına olan sevgisi nedeni ile dışarı çıkmaya çalışmaz. Bu ise ona göre kötüdür; çünkü sevgi bağımlılık getirir ve bağımlılık ise bir kedinin özgürlüğünü, kendisini gerçekleştirmesini engeller.

Hanımıyla birlikte eve tıkanıp sıkıcı günlerde anı defteri tutmaya başlar. Bu anı defterinin yazıları da kuşkusuz kokudan oluşmaktadır. Defter diye nitelediği şey ise yatak

odasında elbise dolabı ile kapı arasında kalan iki karışık kuytu bir duvardır. Hanımı; bunu, kedinin kendine yeni bir yer edindiği şeklinde anlamlandırır. Gece ise bu fikri insanların kendilerini üstün gördüklerinden, diğer varlıkları küçümsediklerinden dolayı zayıf düşmeleri, kolay kandırılmaları olarak niteler. Anı defterine yazdığına göre Gece, insan ayı ile yedi aylık genç bir kızdır. Otto ise onun ilk aşkıdır. Bu ilişkiyi sahiplerinin hoş karşılamadığının farkındadır.

Bir zaman sonra Otto ile buluşmaya başlamıştır. Otto'ya olan aşkının farkındadır ama bu aşkın hiçbir zaman tensel boyutu olmayacağını da bilmektedir. Bir gün Nina'nın hanımı ve Artur'un beyi evlerine yemeğe gelmiştir, Gece ise Otto ile buluşmaya gider. Sahibinin sesini duyacağı bir yerdedir. Kadın misafirlerine Otto ile buluştuklarını ve ondan yavruları olmasından korktuğunu söylemesi üzerine sinirlenir. O bunun mümkün olmadığını bilmektedir. Otto'yu sevmesine rağmen iki kedi ile birlikte olmuştur. Bunun Otto ile aralarında asla olamayacağını kabul eden Gece, insanların da bunun farkında olmalarına rağmen hayvanların özel yaşamlarına saygı duymayıp alay etmelerinden hiç hoşlanmamaktadır.

Yemek masasında, Nina'nın evden çıkmadığı, Artur'un ise ameliyatlı olduğu, bu nedenlerden ikisinin de cinsel hayatlarının olmadığı konuları konuşulmaya başlanır. Gece, bunlara sinirlenir ve aslında insanların tüm sırlarını bilmelerine rağmen kimsenin özel hayatını ortaya sermediklerini, ev hayvanlarının konuşması halinde sahiplerden hiçbirinin kimsenin yüzüne bakamayacağını söyler. Sahiplerin konuşmalarına kızdığı hem onlara rahatsızlık vermek ister hem de Artur'un kokusunun cazibesine kapıldığı için, sahiplerini rahatsız ederek yemek masasının üzerinden eve girer. Bu sırada Artur, Gece'nin anı defterinin önünde durmaktadır. Gece, onun hayatında gördüğü en güzel erkek kedi olduğunu düşünür. Ama anı defterinin önünde olmasına da kızar. Defterde, Otto'ya olan duygularının yazılı olduğu yerleri okumasından ve bu duyguları anlamayıp alay etmesinden korkmuştur.

Artur'la, sahiplerinin rahatsızlık vermeyeceği diğer odaya giderler. Yemek yer, konuşur, birbirlerinin kokularını benimserler. Bir süre sonra Artur, Nina'dan bir koku mektubu olduğunu fark eder. Gece, Nina'dan bahsederken Artur'un sesindeki titremeyi, değişimi fark etmekte gecikmez. Nina'nın mektubu, Gece'yedir. Gece'nin sahiplerinin de kendininkiler gibi memleketlerine döneceğini yazmıştır.

Nina'nın mektubundan sonra Artur ile eğlencelerine devam ederler, ikisi de birbirinden hoşlanmışlardır. Gece yakışıklı, güçlü ve iyi huylu olduğunu düşündüğü bu erkek kedi ile birlikte olmak ister; yakınlaşmaya çalışır. Artur önce kızar, sonra ameliyat olduğunu söyler. Gece buna üzülmüştür. Kendisi ameliyatlı değildir ancak sahibesi, kendisine doğum kontrol hapları vermektedir. Bu hapları aldığı sürece yavrusu olmayacaktır. Gece, bir karar verir. O hapları almayacaktır, ama sahibi anlamasın diye önce yiyip sonra çıkaracaktır.

Gece, Artur ve diğer erkek kedilerden hoşlanmaktadır ama Otto onun için çok özeldir. Sahiplerinden gizli kanal kenarındaki otluk alanda buluşmaları, birlikte kelebek kovalamaları, yerleri eşelemeleri vs. onun için hayatının en güzel zamanlarıdır. Günlüğünde insanların ve hayvanların ikili ilişkileri hakkında yazdığı notlar oldukça ilginçtir:

“Örneğin bir insan dişisi hep aynı erkeğiyle birlikte olmak zorunda. Sanki onun malıymış gibi. Üstelik daha da ileri gidip herkesin karşısında yeminler edip imzalar atarak perçinliyorlar bu gönüllü tutsaklığı. Dişi birkaç erkekle mırnavlaşırsa kıyametler kopuyor. Bu yüzden birbirlerini öldürdükleri bile oluyor. Dişileri de bu konuda erkeklerden aşağı kalmıyor doğrusu. Kendilerinin sandıkları bir erkek başka bir dişiyle mırnavlaşmaya görsün, yeri yerinden oynatıyorlar. Kendilerini çok akıllı sanan bu yaratıkların, hazların ve bedenlerin, onların değişimiyle ‘sevişmekle’ tükenmeyeceğini, sevginin paylaşmakla azalmadığını, hatta zenginleşip büyüdüğünü kavrayamamaları gerçekten şaşırtıcı. Bir de hep kendilerine benzeyenleri arama huyları var. Açık söylemek gerekirse biz hayvanlarda da var bu huy.” (s. 109)

Kendi sahibi ile Nina'nın sahibinin sohbetleri sırasında hayatın anlamının ne olduğunu sorgulamaları Gece'ye saçma görünür. Ona göre hayatın anlamı; doğada var olan kokular, renkler, rüzgâr, ılık, su, acıkmak, doymak, bir kedi ile çiftleşmektir. Sahibi konuşmasına ara verip kendisine yemek verdiğinde, doğum kontrol hapını karıştırmasını izler ve daha önce aldığı kararı hatırlar. Hapın karıştığı yerleri yemez ve anı defterine *“YAVRU EDİNMEYE GİDİYORUM”* (s. 116) yazarak evden çıkar.

Hanımı, bir süredir yavru olması için Gece'nin yemeklerine doğum kontrol hapı koymadığını, bir an önce doğurmasını ve memlekete döndüklerinde de kendisini kısırlaştıracağını söyler. Gece kısırlaştırılmak istememektedir. İnsanların çifte standardından şikâyet eder. Kendileri kadın haklarını savunmakta, kişinin kendi vücudu konusunda her türlü hakka sahip olduğunu söylemekte ama hayvanlarına bu hakkı tanımamaktadırlar.

Bu konuşma üzerine dışarı çıkar ve Otto ile Otto'nun beyini görür. Otto'nun hanımı bir süre önce ölmüştür. Otto ise bu duruma hala çok üzülmemektedir. Hanımı için üzülmemesini kıskanan Gece, tepkisini ölçmek için kendilerinin gideceğini söyler. Otto, sahibinin gidişi ile Gece'nin gidişinin aynı olmayacağını düşünmektedir. Gece'yi özleyecektir ama o bir yerlerde yaşamaya devam edecektir. Otto, sahiplerinin, Gece ve sahiplerinin gidişinden memnun olacağını söyler ve sahiplerinin mülteciler hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

“Bizim arkadaşlığımıza artık alıştı, ses çıkarmıyor, ama senin Hanımını hiç sevmiyor. “Pis yabancı” diyor ona. Bu yabancılar ülkeye dolduklarından beri, her şey kötüleşmiş, dediğine göre. Yakında vahşilerin hepsi bizimki gibi ileri ülkelere dolacaklarmış ve burada bize yer kalmayacakmış” ... “Yabancılar kötü kokarlarmış, pis şeyler yerlermiş. Çalışmazlarmış, tembel tembel yatıp benim sahiplerimin ödedikleri vergileri yerlermiş. Eskiden hepsi bizim kölemizmiş, sonra çok hak verildiği için böyle olmuş” (s.191-192)

Gece bu sözlere çok kızar. Sahiplerinin yıkanıp temiz kokular süründüğünü, çok güzel şeyler yediğini, çok çalıştıklarını, kendi sahipleri gibi boş boş yatmadığını söyler ve saldırgan bir şekilde bağırır. Bunu gören Otto'nun sahibi *“pis kadının kedisi ile oynamamasını”* söyleyince, Gece bir an kendisine hâkim olamayıp adama saldırır. Ardından evine kaçar. Biraz sakinleştiğinde bu kadar öfkelenmesinin gerekmediğini, böyle giderse yüzleri bile sahiplerine benzeyen o kişiliksiz yaratıklardan olacağını düşünür.

Adam sinirli bir şekilde arkasından gelip Gece'yi şikâyet eder. Hanımı, sakin bir tavırla kedisinin o gün hiç dışarı çıkmadığını, ona benzeyen başka bir kedinin saldırmış olabileceğini söyler. Gece bu sırada anı defterine yazmakla meşguldür. Deftere, Otto ile aralarındaki ilişkinin bittiğini, buna üzüldüğünü, ikisinin de en büyük yanılgısının kendilerini sahipleri ile bütünleştirmek olduğunu yazar. Bu sırada sahibinin adamı sakinleştirip gönderdiğini görür. Gece, savunduğu sahibinin alttan alan, yumuşak tavrına anlam veremez. Fakat bir yandan da adamın artık sahiplerine ‘pis yabancı’ diyemeyeceğini düşünüp sevinmektedir. Çünkü Gece'ye göre tüm bu düşmanlıkların kaynağı birbirini tanımamaktır.

Hiçbiryere Dönüş romanının ismi verilmeyen başkahramanının siyasete atılmasında en önemli etken ilk sevgilisidir. İlişkileri, henüz on dört yaşındayken başlamıştır. İlk sevgilisi, aile dostlarının kendisinden birkaç yaş büyük oğludur. Tanışmalarından birkaç yıl sonra asıl kadının ailesi bulundukları evden taşınmaya karar verir. Evleri, kızlarının okuluna uzaktır. Taşınmadan önce veda yemeği düzenlerler. Bu yemek sırasında asıl kadın,

âşık olduğu delikanlıya daha önce yaptıkları gibi deniz kenarına inmeyi teklif eder. Delikanlı kabul eder. İskelede otururlarken asıl kadın, birden bire delikanlıya kendisini öpmesini söyler; her zaman tedbirli, ağırbaşlı, kararlı ve mazbut olan sevgilisinden, büyüklerin onları görebileceği cevabını alır. Bu sözlerine kızan asıl kadın, sevgilisini gizli bir köşeye götürür ve orada onunla birlikte olur.

Dört yıl sonra sevgilisi, ayrılmak ister. İlişkilerinin geldiği noktadan asıl kadını suçlamaktadır. Sevgilisinin ayrılık gerekçesi, delikanlının karakterini ortaya koymaktadır: “Çünkü her şeyimi istiyorsun. Geleceğime ipotek koyuyorsun.” (s. 123) Delikanlı, kadına bir veda mektubu yazar ve şehirden ayrılır.

İlk sevgilisi, aşka dair tüm düşüncelerini şekillendirecektir. Monolog olarak verilen bir bölümde kadın için ilk sevgilisinin ne ifade ettiği kendi anlatımı ile şöyle verilmektedir:

“ Sen hala burnumda tuz ve yosun kokususun. İlk ve benzersiz aşkı, ilk duygusal çılgınlığım, ilk gönül yaramsın. Dolunaylar mezarlığında, bütün ötekilerden apayrı bir yerde bir anıtmezar yaptırdım sana. Çünkü sen, aşkın nesnesinin tutkunun derinliklerinde eridiği, yok olduğu, belirsizleştiği; aşkın kendisinin tutkunun nesnesi olduğu ilk aşkıydın. Ben seni, bedenimin, kalbimin, kafamın her zerresiyle; kim olduğundan, ne olduğundan bağımsız; ama’sız, ikircimsiz, çocukluğun bütün saflığı, inatçılığı, kararlılığı, utanmazlığıyla sevdim. Seni ben, belki de gelecekteki bütün aşklarım, bütün erkeklerim, bütün sevişmelerim, çocukluk ateşimizin arkasında, silik pastel renkli bir fon oluştursun diye sevdim.” (s. 122)

Aşkın nesnesinin tutkunun kendisi olduğunu söyleyen kadın daha sonra yaşadığı ilişkilerde bunların ayrımını yapmayı öğrenmiştir. “Sonraki yıllarda, yüreğinin yalnızca bir yanıyla sevmeyi; sevginin nesnesini sevgiden ayıt etmeyi, bırakmayı ve bırakılmayı, sessizce ayrılmayı, tüketmeyi, unutmayı öğrenecekti. Ama henüz bilmiyordu.” (s. 123)

Duygularını karşısındaki insanın nesnesinden ayırmayı ve yaşadığı duyguları tek başına algılamayı öğrenen asıl kadın, bazı durumlarda duygularıyla hareketlerinin örtüşmesine ihtiyaç da duymayacaktır. Hayatında çok özel bir yere koyduğu ilk sevgilisi, evli olduğu dönemlerde rüyalarında gördüğü kişidir. Bu rüyalardan uyanıp yanında kocasını gördüğünde ise ihanet etmenin pişmanlığını yaşamaktadır.

İlk kez bir deniz kenarında öptüğü sevgilisi için, hayatında hiç kimseyi onu öptüğü gibi öpmediğini; birlikte olduğu, hayatı paylaştığı hiçbir erkeği onu sevdiği gibi sevmeyi ve rüyalarında dahi hep o ilk sevgilisi ile seviştiğini söylemektedir. Sevgilisinin kendisini bırakmaması için elinden geleni yapmıştır. Kadın tutkulu ve ısrarcı

bir karaktere sahiptir. Aşk ilişkilerinde karşı tarafın uzaklaşmaya çalıştığını fark etmesine rağmen ısrar eden bir yapısı vardır.

Sevgilisi onu terk ettikten sonra kendini avutmaya çalışır. Sevgilisinin arkadaşları ile görüşerek avunmaya çalışan kadın, siyasî bir çevreye girer.

“Yerine başkalarını koyuyorum. Ülkeyi, dünyayı, insanlığı anlamaya çalışıyorum. Soru sormayı öğreniyorum. Eşitsizliği, yoksulluğu, zulmü ve bütün bunların insanın kaderi olmadığını öğreniyorum. Sorularımın cevabını kitaplarda, örgütlerde, gece yollarında, işçi semtlerinde, fabrikalarda, kıpırdanan, uyanan köylerde, dolup taşan meydanlarda arıyorum. Büyük ütopyaya varıyorum; kimliğimi, kişiliğimi kazanıyorum. Ben oluyorum” (s. 16)

Siyasî çevrede ilk sevgilisini unuttuğunu fark eder. Onun yerine başka birini koymuştur. Bu kişi yine kendisi gibi aktif siyasetin içinde olan biridir. Onunla birlikte olduğu dönem hep yollarda geçmiştir. Pek çok şehre gitmişlerdir. Fakat bu ilişkisi de hüsrarla sonuçlanmıştır. Sevgilisinin başka bir kadınla birlikte olduğunu hissetmesine rağmen ilişkisini sürdürmekte yine ısrar etmiştir. Fakat bir gün kendi deyimi ile ‘uzatmaları oynamaktan’ vazgeçer ve ayrılığı kabullenir. Bu sevgilisi ile de bir daha görüşmezler. Yıllar sonra eski sevgilisinin karısı, asıl kadını arar ve kocasının ölüm döşeginde olduğunu, asıl kadını görmek istediğini söyler. Kadın, eski sevgilisini görmek için acele etmez. Öncelikle onunla birlikte yaşadıklarını anımsaması gerekmektedir.

“Yine de hemen yola çıkmadım. Savsakladım. Yolumun gerçekten Ankara’ya düşmesini bekledim. Önce seni, vücudumla, yüreğimle, aklımla hatırlamam gerekti. Sevişmelerimizi, kavgalarımızı, ihanetleri, iyi kötü ne varsa hepsini birer birer hatırlamaya çalıştım.” (s. 106)

Bu çabasında yarı yarıya başarılı olur. Sevgilisinin en çok beğendiği, çok yakışıklı olduğuna inandığı yüzünü hatırlayamamakla birlikte, beraber oldukları dönem neler hissettiklerini hatırlamaktadır. Eski sevgili, örgüt toplantılarında uzlaşmaz, ödünsüz ve yapaydır. Asıl kadın, bu adamı tutkuyla sevmektedir ancak onun ürkek, kararsız olduğunu bilmesi ve yolda yürürken duyduğu silah sesinden tüm bedeninin titrediğini fark etmesi bu tutkuyu zedelemiştir. Diğer kadınlar sevgilisine hayrandır. Asıl kadın da bunu bilmekten ve diğer kadınların hayran olduğu bu adama sahip olmaktan büyük mutluluk duymaktadır.

Geçmişi hatırlayan kadın, Ankara’ya gitmeye karar verir. Fakat uçak ya da trenle gitmek istemez. Birlikte oldukları dönem, sevgilisi ile yaptığı gibi gece otobüsü ile yolculuk yapmaya karar verir. Bu seçimin iki nedeni vardır: *“Her şeye bıraktığımız noktadan başlayabilmek için seçtim bu otobüsü; hatırlamak için...”* (s. 108) Kadın, bu yolculuktan beklentisini de şöyle açıklamaktadır: *“Ben sana yeniden âşık olmaya, birlikte,*

gece otobüsleriyle yeniden yollara düşmeye gelmiştim.” (s. 116) Yolculuğun sırasında, sevgilisini özlediğini fark eder. Aslında özlediği sevgili değildir. Özlediği şey geçmiş, kendisini şehirden şehre yolculuklara çıkaran umudu, bir şeyler yapacağına güveni, yanlış olduğunu düşündüğü şeyleri değiştirecek gücü olduğuna inancıdır. Burada kadının geçmişle bugünü karşılaştırdığını görmekteyiz. Eski sevgilisi ile yaptıkları yolculuklarda, gittiği yerler değişmiş, kirlenmiş, doğallığını kaybetmiştir.

“Kasaba bembeyazdı, ama henüz bir beyaz evler mezarlığına dönüşmemişti. Balıkçı ve süngerci tekneleri limandaydı. Çevre koylardaki küçük balıkçı köyleri, çirkinliklerle henüz tanışmamıştı. ... Deniz doldurulmamıştı.”(...) *“Henüz Doğu kana bulanmamıştı. Henüz dağlara çıkılmamış, köyler yakılmamış, dağlara, ormanlara, kayalara, yüreklere korku sinmemişti.”* (...) *“Henüz kuşku, ihanet, korku dağlara, yaylalara çıkmamıştı. Henüz herkes masumdu. Gençtik, haklıydık, umutluyduk ve âşıktık.”* (s.107,108,109)

Kadın, yolculukları sürdüğü dönem, ilişkilerinin bitmekte olduğunun farkındadır. Fakat tutku ve alışkanlıkla ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Aralarındaki ilişki sadece cinsel bir çekim haline gelmiştir. Bir zaman sonra o da kaybolmuştur. Bir meyhanede içki içtiklerinde sevgilisi, artık onu arzulamadığını anlatır. Neden olarak kadının; kürsülerde, mitinglerde, forumlarda hayranlık uyandıran güçlü kadın duruşunun kendisini ezmesini gösterir. Kadın, sevgilisine çaresizce onu sevdiğini söyler. Fakat söyledikleri durumu değiştirmez. Sonrasında aralarındaki uzaklık derinleşmiştir. Sevgilisi onu çağırmadığı dönemlerde, yine Ankara’ya gidip, sevgilisini bulamadan döndüğü olmuştur.

Adamı görmek için bir kış günü, İstanbul’dan yola çıkan kadın, Bolu’da kardan tıkanan yolda otobüsünden inip dinlenme tesisine girmiş, orada hissettiği yalnızlık duygusundan mutlu olduğunu, sevgilisine dair hiçbir his duymadığını anlamış ve otobüsüne binmekten vazgeçip İstanbul’a geri dönmüştür. Bu, ilişkilerinin bitimidir.

Kadın, bahsedilen eski sevgilisinin çok içtiğini, kendisini tükettiğini, okulunu bırakıp ticarete başladığını ve geçmişini inkâr ettiğini duymuştur. Tüm bunları duyduğunda hiçbir şey hissetmemiştir. Yakışıklılığından eser kalmadığını, şişmanlayıp erken yaşlandığını duyduğunda da merak etmemiştir. Fakat yıllar sonra sevgilisini görmeye giderken ne ile karşılaşacağını merak etmekte, korkmaktadır. Gara indiğinde eski sevgilisinin evini aramayı geciktirmeye çalışmıştır. Bunun nedeni de sevgilisini somut olarak görmek istememesidir. Çünkü kadının, âşık olmaya ihtiyacı vardır ve şimdi hatıralarıyla bunu başarmış, eski sevgilisine sıırıslıklam âşık olmuştur. Onu tekrar gördüğünde ise bu duygularını tekrar kaybetmesi kaçınılmazdır. *“Seni görmekten korkuyorum. Âşık olmaya*

ihtiyacım vardı ve sana yeniden sıırıslıklam âşığım işte.” (s. 116) Zaman geçirmekten vazgeçip aradığında, eski sevgilisinin karısı yorgun bir sesle kocasının iki gün önce öldüğünü söyler. Asıl kadın, geç kalmıştır. Ölüm nedenini merak etmez fakat “neden?” sorusu kendiliğinden sorulur. Eski sevgilisinin karısı, kocasının hastalığını ayrıntıları ile anlatmaya başladığında ise asıl kadın, telefonu bırakır ve İstanbul’a dönmek üzere ilk otobüse bilet alır. Biletini isterken, *“Bir ölüm var”* (s. 116) der. Aslında ölen eski sevgili değildir. Ölen asıl kadının geçmişe dönebilmek, gerçek dünyadan kopmak ve hayallerde yaşamak için verdiği çabadır. Ölen, kadının geçmişidir. Bunu şu cümlelerden anlamaktayız:

“Ben sana yeniden âşık olmaya, birlikte, gece otobüsleriyle yeniden yollara düşmeye gelmişim. Artık o yolların sonunda bizi hiçbir devrimci fabrikanın, hiçbir yoldaşın, hiçbir görevin beklemediğini; yolların hiçbir yere açılmadığını; bildiğimiz tüm yolların değiştiğini, kapandığını bilsem de, burnumda senin ve gece otobüslerinin kokusuyla, yeniden başlamaya gelmişim.” (s. 116)

Romanın ilerleyen bölümlerinde asıl kadının geçmişte yaşadığı şehirleri hatırladığı bir bölümde romanda ayrıntıları verilmeyen bir sevgilisinin olduğunu öğreniriz. Bir kış günü sevdiği bir adamın ardından New York’a gitmiştir. Henüz çok gençtir ve kapitalizmin payitahtı olarak gördüğü bu şehir için bir tehlike arz etmemektedir. Bir Yahudi otelinde kalmaktadır. Sevdiği adamla aralarındaki tutkunun bitmekte olduğunu farkındadır. Adamı sevişmeye zorlamakta ve her birlikteliğinden sonra yalnızlık, umursamazlık ve keder duymaktadır. Bu dönemden sonra yaşadığı ilişkiler ve edindiği deneyimler, kadının New York’ta yaşadıklarını utançla ve özlemle hatırlamasına neden olacaktır. Çünkü hiçbir zaman bu ilişkisinde olduğu kadar hayattan ve gerçeklerden kopuk ve sadece tutkuyla yaşamayacaktır. Bahar mevsiminde şehirden ayrılmasına üç gün kala, adamla aralarındaki tutkunun bittiğini ikisi de kabul eder duruma gelir. Kadın, adamın gitmesini istemediğini söylemesini beklemektedir ancak bu gerçekleşmez.

Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı romanlarının başkahramanı Ülkü, Arın Murat ile ilişkisinde fedakâr bir sevgilidir. Ülkü, Arın Murat için: *“O; sevgilim; yirmi yaşıım, ilk erkeğim, sessiz ihanetim, çığlık gibi başkaldırım, yirmi beş yıllık bekleyişim, özlemim, göçebeliğim, son sığınağım, son umudum ve son hayal kırıklığım.”* (s. 9) demektedir.

Babasının ölümünden sonra aile bütçesine katkı için zengin ailelerin çocuklarına ders vermeye başladığında öğrencilerinden Erim’in abisi olan Arın Murat ile ilişkisi olur.

Ülkü ile Arın ilk gün, Erim'in durumu hakkında konuşurlar. Bir zaman sonra Arın, Erim'in derslerini öğrenmek bahanesi ile ders bitimlerinde Ülkü'nün yanına gelmeye başlar ve bir gün Ülkü'nün saçındaki tarak şeklindeki tokayı çözüp yaklaştığında aralarındaki duygusal bağ ortaya çıkar. Bu toka ikisi arasındaki çekimin anlatıldığı özel bir nesne haline gelir. İlk birlikteliklerinde Arın, Ülkü'nün bakire olduğunu tahmin etmemiştir, bunu anladığında ise artık çok geçtir. Ülkü, bakire olmasından utanmış, eziklik hissetmiştir. Ülkü, Arın ile birlikte olduğunda on sekiz yaşındadır ve kadının cinsel kimliği hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“ Cinselliği nereden, nasıl öğrenmişim? Tüm yaşamları ve özgürlükleri gibi karşı cinsle ilişkileri de en azından ‘Alem ne der!’ korkularıyla ipotek altına alınmış ablaların, erken uyanmış arkadaşların düzenlediği doktorculuk oyunlarında keşfetmedik mi vücudumuzun bir zevk aracı olabileceğini? Cinselliği tabu sayan, ayıp sayan annelerimizin üzerimize saplanan kuşkucu bakışları altında alışmadık mı vücudumuzdan utanmaya? Evlerde, çocuklardan bucak bucak saklanan Seksoloji Yıllıkları’nı gizli gizli okuyarak yetişmiş; isyanlarımızı bile bu çember içine hapsedmiş bir kuşağın çocuklarıydık. Ninem, ‘Erkeğin en iyisi oturak başında ölsün’ diye söylenirdi. Yine de boşanmış kadınlar ayıplanır, dullar aşağılanır, aşk sapkınlık, evlilik dışı ilişki orospuluk sayılırdı. Aşkın ve cinselliğin, okul helalarındaki, sokak duvarlarındaki ayıp sözlerden; zevki kirlenmişlik, cinsel birleşmeyi vazife olarak gören ikiyüzlü aile ahlâkının vaazlarından; erkek gaddarlığı ve erkek düşmanlığından başka bir şey olduğunu yaşayarak öğrenmek için ne çok zaman harcadık, ne çok hata yaptık.” (s. 74-75)

Bu konu, Ülkü'nün bu durumu yaşadığı dönemin sosyal yapısı hakkında verdiği şu ayrıntılarla devam eder:

“Aile-okul- mahalle kısılcacının ahlâk anlayışı, ‘Ülkü’yü istersen bir ordunun içine sal, orda bile namusunu korur’ övgüsüyle; ‘eli erkek eline değmemiş’lerle; ‘kocaya sunulan en değerli çeyiz kızlıktır’ vecizesiyle özetlenirdi. Cinsellik evliliğin ‘vecibesi’, kadının ‘vazife’siydi. Annesine göre, tek erkek tanınır; bir kez evlenilir; ‘Allah esirgesin’ boşanılmaz, dış sıklırdı. Bir gün, ‘Başka erkek tanımamışsan kocanı sevdiğini nasıl anlayacaksın? Karşılaştırma olanağın yok ki; ömür boyu hep aynı yemeği yiyip, en sevdiğim yemek bu, demekten ne farkı var’ demişti annesine. Aldığı cevabı hiç unutmamıştı: ‘Ne sapık düşünceler bunlar.’ ” (s. 116)

Çevresindeki insanların ve özellikle dul annesinin cinsellik ve evliliğe bakışı böyleyken Arın’la birlikte olmak gibi cesur bir hareket yapmıştır. Ülkü, bu düşünce akışıyla yaşadığı toplumun, cinselliği aile içinde bile kadını kirleten bir vazife olarak gördüğünü anlatmaktadır.

Annesi, Ülkü'nün Arın ile ilişkisini öğrendiği zaman beklenen tepkiyi vermemiştir. Ülkü, annesinin cinsellikle uzaktan yakından ilgisi olan herhangi bir konuda kızıp

bağıracağını beklerken anne bu durumu Murat ailesine gelin adayı olması olarak değerlendirip mutlu olmuş ve kızının artık böyle şeyler yaşayacağı zamanının gelmiş olduğunu söylemiştir. Anne bu ilişkiyi “*iyi bir evlilik*” olarak değerlendirmiştir. Ülkü’nün bu konumunun yıllarca çabalayıp onu gönderdiği okulların sonucu olduğuna inanır.

Ülkü’nün, Erim’e ders vermeye başlamasının ikinci yılında Arın askere gitmiştir. Aile çevresinden tanınan paşalar ve iş adamları araya girince Arın yedek subaylığını İstanbul’a yakın bir yerde yapmıştır. Arın, askerden bazen hafta içi, çoğunlukla hafta sonu evine gelmekte ve Ülkü ile de buluşmaktadır. Bu zamanların birinde Arın’ın annesi Ülkü ile konuşmak istediğini söyler. Ülkü’yü sevdiğini ama Arın ile ilişkilerini onaylamadığını, Arın’a parlak bir gelecek hazırlamaya çalıştıklarını, bu ilişkinin geri dönülmez bir hâl almadan bitirilmesi gerektiğini söyler. Ülkü’nün gururu kırılmıştır ancak yine de kendine hâkim olarak Arın’la evlenmeyi hiç düşünmediğini, Arın’ın da düşündüğünü sanmadığını ve ilişkilerinin Arın’ın geleceği için nasıl bir sorun yarattığını anlamadığını söyler. Kadın, Arın’ın yurtdışında, Sorbonne’da doktora yapacağını, ardından hariciyeye gireceğini ve burada yükselebilmesi için evleneceği kişinin çevresinin desteğine de ihtiyaç olabileceğini söyler. Oysa Ülkü’nün yetiştiği çevre ortadadır. Ülkü, kendi çevresini düşünür, orta halli bir ailenin bin bir güçlükle yetişmiş kızıdır.

Arın’ı ailesinden, çevresinden soyutladığını fark eder. Kendini ezdirmeyen Ülkü, kadının sözlerinin bitmesini beklemeden ayağa kalkar. Bu konuyu Arın ile konuşması gerektiğini, kendisinin bir şey söylemeyeceğini zira kendisi adına da, kadın adına da utanacağını ve aynı tehlikeyle karşılaşmamak için Erin’e ders vermek üzere “*ictimai mevkii*” daha yüksek birini bulmaları gerektiğini söyler ve çıkıp gider. Erim’e ders vermek için bir daha gitmez ve Arın’da bunun nedenini hiç sormaz. İlişkilerini sürdürebilmek için bunu konuşmamaları gerektiğini hissederek ancak bu suskunluğun zamanla “kanseri” gibi büyüyeceğini ve ilişkilerini bitireceğini bilmektedirler.

1968’de Fransa’da yaşanan olaylar henüz sona ermemişken Ülkü, Paris’e burslu olarak okumaya gider. Arın, uçaktan iniş saatini bilmesine rağmen Ülkü’yü karşılamaya gitmemiş, doktora tez hocası ile önemli bir görüşmesi olduğunu, kendisini evde bekleyeceğini, bir taksiye binip gelmesini söylemiştir. Ancak Ülkü fazla parası olmadığından ve bursu bankaya yatana kadar dikkatli olması gerektiğinden havaalanından Arın’ın evine otobüs ve metroyla gitmiştir. Bu karşılama şekli Ülkü’de kuşku ve

huzursuzluk yaratmıştır ama Arın’dan uzaklaşmayı göze alamamış ve onun yanında kalmıştır.

Ülkü’nün Paris’te olduğunu öğrenen Arın’ın annesi, oğlunu arar ve ertesi gün orada olacağını söyler. Ülkü, Arın’ın annesinin geleceğini söylemesi ile birlikte yaşadıkları evden gitmesi gerektiğini anlar. Kadının yıllar önce kendisini Arın’la ilişkisi için uyardığını, Arın’ın o günden sonra evlerine gelip kardeşine neden ders vermediğini sormaması ile konudan haberdar olduğunu anladığını söyler. Ülkü, öfkeli ve sitemkâr bir halde, kendilerini kandırmalarına gerek olmadığını, annesinin kendisinden hoşlanmamasının Arın’da bir eksiklenme yaratmaması gerektiğini çünkü annesi ile değil Arın ile yattığını söyler. Arın’ın Ülkü’ye annesini savunurken söyledikleri bu kadın hakkında bize bazı ayrıntılar vermektedir.

“Annemin farklı değerleri vardır. Hatta bazen babamı bile biraz küçümsediğini hissedirim. Seninle konuşmuştuk bunları. Soyu Osmanlı sarayına, daha öncesi Balkan aristokrasisine dayanıyor. Bunlar eskimiş değerler olabilir, ama öyle yetiştirilmiş. Babamın tarafı ise Tüccarzâdeler diye bilinir. Murat soyadı, Cumhuriyet’ten sonra soyadı kanunu çıktığı zaman, zâde, bey, paşa gibi unvanlar yasaklanınca, sakıncasız görülüp alınivermiş. Annem uzun zaman soyadımızı Murad diye, “t” ile değil “d” ile yazmakta ısrar etti. Saraya, geleneğe bağlılığı anımsatmak için...” (s. 149)

Ülkü, evden acele çıkınca sarı kemik tokasını masanın üzerinde bırakmıştır. Annesi tokayı gördüğünde, Ülkü’ye ait olduğunu anlar. Arın’la bu konuyu konuşmak için geldiğini itiraf eder. Ülkü’nün Arın’dan ayrılması için onu yıllar önce uyardığını ama Paris’te Arın’ın imkânlarıyla yaşamaktan vazgeçemeyeceğini söyleyerek oğlunu kullandığını ima eder. Arın’ın bu ilişkiyi devam ettirmesinin gençlik heveslerine bağlar, aşkın geçici olduğunu ve geriye mantığın kalacağını söyler.

Bu sırada Arın’da Ülkü’yle yaşadıklarının aşk olup olmadığını düşünür. Aşk, cinsel çekim, tutku, heyecan ise Ülkü’ye âşıktır, ama karşıdaki kişiyi hayatının merkezine koymak, hedef görmek ve hayatını ona göre yaşamaksa bu aşk değildir.

Kadın, Arın’ın farklı bir çevreye ait olduğunu söyler. Arın’la birlikte ertesi gün Fransız Büyükelçiliği’nde Sefire’ye çaya davetli olduklarını, Sefire’nin kızı İpek ile tanışacaklarını söyler. Davete yanında Ülkü’yle gitmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Ülkü, saçıyla, kıyafetleriyle, paldır küldür konuşmalarıyla, anarşist yaklaşımlarıyla bu çevreye girebilecek bir genç kız değildir ona göre. Arın, sadece ondan hoşlandığını ve uyumlu oldukları, ama gelecekle ilgili hiçbir planları olmadığı, ikisinin de evlenmeyi düşünmediği şeklinde bir açıklama yapar.

Arın annesinin istediğini yapar. İpek ile tanışır. Arın, ilk gördüğünde İpek ile Ülkü'yü istem dışı olarak karşılaştırır ve sevgilisinin kadını ve hayat dolu, güzelden çok gösterişli olduğunu düşünür. İpek on dokuz yaşındadır. Annelerinin onları tanıştırmaktaki amaçlarının çöpçatanlık olduğunu ikisi de bilmektedirler. Bu nedenle mesafeli başlayan sohbetleri bir süre sonra koyulaşır. Annelerin müdahaleleri ile yön verilen sohbetlerin ardından İpek'in, Arın'dan üniversitede bazı derslere girmesinde kendisine yardım etmek için aramasını rica etmesi ile biter.

Ülkü, arkadaşından döndüğü zaman Arın'a ilişkileri ile ilgili şunları söylemiştir:

“Hiçbir şey anlatma, demişti döndüğünde. Olanları biliyorum. İşleri zorlaştırmaya da, seni sen istemedikçe bırakmaya da niyetim yok. Annenin anlamadığı, hiç anlayamayacağı şey; aramızdaki ilişkinin zaman ölçüsüne vurulamayacağı, resmi son'lara, Hollywood filmleri senaryolarına uymayacağı. Bana sonsuz ve sonuçsuz görünen, bu yüzden de vazgeçilmez bir ilişki bu. Kızma bana sevgilim ama bunu senin anladığından da emin değilim pek. Sen yarınlar için kendi planlarını yaparken, bir yandan da bütün doğallığıyla yaşıyorsun bu ilişkiyi. Bense, hiçbir plan yapmıyorum. Planım bu sevgiden, bu olağanüstü duygudan ibaret. Onu resmi sözleşmelere, kurallara, nikâha, ailenin, evin çemberine bağlarsak kaybedeceğimizi biliyorum. Uzun sözün kısası, annen rahat edebilir.” (s. 154)

Arın'a göre, Paris'te birlikte yaşadıkları bir yıl boyunca gelecekle ilgili hiçbir hesap yapmamışlardır. Çünkü bu zaman hayatlarında bir durak noktasıdır ve gerçek hayata döndüklerinde büyü bozulacaktır. Bu ilişki bitecektir.

Ülkü, yağmurlu bir eylül günü de Paris'ten ayrılmıştır. Bu dönem için “(...) âşıktım, yaşamdan umutlu, aşkımdan umutsuzdum ve tabi ki kederliydim” (s. 18) demektedir.

Kendinden maddi ve sosyal yönden üstün olduğunu bildiği Arın'ın onunla evlenmesini beklemez ancak Arın'ın annesinin uyarılarından sonra, aralarındaki sosyal yapı farkına bir de siyasî görüş farkı eklenince ilişkileri çözülmeye başlar.

Arın onu büyük otellerin restoranlarına götürmektedir. Ülkü, onun büyük restoranları seçmekteki maksadının Ülkü'nün bilgisini ve görgüsünü arttırmak olduğunu düşünüp aşağılanmış hissetmektedir. Arın, Ülkü'yü sadece arkadaşı Cem ile tanıştırmıştır. Arın'ın, hayatındaki insanları birbirlerinden ayırdığını, kendisinin de tek bir yerde ve yalnız olduğunu düşünür. Tutkusuna rağmen ilişkisinde kendisini yalnız hissetmesinin nedeni de bu olmuştur.

Arın, geleceği parlak bir diplomat olma yönünde ilerlerken Ülkü, devlete başkaldıran sosyalist bir kimliğe bürünmüştür.

1971 baharında Fransa, Sorbone'daki doktorasını bitirip dönen Arın'ın önemli kişilerle tanışması için annesi sürekli yemekler ve çaylar düzenlemektedir. Arın ise bunlardan kurtulmak için sık sık Teşvikiye'de bulunan evlerinden birine gitmektedir. Burada Ülkü'yü ne kadar özlediğini düşünmektedir.

26 Nisan günü son buluşmalarında, ilişkilerini bitirmek üzere olduklarının ikisi de farkındadır ama cesaret edip konuşamazlar. Arın, Ülkü'ye o geceyi birlikte geçirmelerini teklif eder. Doğruca Arın'ın amcasının Büyükkada'daki köşküne giderler. İlişkilerinin bu noktaya gelmesinin nedenlerinden biri Ülkü'nün siyasî çevreyle olan ilişkisidir. İkisi de birbirine iğneleyici sözler söylemektedir. Ülkü'nün solculuğuna karşı Arın'ın devlet politikalarına esareti konuşulmaktadır.

Ülkü bu dönem Ankara'da yaşamaktadır. İstanbul'a Arın'ı görmeye geldiği her defasında ilişkilerinin düzeleceğini düşünmekte fakat her şey yine aynı şekilde devam etmektedir. Ülkü, Ankara'dan sırf onu görmek için geldiğini, onu sevdiğini, hiçbir gizli örgüte üye olmadığını, sadece kendilerinin sahip olduğu haklara herkesin de sahip olmasını; savaşın, sömürünün, açlık ve zulmün olmadığı, kimsenin kimseyi ezmediği bir dünya istemesinin neden ikisini bu kadar ayırdığını anlamadığını; sevgisinin bu ilişkiyi sürdürmeye yetmediğini, tek başına çaresiz kaldığını söyler. Bu sözler Arın'ın yüreğini burkar, çünkü o da çaresizdir. İlişkilerini bitirmesi gerekmektedir ancak Ülkü'den kopamamaktadır.

O gece birlikte kalırlar. Ülkü sabah uyanır ve bahçede köşkün emektar bekçisiyle karşılaşır. Adam bahçedeki mimozalardan toplamıştır, bunları Ülkü'ye verir. Ülkü, bu adamdan '*örfi idare*' yani sıkıyönetim ilan edildiğini öğrenir. Arın'ı uyandırmadan işi olduğunu söyleyerek adadan ayrılır. Arın uyandığında Ülkü'nün yıllardır kaybetmediği, değişmediği sarı kemik saç tokasını bulur, Ülkü gitmiştir. Köşkün emektar bekçisi, küçükhanımın sabah dokuz buçuk vapuru ile gittiğini, acelesi olduğunu söyler ve Ülkü'nün, Arın'ı daha sonra arayacağını söylediğini iletir.

Arın, bu gidişin ayrıldıkları anlamına geldiğini anlar ve Ülkü'ye olan hislerini sorgular. Ona gerçekten âşık olmuş olabileceğini düşünür. Önceleri ayrılıklarından memnun olmasına rağmen daha sonra bu duygusu özleme dönüşmüştür.

Kafasında bir de soru vardır; acaba Ülkü önceki gece birlikte olduklarında korunmuş mudur? Zira bir yıl önce Paris'te kürtaj olmak zorunda kalmıştır.

1971 yılı haziran ayında, Ülkü'nün annesi Arın'ı arar, kızının bir süre nerede olduğunu bilemediğini daha sonra arkadaşlarının tutukları avukattan tutuklandığını ve Ankara'da askeri bir hapisanede olduğunu öğrendiklerini söyler. Arın'ın yardım etmesini beklediği için aramıştır. Arın, ne zaman, hangi gerekçeyle tutuklandığını ve nerede tutulduğunu sorar. Böylelikle Ülkü'nün tutukluluğunu annesi gözünden görme fırsatı buluruz.

Avukattan öğrendiklerine göre; Ülkü'nün 1 Haziran'da evinden alınmıştır. Bir süre, nerede olduğundan kimse haber alamamıştır, Ülkü'nün bu dönem işkence gördüğü kuvvetle muhtemeldir. Daha sonra Yıldırım Bölge denilen askeri bir hapisanede olduğu haberi alınmıştır. Ülkü'nün annesi hatırlı kişilerin araya girmesi halinde kızının serbest bırakılabileceğini, kendilerinin Ankara'da tanıdıkları olmadığını, Arın'ın ailesinin bu konuda tanıdıkları olabileceğini ve kızına yardım edebileceklerini söyler ve Arın'dan yardım ister. Arın, Ülkü'nün avukatının telefonunu alır ve elinden geleni yapacağını söyleyerek telefonu kapatır. Arın, Ülkü'ye işkence yapıldığına inanmamakta, annesinin olayla ilgilenmesi için durumu abartarak bunları söylediğini düşünmektedir.

Bu Arın'ın atama beklediği dönemdir. Atama sorunu, “Murat” ailesinin sağlam çevreleri sayesinde aşamayacakları bir durum değildir. Arın'ın bu dönem için tek endişesi, okulda sol siyasî çevrelerle ilişki kuran ve bu ilişkisini saklama gereği duymayan Ülkü ile bağlantısının kurcalanmasıdır.

Arın'ın dayısı MİT ile bağlantılıdır. Teşkilattaki bilgilere ulaşabilmektedir. 12 Mart öncesinde Arın'ın, küçük kardeşinin, arkadaşları Cem ile fazla görüşmemesi konusunda uyarmıştır. Çünkü Cem bu dönem Maocu guruplarla görüşmektedir, Arın ile yaşıt olan Cem'in, kardeşi Erim ile arkadaşlık bağı kurabilir olması yetkililer tarafından pek akla yatkın karşılanmayacaktır. Arın'ın da çocukluk arkadaşı Cem ile ilişkilerini zayıflatması gerekmektedir. Bu dönemin MİT yapılanmasının, git gide mükemmelleştiğini, artık herkesin nefes alışına kadar bilindiğini öğrenmekteyiz. Ama Arın'ın sicili hala temizdir.

Arın, kardeşinin neler yaptığını öğrenmek için gizlice odasına girer ve kitaplığında Engels'in kitapları olduğunu görür. Ayrıca Smith Wesson marka bir silah ve silahın yanında da İsrail Başkonsolosunu kaçırmamanın doğru bir siyasî karar olduğunu anlatan yüzlerce bildiri bulur. Kardeşinin bu tür bir siyasî çevreye girmesini değerlendirirken duruma kendi geleceği açısından bakar. Arın; Erim'in, Ülkü'nün ve Cem'in temiz sicilini kirlitebileceklerini düşünür. Yaşananlardan zarar görüp görmemeleri ya da haklı olup

olmamaları yönünü hiç düşünmez. Kardeşinin odasından çıkarken de Ülkü için herhangi bir şey yapmamaya karar vermiştir. Eğer suçu yoksa mutlaka serbest kalacaktır. Bununla birlikte Ülkü ile ilişkileri kopma noktasına gelmemiş olsa, Ülkü'ye onunla evlenmeyeceğini hissettirmemiş olsa Ülkü'nün siyasî düşüncelerinin ve hayat tarzlarının bu derece farklılaşmayacağını da farkındadır. Ama fazla sürmeden yine de Ülkü'nün kendisini umursamayacağını, siyasî kariyerine aldırmayacağını ve belki kendisini de bu dünyaya çekmeye çalışacağını iddia ederek, Ülkü'nün başına gelenlerden kendisinin sorumlu olduğu kanaatine varır ve konuyu kapatır

Arın, Ülkü'yü sevmesine rağmen annesinin hariciyede kariyer sahibi olmak için İpek'in ailesi gibi bir gücü arkasına alması gerektiği fikriyle hareket eder ve Paris'ten dönüp dışişlerine girdikten sonra 1973'te evlenir. Bu magazin sayfalarında yazılan muhteşem bir düğünle olur.

Ülkü, Arın'ın evlendiğini 1973 kışında sosyete haberlerinden öğrenmiştir. Bu dönem Ömer'le evlidir ve İstanbul'da annesinin evinde yaşamaktadırlar. Gazete haberindeki gelini iyice inceler ve donuk, solgun ama ince bir güzelliği olduğunu görür. İçinde ne acı, ne de kıskançlık hissetmiştir, sadece Arın'la dünyalarının ne derece farklılaştığını görmüştür.

Annesinin, burnunun dikine gidip Ankara'da komünistlerle takılmasa bu düğün fotoğrafındaki gelinin Ülkü olacağını, Arın'ın evlenmek için Ülkü'nün evlenmesini beklediğini, Ülkü'nün evlenmesi neyse çocuk doğurmamış olması gerektiğini düşünmektedir. Ülkü, annesinin çaresiz kaldığında, amacına ulaşamadığında karşısındakini hırpalamak için böyle bir tavır sergilediğini bilmektedir.

Kocası ve çocuğuyla birlikte annesinin evinde kaldığı için dengeleri gözetmesi gerektiğine inanır. Arın'la evlenememesinin asıl nedeninin ailesinin sosyal statüsü olduğunu, Arın'ın annesinin sıradan bir ilkokul öğretmeninin kızını iyi bir gelin olarak görmediğini söyler. Annesi buna inanmak istemez. Kocası ile birlikte yıllarca köy-kent demeden memleketin çocuklarını okutmak için hayatlarını feda etmişler, kocası kırk beş yaşına gelmeden bu yüzden ölmüştür. Ülkü'nün annesi, öğretmenleri ülkenin gözbebeği, irfan ordusu, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in temel taşları olarak nitelemektedir. Kadın Ülkü'nün sözlerine karşı sert bir tepki vermiştir ama yine de ağlamaktan kendini alamamıştır. Sorun Ülkü'dedir, çünkü kendisine çok iyi bir eğitim aldırılmışlardır, iyi okullarda okutmuşlardır ama Ülkü'nün içinde gerekli cevher yoktur. Kardeşi Ülker doğru bir seçim yapmış ve altında arabası, emrinde hizmetçileri ile yaşamaktadır. Üstelik

Ülkü'nün öğretim görevlisi Ömer olmasa işçi Mehmet ile evleneceğini düşünmektedir. Ona göre; kabahat öğretmen anne babada değil Ülkü'nün kafasındadır.

Ülkü annesini bu derece yaralayarak çocukluğundan beri biriktirdiği hınçları çıkarmaktadır. Bunu şöyle dile getirir:

“Kadının kafasının içindeki o küçükçük dünyadan, doğruluğunu asla tartışmadığı kaskatı değerlerden, öğretmen hanım tavrından; “Peki ben kimim, nereden çıktım” sorusunu sormadan işçiyi, köylüyü, halkı küçümseyişinden; zenginlik, güç, iktidar karşısındaki ezikliğinden ve hayranlığından, çocukluğundan beri annesinde görüp de nefret ettiği bütün bu şeylerden öç almaya çalıştığını hissediyor ve zaferinin tadını çıkarıyordu.” (s. 35).

1978 yılında kocası örgütün talimatı ile yurtdışına çıkmıştır. 1981 yılında da Ülkü siyasi eylemleri nedeni ile yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Moskova'ya yerleşen Ülkü'nün, kocası ile ilişkileri bozulur, oğlunu yanına aldırnamaması da üzerine eklenince sinirleri gerilir. Bu dönem Moskova Meydanı'nda Arın'ı gördüğünde tamamen sarsılan Ülkü, kocasından ayrılıp Paris'e yerleşir. Oğlunu yanına getirtir ama Umut Murat Ulaş, annesi ile ilişkilerindeki sorunları çözemedikleri için Türkiye'ye geri döner. Türkiye'de bir siyasi örgülle bağlantı kurar. Arkadaşları ile birlikte örgüt evi olduğu gerekçesi ile basılan evde hayatını kaybeder.

Ülkü, oğlunun ölümü üzerine Türkiye'ye gelir. Bir otele yerleşir. Siyasete girişinde önemli bir rol oynayan Mehmet İliç, Ülkü'yü otelde ziyaret eder. Bu sırada Ülkü, birkaç uyku hapi ve üzerine de biraz içki içmiştir. Uykuya dalan Ülkü'yü Mehmet İliç hastaneye kaldırır. Hastanede Arın'ın kardeşi Erim ile karşılaşır. Erim psikiyatr olarak bu hastanede çalışmaktadır ve Ülkü'ye elinden gelen yardımı yapar. Hastaneden çıkmak istemeyen Ülkü'nün bir süre daha orada kalmasını sağlar. Ülkü, hastaneden çıkınca annesinin evine gider. Bu evi; gençliğinin geçtiği, Arın'a olan tutkusunu yaşadığı, oğlunu büyüttüğü, Ömer'le siyasî inancını derinleştirdiği ve oğlunu kaybettiği yer olarak nitelemektedir. Yaşamını nasıl ve nerede sürdüreceğine karar vermek için o eve gitmeye ihtiyaç duymaktadır.

Evin girişinde 'Satılık' levhası asılıdır. Ülkü annesi ile karşılaştığında onun yaşlandığını ve küçüldüğünü fark eder. Annesi evin caddeye bakan tarafının tüm kepenklerini kapatıp arka bahçede oturmuştur. Bir zamanlar Ülkü'lerin kurtarılmış bölgeleri olduğu gibi bu bahçenin de kendisinin kurtarılmış bölgesi olduğunu söyler. Bu sözleri alay etmek için söylememiştir. Ülkü, kendilerinin kurtarılmış bölgelerinin kalmadığını fakat annesinin bahçesinin hala yerinde olduğunu söyler.

Anne, pes etmek üzeredir. Evini satacak ve karşı taraftaki huzurevine yerleşecektir. Bu Ülkü'nün annesinin gençliğinde de çocuklarının kendisi ile ilgilenmedikleri zaman kullandığı bir tehdit unsurudur fakat bu defa tehdit etmek için söylememiştir. Umut hayatta iken yaşamını onunla paylaşmaktadır fakat Umut'un ölümü ile çok yalnız kalmıştır. Üstelik Umut'un ölümünden duyduğu acıyı dahi yaşamalarına izin vermeyeceklerini düşünmektedir. Bunu düşündüren ise ülkenin siyasî yapısıdır. Öğretmen olan bu kadına göre ayaklar artık baş olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen hala iyi insanlarda vardır. Bunlardan biri de Arın Murat'tır. Arın, torununun ölümünü bizzat kendisi evlerine kadar gelerek haber vermiş, kız kardeşi Ülker'in Ülkü'ye ulaşmasını sağlamıştır. Arın'ın bu ziyaretindeki alçakgönüllü tavrı ve samimiyeti kadını etkilemiştir.

Ülkü ile daha önce yaptıkları tüm konuşmalara, kavgalara rağmen Ülkü'nün Arın'la evlenmeyi kabul etmediği sabit fikrinden vazgeçmemiştir. Ülkü'ye Arın'la evlenmemekle hayatının en büyük hatasını yaptığını söyler. Bu sözler Ülkü'nün annesine hissettiği tüm acıma duygularını yok eder ve karar vermesini sağlar. Eğer yaşayacaksa bu evde annesi ile birlikte yaşamayacaktır.

Annesi, Arın'ın bir telefon numarası bıraktığını ve geldiğinde bu numaradan kendisini aramasını istediğini söyler. Ülkü, numarayı defterine kaydeder.

Ülkü'nün annesinin karşılaştığı tüm güçlükler karşısında tepkileri hep aynı olmuştur. Önce kızmakta, bağırmakta, incitici sözler söylemekte, ardından ağlamaktadır. Kardeşi Ülker, annesinin bu durumuna aldırılmazken Ülkü onu bırakamaz ve her defasında yanında kalır. Bu defa yaşadıklarının ağırlığına dayanamayan Ülkü, annesinin ağlamalarına aldırılmaz ve gitmek için vedalaşır. Kız kardeşi ile de görüşmek istememektedir. Ülker yeğeninin ölümünün ikinci haftasında Marmaris'e tatile gitmiştir. Yanında kalmasını isteyen annesine verdiği cevap vesilesiyle oğluna olan duyguları ve ikisinin ilişkileri hakkında bilgi alırız.

“-Kalamam. Ne yapacağımı bilmiyorum, ama burada kalamayacağımı biliyorum. Öldürülen çocuk benim oğlumdu anne. Sandığının aksine, onu çok sevdim ben.

Kendi kendine konuşurcasına sürdürüyor:

-Belki yeterince gösteremedim, senin ölçülerine göre yeterince ilgilenemedim oğlumla. Bir süre onu bırakıp gittim doğru; bir süre bütün çabalarıma rağmen yanıma alırdımadım; nihayet Fransa'ya gelebildiğinde dünyalar benim oldu. Aradan epeyce zaman geçmişti; artık çocuk değildi. Küçük dünyası burasıydı, Türkiye'ydi. Bilirsin Umut suskun bir çocuktı; hiçbir şey söylemedi, şikâyet etmedi, ama bana uzaktı, belki de suçluyordu beni.

Türkiye'ye dönmek istediğinde engel olmadım, yanımda tutmaya çalışmadım. Nerede daha mutlu, daha yerleşik olacaksa, nereye kök salabilecekse orada yaşasın istedim. Sevgiyi, sevilen kişinin özgürlüğünü kısıtlamak olarak algılamadım hiç. Sevgi, ilgi, bağlılık; insanları kendime bağımlılaştırmak, insanlara yapışmak değildir benim için, bilirsin.” (s. 83-84)

Ankara'ya Arın'ın yanına gider. Oğullarının ölümünü yalnız başına karşılamak istemez. Arın ile görüşmesinde, Arın'ın devletin resmi söylemleri ile konuştuğunu fark eder. Vedalaşırken Arın, Ülkü'yü kucaklayıp öper, Ülkü bu öpüşten kaçınmaz ama karşılık da vermez. Bu sırada tek düşündüğü oğlunun ölümünde Arın'ın payı olduğudur. Arın, Ülkü'nün gitmesine izin verdiği için pişman olmuştur. Hala bu kadına karşı arzu duymaktadır.

Avrupa birliğine üyeliğinin kabul edilmesi için çalışan Türk hükümeti Paris'te, “Demokratikleşme Sürecinde Türkiye” (s. 11) adlı, yarı resmi bir toplantı düzenlemektedir. Ülkü, Türkiye ile ilgili en önemsiz haberleri bile ilgi ile takip eden bir gazetecidir. Fakat konu ile ilgili gazetede ki toplantıda; Türk hükümetinin düzenlediği toplantıyı takip etmek istemediğini, başka birinin görevlendirilmesini söyler. Kendisinden pek hoşlanmadığını belli eden dış haberler şefi, Arın Murat'ın konuşmacı olarak katıldığı bu toplantının haberini Ülkü'nün hazırlamasını ister.

Şefi André, Arın Murat'ı tanıyıp tanımadığını sorduğunda Ülkü yalan söyleme gereği duyar. Şahsen tanımadığını, siyasî yükselişinin kendisinin Türkiye'den ayrılmasından sonra olduğunu söyler. Ama gerçekte onu tüm vücudu, yüreği ve beyniyle tanıdığını düşünmektedir.

Arın Murat, konferans için Paris'e geldiğinde yani, öldürüldüğü günün sabahında Büyükelçilikten Ülkü'yü arar. Arın, elçilikteki sekreterin Ülkü'yü aramasını beklerken Ülkü ile görüşmeyeli dört, sevişmeyeli yirmi beş yıl geçtiğini hesaplamaktadır. Bu hesaba göre Arın'ın öldürüldüğü zaman yani genel anlamda bakarsak hâl zaman 1996 yılı sonbaharıdır. Ülkü'yü en son 1992 yılında oğlu öldürüldüğü zaman görmüştür.

Telefonun bağlanması uzun sürer. Ülkü'yü aramasının şüphe uyandırmasından çekinen Arın, bir an telefonun bağlanmayacağını ve hayatının kendi rutininde akıp gideceğini umar ama bu beklentisinden utanır. Telefon bağlanır. Arın, konuşmacı olarak katıldığı konferansı gazete adına Ülkü'nün izleyip izlemeyeceğini sorar, Ülkü toplantıya gitmeyeceğini söyler. Arın, gece buluşmak ister. Arın buluşma için yıllar önce sürekli gittikleri bir restoranı önerir, bu restoranın yerinde başka bir yer açılmıştır ve orada

buluşmak üzere sözleşirler. Ülkü telefonu kapatırken başının döndüğünü ve tatlı bir heyecan duyduğunu fark eder. Arın onda her zaman aynı duyguları uyandırmaktadır.

Ülkü'nün, Arın için ne ifade ettiğini Arın'ın zihin akışından öğreniriz.

“ Ülkü'yü arayanın kendisi olduğunu; görüşmek buluşmak için ondan hiçbir istek gelmediğini ve eğer kendisi aramasa, onun asla böyle bir görüşmeyi zorlamayacağını, hatta öğleden sonraki basın toplantısına gazeteci olarak bile katılmayacağını çok iyi biliyor, yine de ona kızıyordu. Çünkü kırışmaz buruşmaz, ilkeli kararlı, ikircimsiz ve ödünsüz Arın Murat resmindeki garip gölge; ilk gençliğinden beri özenle çizdiği kendi portresindeki uyumsuz renkti o. Neresinden bakarsan bak yanlış olan; o portrede yer almaması gereken, ama kendi başına muhteşem ve göz alıcı bir renk: erguvani bir mor, ya da bir kor kırmızısı...” (s. 41)

Arın renklerle düşünen bir adamdır. İnsanları duruşlarına göre renklendirmektedir. Ülkü için göz alıcı, erguvani bir renk diyen Arın, annesini asil ama kişiliksiz bir bej olarak görür. Annesinin karşısında hayata karşı silik olan babası renksiz, amcası ise beyaz fon üzerine neşeli bir karışım rengidir. Kendisi ise asil bir gri tonudur ona göre ama Ülkü'ye kendisini bıraksa, Ülkü onu mora, turuncuya en kötü ihtimalle mehtaplı gecelerin parlak laciverdine boyayacaktır.

Arın, Ülkü'yü hayatından çıkarsa da aklından tamamen söküp atamamıştır. Ülkü'yü hayatına gerçekten sokup sokmadığını da sorgulamaktadır. Hayatı boyunca bunaldığı zamanlarda Ülkü ile yaşadığı güzel duygulardan teselli bulmuş, bu duygu onun için kendisini sevmesini sağlayan bir sır olmuştur. Ayrı kaldıkları yirmi beş yıl boyunca Ülkü'ye karşı hissettiklerini somut bir şekilde yaşamayı hiç düşünmemiş olmasına rağmen öldürüldüğü gün kendisinin de anlayamadığı bir şekilde Ülkü'yü görmek âdeti bir saplantı haline gelmiştir.

Arın'ın yıllar sonra siyasete bakış açısında bazı değişiklikler olmuştur. Demokratik çözüm konusunda şunları düşünmektedir: *“Böyle bir çözümün varlığına inandığım dönemlerde güzel anlatıyordum, başkalarını da inandırabiliyordum. Oysa şimdi birtakım boş kalıpların ötesinde söyleyecek sözüm yok.” (s. 43)* Arın'ın, bulunduğu konuma güveni kalmamıştır. Devletin kendisine hala bu tarz görevler vermesini, bulunduğu konumda tutmasını anlamlandıramamaktadır. Bunun üç nedeni olabilir ona göre; devlet içinde dengeleri sağlamak, güvercinlerle şahinlerin kapışmasında koz olarak kullanmak ya da çok şey biliyor olması. Arın, çok şey bilmenin mutlak sadakat gerektirdiğini yoksa tehlikeli olacağının farkındadır. Ülkü ile görüşmek istemesi ve yaşadığı huzursuzluk bundan kaynaklanmaktadır. Çocukluk arkadaşı Cem'in kendisi için söylediklerini hatırlar. Bu

söylem, 68 dönemi için genel bir yargıdır. Anadolu çocukları Ülkü Ocakları'na; orta sınıf gençler işçi kökenli sosyalist partilere, sendikalara, gerilla eylemlerine; zengin aile çocukları ise en azından Maoculara, Aydınlık çevrelerine yanaşır, demektedir. Arın ise tüm bu genellemelerin dışında kalmıştır. Cem, onun haklı olabileceğini söylemiştir ancak Arın şimdi yaptıklarının haklılığına inanmamaktadır. Kendisini oldukça sert bir şekilde eleştirir duruma gelmiştir.

“Ne savunmuştum, ne önermişim, ne için savaşılmışım da haklı çıktım? Savaş meydanından cesetlerin üstüne basarak kaçmak, sellerin önünden yıkıntıların üstünde yükselerek kurtulmak mı haklı çıkmak? İktidardaysan ve güçlüysen haklı çıkarsın; kendini haklı sanırsın. Haklılığından kuşkuya kapılırsan gücünü ve iktidarını kaybedersin.” (s. 45)

Arın Murat'ta, Oya Baydar'ın romanlarında çoğunlukla karşımıza çıkan 'geçmişle hesaplaşan kişi' tipine bir örnek teşkil etmektedir. Arın'ın iç hesaplaşması bize bir dönemin devlet içinde gelişen bazı yasa dışı durumları olduğunu verir. Arın, devletin bazı noktalarda içe sinmeyecek işler yaptığını ama devlet çarkının dönüş esasının, amacın araçları haklı çıkarması olduğunu; bazı durumlarda yapılanları kabullenmek için amacın yüceliğini ve kutsallığını düşünmek gerektiğini anlatır. Arın, devletin bir dönem için yapması gereken özeleştirisinin kişileşmiş halidir.

Birkaç yıl önce arkadaşı Cem ile Ankara'da bir araya geldiğinde aralarında geçen bir konuşma Arın üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Cem, *“İster siyasal, ister parasal olsun iktidar kirletir.”* (s. 46) demiştir. 12 Eylül dönemini, sonrasında olanları, özellikle son iki yılda (yani 90'ların başında) olanları, Ermeni ve Doğu meselelerini düşünürse kendisini anlayacağını söylemiştir.

Arın, *“derin devlet”* denilen oluşumu ilk ne zaman sezdiğini düşünür. Yazar bu noktada bir diplomat gözünden bir devrin panoramasını yapmaktadır:

“İlk kez ne zaman sezmişti derinlerde bir yerde kıpırdanan o şekilsiz, suretsiz, tanımsız yaratığın varlığını? Bir süredir dönüp dönüp bunu düşünüyordu. 1977 yılında, 1 Mayıs'ta Taksim Meydanı'nda mı, yoksa daha sonra hiç beklenmedik kişiler, ünlü gazeteciler, aydınlar, bilim adamları, yargıçlar birbiri ardına kurşunlandığında ve katilleri yakalamak o kadar kolayken bir türlü yakalanamadığında, yakalananlar sıkıyönetim bölgelerinden bile ellerini kollarını sallayarak kaçtıklarında mı? Görünürde sağcılarla solcular, Ülkücülerle devrimciler çatışıyor, birbirlerini öldürüyorlardı. Zamanın başbakanı “Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz” diyor, “devlete yardımcı güçler”den söz ediyordu. Sokak ortasında işlenen cinayetler evlere, dükkânlara, okullara, gecekondu semtlerinin kahvelerine taşınıp kanlı katliama dönüştüğünde, sağ veya sol, cinayet hangi örgütün üstüne kalırsa

kalsın yöntemlerin aynı olduğunu fark etmişti. Belki de ilk o zaman belirmişti sorular. O sıralarda henüz Dışişleri'nde idi.” (s. 47)

Arın, bu düşünce akışı ile derin devlet çarkını ne zaman fark ettiğini anlamaya çalışmıştır. Bir dönem sağ ya da sol örgütlerin yaptıkları ilan edilen bazı olaylarda kullanılan yöntemlerin tek elden çıkmışçasına aynı olduğunu söylemektedir, hatta bu tek elin devletin derinlerinde bir yerde olduğunu iddia etmektedir. Arın 1982 yılında özel bir görev için merkeze çağırılmıştır. Bu görev, devletin sivilleştirilmesi adı altında yapılan bazı kirli işleri temize çıkarmaktır. Diplomatlara yönelik Ermeni terörünü, Türkiye'deki sol terör örgütlerini yok etmenin ve PKK'nin lojistik desteğini kesmenin başka bir yolu olmadığını söylemektedir. Bunları derin devlet üstlenmiştir.

Arın'ın bulunduğu mevki ile ilgili ilk endişelerinin hatta korkularının ne zaman başladığını sorgulamasına şahit oluruz. 1992 sonbaharında Ülkü'nün oğlunun da öldürüldüğü operasyonlar sürerken Arın, mevcut görevinden alınır ve Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmek amacı ile kurulmuş yeni bir birimin başına getirilir. Bu dönemler Arın, çevresinde olup bitenlerden kuşku duymaya başlamıştır. Daha yüksek bir mevkiye getirilmiş olsa da bunun bir terfiden çok uzaklaştırma olduğunu farkındadır. Bir süredir söylenen sözler, bakışlardan rahatsızlık duyduğunu, kimi zaman çekmecelerinin karıştırıldığı duygusuna kapıldığını ve çok önemli, gizli ibareli evraklarda bazı bölümlerin kayıp olduğunu öğreniriz. Bunun yanında Arın'ın görevi ile ilgili bazı endişeleri olduğunu da öğreniriz. Örgüt evi baskınlarında gerçekten militanlar mı vardır, bu militanlar gerçekten teslim ol çağrılarına ateş açarak mı cevap vermektedir, daha önemlisi bu yöntemler doğru mudur? PKK'ye yardım ettiklerinden şüphelenilen Kürt kökenli zenginler, halkın sevgisini kazanmış aydınlar öldürülmektedir ve Arın bunların bireysel hareketler olduğundan kuşkuludur ve bu kuşku da olayların onun kontrolünden çıktığını, başka bir güç odağının devreye girdiğini düşündürmüştür. Bu düşünce de Arın'ın takip edildiğini düşünmesine ve hatta korkmasına neden olmuştur.

Arın, toplantıdan önce evini arar, Mecbure Hanım'dan İpek'in yine içkiye başladığını öğrenir. En kısa zamanda evine döneceğini söyler. İpek ile Arın'ın, evliliklerini kurtarabilmek için birkaç defa ilişkilerini baştan almaya çalıştıklarını ama bunu başaramadıklarını öğreniriz. Arın, İpek ve Ülkü'yle, kısa süreli birliktelikler yaşadığı diğer kadınlardan farklı olarak, hayatını paylaştığını ancak onlardan uzaklaştığında hayatında büyük bir değişiklik hissetmediğini düşünmektedir. Bu nedenle de vazgeçilmez aşkı hiç bulamadığına inanır. Bu inancı Ülkü'yle buluştuğunda değişecektir.

Telefonu kapatan Arın, konferans salonuna girer. Ülkü konferansa gelmiştir ama bu Arın'ı rahatsız eder. Resmi söylemlerinin, Ülkü ile akşamki randevularının büyüsunü bozacağını düşünür. Bir zaman sonra Arın, samimi bir konuşma yapacağını ve söyleyeceklerinin sadece kendini bağlayacağını söyleyerek konuşmaya başlar.

“12 Mart 1971’de, ordunun, emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği darbe, devlet içinde günümüze kadar varlığını koruyan ve daha sonraki faşizan darbe ve müdahalelerde de çekirdek rolü oynayan paramiliter bir odağın güçlenmesini ve gölge devlet niteliği kazanmasının başlangıcı sayılabilir...” (s.165)

Sözleriyle başladığı konuşması Ülkü’yü şaşırtır. 12 Mart rejiminde devlet içi oluşturulan illegal ve silahlı yapının 1973 yılında demokrasiye geçilmesine rağmen ortadan kaldırılmadığını, zamanla daha da güçlendiğini söyler. 1 Mayıs 1977 mitinginde Taksim Meydanı’ndaki halkın üzerine ateş açanların da kontrterör-kontrgerilla- Gladyo denebilecek, adının önemi olmayan bir oluşum olduğunu dillendirir.

Ülkü, Arın Murat’ın konferansta anlattıklarını dinlerken Ömer ile Arın arasındaki bir benzerliği fark eder. İki erkek de *“tutkuyla, hırsıyla, inançla, başka her şeyi feda etmeye her an hazır olarak amaca kilitlenmişlerdi”* (s. 227).

Arın, konferansta 12 Eylül 1980 darbesini, ardındaki güçleri, 1990’larda yapılan eylemleri tüm samimiyetiyle anlatır. Ülkü, bu itirafların geçmişi değiştiremeyeceğini bilmekte ve geç kalınmış bir itiraf olarak görmektedir. Arın, söyleyecekleri bitince Ülkü’nün gözlerine bakar ve birbirlerine belli belirsiz gülümserler.

Arın’la konferans sonundaki bakışmaları Ülkü’ye Moskova’daki üçüncü yılında, Moskova Meydanı’nda Ömer ile birlikte gezerlerken protokol gereği Lenin’in mozolesini ziyaret eden resmi heyetin içinde Arın’ı gördüğü zamanı hatırlatır. Ömer, Arın’ın içinde bulunduğu heyetin Türkçe konuştuğunu duyar ve oradan uzaklaşmaları gerektiğini söyler. Ülkü ise Arın’ın duyabileceği bir sesle *“gidelim”* diye bağırır. Biraz isteyerek, biraz istem dışı olarak Arın’ın dikkatini çeker ve göz göze gelirler. Bu bakışma çok soğuktur.

Kızıl Meydan’da olup bitenleri Arın’ın gözünden anlatıldığında, Arın’ın gördüğü kadının Ülkü olduğunu ama peşinden gitmek istese de görüşmelerinin mümkün olmadığını düşündüğünü öğreniriz. Resmi işler bitip yalnız kaldığında, Moskova’da kalan Türklerin listesini istemiş, Ülkü’nün ve kocasının burada bulunduğunu öğrendiğinde gördüğü kadının Ülkü olduğuna emin olmuştur. Gelen listelerde Ömer’in kod adlarıyla tanındığını, hakkında düzenlenmiş ayrıntılı bir dosya olduğunu ama Ülkü hakkında kısa bilgiler

olduğunu öğreniriz. Arın, Ülkü'nün dosyasına onun Paris'te olduğunu ya da ülkeden çıkış yaptığını yazmak istemiş fakat bunun Ülkü'ye bir yararı olmayacağını ve kendisini de zor durumda bırakabileceğini düşünüp vazgeçmiştir.

Konferansın bitiminde Ülkü, Arın'ın neden böyle bir konuşma yaptığını anlamaya çalışmaktadır. Ya yeni hükümetin bir taktiği olarak ya da Arın'ın olanları hazmedemediği ve patlama noktasına geldiği için bunları söylediğini düşünür. Gazeteye giderken Arın'ın söylediklerini yumuşatarak yazmayı planlamaktadır. Arın'ın söyledikleri ile çok ciddi sıkıntı yaşayacağını farkındadır. Haberi düşünürken Arın'a olan hislerini sorgular: “*Arın'a karşı duygularının ne kadar karışık olduğunu düşündü. Öfke, tutku, kuşku, heyecan, hınç, sevgi, özlem, korku... şimdi de sadece kadınlara özgü olan sevdiği erkeği sakınma, koruma içgüdüsü.*” (s. 287)

Arın'la buluşacakları zamanı düşündüğünde dahi heyecanlanır.

Gençlik dönemlerinde Arın'ın onu büyük otellerin restoranlarına götürdüğünü fakat buralarda kendini rahat hissetmediğini, iğreti ve yabancı hissettiğini hatırlar. Ülkü ise salaş ve küçük mekânları tercih etmektedir. Arkadaşlarıyla gittikleri salaş mekânlarda kendi masrafını kendisinin karşılamasından memnun olduğunu, büyük restoranlarda Arın'ın hesap ödemesinden rahatsız olduğunu hatırlar.

Buluşma yerine erken gelir ve yaşadığı heyecan Arın geldiğinde daha da artar. Arın, cebinden Ülkü'nün yıllar önce adadaki evden giderken unuttuğu sarı saç tokasını çıkarır. Ülkü'nün ilk tepkisi tokenin bayağı olduğunu söylemek olur. Arın, tokayı saklamanın yanlış bir tavır olup olmadığını sorgular, bu tepki onu kırmıştır. Ülkü'nün saçlarını niye kestğini sorduğunda, hapisteyken bakımının zor olduğu cevabını alır ama Ülkü bu yalanı fazla sürdüremez ve itiraf eder: “*Saçlarım sana aitti, vücudumuzun birlikteliğinin örtüsüydü. Onları ayrıldığımız için, sen artık yoksun diye kestim. Başka biri, saçlarımı seninle paylaşmasın istedim.*” (s. 293) Geçmişten bahsederler ve birlikte yaşadıkları şeyleri ikisinin de hatırladığı ortaya çıkar. Arın, Ülkü'nün nasıl görüldüğünü ve bu görüntünün kendisinde uyandırdığı hissi şöyle anlatır:

“*Karşısındaki orta yaşı aşmış kadına dikkatle bakıyor. Bal rengi iri gözlerin öne çıktığı, Biraz soluk, ince zarif bir yüzü var. Saçları kısacık. Boynunda, dudaklarının kenarlarında, yaşını gösteren derin kırışıklar. Sanki o sıradan saç tokasını hiç takmamış, sanki hiç uzun saçları olmamış gibi. (...)Karşısındaki bu ince, zarif, zeki bakışlı kadın, hâlâ hoş ve çekici, ama Ülkü değil.*” (s. 291-292)

Ülkü, konferanstaki itirafların nedenini sorduğunda Arın tüm içtenliğiyle anlatır. Seksenlerden sonra örgüt liderlerini fazla kan akmadan yok etmek için bir çeşit tetikçi devlet adına çalışmaya başlar. Doksanların başında bu kişiler kendi kontrolünden çıkmıştır. Umut'un ölümünde bunu daha açık görmüş ve tetikçilerin çok sayıda masumu da öldürdüklerini anladığında kendisini bir pislik çukurunda hissetmiştir. Emri veren kendisi olmamasına rağmen suçluluk duymaktan kendini alamamaktadır. Ülkü, Umut'un ölümünden dolayı olsa da Arın'ın sorumlu olduğunu tamamen kavradığında ona karşı duyguları tamamen silinmiş, değişmiştir.

Arın'ın uğrunda yıllarını harcadığı değerlere olan inancını kaybetmesi, Ömer'le ciddi bir benzerlik göstermiştir. Hayatları boyunca farkında olmadan birbirleriyle savaşan bu iki erkek, geldikleri son noktada tamamen aynı durumdadırlar. Ülkü, Arın'a olan büyük tutkusu, hiç değişmeyen aşkı ile yıllar sonra devlet inancından soyutlanıp geldiğinde kaldıkları yerden ilişkilerine devam edebilmeyi istemesine rağmen, karşısındaki adama karşı tüm duyguları değişmiştir.

“Leipzig Garı'na yakın bir otelin kahvesinde, konyak kadehlerini birbiri ardına dizen bir başka adam, aynı soruları kendi diliyle, kendi biçimiyle sorarken karşısında nasıl çaresiz kalmışsa, şimdi yıllardır bu noktada görmek istediği, bu noktaya gelirse her şeye yeniden başlayabileceklerini düşündüğü adamın karşısında da o kadar çaresiz; üstelik umutsuzluk ve keder verecek kadar da uzak.” (s. 334)

Ona karşı dostluk dahi hissetmemektedir. Arın ise Ülkü'nün kendisine karşı ilk defa bu kadar soğuk ve düşman olduğunu düşünür, olayların ayrıntısına girmek yerine *“Değiştim, arındım ve sana geldim”* (s. 332) demediğine pişman olur.

Ülkü, yıllarca tüm kimliklerinin arkasında taşıdığı 'Arın'a âşık kadın' kimliğini kaybetmemek için kendini kandırmak dahi olsa Arın'la aşkını yaşamaya bir adım atmak ister. Kendileri için hala umut olabileceğini düşünür. Arın hayatının bir bölümüne nokta koyduğunu artık kendisi için farklı bir hayat kurmak istediğini söyler. Ertesi gün kızı Derin ile Paris'te buluşacaklardır. Görevlerinden istifa edecek, karısından ayrılacak ve tüm olanları kızına anlatacaktır. Dünyanın herhangi bir yerinde Ülkü ile birlikte yaşamak istemektedir.

Ülkü, bu noktada kendini sorgulamaya başlar. Her şeyi geride bırakıp kendisine gelen büyük aşkıyla duygusal bir birliktelik kurmak yerine onu yabancılamasını sorgular. Ömer'in hep eleştirdiği iktidar hırsı bittiğinde, ona sadece acımış, yakınlaşamamıştır.

Şimdi Arın'da aynı durumdadır ve Ülkü yine yakınlaşamamaktadır. İktidar hırsından nefret ettiği halde gizliden gizliye bu hırsa tutkun olabileceğini düşünür.

Arın ile Ülkü, Derin'den bahsetmeye başlarlar. Derin, İsviçre'de okumaktadır. Arın'a göre hem çok duygulu hem de yaşından daha olgundur. Ülkü, onun kaç yaşında olduğunu sorar. Derin, on dokuz yaşındadır. Zihni ister istemez Umut'a kayar ve o da yaşasa yirmi dört yaşında olacaktı, der. Arın, belgelerde Umut'un 1972 yılında doğduğunu yazmasına rağmen Ülkü'nün neden 1973 yılında doğduğunu söylediğini sorgular. Ülkü, gerçeklerin açığa çıkmasından korkarak gelecek şubatta yirmi dört yaşında olacağını kastettiğini söyler. Konuyu değiştirmek için Arın'ın karısının boşanmayı kabul etmeyeceği fikrini ortaya atar. Arın ise ilişkilerinin yıllar önce bittiğini anlatır. Arın'ın yaşadığı şey karısından, işinden ayrılmak değildir; tüm hayatıyla hesaplaşma, yol ayrımıdır. Bunu yapacak gücü de Ülkü'den almaktadır. Annesinin yıllar önce Ülkü ile ilişkilerini kabul etmeyişinin sebebinin Ülkü'yü sevmemesi olmadığını, onunla beraber olursa hayatının çok farklı bir yöne kayacağını farkında olması olduğunu söyler. Annesi, Ülkü'nün Arın üzerindeki etkisine kıskançlıkla karışık bir hayranlık dahi duymuştur. Ülkü, Arın'a annesinin nasıl olduğunu sorar. Kadının, iki yıl önce hızla ilerleyen kanser hastalığı nedeni ile birkaç ay içinde öldüğünü öğreniriz.

Ülkü, Arın'ın annesini hatırladığında, çocuğu üzerinde tartışmasız söz hakkı olduğuna inanan bir kadın olduğunu düşünür.

“Kadının soğuk zarafetini, kibirli ve yapmacık nezaketini, oğlunun üzerinde tatmin etmeye çalıştığı -ve başardığı- güç ve iktidar hırsını içinde kötü bir duyguyla hatırlıyor. Çocuklarını kendi bedenlerinin ve ruhlarının uzantıları, uzuvları gibi gören, onları doğurmuş olmanın üzerlerinde hak sahibi olma yetkisi verdiğini sanan korkunç annelerin iyi bir örneği.”(s.340)

Kendisi bunu hiç yapmamıştır ama belki de bu bir hatadır. Oğlunun Paris'te kalmasında ısrarcı olsa şimdi hayatta olacağını düşünür.

Yemekten kalkacakları zaman Arın, takip edildiği duygusuna kapılır ve geceyi beraber geçirmek için sabırsızlandığını ama elçilikte kalmasının daha güvenli olacağını söyler. Bu Ülkü için de iyi bir seçimdir. Olup bitenleri sakın kafayla düşünmeye ihtiyacı vardır. Ertesi gün buluşmak üzere ayrılırlar. Ayrılırken Arın, Ülkü'ye eski bir dost gibi sevgiyle sarılır, öper ve kendisinden on dakika sonra çıkıp bir taksiyle evine gitmesini ister.

Aldığı kararların etkisi ile kendini özgür hisseden Arın, sokaklarda dans ederek, ıslık çalarak yürür. Ayrılma kararını karısına nasıl anlatacağını düşünür. Karısının uzun

zamandır kendisini umursamadığını ve yokluğunun onun için bir şey ifade etmeyeceğini düşünür. Gelişigüzel yürürken, doktorası sırasında Ülkü ile kaldıkları evin önüne geldiğini fark eder. İçkinin etkisi ile zihni bulanır, Ülkü ile yaşadıklarını İpek ile yaşamış gibi anımsar. İpek’i evliliklerinin onuncu yılında Paris’e bu sokağa getirdiğini, kaldığı evi ona gösterdiğini; İpek’in o dönem kendisine ihanet ettiğini, bu evi gördüğünde ise Ülkü ile yaşadığı ilişkiyi kötülemek için ileri geri konuştuğunu hatırlar. Bunları hatırlayıp, karısının kendisini aldattığını düşündüğünde Ülkü ile İpek’i karşılaştırır. İpek’in başkalarıyla olan ilişkisini kıskanmadığını ama Ülkü’yü kıskandığını fark eder. Ülkü’yü gerçekten sevmiştir ama bunu ona yeterince gösterememiştir. Şimdi Ülkü’ye bu kadar ihtiyaç duymasının, hayatını değiştirmek amacıyla yapacakları için ondan güç almasının nedenini anlamaktadır. Bu durum, Ülkü’nün gösterişsiz, yapmacıksız, özgür bir kadın olmasından kaynaklanmaktadır.

Kızı Derin’le buluşmak için sabırsızlanır. Her şeyi tüm açıklığıyla kızına anlatacaktır ve o da babasını anlayacaktır. Bu güveninin nedeni Derin’in İpek’ten çok Ülkü’ye benzemesidir. Derin’in yüzünü hayal etmeye çalıştığında gözünde Umut’un dosyasındaki vesikalık resmi canlanır. Derin ve Umut’un gözlerinin, bakışlarının kendisine ne kadar benzediğini düşündüğünde Ülkü’nün, Umut’un doğum tarihi konusundaki telaşını hatırlar ve Umut’un kendi çocuğu olduğunu anlar. Bu sırada karanlık sokakta arkasından gelen katili hisseder ama kaçmaya çalışmaz. Yaşadığı şokla ölüme gider.

Arın’ın cesedini teşhis etmek için Ülkü’yü çağırırlar. Morg görevlilerinin yakını olup olmadığı sorusuna, Arın Murat’ı iş icabı tanıdığı cevabını verir.

Ülkü, Arın’ın cesedini teşhis ettikten sonra polis merkezine gidip ifade verecektir. Polis merkezine onu götürecek olan araç resmi plakalı siyah bir araçtır. Bu tür araçların siyah olmalarının nedenini Ülkü, şu sözlerle sormaktadır: “*Gücün, iktidarın, devletin, ölümün rengi siyah mıdır?*” (s. 19) Bu sorunun içinde bir bütünleştirme söz konusudur. Güçle iktidarı birleştirmekte bunu devletle somutlamakta ve bu devleti de ölümle birlikte algılamaktadır. Devlet onun gözünde ölümlerle hatırlanan bir olgudur.

Siyah araç artık Ülkü’ye ürkütücü gelmemektedir. Ülkü’ye göre bunun sebebi ya aracın ürkütücü olmaması ya da nasır tutmak, yaşlanmak, kaybedecek bir şeyi kalmamaktan dolayı edindiği özgüven duygusudur. Merkez dedikleri yere gider, sorgu yargıci Ülkü’ye cesedi teşhis edip etmediğini, bu şahsı tanıyıp tanımadığını sorar. Ülkü, Arın’ı Avrupa’da da tanınan bir diplomat, üst düzey bir bürokrat olduğu için şahsen değil,

mesleği gereği tanıdığını söyler. Arın'la neden bu derece ilgilendiğini soran yargıca, siyasi mülteci olduğunu ve Türkiye'deki gelişmelerle bu nedenle yakından ilgilendiğini, bu ilginin bireysel olarak Arın Murat kaynaklı olmadığını söyler. Yargıç, bu olayı gazetesinde nasıl haber yapacağını sorduğunda, olayların ayrıntısını bilmediğini, vakanın çok yeni olmasından dolayı araştırma yapamadığını, düşünmeye fırsatı olmadığını söyler. Ayrıntıları kendilerinden alıp alamayacağını da sorar. Henüz ciddi bir ipucu elde edilememiş olduğu söylenir. Türk makamlarının da kendileri gibi olayı soruşturacağını, kendisinin bilgilerine başvuracağını, ifade vermek istemezse Fransız vatandaşlığına geçtiği için bu sorgulamaya katılmayabileceği söylenir. Ülkü, cesedi neden kendisinin teşhis ettiğini, Arın'ın Paris'te sokak ortasında vurulmasıyla kendisinin ne ilgisi olabileceğini sorar. Cevap, cesedi sadece kendisinin teşhis etmediği, eşinin ve kızının yolda olduğu ve onlara acı vermemek için diğer kişilerin bilgilerine başvurulduğudur. Maktulün eşine acı vermek istememeleri fakat Ülkü'nün bu acıya maruz kalmasında bir sakınca görmemeleri onu incitir. Arın ile ilgili her aşamada kendisine acı verildiğini düşünmektedir.

Konuşmaları sırasında Ülkü'nün aklı oğlu ve Arın'ın ölümlerindeki benzerliklere kayar. İkisi de demir bir masada kendisinden çok uzak görünmüştür. Böyle durumlarda hissettiklerini sorgular. Duyguları uyutulmuş, dondurulmuş gibi olmaktadır. Arın'ın morgda yattığını bildiği halde bu derece soğukkanlı olmasından ürker.

Arın Murat, öldürüldüğü gün sabah ve toplantısından önce, gazeteden Ülkü'yü araması nedeniyle teşhisi Ülkü'nün yaptığı söylenir. Ülkü, polislerin ikisi arasında geçen olayları ne derece ayrıntılı bildiklerini anlamaya çalışır, akşam Arın ile birlikte yedikleri yemekten haberdar değillerse bunu polislere kendisi söylemeyecektir. Ortaya çıkması halinde de bir iş yemeği olduğunu iddia edecektir.

Arın'ın kendisini aramış olmasına gerekçe olarak Paris'de önemli bir günlük gazetede çalışan tek Türk asıllı redaktör olmasını gösterir. Toplantısını kamuoyuna duyurmak için kendisinden yardım istemesinin çok doğal olduğunu söyler. Memur, Arın'ın gece yarısından sonra Sorbone'un karşısındaki Rue des Ecoles'ün köşesinde, kafasının arkasından sıkılmış tek kurşunla öldürüldüğü bilgisini verir. Arın'ın burada olmasının nedenini sorar. Arın'ın bu adrese gitmesinin nedenini bilen Ülkü şunları söylemektedir:

“Demek oraya gitti! Orada ne aradığını yalnız ben biliyorum. Biliyorum, ama size hiçbir zaman söyleyemem. Uzun yıllar önce kaybettiği bir şeyi aramaya, gençliğimizin izini sürmeye, zamanı yakalamaya gitmiştir. Bunları

size söylersem bana inanmazsınız ki. Üstelik ipucu da sayılmaz bunlar, cinayeti aydınlatmaya yaramaz.” (s. 39)

Ülkü, karakoldan çıktığında nedenini anlayamadığı bir korkuya kapılır, gidebileceği en güvenli yerin gazete olduğunu düşünür ve oraya gider. Danışmadaki kadın elçilikten kendisini aradıklarını söyler ama Ülkü, kendisine telefon bağlanmamasını söyleyerek toplantı salonlarından birine gidip uyur. Sabah kafeteryada günlük gazetelerin Arın'ın ölüm haberini nasıl verdiğine bakar. Ülkenin sansasyonel haberler veren iki gazetesi Arın'ın ölümünü aşk cinayetine bağlamış ve Ülkü'nün eski bir fotoğrafını kullanmıştır. Bu iki gazete de Ülkü'nün 1981'de duvarlara yapıştırılan 'aranıyor' afişindeki fotoğrafını kullanıp, haberin ayrıntılarında önceki gece Ülkü ile Arın'ın baş başa yemek yediklerini yazmışlardır. İki gazeteye de haber aynı kanaldan gitmiştir. Ülkü, bu durumun, Arın'ı kimlerin öldürdüğünü açıkladığını en azından ipucu verdiğini düşünür. Ülkü, kendisini yapayalnız hisseder, akıl danışabileceği bir dosta ihtiyaç duyar. Bu durumda ilk aklına gelen kişi de Ömer olur.

Dış haberler şefi Andre ile konuşmaya, gazetenin, sendikanın, basının desteğini almaya karar verir. Ardından aklına Falin gelir. Falin ile Moskova'da tanışmış, konferanslarına katılmıştır. Ömer ile ortak tanıdıklarıdır. Üç yıl önce tesadüfen, Fransız Komünist Partisinin düzenlediği Sovyet sisteminin çöküşüyle ilgili bir konferansta konuşmacı olduğunu öğrenmiş, konferansa gitmiştir. Konferansta Falin'in değiştiğini, çekici bir adam olduğunu fark eder ve bu adamın hayatına gireceğini anlar. Konferanstan sonra birlikte bir bristoya giderler. Sohbetleri sırasında Ülkü, oğlu gibi ölmek için Türkiye'yi tercih edeceğini söyler. Falin, Ülkü'nün oğlunu Moskova'ya getiremediği için oradan ayrıldığını Ömer ile sohbetleri sırasında öğrenmiştir. Umut'un ölüm haberi Falin'i derinden etkiler. Sohbetleri bu noktada kesilir. Uzun süre konuşmadan vakit geçirir, daha sonra bir sinemaya gider, sinema çıkışı nehir kenarında yürürlerken Ülkü, Falin'i evine içki içmeye davet eder. İkisi de bu davetin birliktelik anlamına geldiğini bilmektedir. Falin, geç bile kaldıklarını, fazla vakitleri olmadığını, özellikle kendisinin fazla zamanı kalmadığını söyler. Ülkü, adamın bu sözlerle neyi ima ettiğini daha sonra anlar. Falin kanser hastasıdır. Falin ile ilişkisini Ülkü şöyle anlatmaktadır:

“O gün, eve gittik ve seviştik. Ne ateşli, ne de çekingen; sıradan, fazla iz bırakmayan bir cinsel temas işte. Aradığımız cinsellikten çok yalnızlığımızı aşmak, insan sıcaklığını derinine duymaktı. Sevişmenin ilişkimizi uzatabileceğini, gerçek bir kadın-erkek birlikteliği yaşayabileceğimizi umut ediyorduk belki de. Ama sanırım, ikimiz de fazla yüklüydük, geleceksizdik, yaşlanıyorduk; beceremedik.” (s. 362)

Buluşmaları bir süre sonra sıradanlaşır ve seyrekleşir. İkisi de kederlerini paylaşamayacaklarını anlamıştır.

Ülkü, Falin'i aramaya, kendisi ile gelmeyi kabul ederse evine birlikte gitmeye, ona fikir danışmaya karar verir. Önce şefi ile konuşmaya gider. Kendisinden pek hoşlanmadığını bildiği şefi Andre, Ülkü'yü çok sıcak karşılar. Ülkü'yü, elçilikten ısrarla aradıklarını söyler. Ülkü'nün ne düşündüğünü bilmediği için iki gün izinli olduğunu ve geldiğinde aradıklarını bildireceğini söylemiştir. Bu dostça tavrı Ülkü'yü şaşırtır. Andre sadece bir şeyi öğrenmek istediğini söyler. Ülkü'nün Arın Murat'ı önceden tanıyıp tanımadığını sorar. Ülkü, Andre'nin gerçeği sezdiğini anlar ve saklamaz. Arın'ın yirmi beş yıl önce sevgilisi olduğunu, ilk aşkı olduğunu, öğrencilik yıllarında bir süre Paris'de birlikte kaldıklarını, sonra ayrıldıklarını, üç-dört yıl önce oğlu öldüğü zaman konuyla ilgili karşılaştıklarını, daha sonra hiç görüşmediklerini söyler. Andre, konferansa gitmek istememesinin nedenini anlar. Ülkü, Arın'ın konferanstan önce kendisinin aradığını, birlikte yemek yiyip, ertesi gün buluşmak üzere sözleşerek ayrıldıklarını söyler. Öğlene kadar aramasını beklediğini, daha sonra polislerin teşhis için kendisini almaya geldiklerini söyler. Teşhis için neden kendisini çağırdıklarını sorduğunda, gece beraber yemek yediklerini sorgu yargıcının da bildiğini, Arın'ın takip edildiğinden şüphelendiğini, yargıcın bu ayrıntıyı bilmesine bakılırsa gerçekten takip edildiklerini ve duruma tepkisini ölçmek için kendisini çağırmış olabileceklerini söyler. Andre, o geceki yemeğin Ülkü'ye sorun çıkarması durumunda *“o yemeği gazeteye çok özel bir röportaj yapmanız için benim ayarladığımı söyleyebilirsiniz”* (s. 365), der. Bu Ülkü'nün hiç beklemediği bir yakınlık ve yardımdır.

Ülkü, evine gitmekten korkmaktadır, Türkiye'de evlerin arandığına, sahipleri yokken evlere karakol kurulup gelenlerin yakalandığına şahit olmuştur. Bu nedenle Falin'i arar ve buluşurlar. Falin'i gördüğünde çok şaşırır. Adamın, hastalığı ilerlediği için birkaç kez kemoterapi görmesi nedeniyle saçları dökülmüştür. Falin'den yardım isterken kullandığı kelimeler bir dönem Ömer'e söyledikleridir. Bunu fark ettiğinde;

“Falin’le ilişkim bastırılmış bir özlemin, Ömer’e geri dönmek isteğimin sonucu muydu yoksa? Sırtımı dayayacak sağlam bir duvar, sığınacak güvenli bir liman, aklıma eklenecek bir akıl, yaşayamadığım tüm yaşamların hazır bir özetiydi. Ömer’de aradığım ve bir dönem bulduğumu sandığım. Falin’den beklediğim de farklı değildi belki.” (s. 366)

Diye düşünür. Ülkü, tüm yaşamını kendi kararları ile sürdürmüş, özgür ve güçlü bir kadın tipidir ancak içten içe korunma arzusu duymuş ve ilk ilişkisinden sonra, güven

ihtiyacını karşılamak amacıyla ilişkiler kurmuştur. Bunun yaşadığı hayatın bir sonucu olduğunu söylemek de mümkündür. Tam bir inançla savunmadığı fikirleri nedeni ile devlet tarafından yaftalanıp gizliliğe sevk edilen bu kadın hayatındaki herkesi önce şüpheyile karşılamak zorunda kalmıştır. Bu da onda güvensizlik ve yalnızlık hissi doğurmuştur diyebiliriz.

Falin'e kısaca Arın ile ilişkisini ve son gece olanları anlatır. Arın'ın takip edilme korkusunu, bulaştığı pisliklerden arınmak istediğini ve istifa edip yeni bir hayat kurma planlarından bahsettiğini söyler ancak bu planlarda kendisinin de olduğunu söylemez. Söylediklerinden yola çıkarak Falin'in yaptığı yorum cinayetle ilgili Ülkü'nün düşüncelerini destekler niteliktedir. Devletin önemli bir noktasında görev yapan bu adamın hizmet ettiği amaca inancını kaybettiğini ondan daha önce fark eden mekanizmanın onu ortadan kaldırdığını söyler. Bunlar Türkiye'de yaşanan olaylardır.

Falin'le birlikte evine giderler. Çalışma masası ve kitaplığı dağıtılmış, her yer aranmıştır. Arama yapanların içtiği esrarın kokusu hala hissedilmektedir. Falin, tüm bunlara dayanarak; gelenlerin, varlıklarını hissettirmek ve gözdağı vermek için etrafı dağıttığını, dikkatlerinin Ülkü'nün üzerinde olmadığını söyler. Falin'in de sakınca görmemesi üzerine Ülkü, elçiliğe gitmeye karar verir. Büyükelçi Türkiye'ye çağırılmış, yerine başka bir diplomat vekâlet etmektedir. Bu adamla arasında soğuk bir konuşma geçer. Ülkü, Arın'ın suikast kurbanı olduğunu söyler, adam olayın araştırıldığını ama daha çok kaza kurşunu ihtimali üzerinde durulduğunu söyler. Ülkü, alaylı bir şekilde hükümetin katilleri bulmak için çabalayacağını söyler. Diplomat, Arın ile yedikleri yemeği sorduğunda, konferanstaki ilginç konuşmasından dolayı şefinin görevlendirmesi ile atlatma bir röportaj yaptığını, kaset kaydının gazeteden verilerse dinlenebileceğini söyler. Ülkü tamamen Andre'ye güvenerek bu yalanı söyler. Adam konferansın yanlış anlaşıldığı şeklinde bir savunma yapar. Ülkü, kendisinin de konferansı dinlediğini, yanlış anlaşılmanın olmadığını söyler. Konuyu geçiştirmek için Türk asıllı olması ve Arın ile daha önce röportaj yapması nedeni ile avantajlı olduğunu bunu kullanarak konferanstan sonra birlikte yemek yemeyi teklif ettiğini söyler.

Diplomat, Arın ile özel bir ilişkileri olup olmadığını sorduğunda Ülkü karşı sorularla cevap verir. Evinin kimler tarafından arandığını ve kendisinin dahi hatırlamadığı eski bir fotoğrafının kimler tarafından gazetelere verildiğini sorar. Adam, geri adım atar ve soruları sorulmamış kabul etmeyi önerir. Ülkü, Arın'ın izlendiğinden korktuğunu, kimlerin

izlediğini kendisine söylemediğini, elçilikte kalıp ertesi gün kızı ile havaalanında buluşacağını anlatır.

Diplomat, İpek ve Derin'in geldiklerini ve kendisi ile görüşmek istediklerini, bunun tamamen İpek'e ait duygusal bir talep olduğunu söyler. İkisi de ertesi gün Türkiye'ye dönecekleri için hemen görüşmek istemektedirler. Ülkü, teklifi kabul eder ancak buna hazır olup olmadığını düşünür. Arın'ın evlendiği kadınla, çok sevdiği kızının annesiyle karşılaşmaya hazır mıdır? Ölüsü morgda yatarken, sevdiği adamı kendisinden koparan geçmişle yüzleşmeye hazır mıdır? Ülkü kendisiyle çatışmaktadır. Bir yandan İpek'in Arın'ı kendisinden çaldığını düşünmekte, bir yandan da İpek ve Derin'in kendilerinden çaldığını düşündükleri hayat karşılığında onlarla görüşmeye kendisini mecbur hissetmektedir. Hayatında birkaç kez, olacak hiçbir şeyin artık kendisini etkilemeyeceğini düşünmüştür. Biri Arın'dan ayrıldığı gün, biri oğlunun cesedini teşhis ettiği gün ve biri de Arın'ın öldüğünün bilincine vardığı andır.

İpek ve Derin odaya girdiklerinde biri genç, biri orta yaşlı birbirlerine hem benzeyen hem de benzemeyen iki kadın olduklarını düşünür. İpek'le tokalaşırlar, Derin elini uzatmaz. Lafa ilk giren Derin olur. Dostça olmayan bir sesle annesinin kendisini tanımak istediğini söyler. Gazetelerde çıkan haberleri okumuş ve inanmıştır. Ülkü, bunu fark eder ve saydam olmak kararından vazgeçer. Gazeteden görevli olarak haber yapmak amacı ile Arın ile görüştüğünü, o gün konferansta yaptığı çarpıcı konuşmanın ayrıntılarını sorduğunu söyler. İpek, bu konuşmadan habersizdir, konferansın ayrıntılarını öğrendiğinde Arın'ın açıklama yapıp yapmadığını sorar. Ülkü, mesleki bir başarısızlık yaşadığını söyler, ama Arın'ın, takip edildiğinden kuşkulandığını açıklar. İpek, son zamanlarda gizli telefonlar geldiğinden bahseder. Ülkü, Arın'ın özel konulara girmediğini, restorandan ayrı ayrı çıktıklarını anlatır. Konuşma esnasında Derin'e adı ile hitap eder. Arın'ın buluşacaklarını söylediği zaman, yaşını ve adını sormasıyla öğrendiği açıklamasını yapar.

Ardından intikam almak isteği ile kendisinin de bir oğlu olduğunu, fakat yanlış bir ihbar sonucu hücre evi diyerek oğlunun da içinde bulunduğu öğrenci evine açılan ateş sonucu öldüğünü söyler. Derin bu konuyla ilgilenir. Ülkü, Arın'ın da bu konuya dair bazı açıklamalar yaptığını, bunu yapan bir mekanizmadan ve onun aşılması gerektiğinden bahsettiğini söyler. Derin, babasının bu nedenle öldürülmüş olabileceğini anlar. İpek ise kimsenin Arın'ı öldürecek kadar düşman olmadığını söyler. Ülkü, siyasette sevgi ve saygının işi olmadığını, iktidar çarkının acımasız olduğunu söyler. Kendisiyle Arın'ın

cinayetine dair ipuçları bulmak için görüştüklerini anladığını ama kendisinin de sezgilerinden başka bir şey bilmediğini anlatır. İpek'in, Arın'ın ölümünün üzerine gitmek istemeyeceğinin farkındadır. İpek, Ülkü'ye sorduğu sorularla, onun Arın'ın yıllarca unutmadığı büyük aşkı olduğunu anlamıştır.

Bu iki kadın da birbirlerinin farkındadırlar. Ülkü'de İpek'in kendisini görmekteki asıl niyetini hissetmiştir. Ülkü'nün gözünden İpek, lacivert Chanel döpiyes, gri mavi ipek bluz giymiş, saygın ve acılı dul görüntüsü vermeye çalışan, ama işlerin bir an önce bitmesini ve içkisine geri dönmeyi bekleyen bir kadındır. Yorgunluktan büsbütün saydamlaşan yüzüne, ölçülü ve zarif tavırlarına yasın yakıştığını, kahve fincanını tutarken ellerinin alkolik titremesinin dahi acısına verilebileceğini düşünür. Bununla beraber, İpek ve Arın'ın nasıl seviştiklerini de düşünmektedir. Bu düşüncesinden rahatsızlık da duyar.

Ülkü, Derin'le göz göze geldiklerinde bir gerçeğin farkına varır. Derin ve Umut kardeşirler. Derin'in gözleri de Umut gibi babasına benzemektedir. Bakışları Ülkü'yü çok duygulandırır. Ülkü'nün kaybettiği oğlu da Derin'i etkilemiştir. Konuşmaları bitip ayrılacakları zaman İpek ile tokalaşırlar ama Derin'in gözlerindeki hüznün Ülkü'de sarılma duygusu uyandırır ve sarıldıklarında gözyaşlarını tutamazlar. Derin, Ülkü ile tekrar görüşmek istediğini söyler. Ülkü de ona bir kartını verir.

Ülkü, Arın'ın cenazesini bir süreliğine kaldığı Falin'in evinde izler. Cinayet Paris'te işlendiği için basın cenaze törenine geniş yer vermiştir. Ülkü, Derin'in söylediklerinin bir kısmını duyar ve ona daha fazla sevgi hisseder. Ülkü; Derin'i, Arın-Ülkü-Umut-Derin dörtlüsünün tek sağlam kişisi olarak değerlendirmektedir.

Ülkü'nün Falin'de kaldığını sadece André bilmektedir. Ülkü, kendisiyle özel haber için görüşmek isteyen televizyon kanallarıyla görüşmenin bir işe yaramayacağını, dikkatleri kendi üzerine çekeceğini düşünür. Bu tekliflere olumsuz cevap verir. André'de ona yardımcı olmaktadır. Gazeteye gitmeden yapabileceği işler verir ve kendini hazır hissettiğinde sırasıyla Saraybosna- Sırbistan-Hırvatistan- Kosova'ya savaş muhabiri olarak gidebileceğini söyler. Ülkü, daha önce Irak'a gitmiştir. Kısa bir süre önce de Sınır Tanımayan Gazeteciler'le birlikte Kuzey Irak'a geçip PKK kamplarına gitmeyi düşünmüştür. Ülkü, Arın'ın cenazesini izlerken Ömer'in nerede olduğunu, Arın'ın varlığından haberdar olup olmadığını düşünür. Ardından bir iç sorgulama yaşar.

“İçindeki ıssızlıktan, ilgisizlikten, umursamazlıktan korktu. Onca yılı, onca olayı, onca duyguyu; insanlığın kurtuluşu umudunu, sosyalizm inancını, devrim coşkısını paylaştığı adamın nerede olup ne yaptığını gerçekten merak

etmediğini; Arın'ın cenaze törenini de dünyanın herhangi bir ülkesinde herhangi bir olay gibi izlediğini fark etti. "Yorgunluk ya da ilgisizlik değil, dinginlik hiç değil. Kanıksamışlık belki; nasır bağlamak, her şeye hazır olmak, hiçbir şeye şaşmamak... Ya da düpedüz ruhsal bir bozukluk, çocuk öldüğünde içine düştüğüm karanlık kuyunun bir benzeri! Kanayan Yugoslavya bana iyi gelecek." (s. 409)

Bu düşüncelerinin ardından yeni bir hayata başlamaya karar verir. Saçlarını da eskisi gibi uzatacaktır.

Arın'ın ölümüne rağmen duygusal tepkiler veremeyen bir yapıya dönüşmesi nedeni ile Saraybosna'ya savaş muhabiri olarak gitmiştir. Bütün kışı burada geçirmiş, en son annesinin cesedi başında bir kedi yavrusuna sarılmış ağlayan bir kız çocuğunu görüp fotoğrafını çekerken yaşadığı sarsıntıyla duygularının yeniden canlandığını hissetmiştir. Kızı, UNICEF'in Saraybosna'daki çocukları kurtarma çabasındaki görevlilerin bulmasını sağlamış ve André'nin yardımıyla Paris'e dönmüştür. O döndüğünde Falin'in hastalığı oldukça ilerlemiştir. Vatanında ölmek isteyen adam Moskova'ya dönmek üzeredir. Vedalaştıklarında Falin'in söylediği bir söz bize *Kedi Mektupları*'nın ana tezi ve *Hiçbiriye Dönüş*'ün vardığı sonucu tekrar vermektedir: *"(...)kendinden başka hiçbir amacı, hiçbir anlamı yok yaşamın"* (s. 415). Oya Baydar'ın, hayatını siyasî mücadelesine adanmış kahramanlarına söylediği en net yargılardan biri budur.

Falin'in Paris'ten ayrılmasından sonra hayatının geri kalanını nerede geçirmek istediğini düşünen Ülkü, buna karar vermek için Türkiye'ye dönmek ister. André'ye istifa etmek istediğini söyler. André, Ülkü'nün kafasının karışık olduğunun farkında olduğu için uzun süreli izne çıkmasını tavsiye eder. Küçük kızın fotoğrafı yılın fotoğrafı ödülü aldığı için bu izni ücretli olacaktır. İzin konusunda André ile konuşurlarken roman bize 1997'de Türkiye'de meydana gelen bir kazayı ve ardından Türkiye'de oluşan bir tepkiyi hatırlatır. 3 Kasım 1996'da Balıkesir-Bursa karayolu üzerindeki Susurluk ilçesinde meydana gelen kazada polis okulu müdürü, milletvekili ve bir mafya liderinin aynı araçta olduğu ortaya çıkmıştır. Kaza sonrası "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" sloganıyla ışık karartma eylemi yapılmıştır. Ülkü bu dönem Saraybosna'dadır. Döndüğünde öğrenmiş ve bu olayın Arın'ın ölümüyle ilişkili olduğunu düşünmüştür.

Bu kazanın izini sürmek istediğini söyler. 1997 yılının Temmuz ayında İstanbul'a gelir. Havaalanından, Taksim'de kalacağı otele giderken çocukluk ve gençlik zamanlarını yaşadığı Birinci Levent'ten geçer. Yaşadığı evin önüne gelir ve evin satılmamış olduğunu görür, buna sevinir. Kardeşinden, annesinin kaldığı huzurevinin adresini alıp onu ziyarete

gider. Kadın, damar sertliği nedeni ile ileri derecede Alzheimer olmuş, çoğu zaman çevresindeki insanları tanıyamaz duruma gelmiştir. Annesi, Ülkü'yü tanımaz. Ülkü, kendisini tanıttığında annesi, onun ölmediğine sevindiğini söyler. Huzurevindeki herkese Ülkü'den bahsetmiş, kızını görmeden öleceğinden korktuğunu anlatmıştır. Yanlarındaki yaşlı kadın annesinin her zaman böyle olmadığını, ama ölüm konusunda bir takıntısı olduğunu söyler. Ülkü'nün Umut'tan bahsetmesi üzerine annesi kendine gelir. Ölen kişinin Umut olduğunu, sonra birinin daha öldüğünü hatırlar. Bahsettiği kişi Arın Murat'tır. Annesinin odasındaki çekmecesini karıştıran Ülkü, bazı gazete parçaları olduğunu görür. Annesinin kestiği gazete haberlerine göz atan Ülkü, Susurluk olayıyla ilgili haberleri, köşe yazılarını, Atatürk'ün resmini ve Arın'ın cenaze haberlerini görür. Çekmeceyi kapatır. Annesi saçlarını düzeltirken Arın'ın ölümüne çok üzüldüğünü, günlerce ağladığını, ailesini aramak istediğini ama nasıl ulaşacağını bilemediğini söyler. Ülkü, annesinin söylediklerine üzülmesine rağmen değişmediğine sevinir.

Annesi, Ülkü'ye yaklaşır ve Umut'un Arın'ın çocuğu olduğunu söyler. İkisini de tanıdığını ve Umut'un gözlerinin babasına benzediğini söyler.

Ülkü, Erim ile karşılaşır, Erim'in ısrarı ile birkaç gün onların evinde kalır ve burada Cem ile görüşürler. Cem, Ülkü'yü Bozcaada'ya davet eder. Adaya gittiğinde Cem, onu limandan alır ve Ayazma'ya doğru giderler. Bu sırada Ülkü, yıllar önce kocasıyla buraya geldiğini söyler. Erim'in Ömer Ulaş'ı tanıdığından haberdar değildir. Erim'in evine geldiklerinde taşlarla örülü evi görür ve birkaç ay önce, Arın'la 27 Mayıs'ta son buluştukları yer olan Büyükkada'ya gidişini hatırlar. Adadaki evler değişmiş, Ülkü önce köşkün yerini bulamamış daha sonra kapıdaki palmyelerden üç katlı yeni apartmanın köşkün yerine yapıldığını anlamıştır. Erim'in evini gezerken Ömer'in fotoğrafını görür. Erim, Ömer'le yıllar önce tanıştığını, Türkiye'ye dönecek olursa bağlarda çalışmak için davet ettiğini söyler.

Cem, Ömer ile yıllar önce iş için gittiği Moskova'da tanışmıştır. Ömer, içkiliyken ayrıldığı karısından ve kendisine ait olmayan oğlu Umut Murat'tan bahsetmiş, Cem bahsettiği kişilerin Ülkü ve onun oğlu olduğunu anlamıştır. Ama Ömer, Cem'in Ülkü'yü tanıdığını bilmemektedir. Cem, Umut'un Arın'ın oğlu olduğunu anlamıştır. Bu olaydan birkaç ay sonra Arın ile sohbetlerinde Umut'un öldüğünü öğrenmiştir. Arın, örgüt liderlerini ortadan kaldırmak için izlenen politikanın masum bir genç olan Ülkü'nün oğlunu öldürdüğünü itiraf ettiğinde Cem, Arın'a izlediği yöntemlerin kendi oğlunu

öldürdüğünü söylemek ister ama söyleyemez. Arın, Umut'un öldürülmesini araştırdığında vardığı sonuca şaşmış ve devletin bu hatalarını düzeltmesi gerektiğini düşünmüştür.

Akşam yemeğinde Arın'ın konusu açılır. Ülkü, diğerlerinden fazla bir şey bilmediğini söyler. Diğerlerinden fazla olarak tek bildiği Türkiye'ye dönüp istifa edeceği ve uzak bir ülkede sokak ressamlığı yapmayı hayal ettiğidir. Cem, bunun Arın'a çok uzak bir hayal olduğunu söyler. Yıllardır içinde tuttuğu soruyu sorar Ülkü'ye: "Oğlun Arın'dan mıydı Ülkü?" (s. 439). Ülkü, doğrular.

Adaya gelişinin birinci haftasında, tek başına yürürken uzayan saçlarındaki tokayı çıkarır. Saçları uzadığında kendisi olacağını düşünür. Arın'ın sihirli dediği tokasının gerçekten sihirli olduğunu farz edip bir dilek dilemek ister. Aklına dileycek tek bir şey gelmez.

"Sihirli saç tokasına hangi dileği fısıldarsam fısıldayayım önümdeki seçenekler belli, diye düşündü. Kızıl kuşun yaptığı gibi, kayaların üstünden ok gibi boşluğa atabilirim kendimi. Bağlara, rüzgârlara, adanın güzelliğine, dinginliğine sığınabilirim ya da. Hiçbir şey olmamış gibi, eski yaşamıma, işime, haberlerime de dönebilirim. Huzurevindeki yaşlı kadına gecikmiş bir borcu ödemek: Onu alıp küçük eve sığınmak da bir başka seçenek." (s. 441)

Ardından saçlarını sımsıkı toplar ve en geç ertesi gün adadan ayrılmaya karar verir.

Erguvan Kapısı romanı Ülkü'nün adadan ayrılmaya karar verdiği günden başlamaktadır.

Ülkü, tüm yaşadıkları ve oğlunun ölümünün üzerine Arın'da ölünce kendi hikâyesinin sonuna geldiğini düşünür. Hayata tutunabilmek için 'belleksizliğe' sığınmaya çalışmıştır. Yine de kendi hikâyesinin bu şekilde bitmesine razı olamamış, hikâyesini ve kimliğini korumak için Türkiye'ye gelmiştir. Arın'ın çocukluk arkadaşı Cem ile karşılaşmış, ısrarlarına dayanamayıp, Cem'in anlattığı ve görmesi için çağırdığı Bozcaada'ya gitmiştir. Geri dönmeyi düşündüğü zamanlar Cem, bir misafiri geldiğini söyler. Gelen misafir Derin'dir.

Derin'in, annesinin ifadesiz denebilecek yüzünün duruluğu hariç gözleri ve kumral saçları ile Arın'a çok benzediğini düşünür. Derin'in konuşmalarındaki yapaylık ve soğukluğu fark eder. Derin babası ile ilgili tüm gerçekleri öğrenmek ister. Ülkü'de bir an gözlerinin Umut'a çok benzediğini söyler. O an olup biten her şeyi Derin'e anlatmak istediğini fark eder. Derin'in gerçekleri öğrenmesi halinde bir mucizeyle Arın'ın hayata döneceği sanrısına kapılır.

Derin'in gözleri ile Umut'un gözlerinin birbirine benzediğini söylediği için tedirgin olur. Derin'in, babasının izleri ile Umut'un izlerinin birbirine karıştığını söylemesi ve Umut'un aslında kim olduğunu sorması üzerine Ülkü'nün yaşadığı iç çatışmaları öğrenmiş oluruz. Umut'un kim olduğunu söyleyemeyecektir çünkü onu gerçekten tanımamıştır.

Derin, Ülkü'den babasının ölümü ile ilgili bilgi almak amacındadır. Ülkü, bu hikâyenin en azından kendisi için kana kana yaşanmamış, son noktası konulmamış bir aşk hikâyesi olduğunu söyler. Bunun babasının ölümü ile ilgisini sorduğunda, Arın'ın öldürülmesi ile ilgisi olmadığını bunun kendi hikâyesi olduğunu söyler. Öldürüldüğü gece, gençlik yıllarında bildikleri bir restoranda Arın'la sadece yemek yediklerini, ertesi gün Arın'ın isteği üzerine buluşmak için sözleştiklerini, izlendiğinden kuşkulanan Arın'ın kendisinden önce restorandan çıktığını, onun da bir konyak içip evine gittiğini anlatır. Ertesi gün gazetelerde çıkan haberleri sorduğunda da MİT ya da başka bir derin örgütün onu işe karıştırmak için birkaç gazeteye haberi ve fotoğrafları verdiklerini anlatır. Yirmi beş yıl sonra tekrar beraber olacaklarını, Arın'ın geçmişiyle bağıı koparmak istediğini ve öldürülme, buluştuklarında tüm bunları Derin ile paylaşmaya kararlı olduğunu söyler.

Derin buna inanamaz önce, Ülkü ise '*Arın Murat kimliğine*' yakışmadığıyla alay eder gibi davranır ama bu alay değil acıdan kaynaklanmaktadır. Aralarındakinin, yaşanamayan ve bu nedenle diri kalmış bir aşk olduğunu söylediğinde, Derin, birlikte olmalarına engel olanın ne olduğunu sorar. Ülkü, Arın'ın doğduğundan itibaren üzerine biçilmiş bir kıyafet gibi oturtturulan kimliği olduğunu söyler. Ve Arın'da tutkuyla sevdiği şeyin aslında bu kimlik olduğunu yıllar sonra kendisine dönmek istediği gece anlamıştır. Her şeyi geride bıraktığında iktidar hırsını da geride bırakacak olması, yaşadığı tüm acılara, olaylara rağmen vazgeçemediği tutkusunu bir anda söndürmüştür. O an onu hala isteyip istemediğinden emin değildir. İktidarın her türlüşünün erkekle bütünleştirildiğini ve kadınların da iktidar peşinde koşan erkeğe sahip olmayı istediklerini söyler. Arın'a olan duygularının ulaşılammakla beslenip karasevdaya dönüştüğünü düşünmektedir.

Derin, babası öldürülmemiş olsa Ülkü'nün ona dönüp dönmeyeceğini sorar. Ülkü, yaşayamadığı için huzur bulamadığı bu aşkı sadece bitirmek için bile olsa yaşamaya karar vermiş olduğunu anlatır. Ayrıca Arın'la ilişkilerinin temelinde cinsel uyum ve doyum olduğunu, aşktan söz edilince öne çıkan şeyin cinsellik olduğunu, böyle bir aşka ihtiyacı olduğunu ve bunun nesnesinin de aklında da yüreğinde de Arın olduğunu söyler.

Ülkü, Bozcaada'da Derin'e baktığında düşündüklerini şöyle anlatmaktadır:

“Tutkusuyla, coşkusuyla, sonsuz mutluluğu, çılgın kederiyle, -ve bitmemişliği, tüketilmemişliğiyle- aşk neyse onu dolu dolu yaşadığım erkeğin geleceğe taşıyabildiği tek varlık, ardında batan güneşin son ışıkları saçlarında oynatarak ve yüzüne uçuk bir pembelik yayarak karşımda oturmuş, uzun parmaklarıyla lal rengi şarap kadehinin buğulu camını okşuyordu.” (s. 80)

Ülkü, bu romanda Derin’in aracılığı ile evine yerleşen kiracısı Theodoros (Teo) Zakharakis ile bir ilişki yaşar. Teo, sanat tarihçisidir. Bir araştırma için gittiği İskenderiye’de *“beyaz maşlahlı dilsiz kütüphaneci”* (s. 18)nin bol bahşiş karşılığı adresini verdiği El Rakkas adlı bir dükkânın gizli bölümünde bulunan eski kitaplar arasındaki Bizans elyazmalarını karıştırırken bulduğu bir şiir parçasının peşinden on dört yaşındayken ailesiyle terk ettikleri İstanbul’a dönmüştür. Şiir şöyledir:

*“Kurtarmak için kayıp ruhunu şehrin/ Gizli, viran bir kapıdan giriyor/
Erguvan Kapısından/ Başında Erguvan tacı/ Erguvan giyinmiş,/Yaraları
Erguvan/Münkir bir keşişin gölgesinin ardından/ Kutsal bilgelige doğru
yürüyor”* (s. 11)

Teo, 1974 yılında Türkiye’den ayrılan Rum bir aileden gelmektedir. Çocukluk döneminde babasını aldatan annesini görmüş ve bu durum onda cinsel bir saplantı oluşturmuştur. Annesi siyah saçlı, siyah gözleri laciverte çalan, pırıltılar saçan bir kadındır. Aileden antikacı olan kocası kendisinden yaşça büyük, tıknaz, kısa boylu, çıplak kafalı bir adamdır. Kadının kocası, kendisinden genç olan güzel karısını etkilemek için tüm servetini önüne sermekte, her isteğini yerine getirmektedir. Adam bu antikaları Anadolu’nun değişik yerlerinden eski eser kaçakçılığı yapan adamlardan almakta, kimi zaman eser almak için başka şehirlere gitmektedir. Eserleri ise mobilya atölyesi görünümündeki deposunda saklamaktadır.

Teo, okuldan geç çıktığı bir gün babasının Anadolu’ya gittiğini unuttur ve onunla beraber eve gitmek için babasının mobilya atölyesine gider. Burada annesinin mobilya ustası olan genç adamla birlikte olduğunu görür. Annesinin çıplak vücudunu gördüğünde âdeta büyülenir. Kadının vücudu, karanlığa yakın loş ışıktaki babasının sattığı heykellerden, biblolarından daha güzel görünmektedir. Teo, bu görüntüden o kadar etkilenmiştir ki ıslak rüyalarında hep annesini görmekte bundan büyük utanç duymaktadır.

Teo, annesini Hemşinli ustayla yakalamamış olsa İstanbul’a tekrar gelmeyeceğini düşünmektedir.

Türkiye’ye geldiğinde kaldığı otelin lobisinde, pek çok sempozyum ve toplantıda bir araya geldiği Türk meslektaşları Profesör Mete Ünsalan’ı görür. Mete, Derin ile birlikte oturmuştur. Teo, Derin’den çok etkilenir. Bu karşılaşma sırasında Kerem Ali’de Derin’in

yanındadır. Derin'in yardımı ile Ülkü'nün evini kiralar. Burada bir metafor kullanılmaktadır. Ülkü'nün evinin bulunduğu sokağın eski adı da Erguvan Sokak'tır.

Derin'in oğlu ile ilgili araştırmalarından hoşlanmadığı için kaçmaya çalışan Ülkü, Türkiye'ye büyük deprem olduktan sonra dönmeye karar vermiştir. Türkiye'ye dönmemesi için pek çok gerekçesi vardır. Güçlkle kurduğu dengesini bozacak çok şey vardır burada; Derin'in varlığı ve onu sürüklemeye çalıştığını düşündüğü dedektiflik oyunu tek başına yeterlidir ona göre. Dönmek için; evi boşaltmak, işten tazminatını almak, erken emeklilik işlemlerini bitirmek gibi pek çok bahane üretmiştir.

Bir yere yerleşmekten, yeniden başlamakta çok korkmaktadır ancak büyük depremden sonra annesine ulaşamamıştır. Kız kardeşi, kocasıyla birlikte bir süredir Amerika'da aldıkları evde yaşamaktadır ve annesine sadece para göndermektedir. Ülkü, büyük depremin ortasında Alzheimer olan ve günden güne susan annesinin yalnız kalmasına dayanamamıştır. Güçlkle ulaştığı huzurevi yöneticisinden yaşlıların etkilenmediğini, annesinin hiç telaşa kapılmadığını ve birkaç gün sonra olayı unuttuğunu öğrenir. Bunun umudu yitirmek ve hayatında daha kötü bir şeyin olamayacağını düşünmekten kaynaklandığını anlamıştır. Derin'e cep telefonundan ulaştığında onun deprem bölgesinde olduğunu öğrenir. Derin, orada ne işi olduğunu soran Ülkü'yü azarlar. Herkesin elinden geleni yaptığını, kendisinin de bir şeyler yapmasını, acele etmesini söyler. Derin, birkaç gün sonra Ülkü'yü arayıp, o gün bir enkazın başında olduklarını, bebek sesi duyduğunu sandığını ve bundan dolayı gergin olduğunu söyler. Ülkü iki gün sonra İstanbul'da olacaktır. Derin, kendisinin de İstanbul'a döneceğini, resmi görevlilerin Sivil Toplum Kuruluşları'ndan gelenleri 'kışkış'ladığını söyler.

Buluştuklarında Derin, sürekli 'biz' diye konuşmaktadır. Bu 'biz'in kimler olduğunu soran Ülkü'ye Kerem Ali ve arkadaşları ile birlikte kendisinin deprem bölgesinde çok koordine çalıştıklarını, kayırmacılık yapmadan herkese eşit davrandıklarını söyler. Derin'in Kerem Ali ile hala görüştüğünü öğrenen Ülkü huzursuzlanır ve konuyu değiştirmek ister. Annesini ziyaret ettikten sonra bir arkadaşında kalacağını söyler. Bu kadar erken döneceğini tahmin etmemiş ve evini kiraya vermekte aceleci davranmıştır. Derin, kiracısının çok hoş, uygar bir adam olduğunu, maddi sıkıntısı olmayan adamın, ev konusunda güçlük çıkarmayacağını düşündüğünü söyler. Teo'nun biraz Amerikalı, biraz Rum, biraz Türk, çokça da Bizanslı olduğunu anlatır. Teo, o kış sömestrinde Amerika'daki derslerine dönecektir. Bir hafta İstanbul dışında olacağı için evin anahtarını almıştır ve

Ülkü o hafta evinde kalabilecektir. Derin, kısa bir süre aynı evde idare edebileceklerini söyler, tabi amcasının evine de davet etmektedir. Ülkü, İstanbul’da evinde kalabileceği yakın bir arkadaşı kalmadığından kiracı ile anlaşıp evi boşaltması için ikna etmenin en doğrusu olacağını düşünür. Bir hafta sonra Teo ile tanışır. Derin, her zamanki pervasız tavrı ile birlikte kalabileceklerini söyler ve bu fikri ikisi de yadırgamaz.

Bu düşünce ortaya atıldığında Ülkü ilk defa Teo’yu alıcı gözle inceler. Otuz beş en fazla kırk yaşlarında, ne çok yakışıklı ne de etkileyici olan ve ilk bakışta göze çarpmayan, karşı cinsle ilgisiz görünen ve cinselliği aşmış bir adamdır. Bu ilgisizliği Ülkü’yü çeker. Bir yandan da Derin ile rekabet etmek duygusuna kapılmış olabileceğini hisseder. Teo, geçicidir ve el altında bulunan erkektir ve kendisinden oldukça gençtir. Ülkü, ‘Varoşların Devrimci Prensi’ dediği Kerem Ali ile Derin’in ilişkilerinin, Derin’in çevresinden çok kendisine karşı kullandığı bir paravan olduğunu ve Teo’ya karşı bir şeyler hissettiğini düşünmektedir. Arın’ı paylaşamayan bu iki kadın bir başka adam için rekabete gireceklerdir. Ülkü, kadınlığını kaybetmemiş olduğunu hissetmek için aşk adı altında bir cinsel doyuma ihtiyaç duymaktadır.

“Uzun zamandır bir erkekle birlikte olmamıştım. Bilinçaltımın derinliklerine itmeye çalıştığım korku: cinselliği bir daha yaşayamamak, cinsel nesne kabul edilmemek, beden isteklerinin cevapsız kalması, kadınlığın yaşanması ve ölmesi... İçimdeki kara deliği, kısa bir süre için de olsa doldurabilecek şeyin bir erkeğin tensel yakınlığı olduğunu seziyordum. (...) Dönüm noktasında, filmin öteki yarısını izlemeye karar verebilmek için tutunabileceğim bir duyguya, bir umuda ihtiyacım vardı. En kolay, aşk adı altında yaşanacak bir cinsel doyumu belki.” (s. 220)

Teo’yu baştan çıkarmanın da kendisi olduğunu söylemektedir. Bu genç adamın da onu kırmamak için karşılık verdiğini düşünür.

Katı ahlâk anlayışı olan Cumhuriyetçi öğretmen ailesinin evinde olmalarının ‘duyduğu arzuya günah tadı’ kattığını düşünmektedir. Bunu, etlerin buluşması olarak görmektedir. Henüz yüzeysel ve tutuktur. Bu tutukluğun kimden kaynaklandığını sorgular. Yaşlanmış ve buruşmuş, sarkmış bedenine olan güvensizliğinden mi; Teo’nun kendinden yaşça büyük bir kadınla birlikte olurken hissettiği toplumsal kınamalarla ve çocukluk tabularından beslenen çekingenliğinden mi; Ülkü’nün bedeninin yaşlı olduğunu fark ettiğinden mi yoksa dördüncü beşinci kişinin aralarında dolaşan hayaletlerinden mi kaynaklandığını bilememektedir. Bu birlikteliğin böyle sürmesi halinde bir daha kimseyi arzulamayacağını; Teo’ya, Derin’e, Arın’a karşı kendini suçlu hissedeceğini bilmektedir. Hayatı boyunca, yatmak eylemini aşmış bir sevişmenin yapılanları temize çıkaracağını

görmüştür. Ve tarafların birbirini tamamlamadıklarını aslında bizzat kendilerini tamamlayıp yetkinleştirip kendisi ile barıştırdığını düşünmektedir.

Bir zamanlar aşkı ve inancı dolu dolu yaşadığını ancak şimdi içinin karanlık ve bomboş olduğunu düşünmektedir. Bu, “*Karanlık, derin, soğuk bir boşluk; uzun bir yolda yürürken yol boyunca aşkı, inancı, umudu tüketmiş olmanın boşluğu.*” (s. 215)dur.

Sevişmeleri sırasında nedenini bilmediği bir şekilde Teo’ya ‘oğlum’ diye hitap etmiştir. Bunun “*En büyük cinsel günahın, tabunun haz dolu yollarını açacak anahtar sözcük olduğunu*” (s. 221) bilmemektedir. Kendilerini toparlayıp sokağa çıktıklarında Teo’nun babasının da dükkânının bulunduğu bit pazarına giderler. Pazarın yerine katlı otopark yapılmıştır. Teo, ilk katın kuytu bir köşesinde kendini dizginlemeye çalışmadan Ülkü ile sevişir. Dışarı çıktıklarında annesi ile ilgili saplantısını anlatır. Ülkü, kendisini kötü hisseder. Bir sonbahar aşkı bekleyen Ülkü, kendini Teo’nun saplantısını tedavi eden bir psikolog gibi hissetmiştir.

Teo ile İstanbul’un tanımadığı yerlerini gezmektedir. Bu gezinin Derin ile oğlunun izini aramaktan daha iyi olduğunu düşünmektedir. Oğlunun izini aramak Ülkü’yü korkutan bir iştir. Gezintilerinin sonunda küçük eve gelip Teo ile sevişmektedirler. Bunun yaşanmakta olan bedenine, gezilerinin ise ruhuna iyi geldiğini düşünmektedir.

Derin’in Teo ile birlikteliklerini sorguladığında; Teo’nun işi ile ilgili sorduğu sorulara kendini kaptırarak verdiği cevaplar sırasında çok çekici geldiğini ve böyle bir an Derin’in yanlarında olduğunu unutup Teo’nun yüzünü okşadığını ve onun da elini öptüğünü Derin’in görmüş olabileceğini düşünür. Bunu bakışlarından sezmiş ve göz göze geldiklerinde başını önüne eğmiştir. O gün, Derin’in çok istediği bir şey yapacak, “*Bizans kentinin Batı surlarını, güneyde Yedikule’den kuzeye, Marmara Denizi’nden Haliç’e kadar Teo’nun rehberliğinde*” (s. 232-233) gezeceklerdir. Ama ilişkilerini fark eden Derin, bir randevusu olduğunu hatırladığı bahanesi ile geziye çıkmadan aralarından ayrılır. Aralarında bir şey geçip geçmediğini soran Teo’ya durumu anlatmak istemez. Zira bu Arın’ın paylaşılamamasında da olan ve süregelen bir durumdur.

Konuyu değiştirmek için Derin’in son altı ayda ne kadar değiştiğini söyler. Derin’in; giyimine özen göstermediğinin, gittiği eğlence yerlerinin değiştiğinin, arabasını daha az kullandığının farkındadır. Derin, uygun bir iş bulup çalışmayı düşündüğünü söylediğinde onun için daha çok endişelenir. Çünkü Derin’in mensubu olduğu sosyal sınıf ile sergilediği tavırla dâhil olmak istediği sınıf arasında ciddi bir uçurum olduğunu düşünmektedir.

Derin, Ülkü'yü kedisini göstermek için evine davet ettiğinde Umut ile ilgili araştırmasında vardığı sonucu açıklar. Umut'un kardeşi olduğunu, Umut'un da bunu öğrenmiş olabileceğini anlatır. Bu sözlere tepki veren Ülkü'ye Teo'yu da 'Ölü erkekler mezarlığına' katıp katmayacağını sorar.

Ülkü, 'ölü erkekler mezarlığı' konusunda Derin'e hak verir. İnsanın, hayatının bir noktasında yaptığı bir şey sadece kendisinin değil çevresindeki insanların da hayatına yön verecektir. Ama tüm yaşadıklarına rağmen Arın ile yaşadıklarından şikâyetçi değildir. Teo, hayatının kötü gidişi içerisinde kendisine iyi gelmektedir ve belki başka bir yere taşınarak belki İstanbul'dan dönmek üzere giderek hayatından çıkacaktır.

Teo, Ülkü ile birlikteliğini zaman ve mekândan bağımsız tek amacı cinsel doyum olan bir ilişki olarak tanımlamaktadır. Onun hakkında tek bildiği oğlunu ve sevdiği adamı kaybettiği ve gençlik aşkının Derin'in babası olduğudur. Kendisini, cinsel saplantılardan yeni kurtulmuş bir adam; Ülkü'yü ise geçmişte kaybettiklerinin kederini cinselliğe sığınarak gidermeye çalışan kadını olarak görmektedir. Ülkü ve Derin için şu karşılaştırmaları yapar:

“Ona hep kadının dedim, hiç sevgilim demedim, yalan söylemedim. Derin'e sevgilim demek isterdim, eğer olabilseydi. Ülkü'yü tutkuyla arzuladım, onda doydum, erkek kimliğimi buldum. Derin, Ravenna mozaiklerindeki gizemli bakıştı, Umut'un gözleriydi, kendi etrafında dönen tutkulu arayışının, hilesiz, ödünsüz bir yaşam kurma, bir yere ait olma savaşının kahramanıydı. Onu bu yüzden sevdim. Sevdim mi, sevmek istedim de başaramadım mı yoksa?” (s. 290)

Teo, üniversite ile olan kontratı gereği birkaç seminer vermek için New York'a gider. Temmuz ortalarında Türkiye'ye döner. Yaz sıcağında İstanbul'u gezen Teo, şehrin sosyal bir panoramasını verir, köylüsü, kentlisi, açığı, kapalı, zengini, fakiri ile karmakarışık bir insan topluluğu vardır.

Ülkü'yü bedenen özlediğini söyleyen Teo, sevişmeleri sırasında Ülkü'nün arzulu halinden çok etkilenmekte, Ülkü'nün bu halini bir idam mahkûmunun son anından aldığı haz olarak görmektedir. Ülkü, ise Teo'dan hoşlanmaktadır. Onunla yirmi yıl önce karşılaşmış olmayı ister ama Teo yine bu yaşında olmalıdır.

Teo, Ülkü ile siyasî geçmişiyle ilgili konuşmadıklarını, bu konuların onları birbirinden uzaklaştırıp koparacağını bildiklerini düşünmektedir. Ülkü sadece oğlunun öldüğünden bahsetmiştir. Nasıl öldüğünü, ölümünün ayrıntılarını anlatmamıştır.

Teo, Ülkü ile birlikte İstanbul'da kaldığı bir yıl boyunca kendini hazır hissetmediği için gidemediği, babasının yurtdışına kaçtıkları sıra yok pahasına elden çıkardığı, Beylerbeyi'ndeki köşke gider. Köşkün bir kısmı yanmış ve o hali ile çürümeye terk edilmiştir. Teo'nun buraya gitmeye karar vermesindeki en önemli etmen, Ülkü'yü annesi yerine koymuş olmasıdır.

Teo, annesinin birlikte olduğu adamdan başka kimseyi, yani kocasını ve çocuklarını vazgeçilmez görmediğini söyler. Ülkü ise Teo'nun annesinin kendisine tapan kocasını değil de kendisini cinsel nesne olarak gören adamı önemsemesinin gayri ahlâki görünse de anlaşılabilir olduğunu düşünür. Bu çarpık ilişki, yıllar sonra, Teo'nun kendisi ile birlikte olmasını sağladığı için kendisi kazançlı çıkmıştır. Köşkten ayrıldıktan sonra sahilde bir kafede karşılaştıkları Atilla, oğlunun öldürüldüğünü ve onun ajan olup olmadığını artık öğrenemeyeceğini söyler.

Ülkü, Teo'ya karşısındaki tepeleri ölüm saracağını, oradakilerin hem cellat hem kurban olacaklarını, bu lanetli ülkeden kaçmasını söyler. Ardından ilk defa Teo'nun yanında hıçkırarak ağlar. Atilla ile ortak acı ve sessiz anlaşmalarından sonra Teo, 'kadınım' dediği Ülkü ile aralarında bir uzaklık hisseder. Aynı dili konuştuklarından ve birbirlerini anladıklarından şüpheye düşer.

Teo, Mete Ünsalan'ın konuk profesör olarak ders verme teklifini kabul etmiştir. Güldalı, ölüm orucuna yatmış, Derin'de bu düşüncesini desteklemiştir. Ülkü'nün aklı onlardadır ve keyifsizdir. Bu sıra, Teo'nun o evde olmasının saçma olduğunu düşünür. Aralarındaki büyü bozulmuştur. Teo'yu baştan çıkarmanın kendisi olması nedeni ile suçluluk duymaktadır. Teo'ya kendisi ile birlikte olmasından pişman olup olmadığını sorar, adam onu soymaya başlar, Ülkü, karanlık olan küçük odaya gitmek istediğinde sarkmış vücudundan utanmamasını, bu vücudun onu erkek yaptığını söyler. Ülkü, bunun üzerine yine onu arzular.

Teo, çalışmasına yoğunlaşmak için Mete Ünsalan'ın Cihangir'deki evinde kalmaktadır. Evin, kar altında güzel bir manzarası olduğunu söyleyip Ülkü'yü oraya davet eder. Mete, Ülkü'ye yıllar önce tanıştıklarını ve o zaman Arın'a iyi parça olduğunu söylediğini anlatır. Ülkü, bir süre sonra bu insanlarla ne işi olduğunu düşünmeye başlar. O an umudu ve geleceği yitirdiği için bu durumda olduğunu, her şeyi yaşadığını ve tekrara düştüğünü, bu tekrarlardan sıkıldığını düşünür. Arın'ın yoksul öğretmen kızına azar azar öğrettiği her şeyi artık biliyor ve bunlardan ölesiye sıkılıyordur. Kerem Ali'den Derin'e

ulaşıp ulaşmadığını soran bir mesaj gelir. Derin'i arar ve Umut'un ateşlendiğini, onunla uğraştığını öğrenir. Derin'in sözleri onun yıllar önce Ömer şehir dışında, annesi uykudayken oğlunun ateşlenmesi üzerine hissettiği çaresizliği ve yalnızlığı hatırlatır ve kalkıp Derin'e gitmeye karar verir.

Teo anne tarafından kuzeni Aleko'dan kardeşi ile kendisini büyüten emektar hizmetçileri Tasula'nın hala sağ olduğunu ve Büyükada'da kaldığını öğrenir. Seksen yaşını aşmış olan kadının hafızası hala yerindedir. Bunları öğrenen Teo, annesiyle ilgili anılarını zedelememek için gitmediği adaya gitmeye karar verir.

Teo, Ülkü ile birlikte onu ziyarete gider. Adaya giderlerken Büyükada'da ne zaman bulunduğunu sorduğu Ülkü, Arın ile son buluşmalarını anlatır. Bahar zamanı sevgilisiyle geldiğini, sabahında mimozaları toplayan bahçıvanın mimozaları ona verirken sıkıyönetimin ilan edildiğini söylediğini anlatır. Bir de bu günün hayatının geri kalanını etkileyen bir gün olduğunu söyler. Sırlıklam âşık olduğu sevgilisiyle o gün ayrılmışlardır. Teo ise hayatı boyunca Ülkü'nün yaşadığı kadar yoğun bir aşk yaşamamıştır.

Teo, Ülkü'nün geçmişinden hiç bahsetmediğinin, ara sıra sohbetlerinde onun geçmişi ile ilgili söylediklerini anlamadığı zaman kısa açıklamalarla geçiştirdiğinin ve en duygusal anında dahi kendisinden bahsetmediğinin farkındadır. Ona göre Ülkü'nün içi boşalmış gibidir. Gün ışığında yüzünün kırışıklıklarını, gözlerinin altındaki torbaları gören Teo, onu artık arzulamadığını fark eder. Saplantılarından kurtulmuştur ama Ülkü'yü de tüketmiştir. Ülkü, Teo'ya Erguvan Kapısı'nı bir an önce bulup gitmesini söyler. Teo, buralı değildir, *'hiçbiryerli'* değildir. Belki de çözüm, *'hiçbiryerli'* olabilmektedir, zamanda ve mekânda ebedi bir sürgün olmaktadır, der. Teo, Ülkü'nün *"renkli, zeki, ama düz ve yüzeysel konuşmasının ardındaki duygu ve düşünce yükünü"* (s. 416) sezdirmediğini, gündelik ve sıradan olanların ardına gizlendiğini ama ilk defa bu kadar ciddi ve kitaptan okur gibi konuştuğunu düşünür.

Ardından Tasula'nın evine giderler. Ev oldukça harap durumdadır. Kadın gündüz vakti kapısını sürgülemiştir. Teo bunu yadırgar. Kadının bedeni küçülmüş, teni buruşmuştur ama yüzü aynı kalmıştır. Teo ve Ülkü'yü evine davet eder, kadın o kadar yavaş hareket etmektedir ki merdivenleri çıkana kadar hal hatır sorma işi bitmiştir. Teo'dan, bu sırada, annesini kötü hastalıktan erken kaybettiğini öğreniriz. Neden geldiğini soran kadına bir el yazması şiirde anlatılan bir kapıyı bulmak için geldiğini söyler. Kadın, Teo'nun babası gibi antika işleri ile ilgilendiğini sanır. Ayrıntıları anlattığında ise çok dindar olan, bulduğu

boşluklarda din kitapları ve azizlerin hayatlarını okuyup Teo ve Mariana'ya dinleten kadın, İstanbullu Rumların sadece lanetli ağacın çiçeğine erguvan dediklerini, bu ismi Konstantinopolis'e kimin verdiğini sorar. Teo'ya şiirin tamamını okutan kadın, orada geçen kelimenin metafor olabileceğini ima eder. Kullanılan kelimenin Mesih'in değil Yahuda'nın ağacı anlamına gelebileceğini söyler. Teo daha önce bunları hiç düşünmemiştir. Ama cahil dediği dadısının bu yaklaşımı daha sonra araştırmasında çok önemli bir yer edinecektir. Tasula, Ülkü'den hoşlanmamıştır. Teo'nun evlenip boşandığını öğrendiğinde, kendi soyundan genç bir kadınla evlenmesini salık verir. Bu Ülkü'nün Türk ve Teo'dan yaşlı olmasına yaptığı bir göndermedir. Vedalaşıp çıkarlar, Ülkü ile birbirlerine dokunmaz, konuşmazlar. Aralarındaki ilişkinin bittiğinin ikisi de farkındadır. Teo'nun içinde, çok değerli bir eşyasını kaybetmiş gibi bir his oluşur. Bunu daha sonra Derin için de hissedecektir. Adadan döndükten sonra Teo'dan bir süre ayrı kalmak isteyen Ülkü bir arkadaşının davetini bahane ederek Kapadokya'ya gider.

Eve geldiğinde posta kutusunda Teo'dan gelen bir kartpostal ve yanında kısa bir not bulur. Teo, araştırmasının hızlandığını, İskenderiye'den Suriye'ye belki oradan Vatikan'a gideceğini, odada kalan eşyaları bir yere toplamasını istemiş, her şey için teşekkür etmiştir. Kartta Teo'nun imzası yoktur. Bunun yanında bir de 'üçüncü kişiye ulaşamadığını, buluşmaları gerektiğini' yazan hitapsız ve imzasız bir not vardır. Bu not kendisinin olmadığına göre Teo'ya yazılmış bir not olmalıdır. Teo'nun evdeki eşyalarını toplarken, masasında buruşturulmuş bir kâğıt parçasında, iki noktanın işaretlendiği bir kroki ve altında Yunan alfabesi ile birkaç sözcükle, iman24@cnstanemas.com diye bir elektronik adres vardır. Bunlar Ülkü'de kuşku yaratır. Derin'i arar, ulaşamaz. Biraz içki içer ve geç bir saatte Derin'i görmek için Güldalı'nın konusuna gider. Çevrede barikatlar ve sıra dışı bir şeyler olduğunu belli eden bir hava vardır. Barikatlardan dolayı yolunu değiştiren otobüsten inip birine yolu sorduğunda Güldalı'nın öldüğünü, 'gavur kız' dedikleri Derin'in gittiğini öğrenir. Adam Güldalı'yı Derin'in ölüme yatırdığını, cin mi peri mi olduğunun anlaşılamadığını söylemiştir. Ülkü, eve gittiğinde kapıyı Umut'u bıraktıkları genç kadın açar. İçerde Güldalı'nın duası okunmaktadır. Kerem Ali'nin annesi, Güldalı'nın cenazesinde çok büyük olaylar çıktığını, şu anki sessizliğin de pek hayra alamet olmadığını, Derin'in oraya gelmemesi gerektiğini söyler. Ülkü, Derin'in ölüm evlerinde olabileceğini düşünüp gider. Buradaki insanların tüm yaptıklarına rağmen Derin'i kabullenmediklerini, öteki olarak gördüklerini fark eder. Kadınlar korkup kaçtığını söyleyip onu kınamaktadırlar. Telaşlanan Ülkü, Erim'i arar, Derin'in Suadiye'de bir

arkadaşında kaldığını, daha sonra Bodrum'a gittiğini, telefonunu kaybettiğini, yeni bir telefon aldığında numarasını vereceğini ve birkaç güne döneceğini söylemiştir. Ülkü, yardım isteyecek kimseyi bulamadığında yalnızlaştığını fark eder. Bu bir yere ait olamamaktan kaynaklanmaktadır. Kendi seçimi olduğunu düşündüğü bu yalnızlıktan şimdi korkmaktadır. Aynı dili konuştuğu Derin'i de kaybetmek istemez.

Derin'in izine ulaşmak için önce Kerem Ali'yi arar, ulaşamaz, sonra Mete Ünsalan'ın evini arar. Telefonu açan kişi Mete'nin yurtdışında olduğunu söyler. Telefondaki ses tanıdık ama kim olduğunu çıkaramaz. Tekrar arayıp sesi tekrar duymak istediğinde telefon açılmaz. Bunun Teo olduğunu düşünür. İskenderiye'den dönmüşse neden geldiğini haber vermemiştir? İçindeki kuşkular iyice alevlenir. Örgüte hak vererek bunun, Teo'nun planının bir parçası olabileceğini düşünür, sonra da bunları düşündüğü için kendine kızar. İskenderiye'den gelen kartın puluna ve tarihine bakar, kart on iki gün önce postalanmıştır. Kartı bulur ama diğer kâğıtlar koyduğu yerde yoktur. Mete'nin evini defalarca arar ama telefonu açan olmaz. Turgut Ersin'den yardım istemeye karar verir. Bebek'te bir kahvede buluşurlar, Derin'e o da bir süredir ulaşamamaktadır. Bodrum'da olmadığından emindir.

Ülkü, Mete'nin evini aradığında olanlardan ve posta kutusunda bulduğu kâğıtların kaybolmasından bahseder. Bunlarla Derin arasında kurduğu ilgi; Derin'in, örgütün Teo'dan şüphelendiğini ve Arın ile ilgili örgüttekilerin söylediklerini bilmesinden kaynaklanmaktadır. Turgut Ersin'e telefon numarasını vermek için çantasını karıştırırken kayb olduğunu sandığı kâğıtları bulur, durumdan utanır ve adama fark ettirmeden çantasına geri koyar. Önce Kerem Ali'ye ulaşmaya çalışırlar ama ondan ses çıkmaz, Turgut Ersin Mete'nin kapıcısını tanımaktadır, Ülkü ile beraber Mete'nin evine giderler. Turgut Ersin, Ülkü'nün birkaç gün sonra Amerika'ya gideceğini, Mete'nin de onunla bir kitap göndermesini istediğini söyler. Daireye girerler. Kapıcı Teo'nun bir süredir orada olduğunu ama üç gündür görünmediğini anlatır. Ülkü, Teo'nun çalışma odasında bir not bulur. 'Ödeme tarihinin 29 Haziran' olduğu yazılıdır. Bu not ve evindeki notlarda yazılanları birleştirdiğinde onun yeni bir el yazması için El Rakkas'tan birileri ile görüşüp onlardan yeni bir yazma alacağını anlar. Evde bulduğu krokide işaretli yerler de Anemas Zindanı'dır. Teo, daha önce Ülkü'yü buralarda gezdirip hikâyelerini anlatmıştır. Ülkü bunları düşündüğünde biraz rahatlar ama üç gündür haber alınmaması kötüye işarettir. Polise gitmeyi düşünürler ama buna gerek kalmaz. Ertesi sabah Turgut Ersin, Ülkü'yü arayarak polisin Cihangir'deki evde olduğunu ve onları da beklediğini söyler. Teo'nun öldüğünü düşünür. Biri ölmüş de olsa Cihangir'deki evde beklediklerine göre bu Derin değildir. Bu

da içini rahatlatır ama Teo'nun ölmüş olma ihtimalini düşündüğünde bu rahatlamasından utanır.

Turgut Ersin'in, sabah Derin'den iyi olduğunu söyleyen kısa bir mesajını aldığını söylemesi üzerine mutlu olan Ülkü, Derin'e ne kadar alıştığını anlar. Kendisi yerine Turgut Ersin ile iletişim kurmasını kışkansa da hayatta ve iyi olduğunu bilmekten memnun olur. Ama ya o mesajı Derin yazmadıysa diye düşünmekten de kendini alamaz. Olay yerine geldiğinde Teo'nun öldüğüne emin olurlar. Cesedi Anemas Zindanı'nda bulunmuştur. Ülkü teşhis etmekten şiddetle kaçınır. İman'ın kim olduğu, İskenderiye'ye neden gittiği, bulunduğu yere sık gidip gitmediği, üzerinden çıkan belgeler, evinde ne kadar kaldığı gibi sorular sorarlar. Ülkü, üzerinden çıkanları görmek ister. Çalışma masasının üzerinde bulduğu krokinin daha ayrıntılısı vardır, bunlar Anemas Zindanı'nın planlarıdır. Şiirin çevirilerini de okuduğunda Ülkü, Teo'nun Erguvan Kapısı'nı bulduğunu anlar. Son olarak Ülkü'ye, Teo'nun bildiği bir düşmanı olup olmadığını sorarlar. Ülkü, Kerem Ali ve örgüt hakkında konuşmaz, düşmanı olmadığını, varsa da bilmediğini söyler. Teo, büyük ihtimalle 29 Haziran'da öldürülmüştür. Üzerinden çıkanlar da Erguvan Kapısı'nı bulduğunu göstermektedir. Ülkü, Teo'nun peşinde olduğu sırrın bu olabileceğini yani kendi ölümünün sırrı olabileceğini, onu da Erguvan Kapısı'nda bulduğunu düşünmektedir.

Teo'nun ölümü ile ilgili işlemleri bitirdikten sonra bir yerde otururlar, Turgut Ersin, Ülkü'ye Derin ile ilişkilerini açıklar. Ülkü, adamın kendisi ile paylaştığı sırra karşılık bir sır verme gereği duyar ve Derin'in oğlunun kardeşi, sevdiği adamın kızı olduğunu itiraf eder. Derin'i kendi çocuğu gibi gördüğünü ve kaybetmek istemediğini anlatır.

Birkaç gün sonra Turgut Ersin ve Mete Ünsalan ile tekrar bir araya gelen Ülkü, Teo'nun çözmeye çalıştığı şiiri Mete'nin çözdüğünü öğrenir. Teo'nun ölümü araştırılmış, İskenderiye'de El Rakkas diye bir yer olmadığı, İman'a ait olduğunu düşündükleri mail adresinin de kapatıldığını ya da hiç var olmadığını öğrenmiştir. Ayrıca Teo'nun bir sol örgüt tarafından izlenildiği ve tehdit edildiği belirlenmiştir. Turgut Ersin'de Ülkü'de bu örgütün Kerem Ali'nin örgütü olduğunu biliyorlardır.

Bir süre sonra Turgut Ersin'den Derin'in başının derde girmemesi için Lozan'a gittiğini, eğitimini bitirip geri döneceğini ve dönünceye kadar Güldalı'nın oğlu Umut'a ve kedisine bakmasını istediğini öğrenir.

Teo, Ülkü'nün birlikte olmak istemeyeceği kadar kendi ülkesinin sorunlarından kopuk bir adamdır. Teo ile birlikte olarak geçmişiyle ilgisi olmayan bir hayat yaşamak ister

ama bunu başaramaz ve kendisiyle aynı siyasî yıkımı yaşayanların çoğunun yaptığı gibi bir adaya yerleşir. Hiçbir şey beklemeyecek kadar hayattan kopmak ister.

Derin'den ayrı kalan, birlikte olduğu son erkeği kaybeden Ülkü, 11 Eylül 2001'de, Amerika'da gerçekleşen saldırıdan sonra sığınacak bir liman arar, yıllar önce Ömer ile gittikleri bir adayı, burada tanıştıkları Ahmet adında bir adamı hatırlar. Annesini, Umut'u ve Feliks'i alarak buraya gider. Ahmet, Ömer Ulaş'ın eski bir tanıdığıdır. Ülkü'ye ölen karısından kalan evi verir. Tadilatını yaptıktan sonra buraya yerleşen Ülkü, dingin bir hayatın peşindedir. Beklemenin dahi bittiği derecede dingin bir hayat istemektedir ama bu gerçekleşmez. Ülkü, Derin'in geleceği zamanı beklemektedir, Umut ise hiç hatırlamadığı, sadece Ülkü'nün masallarından tanıdığı annesinin denizden çıkıp gelmesini beklemektedir. Ülkü'nün annesi artık çok ender olarak geçmişini hatırlar duruma gelmiştir.

Ülkü, yaşamı sorgulamak, dünyayı değiştirmeye çalışmakla geçen yaşantısının sonunda, kendini tam bir teslimiyetle hayatın akışına bırakmıştır. Mutlu değildir, dingindir. Ülkü, yurtdışına kaçmak zorunda kaldığı zaman oğlu Umut küçüktür ve ona hediye ettiği bir kedi vardır. Şimdi yanında Umut adında başka bir çocuk ve yine bir kedi vardır. Ülkü, bu durumu, yaşayamadığı bir zamanı yaşamak ve tüketmek için tamamlanmış bir dekor olarak görmektedir. Önceki hayatının tamamen zıttı diyebileceğimiz bir yaşantısı vardır. Kedinin uyanması, yemek yemesi, Umut'un uyanması, bir günün geçişi tamamen tekdüze devam etmektedir.

Annesi, çoğu zaman bir çocuk gibidir. Kedi ve Umut'la ilgilenen Ülkü, kahvaltısını hazırlamakta geciktiğinde kızmaktadır. Annesinin bu dönemlerinde Ülkü, çocukluk ve gençlik döneminde olduğu gibi annesinden nefret eder. Annesi hayatının hiçbir döneminde olmadığı kadar iştahlı ve dost canlısıdır. Gelen geçen herkese hep aynı anıları anlatmaktadır. Bilinci yerine geldiğinde sadece ölümü beklediğini ve Ülkü'nün onu ölüme iyi hazırladığını söylemektedir.

Romanın sonunda annenin söylediği tango oldukça manidardır:

“Yarın olsun yarın olsun diye renkler soluyor/ Neye baksam, neyi görsem bana bin dert oluyor/ Bu karanlık günün elbet gelecektir sonu/ Kalbim özlüyor onu.” (s. 557)

Kadının sürekli bir mücadele ve devinimle geçmiş olan hayatının sonunda bir aydınlık gördüğünü ve geçmişte kalan sevgilisini özlediğini anlatır gibidir.

Ülkü, hayatta umut etmenin, beklemenin asla bitmeyeceğinin bir kanıtıdır. Yazarın daha önceki romanlarda öne çıkan tezinin somutlaması gibidir. Hayatın tek amacı yaşamaktır ve yaşamak için de umut etmek gerekir.

Aynı romanda sevgili sınıfında değerlendirebileceğimiz diğer karakter de Derin'dir. Derin, çocukluğundan beri içinde hissettiği, babasının ölümünden sonra daha derinleşen bir boşluk olduğunu düşünmektedir. Annesinin ısrarı ile gittiği psikolog bir amacı olması gerektiğini söylemiştir. Derin için bu amaç da Umud'un ölümünü ve bunun babasının ölümü ile olan ilişkisini araştırmaktır.

Ülkü ile Derin'in, Cem'in de işbirliği ile Bozcaada'daki bağ evinde bir araya gelirler. Derin, Ülkü ile ilgili duygularını da anlatmaktadır. Başta babası ile paylaşacakları son zamanlarını kendisinden çaldığını düşündüğü Ülkü'ye kin duymuştur.

“Bu duyguların nedeni, onu babamın ölümünden sorumlu tutmamdı belki. Ama asıl, babamın son anlarını paylaştığı için düşmüştüm ona. Sanki benden bir şeyler çalmıştı, benim olması gereken bir yakınlığa hakkı olmadığı halde el koymuştu.” (s. 55).

Daha sonra duyduğu sevgi en sonunda sadece babasına güvendiği gibi güvenmesine kadar gitmiştir.

Derin'in, babası ile olan ilişkisi baba-kız ilişkisinden daha ötedir. Çocukluğunda, babası ve annesinin kendisinin doğumu için bile olsa sarıldıklarına; İpek'in, Arın'a vücuduna dokunması için izin verdiğine inanmak, kendisini leyleklerin getirdiğine inanmaktan daha zor gelmiştir. Babası ile oluşturdukları dünyalarına İpek dâhil olamamış, dâhil olmayı da istememiştir.

Arın, uzun iş seyahatlerinden dönerken Derin'e türlü hediyeler getirir. Bir defasında bir saç tokası getirdiğinde saçlarını uzatmasını istediğini ve kendisinin uzun saçlı kadınları beğendiğini söylemiştir. Ülkü ile elçilikte karşılaştıklarında babasının Ülkü ile birlikte olmadığını düşünmüştür, çünkü Ülkü'nün saçları kısacıktır. Elçilikteki görüşmede Derin'in, İpek'in Ülkü'yü sorguya çektiğini anladığını öğreniriz. Giyimi ile yapay bulduğu annesine rağmen Ülkü'yü doğal ve sıcak bulmaktadır. Vedalaşırken Ülkü ile sarılıp ağladıklarında Ülkü'nün oğlu için mi Arın için mi ağladığını düşünmüş ve o an bu iki ölüm arasında bir bağ olduğunu hissetmiştir.

Derin'in ilk ve en büyük aşkı babasıdır. Derin, Arın ve İpek'in ilişkilerinin bozuk olmasına dahi içten içe sevinmektedir, çünkü babasını annesi ile bile paylaşmaya tahammülü yoktur. Derin, yurtdışında okumaya başladığında babasıyla, Türkiye'de

oldukları zamandan daha sık görüşme fırsatı bulmuştur. Hatta Arın, İpek'in tüm ısrarlarına rağmen gitmediği Bodrum'daki yazlıkta onlarla beraber on gün tatil yapmıştır. İpek, Arın'a bunu kendisi istediğinde yapmadığından yakınmıştır. Aralarında bu denli yakın ilişki olan babası ile Paris'te buluşmak için sözleşmiş ve havaalanına indiğinde babasını göremeyince bir sorun olduğunu hissetmiştir. Elçilikte babasının kaza geçirdiğini, annesinin de gelmek üzere olduğunu söylerler. Derin yaşadığı şokla tepki veremez durumdadır. Saçlarının tamamen beyazladığını düşünmüştür. Yaşadığı acıyı bu şekilde tarif eden Derin, haberi aldığı anda ağlayamamıştır bile. Sonraki günleri ise bir mumya gibi yaşadığını söylemektedir. Cenazeden hemen sonra İsviçre'ye döner. Burada, “kaskatı, duygusuz, uyuşuk” olarak bir yıl yaşar. Derslerin ve sınavların çoğuna girmeden bir sömestr geçirir ve babasının ölümünü aydınlatmayı kendisine amaç edinir. Babasının ölümünden kalan boşluğu bu şekilde doldurmayı düşünür. Babasının ölümünü aydınlatacak ipuçlarını ise Ülkü'de arar.

Adadaki buluşmada Ülkü'ye babası ile ilgili sorular sormayı planlarken Umut'un gerçekte kim olduğunu sorar. Ülkü, oğluya ilgili soruyu cevaplamak yerine Arın ile aralarındaki ilişkinin yirmi beş yıl öncesine dayanan ve yaşayamadıkları için nokta koyamadıkları bir aşk hikâyesi olduğunu söyler. Arın'ı 1971 Nisan'ından sonra, 1992'de Umut öldüğünde ve bir de son gece gördüğünü söyler. Arın'ın o gece kendisi ile paylaştığı her şeyi anlatır. Yirmi beş yıl sonra tekrar beraber olacaklarını, devlet mekanizmasının Arın'ı geçmişinden kopma noktasına getirdiğini, arınmak istediğini anlatır. Bu düşüncelerini Derin'le paylaşacağını, onun kendisini anlayacağına inandığını anlatır.

Derin, babasının tüm bu düşüncelerini kendileriyle değil de Ülkü ile paylaşmasından çok rahatsız olur. Sonra bir anda babasının inkâr ettiği geçmişte kendisinin de olacağını düşünür. Ülkü'yü düşman olarak değerlendirdiği bu an bu düşüncesinin verdiği panikle babasının kendisini de geçmişte bırakıp bırakmayacağını sorar. Ülkü, geçmişinden taşımak istediği tek ve en değerli şeyin Derin olduğunu söyler.

Bu buluşmadan sonra Derin, Umut'la aynı evde öldürülen gençlerden Kerem'in ailesine ulaşır, Ülkü ile birlikte buraya gittiklerinde Kerem'in kardeşi Kerem Ali ile tanışır. Kerem Ali, örgütün talimatı ile Derin'e yardım bahanesi ile yaklaşıp onu örgüte çekmeye çalışacaktır ancak bir süre sonra Derin'e âşık olduğunu fark eder. Duygularını fark ettiği noktada örgüt bağlantılarını kullanarak Derin'e yardım etmeye başlar. Ancak örgütün şüphe duyduğu elemanlarını infaz ettiğini bildiği için Derin ile ilişkisi şüphe uyandırmasın

diye Derin'den bazı konularda yardım ister. Derin, babasının eski arkadaşlarından Mete Ünsalan'ın yardımıyla örgütün randevu alamadığı gazeteci Turgut Ersin ile Kerem Ali'nin görüşmesi için bir randevu ayarlar. Bu buluşmada, Mete'nin bazı sempozyumlardan tanıdığı Teo ile karşılaşılır. O gece Kerem Ali, Derin'e duygularını açmış, onun için örgütü dahi satabileceğini söylemiş ve ilk defa Derin ile öpüşmüştür.

Teo, İskenderiye'de bulduğu bir şiirde geçen Erguvan kapısını bulmak için İstanbul'a gelmiştir. Derin'i ilk gördüğünde ondan çok etkilenir. İlk dikkatini çeken Derin'in yüzü ya da bedeni değildir, uzaklardan geliyor izlenimi veren boğuk sesi ve İngilizcesinin kusursuzluğudur. Derin'in yüzüne alıcı gözle baktığında annesi, kardeşi ya da karısı kadar tanıdık gelir. Yirmi yaşlarında olduğunu tahmin ettiği Derin'i şöyle tasvir eder:

“İfadesiz denebilecek kadar çizgisiz, dingin, biraz da solgun yüzünü çevreleyen koyu buğday rengi saçları ensesinde bir tokayla tutturulmuştu. Hani uçuk renklerin birbiri içinde eridiği, hiçbir nesnenin formu, çerçevesi belli olmayan ama her köşesinden inanılmaz etkileyici bir ışık yayılan tablolar vardır ya da erken Hristiyanlık dönemi Meryem tasvirleri. Hani Meryem'in yüzü yumuşak, solgun ışığın içinde erimiş gibidir. Güzel mi çirkin mi anlayamazsınız; güzelle çirkinin ötesinde, bir başka estetik kavram, akılla değil inançla kavranabilecek bir ölçü ararsınız. O tasvirlerdeki Meryem suretlerinin bakışları çizgilerin, renklerin, figürlerin arasından, onların tümünü yok ederek sıyrılıp size ulaşırlar ve bir daha unutamayacağınız biçimde kazınırlar belleğinize. Kızın bal rengi gözleri o muhteşem tasvirlerin gözleriydi. Bakışlarından yansıyan gizli ışık tıpkı en eski Meryem tasvirlerinde olduğu gibi, yüzünün çizgilerini silikleştiriyor; neredeyse görünmez kılıyordu. Onu nereden tanıdığımı birden hatırladım: Revanna'da San Vitale'nin apsisindeki İmparatoriçe Teodora ve nedimelerini gösteren o muhteşem mozaik panoda görmüştüm. Erguvani ipeklere bürünmüş İmparatoriçe'nin yanındaki saray kadınlarının arasında, Teodora'nın solundaki ikinci nedime; eteklerinde mavi kuşlar olan, altın simli harmaniyeye bürünmüş genç kız.” (s. 35-36)

Derin'in tavsiyesi ile Ülkü'nün evini kiralayan Teo, olduğu gibi bırakılmış olan evde tesadüfen Ülkü'nün ve Umut'un fotoğrafları, kartpostallar ve Umut'un ölüm haberlerini veren gazete parçalarını bulur. Bu fotoğraftaki ölü gencin bakışları ile Derin'in bakışlarının birbirine çok benzediğini fark eder. Ardından Derin'i arar. Derin, Teo'nun buluşma isteğini kabul eder.

Derin, bu dönem Ülkü'nün işlerini bahane ederek Paris'e dönmesi üzerine kendini yalnız hissetmektedir. Umut'un ölümü ile ilgili bilgilerle babasının ölümünü çözme çalışmaları ters gitmektedir. Önemli bilgilere ulaştığını düşündüğü sıra kapılar yüzüne kapanmaktadır. Türkiye'de bulunmasının anlamı olmadığını düşünür ve babasının isteği üzerine başladığı Lozan'daki uluslararası hukuk eğitimine geri dönmek ister. Ankara'ya

annesinin yanına gitmez çünkü annesinin alkolizm krizlerine, bitmeyen sorularına ve psikoloğu ile yaşadığı maceralarına tahammül edememektedir.

İstanbul’da, amcasının Emirgan sırtlarındaki villasında kalmaktadır. Teo’yu oraya çağırır. Önce bir süre konuşurlar daha sonra Teo kaldığı evde ulaştığı fotoğrafı anlatır ve ardından Umut’un kim olduğunu sorar. Derin, kontrol edilemeyen örgüt liderlerini yok etmek için bir dizi operasyon düzenlendiğini, Umut’un da bu operasyonlar sırasında öldürüldüğünü anlatır. Derin, ev sahibesini soran Teo’ya, Ülkü’nün Paris’te faili meçhul bir cinayete kurban giden babasının eski bir arkadaşı olduğunu söyler. Babasını da gereğinden çok şey bilen, devlette özel görevlerde bulunan bir diplomat olarak tanıtır. Bazı kirlili işleri gördüğünü, mesela Ülkü’nün oğlunun öldürüldüğü türden operasyonların iç yüzünü bildiğini söyler.

Derin, Teo’ya İstanbul’u gezdirmeyi teklif eder, Teo’da kabalık etmemek için kabul eder. Ertesi gün Ülkü’nün evine gider. Asıl amacı Teo’nun evde bulduğu fotoğrafları görmektir. Umut’un fotoğrafını gördüğünde tek söylediği ‘*Umut’un gözleri*’dir. Teo’ya gösterdiği fotoğraf için yorum yapmasını bekler ama o yorum yapmaz. Derin’in iki fotoğrafı almayı düşündüğünü hisseden Teo, onu odada yalnız bırakır. Daha sonra kontrol ettiğinde iki fotoğrafın da yerinde olmadığını görür.

Derin, o gün Teo’yu şehrin tarihi mekânlarına götürmek yerine varoş semtlere götürmesini Teo şöyle açıklamaktadır:

“Beni böyle peşinden sürükleyerek ne yapmak, nereye varmak istediğini bilmiyordum. Sanırım kafasındaki soruları biriyle paylaşmaya ihtiyacı vardı. Benim arayışıma yardımcı olmak değildi gerçek niyeti. Beni kendi arayışına ortak etmeye, yabancılığımın tarafsızlığından ve kendi çevresinde ‘yok’ hükmünde bir yabancıyla sır paylaşmanın tehlikesizliğinden yararlanmaya çalışıyordu.” (s. 160)

Teo, Derin’in kendisinden beklenmeyen davranışlarından etkilenmeye başlamıştır. Birkaç gün İstanbul’un değişik yönlerini görmenin fena olmayacağını düşünerek kendini Derin’e bırakmıştır. Karşılaştıklarında yanında bulunan Kerem Ali ve orada olmasa da bütün hikâyenin merkezinde olduğunu çok net hissettiği Ülkü’yü merak etmektedir.

Daha sonraki buluşmalarından birinde bu iki fotoğrafı aldığını itiraf eden Derin, Umut’un büyük bir ihtimalle kardeşi olduğunu düşündüğünü söyler. Bunun neyi değiştireceğini soran Teo’ya, Umut ve babası için hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini ama kendisi için çok şeyi değiştireceğini söyler. Babasının, Umut’un oğlu olduğunu bilip bilmemesi babası ile ilişkisi açısından çok önemlidir. Babasını çok seven Derin,

çocukluğundan itibaren hayatının tek önemli ve anlamlı ilişkisini babası ile kurduğunu söyler.

Babası, yakışıklı, tutkulu, güçlü kararlıdır onun gözünde ve âşık olmamak imkânsızdır, bu nedenle Ülkü'ye kızmasına rağmen hak verir ama babasının, Umut'un kendi oğlu olduğunu bilmesi durumunda babası da Ülkü de onu kandırmış olacaktır. Bunları söylerken aşk acısı çeken bir kadın gibi görünür Teo'ya ve ilk defa tasvirlerdeki nedimelerden değil, bir dişi olduğu hissi verir. Teo, o an ona dokunsa bir ilişkiye başlayabileceklerini hisseder ama yapamaz. Daha sonra bu uzak kalmanın herkesin hayatına yön verdiğini düşünecektir. Bu nokta da Teo'nun bir İtalyan'a âşık olup kendisini terk eden karısı ile ilişkileri hakkında bilgi sahibi oluruz. Teo, annesinin genç marangozla sevişmelerini gördükten sonra kadınlara uzak hissetmiştir kendini. Karısı, üniversitede etrafında dolaşan güzel ve genç kızlara dahi ilgisiz olduğunu, kendisi ile ilişkisini de vazife gibi yerine getirdiğini söylemiştir. Teo, her birliktelikten önce başarısız olma korkusu duyan, cinsel takıntıları olan bir adamdır.

Annesinin unutamadığı görüntüsü ve Derin'in babasına âşık olduğunu hissetmesi nedeni ile ona yaklaşamamıştır.

Araştırmasından uzaklaştığını hisseden Teo, Mete Ünsalan'dan yardım ister. Birlikte çalıştıkları sıra Arın'ın ölümünü sorar. Mete, Arın'ın devletin gizli işlerini bildiğini, bu işlerden bazılarında parmağı olduğunu, Paris'te öldüğü gün yaptığı toplantıda devlet içindeki katillerden bahsettiğini söyler. Ülkü'nün ise Arın'ın gençlik aşkı olduğunu, cinayetle ilgisi olmadığını söyler. Mete, Teo'nun Derin ile ilgilendiğini düşünmektedir. Derin'in bazı örgütlerle ilişkiye girdiğini, akıllı bir adamın onu bu ortamdan çekmesi gerektiğini, Teo'nun da bu adam olmasını istediğini söyler.

Bu arada, Kerem Ali, zorlamaması gereken kapıları zorlayıp Umut'un önceden görüştüğü kişiler, kaldığı yerlerle ilgili bilgi almıştır. Derin'i bu adreslerden birine götürür. Bu şekilde kendisini tehlikeye attığını Derin'den gizlemez ve bunu Derin'i çok sevdiği için yaptığını söyler. Derin'in, Umut ile Kerem Ali'yi birbirinden ayrı düşünmediğini öğreniriz. Teo'nun da dediği gibi bu anlamsız araştırmasından sıkılmıştır ama Kerem Ali, bu araştırmanın bir parçasıdır ve araştırmasından vazgeçmek ondan da vazgeçmek olacağından Derin karışık duygular içindedir ve bunu yapamaz. Kerem Ali'yi, sevgi ve cinsellik silahını kullanarak gittiği evin adresini bulmaya zorladığını bilmektedir. Ne aradığından, nereye varmak istediğinden emin değildir. Kerem Ali, onun bu arayışını

kapris olarak görmekte, onu memnun etmek, sevgisini kazanmak için yardım etmektedir. Bunu ikisi de bilmekte ve bu durumdan acı çekmektedirler.

Kerem Ali'nin götürdüğü evdeki adam Derin'e Umut'a ait eşyaları verir. Derin bu eşyalara bakmakta acele etmez, karşılaşacağı gerçekler onu korkutur. Eşyaları evde bırakıp Kerem Ali ile buluşmaya gider. Derin, Kerem Ali için hissettiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Yüzünü inceliyorum. Bazen televizyonda karşıma çıkan eski Türk filmlerindeki jönlere andırıyor. Yakışıklıdırlar, ama nedense yüzlerinde hele de bakışlarında beni iten bir şey vardır. O tanımlayamadığım şey, Kerem Ali'nin sadece yüzüne değil sesine, yürüyüşüne, el kol hareketlerine de sinmiş sanki. Yüzüne bakıyorum, ondan etkilenmeye çalışıyorum, ama başaramıyorum. İçimde sevgi borcunu ödeyememiş olmanın suçluluğu var. Onu gerçekten sevmeye, bana karşı duygularına karşılık vermeye ne zaman çalışsam, o şey itiyor beni. Bazen, tutkusunu –o buna aşk diyor-yoğunluğunu içimde duyuyorum. Elimi tutuyor; elinin sıcaklığı parmaklarımın ucundan boğazıma, göğsüme kadar akıyor sanki. Sonra kollarıyla sımsıkı sarıldığı zaman, kendimi bırakıp olup bitenleri seyretmeye başlıyorum. Beni bir adım ötesine hiç zorlamıyor, arzusunun doruğundayken bile. Her defasında içim ürpererek beklediğim o korkulu an'ın eşliğine geldiğimde, “Sen kendin isteyene kadar bekleyeceğiz,” diyor. O zaman ona sevgiyle, dile getiremediğim teşekkürlerle, ama vermem gerekeni vermemiş olmanın borçluluğuyla, suçluluğuyla sarılıyorum. İlk kucaklaştığımız, öpüştüğümüz gün, hiç beklemediğim, neredeyse kabalık diyeceğim bir açıklıkla sorduğu soru kız olup olmadığım. “İnanmayacaksın ama burjuva kızları da yirmilerine gelene kadar bir erkekle yatmamayı becerebilirler,” demiştim küçümseyici bir ses tonuyla. “Fark etmez benim için, sadece sana zarar gelmesini istemedim,” derken, hiçbir inandırıcı yanı yoktu. “Devrimciler kadın sorununa bekâret sorunu olarak bakmazlar,” derken de öyle.” (s. 191-192).

Buradan, Derin'in Kerem Ali'ye karşı duygusal bir yakınlığı olmadığını ve Kerem Ali'nin de kendisine uymasa da bir anlayışın, düşüncenin savunuculuğunu yapmaya çalıştığını anlıyoruz.

Kerem Ali, Derin'e artık onu Umut'a götürecek ipuçlarına ulaştığını ve kendisine ihtiyacı kalmadığını söyler. Derin, bir an bunu doğrulayıp görüşmemelerini söylemeyi düşünür ama işin başında olduğunu, asıl şimdi ona ihtiyacı olduğunu söyler. Bunun kadınca bir duygu olduğunu, sevginin nesnesi olmaktan duyduğu tatmin veya aşkın her türüsüne olan merak ya da adını koyamadığı başka bir duygudan kaynaklandığını düşünmektedir.

Konuşması sırasında ‘canım’ diye hitap eder ve Kerem Ali bundan çok büyük anlamlar çıkarır. Verdiği tepkiler, söylediği sözler Derin'e çok bayağı gelmektedir. Bu sözü herkese karşı kullandığını söylese kırılabileceğini bildiği için susar. *“Elimi ilk tuttuğunda,*

dudaklarıma ilk uzandığında, beni sevdiğini utangaç, beceriksiz sözcüklerle ilk söylemeye çalıştığında kabul ettiklerimi bugün reddetmeye ne hakkım var?” (s.193-194), diyen Derin, bu ilişkiyi bir minnet borcu olarak görmektedir.

Kerem Ali'nin annesi, Kerem ile Derin arasındaki ilişkinin farkındadır. Kerem ise gerçeklikten çok uzaktır. Derin'i evlerinin üst katına gelin getirme hayalleri kurmaktadır. Annesi, Derin'in oğlunu yurtdışına götürmesini çok ister, çünkü bulundukları semtte polis ve örgütlü gençler arasında kıyasıya bir mücadele vardır. Kerem Ali'nin amcasının oğlu Cumartesi Anneleri'ne destek için yapılan bir eylemde gözaltına alınmıştır ve beş gün sonra dahi nerede olduğuna dair bir haber yoktur. Bazen sokaklara afiş asmaya ya da yazı yazmaya çıkan gençlerin sokak ortasında kanlı bedenleri bulunmaktadır. Kerem'in annesi bu ihtimallerden korktuğu için oğlunun oralardan uzaklaşmasını istemektedir. Zengin kızıyla gezen oğlunun giyimine de dikkat etmesi gerektiğini düşünmektedir.

Derin, Teo'yu arayıp işi yoksa kendisine gelmesini söyler. Biraz hastadır. Eve giden Teo, Derin'in bakışlarının 'eski duruluğunu, açıklığını, masum pervasızlığını' yitirdiğini düşünür. Onun bir şeyler gizlediğini hisseder. Derin'in odasında Ebru ile karşılaşır. Teo, Ebru'nun ilk bakışta fark edilmeyen, çarpıcı bir güzelliği olduğunu, kadının şık ve bakımlı olduğunu düşünür. Ebru, Teo gelince çıkar.

Derin, Teo'ya hiç âşık oldun mu ya da uğruna öleceğin bir inancın oldu mu diye sorar. Teo ise bahsettiği anlamda âşık olmadığını korkmuş olabileceğini söyler. Belki de işine fazla yoğunlaştığı için aşka yer kalmamıştır. Derin; işin, küçük ilişkiler gibi bir kaçış olduğunu düşünmektedir. Teo'ya, Ülkü ile birlikte olarak neyden kaçtığını sorar. Teo, kaçamak cevap verir. Derin, kendini büyük duygulara, inançlara vererek yaşamının bir kaçış olmadığını tersine yaşamın kendisi olduğunu söyler ve neden kendisini değil de Ülkü'yü seçtiğini sorar. Teo, Ülkü'nün bahsettikleri 'kaçış' olduğunu, Derin ile birlikte olmasının kaçmaktan daha büyük bir şey olacağını söyler. Teo'ya göre, bunlar gerçeğin küçük bir parçası olacak bahanelerdir. Ülkü'nün onu erkek yaptığını, annesi ile sevişiyor gibi cinsel hazzı onunla doya doya yaşadığını anlatamaz.

Bu sırada Derin'in telefonu çalar. Teo, arayanın Kerem Ali olduğunu tahmin eder. Derin'in yanında olduğunu anlaması için susmaz ve özellikle İngilizce konuşur. Derin telefonu kısa sürede kapatır. Teo, kendisinin de Ülkü için bir kaçış olduğunu söyler. Aslında Ülkü ile yaşadığı cinsel hazzı onunla yaşayamayacağını; ikonlardaki gizemin, inancın muammasını taşıdığı için onunla sevişemeyeceğini; bunu yaparsa Derin'i

kaybedeceğini düşündüğünü söyleyemez. Derin ise kısaca reddedilmiş ve önem verdiği bütün erkekleri Ülkü'ye kaptırmış olduğunu düşünür. Teo, ona önem verdiğini, tanışmadan önce de tasvirlerdeki bakışların toplamı olarak hayatında olduğunu söyler. Derin ise böyle bir sevgiyle sevilme istemez, çünkü kısa bir süre sonra tasvir olmadığı anlaşıldığında kendisini terk edecektir. Bu konuşmayı unutmaması söyler ve konuyu kapatır. Teo gideceği sıra kapıyı arama çalışmalarını sorar ve aramanın bulmak kadar, belki de ondan daha önemli olduğunu söyler. Bu aynı zamanda Derin için de geçerlidir. Teo, Derin ile birlikte olmasının çok önemli bir olay olacağını düşünmektedir ancak Derin bunu bir reddediliş olarak görür ve teselliye Kerem Ali'de arar.

Kerem Ali, ertesi gün Özgür'ü öldürecektir. Derin ise beğendiği erkek tarafından reddedildiğini düşünmektedir. Kerem Ali, akşam izinli olduğunu, eve de gidemeyeceğini söyler, Derin evde hiç kimse olmadığından kendisinde kalmasını teklif eder. Derin, o gece yalnız kalmak istemediği için gelmesinin iyi olduğunu söyler. Kerem Ali, Derin'in birine iyilik yaparken aslında kendisine iyilik yapıyormuş gibi davrandığının farkındadır. İnfazdan bir gece önce Derin'de kalmasını, aşkın yetmediği yerde suç ortaklığı bağı ile bağlanmaya çalışması olarak açıklamaktadır.

O gece Kerem ile birlikte olur. Kerem Ali'nin bir arkadaşı kadınların başka bir erkek tarafından reddedildikleri an çok savunmasız olduklarını ve o an onlara sahip olunabileceğini söylemiştir. Derin ile sevişirken bunları hatırlar ama umursamaz çünkü sevdiği kız onu seçmiştir. Kerem Ali, kendine geldiğinde ilk aklına gelen iç çamaşırlarının eski ve yırtık olduğudur. Odanın karanlığında seçilemeyeceğinden rahatlamıştır.

Derin, daha sonraları Kerem Ali ile kıskançlık tartışmalarının birinde sakın, buz gibi bir sesle; *"Haklısın; Teo cesaret edebilseydi, belki onunla kendi kıyımda, kendi tepelerimde kalırdım ve mutlu olurdum, hayata razı olurdum; ama onun cesaret edemediğini hissettiği anda, sizin tepeleri seçtim, yani razı olmadım, öteki tarafa geçme cesaretini gösterdim. Pişman değilim. "* (s. 270) diyecektir. Derin için bu bir karşı duruştur. Hayatına düz akışı içerisinde yön veren bir duruş sergilemesi onu bir 'karakter' yapmaktadır.

Kerem, ertesi gece yol kenarında Özgür'ü bekler ve saati sormak için durdurduğu genci alnından vurarak öldürür. Derin'in bundan haberi yoktur.

Derin, bir süre sonra Kerem Ali'nin mahallesine taşınır. Çevredekilerin kendisine kuşkuyla bakacağını bilir. Bunu örgütün ve Kerem Ali'nin çözeceğini düşünmektedir.

Polisle ilgili sorunu da üniversite tezi olarak varoşlarda sosyal değişim konusunu alarak çözecektir.

Kerem konuyu annesine açar, kadın onlarda kalmasının; hem mahalleliye karşı ayıp olacağından hem de evleri polisin izlediği bir ev olduğundan doğru olmayacağını söyler. Aşağı bayırda oturan Güldalı'nın kocası dağa çıkmıştır, emzikli çocuğu ile parasız ve sefil kalan kadına kiracı olursa yardımını da dokunacaktır. Güldalı'nın evinin ön tarafı kırılık, karşısı denizdir, bahçesinde fidanlar ve mor salkımlar vardır. Bu ev Derin'in çok hoşuna gider. Evin oturulacak hale gelmesi için bazı tadilatlar yaptırır. Derin şubat ayının ortalarında Lozan'a gider. Güldalı ile sadece bir defa görüşmüşlerdir ama adının dahi güzel şeyler olacağına dalalet ettiğini düşünmektedir.

Konuyu örgüte açan Kerem Ali, durumu şaibeli bulur çünkü Teo ile Ülkü, hala Derin'in etrafındadır. Teo'yu takip etme görevi Kerem Ali'ye verilir. Kerem Ali, Derin'i Teo'dan kıskanmaktadır, çünkü Derin'in denginin Teo olduğunu düşünmektedir.

Teo ile Derin, Derin'in duygularını Teo'ya açtığı günden sonra uzun süre görüşmezler. Teo, Derin'in Lozan'a gittiğini, seçtiği tez konusu bahanesi ile Kerem Ali'nin mahallesine taşınmaya karar verdiğini Ülkü'den öğrenmiştir. Derin'in, Lozan'a giderken kendisi ile vedalaşmamasını kırgın olmasına, hissettiklerini Derin'e anlatamamış olmasına bağlamaktadır.

Derin, Güldalı'nın evine yerleştiğinde Kerem Ali'nin geceleri evlerine gelmesinin örgütle ilgili konuşmaktan farklı amaçları da olduğunu, Derin ile birlikte olduklarını tüm mahalleli gibi Güldalı da bilmektedir. Derin ise bu konularda konuşmaktan utanan gelin rolü oynamaktadır.

Derin, Turgut Ersin ile görüşmesinden sonra adamın gazetedeki köşesinde yazdığı yazıyı yetersiz gören Kerem Ali ile uzaklaştığını hisseder. Sevişmeye başladıklarında Derin, sevgilisini hala arzuladığını hissedince biraz rahatlar. Benliğine eklediği şeylerin, Kerem Ali ile birlikte gideceğini düşünmüş, ama bu korkusu yersiz çıkmıştır.

Güldalı, katıldığı eylemde tutuklanır ve cezaevine gönderilir. Bununla birlikte Atilla'nın oğlunun öldürüldüğünü öğrenen Derin, bu infazın Kerem Ali'nin örgütü tarafından yapıldığını da tahmin etmektedir.

Güldalı, Turgut Ersin'in ve Derin'in yardımcıları ile cezaevinden çıkar ancak ölüm oruçlarına yapılan müdahalede Güldalı'da yaralanmıştır. Orada yaşadıklarından etkilenen Güldalı, ölüm orucuna yatar.

Ülkü, gittiği kafede Kerem Ali ile karşılaşır. Derin'e onu kırdığı için üzgün olduğunu iletmesini ister. Ülkü, siyasî konuda olmasa da aşk konusunda kendisine güvenmesini söyler ve dostça birkaç nasihatle bulunmak ister. Oğlunu aynı sebeplerden kaybetmiştir. Yanlış silahlarla doğru mücadele yapılamayacağını ve amaç ne olursa olsun cinayetin sadece cinayet olacağını anlatır. Söylenenleri umursamayan Kerem Ali bir peçeteye telefon numarasını yazarak Derin'e vermesini rica eder. Telaşlı bir hali vardır ve Ülkü'ye oradan uzaklaşmasını söyler. Ülkü, o an kafeye bomba konulduğunu anlar ve durdurmasını ister. Artık çok geçtir ve oradan hemen uzaklaşmaları gerekmektedir. Ülkü, kafeden koşarak evine gelir. Ertesi gün haberlerde bir alışveriş merkezine konulan iki bombanın patladığını ve iki ağır yaralı olduğunu öğrenir. Kerem Ali'nin telefon numarasını Derin'e vermekten vazgeçer.

Sevgilisini özleyen Kerem Ali, Derin'i ziyarete gider. Bu sırada Turgut Ersin Derin'in yanındadır. Turgut Ersin, Güldalı'yı ölüm orucundan vazgeçirmesini söyler, Derin ise onun eyleme başlamadan önce durdurulması gerektiğini, şimdi hiçbir kazanım elde etmeden orucu bırakmasını istemenin onu küçümsemek olacağını, eylemin doğruluğunu tartışmak yerine çözüm üretilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Kerem Ali, Ülkü ile Derin'e gönderdiği mesajı sorar. Derin önceki hafta Umut'un hastalandığını, Ülkü'nün gelip çocukla ilgilendiğini, doktor getirdiğini bu telaş arasında unutmış olabileceğini söyler. Kerem Ali, Ülkü hakkında ne düşüneceğine karar verememiştir. Bombalama olayını bildiği halde ihbar etmemiştir ama Derin'e gönderdiği mesajı da getirmemiştir. Burada çatışan aslında Kerem Ali'nin kendi düşünceleri ve örgütün ona dayattığı düşüncelerdir.

Turgut Ersin gittikten sonra Derin ile sevişmek isteyen Kerem Ali, onda bir durgunluk olduğunu anlar. Derin, ölüme yatanları vazgeçiremediklerinden, onlara verecek umutları olmadığından yakındır. Güldalı'ya ölme diyemeyecektir çünkü belki de hayatında ilk defa saygın ve kahraman görülmektedir, vazgeçerse dışlanacaktır. Bu mahalleye taşındığında yerini bulduğunu düşünerek mutlu olmuştur ancak geldiği noktada kendisini yapayalnız hissetmektedir. İlişkilerinin bu yalnızlığı yok edemediğinin farkında olan Kerem Ali, sadece 'sevişelim', der. Sevişmeleri, arzudan kaynaklanmaz, yalnızlığı

paylaşmak için yapılan bir eylemdir. Çabucak soyunup sonra çabucak giyinen Derin, Kerem Ali'ye artık gitmesini söyler. Bu ayrılmaları anlamına gelmektedir. Kerem'le vedalaşırken Küçük Prens'ten bir bölüm okur:

“Sen gidince ağlayacağım, dedi Tilki. Ama evcilleştirmemi sen istemiştin, dedi Küçük Prens, madem ağlayacaksın, o zaman ne kazandın? Kazandım, dedi Tilki. Senin buğday rengi saçların var, buğdayların rengini kazandım.

Bunları arka odanın yarı açık kapısına dayanarak, tiyatro sahnesindeymiş gibi söylemişti.

‘Ayrılırken ağlayacağız, ama ikimiz de kazandık. Seni tanımadan önce buralar gecekonduyla dolu, pis, yoksul varoşlardı benim için, şimdi bu tepelerin rengini, inançlarını, isyanını, duygusunu, Güldalı'yı, küçük Umud'u kazandım. Ben, düşman topraklarından gelmiş şımarık bir burjuva kıızıydım senin için...’

Cümlesini tamamladım:

‘Şımarık burjuva kızlarının da sevebileceğini, bizim yana geçebileceğini öğrendim. Seni sevmiş olmayı, aşkı seninle tanımayı, İstanbul'un güzelliklerini görmeyi kazandım.’” (s. 394-395)

Vedalaşacakları sıra Derin, son olarak tortu kalmasın diye Özgür'ün ölümü ile ilgili konuşur. Onu örgütün infaz ettirdiğini bildiğini, onun sanıldığı gibi muhbir ya da ajan olmadığını, arkadaşları Umud'u uyarmak için orada olduğunu söyler. Ölüm orucunda ölenlerin geri gelemeyeceği gibi Özgür de geri gelmeyecektir. Kerem Ali'ye, gerek duyduğunda gelmesini ya da aramasını söyler. Güldalı hayatta olduğu sürece Umud'la birlikte o evde kalacaktır. Örgütsel bağlantıyı da yine Kerem Ali aracılığı ile kurmak onun için daha iyi olacaktır.

Kerem Ali, annesinin yanında teselli bulacağını düşünür ve tüm tehlikesine rağmen evine gider. Annesi onun bir sıkıntısı olduğunu anlamıştır. Kerem Ali, sıkıntısının ölüm oruçlarından kaynaklandığını söyler. Kadın Ülkü'nün, Turgut Ersin'in bütün ömürlerinde edindiği tecrübelerle vardıkları noktadadır. Ölüme yatanlar vazgeçirilmelidir, ölümden bir hayat doğmayacaktır.

Maillerini kontrol eden Teo, yazmayı satın aldığı adamın yeni yazmalar bulunduğunu ve ilgilenirse kendisini aramasını söyleyip, birkaç yaprağın fotoğrafını gönderdiği maili görür. Biraz baktığında diğer yazmanın bir parçası olabileceğini düşünür. Bu sıra Derin, telefon eder, Ülkü'yü sorar. Teo, onun şehir dışında olduğunu söyler, kendisinin yapabileceği bir şey olup olmadığını sorar. Güldalı'nın durumu çok kötüdür ve Ülkü'ye ulaşırsa bunu iletmesini, ortamın gergin olduğunu, zaten işin dışında olan Teo'nun öyle kalması gerektiğini söyler.

Teo, Mete'ye, Derin'in aradığını ve evinde kalan kadının ölmek üzere olduğunu, Derin'in desteğe ihtiyacı olduğunu söyler. Mete, ihtiyacı olan desteği Turgut Ersin ve Ülkü'nün verebileceğini ve bunu da yaptıklarını düşünmektedir. Çünkü üçü, farklı desenlerde ve renklerde de olsalar aynı kumaştandırlar. Aynı efsaneye inanmışlardır. Derin'den farklı olduğunu düşünen Teo, hissettiklerini “*bile bile harcanmış, yitirilmiş, başkalarına kaptırılmış çok değerli bir şeyin ardından duyulan pişmanlık*” (s. 431) olarak anlatır. İki yıl önce Derin ile ilk tanıştıkları zamana dönmek ister. Artık buralara ait olmadığını anlamıştır ve işini bitirmek için İskenderiye'ye gidip en kısa zamanda çalışmasını sonlandırmaya karar verir.

Derin'i görmeye, Derin'in kaldığı eve giden Teo, onu orada bulamaz. Kapıdan çıkmak üzereyken örgütten olduğunu anladığı genç bir çocuk yolunu kesip emperyalist bir ajan olduğunu, neden hala gitmediğini, kendisinin gerekeni yapabileceğini söyler. Teo, ajanların ne yapacağını belli olmayacağını söyleyerek çocuğu itip oruca yatanların kaldığı eve doğru gider. Kapıda kim olduğunu soranlara Derin'i görmek isteyen bir gazeteci olduğunu söyler. Derin, Teo'yu soğuk karşılar içeri davet eder.

Derin, diğer kadınlara, Umut'u alıp eve gideceğini söyler. Güldalı, çok yorulmuştur, kimsenin ziyaretine izin verilmemesini tembihler ve evden çıkarlar. Teo, onun bu çılgınlığa nasıl katıldığını, o kadının ölmesine nasıl izin verdiğini anlamamaktadır. Derin, insanların nasıl yaşayacaklarına karar verebildikleri gibi nasıl öleceklerine de karar verme hakları olduğunu, bunu onun anlamasının, kadınların Erguvan Kapısı'nı anlaması kadar zor olduğunu söyler. Derin, İngilizce konuşmaktadır, neden geldiğini sorar. Teo, İskenderiye'ye gitmeden vedalaşmak için gelmiştir. Derin, kapı hikâyesinin inandırıcı olmadığını, çevresinde kuşku uyandırdığını ve güvende olmak istiyorsa gitmesini söyler. Kucağındaki çocukla daha önce dingin bir görüntüsü olduğunu düşünen Teo, şimdi onun sıradanlaştığını, yorgun bir anne gibi görüldüğünü düşünmektedir. Kuşkularının bir yanılgıdan ibaret olduğunu söylemek istese de bunu yapmaz, dönüp gider.

Kerem Ali ile bu konuda tartışsa dahi örgütten gelen direktife uyararak Teo'yu kendisinden uzaklaştırır. Çünkü onun gibi ajan olmakla suçlanacaktır. Örgütten korkan Derin, Teo'nun gidişinden üzgündür. Eski bir arkadaşına ihanet etmiş gibi hissetmektedir. Örgütle bağlantısını sağlayan 'Ziya' kod adlı genç, Teo'nun geldiğini görmüştür ve örgüte bildireceğini söyler. Buna öfkelenen Derin, Teo'yu babasının bir arkadaşının aracılığı ile tanıdığını anlatır. Ziya'ya göre asıl bu nedenden Teo güvenilmezdir çünkü Derin'in babası

1992-1993 yıllarında yapılan infazlardan sorumludur. Derin, örgütün elinin de kanlı olduğunu, hem de kendi arkadaşlarının kanının bulaştığını söyler ama babası ile ilgili içine kurt düşmüştür. Bu konunun ayrıntılarını Ülkü'den öğrenmeye karar verir. Telefon eder ve ona ihtiyacı olduğunu söyler.

Ülkü kısa bir süre sonra gelir. Derin, Teo'nun ajan olup olamayacağını sorar, örgütün işi tehdiye vardırıldığını anlatır. Ülkü ise Teo'nun bilim adamı olduğunu düşünmektedir. Aradığı şeyi somutlayamadığı için inandırıcılığı zedelenmiştir. Babası ile ilgili iddiaların da doğru olduğunu anlatır.

Birkaç gün sonra Güldalı ölür. Güldalı'nın oğlunu alıp Ülkü'ye gidecekken Turgut Ersin arar, davet eder. Adamın sesini duyduğunda babasında olduğu gibi heyecanlandığını fark eder. Herkesten çok ona ihtiyacı olduğunu anlar. Umut'u yanında götürmekten vazgeçer. O an bir dostu sığınmaya değil bir erkekle buluşmaya gittiğini fark eder. Bu erkek kendisinden en az otuz yaş büyüktür. Turgut Ersin'de babasına dair izler bulan Derin, onunla birlikte olur.

Adam, kendi kuşağının devrimcilerinin, çiçeklere, hayvanlara sığındığını ya da korkmuyorsa yeni bir aşka yöneldiğini söylemektedir. Derin'i aylarca aramamasının nedeni de bu korkusudur. Derin, yeni sığınağının kendisi olup olmadığını sorduğunda, son sığınağının o olabileceği yanıtını alır.

Kerem Ali, telefon eder. Derin, uzakta eski bir arkadaşında olduğunu, söyler ve ertesi gün buluşmak için sözleşirler. Buluştuklarında Derin'in Kerem Ali'ye bakışlarında bir küçümseme vardır.

Güldalı'nın cenazesine katılmamasının nedeni bu tür eylemlerle yapılan cenazelerde, ölenin annesi hariç kimsenin tabutta bir insan yattığının farkında olmadığını, tek dertlerinin kendi mesajlarını vermek olduğunu düşünmesidir. Güldalı'nın ölümünden çok bu ölüme seyirci kalmak zoruna gitmiştir. Çünkü ölümün o kadın için artık kurtuluş aşamasına geldiğinin farkındadır.

Örgüt Derin'e, İstanbul'a dönen Teo'ya ulaşmalarını sağlaması talimatını vermiştir. Derin, bunu yapmazsa ne olacağını sorar. Kerem Ali, bu işlere girişin bedava, çıkışın parayla olduğunu, şüpheli çevresi özellikle de babasına rağmen ona güvendiğini ve kendilerini örgüte kanıtlamak zorunda olduklarını, bu işi özellikle Derin'in yapmasının önemli olduğunu söylediğinde kendine hâkim olamayan Derin, Kerem Ali ile ilişkilerinin asıl nedenini anlatır. Bunu kendisi de yeni kabullenebilmiştir.

“ ‘Babamın ellerinin kanlı olduğunu daha önce söylediniz, biliyorum,’ dedi, alaycı mı kırgın mı, kederli mi olduğunu anlayamadığım tuhaf bir sesle. ‘Belki de beni sizin oralara çeken, “devrimci baci”yapan, Güldalı’nın kondusuna getiren, hatta sana yakınlaştıran neden buydu; kendimi ispatlayarak babamın günahlarından kurtulma, bu arada babamı da kurtarma umudu. Biraz da seni koruma duygusu belki. Bana yardım ediyordun, sana yakınlaşmıştım, yatmıştık, sevişmiştik. Çevrenin benim yüzümden sana güvensizlik duymasını istemiyordum. Bir yol çizmiştin kendine, bir inancın, bir kimliğin vardı, benim yüzümden yitirmeni istemiyordum.’ ” (s. 523)

Kerem Ali, Derin’e babasını inkâr ettiğini bildiğini söyler. Derin, babasını inkâr etmediğini sadece hayata ondan farklı bakmayı öğrendiği, babası yaşasa şimdi aynı noktada buluşacaklarını bildiği cevabını verir. Örgüte bildirsin ya da bildirmesin Teo’ya ulaşmak son işi olacaktır. Bunu da Kerem Ali’nin örgütte şüphe uyandırmaması için yapacaktır. Şüphe uyandırmasının affedilmeyeceğini, örgütün her zaman kendini ispat etmesini isteyeceğini bilmektedir.

Direktife göre Teo’ya, Ülkü’yü işe karıştırmadan ulaşacaktır. Kerem Ali’nin verdiği telefonla ona ulaşacak ve bu dönem kimsenin bilmediği bir yerde kalacaktır. Derin, bunu kabul eder, ama bunları Teo’ya söylemeyi düşünmektedir çünkü yaptığı şeyi kalleşlik olarak görür. Kerem’in, Teo’nun dostu olmadığını hatta kendisine asıldığını söylemesi üzerine Derin, adama kendisinin asıldığını ama onun kaçtığını anlatır. Örgütün kendisine ihtiyacı olmadan Teo’ya ulaşabileceğini ama Kerem Ali’nin iktidara ihtiyacı olduğundan kendi üzerinden bunu sağlaması için görevi üstlenmesi gerektiğini bilmektedir.

Bir ölü çocuğun izini sürerken yolu mahalleye düşmüş, başka ölü çocuklar ve ölecek çocuklar görmüştür. Bu arada çok şey öğrenmiş, zenginleşmiştir. Ama artık farklı yerlere açılmak, ölümün değil hayatın izini sürmek istemektedir. Kerem Ali, Derin’i sevdiği için kaçışına göz yumacaktır.

Derin, görüşmeleri için arar, buluşurlar. Derin, Mete’nin evine gitmiş, Teo’nun araştırmasının sonuç verdiğini ve kapıyı bulduğunu, sadece ispatlaması gerektiğini ve bir adamdan da bunun belgelerini alacağını öğrenmiştir. Anemas Kalesinin altında, zindana giren gizli bir kapı olabileceğini, bunun da Erguvan Kapısı olabileceğini anlatır. Teo, İznik’e gider iki gün sonra döner. Derin’i arayıp öğleden sonra beş sıralarında Anemas Kalesi’ne gidip ölçüm yapacağını söyler, Derin de bunu Kerem Ali’ye bildirir. Son bir kez Kerem Ali’yi uyarır, adamın ajanlıkla ilgisi yoktur, o bir kapının peşindedir sadece ve onu bulmuştur.

Kerem Ali, örgütü tehlikeye atamayacağını düşünür ve işi burada bırakmaz. Amacı Teo ile konuşmaktır. Teo, zindanın içini gören bir mazgalın başında çalışmaktadır, mazgala ulaşması için bir boşluğun üzerine atılan kalasın üzerinden yürümesi gerekmektedir. Teo'nun düşeceğinden korkan Kerem Ali, ona seslenir ama adam daha önce kendisini tehdit eden Kerem Ali'den korkar ve zindana doğru kaçmaya çalışır. Teo'yu gözetlerken gelen adamın verdiği kitap elinden kaydığında onu tutmaya çalışan Teo dengesini kaybeder ve boşluğa düşer. Yardım etmek isteyen Kerem Ali, Teo'nun düştüğü yere gelir, aşağıya uzanıp inilti ya da ses olup olmadığına bakar, polisi arayıp durumu haber vermeyi düşünür ama konumundan dolayı herhangi birine yardım edemeyeceğini düşünür. Çaresiz, oradan koşarak kaçar.

Ülkü, bir süre Derin'e ve Teo'ya ulaşamaz ve telaşlanır. Turgut Ersin ile birlikte Mete Ünsalan'ın evine gider, kapıcıya Mete'nin gönderdiğini, bir kitap alıp çıkacaklarını söyleyerek dairenin kapısını açtırırlar. Teo'nun notlarından aradığı kapıyı bulduğunu anlarlar. Ertesi gün Turgut Ersin Ülkü'yü arar ve polisin onları Mete'nin evinde beklediğini söyler. Teo, Anemas Zindanları'nda ölü bulunmuştur. Ülkü ve Turgut Ersin ifade verirler. İşlemler bittiğinde bir yerde otururlar. Turgut Ersin, Derin ile ilişkilerini Ülkü'ye söyler. Aralarındaki otuz iki yaşa rağmen, belki de bu yüzden birbirlerini sevmektedirler. Ülkü, Derin'in yaşadıklarından sonra bu ilişkiden korktuğu için kaçmış olabileceğini söyler. Turgut Ersin'e göre; onun Derin'e ihtiyacı vardır, Derin'in de kendisine sığınmaya ihtiyacı vardır. Turgut Ersin'e göre Derin onu varabileceği yere götürecek son trendir. Derin'in amacının kendini bulmaktan öte kendisini aşmak olduğunu; bir yanında boş ve amaçsız bir yaşantı, diğer yanında bağınaz ve hoyrat bir inanç olduğunu düşünen Derin'in bunlardan farklı bir yaşam kurmak istediğini söyler.

Turgut Ersin, birkaç gün sonra Derin ile konuştuğunu Ülkü'ye haber verir. Derin, iyidir ve amcasının da haberi olduğu gibi yurtdışına gitmiştir. Kendi güvenliği açısından, polisle ve örgütle başının derde girmemesi için gitmesi gerektiğini söylemiştir. Derin, Ülkü'ye bir not göndermiştir. Onu olanlardan haberdar edemediği için özür dilemekte, gerekçelerini daha sonra anlatacağını söylemektedir. Okulunu bitirip geri dönecektir ve o dönene kadar Umut'a ve kedisi Feliks'e sahip çıkmasını rica etmektedir. Ülkü, Turgut Ersin ile Derin'e iki oğluna da sahip çıkacağı mesajını gönderir.

Kerem Ali'yi ele veren, Teo'nun telefonuna attığı tehdit mesajları olur. Tek kişilik bir hücreye kapatılır. Adamın ajan olduğu hakkındaki inancı zedelenmiştir. Teo'nun düştükten

sonra bir süre daha yaşadığını öğrendiğinde ona yardım etmek için hiçbir şey yapmadığına pişman olmuştur. Avukatlarından Anemas Zindanı hakkında kitap ve ansiklopedi ister. Anemas Zindanı'nın karmaşık dehlizleri olduğunu ve bu bölgedeki surların kapılarının isimlerinin bilinmediğini öğrenir. Kerem Ali içerdeyken *'Hayata Dönüş Operasyonu'* nun bir kurtarma değil katliam olduğunun raporlarla kanıtlandığını öğrenir. Halkın buna tepki göstereceğini, mücadelelerini haklı göreceğini umar ama bu gerçekleşmez. Ölüm orucu listesine adını yazdırmış, sırasını beklemektedir. Turgut Ersin ziyaretine gelir, onu Derin'in gönderdiğini düşünür. Görüşmelerinin sonunda Teo'yu onun öldürmediğini, bunun bir kaza olduğunu Derin'e söylemesini ister.

Kerem Ali ile olan ilişkisinde fiziksel olarak tam bir sadakat gösteren Derin, duygusal olarak Kerem Ali'ye ait olamamıştır. Derin, yakışıklı olduğunu düşünse de, aradığı özellikleri taşımayan Kerem Ali ile ilişkisini uzun zaman sürdüremez. Onunla birlikteyken başka erkekleri düşünen Derin, Kerem Ali ile ilişkisini bitirir ve kendinden yaşça büyük olan Turgut Ersin ile birlikte olur. Bu adamda babasının izlerini bulmaktadır. İlk ve en büyük aşkı olan babasına olan bağlılığı Derin'in duygusal ilişkilerini yönetmektedir.

Derin, Ülkü'nün karşıt karakteridir. Ülkü, Arın ile birlikteliğinde burjuva hayatını kısmen yaşamış, tanımıştır; Derin, Kerem Ali ile olan birlikteliğinde varoş semtlerdeki hayatı görmüş ve kısmen yaşamıştır.

Ülkü de, Derin de bulundukları sosyal sınıflardan memnun değillerdir. İkisi de ilgisiz ve inançsız yaşayan çevrelerinden uzaklaşıp hayata karşı ilgisiz olmayan, inançları olan bir çevreye yönelirler. Vardıkları nokta, düşüncenin önemli olduğu, inancın önemli olduğu ama hiçbir şeyin insan hayatından daha önemli olamayacağıdır.

Derin, zengin ve pek çok imkâna sahip olan ama duygusal boşluk nedeni ile sahip olduğu her şeyi yok sayıp kendi istediği şeyi seçip gereklerini yerine getiren, hayatı sorgulayan ve düşündüğü şeyleri yapmaktan korkmayan bir karakterdir.

Erguvan Kapısı romanında diğer sevgili tipi de, Mariana'dır. Mariana, ailesinin istekleri doğrultusunda hareket eden bir kadındır. Ergenlik döneminde, Amerika'daki villalarının bahçıvanı olan gence âşık olan genç kız, ortalığı birbirine katmış; genç işten kovulmuş; Mariana, peşinden gitmek istemiş ama yapamamıştır. Daha sonra babasının müşterilerinden zengin bir Yunanlı ile evlenmiş biri kız, biri erkek iki çocuk sahibi olmuş, geçmişte olanları unutmuştur.

Kayıp Söz romanında karşımıza çıkan sevgili tipi ise Jiyan'dır. Mahmut ve Zelal'in hikâyelerinin peşinden Doğu'ya giden Ömer Eren, önce Mahmut'un babası ile görüşür. Ardından Jiyan'ın yaşadığı yere gider. Şehre vardığında önce otele gider, oteldeki resepsiyonistten şehre gelen tüm yabancıların önce Jiyan'ın eczanesini sorduğunu öğrenir. Ömer'in Jiyan hakkındaki ilk düşüncesi, küçük yerde okumuş, dönüp eczane açarak sınıf atlamış, her konuda çokbilmiş kadınlardan olduğudur. Eczaneye gidip onunla karşılaştığında Ömer'in gözünden Jiyan şöyle tarif edilmektedir:

“ Ömer'in ilk düşündüğü şey, sesle yüzün nasıl bu kadar uyumlu olabileceği, ikincisi kadının kuzguni siyah saçlarının boyalı olup olmadığı. Hayır, boyalı olamaz. Sarımsı ışığın altında simli gibi görünen tek tük beyazlar var şakaklarında.

(...)

Başının arkasında gevşekçe toplanmış, fildişi görünümlü büyücek bir saç tokasıyla tutturulmuş gür saçlarından kurtulan birkaç uzun bukle omuzlarına dökülüyor. Kadının bu kadar uzun boylu, bu kadar ince olmasına şaşıyor Ömer. İlaç dolaplarına uzanırken, ince kollarına, zarif bileklerine taktığı siyah kakmalı gümüş bilezikleri, bir de sağ elinin üç parmağında hemen dikkati çeken kocaman, tuhaf yüzükleri görüyor. Bütün bunlar siyah pantolon ve dar siyah penye bluzdan ibaret kıyafetinin sadeliği ile çelişiyor. (...)

Gözleri derin kara. Uzun siyah kirpiklerle çevrili. Yüzüne göre kocaman. Hangi şairin dizeleriydi! 'Gözleri göz değil, gözistan'...

(...)

Kadının sol yanağının altında, dudağının kenarındaki gamzesini; bir de kuzguni siyah saçlarındaki seyrek beyaz tellere rağmen genç olduğunu fark ediyor. Otuz beş yaşlarında falan, belki o kadar da yok.” (s. 140-141)

Jiyan, Ömer Eren'in adını öğrendiğinde onu tanıdığını, Doğu-Batı sorunsalı üzerine denemelerini, Türkiye'nin doğusu-batısı ile ilgili olduğunu sanarak okuduğunu söyler. Ömer, Mahmut'un, yolu düşerse ailesi ve Jiyan ile görüşmesini istediğini anlatır. Jiyan önce onu tanımaz, sonra kocasının akrabalarından olan Hüseyin Bozlak'ın küçük oğlu olduğunu hatırlar. Mahmut ile birebir görüşmemişlerdir ancak onu tanımaktadır. Üniversitede okuduğunu bilmektedir ama dağa çıktığından haberdar değildir. Dağdan itirafçı olmadan ayrılmış olmasının zor olduğunu bildiğinden duruma şaşırır. Jiyan'dan Ömer'in kaldığı otelin askerlerle arasının iyi olduğunu, oraya gelen yabancıların genellikle 'Yıldız Otel'de kaldığını ve oraya gelen herkesin bilgilerinin jandarmaya verilmesi nedeni ile daha sonra sorun yaşamadığını öğreniriz. Jiyan'ın, Ömer'e geldiğinden haberdar olan komutanların, onu akşam rakı içmek için davet edeceklerini söyler. Eczanenin kapısında kar maskeli özel timden birileri görünür. Jiyan nöbetçi olduğunu söyleyince giderler.

Jiyan'dan, çatışmalar yönünden birkaç ay öncesine kadar yumuşamış olan ortamın yeniden gerildiğini öğreniriz. Bütün herkes korkmaktadır. Jiyan, zulmün korku yarattığını, korkunun da zulmü beslediğini düşünmektedir. Birkaç ay öncesine kadar sokak lambaları yanmaya başlamıştır, evlerin basılıp erkeklerin bilinmeyen yerlere götürülmesi seyrekleşmiştir ama bir süredir bu olaylar yine sıklaşmıştır. Her şeyin yoluna gireceğine dair umutlanılmıştır. Jiyan:

“Fark ettiniz mi bilmem? Sizin için bir anlamı yoktur, fark etmemişsinizdir bile, ama bakın sokaklar yine karanlık, sokak lambaları yine yanmıyor. Kar maskeliler yeniden hâkim oldular şehre. Siz duymazsınız, ama bizim kulaklarımız bazı seslere hassastır. Çatışmaların, taciz ateşlerinin, dağ baskınlarının, Kobraların, helikopterlerin sesini ta uzaktan duyuyoruz. Mayınlar patlıyor, askerler ölüyor; operasyonlar yapılıyor çocuklarımız ölüyor. Yani hayat alışılabilir kahrlosu rutinine döndü yeniden.” (s. 145)

diyerek o dönemin şartlarını kısaca özetlemektedir.

Jiyan, Ömer'e kaçak viski ikram eder. Ömer bu sırada Jiyan'ın yüzüne sert ifade veren şeyin kalın, sert kavisli ve gözlerine yakın olan kaşları olduğunu fark eder. Jiyan, Ömer'e aç olup olmadığını sorar. Başka bir zaman onu yakınlardaki tek güzel yer olan Soğukpınar'a alabalık yemeye götürebileceğini ama şimdi oraya gitmenin yasak olduğunu söylediğinde Ömer, bunun mağduriyet dili olduğunu düşünür. Doğulu insanların, hala vicdanı olan insanlara söylediği bu tür sözlerin bir süre sonra huzursuzluk verdiğini düşünür. Ömer, Jiyan'ın kocası hakkında bilgi almak amacı ile onun da eczacı olup olmadığını sorar. Kadının kendisine meyilli olup olmayacağını ölçmek için bunu sorduğunu bilmektedir ve bundan rahatsızlık duyar. Jiyan kocasının hukukçu olduğunu ve beş yıl önce öldürüldüğünü söylerken kocasına olan tutkusunu Ömer'e hissettirir.

Ömer, şehirlerin kendine özgü sesleri olduğunu düşünmektedir. Bu şehirde ise böyle bir durum yoktur. Jiyan, *'isyankâr ve saldırgan duyarlılığıyla'* şehirlerinin sesinin susturulduğunu, dağlardaki ölümün sesi olduğunu ama ölümün sesinin de duyulmadığını söyler. Jiyan'ın konuşmaları Ömer'e ağdalı, destansı ve yapay gelir başlarda, daha sonra alışır. Bu düşüncesini, sonraları, ona söylediğinde, buraların insanların ya tamamen sustuğu ya da böyle konuştuğu cevabını alır. Anneler böyle konuşup böyle ninniler söylemektedir ama onlar kendi dillerinde konuşunca daha doğal gelmektedir. Türkçeye çevrildiğinde ise konuşmalar yapay, özentili bir hal alır. Jiyan, bunu hesaplayarak yapmadığını söyler. Ardından Ömer'in son romanında da dilin bu şekilde olduğunu söyler.

Ömer, bunlar konuşulduğunda Jiyan'ın, romanlarında ortalama bir okur kitlesine kendini beğendirmek için çabaladığını anladığını düşünüp utanacaktır.

Jiyan'ın söylediği gibi birkaç gün sonra emir subayını otele gönderen komutan, ertesi gün gece için Ömer'i davet eder ve askeriye'den gelen arabayla onu aldırarak ister. Ömer, askeriye'ye doğru yürüyüş yapmak istemiş ama sorun yaşamamak için vazgeçmişken, Komutanın bu daveti sayesinde, istediğini yapma fırsatı elde eder. Araç teklifini nezaketle reddeder ve yürüyerek gider. Bu yürüyüş sırasında şehrin bir hapishane gibi olduğunu düşünür. Daha sonraları bir konuşmalarında Jiyan bu şehrin bir açık cezaevi, kadınlar için ise kapalı cezaevi olduğunu söyleyecektir. Kendini ise bu cezaevinde müebbet hapis iken iyi halden gardiyanlığa terfi eden bir işbirlikçi olarak tanımlamaktadır. Her iki tarafın da işi düştüğü için, mecburiyetten iyi geçinmek zorunda olduğunu söyleyecektir.

Komutanın odasında, Garnizon komutanı ve Kaymakam da vardır. Komutan, Ömer'e, buradaki insanlara fazla güvenmemesini söyler. Garnizon Komutanı da burada yaşanan sorunların devlet eliyle düzeltilebileceğini söylemektedir. Devlet buradaki insanlara yeterince aş, iş verebilse buradaki insanların mert oldukları fikrindedir. Konuşma kadın haklarına geldiğinde Kaymakam, Jiyan'ın bu konularda oldukça faal olduğunu söyler. Ömer'in onu daha önce tanıyıp tanımadığını sorar. Ömer, tanımadığını söyler. Kaymakam, Jiyan'ın bölgenin güçlü aşiretlerinden birine mensup olduğunu, bu aşiretin bir yandan devletle bir yandan örgütle bağlantılı olduğunu, Jiyan'ın bu serbestliğinin aşiret tarafından korunmasından kaynaklandığını ve kocasının ölümü ile ilgili Jiyan'ın bilgisi olduğuna dair dedikodular çıktığını, adamın ölümünün tam bir muamma olduğunu söyler.

Ömer, karısı okurlarından olan kaymakamdan aldığı izinle Jiyan veya onun emanet ettiği adamlarla şehri gezmeye başlar. Jiyan, buraların duygusunu yakalayabilmek istiyorsa, kocasının öğrencisi sayılabilecek bir avukat arkadaşı ile onu yas evine göndermeyi teklif eder. Yas evi daima açık bir yerdir, çünkü Jiyan'a göre buradaki insanların 'en önemli sosyal faaliyeti ölmek'tir. Evde bir süre önce babasıyla evinin önünde vuran on iki yaşındaki çocuğun yası vardır. Yas evine giden Ömer, çocuğun babasına başsağlığı dilediğinde o da Ankara garında Mahmut'un söylediği sözün tekrarı "*Zarok kuştin*" (s. 161), yani 'çocuk öldü', der. Ömer, kendini başladığı noktaya dönmüş gibi hisseder. Bu çocuğun öldürülmüş olmasından suçluluk duyar. Oğlu Deniz'in de hayattan kaçmasının altındaki nedenin bu olduğunun farkındadır. Yas evinden çıktığında avukat, Jiyan'ın kocasının bir sözünü söyler. Başkalarının acısı karşısında duyduğu utancı

kaybeden kişinin insanlığını kaybetmesi ile ilgili olan bu söz Ömer'in yaşadığı sorunun ne olduğuna dair düşüncelerini netleştirecektir. Ömer, işçilerin, yoksulların yaşadıkları acının utancını unuttuğu için, onlardan uzaklaştığı, kendisine döndüğü için yazamamaktadır.

Burada bahsedilen olay, hepimizin bildiği 2004 yılında Mardin, Kızıltepe'de babası ile birlikte evlerinin önündeysen askerler tarafından terörist diye on üç kurşunla öldürülen Uğur Kaymaz olayıdır.

Yas evinden çıktıklarında avukatla, Jiyan ve Jiyan'ın kocasından bahsederler. Avukat Jiyan'ın Stockholm'deki abisini ziyarete gittiğinde tanıştığı adamla Türkiye'ye döndüklerinde evlendiğini anlatır. Ömer, Jiyan'ın kocasına olan aşkını kıskanır. Avukatın anlattıkları ile kafası dağılan Ömer, Jiyan ile görüşmek yerine Kaymakam ve karısının davetlerine icabet etmeye karar verir.

Ömer'in gelişinden birkaç hafta sonra Ömer ve Jiyan birlikte olurlar. Ömer, bunun kaçınılmaz bir son olduğunu düşünmektedir. Birlikte oldukları yer Jiyan'ın evidir.

Evini görmesi için Ömer'i davet etmiştir. Evi, Ömer'in beklediğinin aksine oldukça sadedir. Salonundaki aynanın kapaklarını boyayan köylüsü gençten bahsederken mağduriyet siyaseti yapmakla suçlanmamasını ister, çünkü ellerindeki tek şeyin ölüleri, acıları, yoksunlukları olduğunu düşünmektedir. Ömer, Jiyan'ın sert görüntüsünün altında aşırı duygusal ve isyankâr, kırılgan bir yan olduğunu düşünmektedir. Jiyan, en ufak bir durum karşısında duygulanmakta ve fizyolojik olarak bunu dışa vurmaktadır. Gözleri gölgelenir, dudağının sol tarafı ve elleri titrer.

Çevredeki insanlarda sevgi ve saygı gören bir kadındır. İnsanlar sadece ilaç almak için değil, fikir danışmak ve yardım istemek için de ona başvurumaktadırlar. Yaşadığı bölgeye, genç ve güzel bir dul kadın olmasına rağmen büyük bir özgüvenle yabancı bir erkeği evine davet etmekten korkmamaktadır. Bu cesareti, Ömer'i şaşırtmıştır. Birlikte oldukları zaman Ömer, Jiyan'ın sadece kocasına ait kalmış bir kadın olduğunu anlamıştır. Ömer, Jiyan için; *“Bedenini kendisi için kullanan, zevk alıp da kendini sunmayan, erkeğe sahiplik duygusu yaşatmayan, sahiplenmeye de çalışmayan, ehlileşti sandığınız anda vahşete teslim olan simsiyah bir vaşak o”* (s. 237) demektedir.

Daha sonraları, ‘Ömer Eren’ isminin çekiciliği olduğunu, ünlü ve güçlü bir erkekle birlikte olmayı her kadının isteyeceğini; Ömer'in de kendisine Doğu'daki kadınların erkeklerini şehvetle bekleyen dişiler olduğu gibi oryantalist önyargılarla yaklaştığı düşüncesini dillendirir. Ömer'i kırdığını anladığında, yine de kendisini seçtiği için, uzun

süren susuzluğunu giderdiği için teşekkür eder. Jiyan, Ömer'e seviştikleri zaman dahi 'siz' diye hitap etmektedir. Bundan rahatsız olan Ömer, nedenini sorduğunda savunma mekanizması olabileceğini söyler ancak Ömer, Kürtçe 'sen' kelimesini öğrenip kimlere bu şekilde hitap ettiğine dikkat edince kendi çevresindeki tüm Kürt vatandaşlara 'sen' diye hitap ettiğini, yabancı gördüklerine ise 'siz' dediğini fark eder. Bu yabancılığı aşmak isteyen Ömer; dil, din, ırk ayrımının insanları yabancı, düşman etmemesi gerektiğini söylediğinde ise uygulamaların kitaplardaki gibi olmadığını söylemiştir. Ömer, iki dilin de dışında başka bir dil yaratmayı önerir, kendi dilini bulmadan, kendisi olmadan başka bir dil yaratamayacağını söyler. Jiyan, Ömer'in yaklaşmak için gösterdiği çabayı boşa çıkarmaktadır.

Birlikteliklerinden sonra, Ömer'i evinden göndermek ister çünkü kaymakamın karısının da desteklediği, devlete yakın bir kadın derneğinin toplantısına konuşmacı olarak katılacaktır. Toplantı ana-çocuk sağlığı ile ilgilidir ancak bölgedeki kadınlar çekimser davranmaktadır. Yöre kadınlarının toplantıya gelmesi için Jiyan'dan destek istenmiştir. Jiyan, kadınların doğum kontrolünü istediklerini ama uygulanan yöntemlerle Kürt nüfusunun artmasını önlemek için onları kısırlaştıracaklarına inandığını söyler. Ömer buna çok şaşırır ama Jiyan'a göre insanların güveni sarsıldığı için bu tür fikirler oluşabilir. Aslında kadınların derdinin erkek çocukları olmazsa üstlerine kuma getirilmesi olduğunu, nüfus ve iktidar kaygısının ise erkeklerin sorunu olduğunu söyler. Devletin ona nasıl güvendiği sorusuna iki tarafın da birbirini kullandığı cevabını verir. Toplantıyı düzenleyenlerin kendilerini dinleyecek kadınlara, Jiyan'ın ise buradaki kadınlara bir şeyler ulaştırmaya ihtiyacı vardır ve birbirlerini idare etmektedirler. Ömer, bu sözlerle bu konuları bırakmasını ve yitik oğlunun yerine kendisine bir Türk-Kürt çocuğu doğurmasını söyler. Jiyan, 'yitik oğul' sözüne takılır, nedenini sorar. Ömer ise bu sözleri ile Deniz'i gerçekten yitirdiğini, Elif'i -Jiyan'la birlikteliğinden çok bu sözlerle- aşağıladığını fark eder. Kendini bir hain olarak görür.

Jiyan'a olan duygularının yoğunluğunu ve Elif'e olan duygularını, kendisine itiraf eden Ömer, Elif'in önceleri sırtını dayadığı sağlam bir çınar, oğlunun annesi; son zamanlarda ise bir zorunluluk, vazgeçilmezlik olduğunu düşünür. Yaşadığı tüm ilişkiler gibi şimdiki ilişkisi de Elif'in yerini, anlamını sağlamlaştırıp perçinleyecektir. Jiyan ise karısını hiç sormamıştır. Ömer'e göre Jiyan, onu da karısını da önemsememektedir, anı yaşadıktan sonra kendi dünyasına dönmektedir ve o dünyaya girmek kendisi gibi bir yabancının işi değildir. Jiyan'ın özel olmasının; yaşadığı kente ait olması, burada olması ile

ilişkili olduğunu düşünmektedir. İstanbul'da olsa asla bu derece özel olamayacağını farkındadır.

Ömer, Jiyan ile yaşadığı hayattan memnundur; geçmişe, umuda belki de kaybettiği 'söze' kavuştuğunu düşünür. Jiyan, Ömer'in neden orada olduğunu da sormamıştır. Ömer, kendi kendine yüksek sesle bunu sorduğunda; aramak, yüreğini yıkamak, sahip olup kaybettiğini bulmak için geldiği cevabını vermiştir.

Jiyan, Ömer'in romanlarını tekrar gözden geçirmiş, ünlü olmadan önce yoksulluğu, açlığı, mazlumu, işçiyi yazdığını, daha sonra ünle birlikte kendi ikliminden ve insanından uzaklaştığını söyleyecek kadar yerinde tespitler yapmıştır. Ömer, yeri geldiğinde doğruları savunmaktan kaçınmadığı için haksızlık yapmamasını söylediğinde de bir konunun yerinin gelip gelmediğini düşünüldüğü zaman, insanın o konunun dışında kaldığını, hakem konumuna geldiğini; doğruların savunulamayacağı, yaşanacağı cevabını alır. Ömer'e amacı ne olursa olsun doğru yere geldiğini söyler. Batının arınmak için gereken kaynaklarının kurduğunu, Doğu'nun pınarlarının hala gürül gürül aktığını söyler. Konu ağırlaşınca konuyu değiştiren Jiyan, Ömer'i Soğukpınar'a, alabalık yemeye davet eder.

Soğukpınar, yörenin mesire alanı, çoğu insana göre cennet gibi bir yerdir. Buraya, baş başa gidemeyeceklerdir, dul bir kadının bir erkekle baş başa görülmesi hoş değildir. Jiyan, Ömer için de sakıncası yoksa üvey ablası ve eniştesi ile birlikte gitmeyi teklif eder. Yolculukları sırasında askerler yolu keser. Ömer dışında kimse telaşlanmaz. Diğerleri bölgenin eşrafından sayıldıkları için kısa bir konuşmadan sonra yollarına devam edeceklerinin farkındadırlar. Jandarma, son zamanlarda çevrenin hareketli olduğunu, karanlığa kalmamalarını söyleyip gitmelerine izin verir. Jiyan, cennet gibi gördükleri bu yeri Ömer'in beğenmeyeceğinin farkındadır ve davetinden pişmanlık duymaktadır. Yol boyunca suskundur.

Enişte, bu bölgenin eskiden gür ormanlarla kaplı olduğunu, sonraları kelleştiğini söylediğinde Ömer, nedenini sorar. Bu soru Jiyan'ı sinirlendirir. Neden ortadadır aslında; asker ve gerilla arasındaki çatışma bölgeyi yıpratmakta, zedelemektedir. Ömer, özür diler ve unuttuğunu söyler. Jiyan, aslında unutmadığını, unutması için önce benimsemesi, onların neler yaşadığını anlaması gerektiğini söyler. Daha sonra bu sert tepkisinin nedenini aralarındaki farkı kabullenememesi olarak açıklar. Mesire yerinde bir ara Jiyan'ın saçları açılıp omuzlarına dağılınca Ömer, Jiyan ile aralarındaki çekimin kaynağının saçları

olduğunu düşünür. Ülkü ve Arın Murat arasında gördüğümüz bu fetiş Ömer ve Jiyan arasında da kendini göstermektedir.

Jiyan, Ömer'in onları anlayamamasına bir yandan kızarken bir yandan anlayışla karşılamaktadır. Daha önce çok insanın onları beyinleriyle anlamaya çalıştığını ama önemli olanın yürekte hissetmek olduğunu, bunu yapamadıklarını ama Ömer'in bunun için uğraşmasının dahi önemli olduğunu söyler.

“Belki de haksızlık ettik onlara, biz de açamadık yüreğimizi yeterince. Aşkta da böyle değil midir? Güçlü olanın, hâkim olanın sevmesi de güvenmesi de kolaydır. Güçsüz ve mazlum olan zor sever, zor güvenir.” (s. 250)

diyerek özeleştirisini de yapar.

Ömer'e geziden döndüğünde, resepsiyonist genç, komutanın telefonla ulaşamadığı için bir yazı gönderdiğini söyler. Son zamanlarda sivil ve asker çok kişinin onu aradığını da ekler. Soranlara odasında kitap yazdığını söylemektedir. Ömer'i korumaya çalışmasının nedeni Jiyan'ın arkadaşı olduğunu düşünmesidir.

Komutanın notu resmi bir davettir. Üç haftaya yakın bir süredir bölgede bulunan Ömer, sorgulanmak istendiğini ama komutanın aralarındaki ilişki nedeni ile bunu başka birimlerin yapmasına izin vermediğini anlar. Gece yarısı baş ağrısı ile uyanan Ömer, mutfaktan su almaya, resepsiyondaki genci de ağrı kesici ilaç alması için eczaneye göndermeye karar verir. Mutfaktaki pencerenin açık olduğunu görür, arkasından bir gölge geçtiğini fark eder, korkar. Bu korku anında Jiyan'ın bu konudaki yakınmalarını hatırlar ve anlar.

“ ‘Gece yarısı evim basılacak, maskeli adamlar içeri doluşacak, bilinmeyen bir yere alıp götürecekler korkusu olmadan; bir sokak köşesinde ensemde tek kurşunla vurulma korkusu olmadan; sevdiklerimi kaybetme ya da sevdiklerimle düşmanlaşma korkusu olmadan yaşamak istiyorum. Bütün özlemim, bütün özlemimiz bu,’ demişti Jiyan. ‘Bir de yaz geceleri, sokak lambalarının aydınlattığı, insanların kapılarının önlerinde, dükkânlarının önlerinde oturup sohbet ettikleri yollarda, elimi kolumu sallayarak, yüreğime korkunun ağırlığı oturmada, kuş gibi hafif dolaşmak istiyorum,’ demişti. Hatırladı, anladı.” (s. 253)

Resepsiyondaki genç, eczaneye askerlerin baskın yaptığını görür, Ömer duruma müdahale etmek istediğinde onu bu olaylara karışmaması için uyarır. Bu, ara sıra yapılan uyuşturucu aramasıdır. Jiyan'ın bu konularla işi yoktur ama çarşı baskınında ona da uğramışlardır. Ömer, eczaneyi aramak ister. Genç müdahale eder, eczanenin telefonunu askeriye'nin kendine bağladığını bilmektedir. Jiyan'ın cep telefonundan arar ama ulaşamaz.

Telefonun mesaj kutusuna baktığında biri Elif'ten biri Jiyan'dan iki mesaj olduğunu görür. Elif'in mesajını okumadan kapatır, Jiyan'ın mesajını okur. Mesajda, endişelenmemesini, rutin bir kontrol olduğunu yazmıştır. Genç çocuk, Ömer'i bir kez daha uyarır. Jiyan'ı araması onun açısından da iyi değildir. Ortalık durulana kadar beklemelidir. Ömer, kendisini çaresiz hisseder. Sevdiği iki kadın vardır ve ikisine de yardımı dokunmamaktadır.

Elif'in mesajını açar, çocuğun yanında olduğunu ve hemen aramasını yazmıştır. Akli oğluna gider. Şiddetten kaçıp, küçük, mutlu bir hayat yaşamak isteyen oğluna haksızlık ettiğini düşünür. Onu eleştirirken kendisi de cesur değildir. Odasına gidip yatmaya karar verdiğinde dağların ardında gördüğü kızıllığı gün doğumu zanneder ama resepsiyonist çocuk bunun çatışmanın kızıllığı olduğunu söyler.

Odasına vardığında camının açık olduğunu ve komutandan gelen zarfın üzerinde kendisine ait olmayan bir not kâğıdı olduğunu görür. Notta; *“İşlerimize karışma, eczacıdan uzak dur, evine dön.”* (s. 259) yazmaktadır. Ömer, evinin neresi olduğunu sorgular. Jiyan'ın, buralarda taraf olunmazsa bertaraf olunacağını söylediğini hatırlar. Aşiretin verdiği güç ve bir de kadın olması sayesinde sadece insanlardan ve yaşamdan taraf olmaya çalıştığını da söylemiştir.

Ertesi gün komutanı ziyarete gider. Adam, nazik bir dille, önemli bir yazar olması nedeni ile oldukça imtiyazlı davrandıklarını ama bölgede çatışmaların yoğunlaşacağına dair istihbarat aldıklarını ve kendi güvenliği için oradan gitmesi gerektiğini söyler. Bunun dışında Jiyan ile ilgili bazı bilgiler vermek ister. Komutana göre, Jiyan'ın ne olduğu, kimlerle çalıştığı bilinmemektedir. Aşiretinin koruması vardır ama bu her şeyi açıklamak için yeterli değildir. On altı yaşından öncesini bilen yoktur. O yaşlarda birden ortaya çıkar ve sonrasında hep dışarıda okur. Babasının eşlerinin hepsine anne demektedir, nüfusuna kayıtlı olduğu annesi ise hayatta değildir ve kadın hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ömer, annesi hakkındaki bilginin siyasal anlamda ne gibi bir sakıncası olduğunu sorar. Komutan, sakıncası olmadığını ama tehlikesi olduğunu söyler ve devam eder. Tahminine göre Jiyan'ın kocası, bazı gerçekleri bildiği için öldürülür. Jiyan buna engel olamaz ya da olmaz. En azından susar. Ömer, Jiyan'ın kocasına hala bağlı olduğunu söylediğinde, Komutan, aksini söylemez. Adamın, Fransa'da doktora yapmış, İsveç'te uzun süre yaşamış bir Kürt milliyetçisi olduğunu, Jiyan'ın düşünsel gelişmesinde önemli payı olduğunu söyler. Ama adam milliyetçi olsa da şiddete karşıdır. Bu da *“her kesimin*

şahinlerinin hedefi” (s. 264) haline getirir adamı. Ömer, komutanın gerçekten dostça uyarısı için teşekkür eder. Konuşmalarının aralarında kalacağı söyler ve ayrılırlar.

Komutanın yanından çıkar çıkmaz, takip ve tehdit edilmesine aldırmadan Jiyan’ın yanına gitmek ister. Onu görmek, ona dokunmak ihtiyacı duyar. O, Jiyan’ın sırlarını çözmek değil, o sırların bir parçası olmak ister, çünkü Jiyan, sunduklarıyla değil, gizledikleri ile çekicidir. *“Hınzır zekâsı, etkileyici kadınlığı ve şaşılası özgüveniyle, ‘gizlediğim şeyler var, onlara erişemeyeceksiniz, erişemedikçe, çözemedikçe daha çok bağlanacaksınız bana’ diye fısıldıyordu sanki.”* (s. 275) diye düşünmektedir.

Eczaneye giden Ömer, Jiyan’ı bulamaz. Yardımcı kız, onu çok merak ediyorsa komutan ve kaymakama sormasını söyler. Ömer’i diğerleri ile aynı görmektedir. Jiyan’a ulaşip elindeki haberi iletmezse kadının başının derde gireceğini, yardımcısının da bundan sorumlu olacağını söyler. Kız, Jiyan’ın gerçekten arkadaşı ise onu rahat bırakmasını, buraya gelen her yabancıнын başlarına bela açtığını, ne zaman bir yabancı gelse olayların, operasyonların arttığını, kendi sorunları ile oldukları gibi yaşamak istediklerini söyler.

Otele dönen Ömer, lobide birinin onu beklediğini, Jiyan’dan haber getirdiğini görür. Genç, yapılı, yakışıklı, belinde silah taşıyan ve bunu gizlemeye gerek duymayan biridir ve Jiyan’ın onu çağırdığını söyler. Jiyan, kırsaldadır. Bu genç de onun ölen kocasının oğludur.

Ömer, yolda Elif’i aramak ister, bu sırada şöyle düşünmektedir: *“Elif benim gerçeğim, anı defterim, parçam; Jiyan efsanem, masalım, kayıp sözler çölündeki serap.”* (s. 280) Elif, telefonunu açmaz.

Jiyan’dan haber getiren gencin adı Diyar’dır. Diyar, babası ve Jiyan’ın ilişkilerini baştan sona bilmektedir. İkisinin de birbirini çok sevdiğini ama evliliklerinin savaşın en kötü dönemlerinde beş yıl sürdüğünü söyler.

Kapıdaki köpekleri gören Ömer, olduğu yerde kalır. Diyar, burada insanlardan çok köpeklerle güvendiğini, onların farklı çıkarları olmadığını ama Jiyan’ın adamlarına çok güvendiğini ve böyle olmasa belki babasının hayatta olabileceğini söyler. Bu sırada evin kapısındaki Jiyan görünür. Jiyan, şehirdekinden farklı olarak geleneksel kıyafetler giyinmiştir. Uzun eteği sarı, üzerindeki bol kesim tunik ceketi yeşil, içine giydiği dar bluzu acı sarıdır. Jiyan gelip, karşıladığında Diyar bir anda ortadan kaybolur. Jiyan, bu evi kullanmasına ara sıra göz yumulduğunu, burada onu takip etmenin kolay olduğunu, yasal olarak burayı kullanmaya hakkı olsa da olağanüstü haller bölgesi olduğu için burada yasaların geçmediğini söyler. Şehirden uzaklaşmak için buraya gelmiştir.

Aramadığı için kızgın olup olmadığını soran Jiyan'ın, Ömer'e gelen uyarılar, komutanın kendisi hakkında neler anlattığı ve gitmesini istedikleri gibi konularla ilgili tahminleri vardır. Buradaki güçlerin savaşta olsalar da yabancı olana karşı birleştiklerini söyler. Düşman da olsa onlar birbirlerini tanırlar, yabancı ise onlara göre tehlikelidir. Bir de kendi malları gibi gördükleri Jiyan'ı paylaşmak, kaptırmak istemezler. Ömer, Jiyan'ın bu defa farklı olduğunu düşünür. Önceki halinden eser yoktur. Yenilmiş, güçsüz bir duruşu vardır. Bir yandan da, olduğundan başka bir Jiyan yarattığını ve ona bir son yazmaya çalıştığını düşünmektedir.

Konuşmaları sırasında Ömer, bağırarak; Diyar'ın kim olduğunu, üvey oğul hikâyesinin nereden çıktığını, kocasına ne olduğunu sorar. Onu herkesten kıskandığını fark eder. Jiyan, sakince anlatmaya başlar. Bunları anlatmak istediği için telefonların da çekmediği bu yere gelmiştir. Burası sakindir ve kendini rahat hissettiği için daha rahat konuşabilecektir. Aslında ortada herhangi bir 'sır' olmadığını ve bu basit durumun Ömer'i hayal kırıklığına uğratacağını söyler.

Eczaneye gitmemesinin nedeni önceki gece sabahladığı için burada dinlenebileceğini düşünmesidir. Diyar, kocasının kendisi için ayrıldığı eşinden olan oğludur. Aralarında üvey oğlu olması ve birlikte yürüttükleri bazı sosyal faaliyetler dışında bir ilişki yoktur. Ömer, bunları duyunca biraz rahatlamıştır ama Jiyan'ın 'tutkunun nesnesi' olma durumu da sona ermiştir. Onu arzulamamaktadır. Jiyan, sırların aslında olmadığını, bunu 'Gizemli Doğu' tasavvuru ile insanların yarattığını söyler.

“ ‘Sırlar yok,’ diyor, ‘sırları sizler yaratıyorsunuz. ‘Gizemli Doğu’ tasavvuru; harem, odalık, cariyeye tablolarından Kürt kadınına, bana kadar uzanan kurgulanmış kadın tasviri. Sırlar kafanızın içinde; komutanın, istihbaratının, kaymakamın, hatta sizin bile, senin Ömer Eren, senin bile kafanın içinde.’ ” (s. 293)

Komutanın kendisi için neler söylediğini bilmektedir. Ömer'e anlattıklarını ona da anlatmak istemiştir. Kendisini korumak için değil de gerçekleri bilip anlasın diye yüz yüze konuşmak istemiştir. Jiyan bu isteğinin insana olan inancından kaynaklandığını söylemektedir. Sanılanın aksine anne ve babası ile ilgili bir giz yoktur. Annesi, aşiretin Suriye kolundandır ve o çok küçükken ölmüştür. Babası, 1980'lerde, bugün devlete yakın denebilecek bir adam olmasına rağmen, Diyarbakır hapishanesinde kalmıştır. İçerde yaşadıklarından dolayı ailesine orada yapılmayan zulmün kalmadığını, dışarıda da kötü olacağını ve oradan gitmelerini söyler. Aile oradan göçer, babası evlerine dönene kadar Jiyan'da ortalarda görünmez. Sonrasında hep yatılı okur, üniversiteyi de Ankara'da okur.

Kocası ile İsveç'teki abisini ziyarete gittiğinde tanışrlar. Kocası ona, o da kocasına âşık olur. Adam babası yaşındadır. Birliktelikleri olacak bir iş değildir ama olur.

Kocası, barış üzerine yazılar yazarken öldürölür. O gece Jiyan şehirde nöbetçidir. Kocası aşiretlerinden iki adamın korumasıyla evlerindedir. Kocası babasının evinde ve babasının ona verdiği tabanca ile vurulmuştur. Tabanca ve iki koruma ortadan kaybolmuştur. Korumalardan biri bir zaman sonra uzak bir bölgede faili meçhul bir cinayete kurban gider, diğerinden ise hiç haber alınamaz. Bu durum Jiyan'ı töhmet altında bırakır. Jiyan bu konuyu kendi imkânları ile araştırmak istediğinde izleri kaybeder. Kocasının son yazıları barış üzerinedir ve savaştan beslenen insanların işine gelmeyecektir.

Ömer, adamın yazdıklarını okumak ister. Adam tüm yazılarını, dilinin gelişmesini istediğı için Kürtçe yazmıştır. Jiyan, vakit olsa çevireceğini söyler. Ömer ise tüm tehditlere rağmen gitmek istemediğı, onunla birlikte kalıp bu yazıları yeniden yazmak istediğı cevabını verir. Jiyan, Ömer'in gideceğini düşünmektedir çünkü sandığının aksine görünenin dışında bir durum yoktur, giz yoktur. Ömer, sırların peşinde olmadığını, Jiyan'ı sevdiğini söyler. Jiyan, Ömer'i, kocasının çalışma odasına götürür. Oda olduğu gibi durmaktadır. Çekmecedan çıkardığı bir defterden bazı bölümler okur. Kocası kahramanlık destanlarının zulme zırh yapılmaması gerektiğini söylemektedir. Jiyan; Diyar, avukat arkadaşı ve tanıdık, tanımadık başka insanlarla bir barış damarı oluşturdıklarını ve barışı göze aldıklarını söyler. '*Barışı Göze Almak!*' kocasının yazılarını altında toplamayı düşündüğü başlıktır. Jiyan, herkesin kendi barış anlayışı olduğunu ve herkesin barış için karşısındaki teslim olmasını beklediğini çünkü barışın siyasî ve askerî boyutu ile anlaşıldığını söyler. Barış uğruna ölüm dahi olsa bedel ödenecek bir olgudur. Bunun, Jiyan'a göre, insanî ve vicdanî bir yanı vardır. Savaş hali savaşanlar için yaşam şekline dönüşmektedir ve başka türlüünün olamayacağını düşünürler.

Bunları söyleyen Jiyan, kocasının, fotokopi ile çoğalttığı defterlerinden birini Ömer'e verir, bu yazıların çevirisini yapmayacaktır. Diğer defterleri toplarken ayaklarının altından kaçan fareyi Ömer'in öldürmesine izin vermez. Ömer'e verdiği defterin ilk sayfasında yazanı okur. Burada şiddetin bir ceylanı vurmakla başlayacağı, sonra sınırının koyulamayacağı yazmaktadır.

Odadan çıkacaklarken Jiyan, Ömer'e gitmesini söyler. Diğerleri ve komutan istediğı için değil, burada yapacağı işler bittiğı için gitmelidir. Kısa sürede yaşadıkları güzel şeyler, gidişini uzattıkça yıpranacaktır. Ömer, yaşadıklarının Jiyan için ne ifade ettiğini sorar.

Jiyan bunu hiç düşünmemiştir. Yaşadıklarını, yüreğinin, bedeninin susuzluğunu gideren, coşkulu, tutkulu ve unutulmaz bir duygu olarak görmektedir. Yaşadığı için mutlu, biteceği için hüznülüdür. Ömer, isterse bunun bitmeyebileceğini söyleyerek bitmesini neden istediğini sorar. Jiyan'ın cevabı:

“ ‘Ne diyordu Tilki, Küçük Prens’e? “Sen gidince ağlayacağım, ama yine de ben kazandım, buğday tarlalarının rengi yüzünden...” Küçük Prens’i siz okuttunuz, siz sevdirdiniz bana Ömer Eren. Ben o kitabı çok derinden, yüreğimden anladım. Hani Küçük Prens geldiği uzak gezegenine dönerken gökyüzündeki bütün yıldızları armağan eder ya Pilot’a. O yıldızlardan birinde olacağı, oradan arkadaşına güleceği için, bütün yıldızlar gülüyor gibi olacaktı. Hadi bir oyun oynayalım: Evinize dönüp de buraları hatırladığınız zaman, bütün bir Doğu’da benim yüzümü göreceksiniz, benim burada insanlar için birşeyler yapmaya çalıştığımı düşündükçe, buralarda olup bitenleri yüreğinizde daha derin duyacaksınız. Bu topraklara ilginiz, Batılı aydının siyasal, vicdani, ahlâki ilgisinin sınırlarını aşır bir sevda ilişkisine, duyguya, sevgiye, yani olması gerekene dönüşecek. Küçük Prens’in gülen yıldızları gibi, ben de size âşık dağlar, sevdalı kayalar, Jiyan’ın yüreğinin çarptığı şehirler armağan etmiş olacağım. ’ ” (s. 347) olur.

Ömer, bunları değil, Jiyan'ı istediğini söylediğinde; Jiyan, kendisinin ancak burada ve özgür olduğu sürece güzel olacağını, Ömer'in de bu yüzden kendisine ilgi gösterdiğini söyler. Aradığı sözü bulduğunu ve gidişinin bu nedenle kolay olacağını da ekler. Ömer, bu sözün Jiyan'ı anlatmadığı, Jiyan'a söylenmediği sürece anlamı olmayacağını, bu şekilde yaşadıklarına nokta konulamayacağını söyleyerek itiraz eder. Jiyan ise o sözün tek bir kadını anlatmaması gerektiğini, Ömer'i buralara sürükleyen de bu olduğunu söyler. Söz, oradaki herkesi anlatmalıdır. Jiyan, yaşadıklarına nokta koymadıklarını; yaşadıklarının, hayatları içerisinde söyledikleri sözü açıklayan, anlamlı kılan, genişleten bir parantez olduğunu ve şimdi onu kapattıklarını söyler. Ömer, son bir çabayla onu sevdiğini söyler ve Jiyan da her zamanki üslubundan taviz vermeden ve ‘siz’ hitabını kullanarak Ömer'i sevdiğini söyler. Konuşmaları bittiğinde Diyar gelir ve bölgede hareketliliğin arttığını, operasyon hazırlığı yapıldığını, ertesi sabah erkenden gitmelerinin söylendiğini iletir. Jiyan, kocasına ait tüm eşyaları almak istemektedir, bu defa onları bırakıp gitmeye gönlü razı değildir. Üçü birlikte yemeğe otururlar, bölgenin son durumundan ve Jiyan'ın arkadaşları ile yapmaya çalıştığı projelerden bahsederler. Projelerinden biri dağda ölenlerle şehit olanların yaslarının ortak bir evde tutulması, biri mayınlara karşı kadınların eylemi, biri de kapsamlı bir kültür şenliğidir. Jiyan, sohbetin sonunda eşyalarını toplamak üzere odadan ayrılır. Ertesi sabah hiç konuşmadan şehre dönerler. Mütevazı bir veda ile ayrılırlar. Ömer, her şeyi baştan ve daha cesur bir şekilde yaşamak istemektedir.

Otobüste telefonunu hatırlayan Ömer, mesajlarına bakar. Elif, Deniz ve Björn ile eve döneceklerini; Mahmut, güç durumda olduklarını; Jiyan ise bulduğu sözle onların sesi olmasını yazmıştır. Elif ve Mahmut'a hemen döneceği cevabını verir. Jiyan'ın ise bir cevap beklemediğini bilmektedir.

Çöplüğün Generali adlı romanda yer alan kadınlarda Mikrobiyoloji profesörü olan kadının bir köşe yazarı ile ilişkisi vardır. Patronunun kızıyla evli olan adamla ilişkisini gizlemektedir. Bu ilişkide iki taraf da istediğini yapmakta özgürdür. Kadın, yaşadığı birliktelikle bedeninin değil ruhunun isteklerini karşıladığını düşünmektedir.

2.4.2. Eş Olarak Kadınlar

2.4.2.1. Sadık Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında, ölmüş olmasına rağmen eşine sadakatini ve sevgisini kaybetmeyen kadınlar vardır. *Hiçbiryer Dönüş* romanındaki Ela; *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarındaki Ülkü'nün annesi, *Kayıp Söz* romanındaki Jiyan bunun en net örnekleridir.

Kedi Mektupları romanında kadınların eşleri ile durumlarından ayrıntılı olarak bahsedilmemektedir. Ancak Nina'nın, Gece'nin, Kısmet'in sahiplerinin eşleri ile aralarında sürtüşme veya fikir ayrılığı görülmektedir. Nina'nın sahibi, ülkelerine dönmek konusunda eşiyle farklı düşünmektedir ama yine de birlikteliklerini zedeleyen bir tavır sergilemez. Gece'nin sahibi, çocuk sahibi olmak konusunda eşi ile anlaşamasa da kendi bedenine kendisinden başkasının hükmedemeyeceğini düşündüğü için bu konuda kendi kararını verir. Kısmet'in sahibi, kaçak olarak yaşadıkları dönem yakalanan kocasının hapisten çıkmasını beklemiş, adam serbest kalınca da onunla birlikte yeni bir hayat kurmuştur.

Daha önce de söylediğimiz gibi eşine sadakati tartışmasız olarak ortaya konan kahramanlardan biri Ela'dır. Ela, genç yaşta kaybettiği eşine karşı büyük bir sadakat göstermektedir. Yaşadığı tüm olumsuzluklara, tüm yıkımlara rağmen kocasını kaybetmesini kabullenebilmek için siyasetine olan inancını korumaya çalışmaktadır.

Ela ile asıl kadın tanıştıkları dönem; asıl kadın, yollarda kaybettiği sevgilisinden ayrılmış ve aşk acısı çekmektedir, Ela ise ölen kocasına yeni âşık olduğu zamanlardadır. Kocasını için devrimciliğinin her şeyden önce gelmesi onu endişelendirmiştir fakat bu endişesine rağmen kısa süre sonra bu adamla evlenir ve kocasının aile kurmak için uygun bir adam olmadığını düşünmesine rağmen kızını dünyaya getirir. Ela, kocasının siyasi

yönünün her şeyin üstünde olmasına, bu uğurda hayatını vermesine rağmen yaptığı evlilikten pişman olmamış, bu evliliğin kendisini zenginleştirdiğine inanmıştır.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarının başkahramanı Ülkü, Ömer ile 1970 sonbaharında ortak arkadaşları vesilesi ile tanışır. Ülkü, Fransa'dan yeni dönmüş ve Ankara'da bir üniversitede Fransızca okutmanı olarak çalışmaya başlamış, Ankara'da bir akrabasının yanında yaşamaktadır. Ömer de yine öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Ömer, ev arayan Ülkü'ye gördüğü kiralık bir evi tavsiye eder.

Ömer, Ülkü'den Marksist kaynakların çevirilerinin kötü olması nedeni ile bazı çevirilerde kendisine yardım etmesini ister. Ülkü, kabul eder. Görüşmelerinden bir süre sonra Ömer'i okuldaki odasından arar ve evine yerleştiğini söyler, yardımı için teşekkür eder ve çevirileri yapmaya hazır olduğunu da ekler. Ömer, Ülkü'yü okuldaki odasına davet eder. Ülkü, Ömer'in kendisi hakkında ne düşündüğünü tahmin etmektedir. Baba parasıyla Paris'e giden, '*hava basmak için*' üniversitede ders veren zengin bir kız olduğunu düşündüğünü söyler, Ömer'de bu tahmini onaylar. Ülkü, Ömer'e öğretmen bir aileden geldiğini, hep burslu okuduğunu, Paris'e Fransa'nın verdiği bir bursla gittiğini ve hayatını kazanmak için babasının ölümünden sonra ders vererek ya da çeviri yaparak geçindiğini anlatır. Ayrıca çevirileri yapabileceğini, 68 Fransa'sından geldiğini, orada alanı dışında bazı derslere katıldığını ve bu nedenle Marksist literatüre yabancı olmadığını söyler. Ömer, Ülkü'nün boş olmadığını anlar fakat dikkatli olunması gerektiğini düşünür.

Ülkü, kısa sürede çevresine uyum sağlar, çevresinin onu burjuva olarak görmesini görmezden gelir, teorik bilgisini geliştirmesi için önerilen tüm kitapları dikkatle okur, çevirileri özenle yapar ama Ömer, Ülkü'de çözemediği ve kendisini rahatsız eden bir saydamlık olduğunu düşünür. Ülkü her şeyi büyük bir adanmışlıkla yapmaktadır ama bu sahnede bir rolü oynamak gibi yapay bir yön taşımaktadır. Bu gizemi çözmek için Ülkü'nün evinde bir toplantı dahi yapar. Evinin Ülkü ile ilgili ipuçları vereceğini düşünür. Partili gençler Ülkü'nün evini liberal ve züppe bulur ama Ömer, duvarlarında tebeşirle yazılı şiirleri gördüğünde Ülkü'nün duygusal bir sorunu, çözemediği bir çıkmazı olduğunu ve yeni bir hayata başlayabilmek için hiç tanımadığı bir dünyada bir misyoner gibi çaba gösterdiğini anlar.

Ülkü'nün Arın Murat ile yaşadığı ilişkisi hüsrarla sonuçlanır. Sevgilisinden ayrıldığı gün, İstanbul'dan elinde mimoza çiçekleri ile Ankara'ya geldiğinde evinin kapısında Ömer ile karşılaşır. Ömer ile birlikte otururlar, Ülkü, Arın'dan yeni ayrılmıştır ve bunu unutmak

için şarap içmek ister. Şarabın ve yaşadıklarının etkisi ile Ömer'e tüm sıkıntılarını anlatır ve kendisi ile yatmasını söyler. Bunu söylediğinde Ömer, Ülkü'nün ateşi olduğunu fark eder. O gece sabaha kadar başında bekler, ateşini düşürmeye çalışır. O sabah Ömer, Ülkü'yü sevdiğini itiraf eder ama Ülkü'nün zamana ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Ülkü, İstanbul'dan Ankara'ya kucagında mimozalarla dönmüştür. Ömer'de buna karşı papatya alır. Papatyaların mimozalara karşı savaşını başlatır. Bu Arın'ın aşkına karşı Ömer'in aşkının savaşındır. İkisi de bu savaşın papatyalar lehine bitmesini ister, yıllarca birlikte buna inanarak yaşar ancak sonuç istedikleri gibi olmaz. Ülkü hiçbir zaman Ömer'i sevmemiş, Arın'ı unutamamıştır.

İlişkileri yirmi gün sürmüştür. Gizlice sinemalarda buluşur, parti merkezinden ya da tanıdıklardan uzak görüşürler. Sıkıyönetim nedeni ile Ömer yönetiminde bulunduğu İşçi Muhalefeti grubunu dağıtır, onlarla ilişkisini keser, kimsenin bilmediği bir eve yerleşir, bir aylık hastalık raporu alır ve üniversiteye de uğramaz. Ülkü evinde tadilat olduğu bahanesiyle akrabalarının evine yerleşir ve kendi evine birkaç günde bir uğrar. Tüm bu hareketlilik içerisinde Ülkü ilişkileri hakkında düşünme fırsatı bulamaz. Ama hayatı boyunca Arın'ı unutamayacağını ve Ömer'le ilişkisinin de bunu perçinlemek için sürdüğünü bilmektedir.

Ömer, kendisinden on yaş küçük birine âşık olmak üzere olduğunu farkındadır. 17 Mayıs 1971'de İsrail Başkonsolosu Ephraim Elrom kaçırılmış, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının serbest bırakılması istenmiş başarısız olunca konsolos öldürülmüştür. Bu nedenle 18 Mayıs'ta bir bildiri yayınlanır. Ömer, kaçmak zorunda kalır ve Ülkü'ye gizlice görüşebilmelerini sağlayacak bazı bağlantıların adres ve isimlerini verir. Ülkü, Ömer'e kendisini merak etmemesini ve görüşmek için tehlikeye atılmamasını söyler. Ülkü, sorguya alınırsa ne söylemesi gerektiğini sorar. Ömer, kendisini dergi çevresinden tanıdığını, birkaç defa hasta olmasından dolayı Ömer'in dergi işlerini konuşmak için kendisine geldiğini söylemesini öğütler. Ayrılacakları zaman Ömer ile sarıldıklarında sevgi, güven ve dostluk duygularına kapıldığını fark eder.

27 Mayıs'tan sonra tutukluluğu sona eren Ülkü yedi aylık hamiledir. Onu, Ömer karşılar, bir otele götürür. Bu oteldeki tüm çalışanların kendi örgütlerinden olduğunu söyler. Bir kadın doğum uzmanı arkadaşından yardım isteyecektir ancak bu kişiye evli olduklarını söylemesi gerekmektedir. Bu dönem kendisi de aranan Ömer, kaçak olmasına aldırmadan, Ülkü isterse, onunla evlenmek ve çocuğuna babalık yapmak ister. Ülkü, bu

durumundan çok rahatsız olur. Evin beyi tarafından iğfal edilen hizmetçinin bahçıvan ile evlenmesi diye nitelediği bu duruma rıza göstermek zorunda kalır. Ömer, aslında Ülkü'yü sevmektedir ancak Ülkü'nün yaşadığı ilişkisinin etkisinden çıkamadığının da farkındadır.

Ömer sıcak, yumuşak ve şefkatli bir ses tonu ile konuşmuştur. Bu Ülkü'nün Ömer'i Arın ile karşılaştırmasına neden olmuştur. Arın'ın, en duygusal anlarında bile kendine güveninin tam olduğunu; yüksekten, nazik ama emir verir bir tonda konuştuğunu düşünür.

Ankara'da her yerde tanıdıkların olması nedeni ile Ömer bunalmaya başlar ve Umut iki aylıkken İstanbul'a gitmeye karar verirler. Ülkü'nün kız kardeşi Ülker evlenmiş, annesi tek başına yaşamaktadır. Ömer ve Ülkü, İstanbul'da siyasetlerine devam eder. Ülkü bir yandan çocuğuna bakmakta, bir yandan da Fransızca dersleri vermeye devam etmektedir.

1 Mayıs 1977'de Ülkü, işçi yürüyüşüne partisinin kadın kolları ile birlikte katılacaktır. Atılan sloganlardan, tüm ayrıntılara kadar çalışmaların başında durmuştur ancak kadınlar son anda yürüyüşlerini iptal ederler. Ülkü yürüyüşe hangi flamanın arkasında katılacağını düşünürken üniversiteden arkadaşı Mehmet İliç'i görür ve onun sendikasının kortejinde Taksim'e doğru çıkar. Olaylar patlak verdiğinde Mehmet yaralanmıştır ve uyandığında meydanın savaş alanına döndüğünü görmüştür. Bir süre sonra partide saldırı hakkında tartışırken Ömer Ulaş'a, saldırıyı Inter-Continental Otel'i'nin çatısında bulunan yüzlerce profesyonelin yaptığı tezini söyler ama Ömer bunun fazla komplo teorisi koktuğunu, bu doğru bile olsa Maocu grupları sorumlu tutmanın illegal olan partinin legalleşmesine ve halkın sempatisini toplamasına yarayacağını söyler.

Olaylar sürerken Ömer, gizli görüşmelerin yapılması için ve yürüyüşte herhangi bir sorun çıkması halinde kullanmak üzere ayarlanmış olan avukat yazıhanesine gitmiştir. Bir süre sonra Ülkü ve belki Umut'un da alanda olduğu aklına gelir. Bulunduğu yerden karısını aramamalıdır, bunu daha sonra bir ankesörlü telefonda yapmaya karar verir. Akıllı karısıyla ilişkilerine gider.

Ülkü, zorlu bir ilişkiden çıkmış ve Ömer'i sakin bir ada gibi görüp sığınmıştır. Ömer bu sakinliğin ne kadar süreceğini bilmemektedir ve Ülkü'yü kazanmak için çok da çaba sarf etmemektedir. Karısıyla yıllardır paylaştıkları tek şey inançları ve bu uğurda verdikleri savaştır. Ülkü'nün siyasî bilinç olarak çok ilerlediğini öğreniriz. Ömer, Ülkü'nün parti içinde yükselememesinin kendi karısı olmasından kaynaklandığının farkındadır. Ülkü ise siyasî durumunu değerlendirirken şunları söyler: *“Benim inancım var, ama imanım yok; bir de canım, harekette yükselmek için önkoşul olan iktidar hırsım yok”* (s. 226)

1978’de Ömer, partinin direktifi ile Moskova’ya kaçar. Ülkü, Ömer’i Moskova’ya yolcularken neler hissettiği anlatılırken, bu dönem işlenen bazı cinayetlerden bahsedilir. 1 Şubat 1979’da Abdi İpekçi, 7 Aralık 1979’da Cavit Orhan Tütengil, 19 Aralık 1979’da Kemal Türkler katledilenlerden bazılarıdır.

Ülkü’nün annesi yine Ömer’i eleştirir. Ülkü, ortalığın çok karıştığını, cinayetlerin sonunun gelmediğini ve Ömer’in de ülkücülerin ölüm listesinin başında yer aldığını söyler.

Ömer’in gidişi Ülkü’yü sarsmıştır. İçinde bir boşluk, yalnızlık hissi uyandırır. Evliliğinde çıtayı alçak tuttuğunu söyleyen Ülkü, bu birliktelikte tutku olmadığı için dinginlik ve huzur bulmaktadır.

Ülkü, 12 Eylül sonrasında tekstilci iş kadını kimliğiyle Paris’e gider. Paris’te aldığı siyasî mülteci pasaportuyla Amsterdam, Hamburg, Berlin, Leipzig gibi pek çok şehirde siyasî ilişkiler kurmak üzere bulunur. Kocasıyla bir araya gelmek ve çocuğunu yanına aldirmek için parti merkezinden kocasının yanına Moskova’ya gitmek için istekte bulunur. Moskova’ya Ömer’in yanına gider. Moskova Meydanı’nda Ömer ile birlikte gezerlerken protokol gereği Lenin’in mozolesini ziyaret eden resmi heyetin içinde Arın’ı görür. Türkiye’nin resmi bir heyet göndermesi Ülkü’nün sınırlarını bozmuştur. Üstelik Arın’da bu heyettendir. Ülkü, Arın’ı gördüğünde Ömer’in elini bırakır.

Ömer, Moskova’nın, Ülkü’nün devrime olan itikadını arttıracasına inanmış ve bunu kendisine de söylemiştir. Ancak yıllar sonra Arın’ı görüp geçmişini ve oğlunu bir türlü yanına alamayışını ve tüm olup bitenleri düşününce itikadı değil hüznü artmıştır. Arın’ın bulunduğu Moskova Meydanı’ndan ayrılırken artık dayanamaz ve dönmek istediğini eğer şartlar Türkiye’ye dönmesine imkân vermiyorsa Fransa’ya gitmek istediğini, orada bulunan dostlarının yardımıyla iş bulup oğlunu yanına alırdabileceğini söyler. Ömer, bu isteği ciddiye almaz ve Moskova soğuğunun doğal sonucu olduğunu, şehir dışına çıkmalarının düşüncelerini değiştireceğini söyler. Ama onun bu taktiksel yaklaşımı Ülkü’yü isyan noktasına getirir.

“ Bu kadar basit değil Ömer, diyor. Bu muhteşem şehir, devrimci söylencelerimiz, Sovyet yoldaşlarımız, partinin şerefine kaldırılan kadehler, atılan nutuklar, sabahın köründe başlayıp akşamlara kadar süren Rusça derslerim, Marksist felsefe doktorası çalışmalarım, parklar, bahçeler, heykeller, geziler, altın olmadığını bildiğim yaldızlı kubbeler, yakut olmadığını bildiğim kızıl yıldızlar, Bolşoi’ya davetiye bulmanın sevinci, Nazım’ın mezarını ziyaret etmenin kederi, kocam mısın, yoldaşım mısın, ne olduğu belirsiz ilişkimiz... Boğuluyorum, anlasana.” (s. 239-240)

Ömer ise o ana kadar karısının sıkılmış olabileceğini hiç düşünmemiştir.

Ömer, karısını bir kez aldatmıştır ve bu olaydan sonra karısıyla birlikte olmamış, denemekten dahi korkmuştur. Moskova’da bulunmasının ikinci yılında Baltık ülkeleri adına düzenlenen bir gecede Ingrid adında, bir kadınla aldatmıştır. İlk sevişmelerinden çok büyük zevk almış, bunu, Ülkü’yle olan ilişkileriyle istemeden de olsa karşılaştırmıştır. Ingrid ile ilişkileri bir yıla yakın sürmüştür. Ingrid bu süre sonunda ülkesine dönmüş, onun gidişinden kısa bir süre sonra Ülkü yanına gelmiştir. Ülkü’yle birlikte dahi yatmak istememiştir. Karısı onun gözünde çıplak vücuduna değdiğinde çarpılacağı bir yaratık, bir tabu haline gelmiştir. Ülkü, durumdan çok rahatsız olmuş ama Ömer’le bu konuda konuşmaya çalışmamıştır. Sadece iktidarın hiçbir türüsüyle ilgilenmediğini söylemiştir. *“Cinseliyle de siyasalıyla da iktidar erkeklerin sorunu. Onu kazanmak da kaybetmek de erkeği çirkinleştiriyor.”* (s. 244)

Ülkü’nün gidişini engelleyemeyen Ömer onunla konuşmaya çalışır. Çocuğu getirmek için uğraşacağını söyler ama Ülkü, sorunun bu olmadığını, aralarındaki ilişkiyi güzelleştirmek için çabalamamasının, kadın erkek ilişkisini sürdürememelerinin bu sonu getirdiğini söyler. Ömer, konuşma sırasında sinirlenir ve Ülkü’ye iktidarsızlığının Ülkü’den kaynaklandığını, başka kadınlarda bunun olmadığını, Ülkü’yü doyuramayacağından korktuğu için sorun yaşadığını, onu başka erkeklerle karşılaştırmasından korktuğunu ve ilişkileri başladığında Ülkü’nün eski sevgilisinin yatağından çıkıp geldiğini söyler. Bunları söyleyen Ömer artık bütün düşündüklerini söyler. Ülkü’yü kuzeyli bir kadınla aldattığını, bu durumun belki bu aldatmayı belki de işçi çocuğu olarak büyüdüğü çevrenin etkisi ile Ülkü’nün geçmişini hazmedememesinden kaynaklandığını söyler. Aralarındaki uzaklık âdeta yıkılır. Evlilik ilişkileri artık bitmiş sadece iki dost gibi konuşmaya başlamışlardır.

Hayatını aşkla yaşamayı seçen Ülkü, kocasıyla geldikleri noktada sadece siyasi hedefleri paylaşır duruma gelmesini kaldıramamıştır. Bir süre sonra Leipzig garından bir trene biner ve Paris’e gider. Bu tren yolculuğu sırasında Ülkü’den ilginç bir itiraf gelir. İdeolojisi ne olursa olsun gündelik hayatta kapitalist düzenin insanı olduğunu düşündüğünü öğreniriz.

On yıl sonra *“Berlin duvarı yıkıldıktan sonra eski Doğu Almanya’da gündelik yaşam”* konulu bir röportaj yapmak için Leipzig’e geldiğinde Ömer onu garda karşılar. Bir süre sohbet ederler. Ömer, Umut’u sorar. Ülkü, Paris’e gidip iş bulduğunda oğlunu yanına

aldırılmıştır. On beş yaşındaki oğlu önceleri dil güçlüğü çekmiş, sonra alışmış ve okulunda başarılı olmuştur. Fakat anne ve babası tarafından terk edilen Umut, mutsuz ve içine kapanık bir çocuktur. Paris'te mutlu olamamış, sadece üç yıl kalmıştır. Liseyi bitirince üniversiteyi Türkiye'de okumak istediğini söylemiş, annesinden iş bulana kadar kendisine destek olmasını istemiştir. Ülkü, oğlunun mutlu olmasını istediği için Türkiye'ye dönmesine müdahale etmez. Ömer, Umut'un kendi çocuğu olmadığını bilip bilmediğini sorar. Ülkü, Umut'a gerçek babası hakkında hiçbir şey söylememiştir. Ülkü, ona babasıyla ayrıldıklarını, onun Moskova'da kalmak zorunda olduğunu, isterse görüşmelerini sağlayabileceğini söylemiş, Umut ise görüşmek istememiştir.

Ömer'de Arın'ın Paris'teki konferansta yaptığı gibi bir hesaplaşma yapmaktadır. Ülkü'nün hala resmen evli olduklarından kendisi ile Fransa'ya gelmesini istemesiyle Ömer'in itirafları gelir. İnancı sayesinde tüm ülkelerin kendisi için aynı olduğunu ve yaşadığı yıkımdan sonra sosyalist yıkıntılar içinde bir fare gibi yaşadığını, başka bir yere gitmekten korktuğunu söyler. Geçmişte aslında yükselmek amacıyla ama görünürde sosyalizmin yüce amaçları için Stalin döneminde komünistlerin katledilmesini görmezden geldiğini, yapılan yanlışları sosyalizmin yüce çıkarları için farklı yorumladığını söyler. Ömer'in bu çökmüş halini kaldıramayan Ülkü, konuşmanın bitmesi için can atmaktadır. Ayrılık vakti geldiğinde Ülkü, Ömer'e çok sıradan bir şey söyler gibi ayrılmak istediğini söyle. Ömer, asıl ayrılığın zamanının geldiğini anlar ve Almanya'da bir avukatın her şeyi bildiğini, ona vekâlet verirlerse konunun kolayca hallolacağını söyler. Dediği gibi de olur.

Arın Murat'ın arkadaşı Cem bir iş gereği Moskova'ya gittiğinde gençlik döneminde siyasî çevreye girdiği için adını duyduğu Ömer Ulaş ile tanışır. Ömer ve Cem birlikte içki içer, sohbet ederler. Ömer, sevdiği bir kadın ve kendisinin olduğuna emin olmadığı bir oğlu olduğunu, Moskova'nın büyüğü atmosferinin sevdiği kadını yanında tutmaya yetmediğini söyler. Oğlunun adını söylediğinde Cem bahsedilen kadının Ülkü, çocuğun da Umut olduğunu, Umut'un ise Arın'ın oğlu olduğunu anlar. Bu noktada Ömer'in Umut'un babasının kim olduğunu çok merak ettiğini ama yıllarca bu ismi sormaya cesaret edemediğini öğreniriz.

Arın'ın ölümünden sonra Türkiye'ye dönen Ülkü, Cem'in daveti üzerine Büyükkada'ya gider. Cem'in evinde Ömer ile Cem'in birlikte bir fotoğrafını görür. Cem, Ömer ile tanışmalarını anlatır ve Ömer'i Türkiye'ye dönecek olursa bağlarda çalışmak için davet ettiğini söyler. Baharda Ömer'in kendisini aradığını, beraber adaya geldiklerini; bazı

işleri olduğunu, onları halledip Eylül sonu Ekim başı gibi adaya gelip bağlardan birindeki küçük eve yerleşeceğini öğrenir. Ömer'in fotoğrafına bakarak onu tekrar görmek isteyip istemediğini düşünür, üzülen ve utanarak farkına varır ki Ömer'i görmek istememektedir.

Duygusal ve fiziksel istekleri karşılanmamasına rağmen kocasını aldatmaz. Sevgili olarak sadık olan Ülkü, eş olarak da sadakat göstermiştir. Başka bir ülkeye gittikten sonra boşanan Ülkü, uzun yıllar Ömer'le görüşmez. Ömer'i babası olarak bilen oğlu Umut'un ölümünde dahi Ömer'e haber vermez.

Arın'ın annesi ise kocasını sevmemenin yanında saygı da duymaz. Kendi soyunun daha üstün olduğunu düşündüğü için kocasını hor görür. Diğer yandan güçlü karakteri sayesinde karşısında direnemeyen kocasını yönetmeye başlar. Adam, kendisini mutlu eden şeyleri karısı izin verdiği ölçüde yapmaktadır.

Bu kadının aksine Ülker, kocasının zenginliği karşısında eksiklenmekte, kendisini aldatan adamın yaptıklarını görmezden gelmektedir.

Bu iki kadından farklı olarak ideal aile yaşantısı süren kadın, yine, Mehmet İliç'in karısıdır. Kocasını seven, saygı duyan, bu duygularına karşılık bulan kadın, aile yaşantısında da kocası ile ortak kararlar almakta, fikirlerini söylemekten hiçbir çekince duymamaktadır. Dağa çıkan oğlu yakalanıp Diyarbakır Cezaevi'nde ölüm orucuna yattığı zaman kocasından oğlunu bu fikrinden vazgeçirmesini ister, Mehmet de karısının bu isteğini kırmaz ve oğlu ile görüşmeye gider.

Güldalı, kocasına büyük bir aşkla bağlıdır ancak kocasından ayrı yaşamaktadır.

Güldalı için Derin şunları söylemektedir: *“Gerçekten de gül dalı gibi bir kadın; dirençli, incecik, hafif dikenli ve dalın ucunda da güzel bir sarı gül.”* (s. 279). Kendisi Sünni, kocası Hüseyin ise Alevi'dir. Töreye karşı çıkıp, ailesini geride bırakır ve kocası ile birlikte kaçarlar. Kendisini emzikli çocuğu ile yalnız ve muhtaç bırakıp giden kocası için tek bir kötü söz söylemeyen kadın kocasının döneceğine inanmaktadır. Hüseyin, örgüte katılıp dağa çıkmıştır.

Dağa çıkan kocasının kendisine olan aşkının azaldığı ya da onu unuttuğu ihtimalini aklına getirmeyen Güldalı, geri dönmeyen kocasının öldüğünü düşünerek hayatına son vermiştir. Ölerken, inançları uğruna ölümü göze alan kocasına layık olabilmek için bedenini bir amaca kurban eder.

Kayıp Söz romanının kişilerinden Elif, Jiyan, Zelal, Zelal'in annesi ve Ulla'yı bu başlık altında inceleyebiliriz.

Elif, yirmi yedi yıllık evliliğinde kocasının kendisini aldattığını bilmesine rağmen sadakatini korumuş bir kadındır.

Ömer Eren, birkaç toplantıya katılmak üzere Ankara'ya gitmiştir. Ertesi gün iki toplantısı vardır ama kentten sıkılınca İstanbul'a otobüs ile dönmeye karar vermiş, toplantılarını iptal etmiştir. Ömer, İstanbul'a gidişini ertesi güne ertelemeyi düşünür. Karısı Elif Eren'den başka kimse yoktur İstanbul'da ve o da kendisini beklemeyecek kadar meşguldür. Elif Eren, sevgili ama ölçülü, ailesine zaman ayıramayacak kadar meşgul bir kadındır. Bilimsel dergilere makaleler hazırlamaktadır.

Gece yarısı çalan telefonun sesi ile uyanır. Telefondaki kocası Ömer'dir. Elif, Ömer'in bu saatlerde kendisini aramasının normal olmadığını düşünür. Ömer ise ertesi gün dönmeyi düşündüğünü ama bir süre daha yollarda olacağı, Doğu'ya gideceği için dönüşünün gecikeceğini söyler. Elif, Ömer'in neden, gecikeceğini söylemek için aradığını anlayamaz çünkü ne zaman döneceğini daha önce haber vermemiştir. Bunu, kendisini kontrol etmek için yaptığını düşünür.

“Belki de sadece sesimi duymak istemiştir. Ufak bir kontrol: Burada mıyım hâlâ, bedenim tamam da, yüreğim duruyor mu yerli yerinde? Usanmaz bir sabırla bekliyor muyum kocamı?”

Ne kaldı aşktan geriye? Otuz yıl sonra ne kalır? Bırakılanın bırakılan yerde bulunmaması korkusu, ayrılıkların ilişkiyi kemiren sinsi gücünden duyulan endişe, yitirme kaygısı. Tenin ateşinin sönmülediği, erişilmezliğin çekiciliğinin yittiği yerde başlayan yumuşacık, güven dolu alışkanlık. Bir çeşit yaşam konforu, “orada biri var” duygusu. Yine de yitirmekten ikimizin de korktuğu bir bağ.” (s. 22)

Elif de bir hafta sonra bir sempozyum için Danimarka'ya gideceğini söyler. Ömer, birinin Doğu'ya birinin Batı'ya gidişi ile yollarının giderek ayrıldığını söylemesi üzerine, Elif, ilişkilerinin son dönemi hakkında bilgi verir. Son dönemlerde birbirleri ile iletişimleri gittikçe zayıflamıştır. İşleri gereği bulundukları çevrelerde farklıdır ama Elif, yollarının ayrıldığını hiç düşünmemiştir. Elif, bütün bir gençliği birlikte yaşadıklarını, zor ve acı zamanlarda gelecek güzel günler umuduna dönüştürdüklerini, devrime inançlarını, sadece bir ülkenin değil insanlığın aydınlanması için birlikte savaştıklarını düşünür. Sadece bunlar da değil, tatlar, kokular, zevkler, ortak zafer ve yenilgiler yaşadıklarını düşünür. Hepsinden sonra üzerinde konuşmadıkları, konuşsalar aralarındaki bağı onarılmaz bir şekilde zedeleyecek olan oğulları ile ilgili suç ortaklığını yaşamışlardır. Ömer, Elif'e çocuklarını

görüp görmeyeceğini sorar. Bunu sorarken tedirgin, ezik ve ricacıdır. Elif, Ömer'in kendisini de oğlunu da hayatı da affedemediğini bilmektedir. Kadınların erkeklere göre bazı durumlar karşısında daha güçlü olduklarını düşünmektedir.

Sempozyuma çağrıldığı zamandan beri çocuğunu görmeye gidip gitmeyeceğini düşünen Elif, Ömer'in bu soruyu sorabilmesine şaşırır. Çünkü ikisi de bu duruma alışamamış, acılarını paylaşamamış ve konuşmamışlardır. Elif, yaşadığı acının hüznə dönüştüğünü, yani bir anlamda duruma alıştığını bilmektedir ama bu onu daha fazla üzer çünkü sıradanlaşması, doğallaşması daha kötüdür.

Ömer, sıradan erkek davranışlarından uzak olduğunu çevresine kanıtlamak için yıllar sonra dahi karısını eskisi kadar sevdiğine önce kendisini inandırmıştır. Başka ilişkiler, başka kadınlar olsa dahi onları, lezzetli yemek diye tanımladığı karısını daha çekici hale getiren garnitürler olarak görmektedir. Oğullarını görüp görmeyeceğini sormasının nedeni; aralarındaki aşkın, tutkunun cinselliğin bitmesi, karısının bitmeyen deneylerinden sıkılması ve tüm bunlara tepki olarak Elif'in canını yakmak istemesidir. Elif de aynı şekilde sorusunu tekrarlatarak kocasının canını yakmak istemiştir.

Karar vermekte zorlansa da oğlunu görmeye Norveç'teki adaya gider. Yirmi yıl sonra geldiği Gasthaus'ta, daha önce kocası ve oğlu ile birlikte kaldığı odada kalmayı tercih eder. Soğuk ve yağmurlu havada ürkütücü olan odada Elif'in düşündüklerini öğreniriz. Bir yere ait olamama hissine kapılan Elif, kocasını özlediğini hissetmektedir. Yürekerin birbirinden kopmadığı ilişkilerde, araya mesafe koymamak gerektiğini düşünmektedir. Paylaşılmayan hayatlar dağılacaktır. Kocasını ile yollarını birleştirmeleri gerektiğini, bunun için de birlikte yürüyecekleri yeni bir yol bulmaları gerektiğini düşünmektedir.

Bedeninin, yaşını ele vermeyecek kadar genç ve düzgün olduğunu düşünmektedir ancak bunun bir önemi yoktur. Zira bu vücuda sahip olması Ömer'in onu defalarca aldatmasına engel olamamıştır. Bu durumu kendisi ile ilgili olmayan, kocasının yaşamının başka bir parçasına ait olan ve Ömer'in erkeklik içgüdüleri ile kendisini kanıtlamak için yaptığı hareket olarak görmektedir. Kocasını her zaman kendisine dönmüştür, aslolan kendisidir.

“Yıllara direnmiş, geçici ilişkilerle aşınacağına sağlamlaşmış, perçinleşmiş bağ, artık tutkulu bir aşk, bir karasevda olmasa da, güvenli bir sığınak gibi geliyor Elif'e, Ömer Eren'in karısı olmak, kadını olmak...” (s.176)

Diyen Elif aynı zamanda kendisine çok da güvenen feminist bir kadındır. Ömer Eren ve eşi ile röportaj yapan bir gazetecinin Ömer Eren'in karısı olmanın nasıl olduğu

sorusuna; bu sorunun, uluslararası çalışmalar yapan Prof. Elif Eren'in kocası olmanın nasıl bir şey olduğu şeklinde de sorulabileceği cevabını vermiştir. Kendisine bu derece güven duyan bu kadın aynı zamanda kocasının başka kadınlarla ilişkisini de görmezden gelmektedir. Bunu da yine kendine olan güvenine bağlamak gerekmektedir. Herkesin geçici olduğunu, diğer ilişkilerinin Ömer'in kendini kanıtlama çabası olduğunu, kocasının bu kadınlara gidip kendisine döndüğü gibi bir yorumun dahi mümkün olmayacağını çünkü kocasının ondan hiçbir zaman kopmadığını, ayrılmadığını düşünmektedir.

Elif, hayatı boyunca kazandığı başarılarla, herkesi kendine hayran bırakan bilim kadınına hiç uymayacak şekilde kendisini başarısız, yalnız ve çaresiz hissetmektedir. Bunun nedenini sorguladığında iki neden çıkar karşısına; kocasını özlemesi ve oğlunun durumu.

Yaşadığı başarısızlık ve yalnızlık duygusu Elif'in Ömer'e olan hislerini yeniden canlandırır. Evine döndüğünde daha önce yapmadığı bir şeyi yapmaya karar verir: yapışkan bir kadın gibi Ömer'e yapışacak, onun gitmesine izin vermeyecektir.

Elif'in, çalışmalarına gömülerek Ömer'in kaçamaklarına göz yummasının altında '*köklerinin bir olduğuna*', daima kendisine döneceğine olan inancı yatmaktadır.

"Ömer, onun dışında bir varlık değildi. Kafasının, yüreğinin, bedeninin uzantısıydı. Belki özgüveni yüzünden, belki de – tam aksine- kaybetme korkusundandı varlığını nefes almak kadar doğal saymak. Yılların aşındırmasının içten içe farkına varıp engellemeye gücü yetmediğindendi belki." (s. 177)

Bu durum karşısında hissettiği yorgunluktan Ömer'e sığınma ihtiyacı duymuştur.

Oya Baydar'ın romanlarında hep karşımıza çıkan adada hayatını sorgulayan insan profili yine karşımıza çıkmaktadır. Elif'te dolaylı da olsa gittiği bir adada hayatında yaptığı hataları ile yüzleşmektedir. Kaybedilen oğul için kendisini sorgulayan insanlar bu defa oğulları ile aralarındaki uzaklığı yenmek için çaba göstermektedir.

Elif, hayatını sorgular:

"İçimi buran nedir? Bu ıssız adada kısılp kalmış, hayat kaçığı oğlum mu? Kabul etmemek için ne kadar dirensem, kendimi ne kadar kandırmaya çalışsam da, Ömer'le aramıza giren ve günbegün derinleştiğini, büyüdüğünü hissettiğim uzaklık mı? Onu kaybetme korkusu mu? Yoksa, şu son sempozyumda övgülerle karşılanan bildirime, alkışlara, önemli üniversitelerden aldığım misafir profesörlük tekliflerine karşın, sadece kendimin bildiği yetersizliğim, sınırlılığım mı?" (s. 178)

Kocasının neden yazamadığını sorgulayan Elif, Ömer'in sorunları olduğunu düşünür ve bunların ne olduğunu bilmediğini fark eder. Bunu son zamanlarda az konuşmalarına, paylaşımlarının olmamasına bağlar.

Adadaki festival yerinden Ömer'i arar. Ömer önceki telefonuna cevap vermemiştir ama bu defa telefonunu açar. İkisi de telefonları çekmediği için iletişim kuramadıklarını söylemektedir ama bu aslında ikisinin de konuşmamaları için sığındıkları bir bahanedir. Elif, Deniz'in yanında olduğunu söylediğinde Ömer, oğlu ile yüzleşmenin ağırlığını karısına yükleyip destek olmadığı için özür diler. Elif, bu konuda hiç konuşmamalarının ya da tutuk olmalarının ikisinin de kendisini diğerinden daha fazla suçlu hissetmesinden kaynaklandığı düşüncesini açıkça söyler. Bu açık konuşma durumu devam eder. Elif, kocasına onu özlediğini ve telefonlarının çekmediği bahanesine sığınmadan onu aradığını itiraf eder. Ömer'e dağların arasından çıkıp evlerine dönmesini söyler. Birkaç toplantıya katıldıktan sonra kendisi de dönecektir.

Jiyan ile birlikte olan Ömer, karısına karşı duygularını sorgular. Ömer, Elif'in önceleri sırtını dayadığı sağlam bir çınar, oğlunun annesi; son zamanlarda ise bir zorunluluk, vazgeçilmezlik olduğunu düşünmektedir. Yaşadığı tüm ilişkiler gibi şimdiki ilişkisi de Elif'in yerini, anlamını sağlamlaştırıp perçinleyecektir.

Denize haber vermeden adadan ayrılan Elif, Kopenhag'daki otel odasında bir sonraki seminere hazırlanırken o günün kendi doğum günü olduğunu hatırlar. Otel odasında yalnız olan Elif, zihin akışı ile hayatının bir özetini yapmaktadır. Elli iki yaşını bitiren bir Biyokimya Profesörüdür. Yılın Avrupa Bilim Kadını Ödülü'ne adaydır. Ömer Eren ile yirmi yedi yıldır evlidir. Kocasını hiç aldatmamış, bunu aklından dahi geçirmemiştir. Son dönemler farklı çevrelerde olmaları nedeni ile uzaklaşmış olsalar da kimse birbirlerinden koptuklarını ya da birbirlerini sevmediklerini söyleyemez. Doğum gününü kimse hatırlamamış ve aramamıştır. Kocasına *"Bu gün benim doğum günüm. Sevgiler"* (s. 270) şeklinde bir mesaj gönderir. Ömer'i, o aramadan aramayacağına dair kendisine söz vermiştir. Ardından sempozyumda sunumuna gerçekten ilgi gösteren kırk-kırk beş yaşlarındaki İngiliz biyofizikçinin telefonunu verdiğini hatırlar ve adamı aramaya karar verir. Adamla buluşmak üzere sözleşirler. Elif, yalnızlığından hoşnutsuzdur aslında ama direnç göstermeye, kendi kendine yetmeye çalışmaktadır. Adamla görüşmelerinde doğum gününü bir şampanyayla kutlamaya, ertesi gün de tanınmış bir modacının butiğinden

kendisine pahalı hediyeler almaya karar verir. Telefonunu tamamen kapatmak ister. Bütün gece Ömer ya da Deniz arayacak mı diye düşünmek istemez.

Ömer'den hediye almadan geçirdiği ilk doğum günüdür. Ömer, öğrencilik dönemlerinde bahçelerden kopardığı çiçekler; evliliklerinin ilk yıllarında özenle seçilmiş zarif bir demet ve yanına o dönem istediği bir kitap ya da müzik kaseti; son dönemlerde ise pahalı orkideler ve yanında özel tasarım pahalı mücevherler hediye etmiştir. Elif, aşkla verilerin hediye arasında ters bir orantı olduğunu düşünür.

Meslektaşları ile doğum gününü kutlama fikrini beğenmesine rağmen içinde bir huzursuzluk vardır. Kapalı olan telefonunu açarak otel odasında bırakmıştır. Akli telefonunda olsa da insanların onu arayıp, ulaşamamalarını ister. Elif, tüm hayatı boyunca yaptıklarının aksine bu gece bu yabancı adamla randevusunda aklıyla değil duyguları ile hareket etmeye karar verir. Ne yemek istiyorsa yiyecektir, adamla sohbetleri eğlenceli olursa devam edecek sıkılırsa otele dönecektir hatta adamdan hoşlanırsa geceyi uzatacaktır. Elif, bu randevudan adamla bir yakınlık bekler ancak adam gerçekten Elif'in sunduğu konuya yakın bir konuda araştırma yapmaktadır ve fikir alış-verişi için Elif'le buluşmak istemiştir.

Anlatı Ömer'in, Elif'in gönderdiği mesajı alması ile devam eder. Mesajı görünce tarihi hatırlar, yazacak bir cevap bulamaz. Karısının doğum gününü ilk defa unutmuştur.

Meslektaşları ile yemekten dönen ve aynanın karşısında soyunan Elif, tarafsız bir gözle vücudunu inceler ve yaşına göre iyi durumda olduğunu görür. Ömer'de seviştikleri zaman aynı şeyi söylemektedir ama Elif'in duyguları ile değil kafası ile seviştiğini de söylemiştir. Elif bu söze üzülmemektedir, çünkü kocasının böyle kadınlar tanıdığını anlamaktadır.

Elif, kıyafetlerini çıkarırken bunları meslektaşını etkilemek için özenle seçtiğini düşünür. Neden yaptığını sorduğunda ise vücudunun isteklerini karşılamak değil, Ömer'den intikam almak için bu adamla birlikte olmak istediği cevabını verir. Yolları gitgide ayrıldığı, kendisini demirbaş olarak gördüğü ve doğum gününü bile hatırlamadığı için kocasını ihanetle cezalandırmak istemiştir ama adamın cinsel tercihi buna engel olmuştur. Bu konu için Elif'in yorumu şöyledir:

“Birine körkütük âşık olsaydı; gemileri yakarak, her şeyi feda edip arkasında bırakarak koşsaydı ona, kendisine olan saygısını yitirmeyecekti. Aşk çok şeyi affettirir; vicdan o noktada şapka çıkarır ihanete. Benimki, sevdiği adamın hamile bırakıp terk ettiği zavallı kızın intikam için fahişe olmasına benziyor.” (s. 285)

Yaptığı şeyden utanır.

Telefonunu kontrol eden Elif, Ömer'in aramasını görünce çok mutlu olur. Onun, kendisini merak edip etmediğini, neler düşündüğünü tahmin etmeye çalışır. Ömer'i geri arar ama telefona ulaşamamaktadır. Ömer'e ihanet etmeyi düşündüğü için bir kez daha pişman olur.

Oğlundan gelen mesajda evlerinin yandığını öğrenir. Deniz, Björn'ü alarak Kopenhag'a yanına gelir. Birlikte Türkiye'ye dönmeye karar verirler. Durumu Ömer'e mesaj ile bildirir. Ömer'de bu sırada İstanbul'a gelmek için yola çıkmıştır. Karısına en kısa zamanda geleceği mesajını yazar. Ankara'da Mahmut ve Zelal için yeni bir yer ayarlar ve İstanbul'a doğru yola çıkar.

Zelal, resmî ya da dinî olarak nikâhlı olmamakla birlikte Mahmut'u eşi olarak görmektedir.

Uzun bir yürüyüş yolu ile gittikleri okulu çok seven Zelal'in, bu yolda erkek çocukların tacizine uğradığı için okula gitmek istemediği zamanlar olmuştur. Bir zaman sonra artık büyüdüğünü, adet görmeye başladığını, adet gören genç kızların erkeklerle aynı yerde olamayacağını, erkeklerin yolda taciz edebileceğini, erkek öğretmenlerin olduğu okula gidemeyeceğini söylemiş, okuldan almışlardır. Ama Zelal, o zamana kadar çoktan erkek tacizlerini öğrenmiş, üryan bırakılmış ve vücuduna bakılarak gülünmüştür. Bu durumu kimselere söylememiştir.

Örgüt ve asker arasında kalıp yaşananları 'savaş' diye nitelemektedir. Olup bitenin savaş olduğunu sanmaktadır. Savaştan önce yaşadıkları ev büyüktür, pek çok hayvanları vardır. Savaştan sonra apar topar mezraya taşınırlar ve birkaç keçi, birkaç koyundan başka hayvanları kalmaz. Şih dedeleri ölür, ağabeyleri teker teker evden ayrılır, en sevdiği Mesut abisi de birden ortadan kaybolur. Zelal, babası, annesi ve annesinin kuması hakkında da kısaca bilgi vermektedir. Babası sevecen bir adamdır, annesi ve Zelal'i hiç dövmemiştir. 'Kuma abla' dediği annesinin kumasını da bir defa, annesine karşı çıktığı için dövmüştür. Zelal'in fiziksel özelliklerinden birini babasının onu nasıl sevdiğini hatırlaması ile öğreniriz. Zelal, mavi gözlü, güzel bir kızıdır.

Bir gece askerler köyü basıp diğer erkeklerle birlikte Zelal'in abisi Mesut ve babasını da götürmüş, babası eve döndüğünde bir daha gelen kimseye yemek vermemelerini söylemiştir. Abisi ise ondan birkaç gün sonra bırakılmıştır. Köye gelen Mesut, samanlığın bir köşesinde, günlerce yemeden, içmeden, konuşmadan yatar. Zelal yanına gittiğinde onu

tersler ve ‘Mesut abisinin’ artık öldüğünü söyler. Diğer erkeklerden, Mesut’un üzerine çok gidildiğini, birinin yerini sorduklarını, uzun süre direndiğini ama annesi ve Zelal’le tehdit edilince çözüldüğünü, çözüldükten sonra da bu nedenle dışkı yedirip sopayla tecavüz ettiklerini öğrenirler. Birkaç gün samanlıkta kalan Mesut, bir sabah dağa gittiğini ve kendisini artık aramamalarını söyleyerek çıkıp gider. Bir zaman sonra da Mesut’un itirafçı olduğu haberi gelir.

Zelal, dağda koyun otlatırken asker mi örgütten mi olduğunu bilmediği adamların tecavüzüne uğramıştır. Kaç kişi olduklarını anlayamamıştır, yalnız içlerinden biri tecavüzünden önce ve o esnada korkmamasını söylemiş, ona yumuşak davranmıştır. Diğerleri bu adamı ısıklıkla çağırır ve hepsi giderler, yattığı yerden sadece silahları olduğunu görebilmiştir. Kendine geldiğinde biraz ötedeki pınara girip yıkanan Zelal, sudaki aksine bakıp şunları düşünür:

“ (...) üstünden geçilip paspas edilmiş kahpe dölü diye teneke çalarlardı arkamdan, eğer ki bilseler. Oysa suda titreyen, hareketlenen aksim, her zamanki bendim. Sularla yuğup yıkanmış, akıp gitmişti namus lekesi. Yüzüm daha bir ışımış mıydı ne? Suyun titrek aynasında göremedim, iç gözlerimle gördüm. Güzelleşmişim, büyümüş, kadınlaşmışım. Köyümüzün; taze gelinlere, kadınlara ayıp hikâyeler anlatan, fırsat buldukça yeni baş vermiş memelerimizi okşayan, kız mısın bakayım diye parmağıyla oramızı yoklayan ebe kadını, kıkırdayarak, ‘ Bu kıza dikkat et, bu kızda orospu ateşi var,’ derdi anama. O demese de anamın gözü üstümdeydi zaten. Değil oğlanlarla, kızlarla bile evcilik oynamama, sıkı fıkı olmama izin verilmezdi. Bana bir şey olacağından, kızlığımın bozulacağından korktuğundan değil, töreden korkardı, beni esirgemek isterdi.” (s. 103)

Zelal, cinsel kimliğini, yaşadığı istismarla keşfetmiş bir genç kızdır. Saklandığı mağaraya gelen Mahmut, kendinden geçip bayıldığında adamın başını dizine koyup uyanmasını beklerken Zelal’de bazı arzular uyandırmıştır. Zelal’e bu duyguların günah olduğu öğretilmiştir.

“Tatlı bir günah duygusu sardı içimi. Orospu ateşi mi var bende, essah? Kuyruğunu sallayan kancık it iyim, günahkâr orospunun teki miyim ben, kendileri söyleyemeyip de kuma ablama söyledikleri gibi? Haklılar mı?” (s.103)

Zelal, uğradığı tecavüzü ailesinden saklar ama hamile kalmıştır. Aşiret bir şekilde kızın durumunu öğrenince amcasının da baskısı ile Zelal’in ölümüne karar verilir ama kimse bu işi üstlenmek istemediği için Zelal’den kendisini asması beklenir. Annesinin kumasından, babasının gizli gizli ağladığını, nereden haber aldıysa Mesut abisinin de

Zelal'i yaşatmayacağı haberini gönderdiğini öğrenir. Gece geç saatte ağıla gelen babası içine biraz para, su, yemek ve nüfus kâğıdını koyduğu bohçayı verip kaçmasını, kasabaya gidip ortalardan kaybolmasını söyleyip kapısını açık bırakarak gider. Zelal, kasabaya, şehre gitmek yerine dağlara doğru günlerce yürür. Mezradaki kadınların doğurmak istemedikleri çocuklardan kurtulmak için neler yaptığını bilen Zelal, içten içe dağlara yürümesinin çocuktan kurtulmak için olduğunu düşünmektedir. Rahmini deşip çocuktan kurtulmaya karar verdiği sırada Mahmut mağaraya girmiştir. O gün hamileliğinin doksan altıncı gününde olduğunu bilmektedir.

Mahmut'un hikayesi kısaca şöyledir: Bir yandan örgütün köyü basıp aş, azık, konak ve dağa yazılacak evlat istemesi; bir yandan jandarmaların basıp canını, onurunu istemesinden bunalan Mahmut'un babası, köyden göçmeye karar verir. Oradan ayrılırlarken köylerinin ateşe verildiğini de görürler. Babası, oğlunu okutabilmek için gururunu hiçe sayıp çöp toplamış, oğlunu buradan gelen para ile dershaneye göndermiştir. Annesi de, sandığında kalan son altını ile diğer arkadaşlarından eksik kalmasın diye, yeni kıyafetler almıştır. Mahmut, üç dönem tıp eğitimi almış, Nevroz'da kampus içinde halay çektiği, Kürtçe türkü söylediği ve bir tiyatro oyununda rol aldığı için arka arkaya iki dönem okuldan uzaklaştırma alınca kendi isteği ile dağa çıkmış, örgüte katılmıştır. Bir zaman sonra dağda bir çatışma sırasında asker ve örgüt arasında kalmış ve vurulmuştur. Vurulduğunda olduğu yerde kalabilir, örgütten yardım isteyebilir ya da askere sığınabilir ama o kendisini dağdan aşağı yuvarlanmaya bırakmıştır.

Mahmut, tepeden aşağıya kadar yuvarlandıktan sonra kendisini toparladığında olay yerinden uzaklaşmış ve bir mağaraya girmiştir. Mağarada bayılan Mahmut gözlerini açtığında Zelal ile karşılaşır. Zelal de bu mağaraya sığınmıştır. Mahmut, mağaraya girdiğinde yaralı olduğunu fark etmiş, töreleri gereği yaralıya yardım etmeye çalışmıştır. Annesi ve annesinin kuması mezralarına bir yaralı sığındığı zaman, asker mi örgütten mi olduğunu düşünmeden ona yardım etmektedir. O da kim olduğunu düşünmeden Mahmut'a yardım eder.

Mahmut, uyandığında Zelal'in dizlerinde yattığını görür. Nerede olduğunu anlayamaz, kızın bu mağarada ne işi olduğunu sorduğunda onun da kaçak olduğunu öğrenir. Zelal'in konuşmalarında bir pervasızlık, umursamazlık olduğunu fark eder. Zelal, Mahmut'tan korkmadığını, ikisinin de kaçak olduğunu, bu mağaralarda kurttan kuştan

korkmasına da gerek olmadığını, kurdun ve kuşun yemini çoktan yediğini söyler. Yarası acıyan ve bayılmak üzere olan Mahmut, kızın ne demek istediğini anlamaz.

Zelal, Mahmut'un dağdan olduğunu öğrendiğinde Mesut abisinden bahseder. Duyup duymadığını, Mahmut'un da itirafçı olup olmadığını sorar. Mahmut, bunların uluorta konuşulmaması gerektiğini söyler. Zelal, konuyu kapatıp elindeki şişe suyu verince, Zelal'in plastik şişede su taşımasından şüphelenir. Hazırlıklı kaçması tuhaf gelir, tuzağa düşürülmüş olabileceğini düşünür. Kimden kaçtığını sorar. Onun sevdiği adamla kaçmış olabileceğini düşünmüştür. Zelal, sadece töreden kaçtığını söyler. Mahmut'a omzundaki kurşunun kemiğe saplanmadığını, eti sıyrıp geçtiğini söyleyip suyla temizleyerek, temiz bir bezle sarar.

Mahmut ve Zelal, birbirlerini sevmeye ve sevişmeye başlarlar. Bir zaman sonra Zelal, başına gelenleri ve hamile kaldığını anlatır. Mahmut, çok üzülür, ağlar ama Zelal'e kıyamaz, çocuğu kabullenir. Birlikte büyütecek, kendilerine deniz kıyısı bir şehirde yeni bir hayat kuracaklardır.

Mağarada yaşadıkları on yedi günden sonra jandarma keşif sırasında ikisinin kaldığı mağaraya girer, onlar tesadüfen mağaranın dışındadırlar ve gelenleri görürler. Zelal, gelenlerin onu aradığını düşünür.

Dağ kadrosuna katılıp, yaşadıklarını kabullenemediği için kaçan Mahmut, Zelal'i alıp, onun hayalini kurduğu gibi deniz olan bir yerde yaşamak için yola çıkar. Bu sırada Zelal vurulur.

Ömer Eren, birkaç toplantıya katılmak üzere Ankara'ya gitmiştir. Ertesi gün iki toplantısı vardır ama kentten sıkılınca İstanbul'a otobüs ile dönmeye karar vermiş, toplantılarını iptal etmiştir. Garda otobüsünün kalkmasını beklerken, başında yeşil kurdeleli hasır şapka olan bir kadın dikkatini çeker, oraya doğru yönelir. Bu kadın, daha önceki romanlarda karşılaşılan, Ülkü Öztürk'ün öğretmen emeklisi annesi ile özdeşleştirilmiştir. Ömer Eren bu kadın için şöyle demektedir:

“Kadın kısa boylu, topluca, yaşlıca. Yetmişini geçmiş olmalı. Dizlerinin altına kadar inen açık renk, eprimiş bir pantolon giymiş. Bermuda şort mu diyorlar? Başında geniş kenarlı, yeşil kurdeleli eski bir hasır şapka, ellerinde beyaz eldivenler. Bodrum'a falan yerleşmiş emekli bir öğretmen, ya da yılın yarısını sahil sitelerinde geçiren yaşlı bir bürokrat karısı olmalı. Biraz annesini hatırlatıyor. Bunlar, konken partilerinden arta kalan zamanda kumaş boyar, batık yapar, resim çiziktirirler. Sanata, edebiyata da bulaşırlar. Seçkinci, çok bilmiş, öğretmen edalı, çekilmez

kadınlardır çoğu. Kendi doğrularının mutlaklığına inanan, lafa “Biz Cumhuriyet kuşağının kızlarıyız...” diye başlayan, örtülü bir kadın gördüler mi kırmızı görmüş boğaya dönen, “Bu halkı Atatürk bile adam edemedi!” diye hayıflanıp, halk derken “a”yı incelterek söyleyen kadınlar. Annemin, subay karısı öğretmen arkadaşları gibi. Belki de kadıncağıza haksızlık ediyorum.” (s. 12)

Yaşlı kadın, anlatımdaki gibi biri değildir ama bu anlatım bize Ülkü Öztürk ve Arın Murat’ın annelerinin bir birleşimi gibi sunulmaktadır. Romanda yer almayan yazar Ömer Eren’in annesi bu tip bir kadındır.

Yaşlı kadın, Berlin Duvarı yıkıldığı dönem Doğu Almanya’da bulunan ve oğlu hain ilan edildikten sonra kaçmak zorunda kalan, kaçarken yanında bulunan çocuğu ya da torununu kaybeden ve akli melikeleri yerinde olmayan biridir. Yazara yaklaşarak, çocuğun Budapeşte’de ya da Varşova’da gemiye bindikleri sıra yanında olduğunu gören kimsenin gördüklerini söylemediğini, onun bari gerçeği söylemesini ister. Kadın bir süre daha söylenip oturduğu yere döndüğünde, Ömer Eren, yan perona doğru uzaklaşır. Burada da bir asker uğurlaması vardır, durumundan iyice sıkılan Ömer, İstanbul’a gidişini ertesi güne ertelemeyi düşünür.

Ömer bunları düşünürken garda bir silah patlar, genç bir kız yerde yatmakta, bacaklarının arasından kan sızmaktadır. Ömer silah sesini duymamıştır ama bir çığlık duymuş o tarafa yönelmiştir. Vurulan kıızı tasvir ederken yine anlatıcı Ömer’dir. Kız uzun basma bir etek giymiş, başında da yemeni vardır. Vurulduğunda başında duran ve “çocuğu öldürdünüz” diye bağırıp genç yemenisini açtığında başak rengi gür saçları ortaya çıkmıştır. Bu kargaşa sırasında Ömer, cankurtaranın kıızı taşıdığı sedyenin peşinden giderken garip şapkalı yaşlı kadın tekrar yanına gelerek biraz önce bahsettiği çocuğu kimin öldürdüğünü gördüğünü, öldürenlerin kendilerinden olduğunu ama yıllarca bu gerçeği yok sayarak yaşadığını, çocuğu öldürenin Ömer olduğunu söyler. Ömer, kendini kadından kurtarır, ambulans bekleyen sedyenin yanına gider. Gardaki güvenlikçi ve emniyet amiri gelir olayı sorarlar. Ömer Eren, genç adamın kimliği ile ilgili sorulara cevap vermekte zorlandığını görür. Onlara yardım etmeye çalışır. Paraları olmadığını ve peşlerinde birilerinin olduğunu söyleyen gençle, vurulan genç kadını, tanıdıklarının olduğu bir hastaneye götürür.

Ömer, vurulan genç kadının -Zelal- ameliyatının bitmesini beklerken kocası Mahmut’a yazar olduğunu, onlar için yapabileceği bir şey varsa yapmak istediğini söyler.

Çaresiz olduğunu söyleyen Mahmut'a oğlunu en son gördüğünde onun da aynı durumda olduğu açıklamasını yapar.

Ameliyat bittiğinde Zelal'in kurtulduğu ama bebeğini kaybettiğini öğrenirler.

Mahmut, artık kaçamayacaklarını, adını 'Hevi' yani 'Umut' koymak istedikleri çocukları öldükten sonra kaçmalarının bir anlamı olmayacağını düşünmektedir. Ömer'e yolu memleketine düşerse babasına tembellikten değil başka sebeplerden okulu bıraktığını söylemesini ister. Eğer ona bir şey olursa Zelal'i koruyabilecek tek kişinin memleketlerinde eczacılık yapan, aşiret kızı Jiyan olduğunu söyler. Kadın örgütünde çalıştığından bölgede büyük itibar gören kadına ulaşır Zelal'e sahip çıkmasını sağlamasını ister. Kadının adını ve adresini yazıp Ömer'e verir.

Yoğun bakımdan çıkan Zelal birkaç gün hiçbir şey söylemeden, kimseye bakmadan yatar. Zelal, ziyaretine geldiğinde Ömer'i görür ve Mahmut'a, onun kim olduğunu, neden kendilerine yardım ettiğini sorar. Ömer, çok yakını olan birinin uzaklardan gelen karısının yoldan geçerlerken patlayan bir bomba yüzünden paramparça olduğunu, küçük çocuklarının geride kaldığını anlatıp bunu sebep göstermek ister. Mahmut, silahlı bir örgüt dendiğinde telaşlanır. Kendi örgütünün olup olmadığını sorar. Ömer, silah işlerine bulaşıldıktan sonra kim olursa olsun, yolun bu sona varacağını söyler. Zelal ise buna çok sert ve kendisinden beklenmeyecek bir cevap verir:

“An gelir; silahtan, ölümden başka kurtuluş yoktur. Öldürüyorlarsa, çaresi yok, sen de öldürürsün. Üstüne üstüne gelip de paspas yapıyorlarsa seni, kendini silahla korursun.” (s. 120)

Ömer, kan kanla yıkanamaz, der. Zelal ise Ömer'e ölenin kendi tanıdığı olmadığı için bu kadar rahat konuşabildiğini, yabancı olan kadın yerine kendi oğlunun başına gelmesi halinde, onun da kin güdeceğini söylemesi üzerine Mahmut onu savunur; akıllı adamın kinle işi olmaz, der. Zelal, kaba bir sesle, kendilerine yardım etmek istiyorsa onları törenin, örgütün bulamayacağı, deniz kenarı bir yere götürmesini söyler. Ömer, hastane çıkışında bunu yapmaya söz verir. Zelal, hastaneye ne zaman yattığını, ne zaman çıkacağını, kaç gün orada kaldığını hesaplayınca Ömer şaşırır. Mahmut ise Zelal'in hesabının kuvvetli olduğunu anlatır. Ömer, deniz kenarı bir yerde onlara bir dükkân açtıklarında Zelal'in hesap işlerine bakmasını söyleyince Zelal, yine kuşku ile sorular sorar. Kendilerine neden yardım etmektedir? Kürt değildir, memleketlileri değildir. Bu sorulara Ömer de bir cevap bulamamaktadır. Bir masalcı olduğunu ve günün birinde onların masalını da yazabileceği açıklamasını yapar ama bu da yeterli gelmez. Zelal, Ömer'e kendi topraklarının masalını

yazmasını söyler. Çünkü onların topraklarını bilmeyen biri, onların masalını sözle anlatsa da yüreği ile hissetmedikten sonra yazılan masalı çocuklar bile okumayacaktır. Ömer, kendi topraklarının kuruduğunu, kendi insanların belki de kendisinin değiştiğini, bu yüzden masalını kaybettiğini anlatır. Zelal:

“Mademki masalcısın, madem sözün ebesisin, bir kaçış masalı anlat bana o zaman. Güzel bir masal olsun, sonu iyi bitsin. Sevenler kavuşsun, kardeşler barışsın, yolcular menziline sağ salim ulaşsın, bebeler vurulmasın, ölmesin. Masal bu ya kimse kimseyi çiğnemesin, haksızlık etmesin, öldürmesin.” (s. 122) der.

Kendi çevresi de Ömer’e ‘lafın ebesi’ demektedir ancak Elif’in ve kendisinin bildiği bir gerçek vardır. Ömer bir süredir ‘lafı doğrultamamakta’dır.

Ömer, Zelal’in ona yol gösterebileceğini düşünerek, yardım etmekteki amacının kaybettiği sözü bulmak olduğunu söyler. Zelal, bunu anlamak için kendisinden yola çıkar. Köylerindeki masalcı ninenin çocukları toplayıp masal anlattığını, çocukların da bu masalları diğer çocuklara taşıdığını; kendisinin masalları güzel anlatması nedeni ile ninenin, yerini Zelal’in alabileceğini söylediğini; ama okula başladığında ‘annesinin dili’ yasaklanınca masallarını anlatamaz olduğunu; bu yüzden de sayılara sardığını söyler. Zelal, sayıları sever çünkü onların bir dili yoktur.

Zelal, Ömer’in kendi eleştirisini yapmasını sağlayan bir tiptir. Onun bu sözleri üzerine düşünen Ömer, önceleri kendisi gibi büyük hayalleri olan, dünyayı değiştirebileceğine inanan insanların hikâyelerini yazdığını düşünür. *“Karşı Taraf”* adındaki romanını yazarken klişeler ve söz oyunlarından faydalanmış; farkında olmadan diğer tarafa geçmiş; çok satanlar listesinde uzun süre birinci olunca, okuyucunun istediği tarzda romanları peş peşe çıkarmış ve söz dağarcığını tüketmiştir.

Kendi hikâyelerini yazabileceğini söyleyen Ömer’e asıl yol gösteren Mahmut olur. Eğer onların hikâyesini yazmak istiyorsa bunu uzaktan yapamayacağını, yaşamlarının izlerini yerinde aramasını, uzaklardan sözün doğrusuna ulaşamayacağını söyler. Ömer, Mahmut’un dediğini yapmaya karar verir. Mahmut’a; başı derde girerse arayacağı telefon numaraları, Zelal hastaneden çıkınca kalacakları evin adresini, tedbir olsun diye kendi adına açtığı banka hesabının kartını verir ve o dönünceye kadar hiçbir şeye karar vermemelerini tembihler. Ömer, Zelal ve Mahmut’un topraklarına doğru yola çıkar. Ömer, eczacı kadını ve Mahmut’un ailesini bulmak için Doğu’ya gidecektir.

Ömer, Mahmut'un memleketine gittiğinde ilk iş babasını bulur. Adama, oğluyla Ankara'da tesadüfen tanıştığını, bir iş için buralara geleceğini öğrenince Mahmut'un, ailesine iyi olduğunu söylemesini istediğini anlatır. Ömer, bu noktada aradığı sözün fısıltılarını duyduğunu düşünür ama buradaki işi henüz bitmemiştir.

Ömer, Hüseyin Bozlak'tan sonra Mahmut'un, başına bir şey gelirse Zelal'i emanet edebileceği tek insan olarak bahsettiği, Ömer'e adını ve adresini verdiği Jiyan'a gidecektir.

Mahmut, Ömer Eren'in kendisine verdiği adrese gider. Yer Ankara, zaman temmuz ayıdır. Mahmut, bebek ile Zelal'i bir bütün olarak görüp sevdiğinden, bebeği ölümü ile Zelal'in de değiştiğini, eksik kaldığını hissetmektedir. Bebeğin ölmesini bir yandan da hayra yormakta, kendi kanından, kendi canından oğulları olabileceğini düşünmektedir.

Ömer'in yerleşmelerini istediği yer arkadaşının evidir ve bu evde bekçilik yapacaklardır. Çevredekilerle fazla konuşmamaları tembih edilmiştir. Mahmut, bu eve giderken geçmişini sorgulamaya başlar. Neden dağa çıktığını, neden oradan kaçtığını düşünür. Çocukluğunda kendilerine ders veren bir öğretmenleri Kürt diye bir şeyin olmadığını, herkesin Türk olduğunu aksini söyleyenin ise cezalandırılacağını söylemiştir. Bu öğretmen örgüt tarafından öldürülmüştür. Mahmut, herkes Türk ise neden birilerinin öldürüldüğünü sorgulamaktadır. Çocukluğunda ve ergenliğinde, özellikle şehre taşındıktan sonra, annesinin okuluna gidip öğretmenleri ile konuşacağı tehdidinden çok korkmuştur. Annesi, Kürt kadınlarına has kıyafetler giymektedir ve Türkçe konuşmamaktadır. Annesinin, okula gitmesi halinde daha çok aşağılanacağını düşünmektedir. Bu tür şeylerle hırpalanmış olan kimliği ile barışık olamamaktan yakınmaktadır. Yaşadıklarını sorguladığı için dağa çıkan insanların, orada yaşananları sorguladığı için infaz edilmesi onu daha da hırpalamıştır. Vurulunca tepeden yuvarlanarak kaçtığı zamandan önce örgütte grup çalışmalarına yeterince kendini vermediği için uyarı almıştır. Eğer çatışmalar yoğun olmasa üstleri tarafından öldürüleceğini anlamıştır. Ama yine de kaçarken değil, Zelal'in kollarındayken ihanet ettiğini düşünmektedir.

Başka bir yaşamın mümkün olup olmadığını sorar. Herkesin başka bir cevabı vardır buna. Kurtuluşu; babası, okumakta; abisi, halkı ile birlikte mücadelede; yazları pamukta, fındıkta çalışmak için şehirden gelen ağabeyler, devrimde; dağa gelen eğitimcilerin yöntemleri dönem dönem değişir ama birlik olmakta; diğerlerinden farklı olarak Doktor dedikleri yaşlı bir eğitimci, insanın kendi içinde, kendini tanımasında bulmaktadır. Çıktığı dağlar ise bir kurtuluşun olmadığını öğretmiştir ona.

Bu düşüncelerle hastanedeki Zelal'in yanına giderken biri onu takip etmektedir. Zelal'in kaldığı odaya getirilen yaşlı bir kadın kendine gelip köylü görüntüsü ile Zelal'i görünce sorun çıkarmıştır. Sürekli köylülerle, Kürtlerle, bölücü PKK'lilerle aynı odaya yatırılmayacağını, özel bir hastanede köylülerin yeri olmadığını, bu odanın kendisine layık olmadığını söyleyip, hemşirelere, hastane görevlilerine yakınıp durmuştur. Kadının kendisini aşağılamasından sıkılan Zelal, asıl PKK'liyi geldiğinde göreceğini söyler. Mahmut, Ömer Eren'den görüp hoşuna giden hastaya çiçek getirme âdetine uyup sarı güllerle geldiğinde; Zelal, Mahmut'a, göz kırparak, kadının Kürtlerden hoşlanmadığını söyler. Mahmut, herkesin aynı olduğunu, ırk ayrımı olamayacağını söyleyip tek bir gül uzatır. Kadın reddetmez ama yine de yumuşamaz. Arkasını dönüp Mahmut ve Zelal'i dinlemeye başlar.

Mahmut, Ömer'in ayarladığı evin çiçeklerle donanmış bahçesinden bahseder ama Zelal durumdan memnun değildir. O evde hizmet etmeye başladıklarında kendi memleketleri ile buraları karşılaştırmaya; denize ulaştıklarında dağları özlemeye başlayacaklarını düşünmektedir. Ömer'in iyi bir adam olduğunu ama memleketlerini karış karış dolaşsa da onları anlayamayacağını, sadece durumlarına hep üzüleceğini, artık eskisi gibi olamayacağını söyler.

Onları dinleyen yaşlı kadın hangi dille konuştuklarını sorar. Zelal kadını tersler, kadın kendi memleketlerinde kendi dillerine sahip çıkamadıklarını, sokaklarda rahat yürüyemediklerini, hastanede bile rahat bırakılmadıklarını söylediğinde Mahmut araya girer ve insanın duygularını anadili ile daha sevgi dolu paylaştıklarını ve bunun da bir günahı olmadığını söylediğinde kadın tekrar arkasını döner.

Zelal'in buralarda yaşayamayacaklarına olan inancının nedeni budur. Kendi dilinde konuşması buralarda hor görülmektedir:

“ ‘İşte bu yüzden,’ diyor Zelal yine Kürtçe. ‘Konuştuğum dili; doğduğumda ilk duyduğum, sözcükleriyle sevildiğim, ninnileriyle uyutulduğum, küfürleriyle dövüldüğüm dili hor görenlerin yanında ne işim var benim?’ ”
(s.219-220)

Zelal ve Mahmut bunları konuşurken yaşlı kadının oğlu ile gelini gelir, kadının aksine çok sevecendirler. Mahmut, bir oyun oynar ve Zelal'e, Türkçe, onu birkaç güne çıkaracaklarını, teyzeyi rahatsız etmeyeceklerini söyler. Ziyaretçiler, rahatsızlık lafını duyunca mahcup olurlar, annelerinin ters davrandığını anlayıp onun adına özür dilerler. Zelal, oyunu devam ettirtir ve ailelerini ziyarete giderken otogarda maganda kurşunu

nedeni ile karnındaki bebeğini kaybettiğini söyler. Yaşlı kadın ve ziyaretçileri duruma çok üzülür. Mahmut, Zelal'i hastanede bırakıp gitmek istemez, onu bu şekilde koruyamayacaktır. Hastaneden kaçırmayı düşünse bile kuşkuculuğunda rahatsız olup vazgeçer. Ziyareti bitince, istem dışı, yaşlı kadının yanına gidip Zelal'i ona emanet eder. Kadın cevap vermez.

Mahmut'un yokluğunda kendisini yalnız hisseden Zelal, Eylem adındaki hemşirenin nöbetçi olup olmadığını düşünür. Eylem, fazla soru sormamakta, her zaman sıcak, güler yüzlü yaklaşmakta, nöbetçi olduğu zamanlar Zelal ile yakından ilgilenmektedir. Zelal, onun iyi bir insan olduğunu düşünür.

Zelal'in hisleri kuvvetlidir. Babası iyi, amcaları kötü; öğretmeni iyi, müdürü kötü; Mahmut çok iyi, Mesut abisi dağa çıkmadan önce iyi ama sonrasında kötüdür. Zelal'in dünyasında dil, din, ırk ayrımı yoktur. İnsanları sadece iyilik ve kötülük yönünden ayırmaktadır. İlaçların etkisi ve Eylem'in nöbetçi olması düşüncesinin rahatlığı ile uykuya dalan Zelal, kâbusla uyanır ve kapıya baktığında Mesut abisinin yüzünü görüp kâbusun devam ettiğini zanneder. Yaşlı kadının, korktuğunu görmüş olmasından rahatsız olur ve tekrar gözlerini kapadığında tekrar kâbus görüp bağırarak uyanır. Kadın yumuşak bir sesle konuşunca Zelal, bu kadının varlığına ihtiyacı olduğunu anlar. Kadının yumuşak sesini duyduğunda, annesini özlediğini hisseder. Kapıdan bakan yüzü görüp görmediğini sorar, kadın kimseyi görmediğini, sıcaktan aralanan kapıdan geçenlerin arada bakmış olabileceğini söyler. Sinirlerinin bozulduğunu anladığı Zelal'e hemşire gelince yerlerini değiştirteceğini, o zaman Zelal'in biraz rahatlayabileceğini söyler. Zelal, kadının bu beklemediği sevecenliğinden çok etkilenir ve usul usul ağlamaya başlar. Bunu gören kadın, teselli etmeye çalışır. Başına kötü şeyler geldiğini, birilerinden korktuğunu anlamıştır. Genç olduğu için çabucak iyileşeceğini ve yeniden çocuğu olacağını söyler. Zelal'in duyguları daha da yoğunlaşır:

“Yataktan kalkabilse, kendiliğinden yürüyebilse, kadının yatağına gidip boynuna sarılacaktı Zelal. Boynuna sarılmakla kalmayıp yüzünü göğsüne gömecek, doya doya ağlayacaktı. Anamı özledim, kuma ablamla bile hoş geçinen, erkeğini paylaşmaya razı olan anamı. Oğullarını dağlara, kızını ellere veren anamı. Şu kadından kim bilir ne kadar genç olan, yine de kadının anası gibi duran anamı.” (s. 227)

Kadın çağrı ziline basınca gelen hastabakıcıya Zelal'e bir sakinleştirici iğne vurmalarını, kendi yatağını da kapının yanına almalarını ister. Yaşlı kadın yerlerin değiştirilmesini neden istediği sorulduğunda huysuz bir kadın gibi davranmaktan geri

durmaz. Pencere kenarında yatmak istemediği için yerinin değiştirilmesini istediğini söyler. Duygusal ve anlayışlı olmasına rağmen çevresindeki insanlara duygularını göstermemek için huysuzluğa sığınmaktadır.

Yerleri değiştikten sonra, Zelal kadının tavrını düşünür. Bazılarının karşısındaki insanın çektiği acıyı nasıl anlayamadığını düşünür. Kendisine tecavüz edenlerin, bağırmaalarına aldırmaamasının umursamamaktan mı, onun bağırışlarından zevk almaktan mı olduğunu düşünmektedir. Tecavüzçülerinden sonuncusunun kötülere kapılmış olacağını düşünmektedir, çünkü onun yaklaşımında sevgi vardır, diğerleri gibi değildir. Kadının yakınlığından etkilenmiştir, kadına kızgınlığı geçmiş ama küskünlüğü, ezikliği geçmemiş; yalnızlık hissi azalmış, korkusu dinmiş ama yabancılık hissi değişmemiştir.

Kadın nereli olduğunu sorduğunda Zelal, yalan söyler, Van'ın köylerinden olduklarını söyler. Yaşlı kadın, kocasının asker olduğunu, görev için gittikleri Erzurum, Doğubayazıt, Ardahan'ı bildiğini ama Van'ı bilmediğini söyler. Kadın eski zamanda Rus belası olduğu için sınırların korunduğunu, o dönemin eşkıyalarını takip için dağlara çıkıldığını ama şimdinin eşkıyalarının o dönemdekilere göre çok acımasız olduğunu söyler. Van'da da terör belasının olup olmadığını sorar. Zelal, onun memleketinde de olduğu, köylerini bırakıp mezraya göçtükleri için fazla bilmedikleri cevabını verir. Buna bir de arada kalmışlıklarını da ekler. Köydeyken, gerillanın köyü basıp yiyecek, barınak, silah istediğini, olmadı genç erkekleri alıp gittiğini; onlardan sonra askerlerin gelip gerillaya neden yataklık ediyorsunuz diye erkekleri toplayıp götürdüğünü anlatır. Yaşlı kadının jandarma olan kocası, halk beslediği sürece eşkıyalığın devam edeceğini söylemiştir. Kadın da aynı şekilde düşünmekte, doğuda yaşayan insanları suçlamaktadır. Kürt halkının geçmişten beri devlete garezi olduğunu, şimdi kışkırtanlar yüzünden iyice düşman olduğunu düşünmektedir. Oysa doğunun halkı iyidir ona göre. Kocasının görev yaptığı yerlerde en yakın komşularının yerli halktan olduğunu görmüştür. Kocası görev gereği araziye çıktığında evde yalnız kalmaktan korkan kadına, komşu kadınlar destek vermiş, yanında kalmıştır. O dönem Kürtlerin de düşman olmadığını, öl dese ölecek kadar sadık, güvenilir olduğunu söylediğinde Zelal ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“Şimdi gözleri açıldı, sadık kul ola ola, herkes üstünden geçti. Çok dayak yiyen it sonunda azgın olur, diyecekti kendini tuttu Zelal.

‘Şimdi çok zulüm vardır,’ dedi sadece, ‘O zulmeder, bu zulmeder. Millet de dağa çıkar işte.’

‘Öğretmenle devletin vurduğu yerde gül biter. Biraz itaatkâr olacaksın, başkaldırdın mı, başın ezilir. Kışkırtanlara kapılmasalardı olmazdı böyle.

Silahlı alıp askere çevirdin mi tabii ki karşılığını görürsün. Türk ordusu böyle üç-beş çapulcuya bırakmaz bu vatani.'

Bu defa dayanamadı Zelal.

Bak teyzem! Güzel söylersin de; köyün üç öğün basılsa, agan buban dipçiklenip sürüklense, Kürtçe konuşursun diye dayak yesen, jandarmalar basıp davarını, hayvanını götürse, yolların kesilse, şehre varmadan yollarda ölüp gitsen hastalandığında, gün gelir; zulümden, dayaktan gül bitmediğini görürsün, isyana durursun. Bak diyivereyim sana. Önceleri itip kaktın beni, düşman gördün, ama insan kadınmışsın, anaymışsın, sevgin varmış verecek başkalarına. Sağ ol koruyorsun beni şimdi. Ben de söyleyim bari dedim içimdekileri; kızma, gönül koyma. Bil ama; bil ki kimse istemez sevdikleri ölsün, evladı, eri, bubası agası ölsün. Vatan, dedin ya; vatan ölenin de vatani, öldürenin de. Ama bak, öyle değil işte. Köyümüz vatanımızdı; korktuk, sürüldük, kaçtık. Çocuğumu karnımda vurdular, aha duydun, bilirsin. Yerim yok, yerimiz yok gidecek. Buralarda elin evinde, el kapısında sürüneceğiz. Kürtler sadık olur değil mi? Sen dedin. Sadık hizmetkârlar olacağız.' ” (s.230-231)

Düşündüğü şeyleri söyleyen Zelal, bir yandan da kadını kırmaktan, kızdırmaktan çekinmektedir. Konuşmanın heyecanı ve ilaçların da etkisi ile uykuya dalar.

Mahmut, kebabçının önünden geçerken canı çeker ve içeri girer. Bu sırada televizyonda haberler vardır. Türkiye'den, İsrail'den Lübnan'dan, İran'dan bombalı saldırı, şiddet haberleri verilir. İştahı kaçan Mahmut hesabı isteyecekken kapıdan giren adam yanına gelip masasına oturur. Adam örgütten olduğunu, verilecek bir işi yapması halinde yavuklusu ile sağ salim gitmesine izin verileceğini söyler. Dağdayken kafasının karışık olduğunu bilindiğini ve kaçmasının şaşırtmadığını söyler. Önderlerinin, Mahmut'un hala kurtarılabilir bir unsur olduğunu düşündüğünü söyler. Unsur kelimesi Mahmut'u sarsar, çünkü örgütte gözden çıkarılan, ilk fırsatta yok edilecek elemanlar için bu kelimenin kullanıldığını bilmektedir. Ne zamandan beri peşlerinde olduklarını sorar Mahmut. Adam, işlerin karışık olduğunu söyler. Dağ kadrosundayken itirafçı olan kızın abisinin, kızın peşinde; örgütün, Mahmut'un peşinde; devletin ise hepsinin peşinde olduğunu söyler.

Adam, Mahmut'a, yabancısı olmadığı bir iş yapacağını, uzaktan kumandayla bir yeri patlatacağını söyler. Mahmut, bu adamın kendisini gerçekte tanımadığını anlar. Mahmut'un patlama gibi işlerle ilgisi yoktur. Ayrıca şehir kadrosundan değil de dağ kadrosundan birine bu görevin verilmesi de normal değildir. Mahmut kabul etmek istemez, uzakta, sakın bir hayat sürmek istediğini söyler. Adam tehdit eder. Mahmut'un izine, Zelal'in abisi yardımı ile ulaştıklarını, Zelal'in hayatta kalmasını sağlayabileceklerini ama bunun için Mahmut'un bu görevi yerine getirmesi gerektiğini söyler. Adam, bir aksilik olursa Zelal'i kime emanet edeceğini sorar. Mahmut, Ömer Eren'in adını ve numarasını verir, ardından Ömer'i bu işe

bulaştırdığı için pişman olur. Ömer Eren'i nereden tanıdığını sorunca, Zelal vurulduğunda onun da garda olduğunu ve kim olduklarını sormadan yardım ettiğini, iyi bir adam olduğu için ona zarar gelmesini istemediğini anlatır.

Son model bir cep telefonu veren adam, patlama öncesinde ve sonrasında temiz olan bu cihazı kullanmamasını, iş bitince de imha etmesini, işin nerede ve ne zaman olduğunu bilmediğini söyler. Mahmut, polise gitmeyeceğine, onları ihbar etmeyeceğine nasıl emin olduklarını sorduğunda, Zelal'in ellerinde olduğu cevabını alır.

Zelal'in hayatına karşılık birçok insanı öldürmesi istenen Mahmut, bir parkta oturup uzun uzun düşünür. Zelal'in mağarada ilişkileri başladığı zaman söylediklerini hatırlar. Zelal, ölünceye kadar ya da birileri onları buluncaya kadar burada kalmak istemektedir. İkisinin de aslında ölmüş olabileceğini ama fazladan yaşadıklarını söylemiştir. Bunları düşünürken, kebabçıda patlama emrini veren adamın yüzünün Zelal'le nasıl benzediğini fark eder. Adam, Zelal'in itirafçı olan Mesut abisidir. Patlama olayını Mahmut'un üzerine yıkacak, aradaki ateşkesin kalkması ile birileri bundan nemalanacaktır. Mahmut, bu işin bir parçası olmak istemez. Oturduğu parktaki havuzun kenarından telefonu usulca suya bırakıp Zelal'in yanına gider. Gece hastaneye giremse de sabah erkenden Zelal'i oradan kaçırmaya karar verir. Ömer Eren'e de ulaşmaya çalışacaktır, ulaşamazsa da yine ikisi yollara düşeceklerdir.

Zelal, gece kâbus görür ve uyanır. Çocukluk günlerini, sonrasında yaşadıklarını düşünür. Çocukken masalları neden sevdiğini sorgular. Masalları, sonu iyi bittiği için sevmektedir ama şimdi kendi masallarını yaşadıkları için başka bir masala ihtiyacı yoktur. Gerçek hayatta her zaman murada erilmediğini bilmektedir ama onların kötü bir son yaşayacaklarına ihtimal vermemektedir. Sonu ne olursa olsun Mahmut ile yaşadıklarından memnundur. Kuzuyu aramak için dağa çıkışını, orada yaşadıklarını, babasının onu serbest bırakmasını Mahmut ile karşılaşmaları için bir vesile olarak görmektedir. Bu nedenle de o gece başına gelenleri kutsamaktadır. Yakında hastaneden çıkıp denize doğru gideceklerini, orada yeni umutlar doğuracağını düşünürken odanın kapısı açılır. Uzun boylu bir erkek içeri girip susturucu takılmış ya da yastıkla susturulmuş bir silahla yaşlı kadına üç el ateş eder. Kadının çıkardığı boğuk sesi duyar. Adam, kaçarken Eylem Hemşire'yi de bacağından vurur. Zelal, olanları izler ve adam gittikten sonra onun Mesut abisi olduğunu anlar.

Eylem Hemşire'nin yarası ağır değildir. Deliller yok olmasın diye yaşlı kadının cesedini karyolası ile birlikte odadan çıkarırlar. Temizlikçiler odadaki kanları silerken Zelal'in nasıl olup da hala uyanmadığına anlam verememişlerdir. Zelal, sarındığı çarşıfta açtığı delikten olup bitenleri izlemektedir. O an, kendisini mutlaka sorgulayacaklarını düşünür ve tek kelime bile etmemeye karar verir.

Mesut abisinin, onu çok sevip herkesten sakınırken nasıl olup da öldürmek isteyecek kadar vahşileştiğini düşünür. Yiğit, korkusuz ama bazen gaddar olan abisinin annesi ve kendisi söz konusu olduğunda ne kadar merhametli davrandığını hatırlar. Zelal, Mesut abisinin içine şeytanın itirafçı olduğunda değil, köyden götürüldüğünde başına gelen olaydan sonra girdiğini düşünmektedir.

Sabah ezanından sonra gelen bir adam, Eylem Hemşire'nin nişanlısı olan doktorla birlikte odaya girer. Yerdeki kanların silinmesine ve Zelal'in yatağı yerine Yaşlı kadının yatağının başka yere nakledilmesine kızar. Tek görgü tanığı olan Zelal hakkında bilgi verilmesini ve sorgulanmasını söyler. Doktor, Zelal'in maganda kurşunu ile bebeğini kaybeden genç bir kadın olduğunu ve yaşadıklarına bu olayın şoku da eklenince ifade verebilecek durumda olmadığını söyler. Adam, Zelal'in çarşafını açınca, gözleri kocaman açılmış ve bomboş bakan Zelal'i görür. Soru sorar ama cevap alamaz. Onun gerçekten şokta olduğunu, düzelene kadar bekleyeceklerini söyler. İkisi odadan çıkarken doktora seslenmeye çalışır ama sesi çıkmamaktadır. Adamı gönderdikten sonra Zelal'in hırıltılı sesini duyan Doktor geri gelir. Zelal, konuşamayınca cebindeki kalemi ister ve çarşafın bir kenarına; “MESUT ABİMDİ, MAMUT KAÇSIN” (s. 331) yazar. Doktor, sakın olmasını, korktuğu için kendini dilsiz kıldığını, bir süre böyle devam ettirmesini söyler. Çarşafı yazılı tarafı görünmeyecek şekilde katlayarak yatağın altına atar ve görevlilere hastanın çarşaflarının değiştirilmesini söyler.

Zelal, kendini yalnız hisseder, tek dayanağı olan Mahmut'un da yanına gelmesini istememektedir çünkü Mesut'un ona zarar vereceğinden korkar. Zelal, tüm yaşadıklarına karşı her şeyin güzel olduğu bir masal düşler. Bu masal şöyledir:

“Düşmanların barıştığı, sevenlerin kavuştuğu, ölümün yaşıllıktan, ecelden olduğu, doğumun hayatı muştuladığı, derelerin, ırmakların kan rengi değil masmavi, dupduru aktığı, insanın insanı vuracağına elini uzattığı bir masal.” (s. 331)

Ömer Eren'in garda yetiştiği gibi imdatlarına yetişmesini istemektedir.

Mahmut, biraz gevşemek ve izlenip izlenmediğini anlamak için bir meyhaneye girer ve içki içer. Hastane bahçesine gelir ve bahçede sızar. Sabah ezanından sonra uyanır, daha önce tesadüfen öğrendiği depo yolundan Zelal'in kaldığı yere gider. Kapıda polisler vardır. Onu alıp müdürlerinin bulunduğu doktor odasına götürürler. Müdür, Zelal'in yanındaki yaşlı kadının öldürüldüğünü, ama asıl hedefin o olduğunu sanmadıklarını söyleyerek düşmanları olup olmadığını sorar. Mahmut, inkâr eder. Zelal'i kimsenin bilmediği bir odaya almışlar, şokta olan genç kadını ilaçlarla uyutmuşlardır. Genç doktor, Mahmut'u ilaç vermek bahanesi ile odadan çıkarır ve Zelal'in notunu iletir. Bu doktor Eylem Hemşire'nin nişanlısıdır. Mahmut, adama güvenir ve Zelal'in töreden kaçtığını, Ömer Eren'in ise tesadüfen onları görüp insaniyet namına yardım ettiğini anlatır. Konuşmaları aralarında kalacaktır. Mahmut, Zelal'i hastaneden çıkarıp çıkaramayacağını sorar. Doktor, izin vermez. Bu, hem sağlığı açısından iyi değildir hem de burada gerçekten iyi korunmaktadır. Mahmut'a sağlam bir adres verip, kendisine güvenli bir yer bulmasını söyler. Mahmut, Ömer Eren'in numarasını verip oradan ayrılır.

Ömer, bulunduğu şehirden ayrılırken Mahmut'un başlarının dertte olduğunu yazdığı telefon mesajını görür. Ankara uçağında yedek yolcu olarak yer bulur, iner inmez Mahmut'u arar. Olanları öğrenir gerekli yerlerle görüşür. Mahmut'a yeni bir yer ayarlar ve Zelal'e çabucak iyileşmesini, onu denize ulaştıracağını söyler.

Birkaç gün içinde buradaki işlerini bitiren Ömer, İstanbul uçağını kaçırmış ve gidişi geciktirmemek için otobüse binmeye karar verir. Gara geldiğinde oradaki yaşlı kadının aynı kıyafetlerle, aynı soruları sorarak dolaştığını görür. Bu defa kadının yaşadığı acıyı kendi içinde hissetmektedir.

Gardaki bu kadın, romanın başkahramanları Ömer ve Elif'in oğlunu kaybetmesi, Zilan ve Mahmut'un doğmamış oğullarını kaybetmesi ile bağlantılı bir metafor olarak kullanılmıştır. Kayıp bir çocuğu arayan kadın bir dekordur.

Roman, baştaki mısranın devamı ile biter:

“Bir söz arıyordum, bir ses duydum.

Bir çığlının peşine takılıp uzaklara gittim.

*Duyduğum sesin, şiddetten doğan acının sesi olduğunu bilmiyordun,
öğrendim.*

O sesi izledim, sözü buldum.

Söyleyecek bir sözüm var artık.” (s. 352)

Zelal, birlikte olduğu adamla ortak kararlar almakta, geldikleri yerin katı kurallarının dışında bir hayat sürmektedir. Mahmut'u hayattaki tek dayanağı olarak görmektedir.

Jiyan, Doğu'nun katı kuralları içinde farklı bir duruş sergilemektedir. Jiyan'ın kocası yazar ve avukattır ve 1980 sonrasında İsveç'e yerleşmiştir. Abisinin yanına İsveç'e giden Jiyan ve kocası ailecek görüşmektedirler. Kadınlara düşkünlüğü olmayan elli yaşındaki adam Jiyan'a âşık olur. O dönem daha genç ve daha çekici olan Jiyan'ı örgüt ve asker çatışması nedeni ile terk ettiği memleketine benzetir. Karısından ayrılır ve Jiyan ile evlenirler. Kocas, Jiyan için; *“Ülkemin özü, yüreği, gizemi ve isyanı bu kadında toplanmış sanki. Jiyan sadece güzel bir kadın değil, bir ülke; kovulduğum, terk ettiğim, özlediğim ülkem”* (s. 282) der.

Aralarında yirmi yaştan fazla fark olan bu iki insan tüm engellere rağmen, 90'ların sonunda siyasal sürgünlerin bir kısmına çıkan af ile Türkiye'ye döndüğünde evlenirler. Jiyan, düşünceleri yönünden kocasından çok etkilenmiştir. Jiyan, kocasından öğrendiklerini şöyle anlatmaktadır.

“ ‘Bana, burada yaşamamanın buralı olmaya yetmediğini o öğretti. Buranın gözüyle bakmayı; tarihimi, dilimi, kimliğimi öğretti. Buraları sevmeyi, kimliğimle barışık olmayı öğretti. Kimliğimle barışırken öteki kimliklere düşman olmamayı, ezilmişliğimize sığınıp zalim olmamayı öğretti. Umudu öğretti. Sezip de bilemediğim, bilip de dile getiremediğim duyguları düşünceleri dile dökmeyi öğretti. “Biz güç olanı deneyeceğiz. Zulümden, zalimden yana değil, insandan ve yaşamdan yana olmayı seçeceğiz,” dedi. “Zulüm görmek zalim olmaya hak kazandırmaz,” dedi. Onu çok sevdim.’ ” (s.294)

Kocasıyla, babasının evinde yaşamışlardır. Kocası sürekli bu evde kalmakta, Jiyan şehre gidip gelmektedir. Kocasının öldürüldüğü gece Jiyan, şehirde nöbetçidir. Kocası aşiretlerinden iki adamın korumasıyla evlerindedir. Kocası babasının evinde ve babasının ona verdiği tabanca ile vurulmuştur. Tabanca ve iki koruma ortadan kaybolmuştur. Korumalardan biri bir zaman sonra uzak bir bölgede faili meçhul bir cinayete kurban gider, diğerinden ise hiç haber alınamaz. Bu durum Jiyan'ı töhmet altında bırakır. Jiyan bu konuyu kendi imkânları ile araştırmak istediğinde izleri kaybeder. Kocasının son yazıları barış üzerinedir ve savaştan beslenen insanların işine gelmeyecektir.

Aydın bir adam olan kocası Jiyan'a şekil verir. Hayata bakışını, insanlara bakışını ve kocası ile paylaştıklarını, kocasından öğrendikleri ile oluşturur. Kocasının öğrencisi olan bir avukat, Ömer'e kocasıyla Jiyan'ın nasıl evlendiklerini anlatır. Jiyan'ın kocasına duyduğu aşkı kıskanan Ömer, adamın ölümünden sonra buralarda kalmasının zor olduğunu

söyler. Avukat ise Jiyan'ın artık buralardan gidemeyeceğini, “Hoca” diye bilinen kocasıyla tanışmadan önceki hali ile şimdiki halinin birbirinden çok farklı olduğunu söyleyecektir. Jiyan, artık sadece Jiyan değildir, kocasına duyduğu aşk onu değiştirmiştir. Kocasının vasiyeti gibi kabul ettiği bir işin peşindedir. Ölü ele geçirilen örgüt üyelerinin yasının tutulduğu yerde şehit olan askerlerin de yasının tutulmasını sağlamaya çalışmaktadır. İnsanların acılarını birbirleri ile paylaşmalarını sağlamak istemektedir.

Evliliklerinden beş yıl sonra kocası öldürülür ama Jiyan, kocasına olan duygusal bağlılığını kaybetmez. Yıllar sonra kocasından bahsederken büyük bir aşk ve bağlılık duyduğunu karşısındakilere hissettirebilmektedir.

Kısa bir süre için şehirlerine gelen Ömer Eren ile duygusal bir bağ kurar, birlikte olur, onu da sever ancak Ömer Eren'in de anladığı bir şey vardır: Jiyan hayatı boyunca tek bir erkeğe ait olacaktır. Jiyan sadece ölen kocasına ait bir kadındır.

Aynı romanda karşımıza çıkan Zelal'in annesi tüm bu kadınlardan farklı olarak yaşadığı gelenek ve göreneklere karşı çıkmayan bir kadındır. Doğuda yaşayan bu kadın erkek çocuğu olmasına rağmen eşini bir başka kadınla paylaşmaktadır. Kocasını kıskanır ancak bunu belli etmez. Kocasının başka bir kadınla birlikte olmasına isyan edip başka bir hayat kurmak gibi bir düşünceye kapılmaz.

Duygularını gizleyerek yaşayan bu kadın Oya Baydar'ın romanlarında sınırlı olduğunu söyleyebileceğimiz zayıf kadınlardan biridir. Yaşadıklarına itiraz hakkı verilmemektedir. Kendisine sunulan yaşam sınırlarını zorlamamak koşulu ile eşinin bazı düşüncelerine karşı çıksa bile verilen bir karar varsa kaçmayı, gizlenmeyi seçmektedir.

Ulla, aynı romanda karşımıza çıkan bir başka kadındır. Ulla da, Artur'un sahibinin karısı gibi sadece fotoğraflarda ve diğer kişilerin anılarında karşımıza çıkmaktadır. Deniz'i olduğu gibi kabul eden, ondan yapabileceklerinden fazlasını beklemeyen bir kadındır. Deniz ile birlikteliklerinde mutlu olan Ulla, hayatı sorgulamayan, zevk almak, mutlu olmak için yaşayan bir kadındır.

Çöplüğün Generali adlı romanda karşımıza çıkan kadınlarda cerrah ve mikrobiyoloji profesörü olan kadınların eşleri ile anlaşılmadıkları, kariyerleri için evliliklerini sonlandırdıkları görülmektedir. Üst romanın asıl kahramanının karısı ise kocasının kendisini ihmal ettiğini düşünmektedir.

2.4.2.2.Sadakatsiz Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında karşımıza çıkan kadınlar, genel olarak, eşlerini seven ama onlara sadakat göstermeyen kadınlardır.

Kedi Mektupları romanında yer alan kediler yönünden baktığımızda; onlar doğası gereği birden fazla kedi ile birlikte olmanın normal olduğunu düşünmekte, insanları bu konudaki takıntılarını anlamsız bulmaktadırlar. Gece, bir kadın ve bir erkeğin hayatları boyunca birlikte yaşamasını garip bir takıntı olarak görmektedir.

Hiçbiriye Dönüş romanının başkahramanı kocasını sevmektedir ancak yaşadıkları yıkımlar ve oğullarını iyi yetiştirememeleri konularında birbirlerini ve kendilerini suçladıkları için ilişkileri bozulmuştur.

Asıl kadın, Baltık Denizi kıyısında kocası ile ülkelerine dönmek konusunda yaptıkları bir konuşmayı hatırlar. Bu hatırlama kadın ve kocası arasındaki ilişkinin geldiği noktayı anlatmaktadır. Asıl kadının, olumsuz olarak hatırladığı bir gündür. Denizin rengi, çevredeki martıları güzellikler olarak değil, içini ürperten kendisini korkutan nesneler olarak algıladığı bir zamandır. Denizin kıyısında, kocasına, “*Buralarda ölüp gideceğiz*” (s.184) demiştir. Kocas, kadına sarılıp, öper. Kadın üşüdüğü için dudaklarının soğuk olduğunu söylerken; kocası bunun aralarındaki soğukluğun ibaresi olduğunu düşünmüştür. Kadın, kocasının geri dönüşün mümkün olduğunu iyimserlikle anlattığını söylemesine karşın; kocası bu anı, kadını teselli etmek için çabalamak olarak hatırlamaktadır. Bu iki anlayış farkı şöyle ortaya konmaktadır:

“Baltık Denizi kıyılarına inmiştik. Bulunduğumuz yerde çamlar denize kadar ulaşıyor, denize dimdik inen kayalıkların üstüne yuva yapmış martılar insanın yüreğini hoplatan çığlıklar atıyor, beyaz köpüklü, kurşuni renkli, ürkütücü bir deniz önümüzde uzanıyordu. Hava soğuktu, içimiz ürperiyordu. ‘Buralarda ölüp gideceğiz’ demiştin sana. Bana sarılmış, dudaklarıma uzanmıştın. Dudaklarım soğuktu üşüyordum. Her zamanki güzel iyimserliğimle, ‘Şehrimize döneceğiz’ demiştin. ‘Mavi, ılık, ıslıl ıslıl denizimize, bildik sokaklara, evlere, sevdiğin erguvan ağaçlarına, Boğaz tepelerine, Kavak’taki balıkçı meyhanesine, sokak kedilerine, her şeye geri döneceğiz. Bu uzun yolculuk yakında bitecek. Bak, dünya değişiyor, duvarlar yıkılıyor. Dönüş yolları açılıyor.’ Sesin gerçekten de umutlu, inançlıydı. Dönüş yollarının ne bahasına açıldığını, dönüşün bedelinin ne olacağını henüz ikimiz de bilmiyorduk. (...) Bir gün olur da şehrimize dönersek, limana beyaz bir Akdeniz gemisiyle bir akşam vakti girmeyi hayal ettim. Bunu sana o gün söylemedim; paylaşılmayan bir hayal olmasından, iğreti, yapay durmasından korktum” (s. 184-185)

Kocas ise bu anları şöyle anlatmaktadır:

“Sana, döndüğümüzde bu göle, bu camgöbeği dinginliğe, Selçuk kümbetlerine, burmalı minarelere gelmek istediğimi söylediğimde, bir başka gölün kıyısındaydık. Belki de bir denizdi. Kayalara oturmuştuk. Arkamızda çam ormanları vardı. Soğuk, donuk bir kuzey güneşinin son kıvıllığı da kaybolurken, ‘Buralarda ölüp gideceğiz’ demiştin. Sıkıntılı anlarında yaptığın gibi, parmaklarınla uzun sarı saçlarını karıştırıyordun. Uzanıp dudaklarından öpmüştüm seni. Kederine, çaresizliğine ortak olmanın tek yolu bedenine ulaşmaktı. Ellerin soğuktu. Dudakların kuru ve isteksizdi. Aramızdaki uzaklığı ilk o gece, orada fark ettim. Sana, bu göle dönmek istediğimi, gölün camgöbeği renginin beni çağırdığını, bunun bir kader olduğu (s. 205)’nu söyledim. ‘Düşün, hayal et’ dedim. ‘Bir gün mutlaka döneceğimiz o topraklar, göllerin camgöbeği rengi, denize kavuşan zeytin ağaçları, çiçeğe durmuş erguvanlarla erguvani Boğaz tepeleri, akşamın şehrimizi yumuşacık sarması...’ Sustun, belki dönüşe inanmıyordun, belki de o gece çok hüznüydün.” (s. 206)

Bu iki insan, ortak anılarını farklı hatırlamaktadır. Kadın, dönüşü sadece İstanbul’la özdeşleştirmiş, adam ise bunu tek bir şehre değil sevdiği tüm şehirlere dönmek olarak algılamıştır. Adam, aralarındaki soğukluğun farkına o zaman varmıştır. Kadın ise aralarındaki uzaklaşmanın henüz farkında değildir ama ortak hayal kuramamaları ihtimali ile kocasıyla paylaşımını sınırlandırmıştır.

Asıl kadın, yirmi yıl süren evliliğinde de sürekliliği sağlayamamıştır. Evlilikleri süresince kendisinin de, kocasının da geçici ilişkileri olmuştur.

Berlin Duvarı yıkılmadan önce, kaçak hayatı yaşarken Atina’da katıldığı bir barış toplantısında, çok samimi olmadığı eski arkadaşlarından biri ile karşılaşır. Bu dönem, henüz Berlin Duvarı yıkılmamıştır, dolayısı ile asıl kadın hala bir şeylerin değişebileceğine inanmaktadır. Mülteci pasaportu taşımakta ve bu durumundan utanmaktadır. Kendi deyimiyle *“devrimci romantizmin son yılları”* (s. 124) yaşanmaktadır. Arkadaşının oğlu ülkesinde kalmış, silahlı mücadeleyi seçmiştir. Adam bu tercih nedeni ile tedirgindir ve bir gün oğlunun ölüm haberini alacağından korkmaktadır. Oğlunun yüzünü hatırlamakta zorlandığını söyleyen adamın sesinde hüzünden çok umutsuzluk olduğunu fark eden kadın, onu kendisine çok yakın hisseder. Adam, ülkelerine geri dönemeyeceklerini düşünmektedir. Bir dönüş olsa bile bıraktıkları hiçbir şeyi bulamayacaklarından korkmaktadır.

Katıldıkları toplantı erken bitince birlikte güneşin batışını Akropol’den seyretmeye ve birer kadeh şarap içmeye karar verirler. Birlikte Akropol’e giden yokuşu çıkarırken adam, asıl kadının eski sevgilisinden bahseder. Eski sevgiliyle ilgisinin olmadığını söyler.

Bu noktada asıl kadının, aşk ilişkilerinin insan hayatında nasıl bir döngü izlediği ile ilgili düşünceleri bir monologla ifade edilir. Kadının bakışıyla ilişkilerin özeti şöyledir: Bir erkek ya da kadın bir başkasının hayatına girip, onu baştan sona etkileyip, tüketip gitmektedir. Ardından sadece yaşananlara ait izler ve yerini yeni bir heyecana bırakmaktadır.

Adam birden bire kadından kendisi ile yatmasını ister. Bu, sadece yaşadığı yalnızlığı paylaşma istediğidir. Kadın adamın hissettiklerini anlar ve teklifini kabul eder. Bunun sebebi, daha önce kendisinin de bir erkekten aynı şeyi istemiş olmasıdır. *“Bir gün, ben de birine, belki de aynı ses tonuyla ‘Benimle yat!’ demiştim. Cinselliğin zerresini bile taşımayan; aşk, tutku, sevgi içermeyen bir istekti bu. O andaki boğuntumu, yalnızlığımı, yokluğun eşliğinde dolaşma duygusunu yenebilmenin tek yoluydu.”* (s. 129)

Beş yıl sonra ülkelerine döndüklerinde, sürgünden gelenler şerefine bir hoş geldin partisinde karşılaşırlar. Kadın, ülkesine dönme konusunda umutsuz olan adama, endişelerinin yersiz olduğunu ima eder. Adamın cevabı ise; ‘kader’ olur. Asıl kadın için kader; *“İnsan özgürlüğünün bittiği, her türlü seçimin mutlak bir gerekliliğe dönüştüğü o umutsuz kabullenme”* (s. 131)dir. Adam, oğlunun bir çatışmada, kaçarken ensesinden vurulduğunu söyler. Bu ölüm aslında kendi hayatlarının bir özeti gibidir. Düşünceleri uğruna bir savaş vermişlerdir, bu savaş sırasında yenilgiyi görüp kaçmaya yeltenmişlerdir fakat kaçmak bu noktadan sonra mümkün değildir.

Adam, yine kendisi ile kalmasını ister. Sesinde aynı umutsuzluk vardır. Kadın, bu defa kendisini sorgulamaktadır. İlk sevgilisi, onu, kendisine çok fazla sorumluluk yüklediği için terk etmiştir. Şimdi ise her hangi bir sorumluluk yüklenmediği için tercih edilmektedir. Kadın, bu teklifini de kabul eder ve ertesi gün evine gider, birlikte olmazlar.

Kocasını aldatırken amacı cinsel isteklerini tatmin etmekten çok kocası ile paylaşamadığı yalnızlığını başka erkeklerle birlikte olarak gidermeye çalışmasıdır. Siyasî mücadelesine ne kadar sadık kalmışsa, evliliğinde de ihanete o derece meyilli olmuştur.

Kocasını doktordur. Hastaneden bir meslektaşı ile ilişki kurar. Kadın bunu çok önceden sezmiştir, ancak sesini çıkarmaz. Birkaç defa kocası ile yakınlık kurmaya çalışır. Fakat bir karşılık alamaz. Bir gün kocası eve döndüğünde kadının, pencerenin önünde, elinde şarabı ile bir kitabı öylesine karıştırdığını görür. Kadın için hayattan kaçış ve huzuru yakalamanın tek yolu; evlerinin manzarasına karşı şarap içip sanatsal bir şeylerle ilgilenmektir. Kadın çok sakın bir şekilde tesadüfen kocasının sevgilisi ile tanıştığını, güzel

olmasa da akıllı ve hoş bulduğunu söyler. Adam kendini savunacakken, kadın konuşmasını engeller. Kocasının kötü bir yalancı olduğunu söyler. Ardından yaptığı konuşmada yaşadıklarını özetler ve kocasının bu ilişkisini neden tolere edemediğini anlatır. Bir başka kadın olması değil, kendisinin bu duruma alışmış olmasıdır kadına ağır gelen. Yaşamlarında güzel olan her şeyi tüketmişlerdir. Uğruna mücadele verdikleri, inandıkları şeyler yıkılmıştır. Bir dönem dünyayı kurtarmaya soyunmuşken, şimdi dünyada akan kana karşı duyarsızlaşmışlardır. Kadını rahatsız eden tüm bu olup bitene alışmış olmalarıdır. Bu konuşmasının ardından bağırma ve sevdiği eşyaları kırmaya başlar ve baygın düşer. Üç gün hareketsiz yattıktan sonra kurulu düzenlerine geri dönmüştür. Kadın tek söz etmez ve âdeta bir makine gibi evin işlerini yapar. Hatta aralarındaki ilişkide bu beklenmedik iyileşme, aylar sonra birbirlerine dokunmaya, sevişmeye kadar gider. Adam, ilişkilerinin düzeleceğini, mutluluğu yakalayabileceklerini düşünerek umutlanır. Kadında doğal olmayan bir şeyler olduğunu asıl ortaya koyan ise gözlerindeki umutsuz ve çaresiz bakıştır. Kadın bir süre sonra “Hoş Çakal” yazan bir not bırakarak evden ayrılır. Bu tamlama, aralarındaki sevgiyi anlatan en eski hitaptır. Notu bulan adam, uzun zamandır karısıyla aralarındaki bu özel oyunu oynamadığını fark eder. Uzun zamandır ‘âşık bir çakal’ gibi davranmamıştır. Gençlik yıllarında, henüz sevgili iken kadın, kocasına bir gün aralarındaki arzunun bitmesinden korktuğunu söylemiştir. Kocas o zaman geriye sevgi ve birlikte yaşananların kalacağını ve onları birbirlerine bağlayacağını söylemiştir. Notu gördüğünde bunları hatırlayan adam, karısının bu kelimelerle bir kırgınlık ifade ettiğini, bir hatırlatma yaptığını ve veda ettiğini anlamıştır. Karısının bir daha dönememek üzere gittiğinin farkındadır.

Kadın, evini terk etmeden önce anlattıklarıyla; geçmiş, yaşanan zaman ve geleceğe dair varsayımlar diye sınıflandırabileceğimiz bir sosyal panorama vermektedir. Buna göre geçmişte insanlar yaşamaktan korkmamaktadır. Gece geç saatlerde aileler Beyoğlu’nun arka sokaklarından geçebilmektedir ve buradaki tek sorun yaratacak nokta ‘Abanoz’daki kadınları çocukların görmesi olarak anlatılmaktadır. Zengin arkadaşların yalılarının önünden denize girilebilmektedir. Bu aslında zengin-fakir uçurumunun henüz belirginleşmediğini ortaya koyar. Kapitalist sistemin ön hazırlığı ya da ilk silahı olarak görülen “hamburger-kola” kültürü oluşmamıştır. Gecekondu mahallelerine yakın yerlerde fabrikalar kurulmuştur. Buralara yerleşen insanlar kontrolsüz olarak çoğalmaktadır, evler çok çabuk yapılmaktadır. Bu çarpık kentleşme durumu ise, bize, sosyal yapının değişimini vermektedir. Bir yanda boğaz kenarında yalılar, bir yanda kırsaldan gelip belli kesimlerde

kümelenen yoksul halk tabakası vardır. Bu, hem sosyal hem kültürel hem de ekonomik değişimleri, kötüleşmeleri doğuran temel nedenlerden biridir.

Yeni dönemi ise şu şekilde anlatır:

“Her şeyin satılığa çıktığı bir dünyada, dünyanın dört bir yanından gelmiş her türlü malla dolu çarşılar; yalanla gerçeğin arasında mekik dokuyan ve neyin gerçek neyin yalan olduğunu unutturan televizyon ekranları; caddelerin iki yanına sıralanan parlak ışıklı, pahalı kafeler, lüks restoranlar, dünyanın en ünlü mücevher dükkânlarının şubeleri; son model otomobiller, kuşkuyla siyah limuzinler, şehrin sokaklarında dolaşan, hepsi birbirine benzeyen saçları sarı boyalı ruhsuz yüzlü kadınların kullandığı görgüsüz, hantal ve çok pahalı cipler; eski gecekonducuların yerine kurulmuş gürültülü, ışıklı gece kulüpleri, bu kulüplerin kartlarının yanında susturuculu silahlar ve sahte kimlikler de taşıyan şehrin yeni efendileri... Kentin dört yanını kuşatarak kalbine kadar sapanan, her biri bir başka dünya olan, isyana hazır, öfkeli varoşlar. Ve kendini özel korumaları, teknoloji harikası alarm sistemleri ve yüksek duvarlarıyla şehirden ayıran zengin siteler. Duvarlarının, cüzdanlarının, güçlerinin, silahlarının, korumalarının ayrı dünyalara çekilmiş efendiler ile; bu dünyayı ve şehri teslim almak için, her biri bir başka inancın, bir başka öfkenin simgesi olan çeşit çeşit işaretlerle –havaya kaldırılmış yumruklar, Allahın teklifini haykıran işaret parmakları, kana, şiddete, devlete tapınmanın rozeti kurt başları, zafer işaretleri– sokakları, meydanları dolduran varoş çocukları, artık birbirine düşman bile değil, birbirlerini yok sayarak kendi şehirlerini tahrip için yarışıyorlar.” (s. 187-188)

Kadının, gelecekle ilgili varsayımları ise yeni bir dünya ile birlikte yeni bir şehrin doğacağı yönündedir. Bu şehrin çocukları, aralarına nesnel olmayan bir sınır koyacak ve birbirlerini boğazlayacak duruma geleceklerdir. Aralarına; *“dikenli teller yerine zenginlik ve yoksulluğun aşılma kin duvarlarını, Doğu’nun ve Batı’nın, binlerce yılın çelişkisiyle oyulmuş dipsiz uçurumunu, inanç sandıkları inançsızlığın boşluğunu”* (s. 190) koyacaklardır.

Yaşadıklarının ağırlığını kaldıramayan ve geçmişe özlem duyan kahraman, geçmişinin yükünü hafifletmek için hatıralarına saldırmıştır. Geçmişle hesaplaşmış ve bu hesaplaşmayı bitirdiği an da kendine yeni bir yol çizmiştir. Kadın bu ayrılığı geriye dönme isteği olarak nitelemektedir:

“Yirmi yıl öncesinin sokağında, eski yıkık evin önünde öylece durmuş beklerken, içimdeki dayanılmaz gitme isteğinin, gerçekte bir dönem tutkusunu olduğunu anladım. Geriye, yani aşkların ilk gününe, ilk sevişme, ilk yürek çarpıntılarına; geriye, yani yaşamın devrimle, eylemle, inançla eş anlamlı olduğu günlere; henüz çökmemiş, yıkılmamış, kan içinde kalmamış bir dünyaya, benim olan, yabancılaşmamış bir kente geri dönüş özlemi... Her şeyi, kaçışımı bile umutsuz kılan, bu dönüşün imkânsızlığıydı. Gitmek istediğim tek yer, kendi geçmişimdi.” (s. 21)

Kocası kadının evden gitmesinden bir süre sonra kayıp bildiriminde bulunur. Karısının bu kaçışına yardımcı olmak ve ona zaman kazandırmak için de kendisinden bilgi almaya çalışan yetkililere dişe dokunur bir bilgi vermemektedir.

Siyasî yaşamlarının büyük bir döneminde kaçak olarak yaşamışlardır. İsimlerini değiştirerek pek çok yerde kalmışlardır. Kaçak olarak yaşadıkları 1981 yazında bir sahil kenarında yaşamışlardır. Bir gün adam sahilde karısına tecavüz edencesine sahip olduğunda; karısı, bunu anlayışla karşılamış, bütün kadınların, binlerce yıl erkek egemen bir toplumda yaşamalarının kalıntısı olarak, cinsellikle şiddeti birleştirdikleri bir nokta olduğunu ve kocası tarafından maruz kaldığı bu durumun tutuklanması halinde başına gelebilecek olayların bir provası olabileceğini söylemiştir. Burada gelecekte korkan, kocasına karşı anlayışlı olan bir kadın görülmektedir. Daha derine baktığımızda, düşünceleri için her türlü bedeli ödemeye razı olan bir kadının dahi erkek egemen toplumda yaşamaktan ileri gelen marazi bir yanı olabileceği görülmektedir.

Bu konuşmadan birkaç ay sonra kadının kaldığı yer basılır, işkence gören kadın konuşmadığı ve örgüt bağlantısı bulunamadığı için işçi kadınlara Enternasyonal'i öğretmek diye bir suç icat edilir ve kısa bir süre hapis yatar. Kocası, örgütün talimatı ile hastanedeki görevinden zaten ayrılmış ve kaçak yaşamaktadır bu dönemde. Karısının bulunduğu haberi üzerine konuşulanları hatırlamış ama karısının durumundan büyük endişe duymasına rağmen örgütün talimatına uyarak yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştır. Kadın hapisten çıktıktan sonra kocasının bulunduğu kuzey ülkesine gittiğinde, işkencede yaşadıklarına dair hiçbir şey anlatmaz. Adam, kadının takip edildiğini önceden sezebilse kaçması için zaman kazandırabileceğini düşünmekte, kendini suçlamaktadır. Kocasının bu sözlerine, bir dahaki sefere dikkatli olmasını tembihlemek dışında bir cevap vermez. Burada söylediği sözlerden onun hem mücadeleye istekli hem de gelecekle ilgili karamsar olduğunu görmekteyiz. *“Bir dahaki sefere yaparsın. Daha önümüzde nice yıllar, nice darbeler var”* (s. 32)

Geçmişe dönen adamdan, kadının yurt dışına nasıl çıktığını da öğreniriz. Kahraman, uzun sarı saçları olan bir kadındır. Ülkesinden çıkış yaptığı zaman zengin bir iş adamının karısı olarak görüldüğü pasaportuna uygun olarak, kürk giyerek zengin bir kadın görüntüsü vermeye çalışmıştır. Bir de saçlarını da siyaha boyamıştır.

Hâl zamanda, karısını bulmak için kendisini sorguya çeken memur, kadının siyasî geçmişini hatırlatır. Geçmişin izini sürmesi ihtimali olup olmayacağını sorar. Bu soru,

adamin karisiyla tanistigi donemleri ve kadının ilk sorgu dönemini hatırlamasına neden olur.

Kadın ve adam İstanbul’da, bir işçinin evinde tanışmışlardır. Kadın, 12 Mart’taki tutukluluk dönemini yeni atlatmıştır. Adam ise cerrahi ihtisasına yeni başlamıştır. Bu evde bir toplantı yapılmaktadır. Toplantının amacı; bir fabrikadaki eylemsizliği kırmak için taktik geliştirmektir. Adam, karısını ilk gördüğü zaman neler düşündüğünü ve kadının dış görünüşü ile etrafında bıraktığı etkiyi şöyle anlatmaktadır:

“12 Mart’taki tutukluluk günlerini yeni arkanda bırakmıştın. Öğrenci forumlarında, Parti gecelerinde, devrimci kanat tartışmalarında, yürüyüşlerde, işçi eğitimlerinde gördüm seni. Sana hayrandım. Kim değildi ki zaten. Gerçekte olduğundan daha uzun görünen dal gibi incecik vücudun, dümdüz taranmış, olgun başak rengi uzun saçların, hiçbir aşırı çizgi ve renk taşımayan, bu yüzden güzel olup olmadığına hemen karar veremediğim duru, sakın yüzünle, üniversite koridorlarından, anfilerden geçtiğin, miting kürsülerine çıkıp konuştuğun, yürüyüş kollarında, meydanlarda görüldüğün zaman, arkanda neredeyse elle tutulacak bir arzu ve özlem bırakırdın. Çok işkence gördüğün, ağzından adından başka laf alamadıkları, sevgilinin nerede saklandığını söylemekten korktuğun için intihar etmek istediğin, adamın yine de yakalandığı ve bütün örgütü ele verdiği, bu olaydan sonra bir daha da ona dönmediğin anlatılırdı.” (s. 34-35)

Sorgulayan memur, adama karısının başka biriyle ilişkisi olup olmadığını sorar. ‘Başka bir ilişkisinin olmadığı’ cevabını alır. Ama bu sorunun üzerine adamın, karısına karşı ne derece ilgisiz olduğunu öğreniriz. Karısı, daha önce bir ilişkisi olduğunu itiraf etmiştir ancak adam bu itirafa kadar durumun farkına varmamıştır.

İstanbul’a döndükleri dönem karısını aldatan adam, kadının aldatıldığını öğrenmeden önceki psikolojisini şöyle anlatmaktadır:

“O günlerde çalışmıyordun. Çoğunlukla evdeydin. Hep aynı köşede, İstanbul’a açılan o pencerenin önünde, elinde bir kitapla oturuyordun. ‘Doğal olan bu,’ demiştin bir keresinde. ‘Evliliklerde böyle olur. Hep aynı yerdesindir, aynı pozda. Aynı adam ve aynı kadın. Bazen kendimizi de, çevremdeki bütün çiftleri de Nuh’un gemisine çift çift binen hayvanlara benzetiyorum. Bir davet oluyor hep aynı çiftler. Onları, yan yana kapıdan girerken ya da sofrada otururken, ortalıkta dolaşırken gördükçe beni bir gülmedir alıyor. Kimisi kedi çifti, kimisi ayı, kimisi fok balığı, kimisi köpek... Eğlenceli, ama kederli de.” (s.41)

Kadın hayatın rutine binmişliğini böyle anlatmaktadır. Bir anlamda, bu rutinliğin gereğini yaparak, kocasının sadakatsizliğini sessizce protesto etmektedir. Hayatının geldiği noktadan memnun değildir, ancak değiştirmek de elinde değildir. Daha doğru bir söylemle kırılma noktasına gelene kadar aynı rutini yaşamaya devam eder.

Memnun olmadığı bir gidişatı değiştirmiş olması bakımından bu kadının bir karakter olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan bu karakteri yakın tarihte - Servet'i Fûnun dönemi sanatçılarının 'Yeşil Yurt' düşüncesi- siyasî bunalımlardan çıkış yolu olarak, ıssız bir adaya ya da başka bir ülkeye gitmek olarak gören bir çevrenin de varlığını düşündüğümüzde tip sınıfına sokmak mümkündür.

Adam, yaşadığı siyasî yıkımdan kaçışı başka bir kadınla birlikte olmakta görmüştür.

Ülkelerine döndükleri dönem; hayata karşı bir duruşu olmaması, bir tavır koyamaması ve yaşadığı siyasî yıkımı kaldıramaması nedeni ile kocasının yakınlığına ihtiyaç duymuştur. Kadının bu duygularını paylaşmak, birlikte bir hayat kurmaya çalışmak yerine başka bir kadınla teselli olmaya çalışan kocasını affedememiştir. Evini terk etme nedenini şöyle anlatmaktadır: *"Bu şehir içimi acıtıyor; içime bir hançer gibi saplanıyor. Bana yenilgimizi hatırlatıyor. Parola umut'tu; şimdi değişmiş. Yeni parolayı bilmiyorum. Artık şehrin kapılarını açacak anahtarım yok. Buradan gitmeliyim."* (s. 191) Tüm yaşadıklarından sonra umut edecek gücü kendisinde bulamayan kadın kendisine yenilgilerini, verdiği bütün mücadelelerden sonra devletin izni ile dönüşünü ve yaşadığı her şeyi kaybetmiş olmasını hatırlatan İstanbul'da kalmak istememektedir.

Karısının, 'Hoş çakal' yazılı notunu aldıktan sonra tayinini isteyen doktoru yıllar önce bir salgın nedeni ile geldiği Doğu bölgesinden bir köye tayin ederler. Adam, aylarca köy köy, mezra mezra dolaşır, mesleğini icra eder. Bir gün uzun süren bir çatışmadan sonra yerini sadece köyden güvenilir iki kişinin bildiği yere yabancı birileri gelir. Doktor, yakın bir yerde biri kadın üç yaralı olduğunu söyleyen bu adamlarla beraber gider. Yaralılar, bu bölgeden olmayan, çocuk yaşta denebilecek gerillalardır. Genç kızın yarasını kontrol ederken kendisini getiren adamlardan olmayan biri doktoru sırtından vurur. Doktoru getiren kişi işgüzarlık etmiştir, yeni bir emir gelmiştir, geride yaralı bırakılmayacaktır. Doktor, vurulduğu gecenin sabahında kendine gelir. Burada zihin akışı ile bazı hesaplaşmaları verilmiştir.

Yaralı bir şekilde yatan, yattığı yerden gölün camgöbeği rengini, doğayı daha net algılamaya başlayan adam şöyle düşünmektedir:

"Yaşamının tek amacının yaşamak olduğu; başka bütün amaçların, bütün çabaların, bütün anlamların silindiği mutlak boşluk. Tüm süslerden arındırılıp en temeline, özüne indirgenirse; varoluşun anlamını sorgulamakla geçen bir ömrün sonunda, yaşamın var olmaktan başka anlamı bulunmadığını kavramanın gülünç saçmalığı." (s. 205)

Yazarın, neredeyse bütün romanlarında varılan sonuç budur. Roman kişileri, mücadelelerle geçen hayatlarının sonunda yaşamın tek amacının, yaşamak olduğunu söylemektedirler. Bunu iki türlü algılamamız mümkün, bütün mücadelelerin amacı hayatı güzel, olması gerektiği gibi, yaşanabilir kılmaktır. Bir başka açıdan bakıldığında ise; tüm çabaların gerçek amacı hiçe saymalarına neden olduğunu, doğru olanın ise hayatı sadece güzelliklerin tadına vararak, eldeki imkânlar doğrultusunda yaşamak olduğudur. İkinci seçenek romanlarımızdaki genel akışa daha yakındır.

Bu fikir ışığında son bölüme geçilir. Tüm hesaplar görülmüş, çocukluk, ilk gençlik, ilk aşk, siyasî hayat, darbe dönemleri, evlilik, başka bir ülkede bırakılan çocuk gibi pek çok konuda kadın kendisini yargılamış, yaşadıklarını gözden geçirmiş ve her şeyi geride bırakıp kendi köşesine çekilmiştir. Bu bölümde kadın, daha önce bir gezi sırasında, teknelerinin bozulan motorunu tamir ettirmek için demirledikleri, çok uğrak olmayan bir adaya yerleşmektedir. Buraya geldikleri zaman, on beş, yirmi ev ve birkaç balıkçı barınağı olan bu adanın içlerinde, işsiz kalan genç nüfusun terk etmesi nedeni ile gittikçe tenhalaştığını söyledikleri yere gider. Buraya ulaşımı adada bulunan iki cip sağlamaktadır. Kadının bu ıssız adaya gelişinden şüphelenen cip şoförüne kendisinden şüphe edilmemesi, başına iş açılmaması için açıklamalarda bulunur. Manastıra kapanan keşişler, rahibeler gibi başından geçen kötü olaylar nedeni ile bu köye yerleşeceğini, bir anlamada manastıra kapanacağını söyler. Şoför bu sözleri inandırıcı bulur.

Kadın bu küçük ada köyünde bir kedi bir de köpekle birlikte yaşamaktadır. Evi; adanın uzak bir köşesinde bulunan zeytinliklerin yolu üzerinde bir bağ evidir. Bağlarına giden köylüler ara sıra uğramaktadır. Bazı temel besin maddelerini köylülerden almaktadır. Köylüler de zamanla kadına alışmıştır. Kadın, ‘ölümlerden kaçan bir maceraperest’ olarak görülmekte olduğunu ve bu tür hikâyelerin insanlara ilginç geldiğini düşünmektedir.

Burada, bütün gün bahçesiyle, çiçekleriyle uğraşmaktadır. Kadın köyde neler yaptığını ve buraya yerleşmesinin etkilerini şöyle anlatmaktadır:

“Sabahları erkenden uyanıp bahçeye çıkıyorum. Saksılar, çiçekler, ağaçlar bütün günümü alıyor. İçimdeki gizli bahçıvanı keyifle keşfediyorum. Ben, geç kalmış, neredeyse iş işten geçmiş bir bahçıvanım

(...)

Şimdi oldukça mutluyum. Mutluluk, doğru sözcük değil. Dinginim, demeliyim; belki “ıssızım” demek daha doğru olur.”(...) Uzun, çok uzun süren ölümcül bir hastalıktan sonra ağır ağır iyileşir gibiyim. Yumuşacık, okşayıcı eylül güneşini yüzümde, bedenimde hissetmek iyi geliyor. Günler günleri

kovalıyor ve ben, toprakla, çiçeklerle, ağaçlarla, otlarla, hayvanlarla uğraşmaktan (...) usanmıyorum. Aksine, yaşamım boyunca yaptığım tüm işlerden daha anlamlı geliyor bana.” (s. 215-218)

Kadın toprakla ilgilenmek dışında; cip şoförünün getirdiği gazeteleri, dergileri, yanında getirdiği kitapları okumaktadır. Bazı dönemler evinde bulunan ahşap eşyaları boyamakta, yetiştirdiği çiçeklerinin resimlerini yapmaktadır. Kendisini ‘geç kalmış bir ressam’ olarak da nitelemektedir.

Kadın geçimini, kaçak yaşadığı dönem kullandığı sahte kimlik üzerine yatırdığı ‘küçük serveti’ ile sağlamaktadır. Bu kimlik onun hem maddi sıkıntı çekmemesini hem de kayıp payesi kazanmasını sağlamıştır.

Kadın, bu kulübeyi, kocası ile örgütten gizli evliliklerinin ardından gittikleri; hamile olduğunu, çocuğu doğuracağını ve adını Eylül koyacağını söylediği başka bir adada bulunan Rum eviyle karşılaştırır. Yaşadığı kulübe ve o Rum evini karşılaştırdığında şunları söylemektedir:

“Zeytinliklerin arasındaki kulüben, o masal köşküne hiç benzemiyor. Böylesi daha iyi. Masal köşkları, tam yaklaştığınızı sandığınız anda, birden yok oluveriyor. Onlar ütopya; oysa bu kulübe gerçeğin ta kendisi. Ülkeden ülkeye, şehirden şehre akan; hapisten, işkenceden, kaçaklıktan, sürgünden geçen; fabrikalara, miting meydanlarına, ücra köylere, yürüyüş kollarına, işçi semtlerine, dağlara uğrayan; gizli matbaalarda, tartışmalı örgüt toplantılarında, eylemlerde tükenen bir yaşamın hem özeti, hem reddiyesi, hem de sonu: Bir karşı-ütopya, Hiçbiryer...” (s. 220)

Bu paragrafta, romanın yazılış nedeni, savunduğu tez ve adı verilmektedir. Burada geçen ‘reddiye’ sözcüğü dikkate değerdir. Romanda yaşadıklarını anlatan kadın yaşadığı şeylerden pişman mıdır? Geçmişini silmek, değiştirmek, yaşadıklarından izler taşıyan kimliğini yok etmek düşüncesinde midir? Kısa ve net cevabı; hayır. Bu cevabı da şu cümlelerden alabiliriz:

“... geçmişi düşünüyorum. Pişmanlıkla, acıyla, öfkeyle değil, eskiden okunmuş bir romanı, yıllarca önce seyredilmiş bir filmi hatırlar gibi... sevdiğim erkekler, seviştığım bedenler; her biri kendi özel kokularını, kendi duygularını, umutlarını ve acılarını barındıran şehirler: Kuzey ülkelerinin karlı ormanları, Yunan adalarının çıplak güzelliği, Moskova’nın kırmızı yıldızı, New York’un dost sınıcaıları; Madrid sokaklarında, barikatlardan yankılanan “Dayan kırmızı Madrid” ezgisi, Berlin’de yıkılmış bir duvar; Le Havre’de, kumsalda, Okyanus’un peşinden dalga dalga kovalaması; Paris’ten, Amsterdam’dan, Leningrad’dan İskenderiye’den, Atina’dan, Floransa’dan, daha nice şehirden derlenmiş bölük pörçük anı kırıntıları... Ve benim şehrim, bizim şehrimiz.” (s. 220-221)

Bu paragraf da bize, romanın hâl zamanının kadının adaya yerleştiği dönem olduğunu gösterir. Roman, adada yaptığı gezintilerde ya da bir şeylerle ilgilenirken geçmişini hatırlamasıyla oluşan bir zihin akışıdır. Bölümler arası geçişlerde bir sonraki bölüme giriş niteliği taşıyan anlatılar olmasını buna kanıt olarak gösterebiliriz. Kadın, bunu ‘geçmişini düşünüyorum’ ve ‘bölük pörçük anı kırıntıları’ diyerek doğrulamaktadır. Roman bölümlerinin büyük çoğunluğunda kadın olan biteni birine anlatır gibidir ve bu kişi de kocasından başkası değildir. Bunu da kadının bir sonraki paragrafının ilk cümlesi desteklemektedir: “*Ne zaman geçmişini, hele de İstanbul’u düşünsem, anıların bir ucu mutlaka sana ulaşıyor.*” (s. 221).

Sıcak Külleri Kaldı adlı romanda yer alan İpek, üvey annesinin isteği ve kendi rızası ile evlendiği Arın’ı sevmektedir. İpek, Arın ile yaşadıkları evine yanında hem dadısı, hem hizmetçisi hem de sırdaşı olan Mecbure Hanımla birlikte gelir. Mecbure Hanım, İpek’in tüm açıklarını kapatan kadındır.

Arın, karısına âşık değildir. İpek’te bunu bilmektedir. Karakterinin özelliklerine bir de kocası tarafından sevilmemesi eklendiğinde; hareketlerinde ölçülü, kahkahalarla gülmeyen, hıçkırıklarla ağlamayan, duygularını dışa vurmayan bir kadın olur.

Kocasının kendisini umursamadığını anladığında önce başka aşklar yaşamaya başlar. Konsoloslukta çalışan genç ve yakışıklı bir kâtiple ilişkisi olur. Arın, evliliklerinin onuncu yılında İpek’le Paris’e gider. Öğrenciyken Ülkü’yle kaldıkları evin sokağına getirip, evi gösterir. İpek, kocasının bu evde birlikte kaldığı kadına olan aşkının hiç bitmediğinin farkındadır. Kendi ihanetinin acısını çıkarmak için Arın’ın annesinin, Arın’ın doktora yaptığı dönem “*feleğin çemberinden geçmiş bir kadınla birlikte olduğunu*” (s. 347) söylediğini anlatır. Arın, bir dönem sevgilisiyle bu evde kaldığını, sevgilisinin annesinin söylediği gibi biri olmadığını, kendisi gibi öğrenci olan genç bir kız olduğunu söyler. İpek, tavrında ısrarcı olur. Annesinin, Arın’ı bu kadından kurtarmak için kendisiyle tanıştırdığını; bu kadının nasıl olmuşsa okutulabilmiş, küstah, Erim’e ders vermek için evlerine gelip Arın’ı tavlama çalışan biri olduğunu söylediğini anlatır. Arın bu konuşmalara kızar, Ülkü’nün çok akıllı ve etkileyici olduğunu, bağımsız, özgür, kişilikli olduğunu, onu sevdiğini, kendi çevresinin bu tür konuşmalarına hedef olmamak için hayatından sessizce çıktığını söyler.

İpek'in genç katiple ilişkisini öğrenen Arın, konuyu 'âşık koca' rolü oynayarak kapatmıştır. Bu tavrı ile hem kayınvalidesi ve kayınpederinin gözündeki hem de siyasî çevredeki saygınlığını arttırmıştır.

Aşıktan aradığını bulamayan İpek; uyku hapları, mutluluk hapları kullanır. Bunların yetmediği noktada alkol ve depresyona teslim olur. İpek, alkol dolayısıyla sızdığı zaman, Mecbure Hanım, Arın'a da çevresindeki insanlara da İpek'in rahatsız olduğunu ve dinlendiğini söyler. Fakat Arın durumun aslını bilmektedir. Bu aralarında konuştukları özel bir dil gibidir.

Arın, İpek ile evliliğinde o derece yıpranmıştır ki ilk defa karısını sevip sevmediğini yüksek sesle sorgulama durumuna gelmiştir.

Arın da, âşık olamadığı karısının eksikliğini başka kadınlarla gidermeye çalışır. Kendisine sadakat göstermeyen karısını aldatır.

Arın, karısını ve Ülkü'yü düşünür. Karısı ile ilişkilerinde birkaç kez yeni bir başlangıç yapmayı denemiş ama başaramamışlardır, ilişkilerini olduğu gibi sürdürmekte de zorlanmalarına rağmen sonlandırmaları da bir iş ortaklığı gibi iki tarafın da iflası anlamına geldiğinden ayrılmaları da imkânsız görünmektedir. Karısı İpek ile Ülkü arasındaki farkı Arın'ın iki kadını cinsellikleri yönünden karşılaştırması ile çok net görebilmekteyiz. İpek ile Arın arasında uzun zamandır birliktelik olmamaktadır. Evliliklerinin ilk zamanlarında da İpek hayat karşısında genellikle edilgendir. Karşı koymak, ne istediğini bilmek gibi vasıfları olmayan bu kadın önüne çıkan zorluklar karşısında alkole sığınmış, dış dünyaya kendisini kapatmıştır. Ülkü ise etkindir ve hayat karşısında takındığı tavır da bu yöndedir. Çok zor ve mücadelelerle dolu bir hayat yaşamış, sonunda oğlunu kaybetmiş olmasına rağmen tam bir teslimiyet belirtisi göstermemiştir.

Arın öldüğü zaman İpek, gazetelerden Arın'ın ölümünün Ülkü ile bağlantısını öğrenmiştir. Cenazeyi teslim almak için Paris'e gider. Kızı Derin ile birlikte Ülkü ile görüşür. Ülkü ile görüşmesindeki amaç kocasının sevdiği kadını tanımaktır. Arın'ın ölümü ise onu pek ilgilendirmemektedir.

“ ‘Sayın Arın Murat’ın öldürülmesiyle ilgili ipuçları’ umurumda bile değil, diye düşünüyor İpek. ‘O öldü, artık yok. Gerisi beni hiç ilgilendirmiyor. Yirmi beş yıllık kocamın sevdiği kadını –tek kadını- tanımak istemiştim. Hepsi bu işte. Aslında o da bunun farkında. Sayın Arın Murat derken sesine ve yüzüne yerleşen alaycı ve hain ifade onu ele veriyor. Karşı karşıya geçmiş, Arın dekoru önünde tuhaf bir komedi oynuyoruz.’ ” (s. 380)

Cenazeyi teslim aldıktan sonra evine döner dönmez odasına çekilir ve içki içmeye devam eder.

Erguvan Kapısı romanında, İpek'in son durumu hakkında kısa bir bilgi verilir. Alkol krizleri artan İpek, psikolog yardımı almaktadır. Derin'i de bu psikoloğa yönlendirdiğinde Derin, annesinin bu durumunun kaynağında anne-baba eksikliği olduğunu öğrenmiştir. Bunun yanında İpek, psikologu ile ilişki yaşamaktadır ancak bu konu hakkında fazla bilgi verilmemiştir.

Bu romanda ayrıca İpek ve Arın'ın ilişkileri, ev hayatları ile ilgili ayrıntıları kızları Derin aracılığı ile öğreniriz.

İpek'in 'içki düşkünlüğünün alkolizme dönüştüğü herkesin bildiği bir 'sır'dır. İçinde yaşadığı hiç belli olmayan kırışıp buruşmayan, değişmeyen eşyalarla dolu evlerinde kahkaha, hıçkırık ya da bir bağırtı duyulmamaktadır. Derin'e göre "(...) özenli, zengin, şık ama sessiz, ruhsuz, donuk bir ev" (s. 60)dir. İpek ve Arın'ın evi nasıl kullandıkları ise Derin'in anlatımı ile şöyle verilmektedir:

"Annemin mutsuzluğu, içkiye sarıldıkça derinleşen yalnızlığı ve sessizliği sinmişti her köşeye. Babam içinse ev, zaman zaman yarı resmi davetlerin veya akşam yemeklerinin verildiği, iki dış gezi arasında uğranılan, uzunca kalacağı zaman kendi çalışma odasına çekildiği, sadece kızının odasında geçirdiği saatlerde gevşediği bir yerdi. (...) çocukları leyleklerin getirmediğini öğrendikten ve ayıp konulara ilgi duymaya başladıktan sonra, anne-babamın yatak odası gözlem alanıma girmiş, onların aynı yatakta yatmadıklarını o zaman fark etmiştim." (s. 60)

Hayatı boyunca çalışmamış, üretmemiş, bir gaye edinmemiştir. Amaçsızlığını, güçsüzlüğünü ve yalnızlığını ailesiyle telafi etmek yerine alkolle çözmeye çalışmıştır.

Zengin, iyi bir mevki sahibi kocası ve öz olmasa da ailesi ona her türlü imkânı sunmuştur ama İpek, hiçbir şeye ihtiyaç duymaması beklenen bir durumda olmasına rağmen, yaşamayı becerememiştir. Bu yönü ile baktığımızda Derin, İpek ile de zıt bir karakterdir. İkisinde de aile içi sorunlar nedeni ile yaşanan bir güven sorunu vardır ama Derin mücadele etmiş, kendisine hedefler ve amaçlar belirlemiştir, İpek ise alkole sığınmış, evine kapanmıştır.

İpek, zengin ama tüm imkânlarına rağmen yaşadığı hayata yön veremeyen, mutsuz, zayıf bir kadındır.

Erguvan Kapısı romanında yer alan Teo'nun annesi de sadakatsiz eşlerden biridir. Zengin bir antikacı olan kocası kendisinden yaşlı, tıknaz bir adamdır. Kocası onu

taparcasına sevmekte, etkilemek için bütün servetini ayaklarına sermektedir ama o Ülkü'nün deyimi ile *'kendisine cinsel bir obje gibi bakan'* genç, yakışıklı ve güçlü marangoz ustası ile kocasını aldatmaktadır. Bunun yanında çocuklarını da ihmal etmez. Yaşadığı sefahatten vazgeçemeyen kadın, kocasından ayrılmayı göze alamaz. 1974'te yaşanan ırkçı saldırılardan sonra Amerika'ya giden kadın, sevgilisinden ayrılmak zorunda kalır. Amerika'daki hayatı ile ilgili malumatımız yoktur ancak Teo'nun deyimi ile *'kötü hastalık'*tan hayatını kaybeder.

2.4.3. Anne Olarak Kadınlar

Oya Baydar'ın romanlarında yer alan kadınların çoğunun aile yaşantılarını düzene sokamadıklarını, gerek siyasette, gerekse işlerinde çok imanlı ve çalışkan olan kadınların çocuklarını yetiştirme konusunda başarısız olduklarını görmekteyiz. Aileleri gibi, hayatı sorgulayabilen çocuklarının yaşadığı yalnızlık sonucu, kendilerine ailelerinden bağımsız bir yol çizdiklerini görmekteyiz. Romanda yer alan çocukların hemen hepsi ya ailelerinden ayrı bir ülkede kendi çizdikleri hayatı yaşamış ya siyasete girip sonunda öldürülmüşlerdir.

Kedi Mektupları romanının anne olan tek kahramanı Nina'dır. Nina'nın yavruladığı dönem sahiplerinin hem gelip gideni çoktur, hem evleri küçüktür, hem de dört yavruyla beraber Nina'ya bakacak maddi güçleri yoktur. Bu nedenle yavrulardan üçünü, yabancılara verirler, geriye kimsenin beğenmediği için almadığı Kirli (Benli) kalmıştır. Kirli de kendi çevrelerinden birilerine verilir. Bu nedenle Nina, yavrularından sadece Kirli ile iletişim halindedir. O da sahipleri ile birlikte Türkiye'ye gitmiştir. Çok sık olmasa da arada yazdığı kedi mektupları sayesinde bağları kopmamıştır bu da diğer yavrularından farklı olarak Kirli'yi özlemesine neden olur.

Yavrularından çok erken ayrılmıştır ama o bunu kendi doğasına uygun karşılamaktadır: “ *Yavrularım... Çok çabuk ayrıldım onlardan. Doğrusu ya, hiç özlemedim. Biz kediler özlemeyiz yavrularımızı, insanlar gibi yapışmayız onlara.*” (s. 20) Yavrularından en güzel olan, beyaz kedi daha dokuz aylıkken sokağa çıkmış ve araba altında kalarak ölmüştür. Tüm bunları beyaz yavrunun sahipleri gelip anlatmıştır. Diğer tekir yavrulardan ise hiç haber alamamıştır. Bunu yavrularının doğdukları yeri değil yaşadıkları yeri benimsemesine bağlamaktadır. Çünkü kediler sahiplerini değil, yaşadıkları evleri benimserler.

Bu romanda anne olmak isteyen Kirli'nin sahibini de bu başlık altına almamız mümkündür. 1992 Mart ayında Kirli'nin hanımı hamiledir. Tüm yaşadıklarından sonra,

kırk yaşına varmışken çocuk doğurmanın pek akıllıca olduğuna inanmasa da devrim peşinde koşarken vakit bulamadığı şeyi yapacak, bir çocuk sahibi olacaktır. Çocuğun doğacağı zaman da oldukça manidardır. Eylül başlarında yani hayatlarını altüst eden 12 Eylül'ün yıl dönümünde yeni bir hayata başlamış olacaktır.

Bebek konusunda kocası, kadını uyarmıştır. Bütün planlarının altüst olmasına razıysa çocuğu doğurmasını söylemiştir. Kadın ise çocuğu bir umut olarak görmektedir:

“ ‘İşimin, araştırmalarımın, yaşam planlarımızın, belki de ikili ilişkilerimizin tıkanıdığı, yıprandığı, yetmez olduğu noktada, çocuk güzel bir umut, bağlanacak yeni bir amaç,’ demişti hanımı. ‘Herkesin, her yaratığın, bütün canlı sistemlerin bir korunma mekânizmaları vardır. Bu dönem çocuk böyle bir şey, bir korunma mekânizması. Doğaya en yakın olan çözüm.’” (s.230)

Çocuk daha doğmadan kadının hayatını değiştirmeye başlamıştır. Okuduğu kitaplar, bilimsel ve sosyalist teori kitaplarından bebek yetiştirme kitaplarına dönmüştür. Hanımının hamileliği hakkında Kirli; küçük, savunmasız bir hayatın size bağlı olduğunu, parçanız olduğunu bilmenin bir süre sonra bağımlılığa dönüştüğünü, bu bağımlılığın da hoş gitmesi nedeni ile kurtulmak istenmeyen bir durum olduğunu düşünmektedir.

Kadının kocası, vapurda gelirken bir yerlerde patlama olduğunu duymuştur. Bunun haberlerini izlediğinde karamsarlığı daha da artmıştır. Böyle bir dünyada, böyle bir ülkede hele de bu yaşta çocuk sahibi olmanın çılgınlık olacağını söyler. Hanım ise tam aksini düşünmektedir. Asıl böyle bir dünyaya çocuk getirmek gerekmektedir. “O kadar iş yarım bıraktık ki, daha o kadar çok şey var ki bu dünyada yapılacak. Ancak hayatı yeniden üretip yaratarak giderebiliriz eksik bıraktıklarımızı. Çocuk, ilaç gibi gelecek bana, biliyorum. Ona ihtiyacım var.” (s. 233)

Hiçbiryere Dönüş romanının başkahramanının ülkeye dönmeden önce evden ayrılan oğlu ile son görüşmelerinin anlatıldığı “EYLÜL’E VEDA” (s. 44) başlığını taşıyan bölümde anlatı, kadının oğlunu doğurmaya karar verdiği günden başlar. Ege’de bir sahilde buldukları eski bir Rum evinde kocasına çocuğu dünyaya getirmeye karar verdiğini söylediğinde, bu çocuğu doğurmayı; “bedenine ve hayatına sahip çıkma özgürlüğü, seçtiği hayata bir başkaldırı olarak kavradığını, onu doğurmanın bir çeşit isyan” (s. 45) olduğunu düşünmektedir. Bu dönem, içinde bulundukları çevre; yaşadıkları geçici gevşeme döneminin çocuk doğurmak için uygun bir dönem olmadığını, çocuğun ayak bağı olacağını, en iyi devrimci militanlardan birini savaşın dışına iteceğini söylemiştir. Bu nedenlerden dolayı çocuğunu aldırmasını tavsiye etmişlerdir. Kadın ve adam,

küçümsedikleri bazı insanların siyasî çevreden kendilerini dışlamalarından, kınamalarından korksalar da bu fikirlere birlikte karşı çıkmışlardır. Çocuğun kendilerine ayak bağı olmadığını kanıtlamak için de her eyleme, her toplantıya onu da götürürler.

Bir gün şiddetli tartışmaların olduğu bir toplantıdan sonra çocuğun; bağırtılardan kulaklarının, kafasının acıdığını söylemesi üzerine babası üç yaşında, kocaman bir adam olduğu için evde tek başına uyuyabileceğini söyler. Bu sözler üzerine çocuk, elindeki uçağı kafasının üstünden sallar ve kendisini koşarak uçakların altına atıp ölmek istediğini söyler. Kadın ve adam bu sözler üzerine çocuklarını ne derece yalnız bıraktıklarını anlarlar, çocuğa nedenini sormazlar çünkü bu cevabın gereğini yapamayacaklardır, kendilerini çocuklarına adayamayacak, onun yalnızlığını yok edemeyeceklerdir. *“Eylül’ün sessiz kederini, mutsuzluğunu, kutsal seçimlerinin ağır bedeli olarak kabullendiler”* (s. 57) Eylül, anne-babasının işini zorlaştırmaz ve bu sözlerinin dışında hiçbir isyan belirtisi göstermez.

Eylül, anne ve babası yurtdışına kaçtığı dönem yalnız kalmıştır. Daha sonra çocuklarını yanlarına aldıklarında, Eylül’ün sessizliğini dil bilmemesine yormuşlardır. Çocuk, dili mükemmel derecede öğrendiğinde de suskun davranınca çocuk psikoloğuna götürürler ve yapılan tüm muayenelerde yaşadığı yalnızlıktan kurtulamadığını görürler.

Eylül, ailesine olan güvenini kaybetmiştir. Çocukluk döneminde ailesinin onu korumak yerine bırakıp kaçacağına inanmıştır. Bir zaman sonra ailesi ile iletişimi zayıf olan Eylül, uyuşturucu kullanmaya başlar ve evden ayrılır. Evi terk etmeden önce, annesi ile birbirlerine çok benzediklerini söyleyen Eylül; annesinin yeryüzünde cennet yaratmak için siyaseti seçtiğini, kendisinin ise daha zahmetsiz olan uyuşturucuyu seçtiğini düşünmektedir.

Kadın, ülkelerine dönmeden önce, oğluna veda etmek ister. Oğlunu, uyuşturucu bağımlısı olan gençlere, tehlikeli olmayan bazı maddeler veren bir yerde bulacağını bilir ve oraya gider. Dört günlük bir bekleyişten sonra gelen oğlunu görür, karşısına çıkıp çıkmamakta bir an tereddüt eder. Çocuk sakın tavırlarıyla, bulundukları yerin annesine göre olmadığını söyleyerek onu daha sakın bir yere götürür. Oğlunun yıllardır uyuşturucu bağımlısı olduğunu bilmektedir. Çocukla kadın bir yerde oturup karşılıklı birer içki içer, havadan sudan konuşurlar. Çocuk, evden sabah çıkmışçasına rahat davranmaktadır. Kadın ise oğluna yaklaşmaktan çekinmektedir. Onu çok özlediğini anlamasına rağmen, nerede kaldığı gibi basit bir soruyu sormaktan dahi çekinir. Sadece parası olup olmadığını sorar,

biraz para verir ve oğlu akşama evlerinde buluşacaklarmışçasına, vedalaşmadan ayrılırlar. Kadın oğluna, ülkelerine döneceklerini söyleyememiştir.

Kadın, oğluna veda ederken, onu doğurmuş olmaktan suçluluk duyduğunu anlar. Büyük bir pişmanlık yaşar. O an, çocuğu doğurmaya karar verdiği o evde; çocuğu, kocası ve inançları ile yaşamış olmayı, böyle bir zamana dönebilmeyi ister.

Kadın; oğlunu, hayatlarının odak noktası değil de eki olarak gördüklerini düşünmektedir. Çocuğu doğurmakta neden ısrar ettiğini sorgulamaktadır. Bunun bir dişilik içgüdü mü, hayatta bütün duyguları tadarak zenginleşme tutkusu mu, bencillik ya da özveri mi, *“Bireyin özel yaşam ve istemlerinin bastırılıp yok edilmesinin erdem sayıldığı, insanca duyguların, zaafların, özlemlerin “küçük burjuva sapmaları” olarak karalandığı bir çeşit keşiflik ahlâkına meydan okumak”* (s. 55) mı olduğunu bilememektedir.

Çocukluk arkadaşının cenazesine giden kadın burada diğer arkadaşları ile görüşür. Görüştüğü kadınlardan hiçbirinin ismi verilmez. Defnedilen arkadaşları ile ilgili ayrıntılar verilmektedir ancak diğer kadınların kimliği de hangi tavrın kime ait olduğu da bilinmemektedir.

Cenazeden sonra bir yerlerde beraber vakit geçirmek üzere anlaşılırlar. Kadın, arkadaşlarından birinin arabası ile gider buluşma yerine. Arabada arkadaşı ile içten ama mesafeli bir sohbe başlar. Arkadaşı, Eylül’ü sorduğunda, gerçeği saklar ve onun yurtdışında okuduğunu, orada kaldığını söyler.

Eski arkadaşı Ela ile görüşmelerinde konu Eylül’e gelir ve karşılaştığı tüm eski arkadaşlarına yalan söyleyen kadın, Ela’ya oğlunun evden ayrıldığını, geldikleri yerde kaldığını, madde bağımlısı olduğunu söylemekten çekinmez. Bu durumun, oğluna yeterince ilgi göstermemelerinin doğal bir sonucu olduğunu ve bunun pişmanlığını yaşadığını da itiraf etmiştir.

Dünyaya getirdiği çocuğun siyasetine engel olmayacağını kanıtlamaya çalışmış, oğluna yeterli ilgiyi gösterememiş ve sonunda onu kaybetmiştir. İyi bir siyasetçi olmasına rağmen iyi bir anne olamamıştır. Mücadelesine kendini adanmış ancak oğlu için hiçbir konuda taviz vermemiştir. Oğlu ailesinden uzak bir ülkede uyuşturucu bağımlısı olarak yaşamaktadır ve kadın oğluyla aralarında açılan derin uçurumu yok edip oğluna ulaşmaya çalışmamıştır.

Çocuğunu dünyaya getirmemiş olması veya dünyaya getirdikten sonra ona yeterli ilgiyi göstermesi gerektiğini düşünmektedir.

Kadının, geçmişe baktığında pişmanlıkla hatırladığı tek nokta oğludur. Oğlunun bir saplantı olduğunu söylemektedir. Yaşadıklarının ağırlığını taşıyabildiğini fakat oğlunun acısının kendisini hırpaladığını söylemektedir:

“Onu... onu kendime rağmen; istemediğim, korktuğum halde hatırlıyorum. O bir anı değil, bir saplantı. Her şeyin bittiği yerde, sonuncu köyde, son adada, o benim tek karabasanım, tek pişmanlığım. Başka her anı, yitirmenin, yenilginin kederini taşıırken; ağırlıkları hüzne dönüşürken; bir tek çocuk, bağırma saplanmış bir bıçak gibi, içimi kemiren bir kurt gibi acı veriyor.” (s. 224)

Oğluyla son görüşmesinden kocasına bahsetmemiştir. Kocasının, oğlunu kendi içinde çoktan bitirdiğini düşünmüş, yarasını tazelemek istememiştir. Oğlunu kaybedişle birlikte geçmişle arasındaki bir bağın daha koptuğunu söylemektedir. Kadın, bu kopuşla birlikte daha özgürleşmiştir ama aynı zamanda daha fazla yalnızlaşmıştır.

Evinden ayrılıp yerleştiği adada, dış dünyada olup biteni merak etmeden yaşamaktadır. Bunu, şöyle anlatır: *“Adayı çevreleyen surların öte yanında, dış dünyada neler olup bittiğini de merak etmiyorum. Savaş, vahşet, hoşgörüsüzlük, kirlilik, vurdumduymazlık olduğunu biliyorum.”* (s. 226). Kadının, bu konudaki öngörüsü gerçekleşmiştir. Zengin-fakir arasında geçmiş dönemde sadece nesnel sınırlar varken şimdi manevi sınırlar; kin, nefret sınırları vardır. Bu sınırlardan sonra gençler ya kendi dünyalarında yıkımlar gerçekleştirmekte, kendi dünyalarını tahrip etmekte ya da birbirlerini boğazlamaktadırlar. Kadının, tüm bu olanlara rağmen geleceğe dair umutları vardır. Kendilerinin cennete çevirmeye çalıştıkları bu dünyanın belki bir gün birileri tarafından bu ideale ulaştırılabileceğini söylemektedir. Kendi neslini ise *“mağlup orduların yenik askerleri”* olarak nitelemektedir. Bununla ilgili de yine küçük bir not düşmektedir. Ona göre; önemli olan, insanın ne yaptığı değil; nasıl olduğudur.

Kadın, kaldığı yerin isyanın, yenilginin anıtmezarı olmadığını, boyun eğmenin sığınağı, ütopyanın ‘hiçbir yere’ dönüşme noktası olduğunu söylemektedir. Bu adada ne kadar süre kalacağını bilmeyen kadın, ya bulunana kadar, ya da sonsuza kadar kalacağını söylemektedir. Tüm bu dinginliğine rağmen, içinde sadece doğanın doldurabildiği soğuk bir boşluk hissetmektedir.

Hâl zamanda, kadının fiziki portresini şu şekilde verilmektedir:

"Yine eskisi kadar inceyim, ama etlerim diri değil, göğüslerim, karnım sarkmış. Ellerimin üstünde kahverengi lekeler, mor damarlar var ve krepon kâğıdı gibi kırışık. Belki inanmayacaksın ama o çok sevdiği uzun sarı saçlarımı kestim. Artık olgun buğday başakları gibi dağılmıyorlar yastığa. Aynayı yüzüme yaklaştırdığımda, ince kırışıklar değil, derin çizgiler görüyorum. Yüzüm sürekli aşağıya doğru çekiliyor. Hızla yaşılanıyorum." (s. 222)

Kadının en yakın arkadaşı olan Ela, siyasete bakışı ile olduğu gibi anne olarak da asıl kadının karşıt tipidir. Ölen kocasından dünyaya gelen kızı ile birlikte yaşamaktadır. Kızının yaşam tarzını benimsemese, beğenmese de onu kırıp kendinden uzaklaştırmamaya çalışmaktadır. Babasının ölümünden etkilenen kızı, babası ve annesinin siyasetlerini ve özellikle babasını reddetmesine rağmen annesinden ayrı yaşamaz. Bu ailenin sorunu Ela'nın ilgisizliğinden değil babanın olmayışından kaynaklanmaktadır.

Hiçbiriye Dönüş romanında dekoratif olarak kullanılan beş kadından öne çıkanı, oğluna sahip çıkabilmek için kendi hayatını değiştirmeye çalışmıştır. Siyasî bir çevreye giren oğlunu kurtarmak için bazı ilişkiler kurmuş, bu ilişkileri nedeni ile işinden ayrılıp farklı şehirlerde yaşamaya başlamış, en son işin içinden çıkamayarak kendini trenin altına atarak intihar etmiştir. Oğlu için hayatını ortaya koyan, zayıf bir karakter taşımasına rağmen, annelik duyguları ile altından kalkamayacağı bir mücadeleye giren bu karakter asıl kadının karşıtıdır diyebiliriz.

Kadın ölen arkadaşını şöyle tasvir etmektedir:

"Çocukken, önlüğünün beyaz yakası hiç kirlenmeyen, genç kızlığında eteklikleri, bluzları hep ütülü, saçları iyi taranmış, ayakkabıları boyalı; ne etek boyunda, ne makyajda, ne gülmede ölçüyü kaçıran; hep ortacı, sıradan, düz, biraz renksiz, çoğunlukla sessiz..."

(...)

Biraz sakar, biraz mahçup, titiz, renksiz, çabuk küsen, -'Küstüm çiçeği' diye tempo tutulurdu- iri kemikli, bakımlı ellerinin üstü kızaran, hep düzgün, kırışksız, hep 'ama'larla konuşan, oyunlarda biraz mızıkçı, alıngan, biraz sakar, -Bitmez tükenmez 'affedersiniz'leri- biraz mahçup, çabuk kızaran; ne güzel, ne de çirkin; soğuk günlerde burnu ve yanakları olağanüstü moraran..." (s. 60-61)

'Başarısız anne' tipi, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanlarında tekrar karşımıza çıkar. Ülkü Öztürk, ilk aşkında yaşadığı hayal kırıklığı ile girdiği siyasî çevreden uzun yıllar kopamaz.

Sosyal sınıf olarak kendisinden farklı olan sevgilisi ile ilişkilerini bitirmek zorunda kalırlar. Ama sevgilisi ile son birlikteliklerinden hamile kalır. Hamileliğinin farkında değilken gözüaltına alınır ve işkence görür. Buna rağmen çocuğu hayata tutunur ve ilk

tahliyesinden sonra oğlu Umut Murat Ulaş'ı dünyaya getirir. Siyasi çevreden tanıdığı Ömer Ulaş ile evlenmiştir. Ömer Ulaş, yaptığı siyaset nedeniyle ve örgütünün talimatı ile Moskova'ya kaçmak zorunda kalmıştır.

12 Eylül'de ihtilal olduğunu duyan Ülkü'nün annesi geç kalmış bu müdahaleye çok sevinir. Bu dönem Ömer Ulaş Moskova'dadır. Ülkü, annesi ve Umut birlikte yaşamaktadırlar. Annesi, Ülkü'ye bir şey olup olmayacağını sorar. Ülkü, silahlı eylemlere karışmadığını ama tedbir amaçlı bir süre uzaklaşacağını söyleyerek Umut'u annesine bırakır. Gideceği sıra oğlu uykudan kalkmış ve annesi ile anneannesinin konuşmalarını duymuştur. Annesine, onu bırakıp gidecek mi diye sorar. Ülkü, bir süre sonra her şeyin yoluna gireceğini, ya babasının geleceğini, ya da onların babasının yanına gideceklerini anlatır ve gider.

Bir süre evin izlenip izlenmediğini komşularını arayarak öğrenip oğlunu görmeye gelir. Oğluna küçük hediyeler getirir. Hatta annesinin itirazlarına rağmen bir yavru kedi dahi getirmiştir. Annesi, kızlarına göstermediği müsamahayı torununa göstermektedir.

Umut, annesine okulundaki çocukların kendisini sevmediğini, oyunlarına almadığını, anne ve babasının kötü olduğunu söylediklerini ve biri ile kavga edip onu dövdüğünü söyler. Bunları duyan Ülkü, oğluna; babasını sevmeyen insanların onu hapse atmaması için bir süre onlardan ayrı yaşadığını, kendilerinin kötü olup olmadığına ise onun karar vermesi gerektiğini söylemiştir.

1981 Mayıs'ında geniş çaplı tutuklamalar başladığında etrafındaki çember gittikçe daralan Ülkü, oğlunu görmek için yaptığı her girişimde yakalanma riski olduğundan ve bu durumda kendisinden başka insanların da başına iş açacağından, oğlunu her defasında farklı bir kulübeden aramakla yetinmektedir. Oğluyla konuştuğu her defasında sarsılmakta, teselliyi içkide aramaktadır. Bir zaman sonra sahte bir kimlikle, ticaret odasına kayıtlı bir hazır giyim işvereni olarak yurtdışına çıkış talimatı geldiğinde parti disipliniyi çiğneyerek Umut'u görmeye gider. Ülkü, oğlunu bu görüşünde daha çok sarsılır. Oğlunu *“korkunç bir dünyanın, vahşi hayvanların, fırtınaların, dalgaların ortasında yapayalnız”* (s. 103) bıraktığını düşünür. Uzun yıllar oğlunu ne zaman düşünse, bu dönem gördüğü gibi küçük, savunmasız bir çocuk olarak hatırlar.

Annesinin yanına bıraktığı oğlu, anne ve babasından uzak olmanın ve çevre tarafından komünist ailenin çocuğu olarak hor görülmenin de etkisi ile annesinden uzaklaşır. Lise çağına gelen oğlunu Fransa'ya yanına getiren Ülkü, özgürlükçü bir insan

olmak ister ve oğluna yaşayacağı yeri seçme hürriyeti tanır. Umut, iletişim kuramadığı annesi ile yaşamak istemez ve Türkiye'ye anneannesinin yanına döner.

Devletin sol örgütlerin liderlerini yok etmek için başlattığı hücre evi operasyonlarından birinde Umut da öldürülür.

Gerçek babasının bir bürokrat olduğunu öğrenen Umut, babasına ulaşmadan örgüt evi olduğu söylenen yerde yargısızca infaz edilmiştir.

Ülkü için: *“Oğlunun ölümü, sanki doğalmış gibi yaşadığı -ve sustuğu- bütün kayıpları, ölümleri, çöküntüleri, yıkımları, umutsuzlukları alevlendiren son kıvılcım”* (s.63) olmuştur.

Umut'un cenazesine katılmaz. Oğlunun cenazesi adını dahi bilmediği varoş semtlerden gelen insanların polisle çatıştığı bir hal almıştır. Bu dönemde Ülkü, bir otelde kalmaktadır ve iki gün boyunca kimseyle görüşmemiş, kimseyle görüşmek istemediğini otel görevlilerine bildirmiştir. Uyku hapları alıp üzerine birkaç kadeh konyak içtiği sıra otel görevlileri Mehmet İliç adında birinin kendisi ile görüşmek istediğini, aksi halde olay çıkaracağını söylediğini bildirir. Mehmet İliç, Ülkü'nün siyasetle tanışmasına vesile olan kişidir. Ülkü onu en son ne zaman gördüğünü hatırlamaya çalışırken aklından geçen 1980 yılında öldürülen Kemal Türkler'in cenazesi olur. Mehmet İliç ile yıllardır görüşmeyen iki dostun ziyareti havasında selamlaşırlar. Ülkü, Ömer Ulaş'ın oğlunun cenazesinde bulunmamasını haberinin olmamasına bağlar ve yıllardır görüşmediklerini, Ömer'in en son Leipzig'de olduğunu duyduğunu söyler. Sohbetleri sırasında Mehmet İliç, Umut'un örgüt sempatizanı olduğunu ama örgütten olmadığını, ev kuşatıldığında evden dışarıya ateş edildiği konusunda şüphelerin olduğunu, bunun örgütlerin lider kadrolarını kısa sürede tasfiye etmeyi amaçlayan bir imha planı olduğunu söyler. Halkın 12 Eylül'den sonra duyarsızlaştırıldığını, bu plan karşısında duracak kimsenin kalmaması nedeni ile halkı sindirmek isteyen güçlerin rahat hareket ettiklerini söyler.

Ülkü, Mehmet'e birkaç uyku hapi, üzerine de kendisini öldürmeyecek kadar içki içtiğini ve uyuyacağını, kendisine ulaşabileceği bir telefon numarası, adres bırakarak gitmesini söyler ve uykuya dalar. Gözlerini açtığında kendisini bir hastane odasında bulur. Başında Mehmet İliç ve 1979 yılında Ömer Ulaş, partilerinin Türkiye'deki en yetkili adamlarından biri iken evlerine gelen; parti içi muhalif olan genç üniversite öğrencisi vardır. Bu genç Ülkü'nün doktorudur. Ülkü, intihar ettiğinin sanılmasından utanmakta ve Mehmet İliç'in başına bela olduğunu düşünmektedir. Genç doktor, hastanede kendisini

görmek isteyen bir başka doktor olduğunu söyler. Bu doktor, zamanında kendisine ders verdiği bir gençtir. 12 Mart dönemlerinde ucundan kıyısından Mahir hareketine ya da THKO'ya bulaşmıştır. Doktor bu gencin adının Erim Murat olduğunu söyler.

Ülkü ertesi gün hastaneden taburcu olacaktır. Hastaneden ayrılmak istemez çünkü bu hayatın normal akışına girmesi, tekrar karar vermesi ve insanlarla yine muhatap olması demektir. Ülkü bunları düşünürken Erim, Ülkü'nün ziyaretine gelir. Ülkü, başta Erim'i soğuk karşılar. Tanışmalarının üzerinden 27 yıl geçtikten sonra Erim ile hastanede karşılaşmaları ikisine de garip gelmektedir.

Erim, Ülkü'ye ne yapmayı düşündüğünü sormuştur. Ülkü, kırk beş yaşına kadar yaşadıklarının ağır geldiğini, Paris'te sevdiği bir işi yaparak, bağımsız yaşamının biraz olsun hayatını dengede tuttuğunu ama oğlunun ölümünün bu dengeyi sarsıp onu boşluğa düşürdüğünü, ne yapacağını bilmediğini söyler. Hastane dışındaki hayatla yüzleşmeye hazır değildir, bir süre daha hastanede kalmak ister. Erim, Ülkü'yü kendi bölümüne yani psikiyatri bölümüne alır ve iki hafta hastanede kalan Ülkü psikiyatr gibi değil de eski bir dost gibi Erim ile sohbetleri sayesinde kendini toparlar. Hastaneden çıktığında annesinin yaşadığı eve gider.

Annesi evi satın huzurevine yerleşmeye karar vermiştir. Yanında kalmasını isteyen annesinin Arın ile evlenmemesini eleştiren tavrı nedeni ile yurtdışında sürdürdüğü hayata geri dönmeye karar verir. Annesi ile aralarında geçen konuşma ile oğlunun ölümünde hissettiklerini öğreniriz.

“-Kalamam. Ne yapacağımı bilmiyorum, ama burada kalamayacağımı biliyorum. Öldürülen çocuk benim oğlumdu anne. Sandığının aksine, onu çok sevdim ben.

Kendi kendine konuşurcasına sürdürüyor:

-Belki yeterince gösteremedim, senin ölçülerine göre yeterince ilgilenemedim oğlumla. Bir süre onu bırakıp gittim doğru; bir süre bütün çabalarım rağmen yanıma alıramadım; nihayet Fransa'ya gelebildiğinde dünyalar benim oldu. Aradan epeyce zaman geçmişti; artık çocuk değildi. Küçük dünyası burasıydı, Türkiye'ydi. Bilirsin Umut suskun bir çocuktü; hiçbir şey söylemedi, şikâyet etmedi, ama bana uzaktı, belki de suçluyordu beni. Türkiye'ye dönmek istediğinde engel olmadım, yanımda tutmaya çalışmadım. Nerede daha mutlu, daha yerleşik olacaksa, nereye kök salabilecekse orada yaşasın istedim. Sevgiyi, sevilen kişinin özgürlüğünü kısıtlamak olarak algılamadım hiç. Sevgi, ilgi, bağlılık; insanları kendime bağımlılaştırmak, insanlara yapışmak değildir benim için, bilirsin.” (s. 83-84)

Annesi ile tartışmalarından sonra Ülkü, Ankara'ya gider. Oğlunun ölümünü, oğlunun babası olan Arın Murat ile birlikte yaşamak istemektedir. Yıllar Önce hapisten çıkıp Ömer ile bulunduğu otele gelir. Oğlunun varlığını kavramaya, doğumuna alışmaya çalıştığı yerde yıllar sonra ölümünü yaşamaya gelmiştir, fakat bu defa ne inançları, ne dostları ne de Ömer Ulaş yoktur. Otelden Arın'ı arayıp, resmi bir tavırla, röportaj yapmak istediğini söyler, verilen adrese gider.

Röportaj yapılır, ardından Ülkü ve Arın, Umut'un ölümünü konuşurlar. Arın, devletin gizli belgelerinden Umut Murat Ulaş'ın yaşını tam olarak öğrenmiştir. Ülkü, bu gerçeği gizlemeye çalışır çünkü Arın'ın Umut'un oğlu olduğunu bilmesini istememektedir.

Oğlunun ölümüyle ilgili hislerini Arın'a ayrıntıları ile anlatmaya çalışır. 6 Mayıs 1972 tarihinde idam edilen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnân ve Yusuf Aslan'ın aileleriyle karşılaşmış, o zaman yaşadıkları acının dayanılamayacak bir şey olduğunu düşünmüştür. Yıllar sonra benzer bir acıyı kendisi yaşadığında insanın dayanmak istemese bile dayanabildiğini anlamıştır.

Umut ölmüştür ve oğlunun babası Arın, katillerle aynı saftadır, belki de emri veren kişidir diye düşünmektedir. Arın, vedalaşırken Ülkü'yü kendine çeker ve öper. Ülkü, bu öpüşe itiraz etmez ama karşılık da vermez. Bu sıra aklından geçen tek şey ikisinin çocuğu olan Umut'un öldürüldüğüdür, ancak Arın'a hiçbir şey söylemeden çıkıp gider.

Yıllar sonra Paris'e gelen Arın, Türkiye'nin demokratikleşmesi ile ilgili bir konferansta konuşma yapacaktır. Bu konuşma daha çok geçmiş dönemde devletin yaptığı hatalar üzerine bir itiraf şeklini alır. Bu konferansın gecesinde Arın ile görüşürler. Arın, geçmişinden sıyrılıp Ülkü ile yaşamaya karar vermiştir. Ancak bu isteğini gerçekleştiremez ve Paris'te sokak ortasında başından vurularak öldürülür. Arın Murat ölümünden hemen önce, Umut Murat'ın kendi oğlu olduğunu anlamıştır.

Ülkü'nün oğlu ile ilgili duygularını, düşüncelerini ve oğlunun yaşadıklarını *Erguvan Kapısı* romanında ayrıntılı olarak görürüz.

Arın Murat'ın kızı Derin, Cem'in işbirliği ile Bozcaada'da Ülkü ile bir araya gelir. Babası ile ilgili gerçekleri öğrenmek ister ama Umut'un gerçekte kim olduğunu sormaktan da kendini alamaz. Ülkü, bu soruya cevap verememektedir. Çünkü o aslında oğlu ile ilgili fazla bir bilgiye sahip değildir.

Güçlükle Fransa'ya yanına getirdiği oğlu dile alışmanın zorluğuna rağmen lisenin son sınıfına geçmiş,  lk 'de onu İtalya tatili ile ödüllendirmek istemiştir. Umut, Floransa'daki Davud heykeli ile Pieta'yı görebileceklerini söylediğinde oğlunun Rönesans klasiklerine olan ilgisini sanat tarihi derslerinden öğrendikleri ile kendisine hava atmaya çalışmak olarak görür. Ama Umut'un, tam bir Michelangelo tutkunu olduğunu anlar. Meryem'in kucağında İsa'yı tuttuğu pietasını gördüğünde Umut'un heyecanla titrediğini görür. Umut, Müslümanlıkta da Türk kültüründe de kurban geleneğinin olmadığını söyler. Ülkü, Kurban Bayramı olduğunu söyler. Ama Umut'un söylemek istediği insanın fedasıdır. Ülkü, 'şehitlik' olduğunu söyler Umut, kişinin  zg r iradesi ile öldürmemek için ölmesinden bahsetmektedir.

Oğlunun büyüdüğünü ve ayrı geçen zamanların onları birbirlerinden uzaklaştırdığını fark eden  lk , Umut'a sarılmak, onu ne kadar sevdiğini söylemek ister ama yapamaz. Umut, beş yıl aradan sonra bir araya geldiği annesine adı ile hitap etmektedir. Umut, geri dönmek istediğinde şaşıran annesine iletişim kuramadıklarını, orada yalnız ve sıradan olduğunu, annesinin dünyasına hatta geçmişine ait olmadığını söylemiştir.

 ağdaşlıkla sahiplenme arasında kalmıştır. Oğlunun seçimlerine müdahale etmemiştir çünkü o karşısındaki insanı  zg r bırakması gerektiğini, sevmenin kişiyi zapt altında tutmak olmadığını düşünmektedir. Diğer yandan bu şekilde davranarak aslında kendi özgürlüğünü korumaya çalıştığını bilmektedir

Ülkü, oğluyla ilgili g nahk rlık ve pişmanlık hissetmektedir. 1981'de kaçmak zorunda kaldığında, oğlunun uykudan uyanıp babası gibi kendisini terk edeceğini söyleyip, ne zaman geleceğini dahi sormadığı o sabah oğlunun kendisinden vazgeçtiğini düşünmektedir. O zaman Umut'u yapayalnız ve savunmasız olarak acımasız bir dünyada bırakıp gittiğini düşünmektedir. Oğlunu hep o andaki hali ile hatırlamaktadır.

Derin'in gözlerinin Umut'un gözlerine benzediğini söyleyen  lk , bu sözlerinden tedirgin olur. Derin, gözlerinin, bakışlarının babasına benzediğini söyler. Umut'un gözlerinin kendisine benzemesinin nedenini sormaya çalışır. Onun gerçekte kim olduğunu sorar. Ülkü, bunun cevabını vermek istemez ve bütün çocukların bakışlarını oğluna benzettiğini söyleyerek geçiştirir.

Türkiye'ye gelen  lk , Fransa'ya dönmeyi ya da Bozcaada'ya yerleşmeyi düşünür ama sonunda Umut'un büyüdüğü evde kalmaya karar verir. Ülkü aslında bu eve oğlunu bulmak istediği için yerleştiğini bilmektedir. Bozcaada'daki görüşmelerinden sonraki ocak

ayında eve gelen Derin, dolambaçsız, riyasız üslubuyla Ülkü'nün kendini neden cezalandırdığını sorar. Bu evde kalmakla annesine ya da oğluna bir borç ödemeye mi çalıştığını sorar. Bu borcun ne olduğuna dair fikir yürüttüğünde; *“Nasıl bir borç? Onu bırakıp gittiğin için mi, yoksa daha derin bir şey mi? Doğurduğun için mi yoksa?”* (s. 86) der. Ülkü ise oğlunu dünyaya getirdiğine hiç pişman olmadığını söyler.

Derin, Umut ile birlikte öldürülen gençlerden birinin ailesi ile görüşmüş, bu aileye Umut'un yurtdışında yaşayan kardeşi olduğu yalanını söylemiştir. Varoş semtlerden birinde yaşayan aileyi Ülkü ile birlikte ziyarete gitmek ister. Ülkü'nün Umut hakkında daha fazla bilgi alabileceğini düşünmüştür.

Ailenin yanına giderken geçtikleri yol Ülkü'ye yıllar öncesini hatırlatır. Ülkü'nün akli yıllar önce benzer bir yoldan kadın çalışmalarına giderken Umut'u yanında götürdüğü bir güne gider. Sendikaya ve bu tür çalışmalara götürdüğü Umut'a buralarda Enternasyonal'i öğretmişlerdir ve Umut'u kadın çalışmalarına götürmesini söyleyen Ömer, çocuklu olmanın durumuna legalite kattığını ve gittiği yerdeki kadınların çocuğu olmasından dolayı Ülkü'ye daha çabuk ısınacaklarını düşünmüştür. Derin'in sesi ile bulundukları zaman dönen Ülkü adamların evine geldiklerini fark eder. Kapıyı çalarlar. Ülkü daha sonra, o kapı açılmasa hayatlarının çok farklı olacağını düşünecektir.

Oğlunun ölümüyle ilgili ayrıntıları öğrenmek için geldiklerini söyler. Adam bildiklerini anlatmakta gönülsüzdür. Ülkü, o son anı yanındaymışçasına bilmek, paylaşmak istediğini, bunun kendisini ölüsüne yaklaştıracaklarını söyler. Adam, oğulları tanımının mümkün olmadığını bir gün ölüm haberlerinin geldiğini ve devletin vatan haini, terörist dediğini, birilerinin de devrim şehidi dediğini söyler. Hangisinin doğru olduğunu sorar. Ülkü, kendisine hâkim olamaz, giderek artan öfkesiyle bunun bir öneminin olmadığını hain ya da şehit ölenin oğlu olduğunu söyler. *“Bilmek isterdim. Son an'ında ne düşünmüştü, acısı çok muydu, beni hatırlamış mıydı, ölümüne değer miydi, diye sormuş muydu kendi kendine, yoksa pişman mı olmuştu? Hayat neydi, ölüm neydi onun için? Bilmek isterdim.”* (s. 101) Beklemediği bir şekilde, sessizce ağlamaya başlamıştır. Söylediği şeyler canını tekrar yakmıştır. Sorduğu sorularla oğlunun ölümünü ilk kez bu derece bilinçli ve somut bir şekilde kavramıştır. Bu eve gelmek istememesinin nedenini o zaman anlar.

Bu evde Umut'un ölümünden kendisinin de sorumlu olup olmadığını sormaktan kaçamayacaktır. Oğlunu bırakıp gitmiş olmasıyla ölüme giden yolu ilk kendisinin açtığını düşünür. Yıllar sonra yanına geldiğinde aralarındaki uzaklığı aşmak için hiçbir şey

yapmamış, Türkiye'ye dönmek istediğinde 'özgürlükçü modern anne rolüne bürünüp' oğlunun, yalnızlığına ve kimsesizliğine dönmesine izin vermiştir. Bunu yaparken kendi özgürlüğünü korumak istediğini düşünür. Adam, bildiklerini anlatacağını söyler.

Ülkü ve Derin'in evlerine gelmesinden hiç hoşlanmayan evin küçük oğlu Kerem Ali, olup biteni kontrol etmek için evden ayrılmamış, öğrendiklerini ve duyduklarını sekreter yoldaş dediği birine anlatmıştır. Bu adamdan, Umut'un sempatican olduğunu, eğitmesi için Kerem Ali'nin ölen abisi Kerem'in yanına verdiklerini, silahlı mücadelenin tek çare olduğunu düşünen, partiye bağlı ama toy olduğunun söylendiğini ve düzene olduğu kadar anne-babasına da hıncı olduğunu öğreniriz. Bunlar kesin bilgiler değildir.

Oğlunun ölümüyle ilgili bu arayıştan rahatsız olan Ülkü, Paris'te yarım kalan işlerini halletmek bahanesi ile Türkiye'den ayrılır ve 1999 depreminden sonra Türkiye'ye geri döner.

Ülkü Paris'teyken Derin, Kerem Ali'nin yardımıyla Umut'un yakın arkadaşı Özgür'ün adresine gitmiş, Özgür'ün babası Atilla'dan Umut'a ait bazı eşyaları almıştır. Bu eşyaların içinde üzerine süslü harflerle 'Umut'un Anı Defteri' yazan defterini bulur. Defteri okur.

Anılarına Ömer'in yurtdışına gittiğinden sonra başlayan Umut, onun gitmesine çok üzülmediğini ama annesini çok sevdiğini yazmıştır. Annesinin gidişini, kendisine getirdiği kediye, onu özlediğini, kendisi ile alay eden çocuklara annesinin ve babasının kötü insanlar olmadığını anlatmaktan vazgeçtiğini, annesini artık göremediğini, yüzünü hatırlamadığını ve devrimci gençlerle ilk karşılaşmasını anlatmıştır. Boş bir sayfaya büyük harflerle, 3 Temmuz 1987'de annesinin, yanına gitmesini istediğini ama bunun için artık geç olduğunu yazmıştır. Daha sonra ise Fransa'ya gittiğinde annesi ile birlikte yaşadığı döneme ait yazısı vardır. Annesi ile yabancı olduğunu, uzaktayken özlediği kadına bir türlü yakınlık duyamadığını, iletişim kuramadıklarını, kadının onu bir ödev gibi, zorunluluk gibi gördüğünü yazmıştır. Ülkü, babasının dünyanın bütün çocuklarının karnı doysun, okula gitsin, savaş olmasın, bütün çocuklar analı babalı büyüsün diye çalıştığını söylemiş, yıllar sonra Umut, bunları söyleyen ailesine kendi anne-babasının nerede olduğunu sormuştur. Küçük Prens'te geçen bir yargıyı kendine uyarlar. *'İnsan ehlileştirdiği şeylerden sorumludur. Sen gülünden sorumlusun... Bana Küçük Prens okuttun, ama sen gülünden sorumlu olmayı beceremedin. Beni kandırdınız.'* (s. 209) diye hesap sormaktadır. Daha sonra da kendi gezegenine dönmek istediğini yazmıştır.

Derin, Ülkü'yü evine davet eder. Ülkü'ye Umut ile aynı evde olan ama baskından kısa bir süre önce evden ayrılan Özgür'ün babası ile görüştüğünü ve Umut'un, Arın Murat'ın oğlu olduğunu bildiğini söyler. Ülkü, kendine hâkim olamayarak sinirlenir, yüksek sesle; oğlu da olsa sevdiği adamda olsa ölümlerle yaşamak istemediğini, yorulduğunu söyler. Arın'ın, buluştukları son gece; Umut'un ölümünden sonra konuyla ilgilendiğini, bu olay üzerine devletin yöntemlerini, terörü, iktidarı sorgulamaya başladığını anlattığını, Umut'un oğlu olduğunu hiç bilmediğini anlatır. Derin'e göre, Umut'un babası hakkındaki gerçeği bilme ihtimali vardır. Çünkü Umut, Arın'a ait kimsenin bilmediği bir telefon numarası ile ev numaralarını bilmektedir. Bu numaraları nereden bulmuş olabileceğini sorar. Ülkü bilmediğini, bilmek de istemediğini, ölümleri geri getiremeyeceğini ve bundan usandığını söyler. Derin ise daha çok canını yakmak ister, Umut'un babasının mı yoksa yoldaşlarının ölümünden sorumlu devlet ajanının mı peşinde olduğunu sorar. Annesi olarak oğlunu tanıyacağını, bunları bilebileceğini söyler. Ama Ülkü, oğlu hakkında yüzeysel gözlemler dışında bir şey bilmez, bildiği tek önemli şey Pieta'ya yani *"kurtuluş için kurban olana duyduğu yakınlık"* (s. 241)tır.

Ülkü, Umut'a ait eşyaları Derin'den alır. Atilla'yı arar, onunla görüşmeye gider.

"O kâğıt torbayı Derin'den almamalıydım. Kitapları, kâğıtları, fotoğrafları, anı defterini, Umut'tan geri kalan her şeyi orada bırakmalıydım. O telefon numarasını aramamalı, görüşmeye hiç gitmemeliydim. Türkiye'ye dönmemeliydim. Elli yaşımı geçmişken, Teo ile sevişmemeliydim, küçük evin tavan arasına çıkıp unutulması, kapatılması gereken bir geçmişin ıvır zıvır, saçma sapan anılarının tozlarına bulanmamalıydım. Derin'in içine babasının öldürülmesi konusunda kuşku düşürmemeli, kendi boş, miskin ve sıkıcı dünyasından farklı bir âlemle tanışmasının yollarını açmamalıydım. 'Varoşların devrimci prensi' olduğunu unutup Kerem Ali'yi küçümsememeliydim... Pişmanlıklarımın listesi uzayıp gidiyor. Oysa ben bir zamanlar, ne kadar acı vermiş, nasıl yaşanmış olursa olsun yaşadıklarımın asla pişmanlık duymazdım. Onlar benim parçamdı, onlarla 'ben' olurdum. Darağacına götürülürken bile, 'Yeniden başlamak gerekseydi eğer, yine aynı yollardan geçerdim,' diyenleri severdim." (s. 244)

Atilla, Ömer Hoca'nın yetiştirdiği gençlerden biridir. Ankara'da çeviri yaptığı dönemler birlikte çeviriler yaptığı bir gençtir. O dönem, Selim Atilla olan isminin sadece Selim'ini kullanmıştır. Ülkü'ye kızı Özlem'i sorar. Ülkü; Derin'in, devletin kirli işlerini öğrenip üzerine sıçradığını düşünen, hayatına yeni bir yön vermeye karar verdiğinde öldürülen ve öldürüldüğü gece birlikte yemek yediği eski arkadaşı Arın Murat'ın kızı olduğunu, babasının ölümü ile Umut'un ölümü arasında bir bağ olduğunu düşündüğü için bu konuyu araştırdığını, bu nedenle kendisini bu şekilde tanıttığını anlatır. Adam, Derin'in

gözleri ile Umut'un gözleri arasındaki benzerlikten dolayı şüphe duymamıştır. Ülkü, Umut'un notları arasında bulduğu Arın'ın telefonlarını, Umut'un Arın ile nasıl bir ilişkisi olduğunu sorar. Atilla, Umut'un örgütleri parçalanıp oğlu ile farklı kanatlara yönelmelerinden önce kendisiyle sık görüştüğünü ve kendisine güvendiğini anlatır. Ülkü'nün sandığının aksine Umut, Arın'ı tanımaktadır. Arın'ın, babası Ömer ile arkadaş olup olmadığını, Atilla'nın onu tanıyıp tanımadığını sormuş; annesinin onu tanıdığını, anneannesinin ise nazik ve iyi bir aileden gelen Arın'ın annesinin peşinden koştuğunu ama annesinin adamı elinden kaçırdığını anlattığını söylemiştir. Umut'un Arın'ı örgütsel bir amaçla izlemesi ihtimali düşünüldüğünde, bunun zor bir ihtimal olduğunu söyler. Arın'ın, Umut'un ölümünden beş yıl sonra öldürülmesinin örgüt işi olmadığını, örgütün bu derece sabırlı olamayacağını söyler. Umut, daha özel bir şeyler aramaktadır.

Oğlunun, babası Arın Murat'ı aradığını anlayan Ülkü sarsılır. Konuyu kapatmak ister. Adam, herkesin sırları olduğunu söyler. Umut'un öldürüldüğü hücre evinden kaçan ve ulaşılamayan dördüncü kişi, oğludur ve oğlunun diğerlerini ihbar edip etmediğinden emin değildir ve bu yük altında ezilmektedir.

Ülkü, Teo ile sadece oğluna sahip çıkamamış olmasından duyduğu acıyı paylaşmıştır. Oğluyla aynı siyasî ideallere sahip olup olmadıklarını bilmemektedir. Büyük ütopyalarının hala kafasında, yüreğinde olduğunu söyleyen Ülkü, o ideale varış yöntemlerinin yanlış olduğunu, ütopyaya varılamayacağını düşünmektedir, inancını kaybetmiştir. Umut'un da kendilerine duyduğu öfkeyle onlardan bir adım ileride siyaset yaptığını kanıtlamak için silahlı sol radikal örgütlere girdiğini düşünmektedir.

“Onu yanımda tutmayı; kör isyanla devrimcilik arasındaki farkı, ütopyayı gerçekleştirme umudu ve inancıyla bağnaz imanın, müritçe bağlılığın arasındaki ince ayrımı göstermeyi beceremedim” (s. 307) der.

Yaşadığı her şeyi, Umut'un ölümü üzerine yaşamaktadır. Teo, bu düşüncesini öğrendiğinde Ülkü'nün en neşeli ve doğal zamanlarında bile farklı bir katmanda yaşadığı izlenimi uyandırmasının nedenini anlamıştır. Geçmişinden kopup başka bir yaşama yönelmiştir ve bu iki yaşamı arasındaki tek bağ da oğlunu hiç tanıyamamış olmanın kederi ve pişmanlığıdır.

Teo ile Ülkü, Teo'nun babasının Türkiye'den kaçarken elden çıkardığı Beylerbeyi'ndeki köşklere giderler. Köşkten ayrıldıktan sonra oturdukları sahildeki bir kafede Atilla ile karşılaşır. Adam oğlunun nerede yaşayacağına karar vermek için döndüğünü ve döndüğü gece öldürüldüğünü söyler. Oğlunun ajan olup olmadığını

öğrenemeyecektir. Yani Ülkü ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Adam ile vedalaşmadan konuşmadan ayrılırlar.

Gerçekleri bilmek Umut'u da Özgür'ü de geri getirmeyecektir ama yine de bilmek ister. Atilla Bey'e telefonla ulaşamaz ve evine gider, tesadüfen karşılaşırlar. Atilla Bey, evi satmak için boşaltmış, komisyoncu ve müşterileri beklemektedir.

Adam oğlu ile ilgili şüphelerinden kurtulmuştur. Çünkü evi toparlarken Umut'a ve oğluna ait bazı eşyalar bulur ve bunlarla birlikte hatırına gelen bazı ayrıntılar olur. Oğlu ve Umut, farklı hiziplere bölünürler. Özgür'ün dâhil olduğu örgüt, Umut'un kaldığı o evi ihbar etmiş, bir süredir görüşmeyen iki arkadaş Atilla'nın evinde görüşmüştür. Özgür, baskını arkadaşına haber vermiş, Umut, umursamamıştır. Öldürüldüğü gün de orada olması evdekileri ihbar etmesinden değil, Umut'u korumaya çalışmasındandır. Bu konuyu bilen ve kapatmak isteyen örgütler Özgür'ün yaşamasına izin vermemiştir. Bu şekilde de ihanet etmenin bedelinin ölüm olduğunu kendi içlerindekilere göstermiş ve gözlerini korkutmuşlardır.

Umut ise, Arın Murat'a bir mektup yazmıştır.

“Sayın Arın Murat,

Devrimcileri yargısız infazlarla yok etme politikasının mimarlarından biri olduğunuza inanmak istemiyorum. Yok etmeyi planladıklarınız arasında Ülkü Öztürk Ulaş'ın oğlunun, kendi oğlunuzun da olabileceğini düşünün. Halkımız cinayetleri affetmeyecektir.

Umut Murat Ulaş” (s. 356)

Umut, babasının kimliği hakkında ayrıntılı bilgiye sahiptir ve amacı Arın'ı öldürmek değildir. Ülkü, Umut'un da Özgür'ün de ölümünden kendisinin sorumlu olduğunu düşündüğünü ve bundan dolayı yaşadığı pişmanlığı neredeyse hiç tanımadığı bu adamla paylaşmıştır. Bunu aynı iklimlerin ve kimliklerin insanları olmalarına bağlar. Bunları öğrenen Ülkü, saçlarını tekrar erkek saç kısılalığında kestirir.

Ülkü, oğlunun ölümünden kendini sorumlu görür. Yıllar sonra oğlunun gerçek babasının kim olduğunu öğrendiğini ve ona ulaşmaya çalıştığını anladığında daha büyük bir yıkım yaşar.

İpek Murat'ta 'başarısız anne' sınıfına girecek bir kadındır. İpek, kendisini evlat edinen teyzesinin de isteği ile tanıştığı ve evlendiği Arın'ın evlilikleri süresince de

kendisini sevemediğini anladığı noktada çıkışı içki ve aşk maceralarında arar. Bir dönem sonra tam bir alkolik olmuştur ve kızı Derin'in yetişmesinde müdahil dahi olamamıştır.

Ülkü'nün annesi, hayatını çocuklarına adayan, onların geleceklerini şekillendirmek için çabalayan bir kadındır. Kadının ilgili bir anne olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kimi konulardaki tavrı ilgiden öte baskıya dönüşmektedir. Ülkü'nün, zengin ve tanınmış bir ailenin oğlu olan Arın Murat ile olan ilişkisini öğrendikten sonra kızının bu adamla evlenmesini beklemiş, beklentisi gerçekleşmediği noktada serzenişlerde bulunmaktan yıllar sonra dahi kendini alamamıştır. Ülkü'nün yaptığı evliliği tasvip etmeyen annesi, birlikte yaşadıkları Ömer Ulaş'ı kabullenmemiş, torununa damadını kötülemekten geri durmamıştır.

Ülkü'yü, Ülker ile karşılaştırır. Ona göre; Ülker hassas, havai, gelgeç ama yumuşacık, ipek gibidir; Ülkü ise akıllı, ne yaptığını bilir, inatçı ve bazen kalbi, duyguları olmadığını düşündürecek kadar katıdır. Ülkü, çocukluğundan itibaren annesinden bunları hep duymuştur.

Ülkü, oğlu Umut'un Arın Murat'tan olduğunu gizlemektedir ancak yirmi beş yıldan sonra Alzheimer hastası olmasına rağmen Umut'un gerçek babasının kim olduğunu bildiğini söyler.

Zengin bir adamla evlendiği için takdir ettiği Ülker'in yaşadığı sıkıntılardan ise haberi yoktur.

Duygusuz olduğunu düşündüğü kızı Ülkü, onun bir huzurevinde geçmişini unutarak ve yalnız yaşamasına razı gelmez. Annesini alarak bir adaya yerleşir. Her geçen gün daha az şey hatırlayan kadın kendine geldiği dönemler kızının onu ölüme iyi hazırladığını söylemektedir.

Ülkü'nün annesi gibi Arın'ın annesi de çocukları üzerinde tahakküm kurmak isteyen bir kadındır. O da oğlunun Ülkü ile ilişkisini öğrendiğinde müdahil olmuştur. Sonunda oğlu ile Ülkü'nün birlikte olmaları mümkün olmayacak kadar farklı yönlerde hareket etmelerine neden olmuştur. Oğullarının evleneceği kadınları kendisi seçmiş ve iki çocuğunu da mutsuz bir hayata mahkûm etmiştir. Erim, annesinin ölümünden sonra karısından ayrılıp hastanede çalışan genç ve güzel hemşire ile evlenir. Arın Murat'a çizdiği hayat, onun mutsuzluğuna rağmen evliliğini uzun süre sürüklemesine neden olur. Ancak sonuçta Arın da annesinin seçimini devam ettirmemeye, sevdiği tek kadın ile birlikte olmak için siyasi kariyerini ve annesinin seçtiği eşi İpek'i arkasında bırakmaya karar verir.

Bu iki kadının aksine Mehmet İliç'in karısı son derece anlayışlı bir annedir. Çocukları ile ilgilidir ancak çocuklarının seçimlerine müdâhil değildir. Oğullarından büyüğü dağa çıkıp gerilla olur, küçüğü ise milliyetçi gruplara katılır. İki çocuğu arasında ayırım yapmayan kadın dağa çıkan oğlunu kabul ettiği gibi diğer oğlunu da kabul eder. Milliyetçi gruplara katılan oğlunu askere giderken uğurlamak istemeyen kocasına, iki çocuğu arasında ayırım yapmamasını söyler. Küçük oğlu kendi anlayışlarıyla ters bir yapıya girmiş olsa da doğru olan yolun hangisi olduğunu gerçekte kimsenin bilemeyeceğini söyler. Romanda özverili anne tipinin tek örneğidir. Hem siyasî düşüncelerinin, hem de anneliğin gereklerini yerine getirmiş, çevresindekileri yargılamaktan öte kabul etmeyi başarmış tek kadındır.

İngrid, Ömer Ulaş'ın bir dönem birlikte olduğu kadındır. Norveçlidir. Moskova'da, Baltık ülkeleri adına düzenlenen bir gecede Ömer Ulaş ile tanışmış, o gecedan başlayarak bir yıl boyunca birlikte olmuş ve bu birliktelikten hamile kalmıştır. Ömer'i çocuğunu kabullenmeye zorlamayan İngrid, kızını tek başına büyötmüştür. Birlikte olduğu dönem Ömer'e de söylediğı gibi kızına Turkina adını vermiştir.

Erguvan Kapısı romanında yer alan Güldalı mezhep farkı nedeni ile evlenmelerine izin vermeyen ailesini karşısına alarak kocası Hüseyin'e kaçmıştır. Deprem gecesi korkunun etkisi ile erken doğan çocuğı bir aydan fazla kuvözde kalır. Yaşama umudu olması için Özgür diye düşündükleri ismi değiştirir ve Umut koyarlar.

Güldalı, kocasının dağa çıkarak onu bırakasından dolayı yaşadığı duygusal yıkıma dayanamamış henüz bir yaşını doldurmamış olan oğlunu bir süre birlikte yaşadığı ve güvendiğı Derin'e emanet ederek ölüm orucuna yatmıştır. Çocuğundan öte kocasına bağılı olan Güldalı öldüğünde, oğluna bir dönem Ülkü'nün baktığını bilmekteyiz.

Teo'nun annesi kocasını aldatmasına rağmen çocuklarını ve evini ihmal etmeyen bir kadındır. Ülkü'nün aksine o hem kendi isteklerini karşılamış hem de çocuklarını ihmal etmeden yaşamıştır. Ancak, sevgilisi ile birlikte olduklarını gören oğlunda büyük bir saplantı haline gelmiştir. Kadın, çocuğunun onu gördüğünden haberdar değildir.

Teo'nun annesinin büyük bir tutkuyla bağlandığı ne bir işi vardır ne de inancı yoktur.

Aynı romanda yer alan Kerem Ali'nin annesi ise çocuklarına bağılı bir kadındır. Büyük oğlu Kerem'i siyasete kurban veren kadın küçük oğluna bağlanmıştır.

Çocuklarının gençlik heveslerin ve duygusal değişimlerinin farkındadır. Sosyal statü farkının önemli olduğunu düşünmektedir. Oğlunun, zengin bir aileye mensup olan genç kızla ilişkisine, olur gözüyle bakmasa da; oğlunun yaşadığı hayattan çıkmasını sağlayacak bir yol olarak gördüğü için onaylamıştır. Bu kadın tüm hayatını çocukları için yaşayan bir kadındır.

Kayıp Söz romanında karşımıza çıkan anne tipi, yine *Ülkü ve Hiçbiryere Dönüş* romanının başkahramanı gibi başarısız bir anne tipidir.

Hayatını bilime adan Elif, işinde ne kadar başarılı olmuşsa aile yaşantısında da o derece başarısız olmuştur.

Oğlu, Norveç'te, bir adada yaşamaktadır. Oğlunun yaşadığı adaya, ilk olarak, çocukları çok küçükken, Danimarka'da iki yıl çalıştığı genetik araştırmaları enstitüsü ile kontratının biteceği zaman, Noel gecesi gitmişlerdir. O dönem, Ömer'in, uluslararası PEN'in ülkelerinde tehdit altında yaşayan yazarlara verdiği burs da kesilmiştir. Ülkelerinde insanların onlara ihtiyaçları olduğunu düşünerek, yeni bir kuruluşa inanarak geri dönmeye karar verirler.

Ülkelerine dönmeden önce Kuzey'e doğru bir seyahate çıkmaya karar vermişler, giderken yollarını kaybettiklerinde tesadüfen bu adaya gitmişlerdir. Adaya gidecekleri zaman, Ömer, oğluna kitaplarında okuduğu Şeytan Adası'na gittiklerini, geri döndüklerinde olanları arkadaşlarına anlatabileceğini söyler, çocuk buna geri dönemeyecekleri ve dönse bile olanları anlatacağı arkadaşının olmadığı cevabını verir. Deniz Eren de, Umut Murat Ulaş gibi yalnız bir çocukluk yaşamıştır.

O gece kendisine meçhul asker kaçağı diyen Alman bir adamın pansiyonunda kalırlar ve ertesi sabah adadan ayrılırken Deniz, Şeytan'ın şatosuna gitmek istediğini söyler. Ömer, öyle bir yer olmadığı için izin vermez, Deniz de izin vermeseler bile büyüdüğünde kendisinin buraya geri dönüp o şatoya gideceğini söyler.

Deniz'in çocukluk dönemlerinde annesi ile kurdukları iletişimi anımsadığında başlangıçta çok iyi anlaşılan anne-oğulun bir dönem sonra Deniz'den beklentileri yüksek olan Elif'in tatminsizlikleri ve küçümseyici tavrı ile uzaklaştıklarını öğreniriz. Deniz, annesinin gözünde başarısız olmaya başladığında, kendisine hayali bir dünya yaratmaya ve bu dünyada elde ettiği başarıları ailesine gerçek gibi anlatmaya başlar. Bir zaman sonra yaşadığı hayal-hakikat çatışmasına dayanamayan Deniz, ailesine yalanlarını tek tek itiraf eder. Bu zamandan sonra işi daha da zorlaşır.

Deniz, küçükken, sabahları uyandığında annesi ile babasının yatağına girip annesine sokulur, birlikte oynamaktan en çok hoşlandıkları oyunu, sokakta bulunmuş kedi yavrusu ve sahibi oyununu oynar. Elif, sokaktan alınmış bir kedi yavrusu gibi kendisine sokulan oğlunu sevip okşamaktadır. İşe gideceği zaman kendisi ile gelmek isteyen Deniz’e laboratuvarda fare beslediği için oraya bir kediye sokamayacağını söylemektedir. Annesinin işyerini merak eden Deniz, bir gün sinemaya giderlerken Elif’in laboratuvara uğramak zorunda kalmasıyla buraya girer. Neden bu kadar çok fare beslediğini sorduğu annesi, insanların hayatlarını kurtaracak yeni ilaçlar bulmak için, yapı olarak insanlara çok benzeyen fareler üzerinde denemeler yaptığını anlatır. Deniz, farelerin canının yanıp yanmadığını sorduğunda ise sessiz kalır. Ardından, Deniz’in de büyüdüğünde insanlara faydalı büyük işler yapan bilge biri olacağını söyler.

Elif, bu dönemlerden başlayan yüksek beklentisi ile oğluna baskı yapmıştır. Biyoloji, kimya, fizik derslerinde aldığı notları eleştirir, dokuz olan notun dikkat etse on olacağını söyler. Deniz, annesini hayal kırıklığına uğrattığını anlar ve huysuzlaşmaya başlar. Einstein olmadığını, buna niyetinin de olmadığını söyleyen Deniz, annesinin canını yakmak için “*Sen git, farelerini öldürmeye devam et!*” (s. 61) der.

Anne ve babası ile yapılan bir röportajda gazeteci Deniz’e bir soru sormakta ısrar eder. Elif ve Ömer’in çocuğu olmanın nasıl bir şey olduğunu sorar ve Deniz, bunun berbat bir şey olduğunu, insanları onu kendisi olarak değil de bu iki kişinin çocuğu olarak gördüğünü, kendisi olmak için büyük çaba gösterdiğini söylemiştir.

Annesinin aksine babası Deniz’e baskı yapmamıştır. “*...dünya ile ilgili, canlıdan, insandan sorumlu bir adam olsun yeter*” (s. 61) demektedir. Annesi, Deniz’in bilim adamı olmasını; babası, kendileri gibi siyasî mücadelede saf tutmasını istemiştir ama o bunların ikisini de yapamaz. Kendi hayal dünyasında yaşamaya başlar ve sahte başarı öyküleriyle ailesinin gözünde önemli olmaya çalışır. Bir zaman sonra gerçekleri itiraf etmek zorunda kalır, ailesi daha çok yüklenir, babası onu bir arkadaşının yanında Irak’a, savaş fotoğrafçısı olarak gönderir. Orada, Olav adında bir gençle tanışır. Olav, Norveçli bir gençtir. Albino olan bu genç savaşın patlak vermesi beklenen Irak’a, canlı kalkan olmaya gelmiştir. Bunu neden yaptığını sorduğunda ise kendi vicdanını rahatlatmak istediği cevabını alır, o genç kendini bu yaşam şekline adamıştır. Bunu bir inanç gibi yaşamaktadır. Savaşın, açlığın, haksızlığın olduğu her yere tepkisini ortaya koymak için gitmiştir. Bu gençte Deniz’i en çok etkileyen yaptıklarını anlatırken böbürlenmemesidir.

Olav'dan ayrılıp Basra Körfezi'ne gider. Orada savaşın acı yüzünü, ölümleri tüm çıplaklığı ile görür. Bu dönem çektiği fotoğraflar gazetelerde yayınlanmakta, kamuoyunda takdir toplamaktadır. Anne ve babası ile konuştuğunda onu affettiklerini anlar. Babası, da annesi de tehlikenin ortasındaki çocuklarını eve çağırmak yerine orada kalması ve bu şekilde devam etmesi için gayretlendirmeye çalışır. Elif, oğluna tekrar çocukluğunda yaptığı gibi 'kedicik' diye hitap eder.

Deniz ve diğer gazeteciler Amerikan askerlerinin korumasında kuzeye doğru giderlerken, yıkılmış bir köyden geçerler. Bu sırada dikenli teller ve ağır silahlı Amerikan askerleri ile çevrili bir alandaki tutsakların içindeki yaralı ve başına çuval geçirilmiş adamla kucaklayarak korumaya çalıştığı oğlunu görür. Bu görüntüyü fotoğraflar. O an hissettiklerine dayanamaz, çektiği son fotoğrafları makinenin hafızasından siler ama kendisi unutamaz. İnsanların acılarını, zalimlerin yaptıklarını duyurarak onlara yardım edilemeyeceğini, bunun durumu meşrulaştıracağını düşünür. Tam başarılı olanların tarafına geçecekken yaşadıklarına dayanamaz ve kaçıktan başka çare bulamaz. Aslında kaçmak yerine savaşmak da mümkündür ama Deniz'in gördüklerinden sonra kurtuluşa, insanlığın kurtuluşuna inancı kalmamıştır. Bir hastanede fotoğraf çekmeye çalışırken tanıştığı, "*Sınır Tanımayan Hekimler*" (s. 75) örgütüne üye genç Fransız doktor, kendi vicdanı ile toplum vicdanını özdeşleştirdiğini, olup bitenden kendisini sorumlu tuttuğunu ve zalimlerden yana olmamak için orada olduğunu söylemiştir. Deniz ise gücün, şiddetin karşısında vicdanın gücü olamayacağını söyler. Kadın, uzun vadede vicdanın üstün geleceğine inanmaktadır. Deniz bu inanç karşısında kendisini kötü hisseder. "*Cebinde çok az parayla, kimseye haber vermeden, değerli eşyalarını yıkıntılar arasında dilenen bir çocuğa vererek, tekinsiz yolları, ölümü, her türlü tehlikeyi göze alıp Bağdat'a*" (s. 76) döndüğünde dayanışma için gelen gençlerin dağıldığını görür. Bazıları silahlı mücadeleye katılmış, bazıları ise şehri terk etmeye hazırlanmaktadır. Olav'da şehirden ayrılmak üzeredir. Deniz'de Olav ile birlikte Oslo'ya gider, bir Türk'ün işlettiği otelde gece bekçiliği yapmaya başlar.

Otelin duvarında gördüğü bir fotoğraf çocukluğunda gittiği şeytanın adasını hatırlatır ve oraya gitmeye, yerleşmeye karar verir. Annesini arar, yerini sorar. Elif, iki ay önce babasını arayıp Norveç'e gideceğini söyleyen Deniz için endişelidir. Deniz, lafı fazla uzatmadan, Elif'in hesap sormasına fırsat vermeden adanın adını hatırlayıp hatırlayamadığını sorar, yalnızlığından kendisine pay çıkaran annesinin içini rahatlatmak için bulunduğu yerin sosyalist partisinin gazetesinde çalışan kız arkadaşı ile o adaya tatile gidecekleri yalanını söyler. Elif, kırgın bir sesle adanın yolunu, hatırladığı kadarıyla,

anlatır. Ama Elif'in hafızası gerçekten çok güçlüdür ve Deniz, anlattıkları ile orayı bulur. Deniz, annesi ile ilgili şunları söylemektedir:

“Annesinin, bunca yıl sonra adanın yerini nasıl bu kadar iyi hatırladığına şaşırmadı, öfkeleni. Buruşmaz, kırışmaz, hep akıllı, hep doğru, hiç yanılmaz Profesör Elif Hanım! Bir kez yanıl, bir kez çuvalla hayatta ne olur. İnsanı böcekleştirme karşında, ufalama, beyinlerini açıp karınlarını deştiğin kobaylarına dönüştürme!” (s. 79)

Elif, başarıları, yetenekleri, duruşu ile kendi çocuğunu bile ezecek güçte bir kadındır. Karşısında kendisini yenik hisseden çocuğunun hayatını yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Romanın bu noktasında Elif'in, Ömer'in ve Deniz'in diğer romanlarda karşımıza çıkan tiplerin tersten anlatısı olduğunu düşünürüz. Ülkü, Arın ve Umut'un hayatlarına ya da diğer roman kişileri ile kaybettikleri çocuklarının hayatlarına ters açıdan, çocuklarının açısından bakmaktayız. Olanları; başarılı, kendisini inandığı şeylere adanmış bir anne ve babanın yetiştirilemeyen, ihmal edilen, başarıları ile zayıf düşürülen ve hayattan kaçan çocuklarının bakışı ile görmektedir. Deniz; Umut'un, Eylül'ün, Artur adlı kedinin sahibinin oğlunun neler yaşamış, neler hissetmiş olabileceğine dair ipuçları vermektedir diyebiliriz.

Deniz, adaya, ailesi ile birlikte kaldığı pansiyona gittiğinde kapıda Ulla'yı görür. Ulla, uzun sarı saçları olan, mavi gözlü tombulca bir kızdır. Deniz'i dedesine götürür. Ertesi gün uyandığında Ulla'nın aralık olan kapının arkasından kendisini izlediğini fark eder. Deniz'in uyandığını fark eden kız oradan kaçır. Deniz, adaya geleli fazla olmamışken bir gece kapısını açık bırakıp yatar, bir süre sonra kızın yavaşça gelip yaklaştığını fark eder, gözlerini açmadan kızı yatağına çeker ve o günden sonra sevgi sözcükleri söylemeden sadece sevişirler. Şeytanın Şatosu dedikleri yıkıntılarda el ele dolaşmaya başlarlar. Deniz, ilk defa, eziklik ve suçluluk duygusuna kapılmadan, güvenle bir kadının vücuduna dokunmaktadır. Ulla'nın, kendisini, olduğu ve olamadığı gibi sevdiğini hissetmektedir. Hayatlarından memnundurlar. Ulla, yıllardır o adada Deniz'in gelmesini beklemiş gibi onunla yaşamaktan başka bir isteği yokmuş gibi yaşamaktadır. Birlikte oldukları zaman çok gülen, neşeyle insanlara mutluluk dağıtan ama buna rağmen çok konuşmayan, konuşmaya ihtiyaç duymayan iki 'çocuk gibi' yaşarlar.

Ulla, babasını hiç tanımamış, annesi de üç yaşındayken onu terk etmiştir. Ulla'nın ninesi ve dedesi uzaklardan gelip torunlarına öksüzlüğünü, yalnızlığını unutturan bu yabancıyı severler. Deniz'in oraya gitmesinin nedenini merak ederler ama sormazlar.

Deniz, küçükken anne ve babası ile geldiklerini, şatoyu görmek için tekrar gelmeye kavlettğini ve bunun için geldiğini söylemekle yetinir.

Deniz, adaya yerleşince, önce balıkçı teknelerinde misafir olarak denize açılır, sonra miço olur daha sonra da aranan bir tayfa olur. Denize çıktığı zamanların dışında Gasthaus'da dede ve nineye yardım etmeye çalışır, buradaki işlerde gayret etse de beceriksizdir. Ulla, pansiyonun kapısına, bahçe duvarlarına resimler çizmektedir. Adada yetişmeyen çiçekler, sarışın ve tombul denizkızları resimleri çizen Ulla, Deniz'in de desteği ile pansiyonu parlak, koyu sarı renge boyaması için dedesini ikna etmiştir. Bir zaman sonra bahar aylarında oğulları dünyaya gelir. Ulla'nın ninesi, çocuğa, Björn adını koymak ister. Björn, 'ay' demektir. Ay, o kültürde; doğanın, güçlülüğün simgesidir. Kabul ederler.

Deniz ve Ulla'nın yaşamları kısaca şöyle özetlenmektedir:

“İki çocuk, ne yaşamın anlamı üzerine düşündüler, ne kendi dışlarındaki dünyaya kafa yordular. Hayatın yaşanışı ve güzel olduğuna inandılar. O inançla hayatı, adayı, sessiz biraz da hüznü moteli yaşarlar; neşeli, güzel kıldılar.” (s. 83)

Oya Baydar'ın diğer romanlarında teoride kalan, kahramanların tüm tecrübelerinden sonra vardıkları sonucu, bu romanında kahramanlarına yaşattırır. Hayatın kendisinden başka anlamı ve amacı olmadığı sonucunu özellikle vurgulayan yazar, tüm dünyadan koparak yaşanması halinde neler olabileceğini gözler önüne sermektedir. Diğer romanlarında ellili yaşlarında olan kadın karakterler, hayata sınıksız tutunmuş, tüm yenilgilerine rağmen pes etmeyi tam anlamı ile benimseyememiş olan kahramanların yerini alan Ulla, yirmili yaşlarda, tüm hayattan kopuk, ruhunu iyileştirmenin bir yolunu bulamadığı gibi bedenini güzelleştirmeyi de düşünmemiş genç bir kadındır. Ama diğer bir açıdan baktığımızda Ülkü ya da diğer kadınların sahip olamadığı bir şey Ulla'da vardır. Hayatı, doğayı, aşkı, cinselliği ve diğer her şeyi sorgulamadan, düşünmeden, korkmadan özümseyerek, tüm duyuları ile hissederek yaşamaktadır.

Deniz, Ulla'yı çok sevmiştir. Çünkü o, Deniz'den çok başarılı ya da çok yakışıklı olmasını beklememiş, onu olduğu gibi benimsemiştir. Deniz, karısının onu olduğu gibi seven tek insan olduğunu düşünmektedir. İstanbul'a karısını ailesi ile tanıştırmak için getirdiğinde ailesi Ulla'yı oğullarına yakışmayan “Kuzeyli küçük aptal köylü kızı” (s. 44) olarak görmüştür.

Deniz ve Ulla'yı karşılamak için havaalanına gitmeyen Elif ve Ömer onları evlerinde beklerler. Balkondan bakan Elif, taksiden inen Deniz ve Ulla'yı görür. İkisi de hantal, şişman ve 'hindi yürüyüşleriyle' gelmektedir. Kapı çalana kadar bekler, hem karşılarırken ne yapacağını bilmediğinden zaman kazanmış olur, hem de öfkesinden dolayı tepki koymuş olur. Ulla ile öpüşmek yerine omzuna mesafeli bir şekilde dokunup sıvazlar ama kızın neler hissettiğini bu dokunuşu ile algılar. Ulla'nın beğenilmemekten, sevilmemekten, reddedilmekten korktuğunu, görkemli ve ihtişamlı apartman ve ev karşısında kendisini ezik hissettiğini anlamıştır. Elif, Ulla'nın vücuduna dokunduğunda onun duygularını hissetmesini, kobaylarına dokunduğunda hissettiklerine benzetir. O an bile aklına gelen, kobayların öldürülmesine zamanla alışılacağına söylenmesi ama onun yıllar sonra bile hala alışamamış olmasıdır.

Elif, aslında çok yufka yürekli, merhametli bir yapıya sahiptir ama genellikle duygularını yaşamayan, göstermeyen bir kadındır. Ulla'nın yalnızlığına, korkusuna, paniğine dayanamayarak sarılıp iki yanağından öper. Ulla, o an ağlamaya başlar. Deniz, yol yorgunluğu, korku ve heyecandan gerildiği için ağladığını, dinlendiğinde geçeceğini söyler.

Elif, bir yandan Ulla'yı suçlamaktadır, oğlunu kendilerinden kopardığı için, bir yandan da bu olayda en günahsızın o olduğunu düşünmektedir. Oğlu dünyadan kaçmış, o da gittiği yerdeki sığınağı olmuştur. Acımasız dünyadan kaçan, savunmasız iki çocuk olarak görür onları. Oğlunun bu durumunda kendisinin de payının olduğu düşüncesinden dolayı pişmanlık hissetmekte, diğer yandan oğluna kızmaktadır. Hayal kırıklıkları, oğlunu kaybetmiş olma düşüncesi ve bulunduğu yere bağlı olması onu kızdırmaktadır. Ulla, oğullarının hayatını mahvettiğini düşünüp düşünmediklerini sorduğunda; Elif kırıncı olmasın diye, Ömer araya girer. Bunu düşünmediklerini, oğullarının yaşadığı zor günlerde ona yardımcı olduğunu, yalnız bırakmadığını söyler. Elif dayanamaz ve çocuk için acele ettiklerini, o küçük yerde çocuk yetiştirmenin zor olacağını söyler. Deniz ise çocuktan ailenin beklentisinin ne olacağına göre bunun değişeceğini düşünmektedir.

“Çocuğun anlamının anne baba için ne olduğuna bağlı. Kendi tutkularını gerçekleştirme, kendi egoların tatmin nesnesi mi? Onun mutluluğu ile sevinç duyulacak, değerlerine, seçmelerine saygı duyulacak bir insan yaratmak mı?” (s. 89)

Diyerek Elif'e gönderide bulunur. Björn'ün iki yaşında olduğunu ve kendilerine hiçbir güçlük çıkarmadığını, neşe ve mutluluk kaynakları olduğunu da ekler.

Elif bir yandan ikisini de bağına basıp tercihlerine saygı duyduğunu söylemek istemekte, bir yandan öfke ve keder hissetmektedir. Çünkü oğlunun mutluluk olarak gördüğü şeyin aslında yenilgiyi kabullenme, kaçaklık olduğunun farkındadır.

Deniz'in çocukluğundan itibaren fark ettiği bir zayıflığı vardır, kendi hakkını aramaktan, kavga etmekten kaçan bir çocuktur ama bunu uyumlu olmasına yormuş, sorunu çözmeye çalışmamışlardır.

Birlikte çıktıkları şehir turunda Ulla'nın edindiği turist kitabında, İslam'ı tanımak için önce Sultanahmet'i, Ayasofya'yı görmek gerektiği yazdığından oraya giderler. Ayasofya'nın önündeki lale tarhlarını gören Ulla kocasından çiçeklerin içinde bir fotoğrafını çekmesini ister. Ülkelerine döndüklerinde, evlerinin duvarlarına bu çiçeklerin resimlerini çizecektir. Kucağında ailesine ve çocuğuna aldığı hediyelerle lalelerin önünde poz verdiği sıra, Ulla'nın yakınında duran canlı bomba telaşa kapılmış ve bombanın pimini çekmiştir. Deniz, karısının bedeninin paramparça olduğunu görmüştür. Kendisi de ağır yaralanır, yüzü ve vücudu ağır hasar görür. Birçok ameliyat geçirir. Yaklaşık dört ay sonra ise Norveç'te bıraktıkları oğlu Björn'ün yanına dönmek ister. Yanlarında kalmasını isteyen, ona ihtiyaçları olduğunu söyleyen babasına:

“Kimsenin ihtiyacı yok bana burada; ne senin ne annemin. Annem deneyleriyle, kobaylarıyla, bilimsel toplantıları, dersleri, öğrencileriyle mutlu. Sen de kitapların, yazıların, çevren, arkadaşların, hayranlarınla. Burada benim hiçbir şeyim yok, burada ben... ben yokum, -aradığı sözcüğün Türkçesini bulamıyor- ben loser'im burada. Burası beni korkutuyor.” (s. 42)

Demektedir. Bu itirazda Elif ve Ömer'in yaşamları kısaca özetlenmiştir. Kendi mesleklerine, uğraşlarına kapılıp oğullarını ihmal eden bir aile vardır. Mesleklerinde başarılı oldukları için çocuklarının da kendileri gibi yaptıkları işte başarılı olmasını istemiş ama onun iyi bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmediğini fark edememiş, çocuk yetiştirmekteki başarısızlıklarını görememişlerdir.

Deniz, oğlu Björn'e annesi Ulla'yı masallarla anlatmaktadır. Şeytan, güzeller güzeli Prenses Ulla'ya âşık olmuştur ve onu şatosuna kapatmıştır. Buna dayanamayan Ulla, kaçmak için kendisini kayalıklara atıp öldürecekken olup biteni öğrenen Deniz, Ulla kayalıklara düşmeden onu yakalar, şeytanın şatosundan kurtarır. Onu Gasthaus'a getirip evlenir ve Björn doğar. Ama çok iyi yürekli olan Ulla'yı unutamayan şeytan silahlı, bombalı kötü adam kılığına girip tekrar Ulla'yı kaçıtır. Ulla, yıldızlara tutunarak şeytandan kaçır. Şeytan dayanamaz ve Doğu'ya doğru gider. Björn ezberlediği hikâyeyi babasına sürekli anlattırmaktadır.

Ulla'nın anneannesi torununu kaybetmiş olmanın etkisi ile Björn'e, Doğu'da savaşların, kötü adamların olduğunu, oradaki insanların kiliseye gitmediğini ve insanların boğazlarını kestiğini anlatır. Björn'de bunları babasına söyler. Babasının da Doğu'dan geldiğini anneannesinin anlattığını da ekler. Björn babasının şeytanla savaşmak için doğuya gittiğini düşünmektedir. Deniz, Ulla'nın ailesine anlayış göstermek ister ama bir yandan da öfkelenir. Oğluna anlatılanlardan hoşlanmamaktadır. Doğu'dan gelişini ise iskelenin adanın doğusunda olmasına bağlayarak açıklar. Anneanne, Deniz için iyi yabancı demektir. Deniz, oğluna bunun da açıklamasını yapar. Adada doğmayıp başka yerden buraya geldiği için kendisine yabancı dendiğini, iyi yabancılar gibi kötü yabancıların; iyi yerliler gibi kötü yerlilerin de olabileceğini de anlatır.

Oğlu ile kayalıklardan köye inerken aklında annesinden aldığı sesli mesaj vardır. Gasthaus'un telefonuna Elif'in bıraktığı not ve bu notla ilgili Deniz'in düşünceleri şöyledir:

“ ‘Deniz’ciğim, ben Elif. Bir toplantı için Kopenhag’dayım. Uygunsan, gelip seni görmek isterdim. Beni cep telefonumdan ara. ’

Soğuk, duygusuz bir iletir. Artık “annen” demiyor; uzun süredir “annen” demiyor zaten. Çeşitli hayvan adlarına ve seslerine bürünen sevgi sözcükleri de çoktan unutuldu. ‘Deniz’ciğim, ben Elif’... ‘Deniz’ciğim!..’ Annem, çok hoşlanmadığı, küçümsediği, huzursuzluk duyduğu kimselerin adlarının sonuna ‘ciğim’ ekler. Onun dilinde sevgisizliği maskeleyen, araya mesafe koyan hain bir ektir ‘ciğim’. Ben de ‘ciğim’ oldum demek! Onu aramayı ertelemenin bir anlamı yok. ‘Böyle daha iyiyiz, hayatı zorlaştırmayalım’ diye kısacık bir mesaj bırakabilirim cep telefonuna. Evet, doğrusu bu, böyle yapmalı. Böylesi herkes için daha iyi. ‘Ciğim’ ha? Bu kadar uzak, bu kadar yabancı...” (s. 59)

Deniz ve Elif, birbirlerini anlayamamaktadırlar. Deniz, annesi için yabancı olduğunu düşünürken Elif, oğlu ile karşılaşmaya karar vermek için dahi günlerce uykusuz kalmıştır.

Elif'in mesajını alan Deniz'in annesine gelmemesini söylemeyi düşünür. Björn ile eve doğru giden Deniz, iskeleye yanaşan tekneyle gelen yolcuları izleme oyununu oynadığı oğlunu takip ederken, yabancı bir kadın yolcu olduğunu fark eder. Gelen kadın büyük bir el çantasını omzuna asmış, blucin pantolon ve açık renk bir tişört giymiştir. Elif, Deniz'in cevabını beklemeden adaya gelmiştir. Oğluyla karşılaştığı bu anki gülümsemesinin sahte olduğunu Deniz'de fark etmiştir. Bu gülümseme, Elif'in maskesi gibidir. Elif, güvensiz, korkulu ve heyecanlıdır. Bu adaya gelme kararı günlerce uyuyamamasına neden olmuştur, Deniz'e doğru yürüdüğü bu an da geri dönme isteğini güçlükle dizginlemektedir. Ama oğlu Elif'in yaşadığı bu duyguların farkında değildir. Elif, oğlundan daha yeni ayrılmış, tekrar görüşmüş gibi sıradan bir konuşmayla selam verir ve nasıl olduğunu sorar. Bu sırada

Deniz, annesinin sesinin titrediğini, gülümsemesinin kaybolduğunu ve yüzüne hüznün çöktüğünü fark eder.

Elif, Deniz'i gördüğünde kısa zaman önce ayrılmış, tekrar bir araya gelmişler gibi davranır ancak, içten içe karşısındaki bir karış sakallı ve yaşlı bir balıkçı gibi görünen bu adamın, oğlu olmamasını dilemektedir.

“Bu benim oğlum mu? Bu sakalı bir karış uzamış, hantallaşmış, yaşlanmış, balıkçı kılıklı Norveç köylüsü benim oğlum mu? Uzun sürmüş bir kâbus bu! Yıllardır bir türlü uyanamadığım, bir türlü unutamadığım, her şeyin üstüne yazıldığı bir fon kâğıdı gibi beni izleyen, yüreğime, aklıma, duygularıma yapışmış bir kâbus bu!” (s. 85)

Elif, kocasına, oğlunu gördüğünü söyleyecektir ama ayrıntılarını anlatmayacaktır. Oğlunun hastalığının belli olmadığını, çok mutlu olduğunu söyleyecektir. Bunun doğru olma ihtimali de vardır.

Bu sırada Mahmut'un babası ile görüşen Ömer, Elif ile paylaşmadığı bazı düşüncelerini bu adamla paylaşır. Bir oğlu kaybetmenin acısını bilip bilmediğini soran Hüseyin Bozlak'a oğlunun hayatta olduğunu ama hayattan kaçtığını; onun kendisi ile aynı savaşı verip gerekirse ölümü dahi göze almasını istediğini ama sonucun bu olmadığını söyler. Hüseyin Bozlak ise Ömer ile aynı düşüncede değildir. Hüseyin Bozlak'tan; evlatların, anne ve babaların değerlerini taşıyan bir ayna olmadığı, hiçbir davanın bir evlattan daha önemli olmayacağı ve oğlu gerçekten ölmeden onu kaybetmiş sayılmayacağı cevabını alır. Bu sözler, Ömer'i etkiler.

Elif, duygularını oğluna yansıtamamaktadır. Oğluna olan sevgisini bir hayvanın yavrusuna olan sevgisi kadar dayanılmaz ve içgüdüsel olarak tarif etmektedir. Ona dokunmak, sarılmak, koklamak için çok büyük bir arzu hisseder ama bunu yapamaz, sevgisini gösteremez. Yitirdiği oğlunu hayata, evine döndürememekte, Deniz'e ulaşamamaktadır.

Deniz, annesini Björn ile tanıştırır. Björn, babasının, babaannesiyle konuştuğu dili yadırgar. Björn, babaannesine, aslında Prenses Ulla'yı beklediklerini ama onun gelmesine de sevindiğini söyler. Deniz bunu tercüme ettiğinde Elif, çocuğun bir masal kahramanından bahsettiğini düşünür. Ardından yaptığı hatayı anlar, özür diler. Çocuk sadece Ulla dese kimden bahsettiğini anlayacaktır ama Prenses Ulla, dendiğinde 'o şişman köylü kızına' prenses olmayı yakıştıramadığı için çağrışım yapmadığının farkındadır.

Eve doğru giderlerken evin rengi ve üzerine Ulla'nın çizdiği resimler dikkatini çeker. Adanın sert ve renksiz hayatıyla bir tezat oluşturduğunu fark eder ve bunu küçük köylü kızın neşeli, renkli hayat özlemi olarak yorumlar. Ardından Ulla'nın ailesi ile karşılaşacağını fark eder, bunu daha önce düşünmemiş, kendini hazırlamamıştır. Ama kızın ailesinin olmadığını, anneanesi ve dedesi ile yaşadığını da bilmemektedir. Deniz'e onların Ulla'nın ölümünden onu suçlayıp suçlamadıklarını sorar. Deniz, bunu hiç konuşmadıklarını söyler. Onların da mutlaka içten içe suçladıklarını düşünmektedir. Ama en çok Deniz kendisini suçlamaktadır. Adasından uzak bir yere gitmeyi istemeyen Ulla'yı o zorlamıştır. Elif ise bu durumda bir eşitlik olduğunu düşünür. O oğlunu kaybetmiştir, Ulla'nın ailesi de kızlarını. Bu iki acıdan hangisinin daha yakıcı olduğuna ise karar verememektedir.

Ulla'nın anneanesi ve dedesi ile karşılaşmaları korktuğu gibi geçmemiştir. Ulla'nın şöminenin üzerinde çerçevede duran fotoğrafının dışında onun bir zamanlar burada yaşadığına dair hiçbir belirti yok gibidir. Ulla'nın dedesi, anneanesi, Elif ve Deniz ile birlikte yemek yiyen Björn, babaannesini sevmiştir. Yemek boyunca ona yaklaştırmaya, dokunmaya çalışır. Sohbetler sırasında Ulla'nın dedesi çocukların artık masallardaki cin peri hikâyelerine inanmadığını söyler. Anneanne ise teknolojinin, yani televizyonun çocukları bu tarz şeylere inanmasını engellediğini, büyüyü bozup dünyayı küçülttüğünü söyler. Doğuda yani Türkiye'de masalların, efsanelerin hala devam ettiğini söyler. Elif bu tavırda, bu insanların Türkiye'deki insanları masallara inanan, kadınların haremelerde yaşadığı, erkeklerin fes giydiği bir yer olarak düşündükleri sonucuna varır. Denizi de bu düşüncelerine dayanarak aşağıladıklarını düşünür. Deniz'e bu konuda kendisini ezdirmemesini tembihlemeyi düşünür.

Ertesi gün adada Balık Festivali vardır. Akşamki fırtınadan dolayı uykusu kaçan Elif, alkol ya da sigara bulabilmek için mutfağa gider. Deniz'in mutfakta olduğunu görür. Festivalde iskele meydanını süsleme adetleri vardır ve ağlara küçük balıklar tutturdıkları süsü Deniz hazırlamaktadır. Küçümseyen ve itiraz eden bir havada bu işin ona düştüğünü söyleyen Elif'e, Deniz bu tür işlerden hoşlandığını, önceleri bunu Ulla ile birlikte yaptıklarını söyler. Bu tür küçük zevkleri olduğu için de annesinden özür diler. Elif, Deniz'in aslında bunları yapmak istemediğini düşünmektedir. Oğlunun küçükken oyuna alması için top oynayan çocuklara nasıl yaranmaya çalıştığını hatırlar ve şimdi de bu köylülere yaranmak için saçma sapan süsleri hazırladığını düşünür ve ağlamaya başlar. Deniz annesine çocukluğunda yaptığı gibi "anne kedi" der susturmaya çalışır. Deniz,

annesine sarılmayı, ona sığınmayı ister ama yapamaz. Elif, oğluna acımasız, vahşi olsa da gerçek hayata dönmesini önerir. Deniz ise profesör ve ünlü yazar olan ailesinin işe yaramaz oğullarını taşımaya hazır olup olmadıklarını sorar. Elif ise bedelini ödemeye hazır olduklarını, hep birlikte yeni bir hayata başlamaya çalışabileceklerini söyler. Oğlunu ezdiklerini düşünmemektedir ve oğlunun bu düşüncesine de içten içe kızmaktadır. Ondan Nobel almasını, bir işte çok başarılı olmasını beklememişlerdir, sadece hayata karşı pasif olmasından, dünyadaki vahşetle mücadele etmek yerine ondan kaçmasından rahatsız olmuşlardır.

“Bir amacın, uğruna mücadele edeceğin bir... bir davan olurdu. Sen kaçmayı, saklanmayı seçiyorsun. Hiç olmayı, o yaşlı Alman gibi, buraya, bu adaya gömülüp meçhul yaşam kaçığı olmayı seçiyorsun. Bunu alkışlamamızı, buna dayanmamızı, mutlu olmamızı bekleme bizden. İçimde, içimizde, anlayamayacağın kadar derin bir acısın.” (s. 173)

Deniz, ailesinin ondan hep bir şeyler beklediğini düşünmektedir. Onu olduğu gibi kabul etmemişlerdir. Annesinin sözleri üzerine yaşadığı acılarla savaşmak yerine onları içselleştirerek, karşı koymayarak yaşadığını söylemektedir. Ailesinin, onu kayıp bir oğul gibi görmesini ve onun için üzülmemesini söyler. Çocukluğunda en kötü zamanlarında söylediği gibi *“Çok, çok çok iyiyim ben.”* (s. 173) dediğinde, Elif oğlunun aslında iyi olmadığını, en başta kendisini, sonra karşısındakini ikna etmek için böyle söylediğini bildiği halde bunun doğru olmasını isteyerek susar. Bir içki daha alan Elif, oğluyla birlikte balık süsleri yapmaya başlar, uzun yıllar sonra anne-oğul ilk defa bir işi birlikte yaparlar.

Ertesi gün uyandığında önceki gece, bir an için, oğlunu yargılamaktan vazgeçip onu olduğu gibi kabul ettiğinde rahatladığını hatırlar. Aynada kendisine baktığında mutlu olur çünkü elli yaşını geçmiş olmasına rağmen yüzü yorgunluğunu ele vermeyecek kadar canlı, vücudu düzgündür. Kocasının küçük bir iltifatı ile tüm olumsuzlukları nasıl unuttuğunu hatırlayan Elif, aralarındaki sevginin ne zaman etkisini kaybetmeye başladığını düşünür. Oğullarını kaybettiklerinde mi, Elif’in çocukluk hayallerine kapılıp laboratuvarı eve gelmeyi unuttuğu dönemde mi, Ömer’in okurlarına kendini kaptırıp sözün büyüğü peşinde giderken kendisinden uzaklaştığında mı, bu durum başlamıştır ya da tüm bunlar duygularındaki zayıflamaların sonucu mudur?

Kendi bedeni yaşını ele vermeyecek kadar genç ve düzgün iken oğlunun hantal vücudunu düşününce, oğlunun bedeninden utandığını fark eder. O zaman kendi vücudu tüm anlamını kaybeder. Zira bu vücuda sahip olmasının Ömer’in gözünde dahi bir önemi yoktur. Ömer’in kendisini defalarca aldattığını bilmektedir.

Festival sabahı uyanan Elif, hayatı boyunca kazandığı başarılarla, birkaç gün önce sempozyumda herkesi kendine hayran bırakan bilim kadınına hiç uymayacak şekilde kendisini başarısız, yalnız ve çaresiz hissetmektedir. Bunun nedenini sorguladığında iki neden çıkar karşısına; kocasını özlemesi ve oğlunun durumu.

Önceki gece oğlu ile sohbet ettiğinde onun, hayattan kaçışını daha net görür. Bu durum karşısında hissettiği yorgunluktan Ömer’e sığınma ihtiyacı duymuştur.

Pansiyondan çıkan Elif, oğlunun kayalıklarda, başını ellerinin arasına alıp otururken biriyle konuştuğunu görür. Deniz, Björn ile konuşmaktadır ama Elif, torununu göremez. Sinirleri gergindir, gördüklerini Küçük Prens hikâyesinin son bölümüne benzetir. Uzak olan ülkesine ağır bedenini götüremeyeceğini düşünen Prens, yılanı kendisini öldürtecektir. Oğlunun da bunu yapacağını sanan Elif, telaşla oğluna seslenir. Deniz, Björn’ü kucağına aldığı anda sanrılar gördüğünü anlar ve olduğu yere yığılır. Annesi için endişelenen Deniz, yanına gelir. Elif, telaşının nedenini anlattığında aralarındaki buz tamamen çözülür. Deniz, çocukluğundaki teslimiyeti ile annesine sarılır.

Björn, panayır yerinde, arkadaşlarına heyecanla babaannesini tanıtmaktadır. Yakınlarında bulunan motosikletli bir grup çocukla alay eder. Elif için “yabancınnın annesi”, der. Björn buna çok üzülür. Adamlara kızacakken vazgeçer. Kuzeyde küçük bir adada yaşayan ve doğulu oldukları için kendilerini aşağı gören bu köylülere hadlerini bildirmek için her sene panayıra gelen ama alabilecek kimse olmadığı için süs eşyası gibi orada kalan akülü, kırmızı bir arabayı, fiyatına aldırmadan ve pazarlık yapmadan, Björn için alır. Hor gördüğü bu insanların gözünde saygınlık kazanmak için yaptığı bu hareketten utanır.

Festivalde en büyük balığı tutmak için bir yarışma yapılmaktadır ve Deniz de bu yarışa katılacaktır. Björn, yarışmayı babasının grubunun kazanmasını çok istediği için yarışmayı kazanmaya gayret edeceklerini söyler. Bu sözler Elif’e, Deniz’in yurtdışındaki okulunu bırakıp eve döndüğünde aralarında geçen bir konuşmayı hatırlatır. Başarının toplumda saygınlık getirdiğine, kişinin özgüvenini pekiştirdiğine inanan Elif, oğluna ihtiyacı olan her şeye sahip olmasına rağmen neden başarısız olduğunu sormuştur. Deniz, başarının bedellerini ödemek istemediğini, toplumda insanların birbirini ezerek başarılı olmaya çalıştığını ve bu insanlardan olmak yerine basit bir hayat sürmeyi seçtiğini söyler. Elif, çok acımasız davranarak beceremediği şeylere kılıf uydurmak için felsefe yaptığını ama felsefe yapmak için bile insanların birikimi, dünya görüşü olması gerektiğini söylemiştir. Elif, bu konuşmalarını hatırlar, oğlunun hatırlamamış olmasını ister ama Deniz

de hatırlamaktadır. Annesinin o dönem söylediklerine hak verir. Yaptığı her şeyde annesinin onayına ihtiyaç duyan bir çocukken annesinin ve babasının dahi başa çıkamadığı dünya ile kendisinin savaşamayacağını düşündüğünü ve bundan dolayı özgüven eksikliği yaşadığını itiraf eder.

Deniz, balığa çıktığında, dilini bilmediği için ne hissettiklerini, ne yaşadıklarını anlayamadığı bu insanların arasında olmaktan rahatsızlık duyan Elif, oğlu karaya dönmeden buradan ayrılmaya karar verir. Gasthaus'a doğru giderken motosikletli gençlerden ikisi onu takip eder. Gasthaus'a geldiğinde kapının kilitli olmadığını görür. Dünyanın yarısında yangınlar, savaşlar varken buradaki insanların kendilerini bu kadar güvende hissetmesinden rahatsız olur. Kaldığı odaya geldiğinde ise birden öfkelenir. Ulla'nın ölümünü, bu adadaki insanların dünyadan kopuk ve güven içinde yaşamalarını, oğlunun sahip olduğu imkânları tepip buraya diri diri gömülmesini, Deniz'in uzakta da olsa mutlu olmasının kendisine yeteceği düşüncesini saçma bulur. Bir yandan öfkelenirken bir yandan da öfkesinde haksız olduğunun farkındadır.

Elif, yirmi yıl önce, adaya geldikleri zamana dönmek ister, o dönemki mutluluğunu doyasıya yaşayabilmek ister. Başarılı olmak için yaptığı çalışmalarının anlamını sorgular. Önce çalışmalarının anlamının kendi içinde olduğunu düşünür ama aslında hepsinin övgü ve alkış almak için yapıldığını kendine itiraf eder. Elif, hissettiklerini, düşündüklerini kendine dahi itiraf etmeyen, katı bir karakterdir. Ömer, karısının, kendine karşı hoş görülü olmadığını bu nedenle diğer insanlara karşı da hoş görülü olmadığını söylemiştir.

“Kendine karşı böyle tavizsiz olunca çevrene karşı da hoşgörüsüz oluyorsun. Tamam; disiplinlisin, çalışkansın, akılsın, anladık. Ama başkaları başka türlü olabilir. Ne hoş serseriler, ne keyifli berduşlar vardır. Dünyayı alaya alırlar, hoş bir gölge gibi geçerler bu dünyadan. Aralarında yumuşacık bir kedi okşaması kalır.” (s. 194)

Kocasının yaptığı eleştiriyi haklı bulmasına rağmen karşı çıkmıştır. Bunları hatırladığında kocasına olan özlemini bir kez daha yoğun olarak hisseder. Gurur yapmadan kocasını arayıp özlemini, kedi okşaması olmak istediğini söylemeyi ve evine dönmeyi düşünür.

Gitmeden, oğlunun odasına girer. Yazı masasının üzerinde Ulla, Deniz ve Björn'ün bir fotoğrafı vardır. Odanın yaşlı Alman'ın kaldığı dönemdeki gibi durduğunu fark eder. Yazı masasında iki defter görür, biri yaşlı Alman'a, biri Deniz'e aittir. Defteri karıştırdığında oğlunun yazdığı şiirleri görür. Norveççe, Almanca ve Türkçe şiirlerdir. Deniz, anadilini unutmaya başladığını, kullandığı dilin vatani olması gerektiğini ama

kendisinin dünyanın dilini anlamadığı için dünyalı olamadığını yazmış; *“Hiçbir yerli olunabilir mi?”* (s. 195) diye sormuştur. Oğlunun çekmecelerinden birini açar ve üzerinde; büyüdüğünde Björn’e verilmek için olduğu yazılı bir zarf görür. Zarfın içinde bir CD vardır. CD’yi açan Elif, dört fotoğraf görür. İlk fotoğrafta Deniz’in Irak’ta çektiği baba ve oğlu; ikinci fotoğrafta ikisinin de öldürülmüş halleri; üçüncü fotoğrafta, Ulla’nın ölmeden önce çekilen son fotoğrafı ve son olarak da Ulla’nın parçalanmış bedeninin fotoğrafı vardır. Elif, Deniz’in yaşadığı büyük acıyı kendileri ile paylaşamadığını ama oğlu ile paylaşmak istediğini anlar. Büyümüş olan Björn’ün beklediği Prenses Ulla’nın neden gelemediğini anlamasını istemiştir. Elif bu dört fotoğrafı görünce bundan sonraki hayatını bu fotoğrafların gölgesi ile yaşayacağını anlar. Oğluna bir not yazar. Bu notta, onun denizden dönmesini beklemediği için özür dilemiş, bu adaya dayanamadığını söylemiş, yaralarının iyileşmesini ve oğluyla mutlu olmasını dilemiş ve geçte olsa onu anladığını anlatmıştır. Yaşamın tek bir tarifi, tek bir reçetesi olmadığını anladığını yazmıştır. İlk tekneye binerek adadan ayrılır. Onun gidişinden bir süre sonra, arkasından gelen motosikletli grubun iki üyesi Gasthaus’u ateşe verir.

Adadan ayrılan Elif diğer toplantılarına katılmak için Kopenhag’a gider. Kopenhag’daki otel odasında Göteborg’daki toplantıda sunacağı bildiriye hazırlarken okuduğu bir cümle onu rahatsız eder. Sesin çılgılık da olsa ölümü yenemeyeceğini vurgulayan bu cümle Elif’i kobayların ölümü ve ardından insanların ölümü üzerine düşünmeye sevk eder. Filozofların, şiddeti tanımladıklarını ama artık şiddetin yok edilebilmesi için çözümler bulunması gerektiğini düşünür.

Şiddet üzerine düşünen Elif’in aklı oğluna gider. Onların da oğullarına şiddetin farklı bir türünü uyguladıklarını düşünür. Belki de hayat karşısında en onurlu duruşu, şiddeti reddederek, kaçarak oğlu sergilemiştir.

“Onda kendi doğrularımızı aramamız, onu başarıya, güçlü olmaya, bizi aşmaya mahkûm etmemiz de şiddetin bir biçimi değil miydi?”

(...)

Deniz, çözümü kaçmakta buldu. Şiddetin, acının, insanın çaresizliğinin fotoğrafını çekmeyi bile suç ortaklığı saydı, reddetti. Kaçak, dedik ona, yaşam kaçağı! Belki de asıl tutarlı, güçlü, ahlâklı olan; güçsüz, başarısız, kaçak deyip de yüreğimizden silmeye çalıştığımız oğlumuzdu.” (s. 268)

Deniz’in yarışmadan döndüğünde kendisini bulamayınca telefonla ulaşmak isteyeceğini düşünür ama Deniz onu aramayınca üzülür. Oğluyla farklı dünyalarda yaşadıklarını, aralarındaki uzaklığın da ilişkilerini tamir ettiğini düşünür. Bir süre daha bir

arada kalsalar oğluyla kavga edeceklerdir ama yine de kavga etmenin dahi bir iletişim olduğunu düşündüğünden bunu içten içe ister.

O günün doğum günü olduğunu hatırlayan Elif, oğlu ya da kocasının kendisini önemsemediğini hisseder. Toplantıda tanıştığı meslektaşı ile yemek yer ve odasına döndüğünde telefondaki mesajları kontrol ederken, Deniz'in Gasthaus'un yakıldığını ve kendisini aramasını yazan mesajını görür. Hemen arar.

Herkes iyi durumdadır. Björn, olanları tam anlamlandıramamaktadır ama olanlara üzülmüştür. Prenses Ulla'nın kılık değiştirmiş hali olarak gördüğü Elif'i yani Prenses Ulla'yı elinden aldıkları için şeytanın onları cezalandırdığına inanmaktadır. Deniz'in hissettiği çaresizliği ve yalnızlığı anlayan Elif, kendisine hâkim olamaz ve ağlamaya başlar. Hemen onların yanına gitmek ister. Deniz, buna izin vermez. Adadakiler olanlardan dolayı huzursuzdur, annesinin oraya gitmesi doğru olmayacaktır. Ertesi gün Björn ile birlikte Kopenhag'a Elif'in yanına gelmek üzere sözleşirler. Deniz, şiddetten kaçamayacağını anlamıştır.

Elif, Deniz'den sonra Ömer'i arar ama telefonuna yine ulaşamaz. Ömer bu sırada Jiyan'ın kırsalda olan baba evindedir.

Elif, Gasthaus'un yandığı haberini aldığı gece uyuyamamış, ertesi gün huzursuzca şehirde dolaşmış, saatlerdir lobide Deniz ve Björn'ü beklemektedir. Oğlu ve torununun ne kadar süre yanında kalacaklarını bilmemektedir ama yanlarında getirdikleri çantaların büyüklüğüne bakarak uzun süre kalacaklarını düşünür.

Björn, şeytanın onları artık istemediğini söyler, Elif ise şeytanın onlara ulaşamayacağı yerler bildiğini, isterse onu oraya götürebileceğini söyler ama Deniz, annesin söylediklerinin hepsini Björn'e çevirmez. Deniz, şeytanın ulaşamadığı, şiddetin olmadığı bir yerin gerçekten olduğuna inanmamaktadır.

Björn uyuduktan sonra sohbet eden anne-oğul sohbetlerinin başında birbirlerine karşı oldukça dikkatlidirler. Açık vermemeye çalışan iki düşman gibi birbirlerini tartarlar. Deniz, hayatla savaşıyor kadar güçlü olmayı, kaçmadan yaşamayı istediğini söylemektedir.

Elif, neler olduğunu sorar. Büyük balığı yakalama yarışında, bir süre sonra Deniz'in arkadaşı Gasthaus tarafının yandığını fark eder. Yarışmayı bırakır iskeleyle doğru giderler. Deniz, bu sırada duygusuzlaşır, çocukken ailesinin götürdüğü psikoloğunun söylediği gibi zihninde yarattığı kara deliğe sığınmıştır. Olup bitenlere tepki verememekte, anlamakta

ama düşünememektedir. Adaya çıktıklarında Björn kucağına atladığında duygularına yeniden kavuşur ve ağlamaya başlar. Evin sadece kuzey tarafı, Deniz'in kaldığı oda yanmıştır. Yangını çıkaranların motosikletli çete olduğu anlaşılmıştır. Adamlar, 'yabancıya' ders vermek için bunu yaptıklarını söylemişlerdir. Elif, adaya gidip şenlikte oyuncak arabayı alarak gösteri yapmasa, oğlunun son sığınağının yıkılmayacağını söyler. Deniz ise Elif'i suçlamamaktadır. Onu üzen kötülük tohumlarının adaya da atılmış olması, oradaki insanların da korkuyu tanınmasıdır. Korkuyu tanıyan bu insanların da artık zalim olacağını düşünmektedir. Adadaki insanlar da birkaç gün içinde çok değişmişlerdir.

Elif, adaya dönüp dönmeyeceklerini sorar. Deniz, Björn için kötülüklerden uzak bir hayat kurmak istediğini ama artık adada bunun olamayacağını söyler. Geri dönmeyecektir. Elif, oğluna, odasındaki şiir defterlerini, yazılarını okuduğunu, Björn için hazırladığı CD'deki fotoğrafları gördüğünü itiraf eder. Deniz, hepsinin yandığını ve bu sayede yeniden bir başlangıç yapabileceğini söyler. Björn'ü büyütüp yetiştirmesi gerektiğini, bunun için sofraya fotoğrafçılığı yapacağını söyler. Elif, oğlu evine dönüp kendi çocuğunun rızkı için çabalayacak diye de üzülmemektedir çünkü bunun Deniz'in bir kez daha yenilmesi ile olduğunu farkındadır. Elif, sığınılabilir en son yerin insanın kendi yüreği, kendi toprakları olduğunu söyler ve eve dönmelerini teklif eder. Deniz, oğlunu da alarak annesi ile birlikte Türkiye'ye döner.

Deniz, anne ve babasının başarıları altında ezilmiş, başarısız olma korkusu ile kendini geri çekmiş bir karaktere sahip olur. Oğlunu bu noktada da anlayamayan Elif, onu suçlar ve kendinden uzaklaştırır.

Diğer romanlardaki '*başarısız anne*'lerden farklı olarak Elif, oğlunun peşinden gitmiş ve onu yeniden kazanmıştır. Duygusal olan ama duygularını belli etmeden yaşayan bu karakter, duygularına göre yaşayan diğer annelerden farklı olarak sonunda başarıya ulaşmıştır.

Aynı romanda yer alan Zelal'in annesi ise çocuklarını her hali ile kabul eden bir kadındır. Dağa çıkmış olan oğlunun itirafçı olduğu haberi gelmiştir. Kadın ne olursa olsun, oğlunun hayatta olmasına razıdır ama kocası kendi isteği ile dağa çıkmış olan oğlunun ihanetçi olmasını kabullenememektedir. Evine gelirse kendi eli ile vuracağını söylemektedir.

Babası, oğlunu yok sayarken annesi sahip çıkmaktadır. Kocasına, oğlunu suçlarken kendi aşiretinin tamamının korucu olmasını göz ardı ettiğini söyler. İkisi de devlete hizmet

etmektir sonuç olarak. Ama adam, oğlunun seçtiği bir yere, ihanet etmiş olmasını kaldıramamıştır. Adam bir gün kimseye bir şey söylemeden ortadan kaybolur, telaşa kapılan kuma, Zelal'in annesine sorduğunda, kadın, adamın birkaç gün sonra ortaya çıkacağını, korkmamasını, o yokken biraz dinlenmesini söyler. Kocasını kumasından kıskanmaktadır ama bunu dile getirememektedir. Zelal, annesinin kırılganlığını, kumasına birkaç gün olsun dinlenmesini söylediğinde sesinden anlamıştır. Kocasını birkaç gün sonra gelir ve oğlu Mesut itirafçı olmamış gibi her şey kaldığı yerden devam eder. Çocuklar da kimseye bir şey söylememek üzere tembihlenmiştir.

Bir zaman sonra Mesut, köye gelir. Yanında tepeden tırnağa silahlı iki adam vardır. Zelal'i gördüğünde gülüşü, konuşması ile abisinin değiştiğini anlayan kız ona soğuk davranmıştır. Ama anne oğlunu görmek için telaşlanmıştır.

Diğer yandan, tecavüze uğrayan kızı, olup biteni ailesine anlatamaz, bir zaman sonra hamile olduğu anlaşılır ve aşıret ölümüne karar verir. Kadının köy korucusu olan kayınbiraderinin baskısı ile kızı ağıla kapatıp tavandan ip sarkıtıp kendi infazını kendisinin yapmasını söylerler. Annesi çıkan karar karşısında üzülüp ağlamaktadır ama karşı koyamaz, kuması ise olanların haksızlık olduğunu, bu durumda Zelal'in suçunun olmadığını söyleyecek kadar cesur davranır.

SONUÇ

Oya Baydar'ın, romanlarında şahıs kadrosunun dar olduğu söylenebilir. Şahıs kadrosu dar olan romanlarda, kadınlar ön plandadır. Romanlarda yer alan dekoratif kişilerden ise, sadece kadınların adının verildiğini söylemek mümkündür.

Feminist eleştirinin sorunlarından biri olan erkeğin yaratma gücünün, kadının ise doğurma yetisinin varlığının *Kedi Mektupları* romanında nesnelleştirildiğini söylemek mümkündür. Nina'nın sahibinin yeni bir toplum yaratma çabasının başarısız olmasının ardından roman yazarak yaratma çabasını devam ettirdiğini, Kirli'nin sahibinin ise toplumun kadına yüklediği rolü üstlenerek doğurmayı ve anne olmayı tercih ettiğini görmekteyiz. Ataerkil toplumun kadına yüklediği toplumsal cinsiyet rolünün dışında yaşayan, yeni bir dünya yaratma çabasına giren bu kadınların uzun yıllar siyaset ile ilgilendikten sonra birbirinden farklı rolleri devam ettirdiği görülmektedir.

Romanlarda yer alan kadınların -olumsuz nitelikler taşıyan kadınlarda daha belirgin olarak-, ataerkil sistemin kadına biçtiği toplumsal cinsiyet rolünü benimsedikleri ve eril iktidarı kabullendikleri görülmektedir. Bu kadınların siyasî ya da sosyal alanda öne çıkan kadınlar da olsa, feodal yapı içerisinde yaşayan kadınlar da olsa iktidar kavramını erkeklerle bütünleştirdikleri görülmektedir. Hatta yazarın, roman kahramanlarından birine erkeğin, iktidar sahibi olduğunu ve kadının, iktidar sahibi olan erkeğin peşinden koştuğunu söyletmesi dikkat çekicidir.

Çöplüğün Generali romanında iktidar olgusu daha çarpıcı bir şekilde ortaya konmuştur. Bu roman, erkek egemen bir toplumda sarpa saran işleri düzene koymak için iktidarın uyguladığı bir politikadan bahsetmektedir. Bu romanda 'erkek', siyasî iktidar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümet, toplumu bir çıkmaza sürüklemiş ardından bu kargaşayı kimse hatırlamasın diye toplumsal hafızayı silmeye çalışmıştır. Romanda yer alan kadınlar, bu yıkımı durdurmak isteyen ancak buna gücü yetmeyen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erguvan Kapısı romanında dekoratif bir tip olan Mehmet İliç'in karısı feminist eleştirinin aradığı hem özgür iradeye sahip ve sosyal açıdan önemli kadın hem de başarılı bir anne olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak o da, feodal bir toplumdan geldiği için erkekten daha önemli roller üstlenememekte, erkeğin iktidarını destekleyen kişi görünümünden kurtulamamaktadır.

Oya Baydar'ın romanlarında, erkek iktidarını kabul eden kadınların yanında bu iktidara karşı koyan kadınlar da yer almaktadır. Ancak bu kadınların uzun mücadeleler verdikten sonra ataerkil toplumun kabulleri dışında yaşamının güçlüklerine ve yarattığı sorunlara karşı koyamayarak geri dönüş yaptıkları görülmektedir. Bu dönüşlerinin ana nedeni ise toplumun ona yüklediği rolleri kabul etmediği dönem aile hayatında ve annelik konusunda başarısız olmalarıdır. Bu kadınların, 'başarısız anne tipi' oluşturduklarını söylemek mümkündür.

Başarısız anne tiplerinde ortak olarak görülen bir durum da sosyal sınıf yönünden orta tabakaya dâhil olan kadınların daha iyi ya da daha saygın bir hayat yaşayabilmek için verdikleri çabadır. Bu çaba sonucunda istedikleri mevkiye gelirler ancak aile yaşantısını ihmal etmek durumunda kalırlar. Bu durumda, feminist kuramın iddialarından biri karşımıza çıkar; kadınların kariyerleri önündeki en büyük engellerden biri, çocuk sahibi olmaktır.

Örneğin; Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı romanlarının başkahramanı olan Ülkü'nün oğlu ile ilişkisinde, feminist eleştirinin ortaya koyduğu 'melek-canavar' kadın ikilemini görmekteyiz. Ülkü, ya evdeki melek olacak ve oğlunu iyi yetiştirecek ya da 'canavar' kadın olacak ve özgürlüğünü seçecektir. Ülkü, toplumun dışladığı canavar kadın tipi olarak karşımıza çıkar ve ardından, bu seçiminin acısını yaşar. Oğlunu kaybettikten yıllar sonra bir adaya yerleşen Ülkü, geçmişi ile hesaplaştığında oğluna yeterli ilgiyi gösterememesinin altında özgür olma isteğinin yattığını itiraf etmektedir. Bu durum da bu kadının çocuk sahibi olmayı, özgürlüğünü kaybetmek olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda bir sosyolog olan Oya Baydar, romanlarında sosyal sınıf farklılıklarına da değinmektedir. Bir yanda evlere gündeliğe giden kadınlar, diğer yanda hayatının hiçbir döneminde çalışmamış ama asla maddi kaygılar gütmemiş burjuva, aristokrat kadınlar romanlarda sosyal çevreleri ve hayata bakışları ile ayrıntılı şekilde yer almaktadır.

Dört ana grupta incelenen kadınlardan, sosyal sınıf açısından, işçi ve emekçi sınıfta incelenen kadınların çoğunlukla dekoratif tipler olduğu görülmektedir. Bu kadınlar içinde ön plana çıkan tek kadın *Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı* romanlarının başkahramanı Ülkü Öztürk'tür. Ancak en idealize edilmiş olan kadının dekoratif tiplerden Mehmet İliç'in karısı olduğu söylenebilir. Bu kadın hem siyasette hem aile yaşantısında

hem de annelik konusunda başarılı olmuştur. Eğitimsiz ve köy kökenli bir kadın olmasına karşın ideal bir tip olarak karşımıza çıkması dikkate değerdir.

Romanlarda en sık karşılaşılan sosyal sınıf ise, burjuva sınıfıdır. Bu sınıfa dâhil edilenlerin büyük çoğunluğu bir dönem aktif siyaset yapmış kadınlardan oluşmaktadır. Bu kadınların hayatlarının bir döneminin üretimle, üretimdeki sorunların çözümüne yönelik eylemler planlamakla geçmesine rağmen sürgün yaşantılarında bu üretimden kısmen ya da tamamen uzak kalmışlardır.

Kedi Mektupları romanında dekoratif kadınların hemen hepsi aynı durumu yaşamaktadır. Sürgün hayatlarında, üretime katılamayan bu kadınlar yaşantılarından memnun değildirler. Ülkelerine dönüş yolları açıldığında ise feminist kuramın öngördüğü gibi ya doğurmayı ya da yeniden yaratmayı seçerler. Kirli'nin sahibinin anne olmayı, Nina'nın sahibinin ise yeni bir üretimle bu gidişe son vermeyi seçtiğini daha önce de söylemiştik.

Kedi Mektupları romanında karşımıza çıkan, burjuva sınıfına dâhil edilen bu kadınların aile yaşantıları hakkında ayrıntılı bilgi verilmese de, sadık ve başarılı eş oldukları gözlemlenmektedir. Eşlerini sadece hayat arkadaşı olarak görmedikleri, birlikte siyasî mücadele yürüttükleri için aynı zamanda dava arkadaşlığı da kurdukları görülmektedir.

Hiçbiryere Dönüş romanının başkahramanının ise, siyasetle geçen bir hayatın ardından inançları yıkıldığında kendi kabuğuna çekildiği; evliliğindeki, aile hayatındaki sıkıntılarla yüzleştiği görülmektedir. Kocasının daha önce kendisini aldattığını bilen kadın siyasetle ilgisi kalmadığı noktada tekrar aldatılmaya rıza gösterememiş ve evini terk etmiştir. Aile hayatındaki bozukluklara tahammül etmesini sağlayan şey, daha güzel bir dünya kurabileceğine olan inancıdır denebilir. Yani siyaset yaparak üretime katıldığına olan inancı, hayatı algılamasını ve tahammül sınırını belirlemiştir.

Başarısız bir anne olan bu kadın, oğlunu bir Avrupa kentinde uyuşturucu batağında bırakıp ülkesine dönmüştür. Çocuğuna iyi bir gelecek verememesinin günahını ise bir adada geçmiş ile hesaplaştığı zaman çıkarmaya çalışmıştır.

Aynı sınıfa dâhil ettiğimiz Elif Eren ise, diğer başarısız anne tiplerinden farklı olarak oğlunun peşinden gitme, onu tekrar kazanma mücadelesi vermiştir.

Burjuva sınıfında yer alan kadınların az ya da çok eğitim aldıkları gözlemlenmektedir. *Hiçbiryere Dönüş* romanında yer alan dekoratif kadınlardan biri okulunu bırakıp evlenmiş ancak bu seçiminden pişmanlık duymuştur. Profesör olan dekoratif kadın da yine iş hayatında beklemediği kadar yükselmiş ancak ev hayatında mutlu olamamıştır. Burada da karşımıza aile-kariyer ikilemi çıkmaktadır.

Bu sınıfta incelenen iki kadının diğerlerinden farklı olarak eğitilmiş olmalarına rağmen maddi imkânlarının kendi çalışmaları ile değil, eşlerinin zengin olması ile değiştiği görülmektedir. Bunlardan Ebru Murat, kocasının imkanlarının rehabetine kapılmamış, kocasına ait işyerinde kısmi de olsa çalışmaya devam etmiş, apolitik bir kadındır. Ülker ise kocasının imkanlarının rehabetine kapılmıştır. Özentili ve yapmacık bir hayat sürmektedir. Kocasının imkânlarından vazgeçemediği için aldatılmayı kabullenmiş, zayıf bir karakterdir.

Oya Baydar'ın romanlarında yer alan aristokrat kadınların genel profilinin olumsuz olduğunu söylemek mümkündür. Bu sınıfa mensup olan kadınların aile yaşantıları, sosyal yaşantıları ve çocukları ile ilişkileri arızalıdır. Evine ve eşine sadık kalamayan kadınlar, karakter yapısı güçlü de olsa zayıf da olsa mutlu olamamışlardır.

Aristokrat kadınların eş olarak, anne olarak başarısız olduklarını söylemek mümkündür. *Sıcak Külleri Kaldı* romanında karşımıza çıkan Arın Murat'ın annesi despot bir karakter taşımamaktadır. Aile hayatlarına tamamen kedisi yön vermesine rağmen kurduğu hayatta mutlu olamamış bir kadındır.

Aristokrat sınıfta incelenen kadınlardan, *Erguvan Kapısı* romanında öne çıkan Derin Murat'ın diğerlerinden farklı olarak -kimi zayıflıkları göz ardı edildiğinde- kendi seçimlerini yapan, hayatına yön verebilen, güçlü bir kadın olduğu görülmektedir.

Eğitim yönünden sınıflandırılan kadınlara baktığımızda eğitimsiz kadınların -İstanbul'da meyhanelerde akordeon çalarak hayatını idame ettiren Anahit dışında- tümünün dekoratif ve köy kökenli olduğunu görmekteyiz. Köy kökenli bu kadınlardan da *Erguvan Kapısı* romanında yer alan Mehmet İliç'in karısı dışında hepsinin apolitik olduğunu görmekteyiz.

Eğitimsiz ve köy kökenli bu kadınların aile yaşantılarında başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Romanlarda, aile yaşantısında mutlu olmanın, kariyer sahibi olmamak ve ataerkil yapıyla ters düşmemekle bütünleştirildiği söylenebilir.

Siyasî yönden yapılan sınıflandırmada, sosyalist kadınların yoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Sosyalist kimlik taşıyan kadınlar, hayatlarının her döneminde yaşadıkları düzeni sorgulamışlardır. *Kedi Mektupları* romanında yer alan Nina'nın sahibi ve *Hiçbiriye Dönüş* romanında yer alan başkahraman, çocuk sahibi olmayı hayata bir karşı duruş olarak görmüşlerdir. Hem siyasetçi hem de çocuk sahibi bir kadın olabileceklerini, kendi bedenlerinin hâkimleri olduklarını kanıtlamak için çocuk doğurmak istemişlerdir. Ancak *Hiçbiriye Dönüş* romanının başkahramanı bunu başaramamış, aile hayatını sürdürmekte de çocuğunu büyütmekte de başarısız olmuştur. Aynı şekilde *Sıcak Külleri Kaldı* romanında yer alan Ülkü Öztürk ve *Kayıp Söz* romanında yer alan Elif Eren de bu başarısızlığı yaşamıştır.

Erguvan Kapısı romanında yer alan Güldalı ise kocasına olan duyguları nedeniyle yaşadığı siyasî tecrübesi ile bu sınıfa dâhil olmuştur. Kocasının, siyasî düşüncelerinin ardından giderek kendisini ve oğlunu ihmal etmesini kaldıramamış, oturduğu semtte devam eden ölüm oruçlarına katılarak siyasî bir amaç için intihar etmiştir. Kocasına olan duyguları oğlunu terk etmesine neden olmuştur.

Sıcak Külleri Kaldı ve *Erguvan Kapısı* romanlarında karşımıza çıkan Arın Murat'ın annesi ve Ülkü Öztürk'ün annesi incelenen romanlar içerisinde karşımıza çıkan iki Cumhuriyetçi kadındır. İkisinin de dekoratif olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde Milliyetçi sınıfta incelediğimiz üç kadının da dekoratif olduğunu görmekteyiz.

Sosyalist grup dışında kalan kadınların genel olarak; baskıcı, katı, bildiklerinden şaşmayan, kendi fikirlerini çocuklarına kabul ettirmeye çalışan ancak başarısız olan kadınlar olduğu görülmektedir.

Apolitik olarak sınıflandırılan kadınların biri dışında hepsinin dekoratif olduğunu söylemek mümkündür. *Kayıp Söz* romanının öne çıkan kadınlarından Zelal, apolitik olarak sınıflandırılmaktadır ancak politik tercihlerle hayatı şekillendirilmiş bir kadındır. Asker ve gerilla arasındaki çatışma nedeni ile yerleştikleri köyde asker mi, gerilla mı olduğunu bilmediği kişilerin tecavüzüne uğramış ve hayatı bu noktada değişmiştir.

İlişkiler yönünden yapılan sınıflandırmada, *Kedi Mektupları* romanında karşımıza çıkan kediler dışında kadınların çoğunun sevgili olarak sadık olduklarını ancak bunun yanında kendi özgürlüklerine de düşkün olduklarını söylemek mümkündür. Duygusal ilişkilerine göre hayatlarına yön veren kadınların ilişkilerinde yaşadıkları hüsrandan sonra siyasî çevreye girdikleri görülmektedir. *Kedi Mektupları* romanında yer alan Gece'nin

sahibinin, *Hiçbiryere Dönüş* romanının başkahramanının, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanında yer alan Ülkü ve Derin'in, *Kayıp Söz* romanında da Jiyan'ın kurdukları duygusal ilişkilerde yaşadıkları hüsrana nedeni ile siyasî çevreye girdikleri görülmektedir.

Eş olarak yapılan sınıflandırma, sadık eşler ve sadakatsiz eşler olarak iki grupta adlandırılabilir. *Hiçbiryere Dönüş* romanında karşımıza çıkan Ela, *Sıcak Külleri Kaldı* ve *Erguvan Kapısı* romanında karşımıza çıkan Ülkü ve Güldalı, *Kayıp Söz* romanında karşımıza çıkan Elif, Zelal ve Jiyan sadık eşlerdendir. Ela, hayatını adadığı siyasetin yanlışlıklarını kabullenmenin, eşinin ölümünün boşa olduğunu kabul etmek anlamına geldiğini düşündüğü; siyasî geçmişini reddetmeyi ya da geçmişte hata yaptığını kabul etmeyi yani siyasetine ihanet etmeyi ölen eşine ihanet etmekle eşdeğer gördüğü için siyasî geçmişine sadık kalmıştır. Bu şekilde hareket ederek genç yaşta kaybettiği eşine de sonuna kadar sadık kalmıştır.

Oya Baydar'ın romanlarında öne çıkan kadınların kadın-erkek ilişkisi yönünden toplum tarafından kabul görmeyen ilişkiler kurdukları görülmektedir. Ülkü, Zelal ve Jiyan'ın evliliklerinde ya da ilişkilerinde ataerkil sistemin kabullerinin dışına çıktıkları görülmektedir. Ülkü'nün hamileyken Ömer ile evlenmesi, Zelal'in hamileyken Mahmut ile evlilik gibi süren ilişkisi, Jiyan'ın evli bir erkeğe âşık olması ve sonunda onunla evlenmesi dikkat çekicidir.

İlişkileri yönünden sınıflandırılan kadınlardan anne olarak değerlendirilenlerin, birkaçı dışında, genellikle aile hayatlarında başarısız olduklarını söylemek mümkündür. Daha önce de dediğimiz gibi *Erguvan Kapısı* romanında dekoratif olarak yer alan Mehmet İliç'in karısı, anne olarak başarılı bir kadındır. Kendi siyasî düşüncesinden farklı bir yön çizen küçük oğlunu olduğu gibi kabullenmiş, sahip çıkmıştır. Ailesini bir arada tutmak için gereken çabayı sarf etmiş, bu çabasında da başarılı olmuştur.

Annelik yönünden başarısız olarak nitelenen kadınların bu durumunun iki sebepten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Birincisi; kariyerlerinde ilerlerken ya da siyasî eylemlerde bulunurken aile yaşantılarına, çocuklarına yeterli ilgiyi göstermemeleridir. İkincisi ise çocuklarını oldukları gibi kabul etmek yerine onlara şekil vermek, onları yönetmek istemeleridir. Bu genellemenin dışında kalan kadınlardan biri *Sıcak Külleri Kaldı* romanında karşımıza çıkan İpek Murat'tır. İpek'in başarısızlığı, genel olarak hayat karşısında edilgen olmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğeri ise *Kayıp Söz* romanında

karşımıza çıkan Zelal'in annesidir. Onu başarısız kılan çocuklarını ihmal etmesi değil, yaşadığı toplumun kadına söz hakkı tanımayan feodal bir yapısı olmasıdır.

Oya Baydar'ın romanlarında ele alınan kadınları genel olarak değerlendirdiğimizde; bütün kadınların, eril iktidarın istekleri çerçevesinde yaşadıklarını söylemek mümkündür. Siyasî hayatlarında aldıkları sorumluluklar ne derece büyük olursa olsun, bu kadınların siyasette iktidar için mücadele etmedikleri görülmektedir.

Feodal yapının kendilerine sunduğu rolleri reddeden kadınların vardıkları son noktanın, ataeril sistemin kendilerine yüklediği rolü kabullenmek olduğu söylenebilir. Aynı durum iş hayatında ilerlemiş kadınlarda da görülmektedir.

1980 sonrasında yükselişe geçen feminist düşüncenin içerisinde yer almadığını söyleyen yazarın, romanlarında feminist düşüncenin idealize ettiği kadın tipini oluşturamadığı söylenebilir. Bunun yanında sosyalist hareketin, kadın kimliğini gereğince öne çıkarmadığı eleştirisine de romanlarda yer verildiği görülmektedir.

Oya Baydar, yazar ve sosyolog kimliği yanında uzun zaman siyaset ve sendikacılık faaliyetleri içinde yer almış bir sanatçıdır. Bu çalışmada Oya Baydar'ın romanları kadın tipleri yönüyle incelenmiştir. Onun romanları sosyoloji, felsefe, psikoloji ve tarih gibi bilim dallarıyla da ilişkilendirilerek bu disiplinlerin bakış açılarını içeren farklı boyutlarla da incelenebilir. Ayrıca sanatçının eserlerini bütün olarak ele alacak bir çalışmayla onun hikâye ve romancılığımızdaki yeri de değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Akatlı, Füsün, “Türk Yazınında Kadın İmgesi”, *Türk Toplumunda Kadın*, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği, 2. Basım, İstanbul, 1982.

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitapevi, 5. Basım, İstanbul, 1995.

Aydın, Ertuğrul, “Roman ve İnsan”, *Hece* (Türk Romanı Özel Sayısı), Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 352-358.

Baydar, Oya, “Ayın Sorusu: Yaşananı Yazmak: Hem Mutluluk Hem Tuzak...”, *Adam Sanat*, Sayı: 179, Aralık 2000, s. 12-15.

Baydar, Oya, “Edebiyat-Sosyoloji-Politika Sarmalındaki Yazarlık Serüveni Üzerine Söyleşi”, (Konuşan: Feridun Andaç), *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 230, Ağustos 2001, s. 56-62.

Baydar, Oya, ““Erguvan Kapısı” İnsanın Bitmeyen Arayışının Romanı Üzerine Söyleşi”, (Konuşan: Erdem Öztop), *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 259, Haziran 2004, s. 23-27.

Baydar, Oya, “Dünya ile, Yaşadığım Çağla, İnsanla ‘Meselem’ Var, Çözmeye Çabalıyorum”, (“Erguvan Kapısı” Adlı Eseri Üzerine Söyleşi), (Konuşan: Neslihan Gürel), *Varlık*, Yıl: 72, Sayı: 1163, Ağustos 2004, s. 49-52.

Baydar, Oya, “Beden Söze Dönüşebilir ve Böylece Özgürleşebilir”, (Konuşan: Hande Öğüt), *Varlık*, Yıl: 75, Sayı: 1204, Ocak 2008, s. 26-31.

Baydar, Oya, *Hiçbiriye Dönüş*, Can Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2009.

Baydar, Oya, *Çöplüğün Generali*, Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2009.

Baydar, Oya, *Kayıp Söz*, Can Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2009.

Baydar, Oya, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, 20. Basım, İstanbul, 2010.

Baydar, Oya, *Kedi Mektupları*, Can Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2010.

Baydar, Oya, *Erguvan Kapısı*, Can Yayınları, 21. Basım, İstanbul, 2010.

Baydar, Oya-Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın Birbirimizin Aynasında*, Can Yayınları, İstanbul, 2011.

Boynukara, Hasan, “Karakter ve Tip”, *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 174-187.

Çetişli, İsmail- Nurullah Çetin, Abide Doğan, Alim Gür, Şenol Demir, Cengiz Karataş, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

Çimen, Hatice, *Burhan Cahit Morkaya'nın Romanlarında Kadın Tipleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Demirci, İbrahim, “Romanımızın 27 Yılına Bakış (1923-1950)”, *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 58-67.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 20. Basım, Ankara, 2003.

Enginün, İnci, “Adıvar Halide Edip”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.I, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1988, s. 376-377.

Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul 2008.

Ercilasun, Bilge, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Erol, Çiğdem, *Oya Baydar’ın Eserlerinin Roman Unsurları ve Anlatım Teknikleri Bakımından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2009.

Gülendam, Ramazan, *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2006.

Humm, Maggie, *Feminist Edebiyat Eleştirisi*, (Yayına Hazırlayan: Gönül Bakay), Say Yayınları, İstanbul, 2002.

Işık, İhsan, “Oya Baydar”, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi 2*, Elvan Yayınları, Ankara, 2006, s. 608.

Kavcar, Cahit, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Ankara, 1995.

Kekeç, Ahmet, “Darbeler ve Romanlar”, *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 82-96.

Kemal, Tahir, *Namusçular*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Kurnaz, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1991.

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a*, İletişim Yayınları, 16. Basım, İstanbul, 2004.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, 18. Basım, İstanbul, 2008

Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3 Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya*, İletişim Yayınları, 15. Basım, İstanbul, 2012.

Olcay, Baran, *Cemil Süleyman Alyanakoğlu'nun Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998.

Özkırımlı, Atilla, “Oya Baydar”, *Türk Edebiyat Tarihi I*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2004, s. 196.

Öztürk, Emine, *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

Tuncer, Hüseyin, *Arayışlar Devri Edebiyatı 2 Servet-i Fünun Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, 3. Basım, İzmir, 1998.

Uyar, Tomris, “Ayın Dosyası”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı:19, Haziran 1982, s. 74-75.

Yalçın, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 5. Basım, Ankara, 2002.

12 Mart Muhtırası <http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Mart_Muht%C4%B1ras%C4%B1> 17 Mart 2012)

Oya Baydar Kimdir? <<http://www.oyabaydar.com/tr/default.asp>> (23.12.2012)